ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

ΥΠΟ

Ι. Α. ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

—

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.
(Οἰδὸς Νικία ἀριθ. 6.)

—

1868.

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ.

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

ΥΠΟ

Ι. Α. ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

—

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Ὁδὸς Νικία ἀριθ. 6.)

—

1868.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου, θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΙΤΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ, τὸ ἀπέραντον τοῦτο στάδιον τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἡμῶν ἀγώνων, παρίστησι σύνολόν τι δυνάμεων καὶ νόμων καὶ τοῖς ἁπλουστέροις καταφανῶν. Ἀλλ' αἱ μὲν δυνάμεις τῆς φύσεως, εὐκίνητοι οὖσαι καὶ εὐμετάβλητοι, μετά τινος φαινομένης ἀταξίας καὶ ἀνωμαλίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαδηλοῦνται εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, οἱ δὲ νόμοι, ἤτοι αἱ ἀναγκαῖαι σχέσεις, αἱ ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζουσαι, οἱ νόμοι οἱ διεξηγοῦντες τὸν λόγον τῶν φυσικῶν φαινομένων, περιβεβλημένοι τὸν ἀνεξίτηλον τύπον τῆς μονιμότητος, ῥυθμίζουσι μὲν καὶ τακτοποιοῦσι πᾶν ὅ,τι μεταβάλλεται, ῥέει καὶ κινεῖται, αὐτοὶ δὲ ἀεὶ ἀμετάβλητοι καὶ ἀμετακίνητοι διαμένουσιν.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὃν ἀδιαλείπτως ἀναμοχλεύει καὶ ἀνακινεῖ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἡμῶν δραστηριότης, θελήσωμεν νὰ ἀναβιβασθῶμεν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν, θέλομεν ὡσαύτως ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἠθικὴ δύναμις, τὸ ἐξαίρετον τοῦτο προτέρημα τῶν εὐγενεστέρων πλασμάτων, κατὰ τόπους, κατὰ χρόνους καὶ κατὰ γένη διαφοροτρόπως ἀναπτυσσομένη, ὁτὲ μὲν ἑλλογωτέρα καὶ σκοπιμωτέρα, ἤτοι συμφωνοτέρα πρὸς τὸν κύριον τῆς ἀνθρωπότητος σκοπὸν παρίσταται, ὁτὲ δὲ ἐμπαθεστέρα, ἰταμοτέρα ἢ παράτολμος, ὁτὲ δὲ ἀμφίβολος, εὔκαμπτος, ἀσθενὴς ἢ ῥᾴθυμος. Λύεται δὲ αἱ ποικιλίαι καὶ ἀλλοιώσεις τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς τῶν ἐθνῶν ἐνεργείας, διαφοροτρόπως διατυπούμεναι ἐν τῷ βίῳ ἑκάστου ἔθνους, διαδραματίζουσι τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Πολλοὶ πρὸς τὰς ἠθικὰς ταύτας ἀνωμαλίας, πρὸς τὰ εὐκίνητα καὶ εὐμετάβλητα πνευματικὰ ταῦτα φαινόμενα ἐμβλέποντες καὶ

πρὸς τὰ δόγματα τῶν σκεπτικῶν μᾶλλον ἀποκλίνοντες, ἀπεφήναντο ὅτι οὐδὲν μόνιμον καὶ κανονικὸν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος ἀπεικονίζει τὴν παλίρροιαν τῶν πελαγίων ὑδάτων, ὅτι ἡ τύχη καὶ ἡ εἱμαρμένη διέπουσι τὰ ἀνθρώπινα. Ἀλλ' αὕτη ἡ δοξασία δὲν εἶναι ὀρθή· καθότι, ἐὰν ἐπιμελῶς παρακολουθήσωμεν τὰ διάφορα ἔθνη ἐν μέσῳ τῶν ἀδιαλείπτων μεταβολῶν, αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὸν βίον αὐτῶν, καὶ ζητήσωμεν νὰ ἀνιχνεύσωμεν τοὺς λόγους τῆς ἀκμῆς καὶ παρακμῆς, τῆς ἀνορθώσεως καὶ καταπτώσεως αὐτῶν, θέλομεν πεισθῆ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν συνόλῳ, καίτοι δι' ἑλιγμῶν πολλάκις καὶ ἀτραπῶν βαδίζουσα, καίτοι πολλάκις ὀπισθοδρομοῦσα, ὡς ὁ ἀποπλανηθεὶς ὁδοιπόρος, διετέλεσεν ἀείποτε ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἀρχικῶν τινων νόμων, καθ' οὓς ρυθμίζονται καὶ διαμορφοῦνται τὰ ἀνθρώπινα· ἐν ἄλλαις λέξεσι, θέλομεν ἀνακαλύψει ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ ἔλλογον καὶ ἔννομόν τινα τάξιν, ἀκριβέστερον διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, τῆς πολυτιμοτάτης ταύτης περιουσίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ εὐμεταβόλου καὶ πολυμόρφου τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀμετακινήτου τῶν νόμων καθ' οὓς αὗται ρυθμίζονται, δὲν διαφωτίζεται ἀρκούντως ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· καθότι, παρεκτὸς τῶν δύω τούτων ὅρων, τοῦ μὲν εὐκινήτου ὡς ἡ ἐλευθερία, ἡ ζωὴ, ἡ ἱστορία, τοῦ δὲ μονίμου καὶ ἑδραίου, ὡς οἱ νόμοι, ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τῶν ὁποίων ἀναπτεροῦται ἡ διάνοια ἡμῶν μέχρι τοῦ ὑπερτάτου δημιουργοῦ, ὑπάρχει καὶ ἕτερόν τι στοιχεῖον, ἐναργῶς ἐμφαῖνον τὸν ὑψηλὸν καὶ μυστηριώδη προορισμὸν τῶν λογικῶν πλασμάτων. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι τὸ τελειοποιήσιμον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα, ἀτελῆ μὲν γεννώμενα, πεπροικισμένα δὲ μὲ λογικὴν βούλησιν, κέκτηνται συνάμα δύναμίν τινα ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὰ, τὴν δύναμιν τοῦ συλλαμβάνειν ἰδανικόν τινα τύπον, ἐλλογωτέραν τινὰ διακόσμησιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, πρὸς ἣν ἀδιαλείπτως τείνουσι τελειούμενα.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἄνευ μὲν τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν πράξεων, ἡ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν ἐνεργείας, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἤθελε διάγει ἐν

ἀκινησία ἀπ' ἀρχῆς τέλειον ὄν, ἡ ἀείποτε ἀτελὲς διαμένον. Ἄνευ δὲ τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὰς πνευματικὰς ἡμῶν ἐνεργείας καὶ τοῦ ἰδανικοῦ, πρὸς ὃ τείνομεν τελειούμενοι, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἤθελε μὲν κινεῖσθαι, ἀλλ' ὁ ἐνδελεχισμὸς καὶ ἡ σκοπιμότης τῆς πορείας αὐτοῦ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς λογικῆς αὐτοῦ φύσεως ἤθελεν ἐντελῶς ἐκλείψει.

Ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω λοιπὸν πορεία, ἡ πρόοδος, εἶναι ὁ ὑπέρτατος νόμος ὁ διέπων τὰ λογικὰ ἀλλ' ἀτελῆ πλάσματα, τὰ δυνάμενα μὲν νὰ ἀναβιβασθῶσιν εἰς ἰδανικόν τινα τύπον διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ τῆς κοινωνικότητος, ἀδυνατοῦντα δὲ νὰ φθάσωσιν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ εἰς τὸν ὕπατον ἐκεῖνον βαθμόν, πρὸς ὃν ἀδιαλείπτως πορεύονται.

Εἴπομεν ὅτι ὁ κόσμος, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο κάτοπτρον τῆς θείας παντοδυναμίας, παρίστησι σύνολόν τι δυνάμεων νόμων καὶ πνευματικῶν ἐνεργειῶν, ἀδιαλείπτως εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν διαδηλουμένων.

Ἀλλὰ τίνες αἱ δυνάμεις; τίνες αἱ ἐνέργειαι τῶν εὐμοιρούντων πλασμάτων λόγου καὶ ἐλευθερίας, αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ ἰδιαίτερον ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἢ τῆς πλουτολογίας; τίνες οἱ νόμοι οἱ διεξηγοῦντες τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα; εἰς τί συνίσταται ἡ οἰκονομικὴ προαγωγὴ τῶν ἐθνῶν; Μόνη ἡ πλουτολογία ἐπαγγέλλεται νὰ λύσῃ τὰ θεμελιώδη ταῦτα ζητήματα.

Λάβωμεν τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταστάσει, «nudus in nudâ humo» συναισθανόμενον μὲν ποικίλας καὶ παντοίας χρείας, ἃς κέκληται νὰ θεραπεύσῃ ἐπὶ ποινῇ καταστροφῆς καὶ ἐξοντώσεως αὐτοῦ, ἐστερημένον δὲ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων, δι' ὧν ἀναπληροῦται ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ἀδυναμία, ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν στοιχείων καὶ πολεμούμενον πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ψύχους, τῶν ῥαγδαίων ὑετῶν, τῶν καταιγίδων, τῶν φθοροποιῶν μιασμάτων, τῶν αἱμοβόρων θηρίων κ.τ.λ. καὶ θέλομεν ἀμέσως κατανοήσει ὅτι ὁ πρώτιστος ὅρος τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔσεται ἡ ἐξωτερικὴ διαδήλωσις τῆς προσωπικότητός του, «ἡ φιλοπονία». Δι' αὐτῆς, δηλ: διὰ τῆς καταβολῆς τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων εἰς τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ, θέλει

προσπαθήσει νὰ προσπορισθῇ τὰ χρήσιμα, ἢ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἄμοιρα χρησιμότητος ἀντικείμενα, ἀποσοβῶν τὰ ἐναντιούμενα εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ· δι' αὐτῆς ἐνὶ λόγῳ, θέλει θεραπεύσει τὰς χρείας, ἃς ὁ ποιητὴς τοῦ παντὸς ἐνεχάραξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, θέλει ζήσει καὶ προαχθῆ, προϊόντος τοῦ χρόνου, εἰς εὐζωΐαν καὶ ἀνθρωπισμόν.

Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἔποψιν θεωρήσωμεν τὸ ἀνθρώπινον γένος, θέλομεν ἀδιστάκτως ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ πολιτικὴ κοινωνία εἶναι μέγα καὶ κολοσσιαῖον ἐργοστάσιον, ἐν ᾧ ἅπαντες φιλοπονοῦσιν, ὡς αἱ ἐργατικαὶ μέλισσαι, πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν· ὅτι ἡ κυριωτέρα ἡμῶν ἀσχολία εἶναι ἡ διὰ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας παραγωγὴ τῶν μέσων τῆς εὐζωΐας, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι ἡ περὶ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως μέριμνα ἀπορροφᾷ τὴν ὅλην σχεδὸν δραστηριότητα ἡμῶν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς τε συντηρήσεως καὶ εὐζωΐας, οἱ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν θήραν, τὴν ἁλιείαν καὶ τὴν ποιμενικήν, οἱ δὲ περὶ τὴν γεωργίαν, τὴν τεχνουργίαν, τὴν μετακομιστικήν, τὴν ἐμπορίαν, τὴν οἰκοδομικὴν ἢ τὴν μεταλλευτικήν· ἐκτὸς δὲ τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν ἐκπονούντων τὴν ὕλην, οἱ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν ὑγείαν τῶν σωματικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ὡς οἱ γυμναστικοὶ ἢ οἱ ἰατροί, οἱ δὲ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ὡς οἱ διδάσκαλοι, οἱ παιδαγωγοί, οἱ ἱεροκήρυκες, ἄλλοι δὲ μετέρχονται τὰ κυβερνητικὰ κυρίως λεγόμενα ἔργα, προστατεύουσι τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης ἢ παράγουσιν ἀντικείμενα τερπνά, εἰς ἐπουσιώδεις ἡμῶν χρείας ἀναγόμενα.

Ἅπαντες δέ, ἐκτὸς τῶν ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν, τῶν ἀνήβων, τῶν παρηλίκων ἢ τῶν φρενοβλαβῶν, μετέρχονται παραγωγικά τινα ἔργα.

Καὶ ἐνόσῳ μὲν ἡ κοινωνία, ἕνεκα τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ἀπαιδευσίας, τῆς βιομηχανικῆς της ἀνικανότητος, τῶν κακῶν της ἕξεων, τῆς ἐπικρατούσης κακονομίας ἢ τῆς ἀστόργου διοικήσεως ἀρχόντων δημοβόρων, ὀλίγα παράγουσα, καταναλίσκει πᾶν ὅ,τι παράγει, ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω αὐτῆς πορεία καθίσταται ἀδύνατος· ἅμα δὲ τῇ

μεταβολῇ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν τούτων περιστάσεων, τὰ πάντα μεταμορφοῦνται καὶ ἀνακαινίζονται. Ἡ ἐργασία καθίσταται τεχνικωτέρα, ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης κρατύνεται, ἡ ἰδιοκτησία ἐξασφαλίζεται καί, ἕνεκα τῆς ὑπερβάσεως τῆς παραγωγῆς ἐπὶ τῆς καταναλώσεως, προάγεται ὁ πλοῦτος, ὁ πληθυσμὸς καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, δι' ὧν διατρανοῦται ἡ δημιουργικὴ τῶν ἐθνῶν ἱκανότης.

Ἀλλὰ πῶς εἰδικώτερον καταρτίζονται τὰ κεφάλαια τῆς ὅλης βιομηχανίας; διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως· ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ κεφάλαια εἶναι ὁ ἀγλαὸς καρπὸς τῆς δημιουργικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς ἠθικότητος ἑκάστου ἡμῶν καὶ ὅλων ὁμοῦ.

Λέγω δὲ καὶ τῆς ἠθικότητος, καθότι ἡ ἀποταμίευσις εἶναι θυσία τεκμηριοῦσα τὸ ἐξαίρετον καὶ ἀπαράμιλλον τῆς λογικῆς ἡμῶν φύσεως. Ἡ ἀποταμίευσις εἶναι τὸ ἀπαύγασμα τῶν πολυτιμοτέρων ἀρετῶν, τῆς προνοίας, τῆς λιτότητος καὶ τῆς καλῶς νοουμένης οἰκονομίας. Ἀποταμιεύοντες μερίδα τινὰ τῆς παραχθείσης προσόδου, θυσιάζομεν τὰς ἐνεστώσας ἡμῶν ἀπολαύσεις εἰς προπαρασκευὴν τοῦ μέλλοντος· ἑκουσίως στερούμεθα, ὅπως αὐξήσωμεν τὴν περιουσίαν ἡμῶν, ὅπως κρατύνωμεν καὶ ἐπιῤῥώσωμεν τὰς παραγωγικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Καθόσον δὲ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς πολυχρονίου πείρας, ἀνακαλύπτομεν τὰς μυστηριώδεις καὶ τὰς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀδαμάστους καὶ ἀκαταγωνίστους δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ κατανοοῦμεν τοὺς νόμους τοὺς ῥυθμίζοντας τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, καθιστῶμεν αὐτὰς ὑποχειρίους ὁπλιζόμενοι διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων καὶ διὰ μηχανῶν τεραστίων, δηλ. χρησιμοποιοῦμεν διὰ τοῦ πνεύματος ὅ,τι ἡ θεία Πρόνοια δωρεὰν ἐπεδαψίλευσεν εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ μεταβιβάζομεν εἰς τὴν ἀναίσθητον ὕλην τὰ ἐπαχθῆ καὶ φορτικὰ ἔργα τὰ ἐπιβαρύνοντα πρότερον τὰς ζωϊκὰς καὶ αἰσθητικὰς δυνάμεις· ἐξοικονομοῦντες δὲ ὡς ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης τῶν δυνάμεων τὴν ἐργασίαν, ἥτις δὲν εἶναι ἄπειρος καὶ ἀνεξάντλητος, ὡς τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλὰ δαπανηρὰ καὶ πεπερασμένη, ἐλαττοῦμεν τὴν παραγωγικὴν δαπάνην καὶ οὕτω καθιστῶντες τὰ προϊόντα τῆς ἡμετέρας δραστηριότητος εὐθηνότερα καὶ μᾶλλον εὐαπόκτητα, πολ-

λαπλασιάζομεν τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὴν εὐζωΐαν ἡμῶν. Ἐὰν λ. χ. λάβωμεν δύω τῶν οὐσιωδεστέρων ἐργασιῶν τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν διατροφὴν ἡμῶν, τὴν ἀλωνιστικὴν καὶ τὴν ἀλετικὴν, θέλομεν εὐκόλως κατανοήσει πῶς διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ, ἢ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ῥεόντων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα αὐτομάτως προσφέρονται εἰς ἡμᾶς, προσποριζόμεθα δι' ἐλάσσονος θυσίας, δι' ἐλάσσονος ἐργασίας τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν ἄρτον. Προσέτι δέ, ἐὰν λάβωμεν ἑτέραν τινὰ ἐργασίαν ἀναγομένην εἰς τὴν πνευματικὴν ἡμῶν τροφήν, τὴν τυπωτικὴν, θέλομεν ὡσαύτως πεισθῆ ὅτι διὰ τῶν πιεστηρίων ἐκτελοῦνται σήμερον ἔργα, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἐργασίας ἑκατομμυρίων ἀντιγραφέων δὲν ἤθελον ἐκτελεσθῆ. Τοῦτο δέ, καθότι μετὰ τὴν στοιχείωσιν, ἡ ἐκτύπωσις μυριάδων ἀντιτύπων εἶναι ἔργον μηχανικὸν δι' ἐλαχίστης ἐργασίας ἐκτελούμενον, ἐν ᾧ ἡ ἀντιγραφὴ εἶναι ἔργον ἐπίπονον καὶ δαπανηρόν, καθιστῶν τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῶν βιβλίων λίαν δαπανηρὰν καὶ δυσεπίτευκτον.

Ἀλλ' ὅπως καταστήσω δι' ἑνὸς ἄλλου παραδείγματος καταφανεστέραν τὴν διὰ τῆς χρήσεως τῶν τεχνητῶν ὀργάνων χρησιμοποίησιν τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, παρατηρῶ ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ ποσὸν τῆς δυνάμεως τῶν ἐξ ἀτμοῦ ἵππων, τῶν κινούντων τὰς δαιμονίους αὐτῆς μηχανάς, ὑπολογίζεται εἰς 3,650,000, ἀλλ' ἑκάστου ἵππου ἀτμοῦ ἡ δύναμις ἀναλογεῖ πρὸς τὴν δύναμιν 21 ἀνδρῶν, ἄρα ἐκ τῶν ἀτμομηχανῶν τῆς Ἀγγλίας παράγεται δύναμις 76 περίπου ἑκατομμυρίων ἀνδρῶν. Τὰ δὲ 76 ταῦτα ἑκατομμύρια ἀνδρῶν τελείων, ἀνδρῶν ἐργατικῶν, ὑποθέτουσι πληθυσμὸν 300 ἑκατομμυρίων· ὥστε ἡ Μ. Βρεταννία, διὰ τῶν ἀτμομηχανῶν της ἐκτελεῖ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης δὲν ἤθελον δυνηθῆ νὰ ἐκτελέσωσι, διὰ μόνων τῶν βραχιόνων φιλοπονοῦντες· καὶ ἀληθῶς τίνες Τιτάνιοι ἢ Γιγάντειοι βραχίονες ἤθελον δυνηθῆ ὡς ὁ ἀτμός, νὰ σύρωσι τὰς φορταγωγοὺς ἁμάξας τῶν σιδηροδρόμων βάρους 160 τόνων, ἢ νὰ ἀνακινῶσι σφύρας 40,000 χιλιογράμμων; ἢ τοὺς ἰσχυροὺς ἀεροφόρους φυσητῆρας τοὺς ἀναῤῥιπίζοντας τὸ φλογερὸν πῦρ τῶν ὑψιτενῶν καμίνων, ἐν αἷς τήκονται τὰ μέταλλα;

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ῥεόντων ὑδάτων καὶ τοῦ ἀτμοῦ, τίς ἀγνοεῖ ὅτι

σήμερον δι' ἑτέρας τινὸς φυσικῆς δυνάμεως, τῆς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, αἱ ἀποστάσεις ἐξηφανίσθησαν; τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἐν ᾧ πρὸ μικροῦ 12 ἢ 13 ἡμερῶν ἀτμοπλοῖα μόλις ἤρκει πρὸς διαβίβασιν σπουδαίας τινὸς εἰδήσεως εἰς Ἀμερικήν, τοῦτο κατορθοῦται σήμερον μὲ τὴν ἀνυπολόγιστον ταχύτητα τοῦ ἀνθρωπίνου στοχασμοῦ;

Ἡ διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ἀποτελουμένη φειδὼ τῆς ἐργασίας δὲν διέφυγε τὴν περίνοιαν τοῦ Ἀριστοτέλους· «εἰ γὰρ ἠδύνατο, λέγει, ἕκαστον τῶν ὀργάνων κελευσθὲν ἢ προαισθόμενον ἀποτελεῖν τὸ αὐτοῦ ἔργον, (ὡς τοῦτο συμβαίνει λ. χ. ἐπὶ τῶν μηχανῶν τῶν κινουμένων ὑπὸ φυσικῆς τινος δυνάμεως, οἷον τῆς ναυτικῆς πυξίδος τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης ὁδηγοῦ τῶν ναυτιλλομένων), εἰ αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον, καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζον, οὐδὲν ἂν ἔδει, οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν, οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων».

Ναὶ σήμερον τὸ θαῦμα ὅπερ διώπτευεν ἡ περίνοια τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπετελέσθη, ὁ δὲ κελεύων ἢ προστάττων ταῖς μηχαναῖς ἀποτελεῖν τὸ αὐτῶν ἔργον εἶναι ἡ φυσικὴ δύναμις τοῦ ἀτμοῦ, ἢ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, οὐχὶ δὲ ὁ δοῦλος ἢ ὁ ὑπηρέτης· ἕνεκα δὲ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης τῆς ἐμποιούσης τὴν κίνησιν δυνάμεως, οἱ ὑπηρέται ὧν ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει, ἀνέλαβον λειτουργίας εὐγενεστέρας τῶν προτέρων. Ἀπαλλαγέντες κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, οὓς οἱ ἐρασταὶ τοῦ παρελθόντος ἀποκαλοῦσι χρόνους «ὑλοκρατίας», ἀπὸ τῶν καταθλιβόντων αὐτοὺς ὑλικῶν ἔργων, ἐπεφυλάξαντο ἑαυτοῖς τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ διεύθυνσιν τῆς ὕλης καταστάσης διὰ τῆς ἐπιστήμης ὑποχειρίου.

Διεξηγήσαντες ἐν κεφαλαίῳ τὴν καθόλου φύσιν τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, ἤτοι τῆς ἐργασίας, τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, δὲν διεγράψαμεν εἰσέτι τὸν ὅλον κύκλον τῶν γενικωτέρων πλουτολογικῶν φαινομένων.

Τῷ ὄντι ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης δὲν εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἑκάστου ἡμῶν κατ' ἰδίαν θεωρουμένου. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων δηλοῦται, οἷον τῆς φιλοστοργίας, τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ ἔρωτος, τῆς φιλαρχίας, τῆς φιλοδοξίας κ.τ.λ. εἶναι «φύσει πολιτικὸν ζῶον»·

ἕνεκα δὲ τούτου, ὁ μονήρης βίος ἀπάδει πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀπομόνωσις ἑλλόγως θεωρεῖται ὡς ἡ σκληροτέρα τῶν ποινῶν.

Τούτου λοιπὸν δοθέντος, ὅτι «τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστὶν» ἀναγκαίως ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ διατελούντων, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἀλληλουχία τις ὑπηρεσιῶν, ἐνεργειῶν καὶ συμφερόντων, ἧς ἄνευ ἡ πολιτικὴ ἑνότης διαρρήγνυται καὶ ἡ κοινωνία μεταμορφοῦται εἰς αἱμοβαφὲς θέατρον θηριώδους ἀλληλοφαγίας.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης, τῆς ἀλληλουχίας τῶν ὑπηρεσιῶν, τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν συμφερόντων ἀπαστράπτουσι τὰ ἐπιφανέστερα φαινόμενα τοῦ κοινωνικοῦ βίου· ἡ συνέργεια ἡ ἐμφαινομένη διὰ τῆς ἐν κοινῷ ἐκτελουμένης ὁμοιομόρφου καὶ συνθέτου ἐργασίας· ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, ἤτοι ἡ συνέργεια ἡ ἐμφαινομένη διὰ τῆς ἐν κοινῷ ἐκτελέσεως ἔργων ἁπλῶν, ἀποτελούντων ἐν συνόλῳ τέλειόν τι ἔργον, ὁ συνεταιρισμὸς καὶ ἡ ἐκ τῆς κοινωνίας καὶ τῶν συναλλαγῶν προκύπτουσα αὐτάρκεια.

Λάβετε ἕνα τῶν εὐπορωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἡμετέρας κοινωνίας, ἕνα τῶν δραστηριωτέρων καὶ ἱκανωτέρων γεωργῶν, βιομηχάνων, ἐμπόρων ἢ κεφαλαιούχων, καὶ θέλετε ἀμέσως ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος μίαν, δύω, ἢ τρεῖς τὸ πολὺ παραγωγικὰς ἐπιχειρήσεις ἀναλαβὼν καταναλίσκει πλῆθος πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἕτεροι παρήγαγον.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος δέεται ἄρτου, κρέατος, ἅλατος, ἀνθράκων καὶ καυσοξύλων, τὰ ὁποῖα ἄλλοι παράγουσι· δέεται ἐνδυμάτων, κατοικίας, τὰ ὁποῖα οὗτος δὲν παράγει· ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας του διέρχεται τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἃς ὑποθέτομεν ὁμαλὰς καὶ καλῶς ἐστρωμένας, παρ' ἄλλων κατασκευασθείσας καὶ ἐπισκευαζομένας, καταναλίσκει χάρτην εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀνταποκριτῶν του ἀλληλογραφίαν, ἀλλ' ὁ χάρτης οὗτος παρήχθη ἐν Αὐστρίᾳ, ἢ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας διὰ πλοίων, τὰ ὁποῖα ἄλλοι κατεσκεύασαν· πέμπει τὰ τέκνα του εἰς τὰ δημόσια ἐκπαιδευτήρια, ὅπως ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς παραγωγῆς τῶν μετερχομένων τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα· ἐὰν δὲ ὁ ὀφειλέτης του ἀρνῆται νὰ καταβάλῃ

τὰ ὀφειλόμενα αὐτῷ, προσφεύγει εἰς τοὺς ἐνασκοῦντας τὸ ὑψηλὸν ἔργον τῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τοιουτοτρόπως ἐκ μόνης τῆς κοινωνίας, ἐκ μόνων τῶν ἀμοιβαίων ὑπηρεσιῶν καὶ ἐκ τῶν συναλλαγῶν πηγάζει ἡ αὐτάρκεια· ὥστε «ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδενὸς δεόμενος δι' αὐτάρκειαν, οὐδὲν μέρος πόλεως· ἀλλ' ἢ θηρίον ἢ Θεός».

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐξηγεῖται ἡ ἐκπληκτικὴ αὔξησις τοῦ πλούτου καὶ ἡ ἐν γένει πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους· λέγω δὲ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ, καθότι, ὅσῳ κρατύνεται καὶ προάγεται ἡ βιομηχανικὴ ἡμῶν δραστηριότης διὰ τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς εὐρυτέρας ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, τόσῳ ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τὸν νοερὸν αὐτοῦ ὁρίζοντα, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος καθυποτάσσων τὴν ὕλην ἀναδείκνυται κύριος τῆς ἀπροσώπου φύσεως.

Προσέτι δέ, καθόσον ρυθμίζονται τὰ ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια ἤθη καὶ παγιοῦνται αἱ κοινωνικαὶ καὶ εἰρηνικαὶ ἕξεις καὶ ἡ δημοσία ἀσφάλεια, ἐπὶ τοσοῦτον πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια καὶ προάγεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις.

Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς συγκοινωνίας, τῆς συμπράξεως, τοῦ συνεταιρισμοῦ, τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων, ἡ κοινωνία ἔτι μᾶλλον προκόπτει καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἐξαφανίζονται.

Ἄλλοτε ἡ παιδεία, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἦσαν ὁ κλῆρος τῶν προνομιούχων τάξεων· ἀλλὰ σήμερον τῶν ἀγαθῶν τούτων πάντες κοινωνοῦσι.

Δυνάμεθα δὲ ἀδιστάκτως νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οὐδεμία ἱστορικὴ ἐποχὴ ἠξιώθη τοσαύτης καὶ τηλικαύτης περιουσίας πλούτου, ἀπολαύσεων καὶ εὐζωΐας, ὅσου ἡ ὑπερμεσοῦσα αὕτη ἑκατονταετηρίς. Τοῦτο δέ, καθότι ὁ αἰὼν οὗτος εἶναι αἰὼν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, εἶναι αἰὼν μηχανικῆς καὶ ἐλευθερίας, καθ' ὃν ἡ μὲν ὕλη κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀπηλλάγη ἀπὸ τῶν ἐπονειδίστων δεσμῶν τῆς δουλείας.

Ὅ,τι δὲ ἄλλοτε ἀπελάμβανον οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀριστοκράται καὶ

ὁ ἀνώτερος κλῆρος τῆς Δύσεως, ὁ οὐδέποτε θυσιάσας τὴν Βασιλείαν τούτου τοῦ κόσμου ὑπὲρ τῆς αἰωνίου μακαριότητος, ὅτι περιεκόσμει μόνα τὰ ἐπιφανῆ μέγαρα ὀλιγαρχικῆς τινος ὁμάδος κατέστη κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἀντικείμενον κοινοτάτης χρήσεως.

Σήμερον τὰ πάντα οὕτως εἰπεῖν ἰσοπεδώθησαν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ παιδεία καὶ πλοῦτος καὶ κεφάλαια καὶ ἀπολαύσεις· τὸ δὲ κορυφαῖον τῶν ζητημάτων εἶναι ἀναντιῤῥήτως ἡ διὰ χρηστῆς ἀνατροφῆς καὶ ἡ διὰ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας τῶν ἀρχομένων ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνάστασις τοῦ λαοῦ.

Τῆς ἰσοποιήσεως ταύτης τῶν πολιτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δικαίου καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τὸ δραστηριώτατον ὄργανον ὑπῆρξεν ἡ νεωτέρα βιομηχανία, ἡ ἀνορθώσασα διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωΐας τὸν ἄλλοτε ἀγγαρεύσιμον καὶ ὑποτελῆ ταῖς προνομιούχοις τάξεσι λαόν.

Πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὅτε δηλ. τὰ ὑφάσματα ἦσαν σπανιώτερα καὶ δυσαπόκτητα, ἡ Ἀγγλία παρῆγε 200 χιλ. λιρῶν βαμβακουργήματα, καὶ σήμερον παράγει βαμβακουργήματα 200 ἑκατομμυρίων λιρῶν, ἤτοι πεντακισχιλίων ἑκατομμυρίων φράγκων· ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἁμαξηλασία ἐπὶ ὁδῶν ὀλεθρίων ἦτο τὸ προνόμιον τῶν ἀνωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων, σήμερον ἐπὶ τῶν σιδηροδρόμων, πρὸς κατασκευὴν τῶν ὁποίων ἡ Εὐρώπη ἐδαπάνησεν 21 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ., αἱ τρίται θέσεις, ἤτοι αἱ θέσεις τῶν ἀπορωτέρων, ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ πληροῦνται κατὰ λόγον τῶν 80 $^0/_0$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ὁδοιπόρων, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, κατὰ λόγον τῶν 60 $^0/_0$, καὶ ἐν Σκωτίᾳ τῶν 76 $^0/_0$.

Ἡ δὲ ἀκίνητος ἰδιοκτησία καὶ τὰ κεφάλαια ἐμφιλοχωροῦσι μάλιστα εἰς τὰ κατώτατα τῆς κοινωνίας στρώματα, γονιμοποιούμενα διὰ τῆς φειδοῦς καὶ διὰ φιλοπονίας ἀπαραμίλλου. Τῷ ὄντι τί ἦσαν οἱ θησαυροὶ τοῦ γαζοφυλακίου τῆς Περσεπόλεως καὶ τῶν Ἐκβατάνων, οἱ περιελθόντες εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου; τί ἦσαν οἱ θησαυροί, οὓς ἁφήρπασεν ὁ πρῶτος Καῖσαρ ἀπὸ τὰ ταμεῖα τῆς Ῥώμης; ἢ οἱ θησαυροὶ τῶν Πτολεμαίων παραβαλλόμενοι πρὸς τὰ κεφάλαια τῶν ἀνωνύμων ἑταιριῶν, ἢ πρὸς μερίδα τινὰ τοῦ πλούτου μιᾶς μόνης πόλεως, τῆς τῶν Παρισίων, τῆς ὁποίας τὸ μι-

κρὸν ἐμπόριον ἀναβαίνει ἐτησίως εἰς 3,369,092,940 φράγκων;

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται ὅτι ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία, ὡς πολλοὶ ἐδόξασαν καὶ δοξάζουσιν εἰσέτι, δὲν εἶναι ἐπιστήμη περὶ μόνην τὴν ἐκπόνησιν τῆς ὕλης ἀσχολουμένη καὶ μόνας τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις σκοποῦσα, καθότι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς συνάπτονται μετὰ τῶν ὑψηλοτέρων ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Ναὶ μὲν τὸ ἰδιαίτερον αὐτῆς ἀντικείμενον εἶναι ἡ κατάκτησις καὶ ἡ διάπλασις τῆς ὕλης· ἀλλ' ὅπως ἀναδειχθῶμεν κύριοι τῆς ἀπροσώπου φύσεως, ἀπαιτεῖται ἐπιστήμη, τέχνη, διάνοια ἀνεπτυγμένη, ἠθικότης τῶν τε ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων, ἕξεις κοινωνικαὶ καὶ εἰρηνικαί, ἐν ἄλλαις λέξεσι, πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ ἡ ἱερὰ ἡμῶν θρησκεία.

Ὥστε μεταξὺ βιομηχανικῆς προόδου καὶ πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς προαγωγῆς ὑπάρχει σχέσις στενοτάτη. Αἱ πρό τινων ἐτῶν γενόμεναι πανηγυρικαὶ ἐκθέσεις τῶν προϊόντων τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας ἐπιβεβαιοῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἐν ταῖς ἐκθέσεσι ταύταις τὰ προϊόντα τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας φιλοφρόνως συναντῶνται, καὶ φύλα καὶ ἔθνη ἀλλότρια πρὸς ἄλληλα, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἀδελφικῶς περιπτύσσονται.

Ἀλλ' ἐὰν ἐκ τοῦ εὐθρύπτου καὶ ἐξιτήλου τούτου κόσμου τῶν βιομηχανικῶν μεγάρων, θελήσωμεν νὰ εἰκάσωμεν καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ὄντων αὐτῶν δημιουργῶν, τί θέλομεν συμπεράνει; Ὅτι τὸ βιομηχανικώτερον ἔθνος εἶναι καὶ τὸ μετέχον πλειοτέρων γνώσεων, πλειοτέρας εὐνομίας καὶ εὐκοσμίας κοινωνικῆς. Τίνα δὲ τὰ μᾶλλον διακριθέντα ἔθνη ἐν ταῖς παγκοσμίοις ἐκθέσεσιν; Οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Γερμανοί· τοῦτο ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον. Ὡσαύτως δὲ ἀναμφισβήτητον ὑπάρχει ὅτι τὰ τρία ταῦτα ἔθνη εἰσὶ καὶ τὰ πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ πολιτισμῷ, τὰ ἔθνη τὰ μᾶλλον προαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας, τὰ ἀξιώτερα τῆς ἐλευθερίας, ἧς ἀπολαύουσι καὶ ἧς στεροῦνται, τὰ μᾶλλον προσεγγίσαντα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος ἐνώπιον τῶν νόμων, ἐνὶ λόγῳ, οἱ πιστότεροι ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι πρωταθληταὶ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου.

Παραθέσωμεν πρὸς ταῦτα τὴν Πορτογαλλίαν καὶ Ἱσπανίαν, δύω

ἔθνη ὡσαύτως ἀρχαῖα, καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ λόγον τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως διεμορφώθη καὶ ἡ βιομηχανία αὐτῶν.

Ὡσαύτως δὲ, ἐὰν ἡ βιομηχανία τῆς Ἰνδικῆς, τῶν Σινῶν, τῆς Ἰαπωνίας, τῆς Τουρκίας ἀπεδείχθη ὑποδεεστέρα τῆς τῶν Εὐρωπαίων, ἐὰν παρὰ τοῖς ἡμιπολιτίστοις ἐκείνοις ἔθνεσιν, οἱ ἐργατικοὶ βραχίονες, οὐχὶ δὲ τὰ τεχνητὰ ὄργανα ἦναι τὸ κυριώτερον τῆς βιομηχανίας ἐλατήριον, ἐὰν τὰ ἐπίπονα ἔργα ἐπιβαρύνωσιν ἰδίως τὰς αἰσθητικὰς καὶ ἐμψύχους δυνάμεις, ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι ὅτι τὸ εὐθαλὲς δένδρον τῆς ἀληθινῆς παιδείας οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ῥιζοβολήσῃ καὶ καρποφορήσῃ ἐπὶ τοῦ αὐχμώδους ἐδάφους τῆς θεοκρατικῆς δεσποτείας· ὅτι παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς, ἡ μὲν ἀτομικὴ ἐλευθερία καταπνίγεται ὑπὸ τῶν κρατούντων, ἡ δὲ ἰσότης εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς γενικῆς δουλοσύνης ἐνώπιον ἀνευθύνου δεσπότου· καὶ τὸ κυριώτερον, ἡ παιδαγωγία ἡ κυριωτάτη τέχνη, ἡ βασιλὶς τῶν τεχνῶν, ἡ διαπλάττουσα καὶ μεταμορφοῦσα τὰς ἁπαλὰς ψυχὰς τῶν παίδων, καθίσταται παρ' αὐτοῖς ἀνέφικτος ἕνεκα τῆς πολυγαμίας καὶ τῆς ὑποτελοῦς καὶ κτηνώδους καταστάσεως τῶν γυναικῶν, καὶ τελευταῖον ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ φυλετικαὶ προλήψεις καὶ ἀντιπάθειαι τῶν Ἀσιανῶν ἀπάδουσι πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀδελφικῆς καὶ εἰρηνικῆς τῶν ἀνθρώπων συγκοινωνίας, ἥτις εἶναι ὁ κυριώτατος ὅρος τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν. Καὶ ἀληθῶς ἡ μὲν ἱερὰ ἡμῶν θρησκεία κηρύττει ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσὶν ἀδελφοί, ἡ δὲ ὑγειὴς πολιτικὴ ἀντιστρατεύεται κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀποκλειστικοῦ πατριωτισμοῦ. Τὰ αὐτὰ δὲ διδάσκει καὶ ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομία, ἀποδεικνύουσα ὅτι τὰ ἔθνη τὰ διαχωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ Σινικοῦ τείχους, τὰ μὴ συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, μαραίνονται, ἐξαχρειοῦνται καὶ θνήσκουσιν.

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ἡ πλουτολογία συνδέεται ἀδιασπάστως μὲ τὰς ὑψηλοτέρας καὶ εὐγενεστέρας ἐπιστήμας, μὲ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν καὶ μὲ τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ εἶναι τέκνον γνήσιον καὶ περικαλλὲς τῆς αὐτῆς οἰκογενείας· τὰ δὲ ἀπαίδευτα ἔθνη τὰ κυλινδούμενα μὲν ἐν προλήψεσι καὶ δεισιδαιμονίαις, δηλητηριάζοντα δὲ

ἕνεκα τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ἐξαχρειώσεως τὸν πρώτιστον πυρῆνα τῆς κοινωνικότητος τὴν οἰκογένειαν, καὶ κύπτοντα δουλικὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀνευθύνου δεσπότου, δύνανται μὲν νὰ κομπάζωσιν ἐπὶ τῇ κτηνώδει αὐτῶν ἀνδρείᾳ, ἐπὶ ταῖς καταστρεπτικαῖς αὐτῶν ἀρεταῖς, ἀλλ' ἀδυνατοῦσι νὰ προαγάγωσι τὰς βιομηχανικὰς καὶ δημιουργικὰς αὐτῶν δυνάμεις.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΡΑΤΤΑΙΤΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6ῃ Ὀκτωβρίου 1884.

Δ. Κορομηνᾶς

ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ ΤΗΣ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΑΥΤΗΣ.

Το ἰδιαίτερον τῆς Πλουτολογίας ἀντικείμενον εἶναι πρῶτον μὲν αἱ δυνάμεις καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐξ ὧν παράγονται τὰ διάφορα πλουτολογικὰ γινόμενα, καὶ δεύτερον τὰ γενικώτερα τῆς ἐπιστήμης θεωρήματα ἐκ τῆς συστηματικῆς συναρμολογίας τῶν ὁποίων διεξηγεῖται ὁ λόγος τῶν οἰκονομικῶν τούτων φαινομένων. Τοιούτου ὄντος τοῦ ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου τῆς πλουτολογίας, τίς ἡ οἰκεία αὐτῆς θέσις ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν; τίνα τὰ ὅρια αὐτῆς;

Προτιθέμενος ἐμπρώτοις νὰ κατατάξω τὴν πλουτολογίαν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν, παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἢ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων περὶ ἃ ἀσχολοῦνται, διαιροῦνται εἰς φυσικομαθηματικὰς καὶ ἠθικοπολιτικὰς ἐπιστήμας, καθ' ὅσον αὗται ἠθικοπολιτικὰ ἢ φυσικὰ φαινόμενα ἰδίως σκοποῦσιν.

Ἀλλὰ τὰ μὲν φυσικὰ ἢ τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ θερμαντικοῦ, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τῆς ἕλξεως, τῆς βαρύτητος, τῆς πέψεως, τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος κ.τ.λ. παράγονται αὐτομάτως, δυνάμει τῶν καθεστώτων τῆς φύσεως νόμων καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνθρωπίνης θε-

λήσεως· τὰ δὲ ἠθικοπολιτικὰ παράγονται ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν ἐνεργείας, ἐκ τῆς λογικῆς ἡμῶν βουλήσεως καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνονται ἀπὸ τῶν πρώτων.

Αἱ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι ὑποδιαιροῦνται καὶ αὗται εἰς δύω κατηγορίας, ὡς ἐκ τοῦ ὅρου τούτου ἐμφαίνεται. Αἱ μὲν ὡς ἡ μεταφυσική, ἡ ἠθική, ἡ λογική, ἀσχολοῦνται περὶ γινόμενα ἑκάστῳ ἡμῶν κατ' ἰδίαν ἀναγόμενα, καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κόσμῳ τῆς συνειδήσεως διατυπούμενα, οἷα τὰ τῶν πνευματικῶν ἡμῶν λειτουργιῶν, τὰ τῶν ἀφανῶν ἡμῶν πόθων, τὰ τῶν ψυχικῶν ἡμῶν διαθέσεων κ.τ.λ· αἱ δὲ σκοποῦσιν ἐξωτερικὰ γινόμενα κοινωνικὰ ἢ πολιτικά, ἤτοι σχέσεις ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου παραγομένας, ὡς ἡ ἱστορία, ἡ στατιστική, τὸ δίκαιον, ἡ πλουτολογία.

Δῆλον λοιπὸν ὅτι αἱ δικαιολογικαὶ σχέσεις, ὡς καὶ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἤτοι ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν βουλήσεως παράγονται, κατ' οὐσίαν ὅμως ἀπ' ἀλλήλων διακρίνονται.

Ἐὰν λ. χ. θέλοντες νὰ ἀποκτήσωμεν τὸν ἀναγκαιοῦντα ἡμῖν χάρτην, ἐπισκεφθῶμεν ἐργαστήριον χαρτοπώλου, συμφωνήσωμεν περὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἀγοραστέου πράγματος καὶ καταβάλωμεν τὸ συνομολογηθὲν τίμημα, ὁ χαρτοπώλης θέλει παραδώσει ἡμῖν τὸν χάρτην καὶ μεταβιβάσει αὐτὸν εἰς τὴν κυριότητα ἡμῶν, ἡ δὲ σχέσις αὕτη ἡ ἐκ τῆς συμβάσεως τῆς ἀγοραπωλησίας παραχθεῖσα, ἔσεται προδήλως δικαιολογική, καθότι πρόκειται περὶ δι' ἀγοραπωλησίας καὶ παραδόσεως μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος, περὶ τιμήματος κ.τ.λ. Ἀλλ' ὁ χάρτης οὗτος ὅστις ἐγένετο τὸ ἀντικείμενον τῆς συναφθείσης ἀγοραπωλησίας, ἐστὶ γέννημα τῆς τέχνης, τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας· ὁ χάρτης οὗτος κατασκευασθεὶς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀπὸ ῥάκη ἐν διαφόροις

πόλεσι συλλεχθέντα, ἐξεποιήθη εἰς διαφόρους ἐμπόρους καὶ τελευταῖον μόνον μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ χαρτοπώλου, τοῦ πωλήσαντος αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπικερδῶς. Ἰδοὺ γινόμενα ἰδιογενῆ, πλουτολογικά, ἤτοι ἡ χρεία τοῦ χάρτου, ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ, ἡ μετακόμισις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγοράν, ἡ ἀξία του κ.τ.λ. ἰδοὺ λέγω γινόμενα, ἅτινα εὐκόλως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τῶν δικαιολογικῶν φαινομένων, ὡς διακρίνομεν καὶ τὴν ἀνατομίαν ἀπὸ τῆς φυσιολογίας, ἤτοι τὴν ὀργανογραφίαν ἀπὸ τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως καὶ ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν ἑκάστου ὀργάνου καὶ ἁπάντων συνάμα.

Βεβαίως ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως τῶν ἠθικῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου, αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων φιλοπονοῦσι, παράγουσι καὶ παράγουσαι ἀποταμιεύουσι καὶ προάγονται εἰς εὐζωίαν καὶ εἰς πολιτισμόν· ἐν ᾧ ἀπηλλαγμέναι τοῦ σωτηρίου τούτου ζυγοῦ, δηλ. κεχωρισμέναι νόμου καὶ δίκης, ἀδυνατοῦσι νὰ προαγάγωσι τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωίας αὐτῶν. Ἀλλὰ πῶς τὰ χίλια διακόσια, ἢ τριακόσια ἑκατομμύρια τὰ κατοικοῦντα τὴν γῆν δημιουργοῦσι τὰ πρὸς διατροφὴν κσὶ συντήρησιν αὐτῶν; πῶς κινεῖται ἡ πολύπλοκος, ἡ τεραστία, ἡ κολοσσιαία μηχανὴ τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας; δυνάμει τίνων νόμων ἢ συμβεβηκότων κυκλοφοροῦσι καὶ διανέμονται τὰ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας παραχθέντα; διατί ἄλλα μὲν ἔθνη ὀλίγα παράγοντα καὶ καταναλίσκοντα πᾶν ὅ,τι παράγουσι διατελοῦσιν εἰσέτι εἰς τὴν ταπεινήν, εἰς τὴν χθαμαλὴν θέσιν τῶν ἀπολιτίστων ἢ βαρβάρων λαῶν; ἄλλα δὲ παράγοντα διὰ τῆς τέχνης καὶ μηχανῶν τεραστίων πλέον τῶν ὅσα καταναλίσκουσι, κατώρθωσαν νὰ κατεξουσιάσωσι τοῦ κόσμου, νὰ μεταβάλωσι τὴν μορφὴν αὐτοῦ καὶ ν' ἀναδειχθῶσιν ἀληθῶς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ;

Ἰδοὺ τὸ ἀντικείμενον ἐν γένει τῆς πλουτολογίας, τῆς ἰδιογενοῦς ταύτης ἐπιστήμης, τῆς ἀσχολουμένης ἰδίως περὶ τὴν διεξήγησιν ἁπάντων τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων.

Πρώτη λοιπὸν διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ διακρίνουσα αὐτὰς ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ἠθικοπολιτικὰς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς φυσικομαθητικὰς καὶ φυσικοϊστορικὰς ἐπιστήμας, εἰς ἐπιστήμας λέγω, ὧν τὰ γινόμενα παράγονται ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, καὶ εἰς ἐπιστήμας ὧν τὰ γινόμενα ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως παράγονται.

Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι τὰ γενικώτερα θεωρήματα, περὶ τὴν ἀνάλυσιν καὶ διεξήγησιν τῶν ὁποίων ἀσχολεῖται ἡ ἐπιστήμη, δὲν μεταβάλλονται κατὰ τὸ δοκοῦν ἡμῖν, οὐδὲ παράγονται ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως, καθότι ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης πηγάζουσι· βεβαίως τὰ γενικὰ τῆς ἐπιστήμης θεωρήματα, ἅτινα εἰσὶ τὸ παραγόμενον τῆς συστηματικῆς συναρμολογίας τῶν πλουτολογικῶν γινομένων, δὲν μεταβάλλονται κατὰ βούλησιν ἡμῶν, ἀλλὰ τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα, ὧν ὁ λόγος ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, ἐκ μόνης τῆς ἡμετέρας πρωτοβουλίας παράγονται καὶ ἄνευ αὐτῆς, ἄνευ τῆς ἡμετέρας ἐλευθέρας ἐνεργείας, τὰ γενικὰ τῆς ἐπιστήμης θεωρήματα οὐδεμίαν ἤθελον ἔχει ἐξωτερικὴν ὑπόστασιν.

Δι' ὃν λοιπὸν λόγον δὲν εἶνσι δυνατὸν νὰ διατυπωθῶσι νόμοι φυσιολογικοὶ ἄνευ φυσιολογικῶν τινων διαδηλώσεων καὶ λειτουργιῶν τῶν ἐνοργάνων, ἢ νόμοι ἱστορικοὶ ἄνευ ἱστορίας, οὕτω καὶ τὰ θεωρήματα τῆς πλουτολογίας ἤθελον στερεῖσθαι πάσης ὑποστάσεως, ἄνευ τῶν πλουτολογικῶν ἐνεργειῶν αἵτινες ἐκ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς λογικῆς ἡμῶν βουλήσεως πηγάζουσιν.

Ἡ πλουτολογία λοιπὸν προδήλως ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὰς ἠθικοπολιτικὰς ἐπιστήμας.

Ἀλλὰ δεύτερον θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι ἡ παραγωγὴ τοῦ πλούτου δὲν εἶναι τὸ παραγόμενον μόνου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, μόνης τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ τῶν ὑπηρετικῶν αὐτοῖς ὀργάνων, ἀλλὰ καί τινων φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων ἡ παραγωγὴ καθίσταται ἀδύνατος.

Σύμφημι ὅτι ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀπρόσωπον φύσιν, οὐδὲν παραγωγικὸν ἔργον κατορθοῦται, καθότι καὶ αὐτὴ ἡ στοιχειωδεστέρα πνευματικὴ λειτουργία καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλουστέρα κίνησις τῆς χειρὸς ἢ τοῦ ποδὸς ἡμῶν προκαλεῖ ἀναγκαίως τὴν ἐφαρμογὴν φυσικοῦ τινὸς νόμου· οὐχ' ἧττον ὅμως τὰ πλουτολογικὰ καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐκ δύω πάντη διαφόρων πηγῶν παράγονται.

Ἡ παραγωγὴ λ. χ. τῶν καρπῶν τῆς γῆς εἶναι τὸ προϊὸν τῆς ἡμετέρας λογικῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ συνδρομῆς διαφόρων φυσικῶν ἢ φυσιολογικῶν νόμων. Καὶ νόμοι μὲν φυσικοὶ εἰσὶν αἱ ἰδιότητες τῆς γῆς καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἡ μόρφωσις, ἡ βλάστησις καὶ ἡ καρποφορία τῶν φυτῶν· νόμοι δὲ διέποντες τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν, εἶναι οἱ προκαλοῦντες διὰ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας τὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν νόμων, οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν πεῖραν, τὴν τέχνην τὴν δημιουργοῦσαν τὰ χρήσιμα. Οἱ νόμοι οὗτοι φυσικοί τε καὶ πνευματικοὶ πράγματι μὲν σχεδὸν πάντοτε ἑνοῦνται, ὅπως ἑνοῦται καὶ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, ἐν τῷ νῷ δὲ διακρίνονται. Ὁσάκις δὲ παρουσιάζηται φαινόμενόν τι παραχθὲν συγάμα ἔκ τε τῶν

ἰδιοτήτων τῆς ὕλης καὶ ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀναφαίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως τῶν δύω τούτων μεγάλων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, τοῦ μὲν ἀναγομένου εἰς μόνον τὸ φαινόμενον τὸ προκύπτον ἐκ φυσικῶν νόμων, τοῦ δὲ διεπομένου ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλὰ πῶς διακρίνεται ἡ ἐνέργεια ἑκατέρου αὐτῶν; Ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῇ οἰκονομικῇ σφαίρᾳ, τὸ μὲν ἀνθρωπικὸν στοιχεῖον, τὸ στοιχεῖον τὸ νοολογικόν, τὸ τῆς ἀνθρωπίνης λέγω φιλοπονίας, εἶναι τὸ ἐνεργόν, τὸ δὲ στοιχεῖον τῆς φύσεως, ἤτοι τὸ κοσμολογικόν, εἶναι τὸ στοιχεῖον ὃ ὑφίσταται τὴν ἐνέργειαν, εἶναι πρακτικὸν καὶ ὑπηρετικὸν ὄργανον· ὥστε τὸ φαινόμενον τῆς διὰ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν φυσικῶν νόμων παραγωγῆς ἀνάγεται προδήλως εἰς τὴν ἠθικοπολιτικὴν ἐπιστήμην τῆς πλουτολογίας.

Ἑτέρα τις διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν πηγάζει ἐκ τοῦ κυριωτέρου ὀργάνου, ὅπερ τίθεται εἰς ἐνέργειαν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

Ἐὰν μὲν τὸ ὄργανον τοῦτο ᾖναι ἡ διάνοια, ὁ καθαρὸς λογισμός, οὐχὶ δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ἀντίληψις, ἡ ἐπιστήμη εἶναι λογική.

Ἐὰν δὲ τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐπήγασαν κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως ἢ τῆς πείρας, ἡ ἐπιστήμη εἶναι πειραματική.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ ἀλήθεια ὅτι ἡ γῆ, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀὴρ τὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἁπλᾶ σώματα δὲν εἶναι ἁπλᾶ, ἀποδεικνύεται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως. Ἀλλὰ τὰ ἑξῆς ἀξιώματα ὅτι «αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ τριγώνου εἰσὶν ἴσαι μὲ δύο ὀρθὰς» ὅτι «αἱ ἀκτῖνες αἱ φερόμεναι ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου εἰσὶν ἴσαι»

ἀναμφιβόλως ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως.

Ὡσαύτως δὲ τὸ ἀξίωμα ὅτι ὁ συλλογισμὸς εἶναι ὀρθός, ἐὰν ὁ ἐλάσσων ὅρος ἐνδιαλαμβάνῃ τὸν μείζονα, ὡς τὸ εἶδος ἐνδιαλαμβάνει τὸ γένος, δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ πλουτολογία εἶναι λογικὴ ἢ πειραματικὴ ἐπιστήμη;

Ἡ πλουτολογία θεωρεῖται παρὰ τοῦ Ῥόσση ὡς λογικὴ ἐπιστήμη, καθότι αἱ γενικώτεραι αὐτῆς ἀρχαὶ πηγάζουσιν ἐκ πορισμάτων ἐξαγομένων ἐκ τῶν οἰσιωδῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀληθεύουσιν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ. Ἡ πλουτολογία διδάσκει λ. χ. ὅτι αἱ χρεῖαι προκαλοῦσι τὴν φιλοπονίαν· διὰ τῆς φιλοπονίας ἐκπονεῖται καὶ μεταμορφουμένη χρησιμοποιεῖται ἡ ὕλη· ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ μέλλοντος συνεπάγεται τὴν ἀποταμίευσιν· διὰ τῶν ἀποταμιευμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια· διὰ τῶν κεφαλαίων ἰσχυροποιοῦνται αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις κ.τ.λ. Ἅπασαι δὲ αὗται αἱ ἀρχαί, ἅπαντα ταῦτα τὰ θεωρήματα, ἐξάγονται ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ· ἐκ τούτων δὲ συνάγει ὅτι ἡ πλουτολογία εἶναι ἐπιστήμη λογική· d'où je conclus hardiment que la science de l'économie politique, est plutôt une science de raisonnement, qu'une science d'observation»(1).

Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ πλουτολογία εἶναι κυρίως ἐπιστήμη πειραματική, καθότι τὰ ἀξιώματα αὐτῆς ἐξάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ἐκτυπουμένου εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν. Βεβαίως διατυποῦντες γενικώτερά τινα πορίσματα, ὧν ὁ λόγος ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τῆς ὅλης ἀνθρω-

(1) Deuxieme leçon. Cours d'Econ. politique.

πότητος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ταῦτα εἰσὶ τὸ παραγόμενον καθαρᾶς θεωρίας· οὐχ ἧττον ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ βάσανος ἢ ὁ ἔλεγχος τῶν πορισμάτων τούτων εἶναι ἡ πεῖρα καὶ αἱ ἐπανειλημμέναι παρατηρήσεις ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις.

Λ. χ. ἐὰν λάβωμεν δύω ἐργάτας, τὸν μὲν φιλοπονοῦντα ἐπὶ μισθῷ ὡρισμένῳ, τὸν δὲ κατ' ἀποκοπήν, καὶ ἐξετάσωμεν ὁπότερον τῶν δύω τούτων συστημάτων τῆς ἐργασίας εἶναι τὸ παραγωγικώτερον, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἐκ τῶν δύω τούτων ἐργατῶν, ὁ ζημιούμενος ἐκ τῆς ῥαθυμίας αὐτοῦ ἔσεται φιλοπονώτερος, δηλ. ὁ κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζόμενος· ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ πόρισμα θέλομεν φθάσει, ἐὰν παραβάλωμεν τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας ὁμάδος τινὸς ἐργατῶν κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζομένων, πρὸς τὸ προϊὸν ἰσαρίθμου ὁμάδος ἐργατῶν ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ἐργαζομένων καὶ καταδαπανώντων ἐν μέρει τὸν εἰς τὴν ἐργασίαν ὡρισμένον χρόνον εἰς συνδιαλέξεις θορυβώδεις καὶ εἰς ἀντιπερισπασμοὺς προμεμελετημένους, ἕνεκα τῶν ὁποίων οὐδόλως ἐλαττοῦται ὁ συμφωνηθεὶς μισθός.

Ὡσαύτως δὲ διὰ μόνης τῆς πολυχρονίου πείρας ἐλύθησαν τὰ ζητήματα ἐὰν ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνῃ τάχιον τοῦ πλούτου ἢ τ' ἀνάπαλιν· ἐὰν οἱ μισθοὶ αὐξάνωσιν ἀπανταχοῦ ἀναλόγως τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων ἢ οὔ· ἐὰν κατὰ γενικὸν κανόνα ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων ἐξισοῦται τῇ παραγωγικῇ αὐτῶν δαπάνῃ· ἐὰν οἱ βαρεῖς δασμοὶ εἶναι ἀείποτε οἱ παραγωγικώτεροι· κ.τ.λ.

Ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως, εἴπομεν ἐξάγεται ἡ βεβασανισμένη θεωρία, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.

Ἀλλ' ἴδωμεν ἐὰν ἡ θεωρία ἀληθεύῃ πάντοτε ἐν περιπτώσεσι συγκεκριμέναις, ἐὰν ἀληθεύῃ πάντοτε ἐν τῷ πρακτι-

κῷ βίῳ; καὶ τίς ὁ λόγος τῶν ἐξαιρέσεων τούτων; Ὡς ἐρρέθη τὰ γενικὰ τῆς ἐπιστήμης πορίσματα ἐξάγονται ἐκ τῆς καθόλου φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ τροπολογηθῶσιν ἐφαρμοζόμενα εἰς χώραν ὡρισμένην ἢ συγκεκριμένην.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ ἐπιστήμη παραδέχεται ὅτι ἕκαστος ἡμῶν καθὸ ἰδιοτελὴς ἢ ἰδιωφελὴς ἐπιδιώκει ἀνενδότως τὰ ἑαυτῷ συμφέροντα, παραδέχεται προσέτι τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου· ἐκ τούτων δὲ ὁρμωμένη ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, καθότι ἕκαστος μεταφέρει τὰ κεφάλαια αὐτοῦ εἰς τὰ ἔργα τὰ παραγωγικὰ μείζονος ὠφελείας. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἕνεκα λόγων ἰδιαζόντων εἰς ἔθνος συγκεκριμένον ἢ εἰς ὡρισμένον εἶδος βιομηχανίας ἐν ᾗ τὰ κεφάλαια ἐπαγιώθησαν, ἡ ἀνισορροπία τῶν κερδῶν οὐ μόνον ὑφίσταται ἀλλὰ καὶ διαρκεῖ; ὡσαύτως δὲ ἡ ἐπιστήμη ἀποφαίνεται ὅτι αἱ τιμαὶ πραγμάτων ὁμοειδῶν τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν· ἐν τούτοις ἕνεκα τῶν ἀποστάσεων καὶ τῶν ἀτελῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, αἱ τιμαὶ τῶν πραγμάτων ἀπέχουσι πολλάκις τοῦ ἰσοζυγίου ἐντὸς τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τοῦ αὐτοῦ κράτους.

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν γενικωτέρων πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης εἶναι ζήτημα ὅλως πρακτικόν, ζήτημα τέχνης.

Τῷ ὄντι ἡ μὲν τέχνη ἐπιδιώκει πρακτικόν τινα σκοπόν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀφιλοκερδὴς οὖσα εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὴν γινομένην χρῆσιν τῶν γενικῶν αὐτῆς θεωρημάτων· ἡ μόνη κατ' αὐτῆς σπουδαία κατηγορία εἶναι ἡ πλάνη περὶ τὰ θεωρήματα αὐτῆς. Ἡ μὲν τέχνη νουθετεῖ, προτείνει πρακτικοὺς κανόνας. Ἡ δὲ ἐπιστήμη ἐκθέτει, διεξηγεῖ, ἀποφαίνεται. Οἱ κανόνες τῆς τέχνης τροπολογοῦνται ἕνεκα τινῶν

στοιχείων εὐμεταβλήτων καὶ εὐμετατρέπτων, ἤτοι τοῦ χρόνου, τῶν ἀποστάσεων, τῆς ἐθνότητος, καθ' ὃν τρόπον τροπολογοῦνται καὶ οἱ ἀφῃρημένοι τῆς σκοποβλητικῆς ὑπολογισμοί, ἕνεκα τοῦ ποιοῦ τῆς πυρίτιδος, τῆς καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαίρας, τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς βίας τῶν ἀνέμων κ.τ.λ., ἀλλὰ τὰ θεωρήματα τῆς ἐπιστήμης εἰσὶν ἀμετάτρεπτα, παντοῦ καὶ πάντοτε τὰ αὐτά.

Εἰς τὸ ζήτημα λοιπὸν ἐὰν ἡ θεωρία ἐφαρμόζηται ἀείποτε εἰς τὰ πράγματα ἀπαντῶμεν ὅτι, ἐπειδὴ τὰ θεωρήματα τῶν ἠθικοπολιτῶν ἐπιστημῶν δὲν ἐξάγονται ἐκ τοῦ βίου ἐθνῶν ὡρισμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἐν γένει τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἄρα ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀξιοῖ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὰ εἰς κοινωνίαν συγκεκριμένην.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀσφαλεστέρας ἐφαρμογῆς εἶναι ζήτημα τέχνης, ἔργον δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ διάγνωσις τῶν προσκομμάτων, ἅτινα τυχὸν ἀντιτάττει εἰς τὴν πρᾶξιν, τὸ στοιχεῖον τοῦ χρόνου, τῶν ἀποστάσεων, τῆς ἐθνότητος.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην διορῶντες οἱ λεγόμενοι πρακτικοὶ ἄνδρες ἀντιτάττουσι συνήθως εἰς τὰς περὶ μεταρρυθμίσεως γνώμας ἢ προτάσεις, τὸ αἰώνιον τοῦτο ἐπιχείρημα τῶν πρακτικῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ὅμως εἶναι ἀναπόφευκτοι καὶ παρέπονται ἀείποτε εἰς τὴν εἰσαγωγὴν παντὸς νεωτερισμοῦ, ἔστω καὶ τοῦ λογικωτέρου καὶ τοῦ ἀναγκαιοτέρου.

Ἴδομεν ὅτι ἡ πλουτολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ διεξηγοῦσα τοὺς νόμους, καθ' οὓς ὁ πλοῦτος παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἡ κοινωνία ἔχουσα ζωὴν ἰδίαν, οὖσα αὐτοτελής, πεπροίκισται μὲ τὰς ἀπαραιτήτους δυνάμεις καὶ μὲ τὰ ἐπιτήδεια ὄργανα πρὸς δημιουργίαν τοῦ πλούτου καὶ ἐπίτευξιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ.

Ἀλλὰ τίνα τὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας; τίνες αἱ πλου-

τολογικαὶ αὐτῆς δυνάμεις; Τὸ ζήτημα τοῦτο προϋποτίθησιν ἕτερον. Λέγοντες τίνα τὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας, τίνες αἱ δυνάμεις αὐτῆς, ποίαν κοινωνίαν ἐννοοῦμεν; τὴν κοινωνίαν εἰς τὰ ἁπλούστερα αὐτῆς στοιχεῖα; εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς κατάστασιν, ἢ τὴν κοινωνίαν τελείαν καὶ αὐτάρκη; Ἐνταῦθα δὲν προτιθέμεθα νὰ προβῶμεν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «ἐκ τοῦ ἀσυνθέτου εἰς τὸ σύνθετον», λαμβάνομεν λοιπὸν τὴν πόλιν τελείαν, αὐτάρκη· καθότι «πᾶσα πόλις φύσει, ἡ δὲ αὐτάρκεια τέλος καὶ βέλτιστον».

Ἐξετάζοντες οὕτω τὰ ὄργανα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τὰ συντελεστικὰ στοιχεῖα πρὸς δημιουργίαν τοῦ πλούτου ἐν κοινωνίᾳ ἀνεπτυγμένῃ, εὑρίσκομεν ὅτι ταῦτα εἰσὶ 1ον αἱ προσωπικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, αἱ διὰ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας διαδηλούμεναι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον· 2ον δὲ τὰ κεφάλαια, ὧν ἄνευ οὐδὲν κατορθοῦται· 3ον τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τελευταῖον ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτείας, ἧς τὸ κύριον ἔργον εἶναι τὸ προστατεύειν τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης καὶ αἴρειν ἐκ τοῦ μέσου τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀναφαίνεται τὸ ἑξῆς ζήτημα· ἡ πλουτολογία οὐδόλως θεωροῦσα ὡς ἀλλότριον ἀντικείμενον τῆς μελέτης αὐτῆς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἤτοι τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς ἡμῶν ἐνεργείας καὶ τὴν ἀρωγὸν συνδρομὴν τῆς πολιτείας, δὲν καθίσταται παγκόσμιος ἐπιστήμη, περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς γνώσεις; καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποβαίνει δυσκατάληπτος καὶ ἀπεριόριστος; Ὄχι. Ἡ πλουτολογία δὲν συγχωνεύει ἐν ἑαυτῇ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, συσχετίζεται δὲ μόνον πρὸς αὐτάς, καθόσον τῇ

συνδρομῇ τῶν πνευματικῶν φυσικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων παράγονται τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, καὶ ἐκ τῆς συρροῆς καὶ ἐπιδράσεως τῶν δυνάμεων τούτων διεξηγοῦνται.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὡς προερρέθη, ἡ κοινωνία δὲν τίθησιν εἰς ἐνέργειαν ὑλικὰς μόνον δυνάμεις πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ πνευματικάς· ὅθεν ἡ πνευματικὴ διάπλασις τῶν ἐθνῶν δὲν εἶναι ἀλλότριον ἀντικείμενον τῆς πλουτολογίας. Τοὐναντίον δέ, ὡς θέλω ἀποδείξει περὶ δημοσίας παιδεύσεως πραγματευόμενος, ὅσῳ ἡ ἐπιστήμη καὶ τὰ δημόσια ἤθη ἀναπτύσσονται καὶ ῥυθμίζονται, τόσῳ καὶ ἡ τέχνη προάγεται καὶ ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται.

Πρὸς τούτοις δὲ, εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου συντελοῦσι δραστηρίως αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ μηχανικαὶ δυνάμεις, τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς χώρας, αἱ κλιματολογικαὶ περιστάσεις κτλ.· ἀλλ' ἡ πλουτολογία δὲν ἐπεμβαίνει εἰς τὸ στάδιον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰμὴ καθόσον αὗται ἐφάπτονται τοῦ κυρίου αὐτῆς ἀντικειμένου, τῶν πλουτολογικῶν γινομένων κ.τ.λ..

Προσέτι τὰ πολιτικὰ συντάγματα, αἱ διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ, τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου καὶ τῆς πολιτικῆς δικονομίας, ὡς καὶ ἡ διοικητικὴ νομοθεσία ἐνδιαφέρουσι τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν. Ἀλλ' ὁ ἰδιαίτερος μηχανισμὸς τῶν πολιτικῶν συνταγμάτων, ἡ σύνταξις τῆς ἀστικῆς καὶ διοικητικῆς νομοθεσίας κατὰ τὰς χρείας, τὴν ἀνατροφήν, τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἕξεις τῶν ἀρχομένων, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ οἰκονομολόγου.

Ἡ πλουτολογία λοιπὸν ἀσχολεῖται περὶ παντὸς πράγματος, ἀλλ' ἐντὸς τῆς οἰκονομικῆς σφαίρας· ὡς καὶ περὶ

νόμων οἱ Ῥωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἔλεγον ὅτι «ἡ νομικὴ εἶναι τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη», ἀλλ' ἐντὸς τῆς σφαίρας τοῦ δικαίου.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ μὲν νομομαθὴς θέλει ἐξετάσει τὸ σύστημα τῆς δουλείας, τῆς δουλοπαροικίας, τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας ἢ τῆς ἐκμισθώσεως ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου· ἡμεῖς δὲ ὑπὸ τὴν πλουτολογικὴν αὐτῶν ἔποψιν, ὡς θέλομεν πράξει πραγματευόμενοι καὶ περὶ ὑποθηκικοῦ συστήματος, περὶ συναλλαγματικῶν, ἑταιριῶν, κ.τ.λ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΙΣ Η ΕΚ ΤΗΣ ΣΠΟΥΔΗΣ ΤΗΣ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑΣ ΩΦΕΛΕΙΑ. ΤΙΝΑ ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΥΡΟΥΣ ΤΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΩΝ ΑΥΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ.

Ἡ κατανάλωσις τοῦ πλούτου, ἤτοι ἡ χρῆσις τοῦ πλούτου πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν εἶναι εἷς ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων ὅρων τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως. Πρὸς παραγωγὴν δὲ καὶ ἀπόκτησιν αὐτοῦ, ἡ Θεία πρόνοια ὑπήγαγε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἠθοποιὸν νόμον τοῦ «ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου» ἤτοι εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ προσπορίζεσθαι τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα διὰ τῆς ἐργασίας.

Τῷ ὄντι ἡ διὰ τῆς φιλοπονίας παραγωγὴ τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς διατροφήν, συντήρησιν καὶ εὐζωΐαν ἡμῶν, εἶναι ἡ κυριωτάτη μέριμνα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάγκη αὕτη κατίσχυσε τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀπαρεσκείας πρὸς τὰ

ἐπίπονα ἔργα, καταστήσασα κοινὰς τὰς σωτηρίους ἕξεις τῆς τάξεως, τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς φιλεργίας, ὧν ἄνευ καταστρέφεται ἢ φθείρεται ὁ μετὰ πολλῶν κόπων καὶ ἀγώνων παραχθεὶς πλοῦτος.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ πλοῦτος ἦναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, ἐὰν ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ πόθου πρὸς ἀπόκτησιν καὶ αὔξησιν αὐτοῦ, ὑφιστάμεθα μὲν καὶ τὰς μεγαλητέρας στερήσεις, κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας, ἐκτιθέμεθα δὲ προθύμως εἰς τοὺς μεγαλητέρους κινδύνους, ἡ ἐπιστήμη ἡ διδάσκουσα τοὺς ἐπιτηδειοτέρους τρόπους πρὸς ἀπόκτησιν μείζονος ποσοῦ πλούτου δι' ἐλάσσονος πόνου καὶ θυσίας, χρήζει ἀναντιῤῥήτως συντόνου σπουδῆς καὶ βαθείας μελέτης. Βεβαίως ἡ σπουδὴ τῆς πλουτολογίας δὲν εἶναι ἐξ ἴσου πρὸς πάντας λυσιτελής, ἀλλὰ πρὸς πάντας εἶναι ὠφέλιμος. Δι' αὐτῆς ἀποκαλύπτονται οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὴν κοινωνικὴν φυσιολογίαν· ἐν τῇ πλουτολογίᾳ ἀπαστράπτει ἡ ἐλευθερία ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐπόψεις. Διὰ τῆς ὑγειοῦς οἰκονομικῆς θεωρίας δυνάμεθα καὶ ὡς πολῖται καὶ ὡς δημοσιογράφοι καὶ ὡς δημόσιοι ἄνδρες νὰ διακρίνωμεν τὴν φυσικὴν τῆς βιομηχανίας διοργάνωσιν ἀπὸ τῶν τεχνητῶν ἐκείνων μηχανισμῶν, οὓς νεώτεροί τινες φαντασιοκόποι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν πρὸς τὸν ἀγαθὸν ὡς ἐδόξαζον σκοπὸν τῆς κοινῆς εὐημερίας.

Δι' αὐτῆς ἀνεσκευάσθη ἡ ψευδὴς δοξασία, καθ' ἣν ἡ κοινωνία δίκην ἀνήβου ἢ ἀνηλίκου, πρέπει ἀδιαλείπτως νὰ διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν ἢ τὴν κηδεμονίαν τῆς ἐξουσίας καὶ ἀπεδείχθη ὅτι κύριον ἔργον τῆς κυβερνήσεως εἶναι ἡ ἄρσις τῶν παρεμβαλλομένων προσκομμάτων εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν πολιτῶν προαγωγήν, οὐχὶ δὲ ἡ ἐπέμβασις αὐτῆς εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν πρὸς διαῤῥύθμισιν ὀφθεν αὐτῶν.

Σπουδάζοντες τὴν ἐπιστήμην ταύτην κατανοοῦμεν ὅτι οἱ φίλεργοι καὶ βιομηχανικοὶ λαοὶ δὲν προάγουσι μόνας τὰς ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι εὐγενέστερον καὶ τιμιώτερον ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Τοῦτο δέ, καθότι κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ ἐνδεεῖς, οἱ ἀδιαλείπτως ἀσχολούμενοι περὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου καὶ τὴν θεραπείαν τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν, δὲν δύνανται νὰ ἀσχοληθῶσι προσηκόντως περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν πνευματικῶν αὐτῶν δυνάμεων· ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀτελοῦς ταύτης καταστάσεως. Τοὐναντίον δέ, ἡ εὐπορία ἡ εὐζωία καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀσχολεῖσθαι εἰς ἔργα εὐγενέστερα, ἐμποιοῦσιν ἡμῖν ἦθος καὶ νόησιν καὶ προάγουσιν ἡμᾶς εἰς ἐπιχειρήσεις ὑψηλοτέρας, εἰς ἔργα ἐλευθέρια· ὁ πλοῦτος λοιπὸν δὲν εἶναι ἀναγκαῖος μόνον διότι ἄνευ αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ συντηρηθῶμεν, ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτοῦ προάγεται ὁ πολιτισμός, βελτιοῦνται τὰ πολιτεύματα, καλλιεργοῦνται αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ ἔθνη ἀποκτῶσι τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἰσχύος καὶ δυνάμεως.

Τὰ ἔθνη τὰ προαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ὑπῆρξαν συνάμα καὶ πλούσια. Διὰ τῆς ἐμπορίας, ἡ Βενετία ἀνέδυσεν ἐκ τῶν ὑδάτων. Δι' αὐτῆς πάλιν ἡ τελματώδης Ὁλλάνδα κατέστη τὸ παράδειγμα τῆς γονίμου φιλοπονίας, κατορθώσασα νὰ περιστείλῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀτιθάσσου ὠκεανοῦ τὴν ἀχαλίνωτον βίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ γινόμενα ἐπιμαρτυροῦνται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τῶν δύω βιομηχανικωτέρων καὶ κραταιοτέρων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας.

Ἴσως τινὲς δὲν ἐκτιμῶσι προσηκόντως τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐπισφαλοῦς σκέ-

ψεως, ὅτι ἕκαστος ἀσχολούμενος αὐθορμήτως εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἑαυτοῦ περιουσίας, φυσικῷ τῷ λόγῳ συντείνει εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, πρέπει οὐχ ἧττον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἡ οὖσα τὸ σύνολον τῶν νόμων τῶν διεξηγούντων πῶς παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ ὁ πλοῦτος, εἶναι κοινωφελὴς ἐπιστήμη. Οἱ ἀξιοῦντες ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς πλουτολογίας εἶναι ἀνωφελής, καθότι ἕκαστος ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδιωφελείας ὠθούμενος, προσπαθεῖ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ τῆς εὐζωίας αὐτοῦ μέσα, δύνανται κατ' ἴσον λόγον νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι καὶ ἡ σπουδὴ τῆς φυσιολογίας ἢ τῆς λογικῆς εἶναι περιττή, καθότι καὶ ἄνευ αὐτῶν τὸ γένος ἡμῶν συντηρεῖται καὶ πολλαπλασιάζεται καὶ ἕκαστος ἡμῶν διαλογίζεται καὶ σκέπτεται οὐδόλως ἐπιστάμενος τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς.

Ἀλλ' ἐξετάσωμεν κάλλιον τὸ ζήτημα τοῦτο, ἂν ἀληθῶς ἡ αὔξησις τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου συνεπάγεται ἀείποτε τὴν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ· ἂν ἡ αὔξησις τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου δὲν γίνεται πολλάκις ἐπὶ βλάβῃ τῶν δημοσίων συμφερόντων.

Ἐάν τις χώρα περιπέσῃ εἰς τὴν δεσποτείαν ἀπανθρώπων κατακτητῶν καὶ φαῦλοι νόμοι ἢ θεσμοὶ διαιωνίσωσι τὴν ἀνισότητα τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων, ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος δὲν συναυξάνει μετὰ τῆς πενίας καὶ τῆς ἀμηχανίας τῶν πολλῶν; ἐὰν προσέτι εὐάριθμός τις ὀλιγαρχία κατεξουσιάσασα τῆς χώρας ἐπιβάλῃ βαρεῖς μὲν τελωνιακοὺς δασμοὺς εἰς τοὺς ἔξωθεν εἰσαγομένους δημητριακοὺς καρπούς, ἐλαφρὸν δὲ ἔγγειον φόρον, τὰ ὠφελήματα ὀλίγων τινῶν δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς καταθλίψεως τῶν πλειοτέρων; ὁσάκις δὲ χάριν ὀλίγων βιομηχάνων, αἱ κυβερνήσεις διακωλύωσι τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ξένων τεχνουρ-

γημάτων ἢ ἐπιβάλλωσιν ἐπ' αὐτῶν δασμοὺς τόσον ἐπαχθεῖς, ὥστε ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος, οἱ παραγωγοὶ δὲν ὠφελοῦνται κατὰ λόγον τῆς ζημίας τῶν ἀγοραστῶν;

Καὶ ὅ,τι λέγομεν περὶ ἰδιωτῶν δυνάμεθα νὰ τὸ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν διὰ τῆς κατακτήσεως ὑποδουλωθέντων ἐθνῶν. Ὅτε ἡ βία καὶ ἡ εἱμαρμένη διηύθυνον τὴν ἐνέργειαν τῶν λαῶν, ὁ πόλεμος, ὡς ἡ θηρευτικὴ ἦτο τὸ δραστηριώτερον χρηματιστικὸν ὄργανον. Ἀλλ' ὁ Λάκων ἦτο εἷς, οἱ Εἵλωτες ἦσαν πολλοί. Καὶ ὅτε ὁ εὐαγγελικὸς λόγος καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ κατέθραυσαν τὰ δεσμὰ τοῦ Εἵλωτος, ἡ δουλεία ὑπεχώρησεν εἰς τὴν δουλοπαροικίαν, ἀλλ' ὁ τεθωρακισμένος φεουδάρχης ἦτο εἷς, δουλοπάροικοι δὲ ἦσαν πολλοί· ναὶ μὲν ὁ χριστιανισμὸς ἐδάμασε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου, ἀλλ' ἡ βάρβαρος φύσις μὴ δυναμένη νὰ ἐνστερνισθῇ τὸν λόγον, διὰ μακροῦ χρόνου ἐλάτρευσε τὸν φυσικὸν αὐτῆς θεόν, τὴν βίαν, πρὶν ἢ ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, ὡς ὁ χυδαῖος ὁ κλίνων μὲν τὸ γόνυ ἐνώπιον γιγαντιαίων μνημείων, μὴ κατανοῶν δὲ οὔτε τὸ τεχνικὸν αὐτῶν κάλλος, οὔτε τὰς αἰτίας τὰς παραγαγούσας τὰ ἔργα, ἐκ τῆς θέας τῶν ὁποίων ἐκπλήττεται.

Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης προήχθη, ὁ χριστιανισμὸς ἁγιάσας τὸ πνεῦμα καὶ εὐαγγελισθεὶς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὕλης, ἔπρεπε τέλος νὰ δώσῃ νέαν διεύθυνσιν εἰς τὴν ὑλικὴν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν δραστηριότητα, καὶ ἐκ τῆς ἑλλόγου τῶν ὑλικῶν δυνάμεων ἐνεργείας παρήχθησαν αἱ εἰρηνικαὶ τέχναι, καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία, καὶ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἀπεδείχθη ὅτι ἐν μόνῃ τῇ κοινωνίᾳ τῶν συμφερόντων, ἐν μόνῳ τῷ γενικῷ συμφέροντι περιέχεται ἀληθῶς καὶ τὸ ἰδιωτικόν.

Οὕτω σήμερον ἅπαντες εἰσὶ πεπεισμένοι, ὅτι οὔτ' ἔθνος οὔτ' ἄνθρωπος ἔχει δικαίωμα νὰ ἐκκαρπῶται τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ὁμοίων αὐτοῦ· ἅπαντες σήμερον ἀναγνωρίζουσιν ὅτι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἐθνῶν δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς βίας, ὡς ἐφρόνουν οἱ ἀρχαῖοι, ἢ ἐκ τῶν παραλόγων τελωνιακῶν ἐχθροπραξιῶν τῶν νεωτέρων, αἵτινες ἀπεμόνωνον τοὺς λαοὺς ἐν μέσῳ τῶν ἠλεκτρικῶν τοῦ πολιτισμοῦ σπινθήρων, ἀλλ' ὅτι αἱ φιλικαὶ καὶ ἐλεύθεραι σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν εἰσὶ τὰ δραστηριώτατα μέσα πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ πλούτου.

Τὸ σωτήριον δὲ τοῦτο πόρισμα ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων· ἐὰν ἡ εὐπορία μιᾶς κοινωνίας κατωρθοῦτο ἐπὶ βλάβῃ ἄλλης τινός, τὰ ἀγαθὰ τούτου τοῦ κόσμου ἤθελον εἶσθαι τὸ βραβεῖον τῆς ἰσχύος, καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἑτέρου τῶν ἐθνῶν ἤθελεν ἐπιφέρει τὸν ὄλεθρον τοῦ ἄλλου· ἐν ᾧ πρὸ τριῶν ἑκατονταετηρίδων, ἁπάντων τῶν λαῶν συνάμα ἡ ὑλικὴ κατάστασις ἐβελτιώθη, καὶ μάλιστα ἕνεκα τῆς συγκοινωνίας αὐτῶν, ἕνεκα τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμφερόντων, βλέπομεν σήμερον τὰ ἔθνη νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μόνον αὐτῶν πράγματα, ἀλλὰ νὰ θεωρῶσι τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν ἑκάστου ἔθνους, ὡς μόριον συμπληρωτικὸν τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως καὶ τὴν διπλωματίαν νὰ συγκινῆται καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Ἰδοὺ εἰς πόσα λαμπρὰ πορίσματα χειραγωγεῖ ἡμᾶς ἡ σπουδὴ τῆς πλουτολογίας· εἰς τὴν διὰ πραγμάτων ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἰσόνομος ἐλευθερία, ἡ ἀγάπη, ἡ εἰρήνη, δὲν ὑπαγορεύονται μόνον ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὑλικωτάτου ἡμῶν συμφέροντος.

Ἐν τούτοις, ἐν ᾧ ὁ πλοῦτος εἶναι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ πρὸς συντήρησιν τῶν ἐθνῶν καὶ πρὸς τελείωσιν καὶ ἀνά-

πτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, ἡ ἐπιστήμη ἡ διδάσκουσα τοὺς τρόπους, δι' ὧν δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν μεῖζον ποσὸν πλούτου δι' ἐλάσσονος φιλοπονίας, παρημελήθη καὶ πολλαχοῦ παραμελεῖται εἰσέτι, μὴ ἀπαρτίσασα οὐσιῶδες μέρος τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Τὴν παράλειψιν ταύτην δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς διαφόρους αἰτίας, ὧν αἱ κυριώτεραί εἰσι παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ἡ δουλεία, παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἡ ἐπικρατοῦσα ἀμάθεια, καθ' ὃν χρόνον τὰ Πανεπιστήμια τῆς νεωτέρας Εὐρώπης συνέταξαν τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

Τῷ ὄντι οἱ μὲν Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν τὰ κυριώτερα ἔργα τῶν νῦν κατοίκων τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ἤτοι τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ὡς ἀνάξια ἑαυτῶν. Διὸ καὶ παρ' αὐτοῖς, ἡ αὔξησις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου δὲν ἐπήγαζεν ἐκ μόνης τῆς φιλοπονίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας τῶν δούλων καὶ ἐκ τῆς διαρπαγῆς τῆς περιουσίας τῶν ὑποτελῶν ἐθνῶν. Ἄλλως δὲ τὸ κύριον ἔργον τῶν ἐλευθέρων δὲν ἦτο ὡς σήμερον, ἡ βιομηχανία, ἢ ἡ ἐξάσκησις βιομηχανικοῦ τινος ἐπιτηδεύματος, ἀλλ' αἱ πολιτικαὶ πράξεις καὶ κυρίως ὁ πόλεμος, ἤτοι τὸ στοιχεῖον τὸ ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὰς εἰρηνικὰς ἕξεις καὶ πρὸς τὴν βιομηχανίαν. Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ἤ ἔθετον τὸν πλοῦτον εἰς τὴν ὀλιγάρκειαν «Τὸ μὲν γὰρ ἐμόν, ἔφη ὁ Σωκράτης, πρὸς τὸν Κριτόβουλον, ἱκανόν ἐστιν ἐμοὶ παρέχειν τὰ ἐμοὶ ἀρκοῦντα· εἰς δὲ τὸ σὸν σχῆμα, ὃ σὺ περιβέβλησαι καὶ τὴν σὴν δόξαν, οὐδ' εἰ τρὶς ὅσα νῦν κέκτησαι προσγένωνταί σοι, οὐδ' ὡς ἂν ἱκανά μοι δοκεῖ εἶναί σοι» ἢ ἀπεδοκίμαζον τὰ ἐκ τοῦ πλούτου ἀγαθὰ ὡς ὑπεναντία πρὸς τὰς πολεμικὰς ἀρετάς, ὡς ἐκθηλύνοντα τὰς ψυχὰς καὶ λυμαινόμενα τὰ σώματα· ἕνεκα δὲ τούτου, ἡ ἐπιστήμη τοῦ πλούτου δὲν ἀπήρτιζεν

ὡς σήμερον μέρος οὐσιῶδες τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Ὅτε δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐσυστήθησαν τὰ Πανεπιστήμια, ἐπειδὴ μόνος ὁ κλῆρος μετεῖχε τότε παιδείας, κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων αὐτοῦ ἐκανονίσθη καὶ τὸ σύστημα τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας τῶν Πανεπιστημίων περιελάμβανε μὲν τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ τὸ δίκαιον, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν πλουτολογίαν, καθότι ἡ φιλοπονία ἦτο ὁ κλῆρος μόνων τῶν ὑποτελῶν καὶ κεκρατημένων λαῶν. Προσέτι δὲ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, αἱ σχέσεις τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα δὲν ἦσαν σχέσεις εἰρηνικαὶ ὡς σήμερον, πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων, ἀλλ' ὁ ἰσχυρώτερος κατεδυνάστευε τοῦ ἀσθενεστέρου καὶ ληστρικῶς ἐσφετερίζετο τὰ ἀλλότρια.

Τοιοῦτοι οἱ λόγοι, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ σπουδὴ τῆς πλουτολογίας παρημελήθη παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις, ἄρτι μόνον ἀπαρτίσασα μέρος τῆς δημοσίας παιδεύσεως.

Τινὲς ἐπεχείρησαν νὰ ἀμφισβητήσωσι τὸ κῦρος τῶν θεωρημάτων τῆς πλουτολογίας, ἕνεκα τῆς περί τινα σπουδαῖα οἰκονομικὰ ζητήματα διαφωνίας τῶν διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης καὶ μάλιστα εἷς τῶν διασημοτέρων νομοδιδασκάλων τῆς Γαλλίας ἀπετόλμησε νὰ ἀπογυμνώσῃ τὴν πλουτολογίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι οἱ ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως ἢ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν συστημάτων τῶν διεξηγούντων τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα διστάζοντες περὶ τοῦ κύρους τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν τῆς πλουτολογίας, δύνανται κατ' ἴσον λόγον νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ τὸ ἀκριβὲς τῶν πορισμάτων πάσης ἄλλης ἐπιστήμης· καθότι ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἱστο-

ρίας πασῶν ἐν γένει τῶν ἐπιστημῶν, πρὶν ἡ προσδιορισθῇ ἡ ἀσφαλεστέρα μέθοδος πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, μυρία ἀνεφύησαν συστήματα διαφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα. Ἀλλὰ σήμερον ἐπανορθωθείσης τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι ἐβασανίσθησαν ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐποχῇ, καὶ δι' ὃν λόγον οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὸ κῦρος τῶν θεωρημάτων τοῦ Νεύτωνος καὶ Λαπλακίου ἐμβλέπων εἰς τὰ συστήματα τοῦ Πτολεμαίου καὶ Καρτεσίου, οὕτω οὐδὲ περὶ τοῦ κύρους τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης τῶν Σμίθ, Σαίη, Ῥικάρδου, Μίλλ καὶ Ῥόσση πρέπει νὰ διστάζῃ, ἀναλογιζόμενος τὰς διαφωνίας τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων, ἢ ἐμφιλοχωρῶν εἴς τινας πλάνας, αἵτινες καθ' ἑκάστην ἐξαφανίζονται ἐνώπιον τῆς φωτοβόλου λαμπάδος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐρεύνης.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, ὅτι ἐπὶ πολλῶν εἰσέτι σπουδαίων ζητημάτων τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ὑπάρχουσι διαφωνίαι, ἐκ τούτου οὐδόλως ἀνατρέπεται ἡ ἐξῆς ἀλήθεια, ὅτι ἡ πλουτολογία δικαιοῦται νὰ κατέχῃ μίαν τῶν ἐξοχωτέρων θέσεων ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, καθ' ὃ κεκτημένη ἅπαντα τὰ προσόντα τὰ χορηγοῦντα αὐτῇ τὸν ἰδιάζοντα τοῦτον τύπον καὶ χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης.

Τίνα δὲ εἰδικώτερον τὰ προσόντα ταῦτα;

Ἐν πρώτοις, ἡ πλουτολογία στηρίζεται εἰς γινόμενα ἀναμφισβήτητα καὶ ἰδιογενῆ.

2ον. Τὰ γινόμενα αὐτῆς ἐξακριβοῦνται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ

3ον παράγονται κατά τινας νόμους γενικωτέρους, εὐεξηγήτους.

Καὶ γινόμενα μὲν ἀναμφισβήτητά εἰσιν αἱ χρεῖαι ἡμῶν, ἡ διὰ τῆς φιλοπονίας παραγωγή, αἱ ἀποταμιεύσεις, αἱ

ἀνταλλαγαί. Τὰ γινόμενα δὲ ταῦτα εἰσὶν ἰδιογενῆ, καθόσον οὐδόλως συγχέονται μὲ τὰ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς γεωλογίας, τῆς φυσιολογίας ἢ τῆς ἠθικῆς κ.τ.λ.

2ον. Τὰ γινόμενα ταῦτα ἐξακριβοῦνται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως· ἐὰν δὲ ἐπί τινων ζητημάτων ὑπάρχωσιν εἰσέτι διαφωνίαι, αἱ διαφωνίαι αὗται καθ' ἑκάστην ἐλαττοῦνται καὶ ἅπαντες σχεδὸν συμφωνοῦσι περὶ τῶν τρόπων, δι' ὧν αἱ παραγωγικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις προάγονται.

3ον. Τὰ γινόμενα ταῦτα παράγονται δυνάμει νόμων τινῶν γενικωτέρων, σταθερῶν καὶ ἀμετατρέπτων, ὥστε ἡ πλουτολογία κέκτηται ὡς προείπομεν, ἅπαντα τὰ προσόντα τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ λέγουσιν, ἡ ἀξία λ. χ. ἥτις εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς πλουτολογίας καὶ μία ἐκ τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων τοῦ πλούτου, οὖσα εὐμετάβλητος καθίστησι καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης ἀμφίβολα καὶ ἐπισφαλῆ.

Ἀλλὰ μήπως καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τὸ φῶς, ἡ θέρμη, ὁ ἠλεκτρισμὸς δὲν ὑπόκεινται εἰς τοιαύτας ἀλλοιώσεις;

Καὶ διότι τὰ στοιχεῖα ταῦτά εἰσιν εὐαλλοίωτα καὶ εὐμετάβλητα, δυνάμεθα ἐλλόγως ν' ἀρνηθῶμεν τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν φυσικήν, τὴν χημείαν κ.τ.λ.; βεβαίως ὄχι· ὁμολογῶ ὅτι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ θεμελιοῦνται αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀρχαί, πρέπει νὰ ἦναι στερεὸν καὶ ἑδραῖον. Ἀλλὰ διότι αἱ ἀξίαι μεταβάλλονται, δὲν ἕπεται ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὐτῶν εἶσι τυχαῖαι καὶ ἀκανόνιστοι. Τοὐναντίον μάλιστα ἡ ἐπιστήμη ἀποδεικνύει ὅτι αὗται ὑπάγονται εἰς νόμους σταθεροὺς καὶ ἀμετατρέπτους διεξηγοῦντας ἑκάστοτε τὰ οἰκονομικὰ ταῦτα φαινόμενα, ἤτοι τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἀλλοιώσεις.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα ἀνάγκη νὰ καταδείξω καὶ ἐ-

τέραν τινὰ πλάνην τῶν ἀμφισβητούντων τὸ κῦρος τῶν θεωρημάτων τῆς πλουτολογίας, πηγάζουσαν ἐκ τῆς ὑποδειχθείσης ἤδη οὐσιώδους διαφορᾶς μεταξὺ φυσικῶν καὶ ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Τῶν μὲν πρώτων ἤτοι τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν τὰ ἀξιώματα ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀείποτε πραγματοῦνται. Τῶν δευτέρων δὲ ἡ πραγματοποίησις ἢ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις δὲν διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως· ἕνεκα τούτου, τὰ ἀξιώματα αὐτῶν οὐχὶ πάντοτε, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον διαδηλοῦνται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Λ. χ. ὁ νόμος ὅτι αἱ διανυόμεναι ἀποστάσεις ὑπὸ σώματος ἀκωλύτως καταπίπτοντος εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, ὡς τὰ τετράγωνα τῶν δαπανωμένων χρόνων, ἢ ὅτι πάντα τὰ σώματα ἐν τῷ κενῷ καταπίπτουσιν ἰσοταχῶς, ἢ ὅτι τὰ ῥευστὰ τείνουσιν εἰς ἰσοσταθμίαν, ἀείποτε πραγματοποιεῖται δοθείσης τοιαύτης περιπτώσεως. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι ἡ σελήνη δὲν εἶναι αὐτόφωτος, ἀλλὰ δεχομένη παρὰ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, δεικνύει πρὸς ἡμᾶς τὸ πεφωτισμένον αὐτῆς μέρος, φαινομένη κατὰ τὸ διάστημα τῆς μηνιαίας αὐτῆς περιόδου περὶ τὴν γῆν, ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, ἃς καλοῦμεν φάσεις τῆς σελήνης, ἡ ἀλήθεια αὕτη λέγω βεβαιοῦται δυωδεκάκις τοῦ ἔτους. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ ὅτι ἕκαστος προσπαθεῖ διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτοῦ ν' ἀποκτήσῃ πλοῦτον ἢ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸν ἤδη ἀποκτηθέντα, ἂν καὶ ἀληθεύῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πιθανὸν ὅμως νὰ μὴ ἐφαρμόζηται εἰς εἰδικάς τινας περιστάσεις. Ὡσαύτως δὲ τὸ θεώρημα ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ, ἐκτιμᾷ κάλλιον τὰ ἑαυτῷ συμφέροντα ἢ ὁμάς τις ἀνθρώπων, ἢ ἓν μόνον πρόσωπον προκαθήμενον

τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἑπομένως εἶναι ἄτοπον νὰ δεσμεύηται ἡ ἐλευθέρα ἡμῶν ἐνέργεια ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος δῆθεν ἡμῶν αὐτῶν, τὸ θεώρημα λέγω τοῦτο, ἐξαγόμενον ἐκ τῆς πείρας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθεύει κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἐν ᾧ οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὴν κίνησιν τῶν πλανητῶν ἀ ε ί π ο τ ε ἐπαληθεύουσιν.

Ἀλλ' αὕτη ἡ διαφορά, ἐπαναλέγω, πηγάζει ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ οὐδόλως δύναται νὰ κλονήσῃ τὸ κῦρος τῶν θεωρημάτων αὐτῆς.

Ὁ οἰκονομολόγος εἴπομεν, ἀσχολεῖται περὶ τὰς πλουτολογικὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις τῆς ὅλης κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, ἐκθέτων συνάμα τοὺς γενικωτέρους νόμους τοὺς διεξηγοῦντας τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν γινομένων· ἀντικείμενον λοιπὸν τῆς θεωρίας αὐτοῦ δὲν εἶναι πρόσωπα ἢ πολιτεῖαι συγκεκριμέναι, οὐδ' ἐπαγγέλλεται νὰ ἐκθέσῃ πῶς ηὐξήθη ὁ πλοῦτος ἰδιωτῶν ἢ οἰκογενειῶν, ἐκτὸς ἂν τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔσχεν ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν γενικῶν τῆς κοινωνίας πραγμάτων.

Ὡσαύτως δὲ ὁ οἰκονομολόγος δὲν κέκληται νὰ προτείνῃ συστήματα τείνοντα πρὸς αὔξησιν τοῦ πλούτου μιᾶς ἢ πολλῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ἀλλὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὰς πηγὰς τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς γενικῆς τῶν ἀνθρώπων εὐημερίας καὶ νὰ καταδείξῃ τὰ μέσα, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ γονιμοποιήσωμεν τὰς πηγὰς ταύτας. Πολλάκις τὸ κῦρος τῶν ἀναμφισβητητοτέρων ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν καλουμένων πρακτικῶν ἀνδρῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι αἱ γενικαὶ αὐτῆς ἀρχαὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὡς λέγουσι, καταψεύδονται· ἡ δοξασία αὕτη πηγάζει ἐκ τῆς ἀτελοῦς γνώσεως τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης. Τῷ ὄντι, διότι ἔθνη τινὰ λ. χ. ἐξασκοῦντα μονοπωλίας ἐπλούτησαν, ὡς πολλοὶ ἰδιῶται δύνανται νὰ πλουτήσωσιν ἐκ κλοπῶν,

λησταιῶν ἢ ὑπεξαιρέσεων, πρέπει ὡς ἐκ τούτου νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος πλουτεῖ καὶ ἀκμάζει διὰ τοιούτων μέσων; Ἂν ἕκαστος ἡμῶν ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ πλούτου διὰ τῆς φιλοπονίας, ἐπεχείρει νὰ πλουτήσῃ διὰ μέσων ἁπλουστέρων καὶ συνοπτικωτέρων, μεταφέρων τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ γείτονος αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης μετατοπίσεως τοῦ πλούτου, ἡ πολιτεία δὲν ἤθελε καὶ ὑλικῶς ζημιωθῆ μᾶλλον ἢ ὠφεληθῆ, ἕνεκα τῆς φθορᾶς εἰς ἣν ὑπόκεινται τὰ κινητὰ ἀκαταπαύστως μετατοπιζόμενα;

Ἡ πλουτολογία ἄρα ἀσχολεῖται περὶ γεγονότα ἀφορῶντα πρὸς τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα καὶ ὁ οἰκονομολόγος δὲν κέκληται νὰ διεξηγήσῃ ἂν διὰ τῶν μονοπωλιῶν δύνανται νὰ πλουτήσωσιν εἷς ἢ πολλοὶ ἰδιῶται, ἀλλ' ἐὰν διὰ τῶν μονοπωλιῶν δύναται νὰ πλουτήσῃ τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας. Τοῦ ζητήματος τούτου ἐπιλαμβανομένη ἡ ἐπιστήμη, ἀποφαίνεται ὅτι τὰ μονοπώλια καὶ τὸ περιοριστικὸν ἐν γένει σύστημα, ἂν καὶ πλουτίζωσι πολλάκις ἰδιώτας, ἢ ὁμάδας τινάς, συνεπάγονται ἀναγκαίως τὴν ἐλάττωσιν τοῦ καθολικοῦ πλούτου, πρὸς αὔξησιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ τείνῃ ἡ οἰκονομικὴ νομοθεσία. Ὥστε τὰ γενικὰ τῆς ἐπιστήμης γινόμενα ἢ θεωρήματα οὐδόλως ἀνατρέπονται ἔκ τινων μερικῶν γεγονότων, ἅτινα ἐπικαλοῦνται οἱ πρακτικοὶ λεγόμενοι ἄνδρες, ὡς δὲν ἀνατρέπεται καὶ ὁ νόμος τῆς ἕλξεως ἢ τῆς βαρύτητος, διότι βλέπομεν σῶμά τι ἐλαφρὸν ἱπτάμενον εἰς τὸν ἀέρα.

Ἀλλὰ καίτοι ὀφείλοντες νὰ μὴ ἀποκρούωμεν ἀρχήν τινα οἰκονομικὴν ἕνεκα τῆς φαινομένης ἀντιφάσεως αὐτῆς πρός τινα γεγονότα, ὧν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τοὺς εἰδικοὺς λόγους, ἀνάγκη νὰ μὴ παραδεχώμεθα ὡς ἀρχὰς

ἀναμφισβητήτους, ἄλλας παρὰ τὰς ἐξαγομένας ἐξ εὐρυτάτης καὶ ἀκριβοῦς ἐπαγωγῆς· ὁ οἰκονομολόγος ἵνα ἀνακαλύψῃ τοὺς διέποντας νόμους τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, πρέπει ὁπωσοῦν νὰ πλατύνῃ τὸ στάδιον τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ, σπουδάζων αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῶν τεχνῶν, τῆς ἐμπορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ· τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν περιηγητῶν· τὰ νομοθετικὰ ἔργα καὶ πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν αἰτιῶν, ἐξ ὧν ἐπιταχύνεται ἢ ἀναστέλλεται ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας.

Διὰ τοιούτων ἐρευνῶν διατρανοῦνται αἱ πραγματικαὶ αἰτίαι τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ τῆς πενίας καὶ παρακμῆς τῶν ἐθνῶν καὶ δύναταί τις νὰ συλλάβῃ καὶ ἐφαρμόσῃ σύστημα διοικήσεως ἐπιτήδειον πρὸς προαγωγὴν τῆς κοινωνίας.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ.

ΒΙΒΛΟΣ Α'.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ Η ΠΕΡΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΟΡΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (1) ἀποφαίνεται ὅτι «χρηματιστικὴ ἐστι ποιητικὴ πλούτου καὶ χρημάτων· ὅτι δὲ οὐχ ἡ αὐτὴ τῇ οἰκονομικῇ ἡ χρηματιστικὴ δῆλον, τῆς μὲν γὰρ χρηματιστικῆς τὸ πορίσασθαι, τῆς δὲ τὸ χρήσασθαι». Ὡσαύτως δὲ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ, λέγει ὅτι «οἰκονόμου ἀγαθοῦ ἐστι εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον». Ὥστε ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Ἀριστοτέλους ἐξάγεται ὅτι αἱ λέξεις «πολιτικὴ οἰκονομία», δι' ὧν χαρακτηρίζεται σήμερον ἡ Πλουτολογία, εἰσὶ κατὰ πάντα ἀκατάλληλοι· διότι α'. μὲν τῆς «οἰκονομικῆς» κύριον ἔργον ἐστὶ τὸ χρή-

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'. τῶν Πολιτικῶν.

σασθαι, τὸ εὖ διοικεῖν τὸν οἶκον οὐχὶ δὲ τὸ «πορίσασθαι»· β'. δὲ ἐκ τῆς λέξεως «πολιτικὴ» δύναταί τις ἀτόπως νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ πρόκειται ἰδίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον περὶ τῶν πλουτολογικῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων τῆς πολιτείας, οὐχὶ δὲ τῆς κοινωνίας. Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, παρεδέχθην ὡς καταλληλοτέρας τὰς λέξεις «κοινωνικὴ πλουτολογία», δι' ὧν ἐμφαίνεται τό τε ἀντικείμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐπιστήμης.

Ἐφαπτόμενοι τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας, ἀνάγκη νὰ ὁρίσωμεν πρὸ πάντων τὴν λέξιν «πλοῦτον»· καθότι ὥσπερ οἱ τὴν νομικὴν σπουδάζοντες ὀφείλουσι πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ ἔννοιαν περὶ νόμου καὶ περὶ δικαίου, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπιχειροῦντες νὰ ἐκθέσωμεν τίνες αἱ πλουτολογικαὶ τῆς κοινωνίας ἐνέργειαι καὶ οἱ νόμοι καθ' οὓς παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, ὀφείλομεν πρὸ πάσης ἄλλης ἐρεύνης, νὰ ἀκριβολογήσωμεν τοὺς ὅρους «πλοῦτον» καὶ «παραγωγήν», ὧν ἀδιαλείπτως ποιούμεθα χρῆσιν.

Προβῶμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν δύω οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων τοῦ πλούτου, τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀξίας.

§ 1. *Περὶ χρησιμότητος καὶ ἀξίας.*

Τὰ λόγου καὶ ἐλευθερίας εὐμοιροῦντα πλάσματα, συναισθανόμενα χρείας ποικίλας, ἃς ἡ χεὶρ τοῦ δημιουργοῦ ἐνεχάραξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, καὶ διερευνῶντα τὰ προσόντα καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν, νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐν αὐτοῖς περιεχομένης χρησιμότητος.

Διὰ τῆς λέξεως λοιπὸν χ ρ η σ ι μ ό τ η τ ο ς ἐκφράζομεν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἰδιαιτέραν τῶν πραγμάτων σχέσιν.

Ἵνα δὲ θεωρηθῇ παρ' ἡμῶν ἀντικείμενόν τι ὡς χρήσι-

μον, ἀπαιτεῖται α'. νὰ ἔχωμεν τὴν συναίσθησιν χρείας τινός· β'. νὰ ὑπάρχῃ πρᾶγμα δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν καὶ γ'. νὰ συσχετίσωμεν διὰ τοῦ πνεύματος τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὑποκείμενον.

Ὥστε καθόσον συναισθανόμεθα νέας ἀείποτε χρείας, καὶ σπουδάζομεν κάλλιον τὴν φύσιν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς πραγμάτων, ἀνακαλύπτομεν ἐν αὐτοῖς ἰδιότητας πρότερον ἀγνώστους καὶ καταλαμβάνομεν καὶ μεταχειριζόμεθα αὐτὰ πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ὀρέξεων.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον, προϋποθέντες χρείας τινὰς ἐν ἡμῖν ἀναμφισβητήτους, ἐξηγήσαμεν τὸν ὅρον χρησιμότητα, οὕτω θέλομεν ὑποθέσει καὶ κοινωνίαν καὶ κτήσεις, ἵνα συλλάβωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐμμέσου τῶν πραγμάτων χρησιμότητος, ἤτοι τῆς ἀ ξ ί α ς. Τῷ ὄντι ἐν ὅσῳ ἐθεωροῦμεν τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα σχετικῶς πρὸς ἡμᾶς, ἀνεγνωρίζομεν ἐν αὐτοῖς ἰδιότητας ὠφελίμους, καὶ ἐλέγομεν ὅτι τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς εἰσι χρήσιμα, περιβέβληνται χρησιμότητα. Ἀλλ' ὅτε διὰ τῆς φιλοπονίας ἡμῶν κατελάβομεν καὶ ἀπεκτήσαμεν τὰ χρήσιμα, ἢ περιήψαμεν εἰς τὰ πράγματα χρησιμότητα ἧς δὲν μετεῖχον πρότερον, τὰ πράγματα ταῦτα τὰ ἐμπόνως ἀποκτηθέντα, ἢ τὰ διὰ τῆς φιλοπονίας ἡμῶν περιβληθέντα τὴν χρησιμότητα, ὑπάρχοντα δὲ ὡς ἐκ τούτου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ποσῷ περιωρισμένα, προσέλαβον ἀξίαν ἢ ἔμμεσον χρησιμότητα, ἤτοι τὴν ἰδιότητα τοῦ νὰ προσπορίζωσιν ἡμῖν ἀπαλλοτριούμενα, ἕτερά τινα ἀντικείμενα. Οἱ ἐν γένει λοιπὸν γεννητικοὶ λόγοι τῆς ἀξίας εἰσὶν ἡ ἔμπονος ἀπόκτησις ἢ δημιουργία πραγμάτων χρησίμων καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ ποσοῦ αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ ἀπαιτουμένου πόνου πρὸς παραγωγήν, ἐπεξεργασίαν ἢ κατάρτισιν αὐτῶν.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐὰν ὑπάρχωσιν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ

πράγματα ἀφ' ἑαυτῶν χρήσιμα, μὴ παραχθέντα μὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας, ποσοῦ δὲ ὡρισμένου, οὐχ ἧττον καὶ ταῦτα περιβέβληνται ἀξίαν, ἕνεκα τῆς χρησιμότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ αὐτῶν. Τοιαῦται δὲ αἱ γαῖαι, διάφορα ὀρυκτά, τὰ ῥέοντα ὕδατα, προνομιοῦχοί τινες θέσεις, ἤτοι ἀντικείμενα ἅτινα μὴ ἐμπόνως παραχθέντα, δὲν ὑπάρχουσι μὲν ἠθικῶς περιωρισμένα, ἀλλ' ὑπάρχουσι φυσικῶς περιωρισμένα, καθὸ μὴ δεκτικὰ αὐξήσεως ἢ μείζονος ἐπεκτάσεως· χρησιμότης λοιπὸν καὶ περιορισμὸς ἠθικὸς ἢ φυσικὸς τῶν περιβεβλημένων τὴν ἰδιότητα ταύτην πραγμάτων, ἰδοὺ οἱ γεννητικοὶ λόγοι πάσης ἀξίας· ὥστε ὅπως ἀντικείμενόν τι περιέχῃ ἀξίαν ἀπαιτεῖται 1ον νὰ ἦναι χρήσιμον, 2ον δεκτικὸν κτήσεως καὶ 3ον ἀπαλλοτριώσιμον.

Μετὰ τὰ προειρημένα δυνάμεθα εὐκόλως νὰ διακρίνωμεν τὴν ἁπλῆν χρησιμότητα ἀπὸ τῆς ἀξίας· ἡ ἀξία προϋποθέτει τὴν χρησιμότητα, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ χρησιμότης τὴν ἀξίαν· ὑπάρχουσι πράγματα χρήσιμα μέν, οἷον τὸ φῶς ἢ ἡ θέρμη τοῦ ἡλίου, ἣν ἐπεζήτει ὁ Διογένης παρακαλῶν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἀποστῇ τοῦ ἡλίου, ἄμοιρα δὲ ἀξίας, καθότι δὲν παρήχθησαν ἐμπόνως, οὐδὲ δεκτικά εἰσι κτήσεως καὶ περιορισμοῦ· ἀδύνατον δὲ νὰ ὑπάρχωσι πράγματα ἔχοντα μὲν ἀξίαν, οὐχὶ δὲ χρησιμότητα· καθότι τίς ἀποφασίζει νὰ ἀποκτήσῃ διά τινος θυσίας πράγματα ἄχρηστα; ἡ ἀξία λοιπὸν προϋποθέτει, 1ον τὴν χρησιμότητα, 2ον ἡ ἀξία προϋποθέτει τὴν κτῆσιν καὶ τὸν περιορισμόν, καθότι πρᾶγμα κοινὸν οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

Τελευταῖον εἴπομεν ὅτι ὁσάκις ἀντικείμενόν τι περιβληθῇ ἀξίαν, ἀνάγκη νὰ ᾖ ἀπαλλοτριώσιμον· τοιούτῳ τρόπῳ αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν, οὐδ' εἰσὶν ἀπαλλοτριώσιμοι, καθὸ συμφυεῖς τῷ προσώπῳ· ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν δυνάμεων τού-

των παραγόμενον ἔχει ἀξίαν καθὸ ἀπαλλοτριώσιμον (1).

Ἡ διάκρισις αὕτη περὶ τῆς διττῆς τῶν πραγμάτων χρήσεως, ἣν παρεδέχθη ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἅπαντες δὲ οἱ μετὰ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ συγγραφεῖς παρεδέχθησαν αὐτήν. Ἰδοὺ τί ἀπεφήνατο περὶ τούτου ὁ Ἀριστοτέλης· «ἑκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρῆσις ἐστίν. Ἀμφότεραι δὲ καθ' αὑτὸ μέν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως καθ' αὑτό· ἀλλ' ἡ μὲν οἰκεία, ἡ δ' οὐχ οἰκεία τοῦ πράγματος· οἷον ὑποδήματος ἥ τε ὑπόδεσις καὶ ἡ μεταβλητική, ἀμφότεραι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις. Καὶ γὰρ ὁ ἀλλαττόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος, ἀντὶ νομίσματος, ἢ τροφῆς, χρῆται τῷ ὑποδήματι, ἢ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν, οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἕνεκεν γέγονε. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων» (2).

Κατὰ δὲ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ ἡ λέξις «ἀξία» ἔχει διττὴν σημασίαν. Δι' αὐτῆς ἐκφράζομεν ἢ τὴν ἄμεσον χρησιμότητά τινος πράγματος, ἢ τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς τὸ προσπορίζειν ἡμῖν ἕτερά τινα ἀντ' αὐτοῦ ἀντικείμενα· ἡ μὲν πρώτη ὀνομάζεται ἀξία ἢ χρησιμότης· ἡ δὲ ἀνταλλακτικὴ ἀξία (3).

---

(1) Πολλάκις ἐρρέθη, ὅτι ἡ χρησιμότης καὶ ἡ ἀξία δὲν ἔχουσι προσαλλήλας τὸν αὐτὸν λόγον· λ. χ. τὸ ὕδωρ, ἢ ὁ σῖτος εἰσὶ μὲν πράγματα χρησιμώτατα, ἀλλὰ μικρὰν ἔχουσιν ἀξίαν, ἐν ᾧ ὁ ἀδάμας μικρὰν μὲν ἔχει χρησιμότητα, μεγάλην δὲ ἀξίαν· παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἀδάμαντος πηγάζει οὐ μόνον ἐκ τῆς σπάνεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἀποκτήσεώς του· καὶ ἀληθῶς μόνη ἡ σπάνις δὲν εἶναι ἡ περιποιοῦσα αὐτῷ ἀξίαν· καθότι ζωγράφου ἀδεξίου ἔργα καί τοι σπάνια, ἐλαχίστην ἔχουσιν ἀξίαν, ἐν ᾧ τὰ ἔργα τοῦ Ῥαφαήλου, τοῦ Ῥουβὲνς ἢ τοῦ Μουρίλλου μεγίστην ἀπολαμβάνουσιν ἀξίαν, καθὸ οὐ μόνον σπάνια, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιζήτητα.

(2) Πολ. Ἀριστοτέλ. Βιβλ. Α'. Κεφ. γ § 11.

(3) Βιβλ. Α'. Κεφ. 4 Σμὶθ περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν.

Τὴν αὐτὴν δὲ διάκρισιν παραδεχθέντες καὶ ἕτεροι συγγραφεῖς, τὴν μὲν οἰκείαν χρῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὠνόμασαν ἀπόλυτον ἀξίαν, τὴν δὲ μὴ οἰκείαν τοῦ πράγματος, σχετικήν (ὁ Σισμόνδης). Ἕτεροι δὲ τὴν μὲν πρώτην ὠνόμασαν ἄμεσον ἀξίαν, τὴν δὲ δευτέραν ἔμμεσον (ὁ Στόρχιος). Ὁ δὲ Σαίης τὴν μὲν ὀνομάζει χρησιμότητα, τὴν δὲ ἀξίαν (1).

Ἀλλ' ἡ χρησιμότης, ἤτοι ἡ ἰδιότης, ἣν ἔχουσι τὰ πράγματα τοῦ θεραπεύειν τὰς χρείας ἡμῶν, ἔγκειται μονίμως ἐν αὐτοῖς; εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ αὐτή; εἶναι δεκτικὴ καταμετρήσεως ἀκριβοῦς, ἢ μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν, ὡς ἡ ἔκτασις, ἡ βαρύτης, ἢ ἑτέρα τις φυσικὴ ἰδιότης τῶν σωμάτων; ὄχι· καθότι ἡ σχετικὴ αὕτη χρησιμότης μεταβάλλεται κατὰ τὰς χρείας καὶ τὰς ἕξεις ἡμῶν, κατὰ τὰ κλίματα, ἢ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν κατάστασιν, καὶ εἶναι ἰδιότης ἐπίκτητος μᾶλλον ἢ ἔμφυτος τῶν πραγμάτων.

Ἂν ἡ χρησιμότης ἦτο ἔμφυτος εἰς τὰ πράγματα, τὰ πράγματα ἤθελον ἀείποτε καὶ παντοῦ τὴν διατηρεῖ, ὡς καὶ τὰ σώματα διατηροῦσι παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν βαρύτητα καὶ τὴν ἔκτασιν· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ χρεῖαι ἡμῶν εἰσιν εὐμετάβλητοι, ἡ χρησιμότης αὐτῶν ἀκαταπαύστως μεταβάλλεται. Π. χ. αἱ πρώτισται χρεῖαι τῶν κατοίκων τῶν κατεψυγμένων χωρῶν εἰσιν αἱ περικαλύπτουσαι αὐτοὺς δοραὶ καὶ ἡ ἐκ σαρκικῶν οὐσιῶν τροφή· ἐνῷ οἱ νότιοι λαοὶ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τοιούτων προφυλάξεων καὶ ἡ τροφή των συνίσταται κυρίως εἰς φυτικὰς οὐσίας. Αἱ θερμάστραι, ἀναγκαῖαι ἐν Σουηδίᾳ, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν ἐν

(1) Σαίη Τόμ. Α'. Σελ. 4 § 3 τῆς 5ης ἐκδόσ. τῆς Πραγμ. τῆς Πολιτ. Οἰκον. καὶ Κατηχ. σελ. 4.

Ἀφρικῆ. Αἱ καλαὶ τέχναι διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν ὁποίων προτιθέμεθα νὰ θεραπεύσωμεν ψυχικὰς μᾶλλον ἢ σωματικὰς ἀνάγκας, εἰσὶν ἄγνωστοι εἰς λαοὺς ἀπολιτίστους. Ὡσαύτως δὲ οἱ Τάρταροι, οἱ Ἄραβες, οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀφρικῆς, οὐδεμίαν ἀποδίδουσιν ἀξίαν εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, ἐνῷ δι' ἅπαντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, τὰ τοιαῦτα καταστήματα εἰσὶ τῆς πρώτης ἀνάγκης, καθότι τὸ μέλλον, ἡ ἐλπὶς ἑκάστου ἔθνους εἶναι αἱ ἰδέαι μεθ' ὧν ἐκπαιδεύεται ἡ νεολαία καὶ τὰ ἤθη τὰ ὁποῖα προσλαμβάνουσιν οἱ παῖδες ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἡ χρησιμότης δὲν εἶναι φυσικὴ ἰδιότης τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μεταβάλλεται κατὰ τὰς χρείας, τὰ κλίματα, τοὺς χρόνους καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ἑπομένως ὅ,τι ἐν ὡρισμένῃ τινὶ χώρᾳ ἦτο χρήσιμον πρό τινων ἐτῶν, πιθανὸν νὰ ἐστερήθη ἤδη τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ· ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅ,τι διὰ πολλοῦ χρόνου ἐθεωρεῖτο ὡς ἄχρηστον, κατέστη ἴσως ὠφέλιμον, διότι ἡ χρεία αὐτοῦ ἐγένετο ἔκτοτε ἐπαισθητή.

Ἅραψ τις λῃστεύσας συναδίαν ὁδοιπόρων ἐγένετο κύριος κιβωτίου μαργαριτῶν· ἐκλαβὼν δὲ αὐτοὺς ὡς ὄσπρια, ἐπεχείρησε νὰ τὰ βράσῃ, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς διὰ τοῦ πυρὸς νὰ μαλακύνῃ τὴν τραχύτητά των, τὰ ἀπέῤῥιψεν ὡς ἄχρηστα. Ὡς πρὸς τὸν ἄραβα λοιπὸν τοῦτον, οἱ μαργαρῖται οὐδεμίαν εἶχον τότε ἀξίαν· ὡσαύτως δὲ ὁ πάγος καὶ τὸ γουάνον τῆς Ἀμερικῆς πωλοῦνται σήμερον εἰς ἀπωτάτας χώρας, ἕνεκα τῆς ἀναγνωρισθείσθης αὐτῶν χρησιμότητος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ πλουτολογία δὲν στηρίζεται εἰς μαθηματικὰς βάσεις, καὶ ὅτι ἡ χρησιμότης τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ αὐτή. Τὸ χρήσιμον ἐν Ἀθήναις δὲν εἶναι παντοῦ χρήσιμον, ἐξ ἴσου χρήσιμον. Ὁσάκις λοιπὸν ποιῶμεν μνείαν περὶ χρη-

σιμοτήτων, διὰ τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἐννοοῦμεν ἰδιότητας ἀμετατρέπτους καὶ ἀμεταβλήτους, ὡς τὰς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἰδιότητας εὐμεταβλήτους καὶ μεταβαλλομένας ἔκ τινων συμβεβηκότων προκυπτόντων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἀλλ' ἡ ἀξία, ἤτοι ἡ δύναμις ἣν περιβέβληνται τὰ πράγματα τοῦ νὰ προσπορίζωσιν ἡμῖν ἕτερά τινα πράγματα, ἔγκειται ἄρα μονίμως εἰς αὐτά; ὡς προεῤῥέθη, ἀξίαν ἔχουσι μόνα τὰ χρήσιμα πράγματα, ἅτινά εἰσι δεκτικὰ κτήσεως καὶ ἀπαλλοτριώσιμα· ἡ δ' ἀξία αὕτη μεταβάλλεται, ὡς θέλει ἀκριβέστερον ἀποδειχθῆ, κατὰ λόγον τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ τῶν πραγμάτων πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν, δηλ. ὅσῳ τὸ ποσὸν τῶν πραγμάτων εἶναι ἔλασσον σχετικῶς πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν, τόσῳ ἡ ἀξία αὐτῶν εἶναι μείζων.

§ 2. *Περὶ πλούτου.*

Ἴδομεν τὰς δύο κυριωτάτας ἰδιότητας τοῦ π λ ο ύ τ ο υ· ἐκ τούτου ὁρμώμενοι δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἐξῆς αὐτοῦ ὁρισμῶν.

Οἱ μὲν θεωροῦσιν ὡς πλοῦτον μόνην τὴν ἀφθονίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων· οἱ δὲ ἐξάγουσι τὴν ἔννοιαν τοῦ πλούτου ἐκ τῆς μορφῆς αὐτοῦ.

Κατ' ἄλλους τελευταῖον κυρία καὶ συστατικὴ ἰδιότης τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου εἶναι ἡ ἀξία.

Ὅπως ἐκτιμήσωμεν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας τὰς ἀντιθέτους ταύτας δοξασίας, ἀνάγκη νὰ θέσωμεν ἀρχάς τινας ἀναμφισβητήτους καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἀκριβολογήσωμεν ἕκαστον τῶν ὁρισμῶν τούτων.

Τὰ πράγματα θεωροῦνται, εἴπομεν, ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις. Ὁ δὲ οἰκονομολόγος θεωρῶν αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἔποψιν

τῆς χρησιμότητος αὐτῶν, διακρίνει αὐτὰ εἰς δύο μεγάλας τάξεις, εἰς πράγματα χρήσιμα καὶ εἰς πράγματα ἀνωφελῆ ἢ μὴ χρήσιμα· ἀσχολεῖται δὲ περὶ μόνα τὰ πρῶτα.

Ὁσάκις λοιπὸν λέγωμεν πλοῦτον, ἐκφράζομεν ἰδέαν αἰσθητὴν εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ἕκαστος ἡμῶν ἔχει εὐκρινῆ ἰδέαν τοῦ πλούτου, διώκων τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι, ὀρεγόμενος ἀνέτου καὶ εὐπόρου βίου. Ἕκαστος λογίζεται ἑαυτὸν εὐτυχῆ, ἐὰν δύναται νὰ θεραπεύσῃ δι' ὧν κέκτηται πραγμάτων τὰς χρείας αὐτοῦ.

Ὁ πλοῦτος λοιπὸν θεωρεῖται ἐν γένει ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξίν τινος σκοποῦ, καθότι δι' αὐτοῦ μόνου θεραπεύονται αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν χρεῖαι.

Μετὰ τὰς συνοπτικὰς ταύτας ἐξηγήσεις, ἐρχόμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τοὺς διαφόρους τῶν συγγραφέων ὁρισμούς. Οἱ πρῶτοι εἴπομεν ἐξήγαγον τὸν πλοῦτον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Ὁ Κονδιλλιάκος ἐν τῷ περὶ ἐμπορίας καὶ Κυβερνήσεως συγγράμματί του, δὲν ἀναζητεῖ τὸν πλοῦτον ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκτιμῶν τὰς σχετικὰς μόνον κτήσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλας, λέγει· ὁ μὲν κατέχει ἐν ἀφθονίᾳ τὰ χρήσιμα, ὁ δὲ οὔ. Ἆρα ὁ μὲν πρῶτος εἶναι κάτοχος πλούτου, ὁ δὲ δεύτερος ὄχι· καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁρίσας (1) τὸν πλοῦτον «πλῆθος ὀργάνων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν».

Ἀλλ' αὕτη ἡ ἔποψις δὲν εἶναι ἀκριβής. Λέγοντες ὅτι ὁ κύριος τρισχιλίων προβάτων εἶναι πλούσιος, ἐμφαίνομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι πλούσιος, διότι κέκτηται τρισχιλιάκις ἀντικείμενα χρήσιμα· ὥστε ὁ πλοῦτος ἐπιστημονικῶς δὲν συνίσταται εἰς τὰ τρισχίλια πρόβατα, ἀλλ' εἰς

(1) Κεφ. Γ'. τῶν πολιτικῶν.

τὴν περιλαμβανομένην ἐν τοῖς πράγμασι χρησιμότητα, ἣν δυνάμεθα λογικῶς νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὴν ἁπλουστέραν αὐτῆς ἔκφρασιν, τὴν μονάδα. Καὶ ἀληθῶς τὰ πράγματα δὲν ὁρίζονται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τοῦ ὄγκου αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν κυρίων αὐτῶν ἰδιοτήτων· ὁ δὲ ἀριθμὸς δὲν παύει νὰ ἦναι τοιοῦτος, καθόσον καταβαίνομεν τὴν ἀριθμητικὴν κλίμακα. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο συγχέεται ὁ πλοῦτος μετὰ τοῦ ὄλβου καὶ ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων μετὰ τῆς πληθύος αὐτῶν. Τῷ ὄντι· ἂν ἐλέγομεν λ. χ. πρὸς φυσικὸν ὅτι «ὕλη» εἶναι τὸ σῶμα τὸ μεγάλην ἔχον βαρύτητα ἢ μεγάλην ἔκτασιν, ἢ πρὸς χημικὸν ὅτι «ὕδωρ» εἶναι μέγα ποσὸν σύνθετον ἐξ ὑδρογόνου καὶ ὀξυγόνου, οἷον οἱ ποταμοὶ ἢ οἱ ῥύακες· ἂν ἐλέγομεν ὅτι «φυτόν» ἐστι τὸ δάσος, ἠθέλομεν περιπέσει εἰς προφανῆ παραλογίαν. Ὡσαύτως λοιπὸν ἰσχυριζόμεθα ὅτι παραλογίζονται οἱ ὁρίζοντες τὸν πλοῦτον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς πληθύος τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Καὶ παρατηρητέον, ὅτι ὁ Κονδιλλιάκος ὁ ἐξαγαγὼν τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθήσεων, ὁ παραδεχθεὶς τὴν μέθοδον ταύτην ὡς τὴν φυσικωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν, πολλάκις ἀπαρνεῖται αὐτὴν συλλογιζόμενος ἐκ τῶν προτέρων. Ἂν καλῶς ἀνέλυε τὴν ἰδέαν τοῦ πλούτου, δὲν ὠνόμαζε πλοῦτον τὸ παραγόμενον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, ἀπαρνούμενος τὴν ἰδιότητα ταύτην εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ παράγοντας. Ἂν πιστῶς ἠκολούθει τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον, δὲν ἐταύτιζε τὸν ἄνθρωπον μὲ ἄγαλμα πεπροικισμένον μὲ ἐξωτερικὰς μόνον αἰσθήσεις. Οὐδ' ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τούτου πλάσματος τῆς φαντασίας αὐτοῦ ἐζήτει νὰ ἐξαγάγῃ ὅλην τὴν μεταφυσικὴν ἀλήθειαν. Ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐξάγομεν τὰς ἐμπειρικὰς ἰδέας. Ἀλλ' ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἀδύνατον νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς καθαράς,

τὰς νοητὰς ἐννοίας τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος. Ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἀδύνατον νὰ ἐξαγάγωμεν τὴν αὐθόρμητον τοῦ νοὸς πτῆσιν πρὸς τὰς πρώτας αἰτίας, καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ.

Εἰς τὴν αὐτὴν πλάνην τοῦ Κονδιλλιάκου περιέπεσαν καὶ οἱ φυσιοκράται, ἰσχυρισθέντες ὅτι ἡ «πρόσοδος» συνίσταται εἰς τὸ περίσσευμα τῶν ἐσόδων ἐπὶ τῶν ἐξόδων, ἢ εἰς τὴν καθαρὰν πρόσοδον, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς τὸ περίσσευμα μόνον τῶν ἐσόδων ἐπὶ τῶν ἐξόδων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκαθάριστον ἐν γένει τῆς κοινωνίας πρόσοδον.

Ἡ δευτέρα τάξις τῶν ὁρισμῶν τοῦ πλούτου στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν πραγμάτων μορφῆς. Οἱ Κ. Ῥάου, Μάλθος, Στόρχιος, Σισμόνδης καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Ι. Στ. Μὶλλ εἶπον, ὁ πλοῦτος συνίσταται εἰς πράγματα ψηλαφητὰ καὶ ἀποταμιεύσιμα, ἐξαιροῦντες οὕτω τοῦ καταλόγου τοῦ πλούτου πάντα τὰ ἄϋλα προϊόντα, ἅτινά εἰσιν ἀνεπίδεκτα ἐπισωρεύσεως· ἀλλ' ἐὰν ὁ πλοῦτος, ὡς ἀπεδείχθη, συνίσταται εἰς τὰ χρήσιμα τὰ περιβεβλημένα ἀξίαν, τίς ὁ λόγος τῶν συστημάτων τῶν περιοριζόντων τὸν πλοῦτον εἰς μόνα τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα; Οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ πλοῦτος συνίσταται εἰς μόνα τὰ ὑλικὰ πράγματα, ἤτοι εἰς μόνα τὰ προϊόντα τῆς θήρας, τῆς ἁλιείας, τῆς ποιμενικῆς, τῆς γεωργίας, τῆς τεχνουργίας, ἐμπορίας, οἰκοδομικῆς, μετακομιστικῆς καὶ μεταλλευτικῆς, θέλουσι βεβαίως παραδεχθῆ ὅτι τὰ ἔργα τῶν εἰκαστικῶν καὶ πλαστικῶν τεχνῶν ἀπαρτίζουσι μέρος τοῦ ἰδιωτικοῦ ἢ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ὄχι διότι συνίστανται ἐκ λίθου ἢ μαρμάρου, ἢ χάρτου ἢ ὑφάσματος, ἀλλὰ διότι ἐμποιοῦσι τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, διότι ὑποκινοῦσιν ἐν ἡμῖν ἡδεῖαν καὶ εὐχάριστον συγκίνησιν.

Συναισθανόμενοι δὲ τὴν αὐτὴν ψυχικὴν συγκίνησιν, ἀκούοντες μελόδραμά τι ἢ δραματικήν τινα παράστασιν, δὲν πρέπει ὡσαύτως νὰ ὀνομάσωμεν καὶ ταύτην πλοῦτον; βεβαίως· καθότι εἶναι ἄτοπον, τὸν μὲν ἱματισμὸν καὶ τὸ ψιμμίθιον τοῦ ὑποκριτοῦ νὰ θεωρῶμεν ὡς πλοῦτον, τὴν δὲ τέχνην τοῦ δραματοποιοῦ ὡς ἄγονον καὶ μὴ παραγωγικήν· εἶναι ἄτοπον τὸ μὲν σάκχαρι ἢ τὸν καφὲν νὰ ὀνομάζωμεν πλοῦτον, νὰ ἀπαρνώμεθα δὲ τὴν ἰδιότητα ταύτην εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα. Ὁ Οὐάτ, ὁ Ἀρκράϊτ ἐπινοοῦσι γόνιμόν τινα ἰδέαν, τὴν ἐφαρμογὴν λ. χ. τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὰς τέχνας, ἢ τὰς βαμβακοκλωστικὰς μηχανάς, δι' ὧν μετεβλήθη ἡ ὅλη κατάστασις τῆς βιομηχανίας καὶ αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα. Ἐν τούτοις, τὸν μὲν ἐργάτην τὸν ἐκτελέσαντα τὴν ἐπινόησιν τῶν ἀειμνήστων ἐκείνων ἀνδρῶν, τὸν κατασκευαστὴν λέγω τῆς ἀτμομηχανῆς ἢ τῆς βαμβακοκλωστικῆς μηχανῆς, θεωροῦμεν ὡς παραγωγόν, τὸν δὲ μηχανικὸν, ἤτοι τὸν δημιουργὸν τῆς ἰδέας ὡς οὐδὲν παραγαγόντα· ἀλλ' οὕτω ἐξάγομεν ἀπὸ μόνων τῶν χειρῶν τὴν γονιμότητα, θεωροῦντες τὴν κεφαλὴν ὡς ἄγονον.

Θεοποιοῦμεν τὰ σώματα, ἀλλὰ κατακρημνίζομεν ὡς οἱ Σπαρτιᾶται, τὴν διάνοιαν καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἰς τὰς ἀποθέτας! Κατὰ τὴν ἀποκλειστικὴν ταύτην ἔποψιν ὁρίζοντες τὸν πλοῦτον, τὸ μὲν γραφεῖον τοῦ Βασιγκτῶνος καὶ τὸν κάλαμον τοῦ Σατωβριάνδου ὀνομάζομεν πλοῦτον, τὰς δὲ δυνάμεις τὰς παραγαγούσας τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ παραγκωνίζομεν ὡς ἀγόνους.

Πρὸς ταῦτα ἀντιτάττουσιν ὅτι αἱ νοητικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, καθὸ ἀναπαλλοτρίωτοι, δὲν ἀπαρτίζουσι μέρος τοῦ πλούτου.

Ναί· ἀλλὰ τὰ προϊόντα τῶν ὅλως προσωπικῶν τούτων δυνάμεων γίνονται καθεκάστην ἀντικείμενον ἀνταλλαγῆς, παγιούμενα δὲ διὰ τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου, μεταφέρονται ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς γῆς.

Δεύτερον δὲ παρατηροῦσιν, ὅτι τὰ ἄϋλα προϊόντα δὲν εἶναι δεκτικὰ ἀκριβοῦς ἐκτιμήσεως· ἔστω· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἔχουσί τινα ἀξίαν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας παραχθέντα.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ παιδαγωγὸς διὰ τῆς ἀύλου αὐτοῦ παραγωγῆς διαπλάττει τὸ ἦθος τοῦ παιδαγωγουμένου· ὁ ἰατρὸς μᾶς ἀπαλλάττει τοῦ καταθλίβοντος ἡμᾶς νοσήματος· ὁ ἱεροκήρυξ διεγείρει ἐν ἡμῖν καὶ ἰσχυροποιεῖ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος· ὁ δὲ νομοθέτης, ὁ δικαστὴς προστατεύουσι τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν. Ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ ἄϋλα προϊόντα, ἅπερ καλοῦμεν ἀκριβέστερον ὑπηρεσίας, ἔχουσιν ἀξίαν, καίτοι μὴ ὑπαγόμενα εἰς διατίμησιν ὁμοιόμορφον. Τρίτον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἀύλου παραγωγῆς εἶναι ὅτι τὰ ἄϋλα ἀντικείμενα δὲν εἶναι δεκτικὰ ἐπισωρεύσεως, ἰδοὺ δὲ πῶς ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὁ Ἀδὰμ Σμίθ (1)· «ὑπάρχουσιν ἐργασίαι ἐπαυξάνουσαι »τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, ἕτεραι δὲ ἐργασίαι μὴ παρά»γουσαι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Τὰς μὲν πρώτας ὀνομάζω »παραγωγικάς, ὡς παραγούσας ἀξίας, τὰς δὲ δευ»τέρας μὴ παραγωγικάς. Ἡ ἐργασία τοῦ τεχνουρ»γοῦ προστιθεμένη ἀξίαν τινὰ εἰς ὑλικὸν ἀντικείμενον, »ἐφ' οὗ ἐφαρμόζεται, διασώζεται καὶ ὁ κεφαλαιοῦχος δὲν »ζημιοῦται μισθώνων τὸν ἐργάτην τοῦτον. Ἀλλ' ἡ γενο»μένη δαπάνη πρὸς μίσθωσιν ὑπηρέτου δὲν ἐπανέρχεται· ἡ »τοιαύτη ὑπηρεσία ἐν τῷ ἅμα φθείρεται, σπανίως ἀπολεί-

(1) Βιβλ. Β'. Κεφ. Γ'.

»πουσα ἴχνος ἢ ἀξίαν, δι' ἧς δύναταί τις νὰ προσποριοθῇ »ἑτέραν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ.

»Ὅ,τι δὲ λέγομεν γνωματεύει ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ, περὶ ὑπη»ρέτου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς μᾶλλον ἀξιοσεβάστους »τῆς κοινωνίας τάξεις. Ὁ ἡγεμὼν μεθ' ὅλων τῶν πολιτι»κῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτοῦ ὑπαλλήλων μετέρχεται ἐρ»γασίαν μὴ παραγωγικήν. Ὑπηρέται τοῦ δημοσίου, συν»τηροῦνται μὲ ὅ,τι ἄλλοι παράγουσιν. Ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν »ὅσῳ χρήσιμος καὶ ἀναγκαία θεωρηθῇ, οὐδὲν παράγει, δι' οὗ »νὰ δύναταί τις νὰ προσποριοθῇ ἴσην ποσότητα ἑτέρας ὁ»μοειδοῦς ὑπηρεσίας. Διὰ τῆς προστασίας, ἢ τῆς ἀσφα»λείας, ὧν ἡ πολιτεία ἀπολαύει, δὲν ἀποκτᾶται ἡ προστα»σία καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

»Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑ»παλλήλων αὐτοῦ ὑπάγονται καὶ ἕτερά τινα ἐπαγγέλμα»τα, τὰ μὲν ἐμβριθῆ τὰ δὲ μή, ὡς τὰ τῶν νομομαθῶν, »τῶν θεολόγων, τῶν ἰατρῶν, τῶν φιλολόγων, τῶν ὑπο»κριτῶν, τῶν μουσικῶν, τῶν γελωτοποιῶν, τῶν ἀοιδῶν »καὶ χορευτῶν. Τὰ ἔργα αὐτῶν ἀναφαινόμενα ἐξαφανί»ζονται.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ κυριωτέρα ἰδέα τοῦ Σμὶθ θεωροῦντος ἐργασίας τινὰς ὡς μὴ παραγωγικάς, δὲν εἶναι ἡ ματαιοπονία· οἷον τὸ ἔργον τοῦ ἀναπηδᾶν πολλάκις τάφρον, ἢ τοῦ ξιφομαχεῖν εἰς τὸ κενόν, ἢ εἰς τετρημένον πῖθον ἀντλεῖν, ἢ πᾶν ἄλλο Σισύφειον ἔργον, ἀλλ' ἡ ἐργασία ἐξ ἧς δὲν παράγεται προϊόν τι διαρκὲς περιέχον ἀξίαν καὶ ἱκανὸν νὰ περιποιήσῃ ἡμῖν ἕτερον ἀντικείμενον ἴσης ἀξίας. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ ἐργασία τῶν ὑποκριτῶν, ἢ τῶν μουσικῶν κ.τ.λ. ἐθεωρεῖτο ὡς ἄγονος, εἰ καὶ ἡ παραγομένη λ. χ. μελῳδία ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων πληρώνεται ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν· ἀλλ' ἰδοὺ πῶς τὸ σύστημα τοῦ-

το ἐπολεμήθη ὑφ' ἑνὸς τῶν διασημοτέρων ὀπαδῶν τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ, ὑπὸ τοῦ Σαίη.

Ὁ περιώνυμος οὗτος οἰκονομολόγος ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἐκ τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας δὲν γεννᾶται ὕλη ἀλλὰ χρησιμότης, ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ χρησιμότης ὑφ' οἱ»ανδήποτε κ' ἐὰν ἀναφανῇ μορφήν, εἶναι πηγὴ τῆς τῶν »πραγμάτων ἀξίας· δύναται δὲ ν'ἀνταλλαχθῇ, συστοι»χειωθεῖσα ἢ οὔ μὲ ὑλικόν τι ἀντικείμε»νον. Ὁ ὑελοποιὸς δίδει ἀξίαν εἰς τὴν ἄμμον, ὁ ἐριουρ»γὸς εἰς τὸ ἔριον, ὁ ἰατρὸς πωλεῖ καὶ αὐτὸς τὸ προϊὸν τῆς »τέχνης αὐτοῦ καίτοι μὴ συστοιχειούμενον μὲ τὴν ὕλην. »Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πείρας καὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ φα»νεροῦται δι' ἧς ἐκδίδει συνταγῆς. Τὴν συνταγὴν δὲ ταύ»την προσκτώμενοι ἡμεῖς καταναλίσκομεν τὴν ἐν αὐτῇ »διαλαμβανομένην χρησιμότητα, καίτοι μὴ ἐμφαινομένην »ὑπὸ ὑλικὴν μορφήν. Λέγομεν δὲ ὅτι δὲν περιεβλήθη ὑλι»κὴν μορφήν, καθότι τὸ φάρμακον, τὸ ὁποῖον κατηναλώθη »κατὰ τὴν ἰατρικὴν συνταγήν, δὲν εἶναι προϊὸν τῆς τέ»χνης τοῦ ἰατροῦ, ἀλλὰ τῆς τοῦ φαρμακοποιοῦ.

»Τὰ ἄϋλα λοιπὸν προϊόντα καὶ χρησιμότητος μετέχουσι »καὶ ἀξίας· κατὰ τὸν Σμίθ ὅμως εἰσὶν ἀνεπίδεκτα διαρ»κείας. Καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα ἁπάντων ὁ Σαίης »παρατηρεῖ ὅτι τὰ ὑλικὰ προϊόντα διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν »ἀύλων καὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν. »Ἀλλ' ἡ διάρκεια τοῦ προϊόντος εἶναι πρᾶγμα ἐπουσιῶδες »ὡς πρὸς τὴν παραγωγήν. Τὰ ἀργυρᾶ λ. χ. σκεύη καὶ »ἄλλα ἔπιπλα εἰσὶ προϊόντα διαρκέστερα, τὰ ὑφάσματά »εἰσιν ἧττον διαρκῆ, καὶ πολλῷ ἔλαττον οἱ καρποί, τὰ »λαχανικά, τὸ γάλα, τὰ κρέατα. Ἐν τούτοις, αἱ διαφοραὶ »αὗται περὶ τὴν διάρκειαν τῶν προϊόντων, δὲν μεταβάλ»λουσι τὴν φύσιν τῆς δημιουργησάσης αὐτὰ ἐργασίας. Ὁ

»γεωργὸς τοῦ Μονμορανσῆ κερδαίνει ἐκ τῆς πωλήσεως »τῶν κερασίων τῆς θέσεως ἐκείνης πλέον τοῦ ὅ,τι κερδαί»νουσιν οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ κειμένου δάσους ἐν τῇ αὐτῇ θέ»σει. Ποία ἐν τούτοις διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῶν »δύο τούτων προϊόντων!»

Καὶ τῷ ὄντι τὸ περὶ διαρκείας ζήτημα ἐνδιαφέρει βεβαίως τὸν ἀναλωτὴν καὶ τὸν βουλόμενον δι' ἀποταμιευμάτων νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ, δὲ μεταβάλλει δὲ τὴν φύσιν τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας.

Ὡσαύτως δὲ ὁ Ι. Στ. Μίλλ (1) δὲν παρεδέχθη καθ' ὅλα ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν γνώμην τοῦ Σμίθ· ὁ διάσημος οὗτος οἰκονομολόγος διακρίνει τριῶν εἰδῶν ὠφελίμους ἢ χρηματοποιοὺς ἐργασίας.

1). Τὰς περιαπτούσας χρησιμότητα εἰς ὑλικὸν ἀντικείμενον.

2). Τὰς ἐπιδρώσας ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τροπολογούσας ὁπωσδήποτε τὰς δυνάμεις, τὴν ἱκανότητα, τὰς ἕξεις αὐτοῦ· ἐν τῇ κατηγορίᾳ δὲ ταύτῃ περιλαμβάνονται πάντες οἱ ἐπιμελούμενοι τῆς παιδεύσεως καὶ παιδαγωγίας· καὶ

3) Τὰς χρησίμους μέν, μὴ παγιουμένας δὲ ἐν οὐδενὶ ἀντικειμένῳ καὶ συνισταμένας ἢ εἴς τινα ὑπηρεσίαν ὡς τὴν τοῦ νομοθέτου ἢ τοῦ δικαστοῦ, ἢ εἰς πρᾶξιν παρεκτικὴν τέρψεως ὡς τὴν τοῦ μουσικοῦ, τοῦ ὑποκριτικοῦ κ.τ.λ.

Περὶ τῆς τρίτης ταύτης κατηγορίας τῶν ἔργων, ἅτινα ὁ Μίλλ θεωρεῖ ὡς ἁπλῶς χρήσιμα, παρατηρῶ ὅτι ναὶ μὲν τὸ παραχθὲν καὶ ἐν τῷ ἅμα καταναλωθὲν δὲν εἶνε πλοῦτος ἐπισωρεύσιμος· οὐχ ἧττον ὅμως ἡ νομοθετικὴ, ἢ ἡ δικαστικὴ λειτουργία, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Μίλλ δὲν παρέρχονται ἄνευ θετικῶν ἢ πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων, καθότι

(1) Ἀρχαὶ Πολ. Οἰκ. Τ. 1.

ἄνευ τούτων, ὅηλ. ἄνευ ἐννόμου τάξεως, βιομηχανία ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ.

Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι ἡ εὐνομία, ἡ δικαιοσύνη ἐμμέσως μόνον συντελοῦσιν εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ὑλικοῦ πλούτου· βεβαίως· ἀλλὰ καὶ τὸ νόμισμα, καὶ τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν καί τοι μὴ ἔχοντα ἄμεσόν τινα χρησιμότητα, καθὸ ὄργανα παραγωγῆς ἢ ἀνταλλαγῆς, οὐχ ἧττον θεωροῦνται καὶ εἶναι πλοῦτος.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ θεωρίαν ἐλαττώματα τῆς ὑλικῆς ταύτης τοῦ πλούτου ἐκτιμήσεως. Ἐὰν μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν πρᾶξιν, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, πᾶν ὅ,τι διακρίνει τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, ἤτοι αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ καλαὶ τέχναι, τὰ ἠθικὰ ἐνὶ λόγῳ κεφάλαια θεωροῦνται ὡς ἄκαρπα καὶ ἄγονα. Ἂν τὸ ὑλικὸν τοῦτο σύστημα ἦτο ἀληθές, ἐδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν μὲ μυρμηκιάν, ἐν ᾗ ἡ φυσικὴ ἐνέργεια καὶ αἱ ὑλικαὶ ἀνάγκαι ἀπορροφῶσι τὸ πᾶν, ἐν ᾧ ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος αὐξάνει τὰς ἰδέας καὶ τακτοποιεῖ τὰ ἤθη αὐτοῦ, τόσῳ πλουτεῖ.

Τὰ ἄϋλα λοιπὸν προϊόντα, διατηρούμενα καὶ μεταβιβαζόμενα διὰ τῆς μνήμης, ἢ παγιούμενα διὰ τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς γραφῆς, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς πλοῦτος πραγματικὸς καὶ λυσιτελής.

Εἰς τί ὀφείλει ἡ πολιτικὴ κοινωνία τὴν πρόοδον αὐτῆς; Εἰς τοὺς σοφοὺς νόμους, εἰς τὰς ἀρχὰς συνετῆς καὶ πατριωτικῆς κυβερνήσεως, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς, ἅπαντα ἄϋλα προϊόντα. Εἰς τί ὀφείλει τὴν εὐπορίαν, τὴν ὑγείαν αὐτῆς; εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὴν χημείαν, τὴν φυσικήν, τὴν μηχανικήν, τὴν ἰατρικήν, ἄϋλα πλούτη. Εἰς τί ὀφείλει τὰς τέρψεις αὐτῆς; Εἰς τὸν μουσικόν, τὸν ζωγράφον, τὸν ἀρχιτέκτονα, τὸν ποιητήν, τὸν ἀγαλματοποιόν, τὸν ὑποκριτήν.

Ὥστε μεταξὺ τῶν ἐκπονούντων τὴν ὕλην καὶ τῶν περὶ τὴν ἄὑλον παραγωγὴν ἀσχολουμένων ὑπάρχει ἀμοιβαιότης ὑπηρεσιῶν καὶ συμφερόντων· ἑκάστη δὲ τῶν δύο τούτων πολυπληθῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, δὲν ὑφίσταται εἰμὴ διὰ τῆς ἀλληλουχίας της πρὸς τὴν ἄλλην, ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι. Συμπεραίνω ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν ὁρίζεται ἐκ τῆς μορφῆς αὐτοῦ· ἐκ τῆς μορφῆς ὁρίζεται μὲν τὸ εἶδος τοῦ πλούτου, οὐχὶ δὲ ἡ οὐσία αὐτοῦ.

Τρίτη τάξις τῶν ὁρισμῶν τοῦ πλούτου εἶναι ἡ τῶν ἀξιούντων ὅτι οὗτος συνίσταται εἰς τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων· καὶ βεβαίως ἄνευ ἀξίας πλοῦτος δὲν ὑπάρχει· ἀλλ' ἄνευ χρησιμότητος ὑπάρχει ἀξία;

Ὑποτεθείσθω ὅτι ἡ Ἑλλὰς παράγει σήμερον 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, τιμώμενα κατὰ μέσον ὅρον ἀντὶ 60 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ὅτι δὲ τὸ $^1/_5$ τῶν 60 τούτων ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἤτοι δρ. 12,000,000 ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, καθὸ ἔγγειος πρόσοδος ἢ μίσθωμα, τὰ δὲ λοιπὰ 48,000,000 χρησιμεύουσιν εἰς ἐργατικοὺς μισθοὺς κέρδη καὶ ἀποζημιώσεις τῶν πρὸς καλλιέργειαν καταβεβλημένων ἢ καταβαλλομένων κεφαλαίων. Ἂν λοιπὸν διὰ τῶν δρ. 48,000,000 ἐδυνάμεθα, τελειοποιοῦντες τὰ γεωπονικὰ ἡμῶν ὄργανα, καὶ προάγοντες τὰς γεωργικὰς μεθόδους, νὰ παραγάγωμεν 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ἤτοι $^1/_6$ πλέον τοῦ ὅ,τι παράγομεν, τὰ 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν ἐντὸς τοῦ κράτους διαμένοντα, ἤθελον ἀξίζει ὅσον τὰ 12, ὡς μὴ ἐπενεγκόντα μείζονα δαπάνην τῆς γενομένης πρότερον πρὸς παραγωγὴν τῶν 12. Καὶ οὕτω αἱ μὲν ἀξίαι ἤθελον μένει αἱ α ὐ τ α ί, ὁ δὲ πλοῦτος, ἤτοι τὰ πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν χρήσιμα, ἤθελον α ὐ ξ ή σ ε ι ἀπὸ 12 εἰς 14 ἑκατομμύρια κοιλά.

Ὑποτεθείσθω δεύτερον ὅτι διὰ τῆς παραδοχῆς τελειο-

τέρων γεωπονικῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων ἀσφαλεστέρων, ἀντὶ δραχ. 48,000,000 καταβάλλομεν εἰς παραγωγὴν 12,000,000 κοιλῶν δαπάνην καθ' $^1/_6$ ἐλάσσονα· οὕτω τὰ μὲν 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ τὰ ἐτησίως παραγόμενα θέλουσιν ἀξίζει ἀντὶ 60 ἑκατομμυρίων 52, ὁ δὲ πλοῦτος ἡμῶν καί τοι ἐλαττωθείσης τῆς ἀξίας τῶν 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν, θέλει αὐξήσει καθότι θέλομεν ἐξοικονομήσει 8,000,000 δρ. ἤτοι τὸ $^1/_6$ τῶν 48,000,000.

Ὡσαύτως δὲ σήμερον δι' ἐλαιοτριβείων ἀτελῶν, ἐκθλίβομεν τὰς ἐλαίας, ὡς ἐπὶ Θάλητος τοῦ Μιλησίου. Ἀλλὰ τελειοποιήσωμεν τὰς μηχανὰς ταύτας, καὶ τὸ μὲν ἔλαιον θέλει καταστῆ εὐθηνότερον, ἤτοι ἡ ἀξία του θέλει ἐλαττωθῆ, ὁ δὲ πλοῦτος θέλει αὐξήσει.

Τὰ πανικὰ ἐπωλοῦντο ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, πρὸς 3 φρ. ὁ πῆχυς· σήμερον δὲ ἕνεκα τῶν περὶ τὴν μηχανικὴν τελειοποιήσεων, ὁ πῆχυς πωλεῖται πρὸς λεπ. 50· ὅθεν σήμερον 3,000,000 πήχεων ἀξίζουσιν ὅ,τι ἤξιζον τότε 500 χιλιάδες. Ἀλλὰ καί τοι ἐκπεσούσης ἐν γένει τῆς ἀξίας τῶν τεχνουργημάτων, ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ὁμολογουμένως ἐπολλαπλασιάσθη. Κατ' ἀντίστροφον δὲ λόγον ἐν περιπτώσει ἀφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ σιτοδείας, ἡ μὲν ἀξία τῶν γεννημάτων θέλει αὐξήσει, ὁ δὲ πλοῦτος θέλει ἐλαττωθῆ.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς μόνας τὰς ἀξίας, καθότι ὡς ἀπεδείχθη ἡ μὲν ἀξία τῶν πραγμάτων πολλάκις αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται, ἢ μένει στάσιμος, τὸ δὲ ποσὸν τοῦ πλούτου δὲν παρακολουθεῖ τὰς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων μεταβολάς.

Πρὸς ταῦτα ἀπαντῶσιν οἱ τιθέμενοι τὸν πλοῦτον ἐν τῇ ἀξίᾳ, 1), ὅτι χρησιμότης ἄνευ ἀξίας δὲν εἶναι πλοῦτος· οἷον ὁ ἀὴρ κ.τ.λ. βεβαίως· ἀλλ' οὐδ' ἀξία ἄνευ χρησιμό-

τητος δύναται νὰ ὑπάρχῃ· καθότι τὰ ἄχρηστα, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν· 2), ὅτι ὁσάκις ὁ πλοῦτος αὐξάνῃ ἢ μειοῦται καὶ αἱ ἀξίαι αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται. Ὑποθέσατε λέγουσιν, ὅτι διά τινος βιομηχανικῆς βελτιώσεως, παράγεται διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης μεῖζον ποσὸν προϊόντων ὡρισμένου εἴδους. Τούτου δοθέντος, ἑκάστου μὲν τῶν προϊόντων τούτων ἡ ἀξία θέλει ἐλαττωθῇ, ἀλλὰ τοῦ ὁλικοῦ ποσοῦ ἡ ἀξία ἔσεται ἀπαραμείωτος. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ ἀξία τῶν προϊόντων ἀνθ' ὧν ταῦτα ἀνταλλαχθήσονται θέλει σχετικῶς ἀναβιβασθῇ καὶ οὕτω θέλει ἐπέλθει αὔξησις πλούτου καὶ ἀξιῶν.

Τοὐναντίον δὲ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ παραγωγή τινος προϊόντος χρήζει δαπάνης παραγωγικῆς ἀνωτέρας, ἡ μὲν ἀξία ἑκάστου τῶν προϊόντων τούτων θέλει αὐξήσει, ἀλλὰ συνάμα ἡ ὁλικὴ αὐτῶν ἀξία θέλει ἐλαττωθῇ· ἡ δὲ ἀξία τῶν προϊόντων ἀνθ' ὧν ταῦτα ἀνταλλάττονται, σχετικῶς θέλει ἐκπέσει καὶ ὁ πλοῦτος ἐλαττωθήσεται οὕτως ὡς καὶ αἱ ἀξίαι. (1)

Παραδεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ὑπόθεσιν, διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, ἀντὶ 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν, παράγομεν 14 ἑκατομμύρια καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἑκάστου μὲν κοιλοῦ ἡ ἀξία ἐλαττοῦται, τοῦ δὲ ὁλικοῦ προϊόντος ἡ ἀξία μένει ἀπαραμείωτος. Προσέτι δὲ ὅτι ἡ ἀξία τῶν προϊόντων ἀνθ' ὧν τὰ σιτηρὰ ταῦτα θέλουσιν ἀνταλλαχθῇ σχετικῶς ηὔξησεν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει λέγουσιν, αἱ ἀξίαι δὲν ἠλαττώθησαν, καθότι ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἀξίας τῶν σιτηρῶν ἐπήγασεν ἡ σχετικὴ αὔξησις τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων προϊόντων καὶ ἐπομένως ὁ πλοῦτος ηὔξησεν ἕνεκα μάλιστα τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης.

(1) Ὅρα ἐφ. Οἰκονομ. 1854 ὑπὸ Ambroise Clément.

Περὶ τούτου παρατηρῶ ὅτι ἡ χώρα ἥτις ἀντὶ 3 κοιλῶν κατὰ στρέμμα, συγκομίζει διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης 4, εἶναι πλουσιωτέρα, ὄχι διότι ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ τὰ σιτηρὰ ἀνταλλάττονται ηὔξησεν, ἀλλὰ διότι τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐπολλαπλασιάσθησαν.

Ἀλλὰ παραδεχθῶμεν κατὰ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ συγκομιδὴ τῆς σταφίδος ἢ τῆς σταφυλῆς ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἐνσκηψάσης ἀσθενείας εἰς τὰς ἀμπέλους· τούτου δοθέντος ἕπεται ὅτι ἡ ἀξία αὐτῶν θέλει αὐξήσει, καὶ σχετικῶς ἡ ἀξία τῶν προϊόντων, πρὸς ἃ ἡ σταφὶς ἢ ἡ σταφυλὴ ἀνταλλάττεται, θέλει ἐλαττωθῇ.

Ἀλλ' ἡ ἐλάττωσις τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν προϊόντων, κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τοῦ οἴνου συμψηφίζεται ἆρα μὲ τὴν ἐκ τῆς ἀπωλείας τῆς σταφυλῆς προσγινομένην ζημίαν; Βεβαίως ὄχι· καθότι τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν ἠλαττώθησαν.

Ὁ ἐθνικὸς λοιπὸν πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς τὰς ἀξίας δηλ. εἰς τὴν σχέσιν τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' εἰς τὴν σχέσιν τῶν πραγμάτων πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν.

Ὁ πλοῦτος εἴπομεν συνίσταται εἰς τὰ χρήσιμα πράγματα τὰ περιβεβλημένα ἀξίαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν τὸν ἰδιωτικὸν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· καθόσον ἐξετάζοντες ἑκάτερον κατ' ἰδίαν καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἀλληλεθνῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ μὲν ἰδιωτικὸς πλοῦτος ἐκτιμᾶται κυρίως κατὰ λόγον τῆς ἀξίας του, ὁ δὲ ἐθνικὸς κατὰ λόγον τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐσοδεία τῶν σιτηρῶν, τοῦ ἐλαίου ἢ τοῦ οἴνου ἠλαττώθη, ἕνεκα τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστά-

σεων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσει ὅτι ἀναλόγως ἠλαττώθη καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, καθόσον τὰ μέσα τῆς καταναλώσεως καὶ εὐζωίας τοῦ ὅλου ἔθνους ἠλαττώθησαν.

Ἀλλ' ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος πλείστων ἰδιοκτητῶν πιθανῶς οὐδεμίαν ὑπέστη ἀλλοίωσιν, καθότι ἡ ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τῶν καρπῶν συνεψηφίσθη μὲ τὴν αὔξησιν τῆς ἀξίας των· ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ἰδιωτῶν ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἔθνος ὁλόκληρον ὡς πρὸς τὰς ἀλληλεθνεῖς αὐτοῦ σχέσεις· καθότι ἐὰν θελήσωμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ὅλην ἐθνικὴν περιουσίαν λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἀλληλεθνεῖς ἐμπορικὰς σχέσεις, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ ὅλη ἐθνικὴ περιουσία συνίσταται ἐκτὸς τοῦ «ποσοῦ» τῶν χρησίμων πραγμάτων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ καταναλισκομένων, καὶ ἐκ τῆς «ἀξίας» τῶν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καταναλισκομένων, οἷον σταφίδος, δερμάτων, σμύριδος, καπνῶν, οἴνου, βαλανιδίων, κ.τ.λ. καὶ ἐκ τῆς ἀξίας τῶν χρεωγράφων τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ἐδανείσαμεν εἰς ἀλλοδαπὰς κυβερνήσεις ἢ εἰς ἀλλοδαπὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις (1).

§ 3. *Περὶ παραγωγῆς.*

Ἐξηγήσαμεν τί ἐστι πλοῦτος. Μεταβῶμεν εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν μυστήριον τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ. Ἡ ὕλη, ὁ φυσικὸς κόσμος, εἶναι συνάναρχος καὶ συναίδιος τῷ Θεῷ· ἐὰν τοῦτο παραδεχθῶμεν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ἀνάγκη ν' ἀνατρέξωμεν εἰς ἀνωτέραν τινὰ δύναμιν δημιουργικήν, εἰς

(1) Ὅρα Batbie deuxième leçon Ec. politique.

μίαν θεότητα πλαστουργικὴν θεοτήτων. Ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἡ ὕλη δὲν ἦναι συνάναρχος τῷ Θεῷ, ὁ Θεὸς παρήγαγεν αὐτὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ἰδοὺ τὸ μυστήριον, ἤτοι ἡ λύσις ἑνὸς φιλοσοφικοῦ ζητήματος ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀμηχανῇ νὰ κατανοήσῃ πῶς ἐκ τοῦ μηδενὸς παρήχθη ὁ κόσμος, πολλῷ δὴ μᾶλλον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδ' ἄτομον ὕλης δύναται νὰ παραγάγῃ.

Τί ἐστι λοιπὸν παραγωγή; πῶς παράγομεν; Ὅπως παράγει καὶ ἡ φύσις, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αὕτη μὲν παράγουσα ὑπάγεται εἰς μίαν μόνην δύναμιν, τὴν τῆς κινήσεως, ἡμεῖς δὲ οἱ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ποιηθέντες, ὑπαγόμεθα καὶ εἰς ἑτέραν δύναμιν ὑπερτέραν, τὴν τοῦ πνεύματος.

Ἐν τῷ θεοποιήτῳ τούτῳ ἐργαστηρίῳ τῆς φύσεως προπαρασκευάζεται πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ζῇ.

Διὰ τῶν φυσικοχημικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, διὰ τῶν φυσιολογικῶν νόμων, διαμορφοῦνται, ὑπάρχουσι καὶ συντηροῦνται τὰ πάντα, καὶ ζῶα καὶ φυτὰ καὶ ὀρυκτά· διὰ δὲ τοῦ αὐτοματισμοῦ τῶν κτηνῶν, τῶν μελισσῶν, τῶν βομβυκίων παράγονται ἀξιόλογα καὶ χρησιμώτατα προϊόντα· ὥστε ἀναμοχλεύοντες καὶ ἀνακινοῦντες τὴν ὕλην διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ γιγνώσκοντες ὅτι ἡ οὐσία αὕτη διέπεται ὑπὸ γενικῶν τινων νόμων, σταθερῶν καὶ ἀμετατρέπτων, ἀσχολούμεθα περὶ τὴν σπουδὴν αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς των παράγομεν ἀποτελέσματα συντείνοντα εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ εὐημερίαν ἡμῶν.

Λ. χ. ὅταν ὁ Φραγκλῖνος ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ νὰ διευθύνῃ τὸν κεραυνόν, δὲν παρήγαγέ τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ἐσπούδασε τὸν νόμον τῆς ἠλεκτρικῆς καὶ προὐκάλε-

σε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ὅπως προφυλάξῃ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τὴν περιουσίαν ἡμῶν.

Ὅταν ὁ σιδηρουργὸς σφυρηλατῇ, δὲν παράγει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ἐφαρμόζει τὸν νόμον τῆς διὰ τοῦ πυρὸς μαλάξεως τοῦ σιδήρου.

Ὅταν κινῶμεν τροχὸν ἢ μηχανὴν διὰ τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀνέμου ἢ τοῦ ἀτμοῦ, ἢ διατρέχωμεν τὰς ἀβύσσους τοῦ Ὠκεανοῦ ἐπὶ πλευστῶν ἀποθηκῶν, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῆς πυξίδος, δὲν δημιουργοῦμέν τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ὠφελούμεθα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων τῆς ὑδροστατικῆς, τῆς βαρύτητος καὶ τοῦ μαγνητισμοῦ.

Ὅταν καταθέτοντες ἕνα σπόρον εἰς τὴν γῆν συλλέγωμεν ἕξ, πῶς παράγομεν αὐτούς; ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τῆς γῆς, τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας.

Ὅταν ὁ χημικὸς παράγῃ ὑδρογόνον, δὲν δημιουργεῖ τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλὰ παρουσιάζει τρίτον σῶμα, ὅπερ ἑνούμενον μετὰ τοῦ ὀξυγόνου ἀπομονώνει τὴν ἑτέραν οὐσίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ὑδρογόνον.

Ἕνεκα τούτου ὅσῳ κάλλιον γνωρίζομεν τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς, τῆς μηχανικῆς, τῆς χημείας, τόσῳ τελειοποιούμεθα, καὶ ὁπλιζόμενοι μὲ τὰς ἀνεξόδους ταύτας φυσικὰς δυνάμεις, ἐπεκτείνομεν τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν καὶ πολλαπλασιάζομεν ὑπερμέτρως τὸν πλοῦτον καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἡμῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται πόσον ἡ γνώμη τοῦ Ἰακώβου Μίλλ, εὐφυεστάτη κατὰ τὰ ἄλλα, εἶναι ἀτελής.

Ὁ Μὶλλ εὐφυῶς παρετήρησεν· «Ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καταβάλῃ παράγων εἶναι ἡ κίνησις», διότι οἱ νόμοι τῆς φύσεως ἐνεργοῦσιν ἀδιαλείπτως καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν αὐτοὺς εἰς τὰς θελήσεις ἡμῶν, εἰμὴ ὑπείκοντες αὐτοῖς· ἀλλ' ὁ Μὶλλ ἐδύνατο εἰς τὴν κίνησιν νὰ

προσθέσῃ καὶ τὴν διάνοιαν, καθότι τῆς κινήσεως προπορεύεται ἡ νόησις καὶ ἡ κατάληψις τῶν διεπόντων νόμων τὸν ὑλικὸν κόσμον· ἄλλως ἡ κίνησις κεχωρισμένη τοῦ ἡγουμενικοῦ λόγου εἶναι φρενητεία, ὡς ἡ διάνοια ἄνευ κινήσεως εἶναι ἀδυναμία καὶ σωματικὴ παραλυσία.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ παραγάγῃ ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ παράγων δὲν ἔχει ἄλλο τι νὰ πράξῃ ἢ νὰ συνδυάσῃ καὶ ἀποχωρίσῃ τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν στοιχεῖα, καὶ διαπλάσῃ τὴν ὕλην κατὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς χρείας αὐτοῦ.

Ὅ,τι δὲ εἴπομεν περὶ τῆς ὑλικῆς ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν ἄϋλον παραγωγήν. Ὁ ἐπιστήμων δὲν παράγει ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἀναγνωρίζει τὴν ἀλήθειαν δηλ. τὰς ἀληθεῖς τῶν πραγμάτων σχέσεις· ὁ ἠθικολόγος δὲν δημιουργεῖ τὸ καλόν, τὸ δέον, τὴν ἀρετήν· ὁ νομοθέτης δὲν δημιουργεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ ἀνακαλύπτει καὶ τῷ δίδει νέον κῦρος· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μαθηματικὸς ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ δὲν δημιουργεῖ τὸ ἀξίωμα, ὅτι αἱ ἀκτῖνες αἱ φερόμεναι ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου εἰσὶν ἴσαι. Καὶ αὐτὰ τὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα θεωροῦμεν ἐν γένει ὡς ἀποκυήματα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας ἢ δημιουργικῆς περινοίας, προκύπτουσιν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ διαφόρων προϋπαρχόντων στοιχείων, ἢ ἐκ τῆς ἀτελοῦς αὐτῶν ἐπόψεως.

Ὅταν λ. χ. ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ δύο οὗτοι πατέρες τῆς φιλοσοφίας, διέγραψαν τὰ δύο τόξα τοῦ κύκλου, περὶ ἃ πέπρωται νὰ στρέφηται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὁ μὲν λέγων οὐδὲν πρότερον ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, ὁ δὲ θεωρῶν ὡς συμφύτους ἡμῖν τὰς ἀρχετύπους ἰδέας, κατὰ τί παρήγαγον; Ὡδηγήθησαν ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, ἀναγνωρίσαντες, ὁ μέν, ὅτι ἡ πρώτη αἰτία ἢ ἡ ἀφορμὴ

τῆς ἐνεργείας ἡμῶν εἶναι αἱ αἰσθήσεις, ὁ δέ, ὅτι ὁ νοῦς ἐπιβάλλει εἰς τὰ μερικὰ τὴν σφραγίδα τῆς γενικότητος.

Ἡ παραγωγὴ λοιπὸν ὑλικὴ ἢ ἄϋλος, συνίσταται εἰς τὸν συνδυασμόν, τὴν ἀποχώρισιν, τὴν ἀλλοίωσιν καὶ ἀνάπλασιν προϋπαρχόντων στοιχείων ἢ εἰς τὴν μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ τῆς φυσικοχημικῆς, μηχανικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐνεργείας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας χρησιμότητος πρότερον μὴ ὑπαρχούσης. Λέγω δὲ μὴ ὑπαρχούσης, ὅπως διακρίνω τὴν παραγωγὴν ἀπὸ τῆς διαρπαγῆς καὶ τὸν ληστρικὸν ἀπὸ τοῦ νομαδικοῦ καὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου (1). Ὁ δημιουργῶν τι χρήσιμον καλεῖται παραγωγός· χρῆμα δὲ ἡ πλοῦτος τὸ προϊὸν τῆς διανοητικῆς ταύτης ἢ ὑλικῆς ἐνεργείας, καὶ παραγωγή, πᾶσα πρᾶξις χρησιμοποιὸν ἔχουσα ἀποτέλεσμα. Τοιούτῳ τρόπῳ, πάντα ἐργάτην, γεωργόν, τεχνίτην, ἔμπορον, ἐπιστήμονα, καλλιτέχνην κ.τ.λ. ὀνομάζω παραγωγόν, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ παραγωγικήν, ἢ δημιουργικὴν χρησιμότητος.

Ἀλλὰ τίς ὁ σκοπὸς τῆς παραγωγῆς; Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ χρεῖαι αὐτοῦ· ὁ ἄνθρωπος, ὅστις παράγει ἵνα καταναλώσῃ, δηλ. ἵνα καταστρέψῃ πρὸς θεραπείαν τῶν ἑαυτοῦ ἀναγκῶν τὴν δημιουργηθεῖσαν χρησιμότητα.

Βεβαίως ὑπάρχουσι καὶ καταστροφαὶ ἀξίας πρὸ τῆς παραγωγῆς, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς· λ. χ. ὅταν καταθέτω τὸν σπόρον εἰς τὴν γῆν, τὸν καταστρέφω οὕτως εἰπεῖν, δηλ. ἐὰν τὸν ἐκβάλω ἀπὸ τῆς γῆς μετ' ὀλίγον, δὲν θέλω δυνηθῆ νὰ μεταχειρισθῶ αὐτὸν ὡς πρότερον· ἀλλ' ἡ παραγωγικὴ κατανάλωσις ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἀνάπλασις καὶ μεταμόρφωσις τῶν ἀξιῶν.

---

(1) Πολ. Ἀριστ. Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'.).

Ὅ,τι λοιπὸν οἱ συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν ἄγονον κατανάλωσιν ὀνομάζω ἁπλῶς κατανάλωσιν· τὴν δὲ καλουμένην ὑπὸ τοῦ Σαίη παραγωγικὴν κατανάλωσιν, ὀνομάζω καὶ παραγωγὴν ἢ μεταμόρφωσιν τῶν ἀξιῶν. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὸ μὲν ἄμεσον ἀντικείμενον τῆς καταναλώσεως εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τῆς δὲ παραγωγικῆς ἀναλώσεως ἡ παραγωγή, ἥτις εἶναι μέσον καταναλώσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑΣ.

Ἡ ἐπικρατεστέρα μέθοδος πρὸς κατάταξιν τῆς ὕλης τῆς κοινωνικῆς πλουτολογίας εἶναι ἡ ἑξῆς. Ὁ ἄνθρωπος θεραπεύει τὰς χρείας αὐτοῦ καταναλίσκων ἀξίας· ἀλλὰ πρὶν ἢ καταναλωθῶσιν αἱ ἀξίαι αὗται, πρέπει νὰ παραχθῶσι πρῶτον καὶ διανεμηθῶσι δεύτερον. Ἐκ τούτου λοιπὸν ἡ τριμερὴς διαίρεσις τῶν Οἰκονομικῶν συγγραμμάτων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τυργότου μέχρι τοῦ Σαίη καὶ τοῦ Ῥάου εἰς Παραγωγήν, Διανομὴν καὶ Κατανάλωσιν τοῦ πλούτου.

Κατὰ τὸν Ῥόσσην ὅμως ἡ τοιαύτη διαίρεσις εἶναι ἐλαττωματική· καθότι καταναλίσκω εἶναι ὁ τελευταῖος ὅρος τῆς χρήσεως τῶν χρησίμων πραγμάτων, ὅρος μὴ περιεχόμενος ἀκριβῶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἂν ἡ κατανάλωσις ἀπετέλει μέρος τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐπιστήμη ἔπρεπε νὰ ἀναλύῃ τὸ γινόμενον τοῦτο καὶ νὰ τὸ περιγράφῃ, ἀλλὰ τοιαύτη τις περιγραφὴ δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἀλλοτρία τῆς πλουτολογίας· ἐπειδή, ἐὰν μὲν ἡ κατανάλωσις θεωρηθῇ ὡς μέσον

συντηρητικὸν τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως, ἢ ὡς συντελεστικὸν πρὸς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, διὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ γινομένου τούτου θέλομεν ἐπεμβῆ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἰατρικῆς ἢ τῆς φυσιολογίας· ἐὰν δὲ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἀναλώσεων στοχαζώμεθα ν' ἀναλύσωμεν τὸ γινόμενον τοῦτο ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς καλαισθησίας, τότε ἠθέλομεν ὡσαύτως ἐπεμβῆ εἰς ἀντικείμενον ἀλλότριον τῆς οἰκονομικῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς καταναλώσεως τῆς μὴ ἀντιβαινούσης εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη.

Ἐν τούτοις εἶναι περίεργον νὰ γνωρίζωμεν πόθεν κυρίως ἐπήγασεν ἡ τοιαύτη διαίρεσις καὶ τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τὸ «περὶ καταναλώσεων». Ἡ κατανάλωσις διηρέθη εἰς παραγωγικὴν καὶ ἄγονον, καὶ οἱ συγγραφεῖς, πραγματευθέντες εὐρύτερον περὶ καταναλώσεως, περιέγραψαν τὴν παραγωγικὴν κατανάλωσιν, ἥτις πραγματικῶς εἶναι ἀνάπλασις τῶν ἀξιῶν οὐχὶ δὲ κατανάλωσις. Ἀλλὰ ἵτις ἡ χρεία τῶν τοιούτων ἐπαναλήψεων μετὰ τὴν περὶ παραγωγῆς θεωρίαν ;

Δεύτερον δέ, ἐν ταῖς καταναλώσεσι κατέταξαν τὰ δάνεια, τοὺς φόρους, τὰς δημοσίους δαπάνας καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει τὴν τῶν δημοσίων πόρων ἐπιστήμην ἢ τὴν δημοσιολογίαν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα οὐδόλως πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μὴ παραγωγικαὶ καταναλώσεις. Ἔργον τῆς κυβερνήσεως εἶναι τὸ βουλεύεσθαι, δικάζειν, ἐκτελεῖν τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἐνισχύειν καὶ τακτοποιεῖν τὰς ἀτομικὰς ἐνεργείας, προστατεύειν τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν κατὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης. Πῶς δὲ κατορθοῦνται πάντα ταῦτα ; Διὰ τῶν φόρων, καὶ γενικώτερον διὰ τῶν δημοσίων πόρων. Ἡ χρῆσις λοιπὸν τῶν πόρων τούτων καὶ αἱ δημόσιαι δαπάναι πρέπει ἀναγκαίως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς παραγωγικαί· καθότι ἄνευ τούτου, ἄνευ

ἐλευθερίας καὶ τάξεως, ἄνευ οἰκονομίας καὶ ἐπωφελοῦς χρήσεως τῶν δημοσίων πόρων, τὰ ἔθνη ταχέως καταπίπτουσι καὶ ἐξαχρειοῦνται.

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ ὅτι ἐν ταῖς καταναλώσεσι περιελήφθη οὐ μόνον ἡ περὶ παραγωγῆς θεωρία, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοσιολογία, ἀναφέρω τὰς ἑξῆς περικοπὰς τῆς διδασκαλίας τοῦ Σαίη ἐν τῇ κατηχήσει του Κεφαλ. ΚΕ'. «Ποῖον »εἶναι τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναλώσεως; Ἡ φθορὰ »τῆς ἀξίας τοῦ ἀναλωθέντος. Πῶς ἀποζημιοῦται διὰ τὴν »φθορὰν ταύτην ὁ κύριος τοῦ ἀναλωθέντος; Ὅταν ὁ ἀρ»τοποιὸς καίῃ καυσόξυλα ἵνα ἑψήσῃ τὸν ἄρτον του, ἀνα»λίσκει αὐτὰ παραγωγικῶς, προστιθέμενος εἰς τὸν ἄρτον »τὴν ἐξαφανισθεῖσαν τοῦ ξύλου ἀξίαν». Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι περὶ καταναλώσεως πραγματευόμενοι, ποιούμεθα καὶ αὖθις περὶ παραγωγῆς μνείαν.

Περὶ δὲ κυβερνητικῶν δαπανῶν ἀποφαίνεται Κεφ. ΚΔ'., ὡς ἐφεξῆς. «Αἱ ἰδιωτικαὶ ἀναλώσεις εἰσὶ τῆς αὐτῆς φύ»σεως μὲ τὰς δημοσίας. Ἡ φύσις καὶ τ' ἀποτελέσματα »ἀμφοτέρων τῶν ἀναλώσεων τούτων εἶναι τὰ αὐτά· δηλ. »τὰ προϊόντα, ὧν ἡ ἀξία παρήχθη διὰ τῆς ἐργασίας, φθεί»ρονται διὰ τῆς χρήσεως». Οὕτω λοιπόν, κατὰ τὸν Σαίην, αἱ κυβερνητικαὶ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἀναλώσεις τὸν αὐτὸν προτίθενται σκοπόν. Ἡ πρότασις ὅμως αὕτη καταψεύδεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων· καθότι ἡ κυβερνητικὴ δαπάνη ἡ γινομένη πρὸς βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἢ πρὸς ἀγορὰν ὑλικοῦ, κ.τ.λ. οὐδόλως ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν δαπάνην τοῦ ἰδιώτου τοῦ καταναλίσκοντος εἰς τὴν τράπεζάν του ἄρτον, κρέας καὶ οἶνον.

Ἀπεδείξαμεν ὅτι τόσον αἱ λεγόμεναι παραγωγικαὶ ἀναλώσεις, ὅσον καὶ αἱ κυβερνητικαὶ δαπάναι, ἀνάγονται εἰς τὴν περὶ παραγωγῆς καὶ περὶ δημοσίων πόρων θεωρίαν

καὶ δὲν χρήζουσιν ἰδιαιτέρας διαιρέσεως. Τί ἀπολείπεται λοιπὸν διὰ τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τῆς πλουτολογίας; μόνη ἡ θεωρία τῆς μὴ παραγωγικῆς καταστροφῆς τῶν ἀξιῶν, τῆς ἀναλώσεως κυρίως λεγομένης καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν παραγωγήν. Ἀλλὰ τίς ἡ περὶ μὴ παραγωγικῆς καταναλώσεως θεωρία τῶν οἰκονομολόγων; τίνες οἱ περὶ τούτων ὁρισμοὶ αὐτῶν;

Ὁ Σαίης, (1) ἀποφαίνεται α', ὅτι αἱ καταναλώσεις πρέπει νὰ γίνωνται πρὸς θεραπείαν πραγματικῶν ἀναγκῶν β' ὅτι δέον νὰ καταναλίσκωμεν διαρκέστερα προϊόντα· γ' ὅτι ἡ κατανάλωσις πρέπει νὰ γίνηται ἐν κοινῷ· καὶ δ'. νὰ μὴ ἀντιβαίνῃ εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη κ.τ.λ. Ὁ πρῶτος κανὼν ἐξάγεται εἴπομεν ἐκ τῆς διακρίσεως τῶν πραγματικῶν καὶ μή, ἀναγκῶν. Πρέπει λοιπόν, ὅπως δικαιολογήσωμεν τὸν κανόνα τοῦτον, νὰ διδάσκωμεν ἰατρικήν, φυσιολογίαν, ὑγιεινήν. (2) Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον κανόνα πρέπει τὸν χειμῶνα νὰ τρώγωμεν μᾶλλον λαχανικὰ ἢ κρέατα, τὸ δὲ θέρος θερμὰ μᾶλλον ἢ δροσιστικὰ ποτά, ὡς διαρκεστέρας οὔσης τῆς ἀναλώσεως αὐτῶν. Διὰ τοῦ τρίτου κανόνος δὲν περιγράφεται ἡ κατανάλωσις, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἡ οἰκονομία· καὶ ἐπειδὴ μία τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν καὶ ἕξεων εἶναι ἡ καθαριότης, ὁ τρίτος κανὼν θέλει πολλάκις προσκρούει πρὸς τὸν πρῶτον. Τελευταῖον δὲ ἐν τῷ τετάρτῳ ὁρισμῷ περιέχεται πλήρης ἠθικὴ διδασκαλία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω παρατηρῶ ὅτι ἔργον τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἡ διατύπωσις πρακτικῶν κανόνων, ἀλλ' ἡ ἔκθεσις τῶν γενικωτέρων νόμων, δι' ὧν διεξηγεῖται ὁ λόγος τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων.

---

(1) Ἐν τῇ Πραγματείᾳ του, σελ. 30, τόμ. Γ'.
(2) Ῥάου σελ. 1289, παρ. 322.

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὁρμώμενος λέγω ὅτι ἡ κοινωνικὴ πλουτολογία περιλαμβάνει τέσσαρας κεφαλαιώδεις διαιρέσεις.

Πρῶτον μὲν τὴν περὶ παραγωγῆς θεωρίαν, τὴν περὶ ἀνταλλαγῶν καὶ κυκλοφορίας καὶ περὶ πληθυσμοῦ.

Δεύτερον δὲ τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν (1).

Ἀλλὰ καί τοι μὴ παραδεχόμενος ἰδιαιτέραν τινὰ διαίρεσιν περὶ καταναλώσεων, ὁμολογῶ ὅτι ἡ κατανάλωσις, διακρινομένη καὶ ἀπὸ τῆς περὶ παραγωγῆς θεωρίας καὶ ἀπὸ τῆς δημοσιολογίας, δὲν εἶναι γεγονὸς ἀλλότριον τῆς ἐπιστήμης· οὐ μόνον διότι ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκ τῆς ἀνισορροπίας τῶν δύο τούτων στοιχείων, τῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, διαταράττεται ἡ οἰκονομικὴ διοργάνωσις, ὡς θέλω ἰδίως ἀποδείξει τοῦτο πραγματευόμενος περὶ μέσων τῆς συγκοινωνίας, περὶ τελωνιακῶν δασμῶν κ.τ.λ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΑΥΤΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΑ ΕΡΓΑ.

Πᾶσα πρᾶξις παραγωγική, πᾶσα ἐνέργεια, ἐξ ἡμῶν ἢ ἐκ τῆς φύσεως ἐκπορευομένη, διαδηλοῦται διά τινος ἀλ-

(1) Ὁ Κ. Βωδριλλιὰρ προστίθησι καὶ οὗτος τὰς καταναλώσεις εἰς τὰς ἀνωτέρω διαιρέσεις τῆς ἐπιστήμης· καθότι ἐν τῇ περὶ καταναλώσεων λέ-

λοιώσεως, ἢ μεταβολῆς περὶ τὴν μορφὴν ἢ τὸ ποιὸν τῶν πραγμάτων, ἢ τὸν χῶρον ἔνθα ταῦτα κεῖνται.

Ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον εὑρισκόμενον παρὰ τὴν ὄχθην ποταμοῦ, ἢ ὑπὸ τὴν σκιὰν ὀπωροφόρου δένδρου· ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐν ὅσῳ μένει ἀδρανὴς καὶ ἀκίνητος, οὐδεμίαν τῶν δύο ζωηροτέρων αὐτοῦ ὀρέξεων θέλει δυνηθῇ νὰ θεραπεύσῃ· ἀνάγκη λοιπὸν νὰ καταβάλῃ τινὰ ἐνέργειαν, ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην, καὶ τὴν ἁπλουστέραν, ὅπως καταλάβῃ καὶ ἰδιοποιηθῇ τὰ περιστοιχοῦντα αὐτὸν πράγματα, τὸ ὕδωρ ἢ τοὺς καρπούς.

Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἀναξία λόγου παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς ἀναμόρφωσιν ἢ ἀνάπλασιν τῶν πραγμάτων· καθότι, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἀναριθμήτων προϊόντων τῆς φύσεως, ζώων, φυτῶν, ἢ ὀρυκτῶν, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουσιν εἰς θεραπείαν τῶν ποικίλων ἡμῶν ἀναγκῶν, θέλομεν ἀδιστάκτως ἀναγνωρίσει ὅτι πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει πρὸς διατροφήν, συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν ἡμῶν, ὑπέστη τινὰ ἀλλοίωσιν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας.

Πολλάκις μάλιστα μετὰ πολλῆς δυσκολίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν τοῖς ἔργοις τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας, τὰ ἀρχικὰ καὶ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα· οἷον τὴν ἄμμον καὶ καὶ τὴν σόδαν ἐν τῇ ὑέλῳ, τὰ ἀκάθαρτα ῥακία ἐν τῷ χάρτῃ, τὸν ἀκατέργαστον βάμβακα ἐν τῷ διαφανεῖ μου σελινίῳ ὑφάσματι καὶ τὸ χονδροειδὲς ἔριον ἐν τῷ στιλπνῷ ἐριουργήματι.

Πρὸς τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην ἀλήθειαν ἐμβλέπων ὁ Σμίθ, ἀπεφήνατο ὅτι «ἡ φιλοπονία ὑπῆρξε τὸ ἀρχικὸν

γει θεωρίᾳ, ἐκτίθενται οἱ τρόποι τῆς λυσιτελεστέρας τοῦ πλούτου χρήσεως, ὡς καὶ τὰ περὶ φόρων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν συμφωνεῖ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σαίη· Τοῦ ἐγχειριδίου του. Κεφ. 8 σελ. 50.

τίμημα, ἐφ' ᾧ ἀπεκτήθησαν τὰ χρήσιμα· ὁ πλοῦτος, ἐπιφέρει, δὲν ἀπεκτήθη τὸ πρῶτον διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, ἀλλὰ διὰ τῆς φιλοπονίας».

Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθοτάτη· καθότι ἐὰν παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ ὑλικὴ αὐτοῦ εὐημερία ἐπήγασε καὶ προήχθη ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἱκανότητος τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἐκπόνησιν τῆς ὕλης καὶ χρησιμοποίησιν τῶν περικυκλούντων αὐτοὺς πραγμάτων.

Ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη ἐργασία συνίστατο εἰς τὴν συγκομιδὴν τῶν αὐτοφυῶν τῆς φύσεως καρπῶν, ἢ τινων κογχυλίων ἢ ὀστράκων ἐρριμένων ἐπὶ τὰς ὄχθας τῆς θαλάσσης, ἔκειτο ἀναντιρρήτως εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς κλίμακος τοῦ πολιτισμοῦ. Καθ' ὅσον ὅμως ἡ ἐργασία ἐζωογονεῖτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπεχείρει αὐτὸς νὰ παραγάγῃ τὰ χρήσιμα, ἢ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ περικυκλοῦντα αὐτόν, σπουδάζων καὶ νοημόνως ἐφαρμόζων τοὺς ἀμετατρέπτους τῆς φύσεως νόμους εἰς τὰς βιοποριστικὰς αὐτοῦ χρείας, ἀμέσως ἤρχισεν ἡ ἀνάβασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κλίμακος τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, τῆς ὁποίας ἡ μὲν βάσις ἐγγίζει τὴν γῆν, ἡ δὲ κορυφὴ ἀνυψοῦται μέχρις οὐρανοῦ, καὶ οὕτως ὁ θνητὸς οὗτος δημιουργὸς παραλαμβάνων τὰ ἔργα τῆς φύσεως, ὅπως ἐξήχθησαν ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς, ἐδυνήθη νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ μεταβάλῃ τὴν μορφὴν αὐτῶν καὶ δημιουργήσῃ νέον κόσμον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ φύσις παρέχει μὲν ἀφθόνως εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς διατροφῆς, τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς φιλοπονίας κρείττονες ἑαυτῶν γινόμενοι ἀναδεικνύμεθα τὸ εὐγενέστερον τῶν πλασμάτων.

Τῆς φιλοπονίας δὲ θεωρουμένης οὕτως ὡς τῆς κυριωτέρας τοῦ πλούτου πηγῆς, τὸ μέγα ζήτημα ὅπερ κέκληται νὰ λύσῃ ἡ περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρία, εἶναι διὰ τίνων τρόπων δυνάμεθα νὰ γονιμοποιήσωμεν αὐτὴν παράγοντες δι' ἐλάσσονος φιλοπονίας μεῖζον ποσὸν χρησίμων πραγμάτων.

Ὅπως δὲ προσηκόντως λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ φιλοπονία ὑπηρετουμένη ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἡμῶν ὀργάνων, ἀπαιτεῖται προσέτι καὶ ἡ τελεσφόρος συνδρομὴ τῶν κεφαλαίων, ἅτινα ἐξ αὐτῆς ἐπήγασαν. Ἀλλ' εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἤτοι τῶν περιβεβλημένων ἀξίαν χρησίμων πραγμάτων συντελοῦσιν ὡς ἐρρέθη, καί τινα φυσικὰ στοιχεῖα καί τινες φυσικαὶ δυνάμεις· ἀλλὰ τίς καὶ ποία ἡ συνδρομὴ αὕτη; διά τινων παραδειγμάτων θέλω ἀκριβέστερον προσδιορίσει αὐτήν.

Ἔκπαλαι λ. χ. ὁ σῖτος μετεποιεῖτο εἰς ἄλευρον ὑπὸ δύω λίθων θλιβόμενος· μετὰ ταῦτα δὲ προσετέθη καί τις λαβὴ εἰς τὸν ἕτερον τῶν δύω λίθων πρὸς ταχυτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀλήσεως· σήμερον δὲ ὁ ἄνεμος, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀτμὸς ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν· ὥστε ἡ φυσικὴ δύναμις ἀναπληροῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐργασίαν.

Ἀλλ' ἡ ἀρωγὴ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως δὲν διατρανοῦται μόνον ὁσάκις αὗται ἀναπληροῦσι τὴν ἡμετέραν φιλοπονίαν, καθότι καὶ ὅτε ἡ παραγωγικὴ πρᾶξις τελῆται ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης χειρός, ἡ φύσις ἐπιβοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον.

Ἐργάτης λ. χ. λαμβάνει κλῶνον καννάβεως, χωρίζει αὐτὸν εἰς ἴνας λεπτάς, συστρέφει τὰς ἴνας ταύτας, συνδέει διὰ τῆς ἀτράκτου τὰ νήματα, συμπλέκει αὐτὰ διὰ τῆς κερκίδος καὶ παράγει οὕτως ὕφασμα. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰς

τοῦτο τὸ ἔργον οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ἡ ἐλξις καὶ ἡ συνάφεια τῶν κλωστῶν. Γεωργὸς καταθέτει τὸν σπόρον εἰς τὴν γῆν, αἱ δὲ φυτικαὶ δυνάμεις τῆς γῆς, παράγουσι τὸ φυτόν, τὰ φύλλα, τὰ ἄνθη, τοὺς καρπούς.

Ὑλοτόμος καταφέρει τὸν πέλεκυν ἐπὶ δένδρου, καὶ τὸ δένδρον καταπίπτει ὑπεῖκον τῷ νόμῳ τῆς βαρύτητος. Σχίζει διὰ τοῦ πρίονος κορμὸν καὶ κατασκευάζει οἰκοδομήσιμον ξυλείαν· ἀλλ' ἡ διατομὴ αὕτη τοῦ κορμοῦ εἰς σανίδας εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἰδιοτήτων τοῦ πρίονος καὶ τοῦ ξύλου. Προσεγγίζει τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐμπρήσιμον ὕλην, καὶ οὕτω τήκεται ὁ σίδηρος.

Πάντα ταῦτα προϋποθέτουσι βεβαίως τὴν κίνησιν, ἀλλ' ἡ κίνησις μόνη ἢ ἡ σωματικὴ ἐνέργεια ἤθελε παραγάγει μικρὰ καὶ εὐτελῆ ἀποτελέσματα, ἂν δὲν ἐνισχύετο ὑπὸ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἐν παντὶ ἀνθρωπίνῳ ἔργῳ συντρέχει ἡ φύσις τὸν ἄνθρωπον, ὁτὲ μὲν παρέχουσα αὐτῷ τὰ χρήσιμα, ὁτὲ δὲ διαδηλουμένη ὡς δύναμις ἐπικουρικὴ ἢ ἀναπληρωτικὴ τῆς φιλοπονίας.

Ἀλλ' ἐπὶ τίνων ἔργων ἡ συνδρομὴ αὐτῆς εἶναι μείζων παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τῶν κεφαλαίων;

Εἰς τὰς ἀρχικωτάτας βιοποριστικὰς τέχνας, τὴν θήραν καὶ τὴν ἁλιείαν, ἡ ἐργασία καὶ ἡ φύσις, ἡ δυνάμει νόμων τινῶν φυσιολογικῶν παράγουσα, συντηροῦσα καὶ πολλαπλασιάζουσα τὰ διάφορα εἴδη τῶν θαλασσίων καὶ χερσαίων ζώων, κατέχουσιν ἀναντιῤῥήτως τὴν πρωτίστην θέσιν· οὐχ ἧττον δὲ καὶ τὰ κεφάλαια εἰσὶν ἀπαραιτήτως εἰς αὐτὰς ἀναγκαῖα, καθότι ἄνευ αὐτῶν, δηλ. ἄνευ τόξων, βελῶν, δικτύων κ.τ.λ. οὐδὲν κατορθοῦται.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ ποιμενικῇ, ἐν τῷ νομαδικῷ βίῳ,

τὰ φυσικὰ στοιχεῖα εἰσὶ λίαν οὐσιώδη· καθότι δι' αὐτῶν, διὰ τοῦ χόρτου, ὅπερ δὲν εἶναι προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας, ἀλλὰ τῆς φύσεως, διατηρεῖται καὶ πολλαπλασιάζεται τὸ κεφάλαιον τοῦ ποιμένος. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐν τῇ γεωργίᾳ, αἱ φυσικαὶ δυνάμεις εἰσὶ συντελεστικώταται, καθότι ναὶ μὲν ἐν τῇ γῇ κατατίθεται ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ, ἤτοι τοῦ ἐργάτου, ὁ σπόρος ὅστις εἶναι κεφάλαιον, ἀλλὰ διὰ τῶν στοιχείων αὐτῆς τε καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι τὰ φυτά.

Ἐν τῇ λοιπῇ δὲ βιομηχανίᾳ καὶ ἐν τῇ τεχνικῇ γεωπονίᾳ τὸ κεφάλαιον ἀπαρτίζει τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον, συνιστάμενον εἰς ἄφθονον πρώτην ὕλην, εἰς παντὸς εἴδους ὄργανα καὶ μηχανάς, ὧν ἡ ἐνέργεια προκύπτει ἐκ τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀνέμου ἢ τοῦ ἀτμοῦ καὶ εἰς τὰ μέσα τῆς διατροφῆς πολυαρίθμου προσωπικοῦ ἐργατῶν.

Τελευταῖον δέ, ἐν τῇ μετακομιστικῇ, τὸ μὲν κεφάλαιον συνίσταται εἰς ἵππους, εἰς πλοῖα, εἰς ἀτμαμάξας, εἰς ἁμάξας, κ.τ.λ. αἱ δὲ φυσικαὶ δυνάμεις εἰς ἄνεμον, εἰς ὕδωρ ἀτμὸν κ.τ.λ.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἐν πάσῃ βιομηχανικῇ πράξει, ἡ φύσις συντρέχει τὸν ἄνθρωπον· ὡς δὲ ἐν τῇ πράξει τοῦ πολλαπλασιασμοῦ δύω εἰσὶν οἱ παράγοντες, οὕτω καὶ τὸ γινόμενον πάσης παραγωγικῆς πράξεως ἐκ τῶν δύω τούτων προκύπτει, ἐκ τῆς ἐργασίας, ἐξ ἧς μορφοῦνται καὶ τὰ κεφάλαια, καὶ ἐκ τῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΠΟΝΙΑΣ ΚΑΤ' ΙΔΙΑΝ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΘ' ΟΥΣ ΑΥΤΗ ΚΑΘΙΣΤΑΤΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΩΤΕΡΑ.

Τὸ κύριον ὄργανον τῆς παραγωγῆς ἐστιν ἀναντιῤῥήτως ἡ φιλοπονία, ἤτοι ἡ καταβολὴ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας πραγμάτων χρησίμων.

Πᾶσα λοιπὸν ἐνέργεια τῶν ἡμετέρων δυνάμεων δὲν λογίζεται φιλοπονία· οἷον ἡ γυμναστική, ἢ ἡ ὀρχηστική, ἀλλὰ μόνον ἡ γινομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας πραγμάτων χρησίμων.

Οὕτως ὁριζομένη ἡ φιλοπονία διττῶς διαδηλοῦται. Ἐφαρμοζομένη μὲν εἰς ὑλικὰ ἀντικείμενα, εἶναι ὑλική, ὡς καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας παραγόμενον, ἐφαρμοζομένη δὲ εἰς ἄϋλα ἀντικείμενα, εἶναι ἄϋλος, ὡς καὶ τὸ προκύπτον ἐκ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐργασίας. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ἐργασία, καὶ ὑλικὴ ἐὰν ᾖ, ἤτοι καὶ ὁσάκις ἐπὶ ὑλικῶν ἀντικειμένων ἐφαρμόζηται, προϋποτίθησιν ἀείποτε νοεράν τινα συνδρομήν, δι' ἧς μόνης ἡ παρ' ἡμῶν καταβαλλομένη φιλοπονία καθίσταται ἐπωφελὴς καὶ σκόπιμος. Ὅθεν, ὅσῳ ἡ ἐργασία ὑλικωτέρα εἶναι, ἤτοι ὅσῳ χρήζει ἐλάσσονος νοερᾶς συνδρομῆς, τόσῳ ἐκπίπτει μέχρι τῆς καθαρᾶς βαναυσουργίας, ἡ δὲ βαναυσουργία, οἷον ἡ ἀχθοφορία, ἡ ξυλοκοπία, ἡ λατομία, ἐκτιμᾶται κατὰ λόγον τῆς διαρκείας καὶ τῆς ἐπιτάσεως αὐτῆς· τοὐναντίον δέ, ὅσῳ τε-

χνικωτέρα εἶναι ἡ ἐργασία, τόσῳ ἀνυψοῦται μέχρι τῆς ἐλευθερίου τέχνης, οἷον ἡ μεταλλουργία, ἡ ὑφαντική, ἡ ὡρολογοποιία, καὶ τιμᾶται οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τῆς διαρκείας καὶ ἐπιτάσεως αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ ἐργάτου παιδεύσεως ἢ ἐπιδεξιότητος, δι' ἧς βελτιοῦται τὸ ποιὸν τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας.

Πρὶν ἢ διεξηγήσωμεν πῶς ἡ ἐργασία καθίσταται δραστηριωτέρα, ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν τὴν οἰκονομικὴν ἀπὸ τῆς ἐλευθερίου φιλοπονίας.

Πρὸς ἐκτέλεσιν οἱουδήποτε ἔργου ἀπαιτεῖται ὁμολογουμένως καταβολή τις ἐργασίας καὶ κεφαλαίων, ἀνακτωμένη μετὰ τὴν κατάρτισιν αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀνακτήσεως ταύτης τῶν προκαταβληθέντων ὁ ἐργάτης δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν αὐτὴν παραγωγικὴν πρᾶξιν καὶ νὰ διατηρήσῃ ἀπαραμειώτους τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, αἵτινες εἰσὶ μόριον ὁλοκληρωτικὸν τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων.

Ἀλλ' ἡ ἐλευθέριος ἐργασία δὲν εὐμοιρεῖ ἀείποτε τοῦ πλεονεκτήματος τούτου. Ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον συλλαβόντα ἰδέαν τινὰ καὶ θέλοντα νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτήν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ἐραστὴς τῆς ἰδέας ἣν συνέλαβεν, ὡς ὁ Πυγμαλίων τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν του· ὁ μοναδικὸς αὐτοῦ στοχασμός, ἡ μοναδικὴ αὐτοῦ μέριμνα, εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἰδέας ταύτης· πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὁποίου προτίθεται σκοποῦ, μοχθεῖ, ἀγωνίζεται, ἐπιχέει ἀφειδῶς τὴν ἐργασίαν, οἱ δ' ἀγῶνες οὓς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καταβάλλει τῷ εἶναι ἀνεπαίσθητοι. Τοὐναντίον δέ, ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον κατεχόμενον ὄχι ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν νεωτερισμῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κερδώου Ἑρμοῦ. Ὁ κερδοσκόπος οὗτος πρὶν ἢ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου, θέλει πρὸ παντὸς ἄλλου προσπαθήσει νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν

δαπάνην τῆς ἐπιχειρήσεως· ἐπιθυμεῖ μὲν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀντιζυγίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣν προσδοκᾷ ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἰδέας του, πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα θέλει καταβάλει· καὶ ἂν ἡ δαπάνη ἦναι ἀνωτέρα τῆς προσδοκωμένης ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ὠφελείας, θέλει παραιτηθῆ αὐτῆς καθὸ μὴ οἰκονομικῆς. Ὅθεν ἡ ἐργασία εἶναι μὲν «οἰκονομική», ὁσάκις ἡ ἀξία τοῦ παραχθέντος προϊόντος ἐξισοῦται τοὐλάχιστον μὲ τὰς καταστραφείσας ἀξίας πρὸς παραγωγὴν αὐτοῦ· δὲν εἶναι δὲ «οἰκονομική», ὁσάκις ἡ ἀξία τοῦ παραχθέντος προϊόντος δὲν ἐξισοῦται πρὸς τὴν καταναλωθεῖσαν.

Τῆς ἐλευθερίου λοιπὸν ἐργασίας ἡ δαπάνη πίπτει εἰς βάρος μόνου τοῦ παραγωγοῦ, καθότι ἡ κοινωνία ἐκτιμᾷ μᾶλλον τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ἢ τὰς ὑπερμέτρους τοῦ ἐργάτου θυσίας καὶ προκαταβολάς. Ἡ τοιαύτη φιλοπονία πιθανὸν νὰ ἐφελκύσῃ τὸ σέβας ἢ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἔχουσά τι γενικόν, ἀφιλοκερδές, ἐλευθέριον, ἀλλὰ δὲν θέλει λογισθῆ οἰκονομική. Τοιαῦτα δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλολογίας, τῶν καλῶν τεχνῶν, ἅτινα δὲν εἶναι εὐεκτίμητα. Τὸ τιμολόγιον αὐτῶν ὁριστικῶς συντάσσεται ὑπὸ μόνων τῶν ἐπερχομένων γενεῶν.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ μεγαλοφυὴς καὶ ἔνδοξος Μίλτων, πεπηρωμένος τὰς ὄψεις, ἠναγκάζετο νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὰς θυγατέρας του τὴν ἐξαισίαν αὐτοῦ ποίησιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδυνήθη νὰ πωλήσῃ πλέον τῶν εἴκοσι λιρῶν· ἡ ἐργασία αὐτοῦ, καίτοι παραγωγική, δὲν ἀπέβη τότε οἰκονομική. Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ Μίλτωνος ἐφαρμόζεται καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους διασήμους ποιητὰς Ἄγγλους, ὧν τὰ $\frac{2}{10}$, κατὰ τὸν Σαμουὴλ Ἰόνσωνα, ἐτελεύτησαν ἐν πενίᾳ.

Ἡ ἐλευθέριος ἐργασία εἴπομεν καίτοι παραγωγικὴ καὶ κοινωφελής, δὲν εἶναι πάντοτε οἰκονομικὴ ὡς μὴ ἀποζημιοῦσα τὸν ἐργάτην.

Πόσοι μηχανικοὶ ἐπιστημονικὴν καταβαλόντες ἐργασίαν, ἐζήτησαν νὰ ἐπινοήσωσι τὴν ἀεικίνητον μηχανήν· πόσοι μαθηματικοὶ κατέβαλον μυρίους κόπους πρὸς τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου, πόσοι χημικοὶ ἐθυσίασαν καὶ χρήματα καὶ ὑγείαν πρὸς εὕρεσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου· ἀλλ' εἰ καὶ αἱ προπαρασκευαστικαὶ αὗται ἔρευναι δὲν ἀπέβησαν οἰκονομικῶς ἀποτελεσματικαί, παρήγαγον μεγίστην ὠφέλειαν, ἐνισχύσασαι τὴν ἐπιστημονικὴν φιλοπονίαν. Διὰ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δικαιολογοῦνται ἀποχρώντως αἱ κυβερνήσεις, αἵτινες προστατεύουσι καὶ ἐνθαρρύνουσι τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, εἰ καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν παραγόμενον ἀποτέλεσμα δὲν ὑπάγεται εἰς οἰκονομικὰς ἐκτιμήσεις.

Ὁρίσας τί ἐστι οἰκονομικὴ ἐργασία, προτίθεμαι ἤδη νὰ ἐξετάσω πῶς δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν οἰκονομικωτέραν. Ἡ ἐργασία καθίσταται οἰκονομικωτέρα καὶ δραστηριωτέρα, 1) ὁσάκις βοηθῆται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, 2) ὁσάκις ἡ ἐπιστήμη ἐφαρμόζηται ἐλλόγως καὶ εὐστόχως εἰς τὰ πράγματα καὶ 3) ὁσάκις τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἐκτελῶνται ὑπὸ νοημόνων καὶ ἐπιδεξίων ἐργατῶν, ἐνδιαφερομένων εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν παρ' αὐτῶν ἐκτελουμένων ἔργων καὶ ζημιουμένων ἐκ τῆς ῥαθυμίας των.

Τῷ ὄντι διὰ μόνης τῆς ἰδέας, διὰ μόνης τῆς ἐπιστήμης, δὲν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν οἰκονομικὴν τὴν ἐργασίαν. Πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἰδέας, δέον νὰ διαχειρισθῶμεν πρεπόντως καὶ εὐστόχως τά τε ὑλικὰ ὄργανα καὶ τὴν πρώτην ὕλην, πορευόμενοι διὰ τῆς εὐθυτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας ὁδοῦ, πρὸς ὃν προτιθέμεθα σκοπόν. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ γεωργὸς λ. χ. νὰ ἦναι ἁπλῶς ἐπιστήμων, ἀλλ' ἀπαιτεῖ-

ται νὰ ἑνώνῃ μετὰ τῆς θεωρίας καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὸν πρακτικὸν καὶ παρατηρητικὸν νοῦν, οὗ ἄνευ ἡ θεωρία ἀποβαίνει ἄκαρπος καὶ πολλάκις ἐπιζήμιος. Ὑποθέσωμεν γεωργὸν ἀμελοῦντα νὰ διακρίνῃ τὸ ποιὸν τῶν ἀροσίμων γαιῶν, σπείροντα πρωϊαίτερον ἢ ὀψίτερον τοῦ δέοντος, ἢ φυτουργὸν διανέμοντα τὰς φυτείας αὐτοῦ ἀνεξαρτήτως καὶ τῶν ἐπικρατούντων ἀνέμων καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν γαιῶν, ἐκθέτοντα πρὸς βορρᾶν τὰς λεμονέας καὶ πορτογαλέας, φυτεύοντα τὰ δένδρα εἰς βάθος ἀκατάλληλον, θέτοντα τὴν ἄμπελόν του ὑπὸ σκιερὰ δένδρα, κλαδεύοντα τὰς φυτείας του ἀδεξίως κ.τ.λ. καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ γεωργὸς οὗτος θέλει ἀφεύκτως ἀποτύχει.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ γεωπονίας ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τέχνας καὶ ἐπιχειρήσεις, ἀποτυγχανούσας πολλάκις ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος καὶ ἀκρισίας τῶν ἐργολάβων.

Προκειμένου μάλιστα λόγου περὶ συστάσεως καὶ διευθύνσεως βιομηχανικῶν καταστημάτων, δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ τις τὴν θεωρίαν τῆς ὁποίας ἐπαγγέλλεται τέχνης, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μὴ ἀγνοῇ ἐὰν ὁ τόπος ἢ τὰ κλίμα ἦναι πρόσφορον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἐὰν ἡ πρώτη ὕλη, ὁ βάμβαξ, τὰ βομβύκια, ὁ σίδηρος ὦσι πρόχειρα, ἐὰν ἡ καύσιμος ὕλη ἦναι εὐαπόκτητος, ἡ δὲ μεταφορὰ αὐτῆς εὐχερής, ἐὰν οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ δὲν ἦναι ὑπέρογκοι κ.τ.λ.

Διὰ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν στοιχείων τούτων μορφοῦται ἡ ἱκανότης τῶν διευθυνόντων τὰς μεγάλας γεωπονικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ κολοσσιαῖα καταστήματα τῆς νεωτέρας βιομηχανίας, ἄνευ δὲ τῶν προσόντων τούτων ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἀποτύχῃ ἡ καλλιτέρα ἐπιχείρησις.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς εὐστόχου αὐτῆς ἐφαρ-

μογῆς, εἴπομεν ὅτι ἡ ἐργασία ἀποβαίνει οἰκονομικωτέρα καὶ ἐπωφελεστέρα, ὁσάκις οἱ ἐργάται εἰσὶ νοήμονες καὶ δραστήριοι, ζημιοῦνται δὲ ἐκ τῆς ῥᾳθυμίας των. Τῷ ὄντι ὅσῳ νοημονέστερος καὶ ἐπιδεξιώτερος εἶναι ὁ ἐργάτης, τόσῳ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ εἶναι μεῖζον καὶ κρεῖττον καὶ ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι χρόνου πραγματοποιεῖται.

Ὅπως δὲ καταρτισθῶσι νοήμονες καὶ ἐπιδέξιοι ἐργάται, ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσι τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης των, ἥτις ἀποκτᾶται πρὸ πάντων, ὡς θέλω ἐγκαίρως ἀποδείξει, διὰ τῆς ἐπαγγελματικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν πρακτικῶν σχολῶν. Πλὴν δὲ τούτων, ἡ μείζων καὶ εὐχερεστέρα παραγωγὴ πραγμάτων κρείττονος ποιότητος πρέπει νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν ἐργάτην.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ πατριαρχικῶς καλλιεργῶν, ὡς καὶ ὁ αὐτεπιστατῶν τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του καὶ οἱ μισθωταὶ ἔχουσι μέγα συμφέρον εἰς τὴν αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῶν προϊόντων τῆς γῆς, καθότι οὗτοι ἀποκλειστικῶς ἀπολαύουσι τῶν καρπῶν τῆς φιλοπονίας αὐτῶν· ἀλλ' ὁ καλλιεργῶν κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸν συμφέρον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ γονιμωτέραν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τούτου μετὰ πολλῆς φειδοῦς καταβάλλει τὴν παραγωγικὴν δαπάνην.

Ὁ δοῦλος καὶ ὁ δουλάποικος, εἰς ἀλλοτρίας ὀρέξεις δουλεύοντες, δὲν ἔχουσι συμφέρον εἰς τὸ νὰ γίνωσι φιλοπονώτεροι. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ μίσθιοι ἐργάται τῆς γεωργίας πολλάκις ὀλιγωροῦσι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ὑπὲρ ἄλλων μοχθοῦντες. Τὸ αὐτὸ δὲ παρατηρῶ καὶ περὶ τῶν πρὸς οὓς παρεχωρήθησαν μονοπωλίαι ἢ ἀποκλειστικὰ προνόμια. Οἱ τοιοῦτοι, ἀπολαύοντες

κερδῶν ἀνεξαρτήτων τῆς βιομηχανικῆς αὐτῶν ἱκανότητος καὶ δραστηριότητος, ὀλίγον φροντίζουσι περὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν ἔργων αὐτῶν. Ἕνεκα τούτου, ὁ ἐλεύθερος διαγωνισμὸς θεωρεῖται ἐλλόγως ὡς τὸ ἰσχυρότερον ὄργανον τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς. Ἐν γένει δὲ οἱ μίσθιοι ἐργάται τῶν τεχνουργείων, οἱ δι' ἡμερομισθίων ὑπηρετοῦντες, μικρὸν ἔχουσι συμφέρον εἰς τὸ νὰ παραγάγωσι πλείω καὶ τάχιον, ἐνῷ οἱ κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζόμενοι, πλείω καὶ τάχιον παράγοντες, ἐπαυξάνουσι τὰ κέρδη αὐτῶν· διὰ τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας, ἡ ἀντιμισθία χορηγεῖται κατὰ λόγον τῆς εὐφυΐας, τῆς δραστηριότητος καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἐργάτου, ἐνῷ διὰ τῶν ἡμερομισθίων, συχνάκις ὁ παρηκμακὼς καὶ ὁ ἀκμαῖος ἐργάτης, ὁ εὐφυὴς καὶ ὁ κακοφυής, ὁ ἐργοδιώκτης καὶ ὁ φυγόπονος ἐξ ἴσου ἀνταμείβονται, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἐργοστασίοις τῆς Γαλλίας καὶ Πρωσσίας, τὰ ὁποῖα ἐδυνάμεθα καταλληλότερον νὰ ὀνομάσωμεν ἀργοτροφεῖα· προσέτι δέ, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας, ὁ ἐργάτης φιλοπονεῖ ὡς ἐλεύθερος, ἐνῷ ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἡμερομισθίων, ὁ ἐργάτης διατελῶν ὑπὸ τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιτήρησιν τοῦ ἐργολάβου καταβάλλει οὕτως εἰπεῖν ζῆλον βεβιασμένον πρὸς ταχυτέραν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων καὶ πρὸς τελειοποίησιν αὐτῶν.

Ὑπὸ μόνην λοιπὸν τὴν κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίαν, ὁ ἐργάτης «ἀμέσως» ὠφελεῖται ἐκ τῆς ταχυτέρας καὶ δραστηριωτέρας παραγωγῆς.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ὁ μίσθιος ἐργάτης ὅσῳ ἐπιμελέστερος ἀποδείκνύεται, τόσῳ αὐξάνει καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας του· ἀλλ' ἰσχυρίζομαι ὅτι ὁ μὲν κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζόμενος συναισθάνεται ἀμέσως τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ μίσθιος ἐργάτης

δὲν ἔχει πολλάκις ἄμεσον συμφέρον εἰς τὸ νὰ δειχθῇ ἐπιμελέστερος τῶν ὁμοτέχνων του, ἀπολαύων τῆς αὐτῆς ἀντιμισθίας.

Τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας δύο εἰσὶ τὰ κύρια ἀτοπήματα· ἡ κατάχρησις τῆς ἐργασίας ἡ κατατρίβουσα τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις, καὶ ἡ ἀτελεστέρα ποιότης τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας ἕνεκα τῆς περὶ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων σπουδῆς τοῦ ἐργάτου.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς τεχνικῆς παιδεύσεως καὶ τοῦ συμφέροντος, παρατηρῶ ὅτι ἵνα παραχθῶσι προϊόντα πλειότερα καὶ κρείττονος ποιότητος, ἐν μικροτέρῳ διαστήματι χρόνου, ἀνάγκη νὰ τελειοποιηθῶσι τὰ φυσικὰ ἡμῶν ὄργανα διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων.

Ἀνατρέχοντες εἰς τὰς πρώτας τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν δοκιμασίας, γνωρίζομεν ὅ,τι διὰ τῆς ἕξεως, ἡ ἀμβλύτης αὐτῶν ἐκλείπει, καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν τελειοποιοῦνται. Ἡ ἁφή, ἡ γενικωτέρα ἡμῶν αἴσθησις, ὑπάρχει τὸ πρῶτον ἀτελεστάτη, ἀλλὰ πολλοὶ φύσει ἄμμματοι, κατώρθωσαν δι' αὐτῆς νὰ διακρίνωσι καὶ τὰ πλέον δυσδιάκριτα ἀντικείμενα, οἷον τὸ εἶδος τῶν νομισμάτων κ.τ.λ. Τὰ ἀρτιγενῆ βρέφη ἔχουσι τὰ δάκτυλα τῆς χειρὸς σχεδὸν ἄκαμπτα, ἀλλὰ τὰ δάκτυλα ταῦτα διὰ τῆς ἕξεως ἀποκτῶσι τὴν μεγαλειτέραν εὐκαμψίαν. Ἡ ὅρασις εἶναι τὸ πρῶτον ἐπὶ τοσοῦτον ἀτελής, ὥστε τὸ πᾶν φαίνεται νεφῶδες πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, καὶ φοβούμεθα μὴ εἰς τὰ πρῶτα ἡμῶν βήματα συγκρουσθῶμεν μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων· ἀλλὰ καθόσον διὰ τῆς ἁφῆς ἐπανορθοῦται ἡ ὅρασις ἡμῶν, ἡ σύγχυσις ἐκλείπει, καὶ τότε μόνον διακρίνομεν τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀπόστασιν. Ἡ ἀκοὴ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀτελὴς κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ἡλικίαν, καθ' ἣν οὔτε φωνῆς οὔτε ἤχων ποικιλίαν δυνάμεθα νὰ

διακρίνωμεν. Ἀλλὰ τὶς ἀγνοεῖ ὅτι πολλοὶ τυφλοὶ κατώρθωσαν διὰ τῆς ἀκοῆς ν' ἀντιλαμβάνωνται καὶ τῶν λεπτοτέρων ἤχων καὶ μεταβολῶν τῶν μουσικῶν μελῳδημάτων;

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται, ὅτι διὰ μόνης τῆς τριβῆς, τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς μακρᾶς ἕξεως τελειοποιοῦνται τὰ ὄργανα ἡμῶν. Καὶ ὥσπερ ὁ στόμαχος ἐξοικειοῦται μὲ τὰ πλέον δηλητήρια φάρμακα, οὕτω καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν καθίστανται ἐπιτήδεια διὰ τῆς ἕξεως πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων, ἃ δὲν ἐδυνάμεθα πρότερον νὰ ἐκτελέσωμεν.

Ἀνακεφαλαιῶν, λέγω ὅτι ἡ ἐργασία καθίσταται ἀληθῶς «οἰκονομικὴ καὶ σκόπιμος», ὁσάκις «ἡ μὲν ἐπιστήμη εὐστόχως ἐφαρμόζηται εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας», «ἡ δὲ ἐργασία καταβάλληται ὑπὸ ἐργατῶν, εὐμοιρούντων τῆς θεωρίας τῆς τέχνης των, ἐχόντων συμφέρον εἰς τὸ νὰ παραγάγωσι πλείω ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι χρόνου, καὶ τελειοποιηθέντων διὰ μακρᾶς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων». Καὶ γενικώτερον δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι τὰ πλουσιώτερα καὶ βιομηχανικώτερα ἔθνη εἰσὶ τὰ καλλιεργήσαντα ἐπιμελέστερον τὰς ἐπιστήμας, τὰ μορφώσαντα νοήμονας καὶ ἱκανοὺς ἐπιμελητάς, καὶ τὰ κατέχοντα τοὺς ἱκανοτέρους, ἐμπειροτέρους καὶ δραστηριωτέρους ἐργάτας.

Ἡ θεωρία δ' αὕτη δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ τῶν καθαρῶς βιομηχανικῶν ἐργασιῶν, καθότι ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τέχνας ὑψηλοτέρας, ὡς εἰς τὴν στρατιωτικὴν λ. χ. καὶ ναυτικὴν τέχνην.

Εἰς ποῖον κράτος ὁ στρατὸς εἶναι κάλλιον συγκεκροτημένος; Ἀναμφιβόλως ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπιστήμη μᾶλλον προώδευσε καὶ ἀνεπτύχθη, ὅπου οἱ ἀξιωματικοὶ προσέλαβον ἐκ νεαρᾶς αὐτῶν ἡλικίας τὴν ἀναγκαίαν ἐκπαίδευσιν, οἱ δὲ ἁπλοῖ στρατιῶται, ὄντες ἱκανοί, γεγυμνασμένοι καὶ

θραστήριοι, ὑποφέρουσι καρτερικῶς τὸν σωτήριον τῆς πειθαρχίας ζυγόν.

Διατὶ τὸ ναυτικὸν τῆς Ἀγγλίας εἶναι τὸ καλλίτερον τοῦ κόσμου ναυτικόν; Διότι ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης, ἡ Ἀγγλία κέκτηται τοὺς καλλιτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ πρὸ πάντων τοὺς δοκιμωτέρους ναύτας τοὺς μᾶλλον ἐξοικειωθέντας μὲ τὸ φοβερὸν στοιχεῖον τῆς θαλάσσης.

Διατί ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν εἶναι τὸ ἀτελέστερον πάντων; Διότι ἡ μὲν ἐπιστήμη τῶν Τούρκων εἶναι ἐλλιπής, οἱ δ' ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἀπαίδευτοι, οἱ δὲ ναῦται των ἀνεπιτήδειοι· διότι τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν καταρτίζεται διὰ διατάγματος καὶ δὲν ναυτολογεῖται ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, μητρὸς καὶ τροφοῦ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἕνεκα τούτου μία μάχη τῆς Ναυπάκτου ἢ τῆς Πύλου καταστρέφει τὴν ἐπίπλαστον ταύτην δύναμιν.

Εἴπομεν ὅτι ὁ καλὸς ἐργάτης μορφοῦται διὰ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων. Ἡ δὲ ἐπανάληψις αὕτη τῶν ἔργων συμπαρομαρτεῖ τῷ καταμερισμῷ αὐτῶν, ὃν προτιθέμεθα ἤδη ἐν ἐκτάσει νὰ ἐξηγήσωμεν, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἀξιολογωτέρων νόμων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, νόμον ἀναφαινόμενον μὲν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δύω φύλων, ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διατρανούμενον δὲ καὶ ὡς ὑπέρτατον ὀργανικὸν νόμον ἐν τῇ ζωολογίᾳ.

§ 1. *Περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.*

Ἡ φύσις δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ πάντα ποικίλη, ποικίλας καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ

ψυχῇ ἐνέσταξε διαθέσεις. Ἡ δὲ πρώτη τῶν ποικιλιῶν τούτων εἶναι ἡ τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ποικιλίας τῶν φύλων, ὑπάρχει καὶ μεγίστη ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον διαφορά, καὶ πᾶς ἄνθρωπος γεννώμενος, ὅπως γεννᾶται μὲ κρᾶσιν χολερικήν, φλεγματικήν, κ.τ.λ. οὕτω καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ εἰδικάς τινας ἀρετὰς καὶ διαθέσεις, ἃς ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ γνωρίσῃ, ὅπως διευθύνῃ αὐτὰς εὐστοχώτερον. «Ἕκαστος ἡμῶν φύεται οὐ πάνυ ὅμοιος ἑκάστῳ (κατὰ Πλάτωνα), ἀλλὰ διαφέρει τὴν φύσιν, ἄλλος ἐπ' ἄλλου ἔργου πράξει.» Οὕτω δὲ ἄλλος μὲν ἐγεννήθη φύσει μηχανικὸς ἢ μαθηματικός, ἄλλος δὲ ῥήτωρ, μαχητής, μουσικός, ποιητής, κ.τ.λ. Ὅτε ὁ Ὀβίδιος ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς Ῥώμην ἵνα σπουδάσῃ τὰ νομικὰ παρὰ τῷ Μεσσάλᾳ, αἱ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ὀβιδίου μέριμναι τοῦ περιβοήτου ἐκείνου ῥήτορος ἀπέβησαν μάταιαι καὶ ὁ Ὀβίδιος ἐψέλλιζε ποιήσεις ἅμα ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ τὰ σπάργανα τῆς νηπιότητος.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ Νεύτων, ὅστις ἡλικίας 24 ἐτῶν ἐδημοσίευσε τὰς λαμπρὰς αὐτοῦ ἐπινοήσεις, ἕνεκα τῶν ὁποίων κατέστη ἀθάνατον τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ Ναπολέων, ὅστις ἐν τῷ σχολείῳ τῆς Βριένης, διευθύνων τὰ γυμνάσματα τῶν συμμαθητῶν του προανήγγειλε τὸν νικητὴν τοῦ Μαρεγκῶ καὶ Ἀουστερλίτζ.

Ἡ αὐτὴ ποικιλία παρατηρεῖται καὶ κατὰ χώρας, καθότι ἄλλη πρὸς ἄλλα πέφυκε προϊόντα, ὡς θέλει τοῦτο ἀποδειχθῆ ἐν τῇ φυσιολογικῇ πλουτολογίᾳ.

Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς ὁ αὐτὸς νόμος ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῇ ζωολογίᾳ. «Ὅπως ἐξασφαλισθῇ παρατηρεῖ ὁ Κ. Κατρεφάζ (1), ἡ θρέψις καὶ ἡ γένεσις, δηλ. ἡ διατήρησις τοῦ ἀ-

(1) Souvenirs d'un naturaliste.

τόμου καὶ τοῦ γένους, διάφοροι δευτερεύουσαι ζωϊκαὶ λειτουργίαι ἐκτελοῦνται, ὧν ἑκάστη διενεργεῖται ὑπὸ εἰδικοῦ φυσιολογικοῦ ὀργάνου· τοιοῦτος δὲ ὁ γενικὸς ὀργανικὸς χαρακτὴρ τῶν ἐντελεστέρων τύπων, οἷον τῶν μαστοφόρων. Τοὐναντίον δέ, ἐν τοῖς ὑποδεεστέροις τύποις, δύω ἢ τρεῖς λειτουργίαι ἐκτελοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀργάνου· εἰς τὰ κατώτατα δὲ εἴδη τῶν ζώων, οἷον εἰς τοὺς σπόγγους, ἅπασαι αἱ λειτουργίαι συγχωνεύονται ἐν ὀργανικῷ τινι ζωντι ὄγκῳ, ἐν ᾧ διακρίνει τις ὁμογενῆ τινα οὐσίαν ἀπαρτιζομένην ἐκ τῆς πλήρους συγχωνεύσεως ὅλων ὁμοῦ τῶν ὀργανικῶν στοιχείων».

Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι τὰ ζῶα ἐκπίπτουσιν εἰς τὴν κατωτάτην τοῦ γένους αὐτῶν βαθμίδα, ὁσάκις ὁ καταμερισμὸς τῶν ὀργανικῶν αὐτῶν λειτουργιῶν ὑπάρχει περιωρισμένος.

Ἐκθέσωμεν ἤδη τὰ προσόντα καὶ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, πρῶτον μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ δεύτερον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ του διακρίνει ὡς ἐφεξῆς τὰ ἔργα ἑκατέρου τῶν δύω φύλων.

«Ἐμοὶ γάρ τοι, ἔφη φάναι, καὶ οἱ θεοί, ὦ γύναι, δο»κοῦσι πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συν»τεθεικέναι, ὃ καλεῖται θῆλυ καὶ ἄρρεν, ὅπως ὅτι ὠφελι»μώτατον ᾖ αὐτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν. (19) Πρῶτον μὲν »γὰρ τῷ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται »μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον· ἔπειτα τὸ γηροβοσκοὺς »κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους τοῖς γοῦν ἀν»θρώποις πορίζεται. Ἔπειτα δὲ καὶ ἡ δίαιτα τοῖς ἀνθρώ»ποις οὐχ ὥσπερ τοῖς κτήνεσιν ἐστὶν ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ »στεγνῶν δεῖται δηλονότι. (20) Δεῖ μέντοι τοῖς μέλλου»σιν ἀνθρώποις ἔξειν ὅ,τι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνὸν ἔχειν

»τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας. Καὶ »γὰρ νέατος, καὶ σπόρος, καὶ φυτεία, καὶ νομαί, ὑπαί- »θρια ταῦτα πάντα ἔργα ἐστίν· ἐκ τούτων δὲ τὰ ἐπιτήδεια »γίγνεται. (21) Δεῖ δ' αὖ, ἐπειδὰν ταῦτα εἰσενεχθῇ εἰς τὸ »στεγνόν, καὶ τοῦ σώσοντος ταῦτα, καὶ τοῦ ἐργασομένου »δ' ἃ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενά ἐστι. Στεγνῶν δὲ δεῖται »καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία, στεγνῶν δέ καὶ »αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιαὶ δέονται· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ »τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία. (22) Ἐπεὶ δ' ἀμφό- »τερα ταῦτα καὶ ἔργων καὶ ἐπιμελείας δεῖται τά τε ἔνδον »καὶ τὰ ἔξω, καὶ τὴν φύσιν, φάναι, εὐθὺς παρεσκεύασεν ὁ »Θεὸς ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν μὲν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὰ ἔνδον »ἔργα καὶ ἐπιμελήματα, τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τὰ ἔξω »ἔργα καὶ ἐπιμελήματα. (23) Ῥίγη μὲν γάρ, καὶ θάλπη, »καὶ ὁδοιπορίας, καὶ στρατείας, τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα καὶ »τὴν ψυχὴν μᾶλλον δύνασθαι καρτερεῖν κατεσκεύασεν· »ὥστε τὰ ἔξω ἐπέταξεν αὐτῷ ἔργα· τῇ δὲ γυναικὶ ἧσσον τὸ »σῶμα δυνατὸν πρὸς ταῦτα φύσας, τὰ ἔνδον ἔργα αὐτῇ, »φάναι ἔφη, προστάξαι μοι δοκεῖ ὁ θεός. (23) Εἰδὼς δέ, »ὅτι τῇ γυναικὶ καὶ ἐνέφυσε καὶ προσέταξε τὴν τῶν νεο- »γνῶν τέκνων τροφήν, καὶ τοῦ στέργειν τὰ νεογνὰ βρέφη »πλεῖον αὐτῇ ἐδάσατο, ἢ τῷ ἀνδρί. (25) Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ »φυλάττειν τὰ εἰσενεχθέντα τῇ γυναικὶ προσέταξε, γι- »γνώσκων ὁ θεὸς ὅτι πρὸς τὸ φυλάττειν οὐ κάκιόν ἐστι »φοβερὰν εἶναι τὴν ψυχήν, πλεῖον μέρος καὶ τοῦ φόβου »ἐδάσατο τῇ γυναικί, ἢ τῷ ἀνδρί. Εἰδὼς δὲ ὅτι καὶ ἀρή- »γειν αὖ δεήσει, ἐάν τις ἀδικῇ τὸν τὰ ἔξω ἔργα ἔχοντα »τούτῳ αὖ πλεῖον μέρος τοῦ θράσους ἐδάσατο. (26) Ὅτι »δ' ἀμφοτέρους δεῖ καὶ διδόναι καὶ λαμβάνειν, τὴν μνήμην »καὶ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκεν. »Ὥστε οὐκ ἂν ἔχοις διελεῖν, πότερα τὸ ἔθνος τὸ θῆλυ ἢ

»τὸ ἄρρεν τούτων πλεονεκτεῖ. (27) Καὶ τὸ ἐγκρατεῖς δὲ »εἶναι, ὧν δεῖ, εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκε, καὶ ἐ»ξουσίαν ἐποίησεν ὁ Θεός, ὁπότερος ἂν ᾖ βελτίων, εἴθ' ὁ »ἀνήρ, εἴθ' ἡ γυνή, τοῦτον καὶ πλεῖον φέρεσθαι τούτου τοῦ »ἀγαθοῦ. (28) Διὰ δὲ τὸ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταῦτα »ἀμφοτέρων εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον »ἀλλήλων, καὶ τὸ ζεῦγος ὠφελιμώτερον ἑαυτῷ γεγένη»ται, ἃ τὸ ἕτερον ἐκλείπεται, τὸ ἕτερον δυνάμενον. (29) »Ταῦτα δέ, ἔφην, δεῖ ἡμᾶς, ὦ γύναι, εἰδότας, ἃ ἑκατέρῳ »ἡμῶν προστέτακται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πειρᾶσθαι ὅπως βέλ»τιστα τὰ προσήκοντα ἑκατέρῳ ἡμῶν διαπράττεσθαι. (30) »Συνεπαινεῖ δέ, ἔφη φάναι, καὶ ὁ νόμος ταῦτα, συζευγνὺς »ἄνδρα καὶ γυναῖκα. Καὶ κοινωνοὺς ὥσπερ τῶν τέκνων ὁ »Θεὸς ἐποίησεν, οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῦ οἴκου κοινωνοὺς »καθίστησι. Καὶ καλὰ δὲ εἶναι ὁ νόμος ἀποδείκνυσιν, ἃ ὁ »Θεὸς ἔφυσεν ἑκάτερον μᾶλλον ἂν δύνασθαι. Τῇ μὲν γὰρ »γυναικὶ κάλλιον, ἔνδον μένειν, ἢ θυραυλεῖν, τῷ δὲ ἀνδρὶ »αἴσχιον, ἔνδον μένειν, ἢ τῶν ἔξω ἐπιμελεῖσθαι. (31) Εἰ δέ »τις παρ' ἃ ὁ Θεὸς ἔφυσε, ποιεῖ, ἴσως τι καὶ ἀτακτῶν τοὺς »θεοὺς οὐ λήθει, καὶ δίκην δίδωσιν ἀμελῶν τῶν ἔργων »τῶν ἑαυτοῦ, ἢ πράττων τὰ τῆς γυναικὸς ἔργα».

Ὑπάρχει δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι κατὰ τὸν Ἕλληνα φιλόσοφον, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι ἁπλῶς ἀρχὴ οἰκονομική, ἀλλὰ καθῆκον ἐπιβληθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τοῦ παντός.

Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καταρτίζεται καὶ ἡ κοινωνία.

Παλινδρομοῦντες εἰς τὴν πρώτην τοῦ πολιτισμοῦ ἡλικίαν, παρατηροῦμεν ὅτι ὑπὸ τὸν νομαδικὸν καὶ τὸν καθαρῶς γεωπονικὸν βίον, τὴν πατριαρχικὴν ταύτην ἐποχὴν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι σχε-

δὸν ἄγνωστος. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἡ οἰκογένεια παράγουσα τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα συντηρεῖται· αἱ δὲ ἀνταλλαγαί εἰσι λίαν περιωρισμέναι. Ἡ τῶν ἀγρῶν καλλιέργεια, ἡ κατασκευὴ τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων καί τινων οἰκιακῶν σκευῶν, ἡ ἐσθὴς ἢ ὁ ἱματισμός, ἡ ὑπόδησις, ἡ ὁπλοποιία, τὸ πᾶν σχεδὸν τεχνουργεῖται ἐν τῇ οἰκίᾳ. Αὕτη δὲ ἡ κατάστασις παρατείνεται ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου ὁ ἄνθρωπος, ἐπιβαλὼν ἱερόσυλον χεῖρα ἐπὶ τῶν ὁμοίων του, ὑπεδούλωσεν αὐτούς. Καθότι ὁ δοῦλος, ὢν πρακτικὸν καὶ παραγωγικὸν ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ δεσπότου καὶ ὄργανον δαπανηρόν, διὰ μόνης τῆς ἐργασίας αὐτοῦ δύναται νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτόν. Ὥστε τὰ πλεῖστα τῶν ἀναλωμάτων παράγονται ἐν τῇ οἰκίᾳ· ἡ δὲ τάξις τῶν τεχνουργῶν ἐστι λίαν εὐάριθμος. Ἀλλὰ καθόσον αἱ χρεῖαι τῶν γεωργῶν ἀναπτύσσονται, πολλαπλασιάζονται δὲ συνάμα καὶ τὰ κεφάλαια καὶ αἱ πρόσοδοι αὐτῶν, ἡ γεωργικὴ τάξις δύναται εἰς τὰ εἰδικὰ αὑτῆς ἔργα ἀποκλειστικῶς ἀσχολουμένη νὰ προσπορίζηται εὐχερέστερον ὅ,τι δὲν παράγει· ἡ τεχνουργία λοιπὸν κυρίως λεγομένη ἀποχωρίζεται τῆς γεωργίας, καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν ποιμένων καὶ γεωργῶν προστίθενται καὶ οἱ τεχνουργοί· ὅσῳ δὲ ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς αὐξάνει, τόσῳ καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν χειροτεχνημάτων καθίσταται εὐρυτέρα καὶ τὰ ἔργα τῆς τεχνουργίας ἔτι μᾶλλον καταμερίζονται ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀναγκῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀγορᾶς.

Ἐν ὅσῳ δὲ αἱ ἀνταλλαγαί εἰσιν εὐάριθμοι, τὰ ἐμπορεύματα δὲν ἔχουσιν ἄλλα μεταφορᾶς ὄργανα, ἢ τοὺς γεωργοὺς καὶ τεχνουργούς. Οἱ μὲν γεωργοὶ μεταφέρουσι τὰ τρόφιμα καὶ τὴν πρώτην ὕλην εἰς τὰς κωμοπόλεις, ἀνταλλάττοντες αὐτὰ πρὸς τὰ προϊόντα τῶν τεχνουργείων καὶ ἐργοστασίων, οἱ δὲ τεχνουργοὶ πολλάκις μετακομίζουσι τὰ

χειροτεχνήματα αὐτῶν εἰς τὰς γεωργικὰς συνοικίας. Οὕτω δὲ ἀμφότεραι αἱ παραγωγικαὶ τάξεις σχολάζουσαι καὶ περιμένουσαι τὴν παρουσίαν τῶν ἀναλωτῶν, διακόπτουσι τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ καταδαπανῶσι χρόνον πολύτιμον. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐπεκτάσεως τῶν ἀνταλλαγῶν, δημιουργεῖται ἡ τάξις τῶν φορτηγῶν καὶ ναυκλήρων, ἤτοι ἡ ἐμπορικὴ τάξις, ἡ χρησιμεύουσα ὡς γέφυρα συγκοινωνίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν παραγωγῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἀναλωτῶν καὶ παραγωγῶν.

Κατὰ μικρὸν ἡ ἐμπορία ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἑτέρας κοινωνικὰς σχέσεις. Ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπτύσσονται καὶ ἀνάγκαι λεπτότεραι καὶ εὐγενέστεραι, ἀναφαίνεται ἢ ἀκριβέστερον πολλαπλασιάζεται καὶ ἑτέρα τάξις παραγωγῶν, τῶν περὶ τὴν ὕλον παραγωγὴν ἀσχολουμένων.

Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημῶν, μὴ γνωρίζων ἀκριβῶς τὸ ἀντικείμενον ἑκάστης αὐτῶν. Καὶ ὥσπερ ὅτε τὸ πρῶτον ἠνεῴξαμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἡμῖν συγκεχυμένα, οὕτω καὶ οἱ νοεροὶ ἡμῶν ὀφθαλμοί, πρὶν ἔτι διαγραφῶσι καλῶς τὰ τῶν ἐπιστημῶν ὅρια δυσκόλως διακρίνουσι τὸ ἀντικείμενον ἑκάστης αὐτῶν. Ἕνεκα τούτου, κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἡλικίαν, ἀναφαίνονται νόες ἐκπληκτικοί, ὡς ὑψηπέται ἀετοὶ ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιστημῶν ἐπιπλανώμενοι, μὴ δυνάμεροι δὲ εἰς οὐδεμίαν αὐτῶν νὰ ἐγκύψωσι. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπηγγέλλοντο ὄχι μόνον τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐννοοῦμεν αὐ-

τὴν σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἁπάσας ἐν γένει τὰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ ὅρια δὲν ἦσαν ἀκριβῶς ὡρισμένα. Ὁ Θαλῆς ἦτο φυσικός, ἀστρολόγος, γεωμέτρης, ἠθικολόγος. Ὁ Ἀναξαγόρας φυσικός, γεωλόγος, καὶ εἰδήμων τῆς ἀνατομικῆς τέχνης. Ὁ Δημόκριτος ἰατρός, γεωμέτρης, ἠθικολόγος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πυθαγόρας, Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ὁ Θεόφραστος κ.τ.λ. Ἡ πανεπιστήμων αὕτη μάθησις τῶν ἀρχαίων εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἐὰν ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημῶν δὲν ἦσαν διακεκριμένα, οὐδὲ τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν ὡρισμένον· ἄλλως δὲ ὅτι καὶ τὸ στάδιον τῶν ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων ἦτο στενόν· ἡ μὲν θεωρία αὐτῶν, μὴ πηγάζουσα ἐκ τῶν πραγμάτων, ἦτο τολμηρὰ καὶ δογματική· ἡ δὲ φιλοσοφικὴ αὐτῶν μέθοδος ἦτο ἡ σύνθεσις, ὁ δογματισμός, οὐχὶ δὲ ἡ ἀνάλυσις. Ἀλλ' ἕνεκα τούτου οὐδόλως ἐλαττοῦται ἡ ἔκπληξις ἡμῶν ἀναλογιζομένων, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε Ποιητικήν, Ῥητορικήν, Μεταφυσικήν, Ἠθικήν, Πολιτικά, Φυσικὴν Ἱστορίαν, εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ ἰδεμπορία ἦτο ἀτελεστέρα τῆς πραγματεμπορίας.

Σήμερον οἱ τοιοῦτοι ἐγκυκλοπαιδικοὶ νόες οὔτ' ὑπάρχουσιν, οὔτε δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν. Ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν ἐπήνεγκε τὸν καταμερισμὸν αὐτῶν· ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, ἔδωκε νέον ὠθισμὸν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ ὁλόκληρος ζωὴ ἀνθρώπου μόλις ἐπαρκεῖ εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς μόνης ἐπιστήμης. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας φαίνεται, ὅτι ὠφελήθη ἐκ τῆς σχετικῆς ἀτελείας ἑκάστου ἡμῶν, ἕνεκα τῆς εἰδικότητος τῶν ἔργων.

Ἡ αὐτὴ σύγχυσις ὑπῆρξε καὶ ὡς πρὸς τὰς καλὰς τέχνας, καθόσον ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ γραφικὴ ἀποτελοῦσαι

κατ' ἀρχὰς μέρος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου ἀπ' αὐτῆς ἐχωρίσθησαν. Τ' αὐτὰ δὲ παρατηροῦμεν καὶ περὶ τῶν κυβερνητικῶν λειτουργειῶν, συγχεχυμένων μὲν τὸ πρῶτον, μετὰ ταῦτα δὲ μόνον διακριθεισῶν εἰς ἐξουσίας καὶ εἰς ἰδιαιτέρους κλάδους τῆς ὑπηρεσίας.

§ 2. *Περὶ ἐνεργείας τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.*

Ἀναζητήσωμεν ἤδη τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, καὶ διεξηγήσωμεν πῶς καταμεριζομένων τῶν ἔργων, ἤτοι τῶν συνθέτων ἔργων ἐκτελουμένων διὰ πολλῶν ἁπλῶν ἐργασιῶν, πλείω ἕκαστα γίγνεται καὶ κάλλιον καὶ ῥᾷον κατὰ Πλάτωνα.

Καὶ πρῶτον ἡ ἐργασία γονιμοποιεῖται, ὁσάκις ἡ ὅλη ἡμῶν ἐνέργεια συγκεντροῦται ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ· καθότι ὡς ἀπεφήνατο ὁ Ξενοφῶν «ὁ ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ διατρίβων ἄριστα τοῦτο ποιεῖ»· «ὁ δὲ τεχνώμενος πολλὰ ἀδύνατον καλῶς ποιεῖν».

Δεύτερον ἡ ἀλλεπάλληλος μετάθεσις τοῦ ἐργάτου εἰς ἔργα ἑτεροειδῆ, συνεπάγεται ἀναγκαίως ἀπώλειάν τινα χρόνου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἁπλοποιήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων, ἤτοι τοῦ καταμερισμοῦ, ὁ χρόνος χρησιμοποιεῖται.

Τοῦ πλεονεκτήματος ὅμως τούτου τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα ἀμφισβητοῦνται, καθότι διὰ τῆς μονοτονίας τῶν ἔργων αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις ἀνεπαισθήτως μαραίνονται, ὡς μαραίνονται καὶ αἱ πεπτικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς ταυτότητος τῆς τροφῆς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ποικιλίας ἢ τῆς μεταβολῆς τῶν ἔργων, ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκει τινὰ ἀναψυχὴν καὶ προθυμότερος ἐπανέρχεται εἰς τὴν κυρίαν αὐτοῦ ἐργασίαν· τῷ ὄντι ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ὁσάκις διακόπτωμεν πνευματικήν τινα ἐργασίαν διά τινος ἐλαφρᾶς σωματικῆς

ἀσκήσεως, ἀνακτῶμεν τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν ἣν ἀμβλύνει ἡ διαρκὴς τοῦ πνεύματος ἔντασις.

3). Ὅσάκις καταμερίζωμεν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν καιρὸν ἡμῶν εἰς ἔργα διάφορα, παρέρχεται ὁ καιρὸς τῶν ἔργων, καὶ ὁ περὶ ταῦτα ἀσχολούμενος ἀφεύκτως ζημιοῦται. Λ. χ. ὁ γεωργὸς ἵνα εὐδοκιμήσῃ εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, πρέπει ἐγκαίρως καὶ νὰ ὀργώσῃ καὶ νὰ σπείρῃ καὶ νὰ καθαρίσῃ καὶ νὰ κλαδεύσῃ καὶ νὰ θερίσῃ καὶ νὰ τρυγήσῃ καὶ νὰ συγκομίσῃ τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐὰν ἀσχολῆται εἰς ἔργα διάφορα, θέλει παρέλθει ὁ καιρός, καὶ ἕνεκα τῆς πολυεργίας θέλει ζημιωθῆ· καθόσον τὸ κύριον ἔργον δὲν ἐτελέσθη ἐγκαίρως, οὐδ' ὠφελήθη ἀρκούντως ἐκ τῆς ἐκτελέσεως ἑτεροειδοῦς ἔργου πρὸς ὃ δὲν ἐδόθη ἡ πρέπουσα φροντὶς καὶ ἐπιμέλεια. «Οὐ γὰρ ἐθέλει (κατὰ Πλάτωνα) τὸ πραττόμενον τὴν τοῦ πράττοντος σχολὴν περιμένειν· ἀλλ' ἀνάγκη τὸν πράττοντα τῷ πραττομένῳ παρακολουθεῖν μὴ ἐν παρέργου μέρει».

4). Συγκεντροῦντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐφ' ἑνὸς ἔργου, τὸ ὁποῖον συχνάκις ἐπαναλαμβάνομεν, καταντῶμεν ἐπὶ τέλους μηχανικῶς νὰ ἐργαζώμεθα καὶ νὰ μὴ συναισθανώμεθα τὰς δυσκολίας τῆς ἐργασίας.

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρω τὴν σύνθετον καὶ δύσκολον ἐργασίαν τῶν μουσικῶν, οἵτινες ἀντιλαμβανόμενοι τῶν μουσικῶν σημείων ἀναγινώσκουσιν αὐτὰ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐκτελοῦσι δὲ συγχρόνως ὅ,τι μόλις καιρὸν εἶχον ν' ἀναγνώσωσι.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἕξεως καταφαίνονται προσέτι εἰς τὴν ἁπλῆν ἀνάγνωσιν. Καὶ πόσους κόπους δὲν ὑπεφέραμεν, πόσην δὲν κατεβάλομεν ἐπιμονὴν καὶ καρτερίαν ὅπως ἀναγινώσκωμεν τὰ στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ χάρτου, συνθέτωμεν ἐξ αὐτῶν συλλαβὰς καὶ λέξεις καὶ προφέρωμεν αὐτάς!

5). Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων συνεπάγεται καὶ ἕτερόν τι πλεονέκτημα, ὅτι, ἁπλοποιουμένων τῶν ἔργων διευκολύνονται αἱ μηχανικαὶ ἐπινοήσεις καὶ τελειοποιήσεις, ἐὰν ὁ ἐργάτης τύχῃ, ὡς ὁ νέος Πόρτερ εὐφυὴς καὶ εὐμοιρῇ νοὸς παρατηρητικοῦ.

6). Διὰ τῆς ἁπλοποιήσεως καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὁ χρόνος τῆς μαθητείας συντέμνεται καὶ οἱ ἐνδεεῖς οἰκογενειάρχαι ἀποφασίζουσι προθυμότερον νὰ στερηθῶσι τῆς ὑπηρεσίας τῶν τέκνων αὐτῶν ὄντες βέβαιοι ὅτι ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου, αὐτὰ θέλουσι συμπληρώσει τὴν βιομηχανικὴν αὐτῶν παίδευσιν. Τοιούτῳ τρόπῳ δὲ χρησιμοποιοῦνται αἱ ἀσθενέστεραι δυνάμεις τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν τε καὶ τῆς κοινωνίας.

Τελευταῖον, ἁπλοποιουμένων τῶν ἔργων, ἡ μεταξὺ ἐργολάβου καὶ ἐργάτου σύμβασις ἀκριβέστερον προσδιορίζεται. Ὁσάκις ἔργα πολλὰ καὶ διάφορα ὑφ' ἑνὸς μόνου ἐργάτου ἐκτελῶνται, ὁ ἐργολάβος πληρώνει μισθὸν ὡρισμένον διὰ δέκα λ. χ. ἐργασίας, ἐξ ὧν αἱ πέντε ἴσως ἤθελον ἐκτελεσθῆ ἐπὶ μισθῷ ἐλαχίστῳ ἕνεκα τῆς ἁπλότητός των, ἐὰν ἀνετίθεντο εἰς εἰδικὰ πρόσωπα, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν καρφοβελονοποιίαν, εἰς ἣν ἄλλοι μὲν πληρώνονται λεπ. 45 καὶ ἄλλοι φρ. 7· ὥστε διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἑκάστη ἐργασία ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς διατίμησιν, καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς συμβάσεως ἀκριβέστερον προσδιορίζεται.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα τὰ ὠφελήματα ὅσα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀναφαινομένης καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σπάργανα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐνεβατεύσαμεν εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὶν ἀνακαλύψωμεν καὶ ἀναλύσωμεν τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον, αὐτὸς ὑπῆρχεν ὡς ὑπῆρχε

καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι οἱ ἰχθεῖς ζῶσιν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς γηΐνου ἀτμοσφαίρας. Ὁ καταμερισμὸς λοιπὸν τῶν ἔργων ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, πρὶν ἢ ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Βεκαρίας καὶ Σμίθ περιγράψωσι τὴν φύσιν καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ.

Μνημονεύσωμέν τινων παραδειγμάτων, ὅπως ἀποδειχθῇ πρακτικώτερον καὶ ἐναργέστερον ὅτι διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τὰ προϊόντα γίνονται πλείω καὶ ῥᾷον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν, τῶν μὲν φιλοπονούντων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῶν δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου καὶ μεμονωμένης ἐργασίας, παράγονται πάντη ἀλλοῖα ἀποτελέσματα.

Κατὰ τὸν Ἀδὰμ Σμίθ, ἐργάτης μὴ παιδευθεὶς εἰς τὸ ἔργον τῆς βελονοποιίας, οὐδὲ γνωρίζων τὸν μηχανισμὸν αὐτῆς, μετὰ πολλοῦ κόπου δύναται νὰ κατασκευάσῃ μίαν καρφοβελόνην τὴν ἡμέραν. Ἀλλὰ καταμερισθείσης τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς διαφόρους ἐργάτας, ὁ μὲν ἕλκει τὸ μέταλλον, ὁ δὲ περᾷ τοῦτο διὰ τοῦ συρματιστηρίου, ὁ δὲ τὸ ἀποκόπτει, ὁ δὲ κατασκευάζει τὴν ἀκωκήν, ἕτερος δὲ τὸ ῥινίζει ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν κεφαλήν· πρὸς κατασκευὴν δὲ τῆς κεφαλῆς ἀπαιτοῦνται δύω ἢ τρεῖς ἐργασίαι διακεκριμέναι, ἄλλη μὲν διὰ τὴν προσαρμογήν, ἄλλη δὲ πρὸς λεύκωσιν αὐτῆς. Ἑτέρα δὲ ἡ ἐργασία τοῦ διατάττοντος τὰς καρφοβελόνας ἐπὶ τοῦ χάρτου. Ὅθεν ἡ κατασκευὴ καρφοβελόνης διαλαμβάνει δεκαοκτὼ διαφόρους ἐργασίας, καί τοι πολλάκις ἔν τισι τεχνουργείοις τοῦ αὐτοῦ ἐργάτου ἀναλαμβάνοντος πλέον τῆς μιᾶς. Ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ ἶδεν ἐν καρφοβελονοποιείῳ δέκα ἐργάτας κατασκευάζοντας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ δέκα λίτρας καρφοβελονῶν, ἐξ ὧν ἑκάστη περιέχει πλέον τῶν 4,800· ἐνῷ ἂν ἕκαστος αὐτῶν ἐξετελει συνάμα ἁπά-

σας τὰς ἐργασίας, βεβαίως δὲν ἤθελε κατασκευάσει εἴκοσιν, ἀλλ' οὐδὲ μίαν ἴσως.

Ὁ Σαΐης μνημονεύει καὶ ἑτέρου παραδείγματος τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ὡσαύτως ἀξιολόγου.

Οἱ αὐτοὶ ἐργάται δὲν κατεργάζονται λέγει, ἓν ὁλόκληρον χαρτίον παιγνιοχάρτου, οὐδὲ προπαρασκευάζουσι τὰ τῆς ἐκτυπώσεως χρώματα· ἑκάστη τῶν ἐργασιῶν τούτων ἔχει ἰδίους ἐργάτας· οἱ μὲν καθαρίζουσι τὸν χάρτην καθιστῶντες αὐτὸν ὁμαλόν, ἄλλοι προσκολλῶσι τὰ τρία φύλλα ἐξ ὧν αὐτὸς συνιστᾶται καὶ τὰ τυπώνουσιν. Ἄλλοι χρωματίζουσι τὸ ὄπισθεν τοῦ χάρτου, ἄλλοι δίδουσι τὸ μελανὸν χρῶμα εἰς τὰ ἐζωγραφισμένα πρόσωπα, ἄλλοι ἐπιθέτουσι τὰ λοιπὰ χρώματα, ἄλλοι ξηραίνουσι τὸ χαρτίον μετὰ τὴν τύπωσιν, ἄλλοι λεαίνουσιν αὐτὸ ἄνω καὶ κάτω, τὸ κόπτουσιν ἰσομέγεθες, τυπώνουσι τὸ περιτύλιγμα, ἄλλοι ἐκποιοῦσι τὰ παιγνιόχαρτα, πληρώνουσι τοὺς ἐργάτας, κρατοῦσι τοὺς λογαριασμοὺς κτλ. Ὥστε ἡ βιομηχανία αὕτη ἐνεργεῖται ὑπὸ 70 ἐργατῶν ἔργα ἀλλοῖα ἐκτελούντων.

Ὁ Σαΐης βεβαιῶν ὅτι εἶδε παρόμοιον τεχνοστάσιον, κατασκευάζον ἡμερησίως διὰ 30 ἐργατῶν 15,500 παιγνιόχαρτα, παρατηρεῖ· ἀνάπαντα τὰ ἔργα ταῦτα ἐξετελοῦντο ὑφ' ἑνὸς ἐργάτου, ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ κατασκευάσῃ πλείω τῶν δύω.

Ἴδωμεν ἤδη ἂν τ' ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων δὲν ἀνεγνωρίσθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων.

Ἡ τοιαύτη ἔρευνα οὐ μόνον σκόπιμος εἶναι, καθὸ διαφωτίζουσα τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἐμπρέ-

πει τοῖς λειτουργοῖς τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, καθότι οὕτω μόνον δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κεφαλαίου ὅπερ ἐκληροδότησεν ἡμῖν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης.

Ὁ Πλάτων ἐν Βιβλ. Β'. Κεφ. ιά. τῆς Πολιτείας αὐτοῦ λέγει·

« Γίγνεται τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, πόλις, ὡς ἐγ' ᾠμαι, ἐ»πειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, »ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής, ἢ τίν' οἴει ἀρχὴν ἄλ»λην πόλιν οἰκίζειν; Οὐδεμίαν, ἦ δ' ὅς. Οὕτω »δὴ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον ἐπ' ἄλλου, τὸν δ' »ἐπ' ἄλλου χρείᾳ, πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν »οἴκησιν ἀγείραντες κοινωνούς τε καὶ »βοηθοὺς ταύτῃ τῇ ξυνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα· ἢ γάρ; »Πάνυ μὲν οὖν. Μεταδίδωσι δὴ ἄλλος ἄλλῳ εἴ τι μεταδί»δωσιν, ἢ μεταλαμβάνει, οἰόμενος αὐτῷ ἄμεινον εἶναι. »Πάνυ γε. Ἴθι δή, ἦν δ' ἐγώ, τῷ λόγῳ ἐξ ἀρχῆς ποιῶμεν »πόλιν, ποιήσει δὲ αὐτήν, ὡς ἔοικεν, ἡ ἡμε»τέρα χρεία. Πῶς δ' οὔ; Ἀλλὰ μὴν πρώτη γε καὶ »μεγίστη τῶν χρειῶν ἡ τῆς τροφῆς παρασκευὴ τοῦ »εἶναί τε καὶ ζῆν ἕνεκα. Παντάπασί γε. Δευτέρα δὴ οἰ»κήσεως, τρίτη δ' ἐσθῆτος καὶ τῶν τοιούτων. Ἔστι »ταῦτα. Φέρε δή, ἦν δ' ἐγώ, πῶς ἡ πόλις ἀρκέσει ἐπὶ το»σαύτην παρασκευήν; ἄλλο τι γεωργὸς μὲν εἷς, ὁ δὲ οἰ»κοδόμος, ἄλλος δέ τις ὑφάντης; ἢ καὶ σκυτοτόμον αὐ»τόσε προσθήσομεν ἤ τιν' ἄλλον τῶν περὶ τὸ σῶμα θερα»πευτήν; Πάνυ γε. Εἴη δ' ἂν ἥγε ἀναγκαιοτάτη πόλις »ἐκ τεττάρων ἢ πέντε ἀνδρῶν. Φαίνεται. Τί δὴ οὖν; ἕνα »ἕκαστον τούτων δεῖ τὸ αὑτοῦ ἔργον ἅ»πασι κοινὸν κατατιθέναι· οἷον, τὸν γεωρ»γὸν ἕνα ὄντα παρασκευάζειν σιτία τέτταρσι

»καὶ τετραπλάσιον χρόνον τε καὶ πόνον ἀναλίσκειν ἐπὶ »σίτου παρασκευῇ καὶ ἄλλοις κοινωνεῖν; ἢ ἀμελή- »σαντα ἑαυτῷ μόνῳ τέταρτον μέρος οἰ- »εῖν τούτου τοῦ σιτίου ἐν τετάρτῳ μέ- »ρει τοῦ χρόνου, τὰ δὲ τρία, τὸ μὲν ἐπὶ τῇ τῆς οἰ- »κίας παρασκευῇ διατρίβειν, τὸ δὲ ἱματίου, τὸ δὲ ὑποδη- »μάτων, καὶ μὴ ἄλλοις κοινωνοῦντα πράγματα ἔχειν, »ἀλλ' αὐτὸν δι' αὑτὸν τὰ αὑτοῦ πράττειν; Καὶ ὁ Ἀδεί- »μαντος ἔφη, ἀλλ' ἴσως ὦ Σώκρατες, οὕτω ῥᾷον ἢ ἐκεί- »νως. Οὐδὲν, ἦν δ' ἐγὼ, μὰ Δι' ἄτοπον· ἐννοῶ γὰρ καὶ »αὐτὸς εἰπόντος σοῦ, ὅτι πρῶτον μὲν ἡμῶν φύε- »ται ἕκαστος οὐ πάνυ ὅμοιος ἑκάστῳ, »ἀλλὰ διαφέρων τὴν φύσιν ἄλλος ἐπ' ἄλλου ἔρ- »γου πράξει, ἢ οὐ δοκεῖ σοι; Ἔμοιγε. Τί δέ; πρότερον »κάλλιον πράττοι ἄν τις εἷς ὢν πολλὰς τέχνας ἐργαζόμε- »νος ἢ ὅταν μίαν εἷς; Ὅταν, ἦ δ' ὅς, εἷς μίαν. Ἀλλὰ μήν, οἶμαι, καὶ τό δε δῆλον, ὡς ἐὰν τίς τινος παρῇ »ἔργου καιρόν, διόλλυται. Δῆλον γάρ. Οὐ γάρ, »οἶμαι, ἐθέλει τὸ πραττόμενον τὴν τοῦ »πράττοντος σχολὴν περιμένειν, ἀλλ' ἀ- »νάγκη τὸν πράττοντα τῷ πραττομένῳ »ἐπακολουθεῖν μὴ ἐν παρέργου μέρει. Ἀ- »νάγκη. Ἐκ δὴ τούτων πλείω τε ἕκαστα γί- »γνεται καὶ κάλλιον καὶ ῥᾷον, ὅταν εἷς ἓν »κατὰ φύσιν καὶ ἐν καιρῷ, σχολὴν τῶν ἄλλων ἄγων, »πράττῃ. Παντάπασι μὲν οὖν πλειόνων δή, ὦ Ἀδείμαντε, »δεῖ πολιτῶν ἢ τεττάρων ἐπὶ τὰς παρασκευὰς ὧν ἐλέγο- »μεν· ὁ γὰρ γεωργός, ὡς ἔοικεν, οὐκ αὐτὸς ποιήσεται ἑαυ- »τῷ τὸ ἄροτρον, εἰ μέλλει καλὸν εἶναι, οὐδὲ σμινύην, οὐ- »δὲ τ' ἄλλα ὄργανα ὅσα περὶ γεωργίαν· οὐδ' αὖ ὁ οἰκοδό- »μος· πολλῶν δὲ καὶ τούτῳ δεῖ. Ὡσαύτως δὲ ὁ ὑφάντης

»τε καὶ ὁ σκυτοτόμος, ἢ οὔ; Ἀληθῆ. Τέκτονες δὴ καὶ »χαλκεῖς καὶ τοιοῦτοί τινες πολλοὶ δημιουργοί, κοινωνοὶ »ἡμῖν τοῦ πολιχνίου γιγνόμενοι, συχνὸν αὐτὸ ποιοῦσι. »Πάνυ μὲν οὖν. Ἀλλ' οὐκ ἄν πω πάνυ γε μέγα τι εἴη, εἰ »αὐτοῖς βουκόλους τε καὶ ποιμένας τούς τε ἄλλους νο»μέας προσθεῖμεν, ἵνα οἵ τε γεωργοὶ ἐπὶ τὸ ἀροῦν ἔχοιεν »βοῦς, οἵ τε οἰκοδόμοι πρὸς τὰς ἀγωγὰς μετὰ τῶν γεωρ»γῶν χρῆσθαι ὑποζυγίοις, ὑφάνται δὲ καὶ σκυτοτόμοι δέρ»ματά τε καὶ ἐρίους. Οὐδέ γε, ἦ δ' ὅς, σμικρὰ πόλις ἂν εἴη »ἔχουσα πάντα ταῦτα. Ἀλλὰ μήν, ἦν δ' ἐγώ, κατοικίσαι »γε αὐτὴν τὴν πόλιν εἰς τοιοῦτον τόπον, οὗ ἐπεισαγωγί»μων μὴ δεήσεται, σχεδόν τι ἀδύνατον. Ἀδύνατον γάρ. »Προσδεήσει ἄρα ἔτι καὶ ἄλλων οἳ ἐξ ἄλλης πόλεως αὐτῇ »κομίσουσιν ὧν δεῖται. Δεήσει. Καὶ μὴν κενὸς ἂν ἴῃ ὁ διά»κονος, μηδὲν ἄγων ὧν ἐκεῖνοι δέονται, παρ' ὧν ἂν κομί»ζωνται ὧν ἂν αὐτοῖς χρεία, κενὸς ἄπεισιν· ἢ γάρ; Δοκεῖ »μοι. Δεῖ δὴ τὰ οἴκοι μὴ μόνον ἑαυτοῖς ποιεῖν ἱκανά, ἀλ»λὰ καὶ οἷα καὶ ὅσα ἐκείνοις ὧν ἂν δέωνται. Δεῖ γάρ. »Πλειόνων δὴ γεωργῶν τε καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν »δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει. Πλειόνων γάρ. Καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων »διακόνων που, τῶν τε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα· »οὗτοι δέ εἰσιν ἔμποροι. Ἦ γάρ; Ναί. Καὶ ἐμπόρων δὴ »δεησόμεθα. Πάνυ γε. Καὶ ἐὰν μέν γε κατὰ θάλατταν ἡ »ἐμπορία γίγνηται, συχνῶν καὶ ἄλλων προσδεήσεται τῶν »ἐπιστημόνων τῆς περὶ τὴν θάλατταν ἐργασίας. Συχνῶν »μέντοι. Τί δὲ δή; ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πῶς ἀλλήλοις μετα»δώσουσιν ὧν ἂν ἕκαστοι ἐργάζονται; ὧν δὴ ἕνεκα καὶ »κοινωνίαν ποιησάμενοι πόλιν ᾠκίσαμεν. Δῆλον δὴ ἦ δ' ὅς, »ὅτι πωλοῦντες καὶ ὠνούμενοι. Ἀγορὰ δὴ ἡμῖν καὶ νόμισμα »ξύμβολον τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γενήσεται ἐκ τούτου. Πάνυ »μὲν οὖν. Ἂν οὖν κομίσας ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγοράν τι

»ὧν ποιεῖ ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν »χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀλλάξασθαι, »ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ; Οὐ»δαμῶς, ἦ δ' ὅς, ἀλλ' εἰσὶν οἳ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ »τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην, ἐν μὲν ταῖς ὀρθῶς οἰκου»μέναις πόλεσι σχεδόν τι οἱ ἀσθενέστατοι τὰ σώματα καὶ »ἀχρεῖοί τι ἄλλο ἔργον πράττειν. Αὐτοῦ γὰρ δεῖ μένοντας »αὐτοὺς περὶ τὴν ἀγορὰν τὰ μὲν ἀντ' ἀργυρίου ἀλλάξασθαι »τοῖς τι δεομένοις ἀποδόσθαι, τοῖς δὲ ἀντὶ αὖ ἀργυρίου »διαλάττειν ὅσοι τι δέονται πρίασθαι. Αὕτη ἄρα, ἦν δ' ἐ»γώ, ἡ χρεία καπήλων ἡμῖν γένεσιν ἐμποιεῖ τῇ πόλει, ἣ »οὐ καπήλους καλοῦμεν τοὺς πρὸς ὠνήν τε καὶ πρᾶσιν »διακονοῦντας ἱδρυμένους ἐν ἀγορᾷ, τοὺς δὲ πλανήτας ἐπὶ »τὰς πόλεις ἐμπόρους; Πάνυ μὲν οὖν. Ἔτι δή τινες, ὡς »ἐγ' ὦμαι εἰσὶ καὶ ἄλλοι διάκονοι, οἳ τὰ μὲν τῆς διανοίας »μὴ πάνυ ἀξιοκοινώνητοι ὦσι, τὴν δὲ τοῦ σώματος ἰσχὺν »ἱκανὴν ἐπὶ τοὺς πόνους ἔχωσιν· οἱ δὴ πωλοῦντες τὴν »τῆς ἰσχύος χρείαν, τὴν τιμὴν ταύτην μισθὸν καλοῦντες, »κέκληνται ὡς ἐγῷμαι μισθωτοί· ἦ γάρ; Πάνυ μὲν οὖν. »Πλήρωμα δὴ πόλεώς εἰσιν, ὡς ἔοικε, καὶ μισθωτοί. Δοκεῖ »μοι. Ἆρ' οὖν, ὦ Ἀδείμαντε, ἤδη ἡμῖν ηὔξηται ἡ πόλις, »ὥστ' εἶναι τελέα; Ἴσως. Ἡ μὲν οὖν ἀληθινὴ »πόλις δοκεῖ μοι εἶναι, ἣν διεληλύθαμεν, ὥσπερ ὑγιής »τις· εἰ δ' αὖ βούλεσθε καὶ φλεγμαίνουσαν πόλιν θεωρή»σωμεν, οὐδὲν ἀποκωλύει. Ταῦτα γὰρ δή τίσιν, ὡς δοκεῖ, »οὐκ ἐξαρκέσει, οὐδ' αὕτη ἡ δίαιτα ἀλλὰ κλῖναί τε προσέ»σονται καὶ τράπεζαι καὶ τ' ἄλλα σκεύη, καὶ ὄψα δὴ καὶ »μύρα καὶ θυμιάματα καὶ ἑταῖραι καὶ πέμματα, καὶ ἕκα»στα τούτων παντοδαπά, καὶ δὴ καὶ ἃ τὸ πρῶτον ἐλέγο»μεν οὐκέτι τ' ἀναγκαῖα θετέον, οἰκίας τε καὶ ἱμάτια καὶ »ὑποδήματα, ἀλλὰ τήν τε ζωγραφίαν κινητέον καὶ τὴν

»ποικιλίαν, καὶ χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα καὶ πάντα τὰ τοιαῦ-
»τα κτητέον. Ἦ γάρ; Ναί, ἔφη. Οὐκοῦν μείζονά τε αὖ
»τὴν πόλιν δεῖ ποιεῖν; ἐκείνη γὰρ ἡ ὑγιεινὴ οὐκέτι ἱκα-
»νή, ἀλλ' ἤδη ὄγκου ἐμπλητέα καὶ πλήθους, ἃ οὐκέτι
»τοῦ ἀναγκαίου ἕνεκα ἐστιν ἐν ταῖς πόλεσιν· οἷον, οἵ τε
»θηρευταὶ πάντες, οἵ τε μιμητοί, πολλοὶ μὲν οἱ περὶ τὰ
»σχήματά τε καὶ χρώματα, πολλοὶ δὲ οἱ περὶ μουσικήν,
»ποιηταί τε καὶ τούτων ὑπηρέται, ῥαψῳδοί, ὑποκριταί,
»χορευταί, ἐργολάβοι σκευῶν τε παντοδαπῶν δημιουργοί,
»τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν περὶ τὸν γυναικεῖον κόσμον· καὶ
»δὴ καὶ διακόνων πλειόνων δεησόμεθα· ἢ οὐ δοκεῖ δεήσειν
»παιδαγωγῶν, τιτθῶν, τροφῶν, κομμωτριῶν, κουρέων, καὶ
»αὖ ὀψοποιῶν τε καὶ μαγείρων; ἔτι δὲ καὶ συβωτῶν προσ-
»δεησόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἐν τῇ προτέρᾳ πόλει οὐκ
»ἐνῆν, ἔδει γὰρ οὐδέν· ἐν δὲ ταύτῃ καὶ τούτου προσδεήσει·
»δεήσει δὲ καὶ τῶν ἄλλων βοσκημάτων παμπόλλων, εἴ
»τις αὐτὰ ἕδεται. Ἦ γάρ; Πῶς γὰρ οὔ; Οὐκοῦν καὶ
»ἰατρῶν ἐν χρείαις ἐσόμεθα πολὺ μᾶλλον οὕτω διαιτώ-
»μενοι ἢ ὡς τὸ πρότερον; Πολύ γε...»

Ἐρωτῶ, ἐάν, μετὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην ἔκθεσιν περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ; δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ μετὰ τῶν Πέκιου καὶ Σαίη, ὅτι τὸ σπέρμα τῆς θεωρίας ταύτης, κατεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Βεκαρίου. Ἡ κοινὴ αὕτη πλάνη τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων εἶναι τόσῳ παραδοξοτέρα, ὅσῳ τὴν περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἀνάλυσιν τοῦ Πλάτωνος, πρέπει δικαίως νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀριστούργημα λογικῆς καὶ φιλολογικῆς κομψότητος.

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πλάτωνος διαυγάζει ἡ δημιουργικὴ αὐτοῦ περίνοια· ἡ πόλις οἰκίζεται, πληθύνεται, αὐξάνεται ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου καὶ προάγεται ὡς τὰ φυτὰ τῶν βορείων χωρῶν, ἔνθα ἡ βραχύτης τοῦ θερινοῦ

καύσωνος ἐπιταχύνουσα τὴν βλάστησιν αὐτῶν, καθίστησιν αὐτὴν σχεδὸν ὁρατήν.

Ἴδωμεν ἐπὶ τέλους τί ἐδόξαζε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ ὁ Ξενοφῶν (Βιβλ. Η'. Κύρου Παιδείας).

«Ὥσπερ γὰρ καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, διαφερόντως ἐν ταῖς »μεγάλαις πόλεσιν ἐξειργασμέναι εἰσί, κατὰ τὸν αὐτὸν »τρόπον καὶ τὰ παρὰ Βασιλεῖ σῖτα, πολὺ διαφερόντως ἐκ»πεπόνηται. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς μικραῖς πόλεσιν, οἱ αὐτοὶ »ποιοῦσι κλίνην, θύραν, ἄροτρον, τράπεζαν, πολλάκις δὲ »ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ οἰκοδομεῖ, καὶ ἀγαπᾷ, ἢν καὶ οὕτως »ἱκανοὺς αὐτὸν τρέφειν ἐργοδότας λαμβάνει. Ἀδύνατον »οὖν πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα κα»λῶς ποιεῖν. Ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις πόλεσιν, διὰ τὸ »πολλοὺς ἑκάστου δεῖν, ἀρκεῖ καὶ μία ἑκάστῳ τέχνη εἰς »τὸ τρέφεσθαι· πολλάκις δὲ οὐδ' ὅλη μία, ἀλλ' ὑποδήματα »ποιεῖ ὁ μὲν ἀνδρεῖα, ὁ δὲ γυναικεῖα· ἔστι δ' ἔνθα καὶ ὑπο»δήματα ὁ μὲν νευροραφῶν μόνον τρέφεται, ὁ δὲ σχίζων, »ὁ δὲ χιτῶνας μόνον συντέμνων, ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ποιῶν »ἀλλὰ συντιθεὶς ταῦτα. Ἀνάγκη οὖν τὸν ἐν βραχυτάτῳ »διατρίβοντα ἔργῳ, τοῦτον καὶ ἄριστα τοῦτο ποιεῖν. Τὸ »αὐτὸ δὲ τοῦτο πέπονθε καὶ τὰ ἀμφὶ τὴν δίαιταν· ᾧ μὲν »γὰρ ὁ αὐτὸς κλίνην στρώννυσι, τράπεζαν κοσμεῖ, μάττει, »ὄψα ἄλλοτε ἀλλοῖα ποιεῖ, ἀνάγκη, οἶμαι, τούτῳ ὡς ἂν »ἑκάστῳ προχωρῇ, οὕτως ἔχειν. Ὅπου δὲ ἱκανὸν ἔργον »ἑνὶ ἕψειν κρέα, ἄλλῳ ὀπτᾶν, ἄλλῳ δὲ ἰχθὺν ἕψειν, ἄλλῳ »ὀπτᾶν, ἄλλῳ ἄρτους ποιεῖν καὶ μηδὲ τούτους παντοδα»πούς, ἀλλ' ἀρκεῖ ἂν ἓν εἶδος εὐδοκιμοῦν παράσχῃ, ἀνάγ»κη, οἶμαι, ταῦτα οὕτω ποιούμενα πολὺ διαφερόντως ἐξειρ»γάσθαι ἕκαστον».

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι δὲν παρεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τ' ἀποτελέσματα τοῦ κατα-

μερισμοῦ τῶν ἔργων. Ἂν δὲ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν μικρὸς γίνεται λόγος περὶ τῆς μερικωτέρας τῶν ἔργων ὑποδιαιρέσεως, ἢ περὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἀπαρτιζόντων ἔργων ἑκάστην ἰδίως τέχνην, τὴν ἔλλειψιν ταύτην πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν κατάστασιν, εἰς τὴν μικρὰν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς βιομηχανίας, τὴν ἔλλειψιν ἐντελεστέρων μηχανῶν, τὴν χρῆσιν καὶ κατάχρησιν τῶν δουλικῶν δυνάμεων, ἐφ' ὧν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπέπιπτε τὸ βάρος τῶν βιομηχανικῶν ἔργων καὶ εἰς τὰ ἀτελῆ τῆς συγκοινωνίας μέσα.

Ζητεῖται, ἂν ἅπασαι αἱ τέχναι ὦσιν ἐξ ἴσου δεκτικαὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, καὶ τίνα ἐν γένει τὰ ὅρια τῆς ἀρχῆς ταύτης;

Παρατηρῶ ἐν πρώτοις, ὅτι τὰ ἔργα τῆς γεωργίας δὲν ἐπιδέχονται τὸν καταμερισμόν, τοῦ ὁποίου αἱ λοιπαὶ τέχναι εἰσὶ δεκτικαί. Ἐν τῇ γεωπονίᾳ, ἡ συνδρομὴ τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἶναι σπουδαιοτάτη. Τὰ δὲ ποικίλα τῆς γεωπονίας ἔργα περιοδικῶς ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸν ἐν ᾧ ὁ μὲν ὀργώνει, ἕτερος νὰ σπείρῃ καὶ τρίτος νὰ θερίζῃ κ.τ.λ. καθότι ἡ ἀκμὴ καὶ τὸ ὡρίμασμα τῶν καρπῶν εἶναι ἔργον τῆς φύσεως, οὐχὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως ὁσάκις πρόκειται λόγος οὐχὶ περὶ ἐφαρμογῆς νόμων φυσιολογικῶν, ἀλλὰ περὶ μηχανικῶν ἔργων, ὁ καταμερισμὸς εἶναι εὐεκτέλεστος· λ. χ. εἶναι εὐκολώτατον, ἐνῷ εἷς θερίζει, ἢ συλλέγει τὰ χειρόβολα, ἕτερος νὰ φορτώνῃ τοὺς καρποὺς εἰς τὴν ἅμαξαν ἢ τὸ φορτηγόν, καὶ τρίτος νὰ τοὺς μετακομίζῃ. Ἀλλ' εἰς τὰ κυρίως γεωργικὰ ἔργα, καθὸ περιοδικά, οὐδόλως ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

; Τίνα δὲ τὰ ὅρια αὐτοῦ ;

Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα καὶ αἰτία τῆς πληθύος τῶν συναλλαγῶν. Ἐπομένως αὐτὸς ἐπεκτείνεται ἢ περιορίζεται κατὰ λόγον τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀγορᾶς ἤτοι τῆς δυνάμεως τῶν ἀγοραστῶν. Καὶ κατὰ τὸν Ξενοφῶντα « διὰ τοὺς πολλοὺς ἑκάστου δεῖσθαι, ἀρκεῖ καὶ μία ἑκάστῳ τέχνη εἰς τὸ τρέφεσθαι». Τῷ ὄντι ὅπου ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων εἶναι μέγας, ἡ δ' εὐπορία καὶ αἱ ἀνάγκαι ἀνεπτύχθησαν, ἡ ἀγορὰ εἶναι εὐρύχωρος· τοὐναντίον δέ, ἡ ἀγορὰ ὑπάρχει περιωρισμένη, ἐν χώραις ἀκατοικήτοις, ἐν χώραις εὐαρίθμους μὲν ἐχούσαις χρείας, ἐλάχιστον δὲ πλοῦτον. Ἐν τοιαύταις χώραις, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἀδύνατον ν' ἀναπτυχθῇ.

Εἴπομεν ὅτι διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, 10 ἐργάται δύνανται νὰ κατασκευάσωσι καθ' ἑκάστην 48,000 καρφοβελόνας. 30 δὲ ἐργάται 15,500 παιγνιόχαρτα· ἀλλ' ἡ ὑπέρμετρος αὕτη παραγωγὴ ὑποτίθησι καὶ ἀνάλογον κατανάλωσιν. Ἐπὶ ὑποθέσει λοιπὸν ὅτι ἀντὶ 48,000 καρφοβελονῶν καταναλίσκονται 20 μόνον χιλιάδες, ἀντὶ δὲ 15,000 παιγνιοχάρτων καταναλίσκονται πέντε μόνον χιλιάδες καθ' ἡμέραν, φανερὸν ὅτι πολλοὶ ἐργάται θέλουσι σχολάζει, καὶ τὰ ἔργα κατὰ μικρὸν συγκεντρούμενα θέλουσι περιστείλει τὸν καταμερισμὸν εἰς στενώτερα ὅρια.

Ὥστε ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ εἰμὴ ἐντὸς πόλεων πολυπληθῶν καὶ πλουσίων, ὡς παρετηρήθη ὑπό τε τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος.

Ἐν Ἑλλάδι, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι λίαν περιωρισμένος, καθότι καὶ ἡ ἀγορὰ εἶναι περιωρισμένη, καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι δὲν ἔλαβον εἰσέτι τὴν δυνατὴν ἀνάπτυξιν· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν γεωργοὶ

κατασκευάζοντες τὰ πάντα ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐκτὸς ἴσως τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς, τῆς ὑποδήσεως, καί τινων χειρομάκτρων ἢ κεφαλοδεμάτων· τυπογράφοι βιβλιοπῶλαι, κουρεῖς ἐκτελοῦντες συνάμα καὶ χειρουργικὰς ἐγχειρίσεις, τέκτονες γεωμέτραι, ἔμποροι καὶ τραπεζῖται, παντοπῶλαι καὶ πραγματευταὶ οἵτινες περιπολοῦντες προκηρύττουσι γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ τὸ σχοινοτενὲς πρόγραμμα τῶν παντοίων ἐμπορευμάτων, ἅτινα φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ἡ δὲ συγκέντρωσις αὕτη τῶν ἔργων, προκύπτει προδήλως ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀγορὰ εἶνε περιωρισμένη, καὶ δὲν συμφέρει εἰς τοὺς ἐπιτηδευματίας νὰ μετέρχωνται ἓν μόνον ἔργον, συνήθως ὀλίγον ἐπικερδές. Ἀλλ' εἰς πόλεις ὅπου οἱ ἀγορασταί εἰσι πολυπληθεῖς, ὑπάρχουσιν ἰδιαίτεραι ἀποθῆκαι δι' ἕκαστον γένος προϊόντων καὶ δι' ἕκαστον αὐτῶν εἶδος· οἷον, διὰ τὸν Καμπανίτην οἶνον, ἢ δι' ἔλαιον τῆς Λούκας, τέϊ μαῦρον ἢ πράσινον κ.τ.λ. ὡς ὑπάρχουσι καὶ εἰδικαὶ ἀγοραὶ λαχανικῶν, ὀπωρῶν, ἀνθέων κ.τ.λ. Ἐν τῇ πόλει τῶν Παρισίων παρατηρεῖ ὁ Balbie (1) ἡ ἰατρικὴ εἶναι κεχωρισμένη τῆς χειρουργικῆς, ἑκατέρα δὲ αὐτῶν ὑποδιαιρεῖται εἰς εἰδικὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἐν τῇ ἐξοχῇ δὲ ὁ ἰατρὸς ἐκτελεῖ καὶ χειρουργικὰ ἔργα.

Ὡσαύτως δὲ ἐν τῷ δικαστικῷ κλάδῳ, ἄλλοι μὲν δικηγοροῦσιν ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων καὶ ἄλλοι ἐνώπιον τῶν κακουργιοδικῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσιν ὑποδιαιρέσεις, οἷον δικηγόρων συνηγορούντων μόνον εἰς δίκας ἀναγομένας εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκποίησιν λόγῳ δημοσίας ὠφελείας, ἢ εἰς παρανόμους ἀπομιμήσεις ἢ χωρισμοὺς ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης. Τοὐναντίον δὲ ἐνώπιον τῶν μικρῶν δικαστηρίων, οἱ δικηγόροι συ-

(1) 6ο Μαθήματι.

νηγοροῦσι περὶ πάσης διαφορᾶς· οἱ δὲ εἰδικοὶ ἄνδρες προσκαλοῦνται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς Παρισίους καὶ ἀφικνοῦνται ἐκεῖσε ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου διὰ τῶν σιδηροδρόμων. Σημειωτέον δ' ὅτι, λέγοντες ὅτι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἀναπτύσσεται ἐπεκτεινομένης τῆς ἀγορᾶς, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐσωτερικὴν μόνον ἀγοράν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικήν. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ ἀγορὰ τῆς Σινικῆς, ἀφ' ἧς ἀπεκλείοντο πρότερον τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐμπορεύματα, ἔδωκεν οὐ μικρὸν ὠθισμὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἐν Εὐρώπῃ, ὡς καὶ ἡ διατάραξις τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης δύναται νὰ καταστείλῃ καὶ περιορίσῃ αὐτήν. Καὶ διότι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ὑποτίθησιν εὐρύχωρον ἀγοράν, ὅσῳ τὰ ἐμπορεύματά εἰσι πολυτελέστερα, τόσῳ ἡ ἀγορὰ αὐτῶν εἶναι περιωρισμένη, ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, δυσκόλως ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμόζεται.

Προσέτι δὲ ὅσῳ τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα δυσκόλως καὶ πολυεξόδως μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τόσῳ ὀλιγωτέρους ἔχουσι καταναλωτὰς ἕνεκα τῶν ἐξόδων τῆς μεταφορᾶς καὶ τὰ ἔργα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν δυσκολώτερον καταμερίζονται. Διὰ τῆς αὐξήσεως λοιπὸν καὶ τελειοποιήσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἤτοι τῶν σιδηροδρόμων, τῶν ἀτμοπλοίων, τῶν διωρύγων, τῶν πλευσίμων ποταμῶν κ.τ.λ. ἀναγκαίως ἐνισχύεται καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων· καὶ ἐπειδὴ ὁ μᾶλλον ὀλιγοδάπανος τρόπος τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων εἶναι ὁ διὰ θαλάσσης, καθόσον ἡ ὁδὸς ἐφ' ἧς ναυτιλλόμεθα καὶ ἡ δύναμις ἡ εἰς τὰ πρόσω κινοῦσα τὰ πλοῖα ἐδωρήθησαν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως, διὰ τοῦτο καὶ τὰ παραθαλάσσια κράτη ηὔξησαν ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ὡς ἡ Καρχηδών, ἡ Φοινίκη, ἡ Συρία, ἡ Ἰταλία, ἡ Σικελία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Βενετία, ἡ Γένοβα καὶ αἱ Ἀνσεατικαὶ

πόλεις, ἐν αἷς καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ βιομηχανία ἀνεπτύχθησαν ἐξαισίως.

Τελευταῖον ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ὡς προαπεδείχθη, προϋποτίθησι πολυχειρίαν, ἡ δὲ πολυχειρία δεῖται μεγάλων κεφαλαίων, καθότι αὐξανομένης διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τῆς παραγωγῆς, ἀνάγκη νὰ πολλαπλασιασθῶσι καὶ τὰ παραγωγικὰ ὄργανα, καὶ αἱ μηχαναὶ καὶ ἡ προμήθεια τῆς πρώτης ὕλης καὶ τὸ ἀναγκαιοῦν χρηματικὸν κεφάλαιον πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν.

Ὁ καταμερισμὸς λοιπὸν τῶν ἔργων ἐπεκτείνεται, πολλαπλασιαζομένων τῶν κεφαλαίων καὶ ἐπεκτεινομένης τῆς ἀγορᾶς, περιορίζεται δέ, ἐλαττουμένων τῶν κεφαλαίων καὶ περιοριζομένης τῆς ἀγορᾶς.

Τινὲς κατέκριναν τὴν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ὡς ἐλαττοῦσαν τὴν διάνοιαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων καὶ περιορίζουσαν τὴν ἱκανότητα αὐτῶν ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν.

Ὁμολογῶ ὅτι ἕκαστος ἡμῶν φαίνεται ἐλαττούμενος ὁσάκις ἐν βραχυτάτῳ ἀσχολῆται ἔργῳ· ἀλλ' ἡ ὅλη κοινωνία ὠφελεῖται ἕνεκα τῆς διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων χρησιμοποιήσεως τῆς ἐργασίας ἑκάστου.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἁπλοποιήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων, ἡ μὲν παραγωγικὴ δραστηριότης ἀναπτύσσεται, οἱ δὲ κοινωνικοὶ δεσμοὶ συσφίγκονται, αἱ δὲ συναλλαγαὶ καὶ αἱ ἀπολαύσεις πολλαπλασιάζονται καί τοι ἀσχολουμένου ἑκάστου ἡμῶν ἐν ἔργῳ βραχυτάτῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΚΑΤ' ΙΔΙΑΝ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΑΥΤΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ.

Ἴδομεν πῶς ἡ ἐργασία καθίσταται δραστηριωτέρα διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐλλόγου αὐτῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, καὶ τῆς βιομηχανικῆς τοῦ ἐργάτου ἱκανότητος γονιμοποιουμένης διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Ἀλλ' ὅπως ἡ φιλοπονία, ἤτοι ἡ παραγωγικὴ ἡμῶν ἐνέργεια ἐκδηλωθῇ καὶ καταβληθῇ σκοπίμως καὶ ἀποτελεσματικῶς, ἀνάγκη νὰ βοηθηθῇ ὑπὸ τῶν κεφαλαίων. Βεβαίως τὰ κεφάλαια εἰσὶ προϊὸν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἀλλ' ἡ ἐργασία δεῖται κεφαλαίων ἵνα καταστῇ παραγωγική· ἄνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν, ἄνευ τῆς συνδρομῆς ὀργάνων ἢ μηχανῶν, ὧν ἔχομεν ἀνάγκην ἀπαραίτητον πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀδυναμίας, ἄνευ ὑλικοῦ καί τινος προμηθείας τροφίμων, ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ βιομηχανία.

Ὁ Βονεφίλδ παρατηρεῖ ὅτι ὅσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, τόσῳ καὶ αἱ δυνάμεις ἡμῶν ἀπελευθεροῦνται ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν σωματικῶν πόνων· καθόσον δὲ ἡ κοινωνία νοητικῶς καὶ ἠθικῶς τελειοῦται, κατὰ τοσοῦτον πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ κεφάλαια.

Εὐάριθμοί τινες οἰκονομολόγοι θεωροῦντες ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶ καρπὸς τῆς φιλοπονίας, ἐπεχείρησαν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἑνότητα θυσιάζοντες τὴν πραγματικὴν ποικιλίαν, νὰ ταυτίσωσι τὰ κεφάλαια μὲ τὴν ἐργασίαν· ἀλλ' ἐπὶ

τοῦ προκειμένου, τὸ παραγόμενον διαφέρει ἀπὸ τῆς παραγαγούσης αὐτὸ δυνάμεως· τὸ μὲν κεφάλαιον εἶναι καρπὸς ἐργασίας παρελθούσης, ἡ δὲ ἐργασία, ἥτις δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἡ σκόπιμος ἐνέργεια καὶ δραστηριότης τοῦ ἐργάτου, ἐκλείπει μετὰ τοῦ προσώπου ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται· ἀλλὰ τὸ κεφάλαιον, καθὸ κληροδότημα τοῦ παρελθόντος, ἐπιζῇ καὶ κέκτηται ἰδιαιτέραν, οὕτως εἰπεῖν, προσωπικότητα ἐν τῇ πλουτολογίᾳ, ἐπιδρῶν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν γινομένων, καθ' ὃν χρόνον ἡ παραγαγοῦσα αὐτὸ ἐργασία ἐξέλιπεν. Ἐρευνήσωμεν ἤδη πῶς παράγονται καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια. Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐδύνατο μὲ μόνα τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ὄργανα καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν κεφαλαίων, νὰ συλλέγῃ τοὺς αὐτοφυεῖς καρποὺς τῆς γῆς καὶ νὰ τρέφηται· ἀπορρόφων δὲ τὸ ῥέον τῶν ποταμῶν ὕδωρ νὰ θεραπεύῃ τὴν δίψαν του· ἀλλ' εἰς ταῦτα μόνον περιοριζόμενος οὐδεμίαν ἤθελεν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων· ἀφ' ἧς ὅμως ἀπεπειράθη νὰ ὑποτάξῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ διακωλύοντα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια, ἀφ' ἧς ἤρχισε νὰ ἔχῃ τὴν συνείδησιν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ κύριος τῶν ὀρεσιτρόφων θηρίων καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, συνησθάνθη τὴν χρείαν τεχνητῶν ὀργάνων, οἷον τόξου καὶ βέλους, σφενδόνης καὶ ἀκοντίων, μονοξύλου καὶ δικτύων· ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ ὄργανα τοῦ θηρευτοῦ καὶ ἁλιέως εἰσὶ κεφάλαια, ἤτοι καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας, χρησιμεύων πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν ἔργων.

Εἶτα δέ, ὅτε ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, (οὗ τὸ κύριον κεφάλαιον εἶναι τὰ ἐξημερωθέντα θηρία), ἡ κοινωνία μετέβη εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον, νέας βεβαίως συνησθάνθη

χρείας καὶ νέα ἐπεζήτησε κεφάλαια· συνηθάνθη τὴν χρείαν γεωπονικῶν ὀργάνων, σπόρων, ὑποζυγίων, ἀγροτικῶν οἰκοδομῶν, καὶ σιταποθηκῶν πρὸς ἀποταμίευσιν τῶν καρπῶν, δι' ὧν καὶ ἡ σπορὰ τοῦ ἐπιόντος ἔτους καὶ τὰ μέσα τῆς διατροφῆς ἐξασφαλίζονται· τί δὲ ἄλλο εἶναι τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰ ὑποζύγια, αἱ σιταποθῆκαι, αἱ ἀγροτικαὶ οἰκοδομαί, εἰμὴ καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας χρησιμεύων πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων;

Ὅτε δὲ τρίτον, διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καὶ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυστήθησαν τεχνουργεῖα πρὸς ἐκπόνησιν τῆς χορηγουμένης ὕλης ὑπὸ τῆς γεωργίας, νέων ἐργαλείων καὶ νέων μηχανῶν ἐγένετο χρεία. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκ τῆς ὕλης ἣν παρέσχεν ἡ γεωργία καὶ ἡ μεταλλευτική, ἤτοι τοῦ βάμβακος, τοῦ λίνου, τοῦ ἐρίου, τοῦ σιδήρου κτλ. ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ κεφάλαια, καὶ ἐκρατύνθη ἡ παραγωγικὴ καὶ πλουτουργικὴ δύναμις τῶν ἐθνῶν.

Ὅτε τέταρτον διὰ τῆς ἐμπορίας, οἱ ἀγροὶ συνεκοινώνησαν μετὰ τῶν πόλεων, καὶ αἱ πόλεις μετὰ τῶν ἀγρῶν, οἱ δ' ἔμποροι μετέφερον τὰ κατειργασμένα ἢ ἀκατέργαστα προϊόντα τῆς ὅλης βιομηχανίας, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐχρειάσθησαν καὶ τότε νέα ὄργανα· οἷον ἅμαξαι, ἵπποι, πλοῖα, πρὸς φορτηγίαν ἢ ναυκληρίαν· ἀλλ' αἱ ἅμαξαι, οἱ ἵπποι, τὰ πλοῖα, τί ἄλλο εἶναι ἢ κεφάλαια χρήσιμα πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων;

Ὅτε τελευταῖον, ἡ κοινωνία συνηθάνθη ἔτι μᾶλλον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν κυβερνωμένη, τοῦ νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιστήμης, τοῦ νὰ ἐκφράσῃ τὸ θρησκευτικόν της αἴσθημα ἢ νὰ παγιώσῃ τὰς παραδόσεις καὶ ἀναμνήσεις της διὰ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ἡ χρεία νέων κεφαλαίων ἐγένετο αὖθις ἐπαισθητή, καὶ τὰ βιβλία, τὰ μουσεῖα, τὰ ἀνα-

τομικὰ θέατρα, τὰ μαθηματικὰ ὄργανα, τὰ τῆς φυσικῆς καὶ χημείας, τὰ ὄργανα τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ συλλογαὶ παντὸς εἴδους κ.τ.λ. ἐδημιουργήθησαν πρὸς ἐξάσκησιν τῆς διανοητικῆς ἡμῶν φιλοπονίας καὶ πρὸς παραγωγικὰς πράξεις.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι

1). Τὰ κεφάλαια πηγάζουσι μὲν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας, ἀποτελοῦσι δὲ τὸ ζωοποιὸν αὐτῆς στοιχεῖον, καθότι δι' αὐτῶν μόνον αὕτη προάγεται· ἄνευ δὲ τῆς συνδρομῆς τῶν κεφαλαίων, ὁ ἄνθρωπος ἐκπίπτει μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, ἅτινα δὲν ἔχουσιν ἄλλα μέσα ἐνεργείας ἢ τὰ φυσικὰ αὐτῶν ὄργανα.

2). Ὅτι καθόσον τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, καὶ ἡ φιλοπονία ἐπεκτείνεται καὶ βελτιοῦται· ἄλλως δὲ καὶ τὰ κεφάλαια διαμορφοῦνται καὶ ἀλλοιοῦνται κατὰ τὰς χρείας τῆς βιομηχανίας. Ὥστε ἐὰν ἀνεκαλύπτομεν σήμερον ἐν μέσῳ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πομπηίας ἢ εἰς τὸν πυθμένα τῆς Κωπαΐδος, λείψανά τινα κεφαλαίων, ἐδυνάμεθα ἐξ αὐτῶν νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας εἰς ἣν ταῦτα ἀνῆκον, καὶ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἄνθρωποι μετήρχοντο· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν κεφαλαίων, ἤτοι τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ταὐτίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

3). Ὅτι τὰ κεφάλαια ἅτινα συνίστανται εἰς ἀξίας παρ' ἡμῶν δημιουργηθείσας, ἀφαιροῦνται ἐκ τῶν προσόδων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὅπως χρησιμεύσωσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου· τῷ ὄντι ὁσάκις ὁ γεωργὸς προσδιορίζῃ διὰ σπορὰν μέρος τῶν ἐναποταμιευθέντων καρπῶν πρὸς κατανάλωσιν, πολλαπλασιάζει μὲν τὰ κεφάλαια καὶ τὰς παρα-

γωγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, περιορίζει δὲ τὰς ἀναλώσεις καὶ ἀπολαύσεις αὐτοῦ.

Ὡσαύτως δὲ ὁσάκις μεταχειριζώμεθα εἰς καλλιέργειαν ἢ φορτηγίαν ἵππους εἰς ἱππασίαν προωρισμένους, πολλαπλασιάζομεν τὰ κεφάλαια ἡμῶν.

Τὸ αὐτὸ δὲ πράττουσι καὶ οἱ τεχνουργοὶ καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ἐπιστήμονες, θέλοντες νὰ πολλαπλασιάσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Ἕκαστος αὐτῶν, δίδων εἰς μερίδα τινὰ τῶν ἑαυτοῦ προσόδων προορισμὸν παραγωγικόν, κρατύνει τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ὅσῳ λοιπὸν αἱ πρόσοδοι ἡμῶν αὐξάνουσι, τόσῳ τὰ κεφάλαια τείνουσιν εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιασθῶσι, καὶ τοὐναντίον, ὅσῳ αἱ πρόσοδοι ἡμῶν ἐλαττοῦνται ἕνεκα σιτοδείας, ἢ ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, ἢ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῶν ἀμπέλων, ἢ πολυχρονίου ἀνυδρίας συνεπαγομένης τὴν φθορὰν τῶν καρπῶν καὶ τῶν κτηνῶν, ἢ λοιμοῦ ἢ πολέμου ἢ ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἢ φόρων δυσβαστάκτων, τόσῳ τὰ μὲν κεφάλαια ἐλαττοῦνται, ἡ δὲ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν δύναμις καταστέλλεται.

Ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ κεφάλαια, ὡς καὶ τὰ χρηματικά, τὰ ὁποῖα εἶναι κυρίως ἀνταλλαγῆς, οὐχὶ δὲ παραγωγῆς ὄργανα, διαιροῦνται εἰς δύο μεγάλας τάξεις· τῶν παγίων καὶ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων κατὰ τοὺς οἰκονομολόγους.

Καὶ τὰ μὲν κυκλοφοροῦντα, φθειρόμενα ἐν τῷ διαστήματι τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας μεταμορφοῦνται, ἢ καταναλισκόμενα ἀναγεννῶνται, τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας περατωθείσης.

Τὰ δὲ πάγια, διαμένοντα οὐσιωδῶς ἀναλλοίωτα, φθείρονται ἀνεπαισθήτως, διατηροῦνται δὲ ἐπισκευαζόμενα.

Κατὰ ταύτην τὴν διαίρεσιν, τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰ ὑποζύγια, αἱ σιταποθῆκαι, αἱ μηχαναί, τὰ ἐργαστήρια, τὰ πλοῖα, αἱ ἅμαξαι, τὰ φυσικομαθηματικὰ ὄργανα, τὸ γλύ-

φανον τοῦ γλυφέως, ἡ γραφὶς τοῦ ζωγράφου, ἡ σμίλη τοῦ τορευτοῦ ἢ τοῦ χειρουργοῦ, αἱ βιβλιοθῆκαι, τὰ ἠθικὰ προτερήματα, εἰσὶ κεφάλαια πάγια.

Τοὐναντίον δὲ, ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ, ἡ ὕλη τῆς τεχνουργίας, ἡ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ἐργαλείων καὶ μηχανῶν καὶ ἐργαστηρίων δαπάνη, αἱ βαφαὶ τῶν ζωγράφων, τὸ μάρμαρον ἢ ὁ χαλκὸς τοῦ γλυφέως, ἢ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ, εἰσὶ κεφάλαια κυκλοφοροῦντα.

Ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ὅροι πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια δὲν ἐμφαίνουσι τὴν πραγματικὴν διάκρισιν ἢ τὸν ἰδιαίτερον προορισμὸν τῶν κεφαλαίων τούτων. Καὶ ἀληθῶς, ἂν τὰ μὲν πάγια ὦσι κεφάλαια μὴ μεταμορφούμενα, διαρκούσης τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, ὡς τὰ ἐργαλεῖα καὶ αἱ μηχαναί, τὰ δὲ κυκλοφοροῦντα μεταμορφούμενα μὲν κατὰ τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν, ἀναγεννώμενα δὲ μετ' αὐτήν, ἵ διατὶ νὰ μὴ ὀνομάσωμεν προτιμότερον, τὰ μὲν πάγια, ἀμεταμόρφωτα, τὰ δὲ κυκλοφοροῦντα, μεταμορφωτά, ἐνῷ διὰ τῶν ὅρων τούτων, διατρανοῦται ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης ἰδέα, ἡ διακρίνουσα τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῶν κεφαλαίων;

Αἱ λέξεις πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα ἐμφαίνουσι στάσιν καὶ κίνησιν ἢ μετάθεσιν, ἐνῷ τὸ διακριτικὸν τῶν κεφαλαίων τούτων γνώρισμα εἶναι τὸ μεταμορφωτὸν ἢ μὴ αὐτῶν, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας. Ἀποκαλοῦντες τὰ ἀμεταμόρφωτα κεφάλαια πάγια, ὑπονοοῦμεν ὅτι τὰ κεφάλαια ταῦτα εἰσὶν ἀμετακίνητα· ἀλλὰ τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν, τὰ κινητὰ κεφάλαια, καίτοι πάγια δὲν κυκλοφοροῦσιν; ἀναντιῤῥήτως· κατὰ τὴν ὀνοματολογίαν ὅμως, ἣν θεωρῶ ὡς πλημμελῆ, τὰ πραγματικῶς κυκλοφοροῦντα, οἷον τὸ ἄροτρον, ἡ ἀ-

ξίνη, ὁ πέλεκυς, ὁ πρίων δὲν εἶναι κυκλοφοροῦντα, ἀλλὰ πάγια.

Ἀλλ' οἱουσδήποτε ὅρους καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν πρὸς διάκρισιν τῶν κεφαλαίων, ἀνάγκη νὰ κατανοήσωμεν ὅτι τὸ περὶ χρήσεως τῶν μεταμορφωτῶν καὶ ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων ζήτημα ἐνδιαφέρει τήν τε παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου· τὴν παραγωγὴν μέν, καθότι πρὸς ἐνάσκησιν οἱασδήποτε τέχνης, ἀπαιτεῖται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἡ συνδρομὴ ἀμφοτέρων τῶν κεφαλαίων τούτων, τὴν διανομὴν δέ, καθότι ἐὰν ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου καταβολῆς τῶν παγίων κεφαλαίων, ἐλαττωθῇ τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον, οἷον ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ, τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν ἢ ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων, ἡ ὅλη ἐπιχείρησις κινδυνεύει νὰ ναυαγήσῃ, καθότι ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ κυκλοφοροῦντος κεφαλαίου προσδοκᾶται ἡ ἀποζημιώσουσα πρόσοδος τὴν ὅλην δαπάνην τῆς ἐπιχειρήσεως.

Εἴπομεν ὅτι τὰ κεφάλαια τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, «ἐκ τῆς φιλοπονίας ἡμῶν πηγάζοντα» ἀποταμιεύονται, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγήν.

Ἆρα αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, ἡ γῆ θεωρουμένη ὡς φυσικὴ δύναμις, καὶ ἕτερά τινα στοιχεῖα τῆς φύσεως, οἷον ἡ θέρμη, ὁ ἀήρ, ὁ ἄνεμος, ἡ θάλασσα, μὴ παραχθέντα ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας, οὐδ' ὑποκείμενα εἰς κτῆσιν καὶ περιορισμὸν δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων.

Ὡσαύτως δὲ πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου δὲν εἶναι κεφάλαιον.

Τὰ ἐπιφανῆ μέγαρα τῆς Ἰταλίας, ὡς καὶ ἡ κολοσσιαία ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ ὁ ἐπικλινὴς πύρ-

γος τῆς Πίσης, ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ πλούτου τῆς περικαλλοῦς ἐκείνης χώρας, ὡς καὶ ὁ Παρθενὼν καὶ τὸ Θησεῖον ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὰ περίδοξα ταῦτα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας δὲν εἶναι κεφάλαια, καθότι οὐδόλως χρησιμεύουσιν εἰς παραγωγήν. Ἕνεκα τούτου, ὅ,τι ἰδίως διατρανοῖ τὴν βιομηχανικὴν τῶν ἐθνῶν δραστηριότητα, δὲν εἶναι ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια ἐν οἷς κατοπτρίζεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὁρισμοῦ ἐξάγεται ὅτι τὰ ἀναλώματα, δηλ. τὰ προϊόντα, ὧν ποιούμεθα προσωπικὴν χρῆσιν, οὐδόλως ἀνήκουσιν εἰς τὰ κεφάλαια. Ὥστε ὁ Μακκαλὼχ ὁρίσας τὰ κεφάλαια, «μερὶς τοῦ προϊόντος τῆς βιομηχανίας, ἧς γίνεται χρῆσις πρὸς συντήρησιν ἡμῶν καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φιλοπονίας», συνέχεε προδήλως τὰ κεφάλαια μὲ τὰ ἀναλώματα· ἤτοι τὰς ἀξίας, αἷς χρώμεθα πρὸς παραγωγήν, μὲ τὰς ἀξίας τὰς πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν χρησιμευούσας.

Οὐχ ἧττον ἐπισφαλὴς ἐξελέγχεται καὶ ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σμὶθ ἀποφηναμένου ὅτι τὰ κεφάλαια εἶναι «ἐπισεσωρευμένη ἐργασία» καθότι οἱ τεθαμμένοι λ. χ. θησαυροὶ οὐδόλως χρησιμεύοντες εἰς παραγωγήν, δὲν καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων.

Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρισμόν, δι' οὗ θέλομεν διευκολύνει τὴν λύσιν ζητημάτων τινῶν ἀμφισβητουμένων. Τὰ κεφάλαια δημιουργούμενα ὑπὸ τῆς ἐργασίας καὶ ἀποταμιευόμενα, χρησιμεύουσι πρὸς παραγωγὴν πλούτου καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ἐργασίας.

Ἀλλὰ ζητεῖται 1) ἂν τὰ ἐμπορεύματα ἅτινα ὑπάρχουσι κατατεθειμένα εἰς τὰ ἐργαστήρια, οἷον ὑφάσματα κ.τ.λ. πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαια; βεβαίως· ἐν ὅσῳ δὲν εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀναλωμάτων.

2). Ἆν ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις ὦσι κεφάλαιον; βεβαίως· καθότι προσκτηθεῖσαι διὰ προκαταβολῶν καὶ ἐπιμόνου ἐργασίας, εἰσὶ προωρισμέναι εἰς παραγωγὴν νέων ἀξιῶν. Ἀληθὲς ὅτι τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ὑλικὸν ἢ ψηλαφητόν· ἀλλὰ μήπως τὰ κεφάλαια διακρίνονται ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῶν; ὡσαύτως δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἀλλοτριώσιμον, ἀλλὰ τὸ ἀλλοτριώσιμον δὲν εἶναι τὸ οὐσιῶδες προσὸν τῶν κεφαλαίων.

3). Ζητεῖται· ἂν αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι ἀποτελῶσι μέρος τῶν ἐθνικῶν κεφαλαίων; βεβαίως ὄχι· καθότι αἱ ἀξίαι αὗται παριστῶσιν ὡς καὶ αἱ ἐπιταγαὶ πρὸς πληρωμήν, πραγματικόν τι κεφάλαιον καὶ τιμῶνται ἐφ' ὅσον διὰ πραγματικῶν κεφαλαίων ἐξασφαλίζονται.

4'. Ἡ πελατεία ἐμπόρου δικηγόρου ἢ ἰατροῦ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς κεφάλαιον;

Κατὰ τὸν Σαίην, (1) «τὰ μόνα ἄϋλα κεφάλαιά εἰσιν αἱ πελατεῖαι, οἱ συνδρομηταὶ λέσχης ἀναγνωστηρίου ἢ ἐφημερίδος, καὶ οἱ συνήθεις ἀναλωταὶ ἐργαστηρίου.

Περὶ τούτου παρατηρῶ ὅτι ἡ πελατεία, μὴ οὖσα ὄργανον παραγωγῆς, δὲν εἶναι κεφάλαιον. Ἂν ἡ πελατεία ἦτο ὄργανον παραγωγῆς, ἔπρεπε νὰ θεωρήσωμεν ὡς κεφάλαιον καὶ τοὺς συρρέοντας ἐτησίως ἀλλοδαποὺς εἰς Παρισίους, εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἢ εἰς τὴν Νεάπολιν, καὶ ἀποτελοῦντας τὴν πελατείαν τῶν πόλεων τούτων. Βεβαίως ἡ βιομηχανία τῶν Παρισίων ἀκμάζει καὶ ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὰ συρροῆς τῶν ἀλλοδαπῶν, οὐχὶ δὲ δι' αὐτῶν. Κατ' ἴσον δὲ λόγον, αἱ πελατεῖαι δικηγόρων, ἰατρῶν, ἐργαστηρίων, ξενοδοχείων, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κε-

(1) Τόμ. Α'. τῆς Διδασκαλίας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομ. σελ. 285.

φάλαιον. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι διὰ τῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς ἱκανότητος ἰατροῦ, ἢ δικηγόρου αὐξάνεται ἡ πελατεία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ πελατεία αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν στοιχείων καὶ προσόντων τῆς παραγωγῆς, δὲν εἶναι ἄμεσον αὐτῆς ὄργανον, εἶναι ἡ ἀγορά, οὐχὶ δὲ τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς. Ἂν ἡ πελατεία ἦτο κεφάλαιον, ἐλλείψει αὐτῆς, τὰ κεφάλαια ἠλαττοῦντο. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀγοραστῶν ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς δὲν ἐλαττοῦνται ἀμέσως τὰ κεφάλαια, ἀναγκάζονται δὲ οἱ βιομήχανοι νὰ τρέψωσιν εἰς ἄλλα ἔργα μέρος τῶν κεφαλαίων αὐτῶν, καὶ οὕτω μόνον ἐλαττοῦται ἡ παραγωγή.

Τελευταῖον ζητεῖται, ἐὰν οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαιον;

Κατὰ τὸν Ἰάκωβον Μίλλ, ἡ κατανάλωσις διαιρεῖται εἰς παραγωγικὴν καὶ μὴ παραγωγικὴν κατανάλωσιν. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ παραγωγικῆς τινος πράξεως, ἀπαιτοῦνται α'. μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ β'. δὲ ὕλη καὶ γ'. ὄργανα ἢ μηχαναί. Τὰ οὕτω δαπανώμενα, δαπανῶνται παραγωγικῶς· ἡ δὲ παραγωγικὴ κατανάλωσις ἐνδιαλαμβάνει οὕτω τριῶν εἰδῶν δαπάνας· τὰς πρὸς διατροφὴν τοῦ ἐργάτου, τὰς μηχανὰς ἢ τὰ ὄργανα καὶ τὴν πρώτην ὕλην· οἷον, τὸν σπόρον, τὸν βάμβακα, τὸ μαλλίον, τοὺς ἄνθρακας κτλ. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων τάξεων, μόνη ἡ δευτέρα δὲν καταναλίσκεται ἐξ ὁλοκλήρου. Τοιαῦται κατὰ τὸν Μίλλ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ μὴ παραγωγικαὶ δαπάναι· οἱ μὲν μισθοὶ τοῦ ἐργάτου ἀποτελοῦσι μέρος τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οἱ δὲ τοῦ ὑπηρέτου δαπανῶνται μὴ παραγωγικῶς. Τὸ μὲν λίνον πρὸς κατασκευὴν πανίου καταναλίσκεται παραγωγικῶς, ὁ δὲ οἶνος τὸν ὁποῖον πίνει ὁ ἐργολάβος καταναλίσκεται μὴ παραγωγικῶς· πᾶσα δὲ κατανάλωσις μὴ γινο-

μένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς εἶναι ἄγονος.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι τὰ πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν ὡρισμένα ποσὰ ἀποτελοῦσι μέρος τῶν κεφαλαίων ἑκάστης ἐπιχειρήσεως. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ ἄμεσον τῆς παραγωγῆς στοιχεῖον δὲν εἶναι τὸ ποσόν, δι' οὗ ἀπεκτήθη ἡ ἐργασία, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἐργασία· ὁ δὲ μισθός, ἤτοι τὸ συμφωνηθὲν τῆς ἐργασίας τίμημα, εἶναι μὲν κεφάλαιον τοῦ μισθοῦντος ἐργάτας, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἄμεσον τῆς παραγωγῆς συζατικόν, ὡς ὁ σπόρος, ἢ ὁ βάμβαξ κ.τ.λ. καθότι τὸ παραχθὲν ἀντικείμενον δὲν ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς ἐργασίας, ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

§ 1. *Περὶ ἀποταμιεύσεως.*

Εἴπομεν ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶ καρπὸς τῆς φιλοπονίας καὶ ἀποταμιεύσεως. Ἡ δ' ἀποταμίευσις εἶναι ἡ ἀγνοτέρα καὶ πολυτιμοτέρα τῶν ἀρετῶν, ἡ διακρίνουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζώων, καὶ τὰ πεπολιτισμένα ἀπὸ τῶν ἀπολιτίστων ἐθνῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἀποταμιεύει, καθότι παράγει, ἀποταμιεύει, ἤτοι πεπροικισμένος μὲ πρόνοιαν καὶ μὲ λογικὴν θέλησιν, θυσιάζει τὰς ἐνεστώσας αὐτοῦ ἀπολαύσεις, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ καὶ ἐνισχύσῃ τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἡ μὲν γνῶσις τοῦ παρελθόντος τῷ προμηνύει τὸ μέλλον, ἡ δὲ πεῖρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθίσταται ἰδία καὶ προσωπικὴ αὐτοῦ πεῖρα. Τὰ ἄλογα ὅμως ζῶα ὑπείκοντα εἰς τὸ ὁρμέμφυτον, ὅπερ εἶναι ὁ νόμος τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, δὲν ἀποταμιεύουσιν ὅπως ἀποταμιεύει ὁ ἄνθρωπος· ἀποταμιεύουσιν ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν τροφὴν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ ὅπως δημιουργήσωσι κεφάλαιον, ἤτοι δύναμιν παραγωγικήν, καθὸ ἄμοιρα τῆς συνειδήσεως τῶν ἑαυτῶν δυνάμεων.

Διὰ τῆς φιλοπονίας λοιπὸν καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως προάγεται ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ δι' αὐτῶν ὁ ἁπλοῦς ἐργάτης καθίσταται προϊόντος τοῦ χρόνου κεφαλαιοῦχος καὶ ἰδιοκτήτης· ἡ εὐκολία μάλιστα, μεθ' ἧς οἱ ἐργάται ἀναβιβάζονται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, εἶναι τὸ ἐπιφανέστερον γνώρισμα τῆς ζωτικότητος τῶν ἐθνῶν.

Ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1828, ἔρημον οἰκοδομῶν, φυτειῶν, πλοίων, κτηνῶν κ.τ.λ. ἐξετάσωμεν τί διέπραξεν ὁ λαὸς οὗτος μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἐννόμου τάξεως ὅπως ἀνορθώσῃ τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν ἐρείπια καὶ θέλομεν δικαίως θαυμάσει τὴν πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ καταβληθεῖσαν φιλοπονίαν. Φρονῶ δὲ ὅτι ἄνευ ὑπερβολῆς, δύναμαι νὰ εἴπω περὶ Ἑλλάδος ὅ,τι ὁ Κ. Κάρολος Δουπῖνος ἔλεγε κατὰ τὸ 1834 περὶ Γαλλίας καὶ περὶ τῶν τεχνουργῶν αὐτῆς, πρὸς οὓς δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ παραθέσωμεν τοὺς ἀπαραμίλλους ἡμῶν ἐμπόρους.

« Ἐπεκτείνατε τὴν ὅρασιν ὑμῶν εἰς τὸ σύνολον τῆς »ἐθνικῆς ἡμῶν βιομηχανίας, τοῦ πλουσίου τούτου μεταλ»λείου, τοῦ ὁποίου ὀλίγας μόνον φλέβας ἐξωρύξαμεν μέ»χρι τοῦδε καὶ πανταχόσε θέλετε παρατηρήσει ὀλίγας μό»νον οἰκογενείας μετερχομένας πατροπαράδοτον ἐπάγ»γελμα, ἐνῷ τὸ μέγα πλῆθος τῶν τεχνουργῶν ἐπιχειρεῖ »πάντοτε νέας ἐπιχειρήσεις διὰ τῆς φιλοπονίας του καὶ τῆς »γονιμοποιούσης τὴν ἐργασίαν ἐπιστήμης. Ἀνεζήτησα ἐ»πιμελῶς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐπιφανεστέρων καταστάσεων, ἐ»ξήτασα πῶς τόσοι τεχνουργοὶ ἐν μικρῷ χρόνου διαστή»ματι ἐπλούτησαν καὶ εὗρηκα ὅτι αἱ λαμπραὶ αὗται κα»ταστάσεις, τὰ μεγάλα ταῦτα πλούτη, ἐμορφώθησαν ἄνευ »κεφαλαίων.

» Θέλετε νὰ λάβητε ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ »καὶ τῆς προκοπῆς τῶν τεχνῶν ἐν Γαλλίᾳ; Μάθετε ὅτι »τὸ πλεῖστον μέρος τῶν 33,000,000, τῶν συνιστώντων »τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, ἀναλαμβάνει πλείστας ἐπιχειρήσεις »ἄνευ κεφαλαίων, ἢ δι' ἐλαχίστων κεφαλαίων, καὶ πλουτεῖ »διὰ τῆς φιλοπονίας, τῆς πολυχρονίου πείρας, τῆς τάξεως »καὶ τῆς οἰκονομίας· ἕκαστος δὲ προοδεύει ἀναλόγως τῆς »ἱκανότητος, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καρτερίας αὐτοῦ. Οὕτω »δὲ ἀνυψοῦται ἡ κοινωνικὴ πυραμίς, ἧς ἡ κορυφὴ περικο»σμεῖται πολλάκις ὑπ' ἀνδρῶν ὁρμηθέντων τὸ πρῶτον ἀπὸ »τῶν κατωτάτων βαθμίδων.

» Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι μόνη ἡ τύχη προεδρεύει εἰς τὴν »βελτίωσιν ταύτην τῆς καταστάσεως τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ »καὶ ἡ φιλοπονία, ἡ εὐφυία, ἡ καλὴ διαγωγή.

» Ποῦ ποτε ἐν Εὐρώπῃ δὲν θέλετε εὕρει πολίτας ἴσους »καὶ ἐλευθέρους, ἀναβαίνοντας τόσον εὐκόλως τὴν κοινω»νικὴν κλίμακα, καὶ νόμους εὐεργετικωτέρους. Ποῦ ποτε »δὲν θέλετε εὕρει ἔθνος ἀπολαύον τοσούτων δικαιωμάτων »καὶ τοσαύτης ἐθνικῆς τιμῆς.

» Μὴ διαιρῶμεν λοιπὸν εἰς δύω τάξεις τὸν ἐνιαῖον τοῦ»τον λαόν, εἰς πλουσίους καὶ εἰς πένητας. Ἅπαντες εἰσὶν »ἱκανοὶ πρὸς ἀπόκτησιν πλούτου καὶ δόξης, αἱ ὑψηλότεραι »τιμαὶ ἀπονέμονται εἰς ἄνδρας ἐξελθόντας τοῦ πλήθους. »Ἡ Γαλλία κέκτηται στρατάρχας πρότερον στρατιώτας, »μεγαλεμπόρους διατελέσαντας ὑπαλλήλους ἐμπορικῶν »γραφείων καὶ ἐργολάβους χθὲς καὶ πρώην ἐργάτας. Διὰ »τοῦτο πρέπει ν' ἀγαπῶμεν τὴν πατρίδα ἡμῶν, καὶ νὰ »φροντίζωμεν ἵνα παραδώσωμεν αὐτὴν ἔνδοξον καὶ ἐλευ»θέραν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν ».

Ἡ ἀποταμίευσις γίνεται κυρίως ἐπὶ τῆς μερίδος τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, τῆς μὴ ἀναγκαίως ἀπαιτουμένης

πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν· εἶναι δὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκρατείας, ἐνὶ λόγῳ κρέμαται ἐν μέρει ἐκ τῆς θελήσεως ἡμῶν. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν ἰσχύει ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλὰ ! τίνες γενικώτεραι αἰτίαι παροτρύνουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἀποταμιεύειν ;

Α'. Ἡ φιλαυτία ἢ ἡ πρόνοια τοῦ μέλλοντος, ἡ ὑπαγορεύουσα ἡμῖν νὰ προφυλαττώμεθα κατὰ τῆς πενίας, νὰ ἐγκαρτερῶμεν, νὰ ἐγκρατευώμεθα καὶ νὰ ἐργαζώμεθα, ὅπως αὐξήσωμεν τοὺς καρποὺς τῆς φιλοπονίας ἡμῶν καὶ κρατύνωμεν τὴν παραγωγικὴν ἡμῶν δύναμιν.

Β'. Ὁ ἔρως, ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν, πρὸς τὰ πλάσματα λέγω, ὧν εἴμεθα οἱ φυσικοὶ προστάται καὶ φύλακες.

Καὶ Γ'. ἡ φιλανθρωπία, ἢ ἡ φιλοδοξία.

Αἱ αὐταὶ δὲ αἰτίαι τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐπενεργοῦσαι ἄλλως πως ἐφ' ἡμῶν, παροτρύνουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν δαπάνην, καὶ οὕτως ἡ φιλαυτία ἢ ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν, ἡ φιλανθρωπία ἢ ἡ φιλοδοξία, συνεπάγονται ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Εἶπον ἡ φιλαυτία καὶ ἡ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν στοργή, ὑπὲρ ὧν συχνάκις καταδαπανῶμεν ὅ,τι διὰ πολλῶν μόχθων καὶ ἀγώνων παρήχθη. Δεύτερον δὲ ἡ φιλανθρωπία, ἡ ματαιότης καὶ ἡ κενοδοξία. Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ μὲν Κίμων τὴν οἰκίαν τοῖς πολίταις πρυτανεῖον ἀπεδείκνυε κοινόν, οἱ δὲ εὐπατρίδαι τῆς Ῥώμης ἐξώδευον ὑπέρογκα ποσά, ἵνα κορέσωσι τὴν ἀπληστίαν τοῦ δημοβασιλέως, οἱ δὲ μεγάλοι τῆς Ἀγγλίας ἰδιοκτῆται κατεδαπάνων καὶ καταδαπανῶσι ἀδρὰς ποσότητας, ὅπως σαγηνεύσωσι τὰς ψήφους καὶ ἐφελκύσωσι τὴν εὔνοιαν τῶν ἐκλογέων.

Πλὴν δὲ τούτων, ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα συμβεβηκότα ἀτομικὰ ἢ κοινωνικά, ἅτινα προτρέπουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν φειδώ, ἢ εἰς τὴν ἀσωτίαν· οἷον ἡ ἀπαιδευσία, αἱ καλαὶ ἢ αἱ κακαὶ ἕξεις, ἢ τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα κέρδη, τὰ ὁποῖα πηγάζουσιν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων κ.τ.λ. Πάντα ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς φειδοῦς ἢ τῆς δαπάνης.

Ὡσαύτως δὲ ἐκεῖ ὅπου ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐβεβηλώθη, ὁ δὲ οἶκος τῆς Θέμιδος κατέστη ἢ παλαίστρα τοῦ ἰσχυροτέρου πρὸς τὸν ἀσθενέστερον, ἢ οἶκος ἐμπορίου, καὶ ὅπου ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια ἐξέλιπε, τὰ κεφάλαια ἀντὶ νὰ παγιῶνται ἐντὸς τοῦ κράτους, εἰς φυτείας, οἰκοδομάς, ἐργαστήρια, μηχανὰς κ.τ.λ. δραπετεύουσιν ἢ σπαταλῶνται, ἢ θάπτονται εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἕνεκα δὲ τούτων μάλιστα τῶν συμβεβηκότων, ἡ βιομηχανία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν γένει ἐξέπεσε, τὰ δὲ κεφάλαια ἐτάφησαν εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ περὶ θησαυρῶν ζήτημα κατέστη ζήτημα σοβαρότατον διὰ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ κατάστασις τῶν Ἀσιανῶν. Ἐκεῖ ὁ ραγιᾶς ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν, ἐλάχιστα παράγων μόλις ἀποζῇ· καὶ ἂν κέκτηται μικράν τινα περιουσίαν, ἡ περιουσία αὕτη μένει ἄκαρπος, ἢ καταβιβρώσκεται ἢ δραπετεύει.

Ἕτερα αἰτία παροτρύνουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν δαπάνην, ἢ εἰς τὴν οἰκονομίαν, εἶναι τὰ πολιτικὰ συστήματα, ἢ οἱ πολιτικοὶ θεσμοί. Ὑποθέσωμεν λ. χ. κράτος, ἐν ᾧ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἀπονέμονται ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἢ ἔνθα πρὸς ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, ἀπαιτεῖται ὡρισμένον τίμημα, ἐκεῖ ἀναντιῤῥήτως καὶ ἡ τάσις πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἔσεται

ἰσχυροτέρα. Τοὐναντίον δὲ ἡ τοιαύτη τάσις δὲν θέλει ὑπάρχει ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ πᾶς πολίτης καθὸ τοιοῦτος, συμμετέχει τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἡ πρὸς τὴν σπατάλην ῥοπὴ παρατηρεῖται προσέτι καὶ ὅπου τὰ δημόσια κακῶς διοικοῦνται, ἡ δὲ οἰκονομικὴ διαχείρισις ἢ δὲν ἐξελέγχεται ἢ ἐξελεγχθεῖσα καταχρηστική, μένει ἀτιμώρητος· καθότι τὰ κακῶς ἀποκτηθέντα καὶ κάκιστα δαπανῶνται, καὶ μόνος ὁ διὰ τῆς φιλοπονίας κτώμενος τὰ χρήματα εἰξεύρει νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Οἱ Φουκιὲ ἐξώδευον ὡς ἄλλοι βασιλεῖς πρὸ τῆς πρώτης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· καὶ ὁ Μαζαρῖνος ἀποθανὼν κατέλιπε 50,000,000 περιουσίαν· πρὶν δὲ περιέλθωσι τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἰς χεῖρας τοῦ Κολβέρτου, αἱ δημόσιοι πρόσοδοι κατεβιβρώσκοντο ὑπὸ τοῦ ἀδηφάγου σμήνους τῶν οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων.

Ἕτεροι θεσμοὶ ἢ νόμοι παράγουσιν ἐπίσης τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· ὁ περιορισμὸς λ. χ. τοῦ διαθετικοῦ δικαιώματος, ὅστις μᾶς ἀναγκάζει νὰ δαπανῶμεν ζῶντες, ὅ,τι δὲν δυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν μετὰ θάνατον ἡμῶν· ἢ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία πιστωτικῶν νομισμάτων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ ἐκποιήσῃ τὸ εἰς χεῖρας του εὑρισκόμενον νόμισμα· ὁ αὐθαίρετος προσδιορισμὸς τοῦ μεγίστου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου τῶν κεφαλαίων ὁ δεσμεύων τὰ δάνεια κ.τ.λ.

Ἐν γένει ὅμως παρατηρῶ ὅτι, ὥσπερ ὁ φυσικὸς κόσμος διεπόμενος ὑπὸ δύω δυνάμεων, τῆς κεντρόφυγος καὶ κεντρομόλου, ἢ ὥσπερ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀπορροφητικῆς ἢ διαπνευστικῆς δυνάμεως συντηροῦνται καὶ ὑπάρχουσιν, οὕτω καὶ ὁ πλοῦτος ὁτὲ μὲν ἀκάρπως δαπανώμενος ὅπως θεραπεύσῃ τὰς χρείας καὶ τὰς ὀρέξεις ἡμῶν, ὁτὲ δὲ παραγωγικῶς καταναλισκό-

μενος, ὅπως ἐκ νέου καρποφορήσῃ, διατηρεῖται, αὐξάνει καὶ πολλαπλασιάζεται κατὰ τὸ μέτρον τῆς βιομηχανικῆς ἱκανότητος ἑκάστου ἔθνους.

Κοινωνία λοιπὸν ἐν κανονικῇ καταστάσει διατελοῦσα, δὲν διακινδυνεύει οὔτε διὰ τῆς ἄκρας φιλαργυρίας, οὔτε διὰ τῆς ἀσωτίας τῶν μελῶν αὐτῆς· καθότι δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν δύω τούτων ἕξεων θέλει κατισχύσει τῆς ἄλλης, ὁλόκληρος δὲ κοινωνία ἀνθρώπων θέλει διάγει βίον ἐξηνταβελόνου, ἢ ὅτι ἕνεκα τῆς ἀσωτίας τῶν μελῶν αὐτῆς, θέλει χρήζει δικαστικοῦ ἀντιλήπτορος.

Ἀλλ' ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, φοβούμενος ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς σπατάλης τῶν κεφαλαίων, ἀπεφήνατο «ὅτι οἱ ἄσωτοί εἰσι πολέμιοι τῆς κοινωνίας, »καὶ ὅτι ἡ φειδὼ εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν ἀρετῶν». Ὁ δὲ Βολταῖρος ἐξέφρασεν ἄλλην τινὰ γνώμην εἰπών· «τὰ μὲν »μεγάλα κράτη πλουτοῦσι διὰ τῆς πολυτελείας, τὰ δὲ »μικρά, δι' αὐτῆς καταστρέφονται».

Ὁ δὲ Μοντέσκιος ἐγνωμάτευσεν ὅτι, «μὴ δαπανώντων »τῶν πλουσίων, οἱ ἄποροι λιμῷ ἀπόλλυνται».

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν δὲ φόβων τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ κατεχόμεναι καὶ αἱ κυβερνήσεις, ἐψηφίσαντο τοὺς κατὰ τῆς πολυτελείας νόμους, περὶ ὧν θέλει γίνει λόγος ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ἐὰν ἤδη ἐκ τῆς τεθείσης ὑπὸ τοῦ Σμίθ ἀρχῆς θελήσωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν αὐστηρὰς συνεπείας, ἐὰν θελήσωμεν λέγω νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἄκρας φειδοῦς εἰς ἔθνη πεπολιτισμένα, ἐννοεῖται ὅτι περιοριζομένης κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δραστηριότητος εἰς μόνα τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικείμενα, τὸ σύνολον τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως θέλει ἐκ βάθρων ἀνατραπῇ, ἐκ δὲ τῆς συμφορήσεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαίων πρὸς ὀλίγα ἔργα, θέλει ἀναποφεύκτως ἐπέλθει

φθορὰ καὶ νέκρωσις πλείστων κεφαλαίων, ἔκπτωσις μισθῶν καὶ κερδῶν, καὶ γενικὴ τῶν βιομηχάνων κακουχία.

Περὶ δὲ τῆς δευτέρας προτάσεως, ὅτι δηλ. τὰ μὲν μεγάλα κράτη πλουτοῦσι διὰ τῆς πολυτελείας, τὰ δὲ μικρὰ καταστρέφονται, παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι δὲν μεταβάλλονται κατὰ τόπους, ἀλλ' ὡς ἐξαγόμενον τῆς πείρας καὶ τῆς θεωρίας ἔχουσιν ἀξίαν ἀπόλυτον. Εἶναι λοιπὸν παράλογον νὰ ἰσχυρίζηταί τις ὅτι ἐκ τῆς μὴ παραγωγικῆς καταστροφῆς τῶν ἀξιῶν τὰ μεγάλα κράτη π λ ο υ τ ο ῦ σ ι, ὡς ἤθελεν εἶσθαι παράλογος καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως, οἱ μὲν μεγάλοι ἀφαιρετέοι μεγαλύνονται, μόνοι δὲ οἱ μικροὶ ἀφαιρετέοι ἐλαττοῦνται. Ἀλληθὲς ὅτι τὰ μὲν μεγάλα κράτη, ἔχοντα ἰσχυρὰν καὶ ῥωμαλέαν διοργάνωσιν, δὲν καταστρέφονται διὰ τῆς πολυτελείας καὶ ἀντέχουσιν εἰς συνεχεῖς ἀφαιμάξεις, εἰ καὶ ἐπιζημίους, τὰ δὲ μικρά, ἀσθενῆ καὶ ἀρτιπαγῆ, μαραίνονται ἀνεπαισθήτως καὶ ἀδιαλείπτως φθειρόμενα. Οὐχ ἧττον ὅμως δι' ἀμφότερα ταῦτα, εἰς τὴν μὴ παραγωγικὴν τῶν ἀξιῶν καταστροφὴν ἀναγκαίως ἕπεται ἐλάττωσις, οὐχὶ δὲ αὔξησις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Ὡσαύτως δὲ ἀπάδει πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἡ πρότασις τοῦ Μοντεσκίου ἰσχυρισθέντος ὅτι, τῶν πλουσίων μὴ δαπανώντων, οἱ πτωχοὶ ἀπόλλυνται.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκ τῆς αἰφνιδίας περιστολῆς τῶν καταναλώσεων ἢ ἐκ τῆς ὑπερμέτρου παραγωγικῆς δραστηριότητος, τῆς ὑπερβαινούσης τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ἀναγκαίως διαταράττεται ἡ ὅλη κοινωνικὴ οἰκονομία· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται ὅτι ἐν γένει ἕνεκα τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγικῆς χρήσεως τοῦ πλούτου οἱ πένητες ἀπόλλυνται.

Ὑποθέσατε κεφαλαιοῦχον ἀπέναντι ἀριθμοῦ τινος ἐρ-

γατῶν. Ὁ κεφαλαιοῦχος οὗτος δύναται διττῶς νὰ μεταχειρισθῇ τὸ κεφάλαιόν του τοῦτο, παραγωγικῶς ἢ ἀκάρπως. Καὶ εἰ μὲν μεταχειρισθῇ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ ἀκάρπως, ἤτοι ἀσωτεύσῃ αὐτὸ εἰς πολυτελεῖς οἰκοδομάς, ἐνδυμασίας, ἁμάξας, ἵππους, γεύματα, χορούς, ἢ πυροτεχνήματα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀντικειμένων τούτων ἐργάται, προσκαίρως μὲν θέλουσι μισθοδοτηθῇ καὶ συντηρηθῇ, μετὰ δὲ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀκάρπως καταναλωθέντων ἀντικειμένων, οἱ μὲν ἐργάται θέλουσι στερηθῇ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐξαφανισθέντος ἤδη κεφαλαίου, οἱ δὲ φόροι θέλουσιν ἐλαττωθῇ ἕνεκα τῆς ἐξαφανίσεως κεφαλαίου παραγωγικοῦ.

Ἐπὶ ὑποθέσει ὅμως ὅτι ὁ αὐτὸς κεφαλαιοῦχος μεταχειρίζεται παραγωγικῶς τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ εἴς τινα τεχνουργικὴν λ. χ. ἐπιχείρησιν, ἢ εἰς καλλιέργειαν γῆς χέρσου, οἱ ἐργάται οἱ περὶ τὴν τεχνουργίαν ἢ τὴν ἀποχέρσωσιν τῶν ἀγρῶν ἀσχοληθέντες, θέλουσιν ὡσαύτως μισθοδοτηθῇ, ἀλλὰ μετὰ τὴν παραγωγήν, τὸ κεφάλαιον θέλει διασωθῇ· ἀνακτηθὲν δέ, ἢ χορηγοῦν διαρκῶς τακτικὴν πρόσοδον, τὰ μέσα νέας μὲν μισθοδοσίας διὰ τοὺς ἐργάτας, νέων δὲ πόρων διὰ τὸ δημόσιον καὶ τὸν κεφαλαιοῦχον δὲν θέλουσιν ἐκλείψει.

§ 2. *Περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων.*

Ἴδομεν ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶν ἀξίαι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας παραχθεῖσαι, αἵτινες ἀποταμιεύονται ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγικὰς πράξεις.

Προτίθεμαι νῦν νὰ διεξηγήσω πῶς δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰ μείζονα δραστηριότητα, ἵνα καταστήσωμεν οἰκονομικωτέραν τὴν ἐργασίαν. Ὁμολογουμένως ὁ κυριώτερος τρόπος τῆς ἐνεργητικωτέρας χρήσεως τῶν κεφαλαίων

εἶναι ἡ χρῆσις καὶ ἡ τελειοποίησις τῶν ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἤτοι ἡ αὔξησις καὶ βελτίωσις τοῦ ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου τῆς βιομηχανίας.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐνδιατρίψω εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα, τὸ περὶ μηχανικῶν τελειοποιήσεων, ἀνάγκη νὰ προοιμιάσω διὰ τῶν ἑπομένων συντόμων παρατηρήσεων. Ὑπάρχουσιν εἴδη παραγωγικῶν ἐργασιῶν, ὧν τὰ κεφάλαια, εἴτε ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας, εἴτε ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, κυκλοφοροῦσι μετὰ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ταχύτητος, λ. χ. τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ ἀρτοποιοῦ ἀνανεοῦται σχεδὸν καθεκάστην· τὸ δὲ τὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἢ τοῦ ῥάπτου, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸ τοῦ βυρσοδέψου, ἢ τὸ τοῦ ἐμπορευομένου μετὰ τῆς Σινικῆς, ἢ τοῦ ἁλιεύοντος τὴν φάλαιναν, ἀνανεοῦται βραδύτερον. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐν ὡρισμέναις καὶ εἰδικαῖς τέχναις τὰ κεφάλαια βραδέως ἀνακτῶνται, ὁ κεφαλαιοῦχος δεῖται προκαταβολῶν πολυχρονίων πρὸς ἄσκησιν αὐτῶν· καὶ ἐνῷ ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀνακτῶν κατὰ μῆνα τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ, ἀπολαμβάνει μηνιαίως καὶ τὸν τόκον αὐτοῦ, ὁ βυρσοδέψης βραδέως εἰσπράττει τὸν τόκον τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἐνεργητικότητος αὐτῆς.

Βεβαίως ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δὲν ἐξάγεται ὅτι ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀπολαμβάνει ἐτησίως κέρδη δὶς ἢ τρὶς μείζονα τῶν τοῦ βυρσοδέψου, ἀλλ' ὅτι τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ τάχιον κυκλοφορεῖ καὶ ἀνακτᾶται, ὡς ἀνακτῶνται ἐν γένει καὶ κυκλοφοροῦσι τὰ κεφάλαια τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ τῆς ἐξωτερικῆς.

Ἡ παρατήρησις αὕτη κατὰ τὸ φαινόμενον μικροῦ λόγου ἀξία, δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου. Πρὸς τὴν παραγωγὴν μὲν τοῦ πλούτου,

καθότι ὅσῳ ἡ ἐκτέλεσις ἔργου ὡρισμένου χρήζει μειζόνων προκαταβολῶν, τόσῳ καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἀποβαίνει δυσκολωτέρα· ὅσῳ δὲ ἡ παραγωγικὴ ἐργασία, ἡ ἀνάκτησις τοῦ κεφαλαίου καὶ τὰ κέρδη πραγματοποιοῦνται βραδύτερον, τόσῳ καὶ μείζονος πίστεως δεῖται ὁ ἐργολάβος πρὸς εὕρεσιν τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίων. Πρὸς τὴν διανομὴν δὲ τοῦ πλούτου, καθότι ὅσῳ ὁ χρόνος τῆς ἀπολαύσεως τῶν κερδῶν εἶναι ἀπώτερος, τόσῳ δυσκολώτερον ὁ ἐργάτης δύναται νὰ συνεταιρισθῇ μετὰ τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἑπομένως ἀναγκάζεται νὰ διατελῇ μίσθιος ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἡμερησίας αὐτοῦ χρείας.

Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ζήτημα, ! πῶς δυνάμεθα, διὰ τῆς χρήσεως τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, νὰ καταστήσωμεν τὴν ἐργασίαν ἐνεργητικωτέραν, ἀναπληροῦντες οὕτω δι' αὐτῶν τὴν φυσικὴν ἡμῶν ἀδυναμίαν ; Παραβάλλοντες τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταστάσει πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὡς πρὸς τὰς σωματικὰς δυνάμεις, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποδεέστερος αὐτῶν. Τοῦτο δὲ δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ τῆς σωματικῆς ἰσχύος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς δημιουργικῆς τῶν ὀργάνων ἱκανότητος, καθότι 1) πλῆθος κατοικιδίων ζώων εἰσὶ καὶ ἰσχυρότερα τοῦ ἀνθρώπου καὶ φύσει κάλλιον αὐτοῦ ὡπλισμένα· 2) ἄλλα δέ τινα εἰσὶ πεπροικισμένα μὲ εἰδικήν τινα ἱκανότητα, ἧς δὲν μετέχει ὁ ἄνθρωπος· οἷον ὁ κάστωρ, ὁ διὰ μόνων τῶν φυσικῶν ὀργάνων αὐτοῦ ἀποκόπτων δένδρα ὑψιτενῆ, καὶ προχώματα ἀνεγείρων καὶ οἰκίσκους ἀνοικοδομῶν· καὶ ἡ μέλισσα ἡ πλαστουργοῦσα διὰ τῶν αὐτῶν ὀργάνων τὸ σύμμετρον καὶ κανονικώτατον ἐργοστάσιον αὐτῆς. Ὅθεν ὁ ἄνθρωπος ἐστερημένος τεχνητῶν μέσων καὶ μὴ βοηθούμενος ὑπὸ ἐπικτήτου τινὸς δυνάμεως εἶναι ὑποδεέστερος τῶν ἀλόγων ζώων.

Τί λοιπὸν καθιστᾷ αὐτὸν κύριον τούτου τοῦ κόσμου; τί μεγαλύνει τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς; Ἡ διάνοια ἡ δημιουργοῦσα τὰ τεχνητὰ ἡμῶν ὄργανα, ἡ διάνοια, δι' ἧς ἀναμορφοῦμεν τὸν ὑλικὸν κόσμον κατ' εἰκόνα ἡμῶν καὶ μυριοπλασιάζομεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν.

Ὁ Φραγκλῖνος ἐξέφρασεν εὐφυῶς ἀληθειαν ἀναμφισβήτητον, εἰπὼν ὅτι τὸ διακρίνον γνώρισμα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζώων εἶναι τὸ μηχανουργικὸν ἢ τὸ μηχανοποιητικόν· ὑπὸ τὴν αὐτὴν δὲ ἔποψιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐμφανίσεων θεωροῦντες τὸν ἄνθρωπον καὶ οἱ αἰσθητισταὶ εἶπον· ὅ,τι διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζώων, εἶναι τὸ προφορικὸν ἢ ὁ προφορικὸς λόγος. Ἀλλὰ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ δημιουργήσῃ γλῶσσαν, ἂν διὰ τῆς διανοίας ἢ τοῦ λόγου, δὲν κατενόει ὅτι ὑπάρχει φυσική τις γλῶσσα θεόσδοτος, καὶ μέσα συγκοινωνίας καὶ συνεννοήσεως ἔμφυτα ἐν ἡμῖν, τὰ ὁποῖα ἀπόκειται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ τελειοποιήσῃ; Ὡσαύτως δὲ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ μηχανουργήσῃ μὴ συνειδὼς ὅτι πεπροίκισται μὲ ὄργανα φυσικὰ δεκτικὰ τελειοποιήσεως;

Εἰς τί δὲ συνίσταται τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ συμπληροῦμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν; εἰς τὰ ὄργανα, καὶ εἰς τὰς μηχανάς, ἃς τιθέμενοι εἰς κίνησιν, προκαλοῦμεν οὕτως εἰπεῖν τὴν τελεσφόρον καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπωφελῆ ἐφαρμογὴν τῶν φυσικῶν νόμων καὶ δυνάμεων. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῶν ὀργάνων, ἢ διὰ τῶν μηχανῶν, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ, οὐδεμίαν δύναμιν, καθότι ἡ δύναμις δὲν εἶναι ἐντὸς ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὀργάνου καὶ τῆς μηχανῆς. Ἡ δύναμις λ. χ. τοῦ ἁπλοῦ ὀργάνου τῆς ἀξίνης, τῆς σκαπάνης, τοῦ γλυφάνου, τῆς γραφίδος, τοῦ σκεπάρνου δὲν εἶναι ἐν αὐτοῖς ἀλλ' ἐν ἡμῖν. Ὡσαύτως δὲ ἡ δύναμις τῆς μηχανῆς ἡ στρέφουσα τὸν τροχὸν τῶν ὑδρομύλων δὲν

παράγεται ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς καταπτώσεως τοῦ ὕδατος. Ἐν δὲ ταῖς ἀτμομηχαναῖς, ἡ δύναμις πηγάζει ἐκ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ βάρους, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἱστιοφόρων πλοίων, ἡ δύναμις ἐπέρχεται ἔξωθεν δηλ. ἐκ τῆς ὁρμῆς τῶν πνευμάτων. Ἑπομένως δημιουργοῦντες μηχανάς, δὲν δημιουργοῦμεν δυνάμεις, καθότι αἱ δυνάμεις εἰσὶν ἐκτὸς τῶν μηχανῶν. Μόνοι οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν ἀεικίνητον μηχανήν, ἀνεζήτησαν τὴν δύναμιν ἐν τῇ μηχανῇ καὶ ἤλπισαν νὰ ἐπιφυσήσωσιν οὕτως εἰπεῖν τὴν ζωὴν εἰς τὰς μηχανάς, καθιστῶντες αὐτὰς αὐτοκινήτους, ὡς τὰς ἐμψύχους δυνάμεις.

Εἶπον ὅτι διὰ τῶν μηχανῶν δὲν δημιουργοῦμεν δυνάμεις, ἀλλ' ἀντικαθιστῶμεν τὰς αἰσθητικὰς καὶ ἐμψύχους ἡμῶν δυνάμεις διὰ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων καὶ ἀμφοτέρας διὰ δυνάμεων ἧττον δαπανηρῶν καὶ ἰσχυροτέρων, ὡς τῶν τῆς φύσεως. Ἀποδείξωμεν τὴν πρότασιν ταύτην διά τινων πρακτικῶν παραδειγμάτων δι' ὧν θέλομεν κατανοήσει καὶ τὸν λόγον τῆς τεραστίας προαγωγῆς τῆς νεωτέρας βιομηχανίας.

Ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι, ὅπως προπαρασκευασθῇ καὶ προσηκόντως καλλιεργηθῇ ἡ γῆ, ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ ἀροτρίωσις ὁπωσοῦν βαθυτέρα, ἤτοι νὰ καταστῇ εὐτριβὴς ἡ ὑπαρόσιμος γῆ.

Ἀλλὰ τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἄροτρον ἀροτριᾷ εἰς βάθος 5—10 ἴσως ὑφεκατομέτρων, τὸ δὲ γαλλικόν, τοὐλάχιστον ἅπαξ κατὰ τετραετίαν, ἀροτριᾷ τὴν γῆν εἰς βάθος 40 ἢ 45 ὑφεκατομέτρων.

Τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἄροτρον ἔχει διπλοῦν παράβολον, τὸ δὲ εὐρωπαϊκὸν εἶναι μονοπτέρυγον, διατέμνει δὲ τὴν γῆν εἰς τὸ αὐτὸ βάθος διὰ συνεχῶν αὐλάκων, ἐν ᾧ τὸ ἑλληνικόν, διπτέρυγον ὄν, καλύπτει τὴν ἀρόσιμον γῆν καὶ ἀφίνει

πολλάκις κενὰ ἀκαλλιέργητα· δὲν ἀροτριᾷ δὲ ἀείποτε εἰς τὸ αὐτὸ βάθος.

Ὁ σπόρος ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ κεῖται εἰς τὸ αὐτὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βάθος, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι, ἄλλοτε μὲν εἰς 5 ὑφεκατομέτρων βάθος, ἄλλοτε δὲ βαθύτερον. Ἀλλ' ὅπως βάλωμεν εἰς ἐνέργειαν ἄροτρα τελειότερα, ἀπαιτεῖται δύναμις ζωϊκὴ ἰσχυροτέρα, ἤτοι σύστημα κτηνοτροφίας καὶ βελτιώσεως τοῦ εἴδους τῶν ζώων ἐντελέστερον.

Μετὰ τὴν ἀροτρίωσιν φύονται συνήθως χόρτα, ἅτινα παρ' ἡμῖν μὲν ἐξάγονται διὰ τῆς ἀξίνης, ἐν δὲ τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ διὰ τοῦ extirpateur, τοῦ ἐκριζωτοῦ, ἔχοντος 6 ἰνία ἐμπρὸς καὶ 5 ὄπισθεν, ὥστε τῶν γραμμῶν διασταυρουμένων, ἅπασα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγροῦ ἐκκαθαρίζεται.

Παρ' ἡμῖν τὸν σπόρον σκεπάζει τὸ ἄροτρον, δηλ. ἓν κοιλὸν τὴν ἡμέραν διὰ 2 ζώων, ἀλλὰ διὰ τοῦ βωλοσπάστου herse καὶ 2 ζώων, ὁ εὐρωπαῖος σκεπάζει κοιλὰ 6 τὴν ἡμέραν. Ἡ δὲ μικροτέρα θεριστικὴ μηχανὴ ἐκτελεῖ τὸ ἔργον ἐργατῶν 20.

Ἐν δὲ τῇ ἁλωνιστικῇ ἐργασίᾳ, ἡμεῖς μὲν ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν «ὑποζυγίοις ἁλοῶμεν τὸν σῖτον»· διαρκούσης δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης, οἱ καρποὶ καταβιβρώσκονται ὑπὸ τῶν ζώων, καὶ ὁ γεωργὸς σχολάζων περιμένει νὰ πνεύσῃ μέτριος ἄνεμος ὅπως λικμίσῃ, ἐν ᾧ ἐν Εὐρώπῃ, ὁ ἁλοητὸς ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν μηχανῶν.

Μετὰ τὸν ἁλοητὸν ἔρχεται ἡ ἄλησις.

Εἷς ὑδρόμυλος, κατὰ τὸν Σαΐην, ἀλήθει λ.χ. 36 ἑκατόλιτρα σίτου καθ'ἡμέραν ἢ 100 περίπου κοιλά. Ἵνα δὲ ἀλησθῇ ἡ αὐτὴ ποσότης καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι διὰ χειρομύλων, ἀπαιτοῦνται 168 ἄνδρες, ἢ τοὐλάχιστον 150, πρὸς δύω φράγκα τὸ ἡμερομίσθιον αὐτῶν, φρ. 300. Ὑπολογιζόμενοι δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος, δι' ἧς ἀντικαθί-

στανται αἱ ἀνθρώπινοι δυνάμεις, εἰς 3,000 φρ. ἐτησίως καὶ διανέμοντες τὸ ποσὸν τῶν 3,000 φρ. εἰς 300 ἡμέρας τοῦ ἔτους, ἀντὶ τῆς ἡμερησίας δαπάνης τῶν 300 φρ. θέλομεν ἔχει δαπάνην 10 μόνον φράγκων· ἐπὶ πάσης δὲ ποσότητος 36 ἑκατολίτρων θέλομεν ἐξοικονομήσει φρ. 290.

Ὁ Michel Chevalier ἀναλύων ἀξιόλογόν τι ὑπόμνημα περὶ ἀληστικῆς καὶ ἀρτοποιίας, ἀναφέρει ὅτι μῦλος τοῦ St. Maur πλησίον τῶν Παρισίων, δύναται νὰ ἀλήσῃ καθ' ἑκάστην σῖτον ἀρκοῦντα πρὸς διατροφὴν 100,000 ἀνθρώπων διὰ 19 μόνον ἐργατῶν.

Τίνα δὲ τὰ γενικώτερα ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως μηχανευμάτων ἐντελεστέρων; «Ἡ μείζων τῶν κεφαλαίων »ἐνέργεια ἄνευ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν, ἡ ἐπαύξησις »τῆς διαθεσίμου ἐργασίας ἄνευ αὐξήσεως πληθυσμοῦ, καὶ »ἡ αὔξησις τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου ἄνευ τῆς ἐλαχίστης »αὐξήσεως τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων».

Προχωρήσωμεν, ὅπως ἐκθέσωμεν πληρέστερον τ'ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὴν τεχνουργίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν.

Δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τεχνολογικὰ ζητήματα, ἀλλὰ ν' ἀποδείξω ὅτι ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν εἰς ἓν μόνον εἶδος, τὴν βαμβακουργίαν, ἔδωκε τεράστιον ὠθισμὸν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ μετέβαλε καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις καὶ τὰς τύχας πολλῶν ἐθνῶν.

Ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ἡ Ἀγγλία ὡς πρὸς τὴν τεχνουργίαν ἦτο ὑποδεεστέρα καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ὁλλάνδας καὶ τῆς Γερμανίας. Τὸ δὲ πρώτιστον προϊόν, τοῦ ὁποίου οἱ Ἄγγλοι ἐπεχείρησαν τὴν τεχνουργίαν, ἦτο τὸ μαλλίον παραγόμενον ἐν ὁμόροις τῆς Ἀγγλίας χώραις. Ἐν διαστήματι μάλιστα πολλῶν ἑκατονταετηρίδων, ἡ ἐριουργία ἦτο ἡ μόνη ἐπικερδὴς τέχνη τῆς Μεγάλης

Βρεταννίας. Οἱ ἀλλοδαποὶ ἔλεγον τότε περὶ τῶν Ἄγγλων κατὰ τὸν Λόρδον Βρούμ, (ὅ,τι δύνανται νὰ εἴπωσι σήμερον καὶ περὶ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων), ὅτι δηλ. ἀγοράζουσι παρὰ τῶν Ἄγγλων τὴν δορὰν τῆς ἀλώπεκος πρὸς λεπτὰ ἕξ, καὶ μεταπωλοῦσιν εἰς αὐτοὺς τὴν οὐρὰν αὐτῆς ἀντὶ δραχμῆς μιᾶς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι οἱ μὲν Ἄγγλοι ἐπώλουν εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς τὰ φυσικὰ προϊόντα εἰς τιμὴν ἐλαχίστην, ἠγόραζον δὲ αὐτὰ κατειργασμένα παρὰ τῶν ἀλλοδαπῶν εἰς τιμὴν ἀνωτάτην. Ἐπὶ τοσοῦτον τὸ βιομηχανικώτατον ἔθνος τῶν Ἄγγλων ἠγνόει τότε τὴν χρῆσιν καὶ τεχνουργίαν τῆς πρώτης ὕλης, ἧς ἡ παραγωγὴ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστον τελεσφορεῖ ἐν τῇ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ.

Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ οἱ Ἀσιανοὶ πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, καλλιεργοῦντες φυτείας ἀγνώστους εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ἐχειροτέχνουν αὐτάς. Μεταξὺ δὲ ἄλλων ἦτο καὶ ὁ βάμβαξ τεχνουργούμενος ἔκπαλαι ἐν Ἰνδικῇ, κατὰ τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ἡροδότου μαρτυρίαν, βεβαιοῦντος ὅτι, « Τὰ »δένδρεα τὰ ἄγρια αὐτόθι φέρει καρπὸν εἴρια καλλονῇ τε »προφέροντα καὶ ἀρετῇ τῶν ἀπὸ τῶν οἰῶν· καὶ ἐσθῆτι οἱ »Ἰνδοὶ ἀπὸ τούτων τῶν δενδρέων χρέωνται. Ἡρόδ. Βιβ. Γ'.»

Ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἡ βαμβακουργία μετηνέχθη εἰς Σινικήν, Περσίαν καὶ Αἴγυπτον. Καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἡ μετὰ τῶν Ἀσιανῶν ἰδίως χωρῶν ἐμπορία ἐγίνετο διὰ ξηρᾶς, τὰ βαμβακουργήματα ἐθεωροῦντο ἐν Εὐρώπῃ πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Χρηστῆς Ἐλπίδος ὡς ἀντικείμενα πολυτελείας. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ἰνδικὴ ἠνεῴχθη εἰς τὴν ναυτιλίαν τῆς Εὐρώπης, οἱ Πορτογάλλοι, οἱ Ὁλλανδοὶ καὶ οἱ Ἄγγλοι μετέφερον ἁπανταχοῦ τὰ Ἰνδικὰ βαμβακουργήματα, ἅτινα διέσωσαν μέχρι τῆς σήμερον τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν ὀνόματα, Καλικότ, Μουσελίν, Γιενγκάμ κ.τ.λ.

Κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα, οἱ Γάλλοι ἐπεχείρησαν τὴν τεχνουργίαν τοῦ ἰνδικοῦ βάμβακος, ὡς καὶ οἱ Ἰταλοὶ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα πρὸ αὐτῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν καταδιωγμῶν ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἱ ἐπιδεξιώτεροι τῆς Γαλλίας ἐργάται φυγαδευθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Ἀγγλίαν καὶ οὕτω μετεδόθη ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἡ γνῶσις τῆς βαμβακουργίας. Αἱ αὐταὶ αἰτίαι ἐφυγάδευσαν ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τοὺς περὶ τὴν μεταξουργίαν ἀσχολουμένους, καὶ ἔκτοτε ἡ μὲν Ἀγγλικὴ βιομηχανία ἠνωρθώθη, ἡ δὲ Γαλλικὴ ἐξέπεσε ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους.

Ἐν τούτοις ἡ ποία ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλικῆς βαμβακουργίας πρὶν ἢ ὁ Ἀρκράϊτ ἐπινοήσῃ τὴν βαμβακοκλωστικὴν μηχανήν; Ἡ τεχνουργία αὕτη ἦτο τοσοῦτον ἀτελής, ὥστε ὁ μὲν στήμων τῶν βαμβακουργημάτων ἦτο ἐκ λίνου, μόνη δὲ ἡ κρόκη ἐκ βάμβακος· τοῦτο δέ, καθότι ἐλλείψει μηχανῶν, ἦτο ἀδύνατον τὸ νῆμα νὰ γίνῃ τόσον στερεόν, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς χρήσεις. Προσέτι δὲ τὸ νῆμα δὲν ἐκλώθετο ὡς σήμερον ἐν μεγάλοις καταστήμασιν, ἀλλὰ κατειργάζοντο τοῦτο γυναῖκες ἄποροι καὶ ἐνδεεῖς διὰ τῆς ἀτράκτου καὶ τοῦ ῥόμβου (ῥοδανίου).

Διὰ τοὺς ἀνωτέρους λοιπὸν λόγους, τὰ μὲν Ἀγγλικὰ βαμβακουργήματα ἐπωλοῦντο εἰς ὑψηλὰς τιμάς, τὰ δὲ τῆς Ἰνδικῆς μεταφερόμενα ἐξωδεύοντο ἐν Εὐρώπῃ.

Τί δὲ συνέβη ὅτε ὁ Ἀρκράϊτ κουρεὺς ἐν Πρεστών ἐφεύρηκε κατὰ τὸ 1769, τὴν βαμβακοκλωστικὴν μηχανήν, τελειοποιηθεῖσαν μετέπειτα ὑπὸ τοῦ Ἐργκρέβς, Κρόμπτωνος καὶ Κάρτραϊτ; Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ βάμβακος ἑκατονταπλασιάσθη, αἱ μηχαναὶ αἱ πρὸς κατεργασίαν αὐτοῦ χρησιμεύουσαι ὑπερεπλεόνασαν· σήμερον δὲ ἡ μὲν εἰσαγωγὴ τοῦ ἀκατεργάστου βάμβακος ἀναβαίνει εἰς 66,000,000

λιρῶν, οἱ δὲ περὶ τὴν βιομηχανίαν τοῦ βάμβακος ἀσχολούμενοι ἀριθμοῦνται εἰς 2 ἑκατομμύρια, δηλ. εἰς τὸ $\frac{1}{14}$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῶν ἡνωμένων βασιλείων.

Ἀναφέρω ἓν ἔτι παράδειγμα, ὅπως ἀποδείξω τὴν ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐργατικῶν χειρῶν διὰ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων προσγινομένην ὠφέλειαν εἰς τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας.

Ἐπιμελὴς πλέκτρια δὲν δύναται νὰ κατασκευάσῃ πλέον τῶν 100 βρόχων τὸ λεπτόν, ἀλλ' αἱ πρῶται πλεκτικαὶ μηχαναί, αἱ τοῦ Λῆ, κατεσκεύαζον 1000 ἢ 1500 βρόχους καθ' ἕκαστον λεπτόν· σήμερον δὲ αἱ πλεκτικαὶ μηχανσὶ κατασκευάζουσι καθ' ἕκαστον λεπτὸν 250,000 βρόχους, δηλ. ἑκάστη τῶν μηχανῶν τούτων ἀντικαθιστᾷ 2,500 ἐργατικῶν χειρῶν (1).

Προσθέτω ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ μετακομιστικῆς, ἤτοι περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὅπως ἀποδείξω ὅτι διὰ τῶν μηχανικῶν τελειοποιήσεων καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐμψύχων ἢ ἀψύχων δυνάμεων, δι' ἄλλων δυνάμεων ἰσχυροτέρων καὶ εὐθηνοτέρων, τὰ ἐμπορεύματα καὶ τάχιον μεταφέρονται πρὸς τὸν πρὸς ὃν αὐτῶν ὅρον καὶ ἡ δαπάνη τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν

---

(1) Ἐν 22 ἐκ τῶν ὑπαρχόντων σήμερον ἐργοστασίων ἐν Ἑλλάδι γίνεται χρῆσις ἀτμομηχανῶν.

Ἐν Ἀθήναις	2	δυνάμεως ἵππων	48
Ἐν Πειραιεῖ	6	» »	110
Ἐν Σύρῳ	8	» »	97
Ἐν Πάτραις	3	» »	21
Ἐν Στυλίδι	1	» »	20

Πολιτειογρ. πληροφορίαι ὑπὸ Μανσόλα σελ. 101.

Αὗται δὲ αἱ ἀτμομηχαναί, ἐν αἷς δὲν περιελήφθησαν αἱ τῶν Ἰονίων νήσων, ἐκπροσωποῦσι δύναμιν 6,216 ἀνδρῶν.

ἀναλόγως ἐλαττοῦται. Εἷς φορτηγὸς ἵππος δύναται νὰ μεταφέρῃ εἰς ἀπόστασιν ὡρισμένην φορτίον πεντάκις βαρύτερον τοῦ μεταφερομένου ὑφ' ἑνὸς ἀνθρώπου. Ὁ δὲ ὑποζύγιος ἵππος δύναται νὰ σύρῃ ἐφ' ὁμαλῆς ὁδοῦ ἑπτάκις πλειότερον βάρος τοῦ ὑπὸ τοῦ φορτηγοῦ μεταφερομένου, ἴσον δὲ πρὸς τὸ φορτίον 35 ἀνδρῶν. Διὰ τῆς ἁμάξης λοιπὸν τῆς μεταβατικῆς ταύτης μηχανῆς δίδομεν εἰς τὸν ὑποζύγιον ἵππον δύναμιν ἀνδρῶν 35 καὶ 7 ἵππων φορτηγῶν.

Οἵα δὲ ὑπάρχει διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ βάρος μεταξὺ δυνάμεως ἀνθρώπου, ἵππου φορτηγοῦ καὶ ὑποζυγίου, τοιάδε ὡς ἔγγιστα καὶ ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα μεταξὺ ἁμάξης συρομένης ὑφ' ἵππων ἐπὶ λιθοστρώτου ἢ ἀμαξητοῦ καὶ ἁμάξης κινουμένης ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἐπὶ σιδηροδρόμου· καθότι ἐνῷ ὁ ὑποζύγιος ἵππος σύρει ἑπτάκις πλειότερον βάρος τοῦ φορτηγοῦ, ἡ ἅμαξα φέρεται ἑξάκις τάχιον, κινουμένη ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἐπὶ σιδηροδρόμου.

Πῶς δὲ ἐδυνήθημεν σήμερον διὰ μικρᾶς δαπάνης νὰ διανύωμεν ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ μεγάλας ἀποστάσεις;

Πῶς κατωρθώσαμεν διὰ δαπάνης 11 ἢ 12 λεπτῶν τὸ χιλιόμετρον νὰ διανύωμεν ἐν διαστήματι 16 ὡρῶν 800 χιλιόμετρα ἀπὸ Μασσαλίας εἰς Παρισίους;

Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης σχετικῆς εὐθηνίας ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἔργον τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων μετεβιβάσθη ἀπὸ τῶν ἐμψύχων εἰς τὰς ἀψύχους δυνάμεις, ἐν ᾧ δὲ ἀτμοκίνητος μηχανὴ δυνάμεως ἑνὸς ἵππου, πραγματοποιεῖ ἐν διαστήματι 24 ὡρῶν 3 ἵππων δύναμιν, ἐργαζομένου ἑκάστου ὥρας 8, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύναμις ἑνὸς ἵππου δὲν συνεπάγεται δαπάνην 2 δραχ. ὡς ἡ τοῦ φυσικοῦ ἵππου, ἀλλὰ 40 λεπτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἵππος ὁ φυσικὸς πραγματοποιεῖ δύναμιν 7 ἀνθρώπων, ἄρα ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύνα-

μις ἑνὸς ἀνθρώπου συνεπάγεται δαπάνην 6 μόνον λεπτῶν (1).

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι διὰ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μηχανῶν οὐ μόνον αἱ ὑλικαὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκαι εὐχερέστερον ἐθεραπεύθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ νοερὰ τροφὴ τῶν ἐφημερίδων, τῶν βιβλίων, τῶν συγγραμμάτων, τῶν ὠφελίμων γνώσεων καὶ εἰδήσεων, κατέστη κτῆμα κοινόν, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἦτο ἐξαιρετικὸν οὕτως εἰπεῖν προνόμιον τῶν εὐπορουσῶν τάξεων. Τοιούτῳ τρόπῳ, πρὸ τῆς θείας τοῦ τύπου ἐπινοήσεως, Παλαιὰ Γρσφὴ ἐπωλεῖτο ἀντὶ φρ. 720, διὰ δὲ τοῦ ποσοῦ τούτου, δυνάμεθα σήμερον νὰ καταρτίσωμεν βιβλιοθήκην ἀρκοῦσαν ἴσως εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος ἡμῶν· ἐκτὸς δὲ τῆς εὐθηνίας, ἡ τυπογραφία ἔδωκε καὶ ταχύτητα ἐξαισίαν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν εἰδήσεων καὶ τῶν ὠφελίμων ἐν γένει γνώσεων. Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. αἱ συζητήσεις τῶν βουλευτικῶν σωμάτων παρατείνονται μέχρι τῆς 3 ἢ 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Οἱ δὲ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἐκφωνοῦσιν οἱ ῥήτορες, σημειούμενοι ὑπὸ στενογράφων μεταβιβάζονται εἰς τὰ τυπογραφεῖα ἀπέχοντα ἴσως ἡμισείαν λεύγαν ἀπὸ τῶν βουλευτηρίων. Ἐπομένως μεταγράφονται, στοιχειοθετοῦνται, διορθοῦνται, ἐκτυποῦνται καὶ διανέμονται διὰ τῶν ἐφημερίδων ἐν διαστήματι ὀλίγων ὡρῶν, ἐνῷ ἡ περιεχομένη ὕλη ἐν αὐταῖς εἶναι δεκάκις μείζων τῆς περιεχομένης ἐν ταῖς Γαλλικαῖς ἐφημερίσιν.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἰσὶν ἧττον ἐκπληκτικὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἠλεκτρικὴν τηλεγραφίαν τὴν κατορθουμένην διὰ μικρᾶς συσκευῆς καὶ δι' εὐτελεστάτου σιδηροῦ

(1) Διὰ τῆς δυνάμεως ἑνὸς ἵππου, ἐμφαίνομεν τὴν ἀνυψοῦσαν βάρος 75 χιλιογράμμων εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου, κατὰ πᾶν δεύτερον λεπτόν.

σύρματος· καθότι δι' αὐτοῦ μὲν αἱ εἰδήσεις διανύουσιν ἀπόστασιν 25,425 λευγῶν ἢ 101,700 χιλιομέτρων τὸ δευτερόλεπτον, διὰ χαλκοῦ δὲ σύρματος, 44,425, ἤτοι 80,000 λευγῶν τὸ δευτερόλεπτον.

Ὥςε ὁ ἠλεκτρισμὸς σήμερον μεταδίδεται μὲ τὸ ἥμισυ τῆς ταχύτητος τοῦ φωτὸς διανύοντος 80,000 λευγῶν τὸ δευτερόλεπτον· ἐπειδὴ δὲ ἡ σφαῖρα τοῦ κανονίου διανύει 900 μέτρων διάστημα κατὰ πᾶν δευτερόλεπτον, ἄρα ὁ ἠλεκτρισμὸς διατρέχει ἐντὸς δευτερολέπτου, διάστημα ὅπερ ἡ σφαῖρα διανύει ἐντὸς 30 ὡρῶν.

Ἀπεδείχθη ὅτι διὰ τῶν μηχανῶν παράγονται πλείω, δι' ἐλάσσονος δαπάνης καὶ ἐν μικροτέρῳ χρόνου διαστήματι· οὕτω δὲ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τελειοῦνται, τὰ πράγματα γίνονται εὐθηνότερα, ἡ εὐημερία τῶν ἀνθρώπων προάγεται καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν πολλαπλασιάζεται ἀναλόγως τῆς προαγωγῆς τῶν μέσων τῆς εὐζωίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΙ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΑΥΤΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

Εἴπομεν ὅτι τὰ κύρια τῆς παραγωγῆς ὄργανά εἰσιν ἡ ἐργασία βοηθουμένη ὑπὸ τῶν κεφαλαίων, καὶ τὰ στοιχεῖα ἢ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, εἰς ἃς ὑπάγεται καὶ ἡ γῆ.

Ἡ γῆ, καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη καὶ κεχωρισμένη παντὸς ἄλλου προσθέτου ἢ ἐπικτήτου στοιχείου γονιμότητος, παρίσταται ὡς φυσική τις δύναμις περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν

ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν· ὡς καὶ ἡ θάλασσα ἡ χορηγοῦσα ἡμῖν ἰχθῦς, ἅλας, σπόγγους, καὶ ὁ ἄνεμος ὁ κινῶν τὰ πλοῖα καὶ τὰς μηχανάς, καὶ ἡ ἡλιακὴ θέρμη, δι' ἧς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἔργα τελεσφοροῦσι καὶ αὐτὴ εἰσέτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις καὶ διάνοια, ἐκ τῆς αὐτονομίας τῶν ὁποίων πηγάζει ἥ τε προσωπικότης ἡμῶν καὶ ἡ ἰδιοκτησία, ἡ ἀκράδαντος αὕτη κρηπὶς τοῦ πλούτου καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἀλλ' ἡ γῆ, καί τοι ἔχουσα κοινάς τινας ἰδιότητας μετὰ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, πολλῷ διαφέρει ἀπ' αὐτῶν.

1). Καθότι ἡ μὲν φυσικὴ δύναμις τῆς γῆς, εἴτε δυνάμει τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἢ τοῦ θετικοῦ νόμου, ὑπήχθη εἰς τὴν κυριότητα ἡμῶν· αἱ δὲ δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως οὔτε κτήσεως οὔτε περιορισμοῦ εἰσι δεκτικά.

2). Ἡ μὲν γῆ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως καλλιεργουμένη ἐξαντλεῖται· τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεώς εἰσιν ἀνεξάντλητοι.

3). Ἡ μὲν γῆ περιοδικῶς παράγει, τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἀδιαλείπτως ἐνεργοῦσι.

4). Ἡ μὲν γῆ δεῖται τῆς ἀνθρωπίνης συνδρομῆς ἵνα καταστῇ παραγωγική, διὰ τῆς ἡμετέρας μάλιστα φιλοπονίας, τό τε ποιὸν καὶ ἡ παραγωγικότης αὐτῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλονται· τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς φύσεως αὐτομάτως ἐνεργοῦντα, αὐθόρμητα οὕτως εἰπεῖν προσφέρονται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλ' ὅμως ἴδομεν ὅτι ἡ Γῆ ἐξομοιοῦται ἐν μέρει μὲ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως· καθότι, μὴ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἕνεκα δὲ τῶν κοινῶν τούτων ἰδιοτήτων, ἥ τε Γῆ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλ' ἡ γῆ, καί τοι διακρινομένη ἀπὸ τῶν κεφαλαίων, συγχέεται καὶ συνενοῦται μετ' αὐτῶν καὶ τῆς δημιουργησάσης αὐτὰ ἐργασίας. Κατὰ δὲ τὴν σύζευξιν ταύτην τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων μετὰ τῆς γῆς, τὸ μὲν κύριον καὶ ἀρχικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ γῆ, τὸ δὲ πρόσθετον καὶ παρεπόμενον τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία. Τῷ ὄντι συμμίξωμεν μετὰ τῆς Γῆς τὰ κεφάλαια, ἀποχερσοῦντες ἢ λιπαίνοντες τοὺς ἀγρούς, σπείροντες καὶ ποτίζοντες αὐτούς, εἰσάγοντες ἐν αὐτοῖς ὄργανα καὶ κτήνη, ἢ ἀνεγείροντες ἀγροικίας, ἢ μύλους, ἢ ἐξορύττοντες φρέατα, καὶ πάντα ταῦτα ἔσονται παρεπόμενα, ἐπίθετοι ἀξίαι ὡς πρὸς τὴν κυρίαν οὐσίαν τῆς γῆς, καί τοι ὑπάρχοντος ἄλλως ἀναμφισβητήτου ὅτι, ὅπως γονιμοποιηθῇ ἡ γῆ, δεῖται κεφαλαίων καὶ φιλοπονίας.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην παραγνωρίσαντές τινες οἰκονομολόγοι καὶ θεωρήσαντες τὴν ἐργασίαν ὡς μοναδικὴν τοῦ πλούτου πηγήν, ἐταύτισαν πολλάκις τὴν γῆν μὲ τὰς μηχανὰς καὶ τὰ κεφάλαια. Ἀλλὰ τὰ κεφάλαια οὐσιωδῶς διαφέρουσιν ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνάγκη δὲ νὰ γνωρίζωμεν τὰς διαφορὰς ταύτας, ὅπως κάλλιον διακρίνωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑκατέρων.

Καὶ 1) ἡ μὲν Γῆ, πεπροικισμένη μὲ ποικίλας παραγωγικὰς ἰδιότητας καὶ μὲ ποικίλην γονιμότητα, ἐδωρήθη ἡμῖν ὡς ἐρρέθη, ὑπὸ τῆς φύσεως, τὰ δὲ κεφάλαια ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας.

2) Ἡ μὲν γῆ παράγει καρποὺς αὐτοφυεῖς καὶ ἄνευ καλλιεργείας, πεπροικισμένη μὲ ἰδίαν παραγωγικὴν δύναμιν· τὰ δὲ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναί, κινούμεναι ὑπὸ δυνάμεως ἐκτὸς αὐτῶν ὑπαρχούσης, χρήζουσι τῆς ἀνθρωπίνης συνδρομῆς ὅπως τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Αὕτη δὲ ἡ ἐνδόμυχος καὶ ἰδία τῆς γῆς παραγωγικὴ δύναμις ἐκτιμᾶται κατὰ

λόγον ἀντίστροφον τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῆς ἐργασίας· ὥςε, ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι φύσει ἀγονωτέρα καὶ γλισχροτέρα, τόσῳ συντονωτέρας δεῖται φιλοπονίας πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῆς, ὅσῳ δὲ εἶναι εὐφορωτέρα, τόσῳ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγονται καρποὶ ἀφθονώτεροι. Ἡ γῆ λοιπὸν κέκτηται ἰδίαν παραγωγικὴν δύναμιν· ἐκ δὲ τῆς φυσικῆς ταύτης παραγωγικότητος προσδιορίζεται καὶ ἡ καθαρὰ τῶν κτημάτων πρόσοδος, ἥτις εἶναι τὸ ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς γῆς περιγινόμενον, μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῶν πρὸς καλλιέργειαν, σπορὰν καὶ συγκομιδὴν ἐξόδων καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν νενομισμένων φόρων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἂν ἡ γῆ ἐταυτίζετο μὲ τὰ κεφάλαια καὶ μὲ τὰς μηχανάς, ἡ καρπιμότης αὐτῆς ἤθελεν εἶσθαι ἀείποτε ἀνάλογος τῆς καταβληθείσης εἰς αὐτὴν ἐργασίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει, καὶ καταψεύδεται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων· καθότι, ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν τὴν καλλιέργειαν δύω κτημάτων ἴσης ἐκτάσεως, καὶ καταβάλωμεν εἰς ἀμφότερα ἴσην δαπάνην, ἐνταῦθα μὲν θέλομεν συγκομίσει κοιλὰ **250**, ἐκεῖ δὲ **300**. Λογικῶς λοιπὸν σκεπτόμενοι, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ ν' ἀποδώσωμεν τὴν διαφορὰν τῆς καρπιμότητος ἑκατέρου αὐτῶν εἰς τὴν φυσικὴν παραγωγικότητα ἑκάστου καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐργασίαν, καθότι ἐπ' ἀμφοτέρων ἡ αὐτὴ κατεβλήθη φιλοπονία.

3). Αἱ μηχαναὶ ἔχουσιν εἰδικόν τινα προορισμόν, καὶ πᾶς περιορισμὸς τῆς εἰδικῆς αὐτῶν χρήσεως ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν παντελῆ τοῦ κεφαλαίου νέκρωσιν. Π. χ. ἐν κράτει ἔνθα ἡ ἐλευθεροτυπία καθιερώθη, ἡ εἰσαγωγὴ τῆς λογοκρισίας θέλει ἀναγκαίως νεκρώσει μέγαν ἀριθμὸν πιεστηρίων. Ἀλλ' ἡ γῆ χρησιμεύει πρὸς παραγωγὴν διαφόρων καρπῶν, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς καλλιεργείας ἑνὸς εἴδους,

ὡς λ. χ. τοῦ καπνοῦ ἐν Γαλλίᾳ, δὲν καθίστησι τὴν γῆν ἄχρηστον διὰ τὰ λοιπὰ προϊόντα.

4). Αἱ πλεῖσται τῶν μηχανῶν δύνανται ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ τῆς κυρίως λεγομένης ἐργασίας ἢ διὰ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων. Λ· χ. πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ τύπου, ἡ πρᾶξις αὕτη ἐτελεῖτο ὑπὸ γραφέων, ὡς καὶ πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν βαμβακοκλωστικῶν, ἢ τῶν ὑφαντικῶν μηχανῶν, τὴν κλωστικὴν ἢ τὴν ὑφαντικὴν μετήρχοντο ἐργάται διαχειριζόμενοι τὴν ἄτρακτον, τὴν ἡλακάτην, τὸν ῥόμβον, τὴν κερκίδα κ.τ.λ. Ὡσαύτως δέ, πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ ἀρότρου, ἡ γῆ ἐσκάπτετο διὰ τῆς σκαπάνης, καὶ πρὸ τῶν ἀνεμομύλων, τῶν ὑδρομύλων, ἢ τῶν ἁλωνιστικῶν μηχανῶν, ὁ σῖτος ἠλήθετο διὰ χειρομύλων, καὶ οἱ καρποὶ ἡλωνίζοντο καταπατούμενοι ὑπὸ τῶν ζώων. Ὡσαύτως δὲ πρὸ τῶν ἁμαξιτῶν καὶ τῶν σιδηροδρόμων, τὰ πράγματα μετεκομίζοντο ἐπὶ φορτηγῶν. Ὥστε δὲν εἶναι ἀδύνατον αἱ μηχαναὶ ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ τῆς κυρίως λεγομένης ἐργασίας. Ὡς δὲ προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία ὑποχωρεῖ εἰς τὰς μηχανικὰς δυνάμεις, οὕτω καὶ καθόσον τὰ ἔθνη παρακμάζουσιν, ἢ βαρβαροῦνται, αἱ μηχαναὶ ἀντικαθίστανται διὰ τῆς ἁπλῆς ἐργασίας, ἢ τῶν ζωϊκῶν δυνάμεων. Τοιαύτη ὅμως ἀντικατάστασις εἶναι ἀνέφικτος ὡς πρὸς τὴν γῆν· καθότι εἶναι ἀδύνατον νὰ παραχθῶσιν οἱ ἀπαραίτητοι καρποὶ πρὸς συντήρησιν ἡμῶν, ἢ ἡ πρώτη ὕλη τῆς βιομηχανίας, ἄλλως, ἢ διὰ τῆς γῆς. Ἡ γῆ λοιπὸν εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἀναντικατάστατος.

5). Ὁσάκις λέγωμεν ὅτι διὰ τῆς παραγωγῆς καὶ ἀποταμιεύσεως αὐξάνουσι τὰ κεφάλαια, ἐ τίνα ὅρον τιθέμεθα εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν; Οὐδένα. Λ. χ. δυνάμεθα νὰ προείπωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ θέλουσι πολλαπλασιασθῇ τὰ κεφάλαια τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος; Ὄχι·

καθότι ἡρακλείους στήλας δὲν ἔταξεν ἡ Θεία Πρόνοια ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ δραστηριότητος· ὅθεν, ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος παράγει καὶ ἀποταμιεύει, τόσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια. Ἀλλ' αὕτη, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἐλαστικότης περὶ τὴν αὔξησιν τῶν κεφαλαίων δὲν ὑπάρχει προκειμένου λόγου περὶ γῆς. Πρὸ δύω ἑκατονταετηρίδων, τὰ ἀγγλικὰ κεφάλαια ηὐξήθησαν ὑπερμέτρως, ἡ δ' ἀγγλικὴ χώρα ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν διέμεινεν οἵα ἦτο. Ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀγγλικὴ χώρα ἐβελτιώθη, ἐκαλλιεργήθη, ἀπεξηράνθη καὶ διεχαράχθη ὑπὸ σιδηροδρόμων καὶ διωρύγων, ἀλλὰ ἡ ἔκτασις αὐτῆς οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν. Τὰ μὲν κεφάλαια τῆς γεωργίας ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἀλλ' ἡ γῆ διέμεινεν ἐκτάσει ἀμετάβλητος.

6). Ἴδομεν ὅτι αἱ μηχαναί εἰσι πολλάκις ἀντικαταστατὰι διὰ τῆς ἁπλῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων. Παρατηρῶ δὲ ὅτι αἱ μηχαναί εἰσι καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εὐμετάθετοι, φθαρταὶ καὶ ἐξίτηλοι. Ἀλλ' ἡ γῆ εἶναι ἄφθαρτος καὶ αἰωνία. Ἡ γῆ ἀπόλλυσι πολλάκις τὴν γονιμότητα αὐτῆς, ἐξαντλεῖται, οὐδέποτε ὅμως καταστρέφεται. Ἡ γῆ κλονεῖται, ἀλλὰ δὲν πίπτει. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἰδιοκτητῶν ἐπὶ τῶν λοιπῶν βιομηχανικῶν τάξεων καὶ ἡ κοινωνικὴ αὐτῶν βαρύτης· καθότι ὁ πλοῦτος αὐτῶν εἶναι μόνιμος καὶ ἀμετακίνητος. Οἱ ἰδιοκτῆται, ἔχοντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν παγίαν καὶ ἀμετασάλευτον, συμμερίζονται ἀείποτε τὰς καλὰς ἢ κακὰς τύχας τοῦ ἔθνους. Αἱ μὲν αὐθαίρετοι κυβερνήσεις εὑρίσκουσι πάντοτε τὴν γῆν πρὸ ποδῶν αὐτῶν ἵνα τὴν γυμνώσωσιν, αἱ δὲ καλαὶ καὶ πατρικαὶ κυβερνήσεις περιποιοῦνται αὐτήν, ὡς οἱ ἀγαθοὶ γονεῖς περιποιοῦνται τὴν τροφὸν τῶν τέκνων αὐτῶν. Τὰ πολιτικὰ δράματα παίζονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, αὐτὴ δὲ ἐπιζῇ καὶ

εἰς τὰς ἐθνότητας καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνῶν, ἐνῷ τὰ κεφάλαια αὐξανόμενα καὶ πληθυνόμενα ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐνομίᾳ, δραπετεύουσιν εὐκόλως ἢ καταστρέφονται ἐν μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ ἢ τοῦ πολιτικοῦ κλύδωνος.

7). Αἱ μηχαναὶ μετατιθέασι τοὺς ἐργάτας, δὲν ἀντικαθιστῶσι δὲ αὐτούς· καθότι διὰ τῶν μηχανικῶν τελειοποιήσεων, ἡ παραγωγικὴ δαπάνη ἀναγκαίως ἐλαττοῦται καὶ οἱ ἐργάται, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, ἀνευρίσκουσι νέους πόρους διὰ τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων. Ἐὰν λ. χ. διαχαραχθῇ σιδηροῦς δρόμος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ θέλουσι μὲν μετατοπισθῆ τινες ἁμαξηλάται, δὲν θέλουσι δὲ ἀντικατασταθῆ δι' αὐτοῦ· καθότι πολλαπλασιαζομένων τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ἤτοι τῆς κυκλοφορίας καὶ καταναλώσεως τῶν ἐμπορευμάτων, οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται θέλουσι τύχει νέων πόρων, ἀναλαμβάνοντες νέας ἐπιχειρήσεις, νέα ἔργα. Αἱ μηχαναὶ λοιπὸν μετατοπίζουσι τοὺς ἐργάτας, ἀλλ' ἡ γῆ δὲν μετατίθησι, προσκαλεῖ μάλιστα νέους ἀείποτε ἐργάτας πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς.

Ῥίψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν εἰς χώρας, ἔνθα πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐβασίλευεν ἡ ἔνδεια καὶ ἡ βαρβαρότης, καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι διὰ τῆς καλλιεργείας αἱ χῶραι αὗται κατῳκίσθησαν καὶ ἐπληθύνθησαν, ἀναδειχθεῖσαι ἀληθεῖς ἑστίαι τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐὰν λοιπὸν διὰ τῶν μηχανῶν μετατίθενται οἱ ἐργάται, ἡ γῆ προσκαλεῖ νέους ἐργάτας, διατρέφουσα οὕτως εἰπεῖν τὴν ἐπιμελουμένην αὐτῆς χεῖρα.

8). Αἱ μηχαναὶ χρήζουσιν, ἵνα τεθῶσιν εἰς κίνησιν, ὡρισμένου ἀριθμοῦ ἐργατῶν 5, 10, ἢ 50, τῶν πλειοτέρων ὄντων ἀπολύτως περιττῶν. Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τῶν

γαιῶν δὲν ὑπάγεται εἰς τὸν αὐτὸν περιορισμόν· ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, δυνάμεθα νὰ διπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωργῶν, καί τοι ὑπάρχοντος ὁμολογουμένου ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα δὲν θέλει εἶσθαι τὸ αὐτό, καθότι ὅσῳ πολλαπλασιάζοντα οἱ γεωργοὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τόσῳ ἡ μὲν ἀκαθάριστος πρόσοδος αὐξάνει, ἡ δὲ καθαρὰ ἀναλόγως ἐλαττοῦται.

Προκειμένου λοιπὸν λόγου περὶ μηχανῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν εἶναι μᾶλλον εὐπροσδιόριστος, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὁ ἀριθμὸς οὗτος μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα τῆς καλλιεργείας.

9). Ἡ τελευταία διαφορὰ μεταξὺ γῆς καὶ μηχανῶν προκύπτει ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ τῶν τροφίμων πρὸς τὸν πληθυσμόν.

Τῷ ὄντι, ὑπάρχει ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ αὔξησις τῶν τροφίμων ἐπενεργεῖ ἀείποτε ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων. Ὥστε, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ 12 περίπου ἑκατομμύρια κοιλῶν δημητριακῶν καρπῶν, τὰ ὁποῖα πιθανῶς παράγει σήμερον ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, ηὐξήθησαν καθ' ἓν τέταρτον, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι καὶ ὁ πληθυσμὸς θέλει ἀναλόγως αὐξήσει ἕνεκα τῆς ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν γεννημάτων ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐπορίας. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τοῦτο ἰδιάζει εἰς τὴν γεωργικὴν παραγωγήν, καθότι ὅσῳ ἡ γῆ γονιμοποιεῖται καὶ παράγει ἀφθονωτέρους καρπούς, τόσῳ πλατύνεται καὶ ἡ ἀγορὰ αὐτῆς καὶ οἱ ἀναλωταὶ πολλαπλασιάζονται.

Ἕνεκα τούτου σταθερὰ καὶ διαρκὴς περίσσεια τροφίμων εἶναι συμβεβηκὸς ὅλως ἀπίθανον. Ἡ ἀφθονία λοιπὸν τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐπενεργεῖ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' αἱ μηχαναὶ ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ

ἐμμέσως, προκαλοῦσαι τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας καὶ ἀκολούθως τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὑποθέσωμεν κτῆμα χρῄζον πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ 90 ἐργατῶν. Ἂν μετὰ τὰς λοιπὰς δαπάνας, οἱ 90 οὗτοι ἐργάται δύνανται νὰ διατραφῶσιν ἐκ τοῦ κτήματος, τὸ κτῆμα θέλει καλλιεργηθῇ. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι οἱ καλλιεργοῦντες τὸ κτῆμα 90 γεωργοὶ ἔχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνάγκην καί τινων προϊόντων ἢ ὠνίων, πρὸς τεχνουργίαν τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦνται λ. χ. ἐργάται 30. Τὸ κτῆμα λοιπόν, ἵνα καλλιεργηθῇ, πρέπει νὰ παράγῃ ἀξίας ἐπαρκούσας πρὸς διατροφὴν τῶν 90 γεωργῶν πρῶτον καὶ τῶν 30 τεχνουργῶν δεύτερον. Ἂν δὲ τὸ κτῆμα δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τοσαύτας ἀξίας, δηλ. νὰ διαθρέψῃ 90 γεωργούς, πλέον δὲ 30 τεχνουργούς, ἀλλὰ μόνον 80, ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλει καλλιεργηθῇ, καὶ τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ἐπομένως πολλαπλασιασθῇ. Ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι ἢ τὰ γεωπονικὰ ὄργανα τελειοποιοῦνται, καὶ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτῆμα καλλιεργεῖται διὰ 60 μόνον ἀντὶ 90 γεωργῶν, πραγματοποιούντων ἐργασίαν ἴσην τῇ τῶν 90. Κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, 20 τεχνουργοὶ θέλουσιν ἐπαρκέσει πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. τῶν 60 γεωργῶν, ὡς 30 ἐπῆρκουν πρότερον πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. τῶν 90. Τὸ κτῆμα λοιπὸν θέλει καλλιεργηθῇ δυνάμενον νὰ διαθρέψῃ 80 ἐργάτας. Ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι τὸ κτῆμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ διαθρέψῃ 80 ἐργάτας, 70 δὲ μόνον, ἐννοεῖται ὅτι ἐν ὅσῳ 20 τεχνουργοὶ ἀπαιτοῦνται πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. 60 γεωργῶν, τὸ κτῆμα δὲν θέλει καλλιεργηθῇ, ἀλλὰ βελτιουμένων τῶν μεθόδων καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τεχνουργίας, πιθανὸν ὅτι 10 μόνον τεχνουργοὶ θέλουσι παραγάγει ὅ,τι παρῆγον πρότερον 20, πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. γεωργῶν 60. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει

τὸ κτῆμα θέλει καλλιεργηθῆ δυνάμενον νὰ διαθρέψῃ τοὺς ἀπαιτουμένους πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ 70 ἐργάτας.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ μὲν καλλιέργεια τῆς γῆς ἀμέσως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ δὲ μηχανικαὶ τελειοποιήσεις, ἐπιβοηθοῦσαι τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας, ἐμμέσως μόνον ἐπαυξάνουσι τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων. Πᾶσα λοιπὸν μηχανικὴ ἐπινόησις, ἢ τελειοποίησις, ἔχουσα ὡς ἄμεσον αὐτῆς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπαύξησιν τῆς παραγωγῆς διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν, ἢ τὴν παραγωγὴν ἴσου ποσοῦ πραγμάτων δι' ἐλάσσονος ἐργατῶν ἀριθμοῦ, ἀναγκαίως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΤΡΟΠΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ.

Ἡ γῆ εἶπον, ἤτοι αἱ φυσικαὶ καὶ ἄφθιτοι αὐτῆς δυνάμεις εἰσὶ δῶρον θεόσδοτον, δῶρον, ὅπερ ἡ θεία πρόνοια ἀπένειμεν εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Πῶς λοιπὸν κατέστη ἰδιοκτησία τοῦ ἀνθρώπου; πῶς καθιερώθη ἡ κυριότης αὐτῆς, ἥτις, ὡς ἀποδειχθήσεται, εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα κρηπὶς τοῦ πολιτισμοῦ; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιον τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, ὅσῳ ἡ κοινοκτημοσύνη δὲν εἶ-

ναι ἁπλῆ θεωρία, δὲν εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἡ κοινὴ κτῆσις εὑρηται ἐν μέσῳ τῶν νομαδικῶν λαῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις τῆς γεωπονίας.

Παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ὡς πρὸς τοῦτο τῶν ἐθνῶν πορείαν, δι' ἧς θέλομεν συγχρόνως γνωρίσει καὶ τὴν κατάστασιν τῆς παραγωγῆς πρὸ τῆς γεωπονίας, καὶ πῶς, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, «τὸ εἶδος τῆς τροφῆς (τῆς βιομηχανίας) προσδιορίζει καὶ τοὺς βίους τῶν ἐθνῶν», καὶ τελευταῖον πῶς, καθόσον ἡ ἰδιοκτησία ἐπεκτείνεται καὶ ἐξασφαλίζεται, καὶ ὁ πολιτισμὸς παγιοῦται καὶ προάγεται.

Οἱ θηρευταὶ ἀδιαλείπτως περιπλανώμενοι ἐθεώρησαν ἀείποτε τὴν γῆν ὡς κοινὸν κτῆμα· ἠναγκασμένοι νὰ περιφέρωνται καὶ νὰ μετατίθενται ἀκαταπαύστως, ὡς τὰ ἄγρια θηρία τὰ ὁποῖα καταδιώκουσιν, οὐδέποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς προκαταλήψεως καὶ ἰδιοποιήσεως τῆς γῆς, διὰ τὸ ἄστατον δὲ τοῦτο τοῦ βίου των, οὐδὲ πόρων ἀσφαλῶν ἀπολαύουσιν.

Ὁ θηρευτής, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς βιομηχανίας αὐτοῦ, οὐδὲν δύναται ν' ἀποταμιεύσῃ· καθότι τὸ προϊὸν τῆς θήρας ἐστι τυχαῖον καὶ ἀνεπίδεκτον ἀποταμιεύσεως. Ἐν ᾧ δὲ οἱ θηρευταὶ διακινδυνεύουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν πρὸς πορισμὸν τῶν ἀναγκαιούντων, ὅσῳ εὐτυχέστεροι γίνονται εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, τόσῳ σμικρύνουσι τοὺς πόρους των· καθότι ἐὰν πᾶσα ἄλλη βιομηχανία παράγῃ, ἡ θηρευτικὴ καταστρέφει· ἡ σημερινὴ αὐτῶν εὐπορία προπαρασκευάζει τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἀμηχανίαν· ἀπὸ τῆς ἀφθονίας περιπίπτουσιν εἰς παντελῆ ἀπορίαν. Ἕνεκα δὲ τούτων ὁ λιμὸς εἶναι ὁ ὀλεθριώτερος αὐτῶν πολέμιος.

Οἱ πόροι λοιπὸν τῶν θηρευτῶν εἰσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐφήμεροι καὶ τυχαῖοι καὶ ἡ ἐργα-

σία αὐτῶν ἐπίπονος καὶ κινδυνώδης· τὰ δὲ κεφάλαιά των περιορίζονται εἰς τὰ ἀτελῆ αὐτῶν τόξα καὶ βέλη. Θεωρητέον λοιπὸν ὡς βίον τελειότερον τὴν ποιμενικήν, τὴν συνδέουσαν ἔτι μᾶλλον τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γῆς, μὲ ὅλον ὅτι ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν βίον ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀνθρώπου οὐδόλως ταυτίζεται εἰσέτι μετ' αὐτῆς. Θεωρήσωμεν ἐν ὀλίγοις τὸν βίον τῶν λαῶν, τῶν διετελεσάντων ἀείποτε νομάδων.

Οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Τάρταροι φαίνονται ἀνέκαθεν προωρισμένοι εἰς τοῦτον τὸν βίον. Ἐν ἄλλαις χώραις οἱ νομαδικοὶ λαοί, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἱδρυσαν τοὺς βίους αὐτῶν, δηλαδὴ ἀποκατεστάθησαν μονίμως, ἀναγνωρίσαντες τὴν γόνιμον ἀρχὴν πολλῶν καὶ μεγάλων ἀποτελεσμάτων, τὴν τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος. Ἀλλ' οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Τάρταροι οὐδέποτε παρέσχον τοιαύτην ἐγγύησιν εἰς τὴν γεωπονίαν. Παρ' αὐτοῖς, ἡ γῆ ἀνήκει εἰς ἅπαντας, οὐδεὶς δ' ἔχει δικαίωμα ἐπ' αὐτῆς· ἑπομένως οὐδεὶς προσπαθεῖ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φυσικὴν τῆς γῆς γονιμότητα, μὴ ὢν βέβαιος νὰ συλλέξῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ ἡ διαφορὰ μεταξὺ θηρευτῶν καὶ ποιμένων. Ὁ θηρευτὴς κατέβαλε τὰ ἄγρια θηρία, ἵνα τραφῇ ἐξ αὐτῶν. Ὁ ποιμὴν ἔθρεψε καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά, μεταχειρισθεὶς αὐτὰ ὡς ὄργανον, ὡς κτῆμα, τὸ ὁποῖον προσεπάθησε νὰ πολλαπλασιάσῃ.

Τοιούτῳ τρόπῳ οἱ νομάδες ἐγένοντο κύριοι πολυαρίθμων ἀγελῶν καὶ ποιμνίων. Ἐκ τοῦ γάλακτος, τοῦ τυροῦ, τοῦ μαλλίου, τῶν δερμάτων, καὶ τῶν νεογνῶν παρήχθησαν αἱ πρόσοδοι αὐτῶν· τὰ δὲ ποίμνια ἐπολλαπλασιάσθησαν ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῶν φυσικῶν λειμώνων, ἐνῷ μόλις τὸ $\frac{1}{100}$ ἴσως αὐτῶν ἐχρησίμευεν ἐπὶ τοῦ θηρευτικοῦ βίου πρὸς διατροφὴν τῶν ἀγρίων θηρίων.

Διὰ τοῦ ποιμενικοῦ λοιπὸν βίου ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη

πλειότερον ἐκ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ὄχι ἀμέσως ἀλλ' ἐμμέσως καὶ καθημερώσας τὰ ἄγρια θηρία, ἐπολλαπλασίασε καὶ ἐτελειοποίησε τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια· οὕτω δὲ ἀντικατέστη ἡ κατάληψις τοῦ θηρευτοῦ διὰ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ποιμένων.

Εἶπον ὅτι ἡ κυρία ἰδιοκτησία τοῦ ποιμένος εἶναι τὰ ποίμνια· ὅθεν ἐν ᾧ οἱ ποιμενικοὶ λαοὶ πρὸς ἀλλήλους οὐδὲν ἀνταλλάττουσιν, αἱ ἀνταλλαγαὶ αὐτῶν μετὰ τῶν γεωπονικῶν λαῶν εἰσιν ἀναπόφευκτοι. Ἕνεκα δὲ τούτου ὁ Ἰακώβ, ἐκβιασθεὶς ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, κατέφυγεν εἰς τὴν γεωπονικὴν χώραν τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ ποιμένες πολεμικὰς καὶ ληστρικὰς ἔχουσιν ἕξεις· καθότι ὁ μὲν πόλεμος εἶναι δι' αὐτοὺς μέσον κτητικῆς, ἡ δὲ λεία οὐσιώδης αὐτῶν πόρος. Δύω δὲ νομαδικαὶ φυλαὶ δὲν δύνανται, τὸν αὐτὸν χῶρον καρπούμεναι, νὰ συνυπάρξωσιν εἰρηνικῶς, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς Γενέσεως Κεφ. 13, ἐν ᾧ ὁ Ἀβραὰμ λέγει πρὸς τὸν Λώτ· «Μὴ ἔστω μάχη »ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀναμέσον τῶν ποιμένων μου »καὶ ἀναμέσον τῶν ποιμένων σου, ὅτι ἄνθρωποι ἀδελφοὶ »ἡμεῖς ἐσμεν· πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου· διαχωρίσθητι ἀπ' ἐ»μοῦ, εἰ σὺ εἰς ἀριστερά, ἐγὼ εἰς δεξιά, εἰ δὲ σὺ εἰς δε»ξιά, ἐγὼ εἰς ἀριστερά».

Αἱ φυλαὶ αὗται, ὁσάκις δὲν φονεύωσι τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, τοὺς ὑποδουλοῦσι μεταχειριζόμενοι αὐτοὺς ὡς ὑπηρετικὰ ὄργανα.

Ὁ ποιμενικὸς βίος ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ πλανῶνται ἔνθεν κἀκεῖθεν, νὰ καταστρέφωσι πᾶν ὅ,τι ἀπαντῶσι πρὸ ποδῶν, καὶ οὕτω νὰ ἐπισύρωσι τὴν δυσμένειαν τῶν ἱδρυσάντων τοὺς βίους αὐτῶν γεωπονικῶν λαῶν. Ἕνεκα τούτου κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ μὲν γεωργὸς Κάϊν ἐγένετο ἔνοχος τῆς ἐπαράτου ἀδελφοκτο-

νίας, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι, ὡς ἔθνος γεωπονικόν, ἀπεστρέφοντο ἀείποτε τοὺς ποιμένας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν βίον ἡ γῆ τροφοδοτεῖ μὲν ἐμμέσως τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν χρησιμεύει ὡς ὄργανον παραγωγῆς εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ὁ ποιμὴν ὠφελεῖται μὲν ἐκ τῆς αὐτοφυοῦς τῆς γῆς παραγωγῆς καὶ τῆς αὐτονόμου ἐνεργείας τῶν φυσικῶν νόμων, σ υ ν ά γ ε ι τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ἀλλὰ δὲν τοὺς π α ρ ά γ ε ι, μὴ εἰδὼς νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι διὰ τῆς ποιμενικῆς ὁ ἄνθρωπος ἐξησφάλισε τοὺς πόρους αὐτοῦ, δὲν ἐτράφη μόνον ὡς ὁ θηρευτὴς διὰ τῶν ἀγρίων θηρίων, ἀλλ' ἔθρεψε καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά, δὲν κατέστρεψε μόνον ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλὰ μετεχειρίσθη αὐτοὺς ὡς ὑπηρετικὸν ὄργανον καὶ τοὺς ὑπεδούλωσεν· ἡ μὲν προκατάληψις μετεβλήθη εἰς ἰδιοκτησίαν, τὰ δὲ ἀναλώματα εἰς κεφάλαιον, ἡ δὲ γῆ ἐγένετο ὀνησιμωτέρα εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς κατὰ μικρὸν ὁ ἄνθρωπος μετέβη ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον. Πῶς τὴν νομὴν διεδέχθη ἡ κυριότης. Πῶς τελευταῖον ἡ κυριότης ἀπὸ τῶν κινητῶν ἐξετάθη καὶ εἰς τὰ ἀκίνητα. Τὴν μετάβασιν ταύτην ὑποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῶν ἑξῆς λόγων (Βιβλ. Α', Κεφ. Γ', τῶν Πολιτ.). «Οἱ δὲ καὶ μιγνύντες ἐκ τούτου ἡδέως ζῶσιν».

Μεταξὺ τῶν ποιμενικῶν λαῶν ὑπῆρξαν ἄλλοτε ἐν Γερμανίᾳ, καὶ σήμερον κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Περσίας καὶ ἐν Ἀραβίᾳ λαοί, οἵτινες ἀσχολούμενοι περὶ τὴν γεωπονίαν, συγχωροῦσι τὸν περιφραγμὸν τῶν ἀγρῶν καὶ τὴν σπορὰν αὐτῶν· ἀλλ' ὄντες πλάνητες, μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν καταλείπουσι τὸ καλλιεργηθὲν τεμάχιον γῆς, ὅπερ αὖθις καθίσταται κοινὸν κτῆμα.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἰσχύει καὶ ἐν Ἀμερικῇ. Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας ἐκείνης σπείρουσιν ἀραβόσιτον, ἢ φυτεύουσιν ὀλίγα γεώμηλα. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, ἀποδημοῦσι πολλὰς ἑκαντοντάδας ἴσως λευγῶν μακρὰν τῶν καλλιεργηθέντων ἀγρῶν, δὲν θεωροῦσι τὴν γῆν ὡς ἰδιοκτησίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καταλείπουσιν αὐτὴν μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, καθότι δὲν ἔχουσι μόνιμον συμφέρον πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς.

Οὐχ ἧττον δὲ θεωρητέον τὴν ἐγγύησιν περὶ συγκομιδῆς τῶν καρπῶν ὡς οὐσιώδη κοινωνικὴν πρόοδον. Καὶ καθ' ὃν λόγον ἡ καθημέρωσις τῶν ἀγρίων θηρίων ἐπολλαπλασίασε τοὺς πόρους τῶν βαρβάρων λαῶν, καθότι ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη πλειότερον ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως, οὕτω καὶ ἡ ἀτελὴς αὕτη γεωπονία ἂν καὶ πρόσκαιρος, ἐβελτίωσε τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Δυνάμει τοῦ δικαιώματος τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίσθη τὴν γῆν ὡς παραγωγικὸν ὄργανον· ἔμαθε νὰ προκαλῇ τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἐσπούδασε, κατενόησε καὶ ἐφήρμοσε πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Διὰ δὲ τῆς ὑλικῆς ταύτης προόδου καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἰδίου ἐξετάθη, συμπεριλαβοῦσα τὰ ἄγρια καὶ τὰ καθημερωθέντα θηρία, τὸν αἰχμαλωτισθέντα ἄνθρωπον καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γεωπονίας.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς πείρας ἀπεδείχθησαν τὰ καλὰ τῆς ἰδιοκτησίας· ὁ θηρευτής, ὁ ποιμήν, ὁ σπείρας ἢ φυτεύσας ἀγρόν, μεταβὰς ἀπὸ νομαδικοῦ καὶ ἐνδεοῦς βίου εἰς βίον μονιμώτερον καὶ εὐπορώτερον, ἐνόησεν ὅτι, ὅσῳ σταθερώτερα καταστῶσι τὰ γεωπονικὰ ἔργα, τόσῳ θέλει αὐξήσει καὶ ἡ εὐπορία αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν

πρόοδον τῆς βιομηχανίας ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ βία. Ἡ εἰρηνικὴ φιλοπονία ἔσπειρεν, ἡ βία πολλάκις ἐθέριζε. Τελευταῖον δὲ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἰδίου ὑπερίσχυσεν. Ἡ κοινωνία ἐγγυήθη πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν γεωπονικῶν ἔργων· καὶ ἐπειδὴ αὐτά εἰσιν ὡς ἀπεδείχθη, ἀναπόσπαστα τῆς γῆς, ἐντὸς ὀλίγου ἀνεγνώρισε καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῆς τῆς γῆς. Καὶ τότε κατετέθη οὕτως εἰπεῖν ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Τότε ὁ ἄνθρωπος μονιμοποιήσας τοὺς πόρους καὶ ἐξασφαλίσας τὸ μέλλον αὐτοῦ, ἐξέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ κατακτήσεις, καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ φιλοπονία κατέστη ὁ φυσικὸς οὕτως εἰπεῖν αὐτοῦ νόμος. Συναισθανθεὶς τὸ θέλγητρον τῆς ἰδιοκτησίας, κατεδάμασε τὴν φύσιν καὶ μετέβαλε τὴν μορφὴν τῆς γῆς, καὶ οὕτως ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν ἐνισχύει πλειότερον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ ἔργα του, οὐδὲν κρατύνει τὰς νοητικὰς καὶ φυσικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ὡς ἡ ἰδιοκτησία.

Αἱ γονιμώτεραι γαῖαι εἰσὶν αἱ ἐκ τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων καὶ ἐκ κατακλυσμάτων μορφωθεῖσαι· αἱ τοιαῦται δὲ γαῖαι ὑπόκεινται εἰς πλημμύρας, καὶ κινδυνεύουσι νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς ἕλη. Ἀλλὰ τὸ αἴσθημα καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας ὑπηγόρευσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔργα ἐπίπονα, νὰ χαράξῃ διώρυγας πρὸς διέξοδον τῶν ὑδάτων, νὰ ἐγείρῃ προχώματα ἵνα ἐμποδίσῃ τὰς πλημμύρας, νὰ διαχαράξῃ αὔλακας ἢ ὀχετοὺς πρὸς ἄρδευσιν τῶν ἀγρῶν.

Κατακυρωθείσης τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠρκέσθη εἰς τοὺς ἐτησίους τῆς γῆς καρπούς, ἀλλ' ἐφύτευσε διαρκέστερα φυτά, τὰ ὁποῖα ἐκαλλιέργησεν, ἐβελτίωσεν, ἐπολλαπλασίασε.

Κατακυρωθείσης τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ ἄνθρωπος ἐδιπλα-

σίασεν οὕτως εἰπεῖν τὸ ἐμβαδὸν τῆς γῆς, ἀνασκάψας καὶ γονιμοποιήσας τὰ σπλάγχνα αὐτῆς δι' ὀργάνων, ἅτινα ἰδιάζουσι, κατὰ τὴν ὀρθὴν τοῦ Φραγκλίνου παρατήρησιν, εἰς μόνα τὰ λόγου καὶ ἐπιστήμης δεκτικὰ πλάσματα· ὥστε ἡ ἰδιοκτησία δὲν παρέβλαψε τοὺς μὴ συμμετασχόντας αὐτῆς ἀπ' ἀρχῆς, ἤτοι τὰς ἐπελθούσας γενεάς· ἀπ' ἐναντίας δέ, διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐδημιουργήθησαν πόροι νέοι πρὸς συντήρησιν τοῦ νέου τούτου πληθυσμοῦ· καὶ ὥσπερ διὰ τοῦ ποιμενικοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη ἑκατοντάκις πλειότερον ἐκ τῶν φυσικῶν προϊόντων τῆς γῆς, οὕτω καὶ διὰ τῆς γεωπονίας ἐκεῖ ὅπου πρότερον ἐτρέφοντο 500 ποιμένες, σήμερον τρέφονται ἴσως 50,000 ἥσυχοι, εὐτυχεῖς καὶ εἰρηνικοὶ πολῖται.

Ἡ ἱστορία παρέχει τρία ἐπιφανῆ παραδείγματα τῆς μεταβάσεως ταύτης ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον. Α'. μὲν τὸ τῶν ποιμένων Ἀράβων, οἵτινες ἐξελθόντες ἐκ τῆς ἐρήμου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μεγαλοπράγμονος Μωάμεθ, ἐδημιούργησαν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν Συρίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ, τὸν ἀξιομνημόνευτον Ἀραβικὸν πολιτισμόν. Β'. δὲ τὸ τῶν Μογγόλων, παραδεχθέντων καὶ διατηρησάντων τὸν Σινικὸν πολιτισμόν. Καὶ Γ'. τὸ τῶν βαρβάρων τῆς ἄρκτου, οἵτινες μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κόσμῳ, ἐνεφύσησαν νέα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ῥώμης εἰς τὸ γεγηρακὸς αὐτοῦ σῶμα.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἂν ἡ ἐλευθέρα καὶ νόμιμος χρῆσις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων ἦναι ἀδιαφιλονείκητος, ἐὰν ἔχωμεν καὶ δικαίωμα καὶ χρέος νὰ καλλιεργήσωμεν τὰς δυνάμεις, ἃς ἐδωρήσατο ἡμῖν ὁ δημιουργός, ἐὰν ἄνευ ἰδιοκτησίας ἦναι ἀδύνατον νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν, ὁμολογητέον ὅτι τὸ μὲν

πρὸς ἰδιοκτησίαν δικαίωμα, εἶναι δικαίωμα φυσικόν, ἡ δὲ κοινοκτημοσύνη παραβίασις τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ κατάστασις ἀπάδουσα πρὸς τὴν λογικὴν ἡμῶν φύσιν, καὶ συμπαρομαρτοῦσα τῇ νηπιότητι καὶ βαρβαρότητι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΕΡΙ ΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ ΑΡΧΩΝ.

Ἀλλ' ἡ ἰδιοκτησία εἶναι σταθερὸν παρακολούθημα τῆς γεωπονίας; Ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν ὡς καὶ αἱ διάφοροι πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν σχέσεις εἶναι τυχαῖον συμβεβηκός, ἄσχετον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἐθνῶν διοργάνωσιν, ἢ πηγάζουσιν ἐκ σταθερῶν τινων αἰτιῶν, τὰς ὁποίας συμφέρει νὰ γνωρίζωμεν;

Δύο ἀρχαὶ ἐπεκράτησαν ἐν ταῖς κοινωνίαις τῶν ἀπὸ τῆς γῆς ζώντων καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καρπῶν· ἡ μὲν καθιεροῦσα τὴν ἐπὶ τῆς γῆς κυριότητα φυλῆς ἢ κοινότητος, ἢ κατ' ἰδίαν ἑκάστου, ἡ δὲ ὅτι «ἅπασα ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἡ βασιλική».

Λ. χ. παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς, ἡ γῆ εἰς οὐδένα ἀνῆκεν, ἀλλ' ἑκάστη φυλὴ ἀπένειμε κατ' ἔτος εἰς ἕκαστον τῶν μελῶν αὐτῆς ἀγρὸν καλλιεργήσιμον, ὅστις ἐπανήρχετο εἰς τὴν ὁμάδα μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν.

Ὁ νομαδικὸς λοιπὸν οὗτος λαὸς ἀνεγνώριζε μὲν τὴν κυριότητα τῶν ὑπὸ τῆς ἐργασίας ἑκάστου παραχθέντων καρπῶν, οὐχὶ δὲ τὴν τῆς γῆς.

Τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα τῆς περιτροπῆς τῆς ἰδιοκτησίας ἰσχύει καὶ σήμερον παρά τισιν ἔθνεσι τῆς σιμιτικῆς φυλῆς, καὶ παρὰ τοῖς Σλάβοις.

Τοὐναντίον δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἐν τοῖς ἀποικίσμασιν αὐτῶν ἡ ἰδιωτικὴ κυριότης ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο ἀρχῆθεν ἀνεγνωρισμένη· ἐν γένει δὲ ἡ μὲν πρώτη τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, ἡ τῆς κυριότητος, εὕρηται παρ' ἔθνεσιν, ὧν ἡ κοινωνικὴ διοργάνωσις ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν ἔχει χαρακτῆρα· ἡ δὲ ἄρνησις τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος εὕρηται ἐν χώραις, ἐν αἷς ὑπερίσχυσεν ὁ ἀπολυτισμὸς ἢ ἡ θεοκρατία. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπικρατεῖ εἰσέτι ἐν Ἀσίᾳ. Τὸν θεσμὸν τοῦτον εὗρηκαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἰσχύοντα καὶ παρὰ τοῖς Μεξικανοῖς καὶ Περουβίοις καὶ ἐν ταῖς πλείσταις νήσοις τῆς Νοτίου Θαλάσσης καὶ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀφρικῇ.

Λέγω λοιπὸν ὅτι, διερευνῶντες τὰς ἐννόμους σχέσεις τῆς γῆς πρὸς τοὺς διακατέχοντας αὐτήν, εὑρίσκομεν ὅτι τὰ μὲν ἔθνη, τὰ ἀποδεχθέντα καὶ καθιερώσαντα τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐκέκτηντο ἀριστοκρατικὴν ἢ δημοκρατικὴν διοργάνωσιν, τὰ δὲ μὴ ἀποδεχθέντα τὴν ἀρχὴν ταύτην διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἢ τῆς θεοκρατίας.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ μὲν ἀρχαία ἀριστοκρατικὴ Ἑλλάς, παραδεχθεῖσα τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος, προήγαγε ταχέως τὰς ζωηρὰς αὐτῆς δυνάμεις· διέσπειρε τοὺς κατοίκους αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Μεσογείου, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σικελίαν, τὸν Εὔξεινον πόντον, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Γαλατίαν· ὅπου δὲ ἐγένοντο τοιοῦτοι πατριαρχικοὶ ἀποικισμοί, ὁ μὲν πολιτισμὸς καὶ αἱ βιωτικαὶ τέχναι ἐξηπλώθησαν, αἱ δὲ ἀποικίαι ἐπληθύνθησαν, πολλαπλασιάσασαι τόν τε πλοῦτον καὶ τὰ καταστήματα αὐ-

τῶν. Ἡ ἐπικρατοῦσα λοιπὸν ἀρχὴ παρ' ἔθνεσι, διατελοῦσιν ὑπὸ ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν πολίτευμα, εἶναι ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἰδιοκτησία.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ εἶναι ὁ ἐπιφανέστερος τύπος τῆς τοιαύτης ἐγκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν ἀποικιῶν.

Ἀλλ' ἡ ἐγκατάστασις τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δεσποτείας ἢ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ὑποκυψάντων λαῶν δὲν συνεπάγεται ταὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι ἡ μετανάστευσις αὕτη συνήθως γίνεται ὑπὸ λαοῦ ἀλλοτρίου πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὰς εἰρηνικὰς τέχνας καὶ καταταχθέντος ὑπὸ τὴν σημαίαν δεσπότου, ὅπως ἐκπορθήσῃ κράτος μᾶλλον ἢ ἧττον πεπολιτισμένον.

Τοιοῦτοι οἱ κατακτητικοὶ τῆς Ἀσίας λαοὶ διὰ τριῶν μάλιστα προσόντων διακρινόμενοι.

1). Οἱ κατακτηταὶ δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὴν γεωπονίαν, ἀλλὰ διῆγον κυρίως βίον νομαδικόν· καθότι δυσκόλως οἱ ἀπὸ τῆς γῆς ζῶντες καταλείπουσι τὴν παρ' αὐτῶν καλλιεργουμένην γῆν πρὸς κατάκτησιν νέας χώρας.

2). Διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπολυτισμοῦ καὶ τῆς θεοκρατίας, ὑπὸ τὸν ζυγὸν παμβασιλέως· καθότι ἡ δεσποτεία εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν κατακτητικῶν ἐπιχειρήσεων, ὥσπερ ἡ ἰσότης εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δι' ἀποικισμῶν ἐγκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν κοινωνιῶν.

Τελευταῖον δὲ οἱ κάτοικοι τῆς κατακτηθείσης γῆς ἐξηνδραποδίζοντο ὑπὸ τῶν νικητῶν, οἵτινες, οὐδεμίαν ἐξασκοῦντες παραγωγικὴν ἐργασίαν, ἐκαρποῦντο τοὺς ἱδρῶτας καὶ τοὺς κόπους τῶν ἡττημένων.

Τὰ τρία ταῦτα εὑρηνται ἐν τῇ τουρκικῇ κατακτήσει.

1). Λαὸς συνιστῶν στρατὸν μᾶλλον ἢ ἔθνος. (Τζεμιγιέτι μουσλιμίν).

2) Κύψας ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θεοκρατίας καὶ παμβασιλείας, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀκράτου ἀπολυτισμοῦ, αἱμοβόρου καὶ ὀλετῆρος δεσπότου. (Χουνκιάρ, Καχρμάν).

3). Κατεξουσιάσας μετὰ τὴν νίκην τῆς γῆς καὶ τῶν κατοίκων (μοὶλκ ραγιά) καὶ παραδεχθεὶς τὸν θεσμὸν ὅτι «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική».

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ κατάκτησις, γενομένη καὶ ὑπὸ πατριαρχικῶν κοινωνιῶν, ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν ἀσπασθεισῶν πολίτευμα, συνεπάγεται πολλάκις τὴν ἄρνησιν τῆς ἰδιωτικῆς κτήσεως ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς, καθότι ἡ κυριότης αὐτῆς διαμένει ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἠθικοῦ τῶν κατακτητῶν προσώπου.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὅτε ἡ πατριαρχικὴ τῶν Ῥωμαίων κοινωνία ἱδρύθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέριδος, ἡ γῆ κατέστη ἰδιοκτησία τῶν Ῥωμαίων πατριαρχῶν. Ἀλλ' ὅτε μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέτεινον τὴν χώραν αὐτῶν διὰ κατακτήσεων, ἡ μὲν κυριότης τῆς κατακτηθείσης δημοσίας γῆς (ager publicus) ἀνῆκεν εἰς τὸν κυρίαρχον δῆμον, ὡς αἱ παρ' ἡμῖν ἐθνικαὶ γαῖαι, μόνη δὲ ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ χρῆσις παρεχωρήθη εἰς τοὺς μισθοῦντας αὐτὴν πολίτας. Καὶ ἐκ τούτου αἱ ἀναστατώσεις τοῦ πλήθους, ἐξαιτουμένου ἀγρονομικὸν νόμον, ἤτοι διανομὴν τῆς δημοσίας ταύτης γῆς, ἥτις κατὰ προτίμησιν ἐξεμισθοῦτο ἐπὶ ἐλαχίστῳ μισθώματι εἰς μόνους τοὺς κρατοῦντας ἢ κατεκρατεῖτο καὶ κατεπατεῖτο ὑπ' αὐτῶν.

Ὡσαύτως δέ, ὅτε οἱ βάρβαροι Γότθοι, Φράγκοι, Λογγοβάρδοι ἀνήγειρον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας πολυμόρφους μοναρχίας, ἡ κατάκτησις ἐπήνεγκε ταὐτὰ ἀποτελέσματα. Καὶ ἡ μὲν πραγματικὴ κυριότης ἢ ἡ κάρπωσις «dominium utile» παρεχωρήθη εἰς τοὺς ὁπλαρχηγούς, τὴν δὲ ἄμεσον κυριότητα διετήρησεν

ὁ κατακτητής· «dominium directum». Ἀλλὰ τίνες οἱ ἐκ τῶν δύω περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν παραχθέντες τρόποι τῆς καλλιεργείας; τίς ἡ σχέσις τῶν διαφόρων τῆς καλλιεργείας τρόπων πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν μόρφωσιν καὶ κατάστασιν ἑκάστης πολιτείας;

Οἱ πατριάρχαι τῆς Ῥώμης ἐγκατεστάθησαν ὡς οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους· ὁ δ' ἐπικρατῶν παρ' αὐτοῖς τρόπος τῆς καλλιεργείας ἦτο «ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια», συνεπαγομένη καὶ ἰδιοκτησίαν καὶ ἴσην διανομὴν τῆς γῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάκτησις ἐξετάθη πολλάκις καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐπὶ Ἡρακλειδῶν, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν ὁποίων ἐγενικεύθη ὁ ἀνόσιος τῆς δουλείας θεσμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια συνυπῆρξε μετὰ «τῆς δουλικῆς καλλιεργείας». Καὶ ἐκ τούτου οἱ Πενέσται τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ Εἵλωτες τῆς Σπάρτης, οἵτινες δὲν ἦσαν οἱ μᾶλλον τεταλαιπωρημένοι τῶν δούλων, καθὸ ἀνήκοντες εἰς δεσπότας, παρ' οἷς ἡ βιομηχανία ἦτο ἀτελεστάτη.

Ὅτε δὲ κατηρτίσθη καὶ διωργανώθη ἡ φεουδαρχία καὶ ἐρρυθμίσθησαν αἱ προσαλλήλους σχέσεις τῶν φεουδοπαρόχων καὶ φεουδοδόχων, ἴδομεν ὅτι μόνη ἡ κατοχὴ παρεχωρήθη εἰς τοὺς φεουδοδόχους, τῆς ἀμέσου κυριότητος ἀνηκούσης εἰς τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας κατίσχυσε τῆς ἀρχῆς τῆς κατακτήσεως καὶ ἐκ τῆς συγκράσεως τῶν δύο τούτων ἀρχῶν παρήχθησαν τὰ κατὰ διαδοχὴν φέουδα. Ὅτε δὲ μετέπειτα ὁ χείμαῤῥος τῆς κατακτήσεως ἀνέστειλε τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία συνεκροτεῖτο ἐκ δύω τάξεων, τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κεκρατημένων. Ἀλλ' οἱ κατακτηταί, ἀλλότριοι πρὸς τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἐπέβαλον εἰς τὰ

ἐξανδραποδισθέντα πλήθη τὴν ἀγγαρείαν τοῦ νὰ καλλιεργῶσι τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα, διαρκῶς ἐμμένοντα εἰς αὐτό· ἐκ τούτου δὲ « ἡ δουλοπαροικία », ἀναφυεῖσα καὶ ἐξ ἄλλων συμβεβηκότων ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ὅτε δὲ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους ἤρχισαν ν' ἀπελευθερῶνται οἱ χωρικοί, ἐπειδὴ ἐστεροῦντο καὶ γῆς καὶ κεφαλαίων, οἱ ἰδιοκτῆται παρεχώρησαν αὐτοῖς τὴν γῆν καὶ τὸ ἀπαραίτητον πρὸς γεωργίαν κεφάλαιον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι ὁ χωρικὸς θέλει μὲν καταβάλλει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ πρὸς καλλιέργειαν τοῦ κτήματος, ἀλλὰ τὸ προϊὸν θέλει διανέμεσθαι «μορτιτικῶς» μεταξὺ ἀγρολήπτου καὶ ἀγροδότου.

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐμορφώθησαν καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ κεφάλαια, καὶ τότε μόνον κατέστη κοινοτέρα ἡ ἐπὶ μισθώσει παραχώρησις τῶν κτημάτων, ἢ «ἡ διὰ μισθωτῶν καλλιέργεια», ἥτις εἴς τινα κράτη ἔδωκεν ἰσχυρὸν ὠθισμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας.

Τοιαῦται αἱ διάφοροι σχέσεις τῶν γεωργῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν ἐκεῖ, ὅπου καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας.

Μετὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ διεξήγησιν τῆς φύσεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων ἑκάστου τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας, θέλω ἐκθέσει ὀλίγα τινὰ περὶ «ῥιοτικῆς καλλιεργείας», τῆς ἰσχυούσης ἐν χώραις ἔνθα διὰ τῆς κατακτήσεως λαῶν διατελούντων ὑπὸ τὸ κράτος τῆς παμβασιλείας καὶ τῆς θεοκρατίας ἐδημεύθη ἡ κυριότης τῆς γῆς.

§ 1. *Περὶ πατριαρχικῆς καλλιεργείας.*

Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ἡ γῆ καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτημόνων, βοηθουμένων ὑπὸ τῶν τέκνων καὶ τῶν ὑπηρετῶν αὐτῶν.

Ὁ ἰδιοκτήτης εὐμοιρῶν καί τινος μικροῦ κεφαλαίου, καὶ καλλιεργῶν ἰδίαις χερσὶ τὴν ἰδιοκτησίαν του, προσπαθεῖ διὰ συντόνου φιλοπονίας καὶ δι' ἐπιμελείας, ἣν ἕκαστος συνετὸς οἰκογενειάρχης καταβάλλει εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ πράγματα, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ κτήματός του· ἀλλὰ καθὸ κεφαλαιοῦχος συνάμα καὶ ἐργάτης ἐμβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν ἀκαθάριστον ἢ τὴν καθαρὰν τοῦ κτήματος πρόσοδον, καὶ δυσκόλως δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν ἐκ τῆς ὁλικῆς προσόδου προσήκουσαν μερίδα ἑκάστῳ τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, διότι κατέχει καὶ διευθύνει καὶ τὰ τρία ὁμοῦ, καὶ γῆν καὶ κεφάλαια καὶ ἐργασίαν.

Ἕνεκα τούτου, ἡ τοιαύτη καλλιέργεια ἀποβαίνει ὀλίγον ἀκριβὴς καὶ πολλάκις ἐπιζήμιος. Τῷ ὄντι, ὑποτεθείσθω γεωργὸς κατέχων μικρὸν κεφάλαιον καὶ προτιθέμενος νὰ μισθώσῃ κσὶ καλλιεργήσῃ κτῆμα ἀλλότριον· ὁ γεωργὸς οὗτος τοιαύτην πρόθεσιν ἔχων, δὲν θέλει πιθανῶς ἀποφασίσει νὰ πληρώσῃ μίσθωμα ἐπὶ κτήματος, μὴ ἀποζημιοῦντος αὐτὸν διὰ τὰς γενομένας προκαταβολὰς εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια.

Ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὁ γεωργὸς συγχέων τὴν πηγάζουσαν πρόσοδον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καὶ εἰς τὴν ἀκαθάριστον μᾶλλον ἢ τὴν καθαρὰν πρόσοδον ἐμβλέπων, ἐπιζητεῖ πολλάκις νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἰδιοκτησίαν του, εἰ καὶ τὸ πρόσθετον τοῦτο τεμάχιον οὐδὲν παρέχει μίσθωμα, οὐδ' ἀποζημιώνει ἐντελῶς αὐτόν.

Τοιούτῳ τρόπῳ οἱ πατριαρχικῶς καλλιεργοῦντες, ἐπὶ ἀδρῷ τιμήματι ἐπεκτείνοντες τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ὡς ἂν ἦτο βέβαιον ὅτι, ἐπειδὴ 10 στρέμματα παράγουσι 30 κοιλά, 5 ἄλλα ἀλλοίας ποιότητος θέλουσι παραγάγει ἀναλόγως 15, ζημιοῦνται. Παρ' ἡμῖν μάλιστα καὶ εἷς τι-

νας νήσους, λογίζεται ἔργον καλοῦ κ' ἀγαθοῦ οἰκογενειάρχου τὸ κτᾶσθαι ἀγρόν, καὶ μὴ προσοδοφόρον, δι' ἀποταμιευμάτων ἐπιπόνως ἀποκτηθέντων. Διὰ τῆς καταθέσεως τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων ἔν τινι ταμιευτηρίῳ, οἱ οἰκογενειάρχαι οὗτοι ἤθελον ἀπολαμβάνει 5 ἢ 6 %, ἐνῷ ὁ προσκτηθεὶς ἀγρὸς ἀποφέρει 1 ἢ 2 %.

Πρῶτον λοιπὸν ἐλάττωμα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας εἶναι ἡ ἐπισφαλὴς λογιστικότης, προκύπτουσα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα πρόσοδος ἑκάστου τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων συγχωνεύεται ἐν τῇ ὁλικῇ ἀκαθαρίστῳ προσόδῳ.

Δεύτερον δέ, ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἤτοι τῆς συγχύσεως τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καὶ ἡ γόνιμος ἀρχὴ σπουδαίων ἀποτελεσμάτων, ἡ ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀποβαίνει ὅλως ἀνεφάρμοστος· καθότι ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀσχολεῖται καὶ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν, καὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν μελισσίων, καὶ περὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κτηνῶν, καὶ τὴν ὀρνιθοτροφίαν, καὶ τὴν ἐκποίησιν τῶν καρπῶν κ.τ.λ. καὶ οὕτω πολλὰ τεχνώμενος οὐ δύναται καλῶς ποιεῖν· πολλάκις δὲ παρέρχεται ὁ καιρὸς τῶν ἔργων, καθότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλάτων, τὸ πραττόμενον δὲν περιμένει τὸν πράττοντα.

Τρίτον, ὑπάρχει ἀρχὴ ἀναντίῤῥητος πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας τείνει ἀείποτε ἡ βιομηχανία τελειοποιουμένη, ὅτι ὅσῳ διὰ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων παράγομεν πλείω, ἢ δι' ὀλιγωτέρων κεφαλαίων τὰ αὐτά, τόσῳ πλουτοῦμεν· ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὑφ' ὃ πλῆθος μικρῶν κτημάτων καλλιεργεῖται ὑπὸ διαφόρων ἰδιοκτητῶν, τὰ πάγια λεγόμενα κεφάλαια, ἤτοι τὰ μόνιμα τῆς γεωργίας κεφάλαια, ὑπάρχουσι δυσανάλογα πρὸς τὸ προσδοκώμενον προϊόν. Τῷ ὄντι ἓν κτῆμα, ὅσῳ μικρὸν

καὶ ἂν ᾖ, κ' ἐὰν δὲν ὑπερβαίνῃ τὰ 50 ἢ 60 στρέμματα, χρήζει πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ ἀρότρου, ἄλλων ὀργάνων, βοῶν ἢ ἵππων, ἀγροικίας, ἐνίοτε δὲ ἔργων ὑδραυλικῶν κ.τ.λ. Αὕτη δὲ ἡ καταβολὴ δὲν εἶναι ἀνάλογος τῆς προσδοκωμένης προσόδου.

Κατὰ τὸν Ἀρθοὺρ Γιούγχ (1), διάσημον ἀγρονόμον τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, ἐὰν κτῆμα 40,000 στρεμμάτων (10,000 acres) κατὰ πάντα τῆς αὐτῆς ποιότητος, καλλιεργηθῇ διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς ἃς γίνεται χρῆσις ἑνὸς ἀρότρου, ἑνὸς ἐπιμελητοῦ καὶ ἑνὸς ὑπηρέτου, εἷς ἄνθρωπος δὲν θέλει καλλιεργήσει πλέον τῶν 60 στρεμμάτων, ἐνῷ διὰ μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων, δι' ἃς ἀπαιτοῦνται τρία ἄροτρα, εἷς ἐπιμελητὴς καὶ τρεῖς ὑπηρέται, εἷς ἄνθρωπος καλλιεργεῖ 72 στρέμματα· διὰ μὲν τῶν πρώτων, εἷς ἵππος καλλιεργεῖ 44 στρέμματα, διὰ δὲ τῶν δευτέρων 56. Ὅθεν 40,000 στρέμματα, ἤτοι 10,000 ἄκρα, καλλιεργούμενα διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, θέλουσι ἀπασχολήσει 666 γεωργοὺς καὶ 1000 ἵππους· διὰ δὲ μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων, θέλουσιν ἀπασχολήσει 545 γεωργοὺς καὶ 681 ἵππους, τοῦ προϊόντος μένοντος τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ δι' ὀλιγωτέρας δαπάνης, ἤτοι ἐξοικονουμένων 121 ἀνδρῶν καὶ 319 ἵππων, θέλει παραχθῇ τὸ αὐτὸ τῶν καρπῶν ποσόν.

Τέταρτον, ἡ ἐργασία εἶναι τόσῳ γονιμωτέρα, ὅσῳ ἐπιστημονικωτέρα. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅσῳ ὁ ἐργολάβος ἢ ὁ ἐργάτης γνωρίζει ἀκριβέστερον τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης του, καὶ εἰξεύρει νὰ βοηθῆται κάλλιον ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, ἤτοι ὑπὸ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, τῆς γεωλογίας, τόσῳ τελειοποιοῦται ἡ βιομη-

(1) Σελ. 79, Τόμ. 2 Διδασκ. τῆς Πολ. Οἰκον. Σαίη.

χανία. Ἀλλ' ὁ πατριαρχικῶς καλλιεργῶν δὲν γνωρίζει τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης του, δὲν εἶναι κάτοχος ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ὥστε μόνη ἡ ἐμπειρία, μόνη ἡ παράδοσις διέπει τὰ τῆς γεωργίας, οὐχὶ δὲ αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις ἢ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις.

Πέμπτον δὲ καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ὁ χωρικὸς δὲν θέλει εἶσθαι ἄμοιρος ἐπιστημονικῶν γνώσεων, καὶ ὅτι θέλει κατανοήσει τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ βελτιώσῃ τὰ ὄργανα, τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς, οὐχ' ἧττον δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρόθεσίν του ταύτην· καθότι μόλις ἀπολαύει τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐπορίας καὶ σπανίως δύναται διὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ ἀποταμιευμάτων νὰ μορφώσῃ ἀτελές τι κεφάλαιον.

Ὥστε ὑπὸ τοῦτο τὸ σύστημα, τὰ μὲν ὄργανα τῆς γεωπονίας εἰσὶν ἀτελῆ καὶ ἄμορφα, ἡ δὲ κτηνοτροφία παραμελεῖται, τὸ δὲ ποιὸν τῶν γαιῶν οὐδεμίαν λαμβάνει βελτίωσιν.

Οὕτω δὲ ἡ γεωργία μένει στάσιμος καὶ αἱ πεπαλαιωμέναι ἕξεις κατισχύουσι τῶν ἐπωφελῶν νεωτερισμῶν· ἐπειδὴ δὲ πολλάκις καλλιεργοῦνται ἄγονοι μετὰ γονίμων ἀγρῶν, τὰ δὲ κεφάλαιά εἰσιν ἀνεπαρκῆ, ἡ δὲ ἐργασία σπανίως ὁπλίζεται διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, αἱ ἀποταμιεύσεις δυσκόλως κατορθοῦνται, καὶ τὰ κεφάλαια βραδέως καὶ ἐπιπόνως πολλαπλασιάζονται. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, τὰ κτήματα ὑποδιαιροῦνται διὰ τῆς ἰσοκληρίας, καὶ ἕνεκα τῆς ὑποδιαιρέσεως ταύτης τῶν ἰδιοκτησιῶν, καὶ τῶν περὶ τὴν κυριότητα διαφορῶν καὶ ἀμφισβητήσεων, ἡ κτηματικὴ πίστις ἐκλείπει, οἱ τόκοι τῶν πρὸς τοὺς κτηματίας τούτους δανείων ἐξογκοῦνται, καὶ ἐν ᾧ ὁ ἔσχατος τῶν ἐμπόρων δύναται διὰ μιᾶς ἢ δύω ὑπογραφῶν νὰ προσποριθῇ κεφάλαιόν τι, ὁ κτηματίας διατελεῖ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς τοκογλυφίας.

Ἄλλως δὲ καὶ αἱ τεχνουργικαὶ ἐπιχειρήσεις δυσκόλως εὐδοκιμοῦσιν, ἕνεκα τοῦ μεγάλου τόκου τῶν κεφαλαίων, τῶν μεγάλων μισθῶν καὶ τῆς ἐνδείας τῆς γεωργικῆς τάξεως, ἥτις εἶναι ἡ εὐρυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ἀγορὰ τῶν τεχνῶν. Ἡ δὲ ἄϋλος παραγωγὴ ὀλίγον προάγεται· α' μέν, διότι ἡ ἐπιστήμη ὀλίγον ἐφαρμόζεται εἰς τὰς τέχνας, καὶ β'. διότι μόνος ὁ πλοῦτος, μόνη ἡ εὐπορία καὶ εὐζωία δίδουσι καιρὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅπως καλλιεργήσῃ τὰς εὐγενεστέρας αὐτοῦ δυνάμεις, λεπτύνῃ τὰς ὀρέξεις καὶ τὴν φιλοκαλίαν αὐτοῦ.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία εἶναι μικρά, διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ γεωργοὶ καταναλίσκουσι σχεδὸν πᾶν ὅ,τι παράγουσι, τεχνουργοῦντες συγχρόνως ἐν τῇ οἰκίᾳ τὰ πλεῖστα τῶν ἀναγκαιούντων αὐτῇ. Ἡ δ' ἐξωτερικὴ ἐμπορία ὀλίγον ἐπεκτείνεται, ἕνεκα τῆς ἀσθενοῦς τοῦ πλούτου παραγωγῆς καὶ τῆς μικρᾶς τῶν ἀναγκῶν ἀναπτύξεως. Τὸ νομισματικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον δὲν εἶναι μέγα, 1) διὰ τὴν νάρκωσιν τῶν ἀνταλλαγῶν, καὶ 2) διὰ τὴν παθητικότητα τῆς ἐμπορίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας τὰ νομίσματα ἐξάγονται ἀδιαλείπτως τοῦ κράτους. Ὁ δὲ πληθυσμὸς σπανίως ὑπερβαίνει τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ὅρια· διότι 1) ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἀπολαμβάνει τινὰ εὐπορίαν, προσπαθεῖ νὰ τὴν διατηρήσῃ ἀντὶ νὰ διακινδυνεύσῃ αὐτήν, πολλαπλασιάζων ἀπερισκέπτως τὰ βάρη τῆς οἰκίας· καὶ 2) διότι ὑπὸ τοῦτο τὸ σύστημα τὰ ἤθη εἰσὶν ἁπλᾶ καὶ ἡ χρηστότης αὕτη τῶν ἠθῶν ἐπενεργοῦσα εἰς τὰς πράξεις τῶν πολιτῶν, ἀναστέλλει τὸν ἀπερίσκεπτον πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀνθρώπων.

Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τῶν δημοσίων ἠθῶν τῆς Σουηδίας ὁ Κ. Δωμών (1). «Ὁ Δαλικαρλὸς ἑνώνει τὸν νοῦν καὶ τὴν

(1) Τόμ. Α'. σελ. 192 τῆς ἐν Σουηδίᾳ περιηγήσεώς του.

»τιμιότητα μετὰ τῆς ἐμβριθείας τῆς διακρινούσης τὸν ἀνε»ξάρτητον πολίτην. Εὐχαριστημένος δι' ἃ ἀπολαμβάνει »δικαιώματα, δὲν ζηλεύει τὰ προνόμια τῶν ἄλλων. Ὁ »χωρικὸς εἶναι συνήθως ὁ κύριος τῆς ὁποίας καλλιεργεῖ »γῆς, ἡ δὲ ἰδιοκτησία αὕτη ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ᾖ, ἀρκεῖ »ὅπως τῷ ἐμπνεύσῃ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, »αἵτινες διέπουσι τὰς πράξεις αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον »αὐτοῦ, τὸ κτῆμα διανέμεται εἰς τοὺς ἄῤῥενας. Διὰ τῆς »διανομῆς δὲ ταύτης ἡ ἰδιοκτησία διαιρεῖται εἰς ἐλάχιστα »λαχίδια, ὥστε οἱ κληρονόμοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπαρκέ»σωσιν εἰς τὰς αὐτῶν ἀνάγκας, ἐξασκοῦσι καὶ ἄλλην τινὰ »βιομηχανίαν· ἀλλ' ὁ ἔρως αὐτῶν πρὸς τὸ πατρῷον ἔδα»φος εἶναι τοσοῦτος, ὥστε ποτὲ δὲν ἀποφασίζουσι ν' ἀπαλ»λοτριωθῶσι τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἰδιοκτησίας».

Τοιαῦτα τὰ πλουτολογικὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἡ γῆ κατακερματίζεται εἰς μυρίας μικρὰς ἐπιχειρήσεις, στερουμένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν προσόντων τῆς βελτιώσεως αὐτῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἂν τὰ τεχνουργικὰ καταστήματα κατηρτίζοντο κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, καὶ ἡ τεχνουργία ἤθελε διατελεῖ εἰς τὴν ἀτελῆ κατάστασιν, εἰς ἣν πολλαχοῦ σήμερον διατελεῖ ἡ γεωργία.

Τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν Ῥώμῃ· ἀλλ' ἐκεῖ τ' ἀποτελέσματα τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιεργείας ἐτροπολογοῦντο ἕνεκα τῆς δουλείας. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ κ.τ.λ. καὶ ἐν Ἀγγλαμερικῇ.

Ἀλλ' ἐν Ἀμερικῇ τὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας εἰσὶν ἀλλοῖα, ἕνεκα τινῶν περιστάσεων ἰδιαζου-

σῶν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην· οἷον τῆς εὐκαρπίας τῆς εὐδαίμονος ἐκείνης χώρας, τῆς ἀδαμάστου δραστηριότητος καὶ τῆς βιομηχανικῆς ἱκανότητος τοῦ εὐγενοῦς τῶν Ἀγγλαμερικανῶν λαοῦ.

Ἐν Ἑλβετίᾳ, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια ὑπάρχει γενικωτέρα· καὶ εἴς τινας μὲν νομοὺς τῆς χώρας ἐκείνης, οἱ χωρικοὶ εὐμοιροῦσιν οὐ μόνον τῶν ἠθικῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρέχει ἡ ἰδιοκτησία, ἀλλὰ καὶ εὐπορίας ἀξιοζήλου· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια παρίστησιν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν, τοὺς χαρακτῆρας, οὓς κατέδειξα ἀνωτέρω.

Ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς πρώτης μεταπολιτεύσεως, τὰ κτήματα τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν δημευθέντα διῃρέθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν ὡς τὸ χαρτονόμισμα. Σήμερον δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιοκτητῶν συμποσοῦται εἰς 7—8 ἑκατομμύρια.

Ἀλλ' ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχουσι καὶ κτήματα μεγάλα, ἐπιμελέστερον καὶ τεχνικώτερον καλλιεργούμενα. Προσέτι ἡ τεχνουργία ἔλαβε μεγάλην ἐν Γαλλίᾳ ἀνάπτυξιν, πρὶν ἔτι καταστῇ γενικώτερον τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ δραστηριωτάτη, ἕνεκα τῆς ποικιλίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, τῶν φυσικῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων καὶ τῆς εὐπορίας τῶν γεωργῶν, ἀνταλλαττόντων τὰ προϊόντα αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν τεχνῶν. Οἱ μὲν μισθοὶ δὲν εἶναι μεγάλοι, διότι ἡ πρόοδος τῆς τεχνουργίας ἐμόρφωσε τάξιν ἰδιαιτέραν ἡμερομισθίων ἐργατῶν. Τὸ δὲ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μέγα, ἕνεκα τῶν πολυπληθῶν ἐσωτερικῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς ἀτελοῦς καταστάσεως τῆς πίστεως.

Τελευταῖον ἡ ἄυλος παραγωγὴ ἐκεῖσε ἀνεπτύχθη πρὸ αἰώνων, ἕνεκα τῆς χορηγηθείσης εἰς αὐτὴν ἐμψυχώσεως,

τῆς προαγωγῆς τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος, τοῦ ὁποίου ἡ Γαλλία ἔδρεψε τοὺς ἀγλαοὺς καρποὺς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια δὲν παρίσταται ἀπανταχοῦ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χαρακτῆρας.

(1) Ὁ J. St. Mill ἐλλόγως παρατηρεῖ βιβλ. δ'. κεφ. δ'. τῶν ἀρχῶν τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας « ὅτι ἡ πατριαρχικὴ »καλλιέργεια ὁτὲ μὲν συμβιβάζεται, ὁτὲ δὲ ἀπάδει πρὸς τὸ »παραγωγικώτερον τῆς γεωργίας σύστημα· ἐπιφέρει δὲ ὅτι »οὐδὲν ἄλλο εἶδος καλλιεργείας συντελεῖ δραστηριώτερον »εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιμελείας, τῶν ἀγαθῶν ἕξεων, »τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς συνέσεως τῶν πολιτῶν καὶ ἐπο»μένως τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῶν βελτιώσεως ».

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθέτω ὅτι, εἰ καὶ ὑπὸ τὴν ἐξαιρετικὴν ἔποψιν τῆς παραγωγῆς θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ σύστημα τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, δηλ. ἀνεξαρτήτως τῶν ἠθικοπολιτικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων, θέλομεν ὁμολογήσει, ὅτι τοῦτο ὑπερέχει ἀναμφισβητήτως οὐ μόνον τοῦ συστήματος τῶν μεγάλων κτημάτων, τῶν ὑπὸ τὸ βάρος φεουδικῶν θεσμῶν διατελούντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγροληψίας, περὶ ἧς θέλει γίνει λόγος κατωτέρω· ἐφαρμοζόμενον δὲ ἰδίως εἰς τὴν φυτουργίαν καὶ κηπουρίαν, ὧν τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ προσωπικὴ τοῦ φυτουργοῦ ἐπιμέλεια, παράγει ἄριστα ἀποτελέσματα.

§ 2. *Περὶ δουλικῆς καλλιεργείας.*

Ἡ δουλικὴ καλλιέργεια εἶπον, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κατακτήσεως, ὡς ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια εἶναι τρό-

(1) Ὅρα Σισμόνδη Etudes sur l' économie politique· καὶ Nouveaux principes L. III ch. III καὶ Ῥάου sur l'économie rurale du Palatinat du Rhin 1830

πος καλλιεργείας, πηγάζων ἐξ αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς μορφώσεως τῶν πατριαρχικῶν κοινωνιῶν.

Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται λόγος περὶ πολιτικῆς ὑποδουλώσεως, ὡς τῆς τῶν Βενετῶν ὑποδουλωθέντων τοῖς εὐπατρίδαις, ἢ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν Ἑλλήνων, πρὸ τῆς ἀειμνήστου ἡμῶν ἐθνεγερσίας· καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς ὑποδουλώσεως, ἀληθὲς ὅτι ἡ αὐτονομία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία τοῦ ὑποτελοῦς λαοῦ δημεύονται ὑπὸ τῶν κρατούντων, ἀλλ' οἱ ἰδιῶται δὲν διατελοῦσιν εἰς δουλικὴν κατάστασιν. Ἡ ὑποδούλωσις ἐπισκιάζει μὲν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, ἀλλ' οἱ ἰδιῶται διακρίνονται ὡς προσωπικότητες παρὰ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμέναι. Ἐνῷ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς καὶ οἰκιακῆς δουλείας, ἡ προσωπικότης τῶν ἀτόμων ἐξαφανίζεται· οἰκίαν ὁ δοῦλος δὲν ἔχει, λογίζεται δὲ ὡς πρᾶγμα, ὡς ἔμψυχον τοῦ δεσπότου κτῆμα.

Ἐνὶ λόγῳ ἡ αὐτὴ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκιακῆς ὑποδουλώσεως, οἷα μεταξὺ γαιῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν κυριότητα ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ γαιῶν διαιρεθεισῶν εἰς διαφόρους ἰδιοκτησίας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἡ κυριότης ἀνήκει εἰς τὴν ἐθνικὴν ὁμάδα, ὡς ἡ δημοσία γῆ τῶν Ῥωμαίων, ὡς αἱ ἐθνικαὶ γαῖαι παρ' ἡμῖν· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἕκαστος τῶν κατακτητῶν ἐξουσιάζει μερίδα τινὰ τῆς κατακτηθείσης γῆς.

Σκοπῶν νὰ ἐκθέσω τὰ περὶ οἰκιακῆς δουλείας σχετικῶς πρὸς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, διακρίνω αὐτὴν εἰς τρεῖς ἐποχάς.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐποχήν, ἡ δουλεία ἦτο γενική· ὁ μὲν πόλεμος ἦτο μέρος τῆς κτητικῆς, ἡ δ' ἰσχύουσα ἀρχὴ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, «τὸ κρατούμενον τῷ κρατοῦντι». Αὕτη δὲ ἡ γενικότης τοῦ ἀπανθρώπου τούτου θεσμοῦ ἀπεπλά-

νησεν ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς Ἕλληνας, ὥστε ὁ κορυφαῖος τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἐπεχείρησε διὰ τῆς θεωρίας ν' ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποί εἰσι φύσει δοῦλοι καὶ φύσει ἐλεύθεροι.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐνῷ κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἡ φιλοσοφία διεμαρτύρετο κατὰ τοῦ ἀπανθρώπου θεσμοῦ τῆς δουλείας, κηρύττουσα ὅτι «παρὰ »φύσιν τὸ δεσπόζειν, νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι τὸν »δ' ἐλεύθερον· φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν· διόπερ οὐδὲ δί»καιον· βίαιον γάρ» (1). Ὁ Ἀριστοτέλης, θέλων ν' ἀνεγείρῃ ἐπὶ φιλοσοφικῆς τινος βάσεως, τὸ θετικὸν δίκαιον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ παραγνωρίζων τὴν ἀναμφισβήτητον ἀρχὴν τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀπετόλμησε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι «ὅσοι τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ »σώματος, καὶ ἄνθρωπος θηρίου, οὗτοί εἰσι φύσει δοῦλοι, »οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχήν» (2).

Τὴν δουλείαν διεδέχθη γενικώτερον ἡ δουλοπαροικία καὶ ἡ δουλεία κατὰ μικρὸν ἐξέλιπεν· ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο, ὁ δουλοπάροικος δὲν ἐλογίζετο κτῆμα ἑτέρου προσώπου, οὐδ' οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ ἦσαν διερρωγότες ὡς ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας.

Πρὸς τούτοις ἡ δουλοπαροικία, ἀναφανεῖσα ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὸ θρήσκευμα τῶν κρατούντων ἦτο ὁ Χριστιανισμός, ἀνεδείχθη τόσῳ μετριωτέρα τῆς ἀρχαίας δουλείας, ὅσῳ, κατὰ τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αἱ σχέσεις τοῦ ἰδιοκτήτου πρὸς τὸν γεωργὸν ἦσαν μᾶλλον σχέσεις πάτρωνος πρὸς πελάτην, ἢ δεσπότου πρὸς δοῦλον.

Τὸ κύριον γνώρισμα τῆς τρίτης ἐποχῆς τῆς δουλείας, ἤτοι τῆς ἀποικιακῆς, εἶναι ὅτι οἱ δεσπόται καὶ δοῦλοι εἰσὶν

(1) Ἀριστ. Βιβλ. Α', Κεφ. Β', 3.

(2) Βιβλ. Α', Κεφ. 6', 13.

ἑτερογενεῖς· ὁ δὲ δουλικὸς ζυγὸς ἐπιβαρύνει τόσῳ μᾶλλον τὸν τράχηλον τῶν δούλων, ὅσῳ οἱ δεσπόται, ἐμφορούμενοι ὑπὸ πνεύματος καθαρῶς ἐμπορικοῦ, μεταχειρίζονται τοὺς δούλους ὡς αὐτόχρημα ἄψυχα ὄργανα τῆς κερδοσκοπίας αὐτῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μνημονεύω τῶν δημοκρατῶν τῆς Ὁλλάνδας, οἵτινες, ὡς κερδοσκοπικώτεροι τῶν ἄλλων, μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν διὰ τῶν ὠμοτέρων καὶ ἀπανθρωποτέρων τρόπων. Ἕτερον γνώρισμα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι οἱ δεσπόται ἀνῆκον εἰς κράτη ἀπηλλαγμένα τοῦ ἐπονειδίστου θεσμοῦ τῆς δουλείας.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πλουτολογικῶν τῆς δουλείας προσόντων.

Εἶπον ὅτι κυριωτάτη τοῦ πλούτου πηγὴ εἶναι ἡ ἐργασία· ἡ δὲ ἐργασία εἶναι καταβολὴ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας χρησίμων πραγμάτων. Ἀλλὰ ποία ἡ κατάστασις τῶν δύο τούτων συστατικῶν στοιχείων τῆς ἐργασίας ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας; ποία ἡ κατάστασις τῶν σωματικῶν δυνάμεων τῶν δεσποτῶν ἐκεῖ, ὅπου ἡ δουλεία ἐπικρατεῖ;

Τοῦ συστήματος τῆς δουλείας ἐπικρατοῦντος, οἱ δεσπόται ἐν γένει τρέφονται καλῶς, γυμνάζονται καὶ σωματικῶς ἀναπτύσσονται· μὴ ἐξασκοῦντες δὲ τέχνας λυμαινομένας τὸ σῶμα, συντηροῦσι τὰς σωματικὰς ἑαυτῶν δυνάμεις καί, μεταβαίνοντες ἀπὸ τῆς σωμασκίας καὶ τῆς γυμναστικῆς εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, καθίστανται ῥωμαλεώτεροι.

Τοιαῦται αἱ ἕξεις τῶν ἐλευθέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης, τοιαῦται καὶ αἱ τοῦ ἀριστοκράτου τοῦ μέσου αἰῶνος. Αὕτη μάλιστα ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δεσπόζοντος γένους ὑπῆρξε καὶ ἡ πρώτη αἰτία τῆς ἀνισότητος μεταξὺ δούλων

καὶ δεσποτῶν, διακρινομένων ἔκ τε τοῦ σωματικοῦ αὐτῶν κάλλους καὶ ἐκ τῆς σωματικῆς αὐτῶν ῥώμης. Ἡ μόνη ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου εἶναι ἡ τῶν ἀποικιῶν, ἐν αἷς ἕνεκα τῆς χορηγουμένης ὑπὸ τῆς μητροπόλεως προστασίας εἰς τοὺς ἀποίκους, τὸ δεσπόζον γένος διέμενε πολλαχοῦ εἰς ἐλεεινὴν ἀδράνειαν.

Ἀλλ' ἐνῷ αἱ σωματικαὶ τοῦ δεσπόζοντος γένους δυνάμεις ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας, αἱ τῶν δούλων ἐκπίπτουσιν, μαραινόμεναι ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν διαίτης, τῆς κακῆς αὐτῶν τροφῆς, τῆς ὑπερβαλλούσης ἐργασίας καὶ τῆς ἐλλείψεως σωμασκίας, εἰς μόνους τοὺς ἀθλητὰς συγκεχωρημένης. Ἀλλ' ἡ σωματικὴ αὕτη τῶν δεσποτῶν ὑπεροχὴ συνετέλει ὁπωσδήποτε εἰς τὴν βιομηχανικὴν τῆς κοινωνίας προαγωγήν;

Τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι εὐδιάλυτον· καθότι ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ δουλεία, ἡ ἐργασία εἶναι ἀναγκαστική, αἱ δὲ τέχναι καταφρονοῦνται ὡς βάναυσοι καὶ ἀγενεῖς· τὸ δὲ δεσπόζον γένος θεωρεῖ ὡς ἀνάξια ἑαυτοῦ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ὧν τὴν ἐξάσκησιν ἀνατίθησιν εἰς μόνους τοὺς δούλους. Ναὶ μὲν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἐργατικοί, ἡ γῆ ἐκαλλιεργεῖτο πατριαρχικῶς ὑπὸ ὑπατικῶν χειρῶν, ἀλλ' οἱ ἀκατάπαυστοι τῆς Ῥώμης πόλεμοι καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν δορυαλώτων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου κατέστησαν ἀξιοκαταφρόνητα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα. Καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι, καταλιπόντες τὸ ἄροτρον, ἐπεδόθησαν εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς ἰδίως πράξεις, τὴν ὑλικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν μετεχειρίσθησαν πρὸς κατάκτησιν καὶ ὑποδούλωσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ δουλεία ἔκτοτε ἀνέδειξεν ὅλην αὐτῆς τὴν αἰσχρότητα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ Ῥωμαῖοι ἐλογίζοντο ἄτιμα καὶ ἀνάξια

ἑαυτῶν τὰ κερδοσκοπικὰ ἔργα· καὶ ἡ κερδοσκοπία, ἥτις, ὡς φαίνεται, δὲν ἠτίμαζε τὸν πολίτην Ῥωμαῖον, ἦτο ἡ πώλησις ἢ ἡ μετάπρασις τῶν δούλων (1)· ἐνῷ ὁ Ὀκτάβιος ἐθεωρεῖτο ὡς κακῶν γονέων ἀπόγονος, καταγόμενος ἐκ τραπεζίτου. Ἴσως δὲ ἡ μετάπρασις αὕτη τῶν δούλων δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον ἀνάξιον τοῦ ἐλευθέρου, καθότι ἐν δουλοτρόφοις χώραις ἡ δουλοπρασία, καὶ ἐὰν ἐκ κερδοσκοπίας ἐνεργῆται, συγχέεται μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν κτημάτων· ἐνῷ ἡ ἐργασία τοῦ τραπεζίτου εἶναι καθαρῶς κερδοσκοπικὴ καὶ ἑπομένως ἀναξία τοῦ ἐλευθέρου.

Αὕτη δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀργία, ἢ ὁ προνομιοῦχος οὗτος κηφηνισμός, δὲν εὑρίσκεται μόνον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις(2). Ἡ ἀργία ὑπῆρξε τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον καὶ τῶν εὐγενῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐπεκράτησε καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις, ἐν αἷς ἴσχυεν ἡ δουλεία· καὶ ἰσχύσει παντοῦ ὅπου ὀλίγοι τινὲς ὑπὸ τῶν πολλῶν ὑπηρετούμενοι, θεωροῦνται ὡς φύσει ἢ γενέσει ἱκανοὶ πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις. Οἱ ἀριστοκράται μάλιστα τοῦ μέσου αἰῶνος, οὐ μόνον ἀπεστρέφοντο τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ κατέστρεφον πολλάκις τοὺς καρποὺς τῆς παραγωγικῆς τῶν ἄλλων ἐργασίας, καί, ὅπως καταβάλωσιν ἓν ἄγριον θηρίον, κατεπάτουν πολλάκις ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν τοὺς εὐτελεῖς πόρους πολυαρίθμων δυστυχῶν οἰκογενειῶν. Ἡ δουλεία λοιπόν, καί τοι μὴ ἐξασθενοῦσα τὰς σωματικὰς δυνάμεις τῶν δεσποτῶν, καθίστησιν αὐτὰς πάντη ἀχρήστους

(1) Πλουτ. βίῳ Κάτωνος.

(2) Ὁ Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι οἱ ἄρχοντες οἱ κωλύοντες τοὺς εὐπατρίδας ἐργάζεσθαι ἦσαν ἡ ἀργία, ἡ μαλακία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀμέλεια· καὶ ἄλλαι δέ εἰσιν ἀπατηλαί τινες δέσποιναι, προσποιούμεναι ἡδοναὶ εἶναι, κυβεῖαι τε καὶ ἀνωφελεῖς τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαι, αἵ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξαπατηθεῖσι καταφανεῖς γίνονται. Ξενοφ. Οἰκονομικῷ.

πρὸς τὴν τοῦ πλούτου παραγωγήν. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦμαι αὖθις τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγοντος, Βιβλ. Α', Κεφ. β'. 14. «Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλλάττει μι»κρόν· ἡ γὰρ πρὸς τ' ἀναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνε»ται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε τῶν δούλων καὶ παρὰ τῶν ἡ»μέρων ζώων. Βούλεται μὲν ἡ φύσις καὶ τὰ σώματα δια»φέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν, τὰ δ' ὀρθὰ καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας, ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον» (1).

Μένει νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν δυνάμεων τῶν δούλων καὶ δεσποτῶν ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τοὺς δεσπότας, δέον νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἀπολαύοντας πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τοὺς στερουμένους τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας.

Οἱ μὲν πρῶτοι καλλιεργοῦντες τελειοποιοῦσι τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καθότι διὰ μόνης τῆς νοητικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, ἢ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἱκανότητος, δύνανται νὰ ἐξασκήσωσί τινα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς θελήσεως τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν· οἱ δὲ δεύτεροι ἀνίκανοι ὡς καὶ οἱ πρῶτοι πρὸς βιομηχανικὰ ἔργα, ἔχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις νενεκρωμένας καὶ τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ πολίτης τῆς ἀρχαιότητος, διατελῶν ὑπὸ πολίτευμα ἐλεύθερον, ἔπρεπε νὰ καλλιεργήσῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καθότι ἡ ἰσχύς, ἡ βία δι' ἧς κατεξουσίαζε τοῦ δουλικοῦ πλήθους, δὲν ἐχρησίμευεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας. Ἵνα κυβερνήσῃ τις τὰ τῆς

(1) Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει ἐνταῦθα εἰς τὴν φύσιν ὅ,τι εἶναι ἔργον τῆς ἕξεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ νόμου.

πόλεως, πρέπει νὰ πείσῃ, ἢ νὰ δελεάσῃ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα πείσῃ τις ἢ δελεάσῃ ἐλευθέρους ἄνδρας, ἀνάγκη νὰ σπουδάσῃ πρότερον τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐν γένει καρδίας, νὰ γνωρίσῃ τὰ ἤθη, τὰ συμφέροντα, τὰς ἀξιώσεις, τὰς σχέσεις, τὰς προλήψεις, τὰς χρείας τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ.

Συνέφερε λοιπὸν εἰς τὸ δεσπόζον γένος νὰ καλλιεργήσῃ τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, νὰ παιδαγωγηθῇ, ἵνα καταστῇ χρήσιμον πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον· οὐδαμῶς δὲ συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς σπουδῆς καὶ τῆς γνώσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· καθότι οἱ ἐλεύθεροι διὰ μόνων τῶν δουλικῶν βραχιόνων ἐφήπτοντο τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἑπομένως ὀλιγώρουν τῆς ἐπινοήσεως μεθόδων καὶ τρόπων παραγωγῆς εὐστοχωτέρων, ἢ ἐπιτηδείων πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δούλων ἀπὸ τῶν σκληρῶν ἔργων, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων οἱ δυστυχεῖς οὗτοι καθ' ἡμέραν ὑπέκυπτον.

Ἕνεκα τούτου, ὅτε ὁ πολίτης ἐστερήθη τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, ἔπαυσε δὲ νὰ συναισθάνηται τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτικῆς παιδεύσεως, ἐπειδὴ συγχρόνως διετέλει ἐν πληρεστάτῃ ἀγνοίᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἢ τοὐλάχιστον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, αἱ μαθήσεις ἐξέλιπον καὶ ἡ βαρβαρότης διεδέχθη τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν.

Ὡσαύτως ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Συμπολιτείᾳ, ἔνθα ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἐξαισίως ἀνεπτύχθη, αἱ διανοητικαὶ τῶν ἐλευθέρων δυνάμεις εἰσὶν ἐν γένει ἀνεπτυγμέναι. Ἀλλ' ἐν τοῖς νοτίοις νομοῖς, ὅπου οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυπληθεῖς, οἱ ἐλεύθεροι ἐκαλλιέργουν μᾶλλον τὰς ἠθικοπολιτικὰς ἢ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

Ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀνωτέρω θεωρίας, ὁ Κάρολος Κόντης, παρατηρεῖ ὅτι ὁ μὲν Βασιγκτὼν ἦτο φυσικὸν ν' ἀνα-

φανῇ ἐν νοτίῳ τινὶ νομῷ· καθότι ὁ προορισμὸς τῶν ἐλευθέρων ἐν χώραις δουλοτρόφοις εἶναι ν' ἄρχωσι τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, γινόμενοι χρήσιμοι πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον. Ἀλλ' ὁ Φραγκλῖνος, γεννηθεὶς ἐν νομῷ ἀπηλλαγμένῳ τῆς δουλείας, δὲν ἐκλήθη εἰς μόνην τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καθότι, ὡς λέγουσιν οἱ Ἀμερικανοί, δὲν ἀφήρπασε μόνον τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων, ἀλλὰ καὶ τὸν κεραυνὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Διός.

Περὶ δὲ τῆς διανοητικῆς τῶν δούλων ἀναπτύξεως, ἕκαστος κατανοεῖ ὅτι εἰς οὐδένα τοῦτο συμφέρει. Οἱ δεσπόται δὲν ἔχουσι συμφέρον νὰ ἀνορθώσωσι τὴν διάνοιαν καὶ νὰ ὑψώσωσι τὸ φρόνημα τῶν δούλων· καθότι ὁ δοῦλος εἶναι ὁ φυσικὸς αὐτῶν πολέμιος. Ὅσῳ δὲ καταθλίβεται ἡ διάνοια τῶν δούλων, τόσῳ αὐτοὶ πληρέστερον ἐξασφαλίζονται. «Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι, διὸ καὶ »ἄλλου ἐστί, καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθά»νεσθαι ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγῳ αἰσθα»νόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ» (1).

Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον, ὁ Κάτων ἠνάγκαζε τ' ἀνδράποδα αὐτοῦ νὰ καθεύδωσιν, ὁσάκις δὲν εἰργάζοντο. Εἶναι δὲ πασίγνωστον ὅτι οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ ἐτιμώρουν αὐστηρῶς τοὺς ἐκπαιδεύοντας τοὺς δούλους αὐτῶν.

Οἱ δοῦλοι ἀφ' ἑτέρου ὄχι μόνον δὲν ἔχουσι καιρὸν καὶ μέσα πρὸς ἐκπαίδευσιν ἑαυτῶν, ἐπιβεβαρημένοι ἀδιαλείπτως μὲ ἐπαχθῆ ἔργα, ἀλλ' οὐδὲ συμφέρον ἔχουσι, καθότι ὅσῳ ἱκανώτεροι ἀποδείκνυνται, τόσῳ μοχθοῦσιν ἐργαζόμενοι ὑπὲρ ἄλλων.

Ἐν χώρᾳ λοιπὸν ὑπὸ δούλων καλλιεργουμένῃ δὲν ὑπάρ-

(1) Βιβλ. Α', Κεφ. β'. 13. Πολ. Ἀριστοτέλ.

χουσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου, εἰμὴ τὰ φυσικὰ ὄργανα τῶν δούλων κεχωρισμένα πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας.

Ἴσως ἤθελέ τις ἀντιτάξει εἰς τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἱστορικά τινα γινόμενα, καταψεύδοντα τοὺς λόγους ἡμῶν· οἷον τοὺς δούλους τοῦ Κράσσου, φιλοπονωτάτους κατὰ Πλούταρχον. Ἀλλὰ α΄.) δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι, τελευτώσης τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, ἡ κατάστασις τῶν δούλων ἐτροποποιήθη ἐν Ῥώμῃ. Οἱ δοῦλοι ἐμπεπιστευμένοι συχνάκις τὸ χρημάτιον τοῦ κυρίου αὐτῶν, διεχειρίζοντο αὐτὸ ἐλευθέρως· συνεβάλλοντο ἐπομένως μετὰ τρίτων καὶ αἱ συμβάσεις αὐτῶν ἦσαν ὑποχρεωτικαὶ διὰ τοὺς κυρίους αὐτῶν· οὐχ ἧττον ὅμως αὐτοὶ μὲν ἐθεωροῦντο πάντοτε ὡς πράγματα, μόνα δὲ τὰ χρημάτια ἐλογίζοντο ὡς πρόσωπα. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐλευθέρα αὕτη διαχείρισις τῆς περιουσίας τῶν δεσποτῶν συνέτεινεν εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν δούλων ἀνάπτυξιν· β΄. δὲ τὸ δουλικὸν πλῆθος ἐπολλαπλασιάζετο καὶ δι' ἐλευθέρων, ἐλευθέρως ἐκπαιδευθέντων· ὅθεν ἡ ἐργασία αὐτῶν ἦτο πολλῷ τελειοτέρα τῆς ἐργασίας τῶν ἐκ γενέσεως δούλων.

Προσδιορίσαντες τὴν κατάστασιν τῶν τε δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν δυνάμεων, προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς δουλείας ἀποτελέσματα.

1). Ὁ δοῦλος, μὴ ἔχων προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἦτο ἁπλῶς ἔμψυχον ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ δεσπότου· ἐτρέφετο ὡς τὰ κτήνη, ὅπως ὑπηρετῇ, καὶ οὐχὶ πρὸς ἰδίαν ἑαυτοῦ συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Ἐν μὲν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ οἱ δεσπόται ἔτρεφον τὰ τέκνα τῶν δούλων, ἵνα μεταπωλήσωσιν ἐπικερδῶς αὐτά, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐμέθυον τοὺς Εἵλωτας, ἵνα σωφρονίσωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δοῦλοι ἦσαν ὄργανα ἑτεροκί-

νητα, ἀληθῶς εἰπεῖν ἐργασία δὲν ὑπῆρχε τότε· ἡ βιομηχανία ἐξησκεῖτο διὰ μόνου τοῦ κεφαλαίου τῶν δούλων, πολλαπλασιαζομένου οὐχὶ διὰ παραγωγῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς κατακτήσεως. Ὁ ἐργάτης ἀπήρτιζε μέρος τοῦ κεφαλαίου, καὶ τὰ παραγωγικὰ ὄργανα περιωρίζοντο εἰς δύο τινά, τὴν γῆν καὶ τὸ κεφάλαιον. Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς δουλείας, οὔτε ἐλευθέρα φιλοπονία ὑπάρχει, οὔτε μισθός. Ἀλλὰ καί τοι τῆς ἐργασίας οὐδόλως διακρινομένης ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, τοῦ δ' ἐργάτου οὐδεμίαν ἔχοντος προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνώπιον τῆς φύσεως. Αὕτη δὲ ἡ πολεμία κατάστασις τοῦ δουλικοῦ πρὸς τὸ δεσπόζον γένος καὶ αἱ προφυλάξεις τῶν δεσποτῶν κατὰ τῶν δούλων, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπιφέρωσι βλάβην οὐσιώδη καὶ νὰ παρεμβάλωσι πρόσκομμα μέγα εἰς τὴν πρόοδον τῆς παραγωγῆς καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πλούτου.

2). Οἰκονομικὴ συνέπεια τῆς δουλικῆς καλλιεργείας εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ὁ δοῦλος ἀπαρτίζει μέρος τοῦ κεφαλαίου, ὅσῳ ὁ κάτοχος τοῦ κεφαλαίου τούτου προσπαθεῖ νὰ τὸ καταστήσῃ παραγωγικώτερον, τόσῳ τὸ φθείρει, καὶ τὸ καταστρέφει. Ἕνεκα τούτου αἱ δουλοτρόφοι ἀποικίαι καθ' ἡμέραν παρήκμαζον· καθότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ κατάργησις τῆς σωματεμπορίας καθίστα δυσκολωτάτην τὴν δι' εἰσαγωγῆς νέων σωμάτων ἐπαύξησιν τῶν δούλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἐνυπαρχόντων δούλων κατεστρέφοντο τὰ μόνα ὄργανα τῆς τῶν ἀποίκων βιομηχανίας (1).

3). Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας, ἡ κτηματικὴ πίστις ἐξηφανίζετο· καθότι οἱ δοῦλοι ἀποδιδράσκοντες ἀπεγύμνουν τὰς ἰδιοκτησίας τῆς ἀξίας των.

---

(1) Ἐν Ἀμερικῇ δοῦλος ἱκανὸς ἐτιμᾶτο ἀντὶ 1000 δολλάρι.

4). Ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰς πραγματικὰς προσόδους, αἱ δὲ πρόσοδοι πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν ὁποίων τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας εἰσὶν οἱ δοῦλοι, πᾶσα αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν δεσποτῶν προϋποτίθησι τὴν αὔξησιν τοῦ δουλικοῦ πλήθους. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πᾶσα αὔξησις τοῦ ἐμψύχου τούτου κεφαλαίου τῶν δούλων πολλαπλασιάζει τοὺς κινδύνους τῶν δεσποτῶν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἀποχρώντως ὁ λόγος τῶν παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις κρυπτειῶν, αἵτινες οἰκονομικῶς ἦσαν καταστροφὴ τῶν ἐμψύχων κεφαλαίων.

5). Οἰκονομικὴ συνέπεια τῆς δουλείας εἶναι ὅτι, ἐνῷ ἐκ τῶν δούλων καὶ δεσποτῶν οἱ νοημονέστεροί εἰσιν οἱ δεσπόται, αὐτοὶ μὲν διατελοῦσιν ἐν πληρεστάτῃ ἀργίᾳ μὴ μετερχόμενοι βιομηχανικήν τινα ἐργασίαν, εἰς μόνους δὲ τοὺς δούλους, ἐξηχρειωμένους τήν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ ἀποστρεφομένους τὴν ἐργασίαν, ἀνατίθενται τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Ἕνεκα δὲ τούτου, χῶραι παρ' αἷς ἐπικρατεῖ ὁ ἐπονείδιστος οὗτος θεσμός, ἀδύνατον νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς χώρας ἔνθα ἡ ἐργασία εἶναι ἐλευθέρα.

Αὕτη δὲ ἡ πρὸς τὴν φιλοπονίαν ἀποστροφὴ τῶν δούλων πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἐπεβλήθη εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, παρακούσαντα τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου, ὡς καθῆκον καὶ ὡς ποινή, ἀφοῦ ἐξέβαλεν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοῦ παραδείσου, « ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικός σου, »καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετειλάμην σοι τούτου »μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες, ἐπικατάρατος ἡ γῆ »ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἐν λύπαις φαγῇ αὐτὴν πάσας τὰς ἡ»μέρας τῆς ζωῆς σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ

»σοι, καὶ φαγῇ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἱδρῶτι τοῦ »προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου, ἕως »τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐ»λήφθης· ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ». Ἀλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπέβαλεν ἱερόσυλον χεῖρα ἐπὶ τῶν ὁμοίων του καὶ ὑπεδούλωσεν αὐτούς, ἡ ἐργασία δὲν ἐπεβλήθη ὡς καθῆκον, ἢ ὡς ποινή, ἀλλ' ὡς ἀνάγκη καὶ ὡς ἡ εἱμαρμένη τῶν ἀδυνάτων καὶ ἡττηθέντων, ὡς φόρος ὀφειλόμενος εἰς τὴν κατάκτησιν, καὶ πληρωνόμενος εἰς τοὺς κατακτητάς. Οὕτω δέ, ὁ μὲν δοῦλος κατηναγκάσθη εἰς ἰσόβιον ἐργασίαν, ὁ δὲ δεσπότης ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ του ἐδυνήθη νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτὸν «ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῶ τὸν ἄρτον μου» (1).

Θέλω ἐν τόπῳ ἐξηγήσει πῶς κατὰ τὴν τρίτην τῆς δουλείας ἐποχήν, ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία, παραχωρηθεῖσα εἰς τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς ὑπό τινας περιοριστικοὺς ὅρους, μετεβλήθη εἰς προνόμιον ἀπονεμόμενον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, καὶ πῶς τελευταῖον μόνον καθιερώθη αὕτη ὡς φυσικὸν δικαίωμα καὶ ὡς ἡ ἱερωτέρα καὶ δικαιοτέρα χρῆσις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας.

Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς δουλείας ἡ ἐργασία, ὡς ἔργον ἀνάγκης, καθίσταται φύσει ἄκαρπος καὶ ἀπαράγωγος. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡ ἐργασία καθίσταται ἄκαρπος ἕνεκα τῶν δεσποτῶν, φοβουμένων τὴν ἠθικὴν ἀνόρθωσιν

(1) Ὁ Ξενοφῶν, ἐξελέγχων τοὺς κακῶς διαχειριζομένους τὰ τῆς οἰκίας, ἔλεγε· καὶ οἰκέτας αὖ ἐπιδεικνύω ἔνθα μὲν πάντας ὡς εἰπεῖν δεδεμένους καὶ τούτους θαμινὰ ἀποδιδράσκοντας, ἔνθα δὲ λελυμένους καὶ ἐθέλοντάς τε ἐργάζεσθαι καὶ παραμένειν· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ ὅτι «ἡ δεσποτική, ἤτοι ἡ χρηστικὴ δούλων, οὐδὲν μέγα ἔχει, οὐδὲ σεμνόν». 6. α. κ. 6. Πολιτικῶν.

τοῦ δουλικοῦ πλήθους. Καί τοι λοιπὸν τῶν δούλων ἀπαρτιζόντων κεφάλαιον, ὁ κεφαλαιοῦχος προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ὅσον ἔνεστιν ἄγονον. Ἕνεκα τούτου, ὅτε ἡ εὔφορος Ἰταλία ἐπλήσθη ὑπὸ τῶν δορυαλώτων, ἠναγκάσθη νὰ εἰσάγῃ σιτηρὰ ἀπὸ τῆς Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς.

5) Ἐπειδὴ οἱ δεσπόται θεωροῦσι πᾶσαν βιομηχανικὴν ἐργασίαν ἀναξίαν ἑαυτῶν, ἀσχολοῦνται δὲ εἰς μόνην τὴν καλλιέργειαν τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, αὐταὶ μόναι ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας· αἱ δὲ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, αἱ μυριοπλασιάζουσαι τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις παραμελοῦνται, καὶ τὰ σκληρότερα καὶ ἐπαχθέστερα ἔργα, ἀντὶ νὰ ἐκτελῶνται ὑπὸ τῶν ὑλικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων, ἐπιβαρύνουσι τὰς αἰσθητικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις, ὁ δὲ πλοῦτος αὐξάνει μᾶλλον διὰ τῆς κατακτήσεως ἢ διὰ τῆς παραγωγῆς.

Βεβαίως ἡ μηχανικὴ δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν νεωτέρων, τοὺς δὲ διασήμους τῆς ἀρχαιότητος μηχανικοὺς μετὰ σεβασμοῦ μνημονεύει ἡ ἀνθρωπότης· ἀλλ' αἱ μηχαναὶ τῶν ἀρχαίων ἦσαν κυρίως ὄργανα καταστροφῆς, οὐχὶ δὲ παραγωγῆς, ὄργανα πολέμου, οὐχὶ δὲ τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τ' ἀποτελέσματα τῆς δουλείας ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Πρὶν ἢ διεξηγήσω τὴν φύσιν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς δουλοπαροικίας, ἴδωμεν ἐὰν ἡ δουλεία συμφέρῃ τοὐλάχιστον εἰς τοὺς δεσπότας, ἐὰν συμφέρῃ οἰκονομικῶς· ἵνα δὲ ὁρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸ ζήτημα, ἐρευνήσωμεν ἂν ἡ δουλεία τῶν ἀποικιῶν συνέφερεν εἰς τοὺς ἀποίκους; Ἐνὶ λόγῳ, ἂν ἡ δι' ἀνδραπόδων καλλιέργεια ἦτο εὐθηνοτέρα;

Λέγοντες εὐθηνίαν, ἐννοοῦμεν ἐλάττωσιν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων

καὶ ἑπομένως θυσίαν ἐλάσσονα τῶν ἀναλωτῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῶν πραγμάτων τούτων. Ἀλλὰ πρῶτον ἦ πῶς ἀπεκτῶντο οἱ δοῦλοι ἐν ταῖς ἀποικίαις; Δι' ἀγοραπωλησίας. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς δαπάνης τοῦ δεσπότου πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ δούλου. Τὸν δοῦλον τοῦτον ἅπαξ ἀγορασθέντα, ὤφειλεν ὁ δεσπότης νὰ τὸν τρέφῃ, καὶ νὰ τὸν τρέφῃ ἀσθενοῦντα καὶ παρηκμακότα· πρὸς τούτοις δὲ νὰ διατρέφῃ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐνηλικότητος αὐτῶν· ἐκτὸς τούτου, οἱ δεσπόται ἐπλήρωνον ἀσφάλιστρα, ἵνα προφυλαχθῶσι κατὰ παντὸς κινδύνου, ὅστις τυχὸν ἤθελεν ἐπιπέσει ἐπὶ τοῦ ἐμψύχου των δούλων κεφαλαίου. Τέλος δὲ ἐπεβαρύνοντο καὶ μὲ ἔξοδα ἐπιτηρήσεως ἀναπόφευκτα, προκειμένου λόγου περὶ ἀγέλης δούλων ἐργαζομένων.

Παραθέτοντές τινες τὰ ὡς ἀνωτέρω ὑπολογισθέντα ποσὰ πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀναγκαίας μισθοδοσίας τοῦ ἐλευθέρου ἐργάτου, περιλαμβανούσης πρῶτον μὲν τὰ τῆς διατροφῆς καὶ συντηρήσεως αὐτοῦ ἔξοδα, δεύτερον δὲ τὰ τῆς διατροφῆς τῶν τέκνων του, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ δουλικὴ καλλιέργεια εἶναι εὐθηνοτέρα. Συμφάσκω ἐὰν ἐκτιμήσωμεν ἓν μόνον στοιχεῖον, τὸ τῆς δαπάνης πρὸς ἀπόκτησιν ἐργασίας. Ἀλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν τί ἀποκτῶμεν διὰ τῆς δαπάνης ταύτης κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, δηλ. καὶ ὁσάκις μισθοδοτῶμεν ἐλευθέρους ἐργάτας, καὶ ὁσάκις ὑπὸ δούλων ὑπηρετούμενοι δαπανῶμεν πρὸς συντήρησιν καὶ διατροφὴν αὐτῶν, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, δηλ. τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας, ἡ παραγωγὴ εἶναι πολλῷ ἀνωτέρα, καθότι ὅσῳ ὁ ἐλεύθερος ἐργάτης καθίσταται νοημονέστερος καὶ δραστηριώτερος, τόσῳ αὐξάνει καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὁ δοῦλος δὲν καταβάλ-

λει ἐργαζόμενος εἰμὴ δυνάμεις νενεκρωμένας καὶ προαίρεσιν χαῦνον καὶ πολεμίαν πρὸς τὸν διατρέφοντα αὐτὸν μαστιγοφόρον δεσπότην.

Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι ἡ δι' ἐλευθέρων καλλιέργεια ἀποβαίνει συμφερωτέρα, καθότι ἂν τὸ λογιζόμενον παρ' ἡμῶν συμφέρον δὲν εἶναι πάντοτε σύμφωνον πρὸς τὸ δίκαιον, τὸ δίκαιον εἶναι πάντοτε καὶ συμφέρον.

Περατώσας τὰ περὶ δουλείας, παρατηρῶ ὅτι πᾶσα ἐποχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἔχει τὴν παθολογίαν αὐτῆς. Καὶ ὥσπερ τὰ βιομηχανικώτερα σήμερον κράτη περιπίπτουσι πολλάκις εἰς δεινὴν κακουχίαν, ἕνεκα τῆς αἰφνιδίας καὶ ραγδαίας μεταβολῆς τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων, ἢ τῆς αἰφνιδίας ἐκπτώσεως τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, προκυπτούσης ἐκ κοινωνικῶν ἢ πολιτικῶν σπαραγμῶν καὶ ἀναστατώσεων ἢ ἐκ τοῦ φόβου προσεχοῦς πολέμου, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ, ἐνεφώλευον δύο στοιχεῖα ἀντίθετα καὶ πολέμια, οἱ δοῦλοι καὶ οἱ δεσπόται. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ συμβαίνουσιν ἐνίοτε ἐκρήξεις καὶ λαίλαπες, μεθ' ἃς μόνον ἐπανέρχεται ἡ τάξις καὶ ἡ ἠρεμία, οὕτω καὶ ἡ κοινωνία, ὁσάκις κακῶς ἦ συγκεκροτημένη καὶ δὲν ὑπάρχῃ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀμοιβαιότης τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων, πάσχει, δυσανασχετεῖ καὶ σπαράττεται, ἐπιζητοῦσα τὴν τάξιν καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων, ἤτοι τὴν ἐπικράτησιν τῆς δικαιοσύνης. Βεβαίως οἱ δεσπόται τῆς Ῥώμης ὠνόμαζον ἔννομον τάξιν τὴν ἀναισθησίαν καὶ τὸ ἀπρόσωπον τῶν δούλων· ἀλλ' αὐτοί, συναισθανόμενοι τὸ κράτος τῆς φύσεως, κατέψευδον πολλάκις τὸ πλάσμα τοῦ νόμου. Καταττόμενοι δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν ἑνὸς Σπαρτάκου γυμνασθέντος τὴν ἀθλητικὴν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς δεσποτείας, κατετρόπωνον τοὺς στρατηγοὺς καὶ ὑπάτους τῆς Ῥώμης

καὶ μία ἡμέρα δουλικῆς ἐκδικήσεως ἀνέτρεπεν ὅ,τι πολλῶν ἐνιαυτῶν ἀθεμιτουργίαι ἀνῳκοδόμησαν.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ γιγαντιαῖος τῆς Ῥώμης κολοσσός, ὑποσκαπτόμενος μὲν ὑπὸ τῆς πνευματικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνεργείας, καταπολεμούμενος δὲ ἀπὸ τὸν βαρὺν πέλεκυν τῶν βαρβάρων, ὑπέκυψε καὶ ἐκ τῶν συντριμμάτων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων τοῦ Δημουβασιλέως ἀνεφάνησαν νέοι βασιλεῖς καὶ νέοι λαοί.

§ 3. *Περὶ δουλοπαροικίας.*

Εἶπον ὅτι ἡ δουλεία διεδέχθη τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν. Προσθέτω ἤδη ὅτι ἡ δουλοπαροικία συνυπῆρξε μετὰ τῆς δουλείας, καὶ διεδέχθη αὐτήν· ἀλλὰ ποτε καὶ πῶς εἰσήχθη τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἄξιον λόγου, καθότι διὰ τῆς λύσεως αὐτοῦ θέλομεν γνωρίσει 1) ἐκ τίνων συμβεβηκότων ἀνεφύη τὸ σύστημα τοῦτο; καὶ πῶς προϊόντος τοῦ χρόνου ἐβελτιώθη προοδοποιῆσαν οὕτως εἰπεῖν πρὸς τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιεργείας τρόπους; καὶ 2) πόσον πλανῶνται οἱ φρονοῦντες ὅτι οἱ δουλοπάροικοι ἐκ δούλων ἐγένοντο τοιοῦτοι, ἐνῷ ὡς θέλω ἀποδείξει, ἡ δουλοπαροικία ἐπεβάρυνε τοὺς ἐλευθέρους (1).

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπιληφθῶ τῆς λύσεως τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ζητήματος, προτάττω ὀλίγας τινὰς ἀληθείας, ἐξαγομένας ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ περιωνύμου Σαβιγνῆ. «Περὶ παροίκων καὶ περὶ συστήματος φορολογικοῦ ἐπὶ αὐτοκρατόρων».

Κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα ἐπὶ αὐτοκρατόρων, οἱ φόροι διηροῦντο εἰς ἀμέσους καὶ ἐμμέ-

(1) Βάλτερ, Ἱστορία τοῦ Ρ. Δ. μέχρις Ἰουστινιανοῦ Κεφ. 44.

σους· οἱ δὲ κυριώτεροι ἄμεσοι φόροι ἦσαν ὁ ἔγγειος καὶ ὁ κεφαλικός.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ ἔγγειος κανονικὸς φόρος ὠνομάζετο «capitatio, jugorum capitatio». Ἐπὶ τίνι δὲ βάσει ἐπεβάλλετο ὁ φόρος οὗτος; Αἱ γαῖαι κατεγράφοντο καὶ διετιμῶντο· διηροῦντο δὲ εἰς φορολογικὰς μονάδας «caput, jugum» καλουμένας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν «ζυγοκέφαλα». Ἐπ' αὐτῶν δὲ ἐπεβάλλετο τὸ ποσοστὸν τοῦ φόρου, ὅπερ ἐπληρώνετο εἰς χρήματα, vectigal certum.

Ὁ δὲ κεφαλικὸς φόρος ὠνομάζετο ὁτὲ μὲν «capitatio» ὁτὲ δὲ «capitatio humana» κατὰ κεφαλὴν εἰσφορά, «capitalis illatio»· ἡ χρῆσις αὕτη τῆς αὐτῆς λέξεως «capitatio» ἐπὶ δύο φόρων διαφόρου φύσεως ἀπεπλάνησε πολλοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς σημασίαν.

Τὸ πρῶτον, οἱ μὲν ἄνδρες ἐπλήρωνον ὁλόκληρον τὴν μονάδα τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, αἱ δὲ γυναῖκες τὸ ἥμισυ· μετὰ ταῦτα δὲ ἡ διάταξις αὕτη μετεβλήθη καὶ τριῶν γυναικῶν φόροι ἀπήρτιζον τὴν κατὰ κεφαλὴν φορολογικὴν μονάδα.

Τίνες δὲ τάξεις τῆς κοινωνίας ἐπλήρωνον τὸν κατὰ κεφαλὴν φόρον; Κατὰ γενικὸν κανόνα α' μὲν οἱ ἀκτήμονες, οἱ μὴ πληρώνοντες ἔγγειον φόρον, β' δὲ οἱ δοῦλοι· ὥστε ὁ κεφαλικὸς φόρος κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν μὴ καταβαλλόντων τὸν ἔγγειον, καὶ τούτου ἕνεκα, οἱ possessores οἱ γαιοκτήμονες, οἱ πληρώνοντες ἔγγειον φόρον ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ κεφαλικοῦ.

Ἀλλὰ πῶς εἰσεπράττετο ὁ κεφαλικὸς οὗτος φόρος; αἱ ἰδιοκτησίαι ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ παροίκων· ἕκαστος δὲ ἰδιοκτήτης ἔτρεφεν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν αὐτοῦ παροίκους καὶ δούλους ὑποβεβλημένους εἰς τὸν κεφαλικὸν φόρον. Ὁ δὲ κύριος τῆς γῆς, καίτοι μὴ ὀφείλων νὰ καταβάλλῃ αὐτὸς

τὸν κεφαλικὸν φόρον τοῦ παροίκου τοῦ κατοικοῦντος τὴν γῆν αὐτοῦ, προκατέβαλλεν ὅμως τὸν φόρον εἰς τὸ δημόσιον καὶ μετέπειτα τὸν εἰσέπραττεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ συστήματος τούτου, ἡ ὁ ἰδιοκτήτης ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πρόχειρον τὸν γεωργόν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν προκαταβληθέντα φόρον, ἢ νὰ παύσῃ ἡ τακτικὴ τοῦ φόρου καταβολή. Πρὸς ἀσφάλειαν λοιπὸν τῶν ἰδιοκτητῶν, ὁ πάροικος ὑπεχρεώθη νὰ μένῃ ἀμετακίνητος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ οὕτω παρήχθη πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ νέα τάξις προσώπων, οἱ ἐπὶ τῶν γαιῶν πάροικοι.

Μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ κατάστασις τῶν παροίκων διέφερεν ἀπὸ τῆς τῶν δούλων· 1) ὁ πάροικος ἦτο ἐλεύθερος καὶ ἐδύνατο νὰ συνάψῃ γάμον. Δίκην δούλου, δὲν ἐδημεύετο ὑπὸ τοῦ γαιοκτήμονος, οὐδ' ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ πρὸς αὐτὸν πλέον τῶν νενομισμένων. 2) Ὁ ἰδιοκτήτης δὲν ἐδύνατο ν' ἀποβάλῃ τὸν πάροικον ἀπὸ τοῦ κτήματος. 3) Ὁ πάροικος ἦτο ἀναπαλλοτρίωτος, ἀλλ' ἀπηλλοτριοῦτο μετὰ τῆς γῆς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας. Ἕνεκα τούτου ὁ πάροικος ἂν τυχὸν ἐδραπέτευεν, ἐκινεῖτο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου διεκδικητικὴ ἀγωγή, ὡς καὶ κατὰ τοῦ δούλου, χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος καὶ τῆς γεωργίας· αὕτη δὲ ἡ πρὸς διεκδίκησιν τοῦ παροίκου ἀγωγὴ οὐδέποτε παρεγράφετο. 4) Τελευταῖον ὁ δουλοπάροικος ἐκέκτητο κτημάτιον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαλλοτριώσῃ ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κυρίου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους· καὶ κατὰ τὸν Σισμόνδην (de la liberté en Italie) «Ὅτε οἱ ἐλεύθεροι πολῖται εἴτε ἀπο»δημοῦντες τῆς Ἰταλίας, ἐφθείροντο εἰς τὰ πεδία τῆς μά»χης, εἴτε συνερρυηκότες εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐζήτουν »πῶς ταχύτερον νὰ πλουτήσωσιν, οἱ ἀγροὶ κατῳκοῦντο

»ὑπὸ μόνων τῶν δούλων καὶ τῶν δουλοπαροίκων».

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας, ὅτε οἱ βάρβαροι εἰσβαλόντες εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, κατεξουσίασαν τῆς δημοσίας γῆς καὶ ἱκανῆς μερίδος τῆς ἰδιωτικῆς καὶ διένειμαν αὐτὴν εἰς τοὺς θεράποντας καὶ ὁπλαρχηγοὺς αὐτῶν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ προσωπικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Πρὸς χρησιμοποίησιν δὲ τῶν γαιῶν, αἵτινες ἐγένοντο ἡ λεία τοῦ ἰσχυροτέρου, πρῶτον μὲν ἴδρυσαν ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας παροίκους ἢ δούλους· δεύτερον δέ, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ν' ἀπαλλαχθῶσι τῆς ἀνάγκης τῆς συντηρήσεως καὶ διατροφῆς αὐτῶν, τοῖς παρεχώρησαν μέρος τῆς κατακτηθείσης γῆς ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ καλλιεργῶσι τὴν λοιπὴν γῆν ἀϊδίως πρὸς ὄφελος τοῦ γαιοκτήμονος. Αὕτη δὲ ἡ προσωπικὴ ὑποχρέωσις ὠνομάσθη «ἀγγαρεία» corvée.

Ἡ δουλοπαροικία λοιπὸν καθιέρωσε τὴν δεσποτείαν τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἡ δουλεία τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας ἀποδεικνύεται ἐναργῶς ἡ ὑπάρχουσα διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας δουλείας καὶ τῶν ἐγκτητικῶν λεγομένων δουλειῶν, ἐπιβαρυνουσῶν μόνα τὰ κτήματα ὑπὲρ ἄλλων κτημάτων, ἢ ὑπὲρ προσώπων ὡρισμένων.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι, ἐν ᾧ τὸ ἀμετακίνητον τῶν παροίκων ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦτο παραλογία, καθότι ὁ ἐλεύθερος καθίστατο οὕτως εἰπεῖν δοῦλος τῆς γῆς, μὴ ἔχων τοὐλάχιστον, ὡς ὁ δοῦλος, ἐλπίδα ἀπελευθερώσεως, ἐπὶ μέσου αἰῶνος ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο λογικωτάτη. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐπὶ μέσου αἰῶνος τὰ δικαιώματα δὲν ἐπήγαζον ἐκ τῆς καταγωγῆς, ὡς ἐπὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Διὸ καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τούτων

δὲν ἔπρεπέ τις νὰ προτείνῃ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἔλκει τὸ γένος ἐξ ἐλευθέρων, ἀλλὰ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν γῆν. Ἡ γῆ καὶ ἡ κατάκτησις αὐτῆς, τὸ μέγα τοῦτο καὶ γενικώτερον συμβεβηκὸς τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐρρύθμιζε τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐννόμους σχέσεις τῶν τε ἀρχόντων πρὸς τοὺς ἀρχομένους, καὶ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς καταγωγῆς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κατακτήσεως καὶ «ὁ προσωπικὸς εἰς τὸν πραγματικὸν νόμον». Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατακτηθεῖσα γῆ ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ, παρεχωρήθη ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς προσωπικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῖς ὁπλαρχηγοῖς, ὡς τὰ τουρκικὰ ζιαμέτια καὶ τιμάρια· μετὰ θάνατον δὲ τοῦ καρπουμένου αὐτάς, αἱ ἀκίνητοι περιουσίαι δὲν διενέμοντο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοκληρίας εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἢ ἐπανήρχοντο εἰς τὸν παραχωρήσαντα αὐτάς, ἢ περιήρχοντο εἰς τὸν πρωτότοκον. Αἱ γυναῖκες ἦσαν ἀνίκανοι πρὸς ἀπόκτησιν γαιῶν. Ὁ δὲ γεννώμενος ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ ἀλλοδαπῶν γονέων ἐλογίζετο ἰθαγενής, καὶ ὁ γαιοκτήμων ἐκληρονόμει τοὺς ἀποβιώσαντας ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις δὲ ἦτο κύριος τῶν ἀνακαλυπτομένων θησαυρῶν ἢ μεταλλείων ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ χώρας, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κειμένων ναυαγίων. Τελευταῖον ὁ χωρικὸς ἐθεωρεῖτο ὡς παρακολούθημα τῆς γῆς· καθότι, ὡς εἶπον, ἡ γῆ ἐρρύθμιζε τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, οὐχὶ δὲ τὸ γένος ἢ ἡ καταγωγή.

Ἡ νομοθεσία λοιπὸν τοῦ μέσου αἰῶνος παγιώσασα τὸν ἐλεύθερον ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο κατὰ τοῦτο λογικωτέρα τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας.

Ἀναλύσωμεν ἐπιμελέστερον τὴν φύσιν τῆς δουλοπαροικίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ μὲν πρῶτον, οἱ χωρικοὶ ὡς ἐρρέθη, ὑποχρεωθέντες νὰ καλλιεργῶσι τὰς κατακτηθείσας γαίας ἐτρέφοντο καὶ συνετηροῦντο ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων. Μετὰ ταῦτα δὲ παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς τ ε μ ά χ ι ά τ ι ν α γ ῆ ς π ρ ὸ ς δ ι α τ ρ ο φ ὴ ν α ὐ τ ῶ ν.

Ἀλλὰ τούτου γενομένου, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ παραχωρηθῇ αὐτοῖς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαθέτωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, πρὸς καλλιέργειαν τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς ἀγρῶν, δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος.

Τοιούτῳ τρόπῳ κατὰ τὸ «Οὐρβάριουμ» τῆς Μαρίας Θηρεσίας, οἱ ἄρχοντες τῆς Οὐγγαρίας ὤφειλον νὰ παραχωρῶσι μικρὸν τεμάχιον γῆς εἰς τοὺς χωρικούς, οἱ δὲ χωρικοὶ ὑπεχρεοῦντο εἰς 104 ἡμερῶν ἐνιαυσίαν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ κτήματος, προσέτι δὲ εἰς καταβολὴν τόσων αἰγῶν, τόσου βουτύρου, τόσων λιβρῶν λινοκλωστῆς ἢ μαλλοκλωστῆς κ.τ.λ.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ Πολωνίᾳ, ὁ ἄρχων ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτῇ καθ' ἑβδομάδα, τριήμερον ἐργασίαν παρὰ τῶν χωρικῶν.

Ἐν Ῥωσσίᾳ, ἡ δουλεία δὲν ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν 11 ἑκατονταετηρίδα, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Ἱεροσλάβου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Μογγόλων, οἱ χωρικοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ μένωσιν ἀμετακίνητοι ἐπὶ τῆς γῆς, ἣν ἐκαλλιέργουν, ὅπως μὴ προσκόπτῃ ἕνεκα τῆς μεταθέσεως αὐτῶν ἡ στρατολογία.

Τῷ ὄντι κατὰ τὸν Τουργκουνώφ, «Περὶ Ῥωσσίας καὶ Ῥώσσων» ὁ Τσάρος Γουδουνώφ, θέλων νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν, ἐξ ὧν κυρίως συνεκροτεῖτο ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς χωρικοὺς νὰ ἐγκαταλιμπάνωσι τὰ παρ' αὐτῶν καλλιεργούμενα κτήματα, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, χάριν τοῦ δημοσίου καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ τῆς δουλοπαροικίας ἀποτελέσματα. Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας καὶ τῆς δουλείας, ἐργατικὴ τάξις, ὡς παρετήρησα, δὲν ὑπάρχει, τὰ δὲ παραγωγικὰ ὄργανα συγχέονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἢ τὰ αὐτὰ πρόσωπα. Ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ ἐργασία διακρίνεται μὲν ὀπωσοῦν ἀπὸ τῶν λοιπῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καθόσον ὁ δουλοπάροικος μισθοδοτεῖται, οὕτως εἰπεῖν, ἀπολαμβάνων ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ τοὺς καρποὺς τοῦ παραχωρηθέντος αὐτῷ τεμαχίου γῆς· ἀλλ' ἡ μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἐργάτου ἀνώμαλος καὶ ἑτεροβαρὴς κατάστασις διασώζεται. Ὁ δουλοπάροικος δὲν εἶναι μὲν δοῦλος τοῦ ἄρχοντος, καθότι ἐν Ῥωσσίᾳ λ. χ. κατὰ νόμον, οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἔχῃ δουλοπαροίκους, μὴ ὢν κύριος γῆς, ἀλλ' εἶναι δοῦλος τοῦ κτήματος, καὶ ἢ ἐμμένει ἀμετασάλευτος ἐπ' αὐτοῦ, ἢ στερεῖται μετατιθέμενος τῶν φθαρτῶν κτημάτων, ὧν διετέλει κύριος ἐν ὅσῳ διέμενεν ἐπὶ τοῦ κτήματος, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐν Βλαχομολδαβίᾳ. Ἑπομένως ἡ κατάστασις αὐτοῦ οὖσα ἐπαχθής, φορτική, ὑποτελής, τείνει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐλλιπῆ τὴν παραγωγὴν καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ὅσον ἔνεστιν ἐντελεστέραν τῆς γῆς καλλιέργειαν· καθότι ὁ ὑπὲρ ἄλλων ἐργαζόμενος καὶ ὄργανον ἄλλων γινόμενος, κακῶς καὶ ἀτελῶς παράγει, καὶ τυχούσης ἁρμοδίας περιστάσεως, προσπαθεῖ νὰ διαῤῥήξῃ τὰς σχέσεις τὰς συνδεούσας αὐτὸν μετὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς γῆς, ὡς τοῦτο συνέβη πρό τινων ἐτῶν ἐν τῇ αὐστριακῇ Πολωνίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ κ.τ.λ.

Ἀληθὲς ὅτι ὁ δουλοπάροικος δὲν ὑπηρετεῖ εἰς ἀλλότρια μόνον συμφέροντα, ἀλλὰ καταβάλλει καὶ δύω ἢ τριῶν ἡμερῶν ἐργασίαν καθ' ἑβδομάδα, πρὸς καλλιέργειαν τοῦ

παραχωρηθέντος αὐτῷ τεμαχίου· ἀλλὰ τὸ τεμάχιον τοῦτο δὲν ἔχει συνήθως ἀρκοῦσαν ἔκτασιν πρὸς ἐπάρκειαν τοῦ γεωργοῦ, αὐτὸς δὲ ἠγγαρευμένος εἰς τὰ ἀρχοντικὸν κτῆμα δὲν δύναται ἐγκαίρως καὶ προσηκόντως νὰ καλλιεργήσῃ τὸν παραχωρηθέντα αὐτῷ ἀγρόν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου αἱ ἡμέραι τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας προσδιωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου.

Πλὴν δὲ τούτων, ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ κτήματα καλλιεργοῦνται διὰ μισθωτῶν ἢ ἐνοικιαστῶν, ἢ αὐτεπιστατοῦνται, ἢ τέλος ἐκεῖ ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια, ἀείποτε μερίς τις τοῦ πρὸς καλλιέργειαν κεφαλαίου, οἷον ὁ σπόρος ἢ οἱ μισθοί, αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῆς ἀγορᾶς· λ. χ. ἐὰν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦναι μικρά, ἡ καλλιέργεια περιορίζεται· ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῆς καλλιεργείας, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν νὰ διαμένῃ ἐλάσσων τοῦ κατωτάτου ὅρου τῆς καταβαλλομένης παραγωγικῆς δαπάνης. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, τὸ γεωπονικὸν κεφάλαιον καὶ τὸ ποσὸν τῆς πρὸς καλλιέργειαν καταβαλλομένης ἐργασίας διαμένοντα ἀείποτε σχεδὸν τὰ αὐτά, σπανίως ἐλαττοῦνται, καθότι ὁ ἠγγαρευμένος χωρικός, διάγων ἐν τῷ ἀρχοντικῷ κτήματι, τρεφόμενος ὑπὸ τοῦ κτηματίου, ἢ μᾶλλον καρπούμενος τὸ ἀντάλλαγμα τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ πρὸ τῆς καταβολῆς τῆς ἐργασίας, ὀφείλει κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν νὰ ἐργάζηται καὶ ἐὰν ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν ἦναι ἐκπεσμένη, διότι διὰ μόνης τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀποζημιοῦται ὁ ἰδιοκτήμων. Ὥστε ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ τῶν σιτηρῶν παραγωγὴ δὲν γίνεται κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς ἢ ἀναλόγως τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν σιτηρῶν, ἀλλ' ἡ προσφορὰ συνήθως ὑπάρχει ἀνωτέρα τῆς ζητήσεως· αὕτη δὲ ἡ ἔκπτωσις τῆς

τιμῆς τῶν σιτηρῶν ἤθελεν ἀποβῆ λίαν ἐπιζήμιος, ἂν ὁ σῖτος δὲν ἐξήγετο τοῦ κράτους.

Ἀποτέλεσμα λοιπὸν τοῦ συστήματος τῆς δουλοπαροικίας εἶναι ἡ ὑπέρμετρος τῶν σιτηρῶν παραγωγή, ἡ ἐπισώρευσις τῶν καρπῶν καὶ ἡ ἐξαγωγὴ αὐτῶν τοῦ κράτους. Ἡ δὲ ἐξαγωγὴ αὕτη τῶν σιτηρῶν καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία ἐν χώραις ἔνθα ἰσχύει ἡ δουλοπαροικία, ὅσῳ τὰ ἔθνη ταῦτα καθὸ ἄμοιρα βιομηχανικῆς ἱκανότητος δὲν δύνανται νὰ θεραπεύσωσι διὰ μόνης τῆς ἐγχωρίας βιομηχανίας τὰς ποικίλας αὐτῶν ὑλικὰς καὶ πνευματικὰς χρείας· ὥστε διὰ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν πληρώνουσι τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσάγουσι καὶ καταναλίσκουσιν ἐμπορεύματα, ἢ φυσικὰ προϊόντα· οἷον οἴνους, σίδηρον, μηχανάς, ὑφάσματα κ.τ.λ.

Τοιαῦτα τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς δουλοπαροικίας.

Ἐξετάσωμεν καὶ τὰς πολιτικὰς συνεπείας τοῦ αὐτοῦ συστήματος, παραβαλλομένου οὐχὶ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιεργείας τύπους τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατοῦσαν ῥιοτικὴν καλλιέργειαν· καθότι οὕτω θέλομεν κατανοήσει πῶς ἅπασα ἡ Εὐρώπη μετέβη ἀπὸ τοῦ ἐπονειδίστου τούτου συστήματος εἰς σύστημα τελειότερον.

Διὰ τῆς δουλοπαροικίας ἐκρατύνθη ἡ ἀριστοκρατία ἐν Εὐρώπῃ. Ἐν Ἀσίᾳ δὲ οὔτε δουλοπάροικοι ὑπάρχουσιν, οὔτε ἀριστοκρατία· ἀλλ' ὁπότερον τῶν δύο τούτων μερῶν τοῦ κόσμου ἔσχε τάσιν μεγαλειτέραν πρὸς τὴν πρόοδον;

Καὶ πρῶτον ὅπου ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας, μορφοῦται ἀριστοκρατικόν τι στοιχεῖον μᾶλλον ἢ ἧττον κραταιὸν ἐνδυναμούμενον προϊόντος τοῦ χρόνου· καθότι, ὁσάκις ἔθνος κυρίως γεωργικὸν ὑπάγηται εἰς σταθεροὺς νόμους καὶ τα-

κτικὴν κυβέρνησιν, παρ' αὐτῷ δὲ δὲν ἐπολλαπλασιάσθη εἰσέτι ὁ κινητὸς πλοῦτος, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, μορφοῦται ἀριστοκρατικόν τι στοιχεῖον στηριζόμενον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς γῆς.

Τὸ ἀριστοκρατικὸν δὲ τοῦτο στοιχεῖον ἢ ἀντιτάττεται πρὸς τὴν μοναρχίαν ὅπου ὑπάρχει μοναρχία, ἢ περιβέβληται τὴν κυριαρχίαν ὅπου μοναρχία δὲν ὑπάρχει.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐκ τῆς δουλοπαροικίας ὄχι μόνον μορφοῦται τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον τῆς ἀριστοκρατίας ταύτης τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς παρατείνεται ἡ κατάστασις αὕτη. Καθότι οἱ μὲν κυρίως λεγόμενοι δοῦλοι δύνανται ν' ἀποχωρισθῶσι τῆς ὁποίας καλλιεργοῦσι γῆς, νὰ ἐκποιηθῶσιν ὡς ὁ κινητὸς πλοῦτος, ἢ νὰ ἀναλάβωσιν ἄλλα ἔργα· ὁ δὲ δουλοπάροικος εἶναι παρακολούθημα τῆς γῆς, ἐκποιεῖται μετὰ τῆς γῆς καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὴν καλλιέργειαν μόνης αὐτῆς· ὁ δουλοπάροικος εἶναι κεφάλαιον ἀκίνητον, ἐνῷ ὁ δοῦλος εἶναι κινητὸν κεφάλαιον.

Πολλοὶ θεωροῦντες ὅτι διὰ τῆς ἰδιοκτησίας μορφωθεῖσαι ἐπαγιώθησαν αἱ ἀριστοκρατίαι, ἔσπευσαν ν' ἀναθεματίσωσι τὴν ἰδιοκτησίαν, ὡς πηγὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν θεσμῶν. Καὶ ἴσως ὁ Ῥουσὼ εἶχε κατὰ νοῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, γράφων ὅτι «ὁ ἀνεγείρας τὸν πρῶτον φραγμὸν πρὸς διαχωρισμὸν τῶν κτημάτων ὑπῆρξεν ὁ μεγαλείτερος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Ὁ δὲ Προυδών, γνωστὸς διὰ τὴν θρασύτητα τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ, ἀπετόλμησε νὰ ὀνομάσῃ κλοπὴν τὴν ἰδιοκτησίαν, συγχέων οὕτω τὸν ἔνοχον μὲ τὸ θῦμα αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἰδιοκτησίαν μὲ τοὺς διαρπάσαντας καὶ καταπατήσαντας αὐτὴν κατακτητάς. Ἐὰν ὅμως παραβάλωμεν τὴν ἀριστοκρατικὴν Εὐρώπην πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἡ ἰδιοκτησία δὲν καθιερώθη, καὶ ἐξετάσωμεν ποῦ ὁ πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη ἀσφαλέστερον, θέλομεν ἀνα-

γνωρίσει ὅτι ἡ φεουδαρχικὴ Εὐρώπη ἔσχεν ἰσχυρὰν τάσιν πρὸς τὴν πρόοδον, ἐνῷ ἡ Ἀσία διέμενε στάσιμος· ὅτι ὁ πολιτισμὸς προώδευσεν ἀδιαλείπτως ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδιοκτησίας, κατεπνίγη δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἔνθα οὔτε ἀριστοκρατία, οὔτε ἰδιοκτησία ἐδυνήθησαν ποτὲ νὰ παγιωθῶσι· καὶ διατί τοῦτο; Διότι οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐκεῖ ὅπου μοναρχία δὲν ὑπάρχει, ἡ ἀριστοκρατία διαιρεῖται εἰς κόμματα, εἰς Πατρικίους φιλελευθέρους καὶ μή, εἰς Τόρεις καὶ Οὐίγγους, αὐτοὺς καταπολεμοῦντας ἑαυτούς. Ἐκεῖ δὲ ὅπου οἱ νόμοι καὶ τὰ ἤθη καθιέρωσαν τὴν μοναρχίαν, αὕτη εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς ἀριστοκρατίας ἀντίπαλος. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς πάλης ταύτης ἕκαστον κόμμα ἔχει ἀνάγκην φίλων, ὀπαδῶν καὶ στηριγμάτων, ἔχει συμφέρον νὰ προσελκύσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ἵνα χρησιμεύσῃ ὁ λαὸς εἰς τὰ διαμαχόμενα κόμματα, πρέπει νὰ κινηθῇ, νὰ ὁπλισθῇ, νὰ λάβῃ ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὰ κοινὰ πράγματα καὶ μετοχὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Ἐκ τούτου ἀναγεννᾶται τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀναφαινόμενον τὸ πρῶτον ὡς ταπεινὸς σύμμαχος τῆς ἀριστοκρατίας, ἢ τῆς μοναρχίας, συγκοινωνεῖ τέλος μετ' αὐτῶν κραταιούμενον.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὑπερίσχυσε τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον ἐν Ῥώμῃ, μετὰ μακροχρόνιον πάλην αὐτοῦ μετὰ τῶν Πατρικίων.

Ὡσαύτως δὲ ἴδομεν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, πρῶτον μὲν τὰς συνεχεῖς προσπαθείας τῆς μοναρχίας πρὸς ταπείνωσιν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς γῆς, δεύτερον δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην συμμαχοῦσαν μετὰ τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου πρὸς περιστολὴν τῆς μοναρχίας. Καὶ οὕτως, ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἡ μοναρχία προστατεύσασα τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς κοινότητας, τὰς ἑστίας ταύτας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ

κινητοῦ πλούτου, κατώρθωσε τέλος νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ νὰ μεταβάλῃ τοὺς εὐπατρίδας εἰς αὐλικούς. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ἡ ἀριστοκρατία συμμαχήσασα μετὰ τοῦ λαοῦ, ἐπέβαλε τὸν χάρτην αὐτῆς εἰς τὴν Μοναρχίαν.

Εἶπον ὅτι ὁ δουλοπάροικος ὑπεχρεώθη δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος νὰ καλλιεργῇ τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα. Ἐν τούτοις ἡ καλλιέργεια αὕτη ἔπρεπε νὰ ἐπιτηρῆται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὀχληρᾶς ταύτης φροντίδος, ὁ γαιοκτήμων συνεφώνησε πολλαχοῦ μετὰ τοῦ δουλοπαροίκου νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν καλλιέργειαν ὁλοκλήρου τοῦ κτήματος, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ λαμβάνῃ ἐκφόριον ἀϊδίως, ἢ ὡρισμένον τι ποσὸν εἰς εἴδη ἢ χρήματα. Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας ἐβελτιώθη· καθότι ὁ δουλοπάροικος ἀπολαύων οὕτως ὁλοκλήρου τοῦ προϊόντος τῆς γῆς, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως χρησιμοποιήσῃ τὸν ἐκμισθωθέντα αὐτῷ ἀγρόν.

Πλὴν δὲ ταύτης καὶ ἑτέρα τις σύμβασις μεταξὺ γαιοκτήμονος καὶ δουλοπαροίκου προπαρεσκεύαζε λελη θότως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς δουλοπαροικίας.

Ὁ δουλοπάροικος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔμψυχός τις μηχανὴ προσκεκολημένη τῇ γῇ. Ἐὰν λοιπόν, συναινοῦντος τοῦ κυρίου του, μισθώσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, γίνεται κύριος τῶν καρπῶν τῆς φιλοπονίας του.

Τὸ μίσθωμα τοῦτο ἐκαλεῖτο «ἀβρὸκ» ἐν Ῥωσσίᾳ πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χωρικῶν.

Διὰ τῆς καταβολῆς δὲ ταύτης τοῦ ἀβρὸκ εἶχε μορφωθῇ ἐν Ῥωσσίᾳ τεχνουργικός τις πληθυσμὸς ἐκ δουλοπαροίκων συγκείμενος.

Οἱ καταβάλλοντες τὸ ἀβρὸκ χωρικοὶ ἀνατιθέμενοι πολλάκις τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος εἰς τοὺς συγ-

γενεῖς αὐτῶν, ἀπεδήμουν ἵνα ἐξασκήσωσιν ἀλλαχοῦ διαφόρους τεχνουργίας. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν Πετρουπόλει καὶ Μόσχᾳ ξυλουργοὶ ἢ λεπτουργοί. Πολλοὶ δουλοπάροικοι μισθοῦντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς μετήρχοντο καὶ διαφόρους ἐμπορίας καὶ κατετάττοντο ὡς ἐπιτηδευματίαι εἰς Γίλδ, ἢ τάξεις. Ἐν Πετρουπόλει καὶ Μόσχᾳ ὑπῆρχον συνοικίαι ἐμπορικαὶ ἀνήκουσται εἰς τὸν Τζερεμέτιεφ, ἢ εἰς τὸν Ὀρλὼφ κ.τ.λ. Τὸ μεγαλοπρεπέστερον πιλοποιεῖον τῆς Μόσχας ἀνῆκεν εἰς δοῦλον τοῦ Κόμητος Τζερεμέτιεφ. Πολλοὶ μάλιστα τῶν δούλων τούτων ἐκαλλιέργουν καὶ τὰς καλὰς τέχνας.

Ὁ Τουργκουνὼφ ἀναφέρει ὅτι ἐν μιᾷ μουσικῇ συμφωνίᾳ τῆς ὁποίας κορυφαῖος ἦτο εἷς δοῦλος, ὁ δοῦλος οὗτος ἀντὶ γραμματίου εἰσόδου ἔτυχε παρὰ τοῦ κυρίου του τοῦ ἐγγράφου τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς γενικώτερον ἐτελέσθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δουλοπαροίκων. Οἱ ἀριστοκράται καὶ εὐγενεῖς τυῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν κύριοι τῆς γῆς καὶ τῶν δουλοπαροίκων. Ἀποδημοῦντες δὲ πολλάκις ἕνεκα στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἢ σταυροφορικῶν πολέμων, ἢ ἐνδιατρίβοντες εἰς τὰς πόλεις καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτηρῶσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, παρεχώρουν τὴν χρῆσιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ συνεφώνουν τὴν πληρωμὴν ποσοῦ ὡρισμένου εἰς καρποὺς ἢ εἰς χρήματα. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, αὐτοὶ ἔτι μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο τῶν ἀγρῶν καὶ κατεχρεοῦντο, καταδαπανῶντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, οἱ μὲν χωρικοὶ ἔσπευδον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, οἱ δὲ ἀριστοκράται παρεχώρουν αὐτὴν ἐπὶ τιμήματι, καὶ οὕτω ἐτελέσθη κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἡ τῶν χωρικῶν ἀπελευθέρωσις.

Κατὰ δὲ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ διαταράξασαι τὴν Αὐστρίαν ἐπαναστάσεις καὶ ὁ τρομερὸς ἀλλὰ σωτήριος τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐμφύλιος πόλεμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γενναία πρωτοβουλία τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, ἀπήλλαξαν διὰ παντὸς τήν τε Εὐρώπην καὶ τὴν Β. Ἀμερικὴν ἀπὸ τοῦ ἐπονειδίστου στίγματος τῆς δουλείας.

Ἀλλὰ διὰ τῶν οὐσιωδῶν τούτων μεταῤῥυθμίσεων κατωρθώθη καί τι πλέον, ὅτι οἱ δουλοπάροικοι, οἱ ἀριθμούμενοι ἐν Ῥωσσίᾳ μάλιστα εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια, οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπέκτησαν, ἀλλὰ καὶ ἰδιοκτησίαν ὑπὸ τὸν ὅρον ἀτελοῦς τινος ἀποζημιώσεως τῶν γαιοκτημόνων.

§ 4. *Περὶ ἀγροληψίας.*

Ὁ χωρικὸς ἀπηλευθερώθη, ἐξαγοράσας τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ χωρικὸς οὗτος οὔτε κτηματίας ἦτο, οὔτε χρημάτων οὔτε κεφαλαίων ηὐπόρει· ἑπομένως οὔτε πατριαρχικῶς ἐδύνατο νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆν, οὔτε μισθωτὴς αὐτῆς νὰ γίνῃ. Πρὸς τούτοις δὲ οἱ γαιοκτήμονες ἢ δὲν ἐδύνατο, ἢ δὲν ἤθελον, μισθοῦντες ἐργάτας, νὰ διευθύνωσιν αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν. Ἐκ τούτων παρήχθη ἢ ἐξετάθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν, ἡ ἑταιρία ἢ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, καθ' ὃ αἱ γαῖαι διηρέθησαν εἰς μερίδας, καλλιεργουμένας ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἀγροδότου. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ σύστημα, οἱ γαιοκτήμονες παρεχώρησαν τοῖς καλλιεργηταῖς γῆν, κεφάλαια, ἀγροτικὰς οἰκοδομὰς ἢ καλύβας, συμφωνήσαντες μετ' αὐτῶν τοὺς ὅρους καὶ τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς δι' ἀγρολήπτων καλλιεργείας ὑπῆρχε, κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, καὶ ἐπὶ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις (1) καὶ ἐπὶ Κάτωνος ἐν Ῥώμῃ (dere rustica)· ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα, τὰ μὲν κτήματα ἔλαβον μεγάλην ἔκτασιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν δούλων ηὔξησεν, ἡ δουλικὴ καλλιέργεια ἐπεκράτησεν. Ὁ Κολυμέλλας, ζήσας, 40 ἔτη Μ. Χ., οὐδὲν ἀναφέρει περὶ ἐπιμόρτου καλλιεργείας, εἰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἀναφαίνεται αὖθις ἐπὶ Τραϊανοῦ, καθότι ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ τοῦ νέου Πλινίου ἀναγινώσκομεν ὅτι αὐτὸς διάγων μακρὰν τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ βλέπων ὅτι οἱ μισθωταὶ καὶ κακῶς διαχειρίζονται αὐτὰ καὶ τὸ μίσθωμα αὐτῶν καθυστεροῦσιν, ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰ ἐπὶ μορτῇ.

Ὁ Σισμόνδης πλανᾶται λοιπόν, βεβαιῶν ὅτι, ὅτε οἱ βάρβαροι εἰσέβαλον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, εἰσέφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας (2).

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπεκράτησεν ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τῆς δουλοπαροικίας· ἐν Ἱσπανίᾳ κατέστη σχεδὸν γενικόν· πρὸ δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1789 τὰ $\frac{4}{5}$ καὶ κατ' ἄλλους τὰ $\frac{5}{6}$ τῆς Γαλλίας ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα.

Ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον ἐκ τίνων συμβεβηκότων παρήχθη. Οἱ μὴ δυνάμενοι ἢ μὴ θέλοντες αὐτοπροσώπως νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων εἰσὶ πολλοὶ σήμερον, καὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐπὶ φεουδαρχίας. Ὅπως καλλιεργηθῶσι λοιπὸν τὰ κτήματα ταῦτα, ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐκμισθωθῶσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πλίνιον, δυσκόλως εὑρίσκοντο τίμιοι καὶ ἀξιόχρεοι ἐνοικιασταὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ,

---

(1) Βίῳ Σολ. Πλουτάρχου.

(2) Νέαι ἀρχαὶ τῆς Πολιτ. Οἰκον. σελ. 189.

καὶ δυσκολώτερον ἐπὶ φεουδαρχίας· ἐν γένει δὲ οἱ μισθωταί εἰσι σπάνιοι, ὅπου τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν εὐάριθμα, ἡ δὲ καλὴ πίστις ἐξέλιπεν. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἰδιοκτῆται πρῶτον μὲν δὲν ἐδύναντο οὔδ' ἤθελον νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ δεύτερον οὐδ' εἰς μισθωτὰς τιμίους καὶ ἀξιοχρέους ἐδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσι τὰ κτήματά των, τί ἔπρεπε νὰ πράξωσι; Νὰ συνεταιρισθῶσι μετὰ τῶν γεωργῶν, συμμοιράζοντες μετ' αὐτῶν τὴν ἀκαθάριστον τῶν κτημάτων πρόσοδον.

Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάσις τοῦ συστήματος τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, ἥτις μετέχει τῆς τε μισθώσεως καὶ τῆς ἑταιρίας.

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων, ἐν μὲν ταῖς ἰταλικαῖς χώραις καὶ ἔν τισιν ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας ἐπικρατεῖ εἰσέτι τὸ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας σύστημα, ἐνῷ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Λομβαρδίᾳ, ὅπου τὰ κεφάλαια ἀφθονοῦσιν, ἐπικρατεῖ ἡ διὰ μισθωτῶν καλλιέργεια τῶν κτημάτων, ὁσάκις οἱ ἰδιοκτῆται δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλωσι νὰ ἐπιστατήσωσιν αὐτοὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν.

Ἐμβατεύοντες ἤδη κάλλιον εἰς τὴν φύσιν τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιεργείας, ἐξετάσωμεν τίνα τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ προσόντα αὐτῆς. Πολλοὶ κατέκριναν τὸν τρόπον τοῦτον τῆς καλλιεργείας, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροληπτῶν τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος κράτους, ἢ τῆς δεῖνος ἐπαρχίας. Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὸν Τρακὴν ἰδιοκτήτην τοῦ Βουρβωναῖ, παντοῦ ὅπου ἡ γῆ δὲν εἶναι εὔφορος, οἱ ἀγρολῆπται δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτοι παρατηρεῖ εἰσι τόσον ἐνδεεῖς, ὥστε ἀδύνατον νὰ παραιτηθῶσι τῆς καλλιεργείας ἀλλοτρίων γαιῶν. Προστίθησι μάλιστα ὅτι γνωρίζει ἰδιοκτησίας, αἵτινες πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καλλιεργούμεναι, δὲν ἠδυ-

νήθησαν νὰ διαθρέψωσι τοὺς κατοίκους αὐτῶν. Τοὐναντίον δὲ ὁ Σισμόνδης, κρίνων τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας τῆς Τοσκάνης περιστάσεις, ὅπου ὁ γεωργὸς ἀπολαύων τοῦ ἡμίσεως τῶν καρπῶν οὔτε τοὺς φόρους ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ, οὔτε τὰς παραγωγικὰς δαπάνας κατέβαλλε, παρατηρεῖ ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς καλλιεργείας εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος ἐν Τοσκάνῃ. «Οἱ ἰδιοκτῆται, λέγει ἐμπιστεύονται εἰς τὸν ἀγρολήπτην ἀγροικίαν καὶ ἀγροὺς ἐκχερσωμένους ὡς καὶ τὰ ἀναγκαῖα ζῶα καὶ κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν». Αἱ δὲ ἰδιοκτησίαι αὗται μικρὰν ἔχουσιν ἔκτασιν. Ὁ ἀγρολήπτης ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὰ γεωργικὰ ἔργα, λαμβάνων ἀντὶ μισθοῦ, «τὸ ἥμισυ τῶν καρπῶν καὶ ἀποδίδων τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην». Τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας εἶναι γενικὸν ἐν Τοσκάνῃ· αἱ κατὰ τόπους συνήθειαι ὀλίγον τὸ ἐτροποποίησαν, «οὐδεὶς ὑπάρχει διαγωνισμὸς σήμερον μεταξὺ ἀγρολητῶν». Ὁ χωρικὸς τῆς Τοσκάνης, λαμβάνων τοιούτῳ τρόπῳ ὅλην αὐτοῦ τὴν τροφὴν ἀπὸ τῆς γῆς, οὐδεμίαν ἔχει χρηματικὴν ἀνάγκην, οὐδ' ὑποχρεοῦται εἰς πληρωμήν τινα· «καθότι ἡ πληρωμὴ τῶν φόρων ἐπιβαρύνει τὸν ἰδιοκτήτην»· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τι νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τὸ δημόσιον, ἐν γένει εὐνοϊκῶς διάκειται πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ.

«Περὶ δὲ τῶν σχέσεών του μετὰ τοῦ ἀγροδότου, αὐταὶ καθιερώθησαν ὑπὸ τῶν ἐθίμων· ναὶ μὲν ὁ ἰδιοκτήτης «δύναται ν' ἀποπέμψῃ τὸν ἀγρολήπτην», ἀλλὰ τοῦτο εἶναι σπάνιον· καθότι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τὰς αὐτὰς συμφωνίας θέλει καλλιεργήσει τὴν γῆν. Ἕνεκα τούτου, οἱ χωρικοὶ ζῶσιν ἐπὶ τῶν γαιῶν τούτων ὡς ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν καὶ προσπαθοῦσι νὰ βελτιώσωσιν αὐτάς, ἐμπιστευόμενοι εἰς τὸ μέλλον, καθόσον τοὺς ἀγροὺς τούτους θέλουσι καλλιερ-

γῆσει καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Οἱ λόφοι τοῦ Βὰλ δὲ Νιβόλ εἶναι κατάφυτοι ἀπὸ ἐλαίας, ἀμπέλους, συκαμινέας, συκᾶς καὶ δένδρα καρποφόρα παντὸς εἴδους· εἰς τοὺς πρόποδας δὲ μόνον αὐτῶν καλλιεργοῦνται τὰ σιτηρά, πρὸς βελτίωσιν μᾶλλον τῶν γαιῶν. Οἱ χωρικοὶ γνωρίζουσι τὸ ποιὸν καὶ τοῦ ἐλαχίστου τῶν κτημάτων τεμαχίου».

Κατὰ τὸν Σισμόνδην, ὁ χωρικὸς οὐδένα ἀναλαμβάνει τῶν ἀγώνων τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἂν πρόκηται λόγος περὶ δίκης, ἡ διεξαγωγὴ αὐτῆς εἶναι ἔργον τοῦ ἰδιοκτήτου. Ὁ ἀγρολήπτης λοιπὸν τῆς Τοσκάνης οὔτε πρὸς ἄλλους ἔχει τι νὰ διαμφισβητήσῃ, οὔτε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε πρὸς τὸν ἀγροδότην, καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ὁ πρᾷος αὐτοῦ χαρακτήρ.

Ὁ Σισμόνδης περιγράφει τὴν οἰκιακὴν κατάστασιν τοῦ χωρικοῦ, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἡ κατοικία του, αἱ προμήθειαί του, ἡ τροφή του, ἡ ἐνδυμασία του ὑπάρχουσιν εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι τὰ ἱμάτια αὐτῶν τεχνουργοῦνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Πρὸς τούτοις παρατηρεῖ ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐργάζεται μὲ ζῆλον, μὲ ἐπιμονήν, μὲ νοῦν ἐγρήγορον καὶ καλὴν προαίρεσιν.

Κατὰ τὸν οἰκονομολόγον τοῦτον, ἡ ταυτότης ἢ ἡ ἐπανάληψις τῶν ἔργων παρέχει μὲν εἰδικήν τινα ἐπιδεξιότητα εἰς τὸν ἐργάτην, ἀλλ' ἐξαμβλύνει καὶ τὰς σωματικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὁ ἀγρολήπτης ὅμως τῆς Τοσκάνης, ἀλληλοδιαδόχως μεταβαίνων ἀπὸ ἔργου εἰς ἔργον, ἀναπτύσσει τὰς δυνάμεις του καὶ δὲν αἰσθάνεται τὸν κόρον, ὃν συνεπάγεται ἡ μονοτονία τῶν ἔργων.

Ὁ χωρικὸς τῆς Τοσκάνης δὲν ἀπολαύει μόνων τῶν φυσικῶν τούτων ἀγαθῶν, ἀλλ' εἰσέτι διατελεῖ καὶ ὑπὸ κλίμα ὡραῖον. Πρῶτον μὲν ἡ ἀκατάπαυστος θέα τῆς φύσεως ὡραΐζει καὶ θερμαίνει τὴν φαντασίαν αὐτοῦ· δεύτερον

δὲ ἡ ἠθικότης του βελτιοῦται χάρις εἰς τὴν εὐσέβειάν του καὶ εἰς τὰς ἱερὰς διδασκαλίας.

Τελευταῖον ἡ καθαρὰ γλῶσσα τῆς Τοσκάνης συνενώνει ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας· καὶ ὁ χωρικὸς μὴ ἠξεύρων ν' ἀναγνώσῃ, γνωρίζει ἐκ στήθους τὰς ὡραιοτέρας ποιήσεις τοῦ Ἀλφιέρη, τὰς ὁποίας ἀκούει ν' ἀπαγγέλλωσιν εἰς τὸ θέατρόν του· ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ λαοῦ δὲν διακωλύει τὴν κατάρτισιν μεγάλων περιουσιῶν· διὸ καὶ ἡ Τοσκάνη εὐμοιρεῖ πλουσίων ἀνδρῶν. Ἀληθὲς ὅτι ἕνεκα τῆς πολυτελείας τῶν πόλεων, πολλοὶ καταχρεωθέντες σήμερον ζητοῦσι νὰ μεταβάλωσι τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας, ἐπὶ προφάσει ὅτι οἱ ἀγρολῆπται εἰσὶ πολέμιοι τῶν ἐντελεστέρων μεθόδων καὶ τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς. Ἀλλὰ πραγματοποιήσατε λέγει τὰς ἐντελεστέρας ταύτας μεθόδους καὶ ἡ γῆ θέλει μετασχηματισθῇ εἰς ἐργοστάσιον, ὁ δὲ ἰδιοκτήτης εἰς ἔμπορον· οἱ χωρικοὶ ἐνδεέστεροι γινόμενοι θέλουσι περιορίσει τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν· ἡ ἐσωτερικὴ κατανάλωσις θέλει ἐλαττωθῇ· ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ἐξόδευσις τῶν προϊόντων τῆς γεωργίας θέλει καταστῇ προβληματική.

Ὁ Σισμόνδης ὁμολογεῖ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ συστήματος τούτου ἡ καθαρὰ τῆς Τοσκάνης πρόσοδος δὲν εἶναι μεγάλη. Οὐχ ἧττον ὅμως αἱ ὁδοί, τὰ δημόσια καταστήματα κ.τ.λ. διατελοῦσιν εἰς ἀρίστην κατάστασιν (1).

Δυστυχῶς διὰ τῆς ζωηρᾶς ταύτης σκηνογραφίας τῆς Τοσκάνης δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς ἐπὶ μορτῇ καλλιεργείας· καθότι 1) ἡ ἐξ ἡμισείας κάρπωσις τοῦ καλλιεργουμένου κτήματος δὲν εἶναι προσὸν ἀναπόσπαστον τοῦ συστήματος τῆς

(1) Μελέται τῆς Πολ. Οἰκον. Τόμ. Α'.

ἀγρολῃψίας, ἐπειδὴ εἰς τὴν Γένοβαν καὶ Λοῦκαν ὁ ἀγρολήπτης ἀπελάμβανε τὸ $^1/_3$, οὐχὶ δὲ τὸ $^1/_2$ τῶν καρπῶν ὡς ἐν Τοσκάνῃ καὶ ἐν Λομβαρδίᾳ.

Ἀλλαχοῦ οἱ ἰδιοκτῆται ἐπιφυλάττονται ἑαυτοῖς ἐξαιρετικά τινα προϊόντα, οἷον τὸ τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου κ.τ.λ.

2) δὲ περὶ πληρωμῆς φόρων παρατηρῶ ὅτι ἐν τῷ Παπικῷ κράτει οἱ φόροι ἐπληρώνοντο ἐξ ἡμισείας ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ ἀγρολήπτου, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν τοῦτο γίνεται.

3). Ὁ Σαίης καὶ ὁ Σισμόνδης παραδέχονται ὅτι τὰ κεφάλαια τῆς γεωργίας καταβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἀγροδότου· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀληθεύει ἐν γένει, καθότι ἐν Βονωνίᾳ τὸ κεφάλαιον καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ.

Ἐν Ἑλλάδι οἱ μὲν ἀγρολῆπται τῶν ἐθνικῶν γαιῶν καταβάλλουσι 15 τοῖς $^0/_0$ εἰς τὸ δημόσιον, ἡ δὲ ἀγρολῃψία τῶν ἰδιωτικῶν γαιῶν ἐνεργεῖται ὑπὸ διαφόρους συμφωνίας ἕνεκα εἰδικωτέρων τινῶν λόγων, περὶ ὧν ποιήσω κατωτέρω μνείαν. Ἐνταῦθα δὲ δύω μόνον εἴδη αὐτῶν σημειῶ, τὸ «συντροφικόν», καθ' ὃ ὁ ἀγροδότης παρέχει τῷ ἀγρολήπτῃ τοὺς βόας καὶ τὸν σπόρον, μετὰ ταῦτα δὲ προαφαιρουμένου τοῦ φόρου καὶ τοῦ σπόρου, οἱ καρποὶ διανέμονται ἐξ ἴσου μεταξὺ ἀγροδότου καὶ ἀγρολήπτου· καὶ δεύτερον τὸ «τριτάρικον» δι' οὗ ὁ ἀγρολήπτης ἀναλαμβάνει μὲν τὰς παραγωγικὰς δαπάνας, μετὰ δὲ τὴν προαφαίρεσιν τοῦ φόρου, ὁ ἰδιοκτήτης λαμβάνει τὰ $^3/_9$. Δὲν ἀναφέρω τὸ γαιόμορον, καθότι θεωρῶ τοῦτο ὡς μίσθωμα, συνιστάμενον ἐκ ποσοῦ ἴσου τῷ καταβληθέντι ἐν τῷ ἀγρῷ σπόρῳ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἐξυμνοῦντες τὸ σύστημα τῆς ἀγρολῃψίας α' μέν, διότι ὁ ἀγρολήπτης ἀπολαμβάνει ἐξ ἡμισείας τοὺς καρπούς, 2) δέ, διότι δὲν πλη-

ρώνει τὸν ἔγγειον φόρον καὶ 3), διότι δὲν καταβάλλει τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας, θεωροῦσι τὸ σύστημα τοῦτο ἐκ μονομερείας καὶ μορφόνουσι τὴν περὶ τούτου κρίσιν των ἐκ περιστάσεων ἰδιαζουσῶν εἰς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα κράτος. Προσέτι δὲ οἱ κατακρίναντες τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ὁ Τρακῆς, διότι ἐν τῷ Βουρβωναῖ οἱ ἀγρολῆπται εἰσὶν ἐνδεεῖς καὶ τὰ κεφάλαια σπάνια, εἰς τὸ αὐτὸ περιπίπτουσιν ἀτόπημα· καθότι, κατὰ τὸν Σισμόνδην, ἐν Τοσκάνῃ λ. χ. καὶ τὰ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ οἱ γεωργοὶ εὐποροῦσι. Τὰ αὐτὰ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τοὺς ἀγρολήπτας τῆς Γένοβας καὶ τοὺς τῆς Ἑλβετίας ἀπολαμβάνοντας τινὰ εὐπορίαν· ὥστε οἱ ὅροι, καθ' οὓς συνιστᾶται ἡ ἑταιρία τῆς ἀγροληψίας, κατὰ τόπους διαφέρουσι, καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν παρουσιάζονται ἁπανταχοῦ τ' αὐτά.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ζητήσωμεν γενικώτερά τινα προσόντα τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας.

Εἶπον ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας παράγεται καὶ διατηρεῖται ἐκεῖ, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται, μὴ θέλοντες ἢ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, οὐδὲ νὰ ἐκμισθώσωσιν αὐτὰ δύνανται ἐλλείψει κεφαλαιούχων. Τῷ ὄντι, ἵνα μισθώσῃ τις κτῆμα, δεῖται κεφαλαίων· 1) μέν, ὅπως καταβάλῃ τὸ μίσθωμα· 2) δέ, ὅπως καταβάλῃ τὰ τῆς καλλιεργείας ἔξοδα καὶ 3), ὅπως πληρώσῃ τοὺς ἐργατικοὺς μισθούς. Ἐλλείψει λοιπὸν κεφαλαιούχων, ὁ ἰδιοκτήτης ὁ μὴ δυνάμενος, ἢ μὴ βουλόμενος νὰ ἐπιστατήσῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτοῦ, ἀναγκάζεται νὰ συγκοινωνήσῃ μετὰ τοῦ χωρικοῦ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἑταιρίας ταύτης, ὁ ἰδιοκτήτης καὶ ὁ γεωργὸς ἀποζημιοῦνται εἰς εἴδη, κατά τινας συμφωνηθέντας ὅρους.

Ἰδοὺ ὁ πρῶτος χαρακτὴρ τῆς ἀγροληψίας. Αὕτη εἶναι ἑταιρία μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ καλλιεργητοῦ. Δι' ὃ καὶ τὰ κέρδη καὶ αἱ ζημίαι εἰσὶ κοιναί· ἄρα ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν χωρικὸς δὲν πληρώνει πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην μίσθωμα προσυμπεφωνημένον, οὐδ' αὐτὸς πληρώνει μισθόν τινα τῷ καλλιεργητῇ· ἀλλὰ κοινωνοῦντες, ἀποζημιοῦνται κατά τινας ὅρους ἐκ τῶν παραχθησομένων καρπῶν τῆς γῆς. Τοῦτο δὲ εἶναι μέγα πλεονέκτημα τοῦ συστήματος τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας· καθότι παντοῦ, ὅπου ἡ μεγάλη γεωργικὴ τάξις μισθοδοτεῖται, ἕνεκα τοῦ προσκαίρου καὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν μισθῶν, ἢ τῶν συμβαινουσῶν μεταβολῶν περὶ τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων, οἱ ἀποχειροβίωτοι ἐργάται τῆς γεωργίας περιπίπτουσι πολλάκις εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν.

Τοῦ δυστυχήματος τούτου εἰσὶ συνήθως ἀπηλλαγμένοι οἱ ἀγροληπται· καθότι οὗτοι εἰσὶ συνέταιροι τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ μισθοδοτοῦνται οὕτως εἰπεῖν ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως, συμμετέχοντες τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Σισμόνδη ὅτι οἱ ἀγροληπται ἔχουσι μέλλον τόσον ἀσφαλές, ὅσον οἱ ἰδιοκτῆται; ὄχι· καθότι ὁ μορτίτης πιθανὸν ἐνταῦθα μὲν ν' ἀπολαμβάνῃ τὸ ἥμισυ τῶν καρπῶν, ἐκεῖ δὲ τὸ τρίτον· πιθανὸν σήμερον μὲν νὰ λαμβάνῃ τὸ ἥμισυ, αὔριον δὲ ὁ ἰδιοκτήτης νὰ μεταβάλῃ τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως. Καὶ βεβαίως 1) παντοῦ, ὅπου οἱ κάτοικοί εἰσιν εὐάριθμοι ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς χώρας, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ἔσονται μᾶλλον ἐπικερδεῖς εἰς τοὺς ἀγροληπτας· ἀπ' ἐναντίας δ' ἐκεῖ, ὅπου ἡ γῆ μικρὰν ἔχει ἔκτασιν, οἱ δὲ κάτοικοί εἰσι πολυπληθεῖς, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ὁρισθήσονται πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου, ὡς εἰς τὰς νήσους λ. χ. 2). Ὡσαύτως δὲ ἡ μερὶς τοῦ ἰδιοκτήτου ἔσεται τόσῳ μεγαλειτέρα, ὅσῳ ἡ

γῆ εἶναι φύσει γονιμωτέρα· καθότι τὰ σχετικὰ κέρδη ὁρίζονται κατὰ λόγον τῆς καταβολῆς ἑκάστου τῶν συνεταίρων.

Ὁ Κάτων (de re rustica) μαρτυρεῖ ὅτι οἱ ἀγρολῆπται in agro Casinate καὶ venafro, ἀπήλαυον ἐπὶ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν τοῦ $\frac{1}{8}$ τῶν καρπῶν, τοῦ $\frac{1}{9}$ δὲ ἐπὶ τῶν τῆς μέσης ποιότητος καὶ τοῦ $\frac{1}{6}$ ἐπὶ τῶν μετριωτέρων· ἐν γένει δὲ ἡ μερὶς τοῦ ἀγρολήπτου ἔσεται ἐλαχίστη, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται παραχωροῦσι τὸ κεφάλαιον τῷ καλλιεργητῇ, καθότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τοῦ ἰδιοκτήτου μερὶς περιλαμβάνει καὶ τὸν τόκον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου. Τοιαύτη ἦτο βεβαίως ἡ κατάστασις τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ Σόλωνος, ὅτε, κατὰ τὸν Πλούταρχον, «ἅπας ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων· ἢ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἕκτα (ἤτοι $\frac{5}{6}$) τῶν γινομένων τελοῦντες, ἑκτημόριοι προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες κ.τ.λ.».

Πολλοὶ ἐθεώρησαν τὸ κείμενον τοῦτο ὡς ἐσφαλμένον, ἐκλαβόντες τὰ ἕκτα ὡς ἓν ἕκτον. Ἀλλὰ τὸ ἑκτημόριοι ἐξηγεῖ ἀρκούντως ὅτι ἐπλήρωνον $\frac{5}{6}$· οὐχὶ δὲ $\frac{1}{6}$·

Τοὐναντίον δ' ἐκεῖ, ὅπου οἱ γεωργοί, ὄντες εὐάριθμοι, καταβάλλουσιν αὐτοὶ τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας, ἢ ἐκεῖ ὅπου ἡ γῆ εἶναι ἄγονος, ἡ μερὶς τοῦ ἰδιοκτήτου ἔσεται μικρά. Ἐν Ἑλλάδι οἱ ἀγρολῆπται διατελοῦσι σήμερον εἰς ὁπωσοῦν εὐχάριστον κατάστασιν, ἐνῷ οἱ ἰδιοκτῆται ἀπολαύουσιν ἐλαχίστου κέρδους ἐκ τῶν γαιῶν αὐτῶν· ἐν Λούκῃ δέ, Γένοβᾳ καὶ Νεαπόλει, ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια ἀποβαίνει ἐπωφελεστέρα εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας. Ἡ κατάστασις λοιπὸν τοῦ ἀγρολήπτου δὲν εἶναι τόσῳ σταθερὰ καὶ μόνιμος· ὁ δὲ Σισμόνδης βεβαιῶν ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τῆς Τοσκάνης δύναται ν' ἀποπέμψῃ τοὺς ἀγρολήπτας καὶ ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται σκέπτονται, ὅπως ἐφεύρωσι παραγωγικωτέ-

ρας μεθόδους καλλιεργείας, ἐπιμαρτυρεῖ τοὺς λόγους ἡμῶν (1).

Προχωρήσωμεν ἀνερευνῶντες τὰ προσόντα τοῦ συστήματος τούτου ὑπὸ τὴν ἁπλῆν χρηματιστικὴν ἔποψιν.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παραγωγῆς ὁμολογεῖται ὅτι ἀπαιτοῦνται τρία τινά, γ ν ῶ σ ι ς, δ ύ ν α μ ι ς καὶ θ έ λ η σ ι ς. Ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ἡ γνῶσις τῶν ἐντελεστέρων καὶ οἰκονομικωτέρων μεθόδων· καθότι, ὡς θέλω ἀποδείξει, πραγματευόμενος περὶ μεγάλης καλλιεργείας καὶ περὶ ἐπισπορᾶς ἢ ἀμειψισπορείας, τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι τὸ παραγωγικώτερον καὶ τὸ παρέχον μείζονα καθαρὰν πρόσοδον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης· διὸ καὶ τείνει πολλαχοῦ εἰς τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ὑποτίθησι τεχνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις, τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ἐνεργούμενον ἐπὶ πλειοτέρων προϊόντων ὑποτίθησι γνώσεις ποικίλας πρὸς παρασκευὴν τῶν γαιῶν, καταλληλοτέρους τρόπους σπορᾶς, καλλιεργείας, συγκομιδῆς καὶ διατηρήσεως τῶν καρπῶν, χρῆσιν παντοίων λιπασμάτων κ.τ.λ. Τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ὑποτίθησι τελευταῖον κτηνοτροφίαν, καὶ τρόπους βελτιώσεως τοῦ εἴδους τῶν κτηνῶν. Ἀλλ' ὁ ἁπλοῦς χωρικὸς ἢ μορτίτης εἶναι δυνατὸν νὰ εὔμοιρῇ τῶν γνώσεων τούτων; καὶ ποῦ τάχα θέλει τὰς πορισθῇ; Ἐκ τῶν βιβλίων; Ἀλλ' αὐτὸς οὔτ' ἐννοεῖ, οὔτ' ἐλάλησέ ποτε τὴν γλῶσσαν τῶν βιβλίων. Ἐκ τῆς πείρας; ἀλλ' ἡ πεῖρα τῷ ὑπαγορεύει μάλιστα νὰ ἐμμένῃ εἰς ὅ,τι ἐμπειρικῶς ἐξέμαθε καὶ οὔτε ἔχει συνήθως ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς παρατόλμους ἐπιχειρήσεις δοκησισό-

(1) Ἐν Ἑπτανήσῳ οἱ ἀγρολῆπται τὸ πρῶτον ἐθεωρήθησαν ὡς συνιδιοκτῆται· μετὰ ταῦτα δὲ αἱ ἀγρολῆψίαι ἐκηρύχθησαν διηνεκεῖς· τελευταῖον δὲ μόνον ἀπηγορεύθησαν αἱ διηνεκεῖς ἀγρολῆψίαι.

φων ἰδιοκτητῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀγρολήπτης ἔχει τάσιν πρὸς τὴν πρόοδον, ἢ πρὸς τὴν ἀπομίμησιν ἐντελεστέρων μεθόδων, ἢ πρὸς ἀπόκτησιν ἐντελεστέρων ὀργάνων γεωπονικῶν, δυσκόλως θέλει προσπορισθῇ τὰ κεφάλαια τῶν ὁποίων χρήζει ἡ γεωργία πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς. Ἀπολαύων τοῦ ἡμίσεως ἢ μᾶλλον ἢ ἧττον τοῦ ἡμίσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, μόλις ἀποζῇ· καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἀπολαμβάνει καί τινα εὐπορίαν, δυσκόλως ὅμως δύναται ν' ἀποταμιεύσῃ χρήματα ὅπως δι' αὐτῶν ἐπαυξήσῃ τὰ εὐτελῆ αὐτοῦ κεφάλαια. Καὶ τοῦτο δὲ ἐὰν ὑποτεθῇ, ὁ ἀγρολήπτης δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸν συμφέρον εἰς τὴν καταβολὴν τῶν ἀποταμιευμάτων του ἐπὶ τῆς ὁποίας καλλιεργεῖ γῆς· καθότι τὸ προϊὸν τῶν ἀποταμιευμάτων αὐτοῦ θέλει συμμοιράσει μετὰ τοῦ ἰδιοκτήτου. Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ἀγρολήπτου ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην· καθότι οὔτ' εἰς αὐτὸν συμφέρει νὰ ἐναποθέσῃ κεφάλαια εἰς χεῖρας τοῦ χωρικοῦ, ἐπειδὴ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος θέλει συμμερισθῇ καὶ αὐτός.

Βεβαίως δὲν εἶναι ἀδύνατον, ἐν περιπτώσει καταβολῆς νέου κεφαλαίου, νὰ μεταβληθῶσι καὶ οἱ ὅροι τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἀγρολήπτου. Ἀλλ' ἡ ἐντελὴς ἐμπιστοσύνη μεταξὺ ἀνδρῶν ἀλλοίας ἀνατροφῆς καὶ ἀλλοίων ἠθῶν καὶ ἕξεων εἶναι δυνατή; ἡ ἀκριβὴς λογιστικότης ἐκ μέρους τοῦ χωρικοῦ εἶναι εὔκολος, εὐπραγματοποίητος; Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι ὁ ἀγρολήπτης δὲν ἐπιζητεῖ τὴν παραγωγικωτέραν καλλιέργειαν, ἀλλὰ τὴν ἀπαιτοῦσαν ὀλιγωτέρας προκαταβολάς.

Εἶπον ὅτι οὐδέτερος τῶν συνεταίρων ἔχει συμφέρον ἀποκλειστικὸν εἰς τὸ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς. Προσθέτω ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης οὐδ' ἀποχρῶσαν ἐμπιστοσύνην ἔχει συνήθως πρὸς τὸν ἀγρολήπτην ὅπως ἐνα-

ποθέσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ κεφάλαιόν του. Λ. χ. πρὸ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1789, ὅτε δηλ. τὰ $\frac{4}{5}$ τῆς Γαλλίας ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ μορτιτῶν, οἱ ἰδιοκτῆται κατήγγειλον τὴν κακὴν αὐτῶν πίστιν, μεταχειριζομένων τοὺς ὁποίους τοῖς ἐνεπιστεύοντο ἀροτῆρας βόας πρὸς μεταφορὰν προϊόντων.

Παρόμοιόν τι συνέβη νὰ παρατηρήσω καὶ ἐν Ἀττικῇ ἐκ μέρους χωρικῶν, μεταχειρισθέντων εἰς κατανάλωσιν μέρος τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτοῖς καρποῦ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου πρὸς σπορὰν τῶν ἀγρῶν.

Ὑπὸ τὴν καθαρὰν λοιπὸν χρηματιστικὴν ἔποψιν, τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας εἶναι σύστημα ἀτελές, καθόσον ὁ παραγωγὸς στερεῖται καὶ τῶν γνώσεων καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐνεργητικωτέραν καὶ παραγωγικωτέραν τὴν ἐργασίαν.

Ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια εἶναι ἑταιρία μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἐργάτου· καὶ ἐνῷ ὁ ἐπιστημονικώτερος καὶ πλουσιώτερος τῶν δύο συνεταίρων εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως οὕτως εἰπεῖν τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων καὶ δυνάμεων ἀνατίθεται εἰς τὸν ἀμαθέστερον καὶ ἐνδεέστερον.

Ἴδωμεν νῦν πῶς διετηρήθη καὶ διατηρεῖται τὸ σύστημα τοῦτο.

Ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια ἀναφύεται ἐκεῖ, ὅπου 1) ὁ μὲν γεωργὸς εἶναι ἐλεύθερος, οἱ δὲ ἰδιοκτῆται οὔτε δύνανται οὔτε θέλουσι νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων, ἀλλ' οὔτ' εἰς κεφαλαιούχους μισθωτὰς βούλονται νὰ τὴν ἐμπιστευθῶσι· 2) εἰς χώρας ὀρεινὰς καὶ ἀνωμάλους, ὅπου ἡ μικρὰ καλλιέργεια συνάδει μᾶλλον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς χώρας μορφήν· 3) ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια διατηρεῖται ἐκεῖ, ὅπου αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ μι-

κραί, οἱ μίσθιοι ἐργάται εὐάριθμοι καὶ τὰ κεφάλαια σπάνια· διατηρεῖται προσέτι ἕνεκα τῆς ἠθικῆς τῶν χωρικῶν καταστάσεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας. Τοιούτῳ τρόπῳ μεταξὺ μορτιτῶν καὶ ἰδιοκτητῶν τῆς Βανδέας ὑπῆρχον ἄλλοτε μᾶλλον σχέσεις πελάτου πρὸς πάτρωνα, ἢ γεωργοῦ πρὸς ἰδιοκτήτην.

« Ἐν τῇ Βανδέᾳ δὲν ὑπάρχουσι μεγάλαι πόλεις, κατὰ »τὴν Κ. Λαροσζακιελέν (1), ἀλλὰ κῶμαι δύο ἢ τριῶν χιλιά»δων ψυχῶν διεσπαρμέναι ἔνθεν κακεῖθεν. Τὰ χωρία εἰσὶν »εὐάριθμα καὶ αἱ ἀγροικίαι μικραί· αἱ ἰδιοκτησίαι διαιροῦν»ται εἰς τμήματα κατοικούμενα ὑπὸ μιᾶς οἰκογενείας καὶ »ἑνὸς ὑπηρέτου σπανίως χορηγοῦντα πρόσοδον ἀνωτέραν »τῶν 600 φρ.

» Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις (2) τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ χωρικῶν »δὲν ὡμοίαζον πρὸς ὅ,τι ἔβλεπέ τις ἐν τῇ λοιπῇ Γαλλίᾳ, »αἱ σχέσεις αὗται ἦσαν ἀλλαχοῦ πάντη ἄγνωστοι. Οἱ ἰδιο»κτῆται σπανίως ἐξεμίσθωνον τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν· »παρεχώρουν δὲ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς χωρικοὺς »ἐπὶ μορτῇ. Οὕτω δὲ συνεσφίγγοντο τὰ κοινὰ αὐτῶν συμ»φέροντα, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν ἐπανεπαύοντο εἰς τὴν κα»λὴν πίστιν.

» Πολλάκις 25 ἢ 30 τμήματα ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν »ἰδιοκτησίαν καὶ ἅπαντες οἱ κατοικοῦντες αὐτὰ χωρικοὶ »ὑπήγοντο οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχον»τικοῦ πύργου. Ὁ ἰδιοκτήτης προσεφέρετο πρὸς τοὺς χω»ρικοὺς πατρικῶς, ἐπεσκέπτετο αὐτοὺς συχνάκις, συνεμε»ρίζετο τὰ δυστυχήματα αὐτῶν, παρευρίσκετο εἰς τὰς »τελετάς των καὶ συνεποσίαζε μετ' αὐτῶν.

---

(1) Ἐν τῇ περὶ φυσικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῆς Βανδέας ἐκθέσει της, σελ. 43.

(2) Σελ. 44.

» Τὰς κυριακάς, οἱ χωρικοὶ οὗτοι συνευωχοῦντο εἰς τὴν »αὐλὴν τοῦ ἄρχοντος, καὶ προκειμένου περὶ θηρευτικῆς »τινος ἐκδρομῆς, ὁ ἱερεὺς ἀνήγγελλε τοῦτο δημοσίᾳ μετὰ »τὴν θείαν λειτουργίαν· ἅπαντες δὲ συνέῤῥεον εἰς τὴν ὁρι»σθεῖσαν θέσιν, καὶ τὸ αὐτὸ ἐγίνετο μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ »ἐμφυλίου πολέμου ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύονται αἱ μεταξὺ ἰδιοκτητῶν καὶ ἀγροληπτῶν τῆς Βανδέας σχέσεις, σχέσεις ἀγάπης, ἐμπιστοσύνης, ἀφοσιώσεως, διασωθεῖσαι καὶ ἐπὶ τῆς τρομερᾶς μεταβολῆς τοῦ 1789, ἥτις προοδεύσασα μὲ γιγαντιαῖα βήματα ἀνέτρεψε τὰ πάντα πρὸ ποδῶν αὐτῆς καὶ τοὺς ναοὺς τοῦ Ὑψίστου καὶ τοὺς θρόνους τῶν βασιλέων καὶ κληρικὰ καὶ ἀριστοκρατικὰ δικαιώματα καὶ πᾶν ὅ,τι καθιέρωσεν ὁ χρόνος, ἡ παράδοσις, ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν κοινωνικῶν συμβεβηκότων. Καὶ τῷ ὄντι, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τῶν συντριμμάτων τοῦ παρελθόντος ἀνῳκοδόμει νέαν κοινωνίαν καὶ ἐνεκέντριζεν εἰς τὸ γεγηρακὸς τῆς Γαλλίας σῶμα νέα ἤθη, νέους νόμους, νέους θεσμούς, οἱ χωρικοί, οἱ ἀγροληπται λέγω τῆς Βανδέας, ἐμμένοντες εἰς τὰς πατροπαραδότους αὐτῶν ἕξεις, ἐξέλεγον ἀξιωματικοὺς τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ δημάρχους, τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν ὁποίων ἡ λαιμητόμος ἐσφυρηλατεῖτο ἐν Παρισίοις ἐν ὀνόματι τοῦ κυριάρχου λαοῦ. Τόσῳ σφιγκτοὶ ἦσαν οἱ μεταξὺ χωρικῶν καὶ ἰδιοκτητῶν δεσμοί, τόσον εἰλικρινεῖς αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, σχέσεις διατηροῦσαι καὶ διαιωνίζουσαι τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας.

§ 5. *Περὶ τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλλιεργείας.*

Ἡ ἐκμίσθωσις εἶναι σύμβασις, δι' ἧς ὁ ἰδιοκτήτης παρέχει τὴν χρῆσιν τῆς γῆς πρὸς τὸν μισθωτὴν ἐπὶ ὡρισμένῳ ἀνταλλάγματι, ἢ ἐπὶ ὡρισμένῃ παροχῇ εἰς χρήματα ἢ ἄλ-

λα ἀντικαταστατὰ πράγματα. Ὁ μισθωτὴς ἀναλαμβάνει τὴν ὅλην διοίκησιν τῶν γεωργικῶν ἔργων· εἰς αὐτὸν ἀνήκει τὸ κεφάλαιον τῆς γεωπονίας· αὐτὸς πληρώνει τοὺς ἐργατικοὺς μισθοὺς καὶ καρποῦται ἀποκλειστικῶς τὸ κτῆμα διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως· γιγνώσκει δὲ αὐτὸς μόνος τὰς ζημίας καὶ τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἐκμίσθωσις λοιπὸν συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν καὶ χρῆσιν κεφαλαίων, δι' ὧν καταβάλλεται τὸ μίσθωμα, μισθοδοτοῦνται οἱ ἐργάται καὶ γίνονται αἱ ἀναγκαῖαι προκαταβολαὶ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἕνεκα τούτου, ὅσῳ τὰ κεφάλαιά εἰσι σπανιώτερα, τόσῳ αἱ ἐκμισθώσεις καθίστανται δυσκολώτεραι. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, δουλοπάροικοι ἀπελευθερωθέντες δὲν δύνανται νὰ γίνωσι μισθωταί· καθότι ναὶ μὲν αὐτοὶ ἀπέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν, ἧς ἐστεροῦντο, οὐχὶ δὲ καὶ κεφάλαια πρὸς ἀπότισιν τοῦ συμφωνηθέντος μισθώματος καὶ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ὁ ἀπελευθερωθεὶς δουλοπάροικος δύναται μὲν νὰ γίνῃ ἀγρολήπτης, καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας τὸ μίσθωμα πληρώνεται εἰς εἴδη· ὁ δὲ ἀγρολήπτης ἔχει ἀνάγκην μικρῶν μόνον προκαταβολῶν καὶ καλλιεργεῖ αὐτοπροσώπως τὸ κτῆμα· ἀλλ' ὁ ἀγρολήπτης δὲν δύναται νὰ γίνῃ καὶ μισθωτὴς ἐνδεὴς ὢν κεφαλαίων.

Ἐκ ταύτης ὅμως τῆς παρατηρήσεως δὲν συνάγεται ὅτι ἡ ἐκμίσθωσις ὑποτίθησιν ἀείποτε τὴν ὕπαρξιν ἀδρῶν κεφαλαίων. Ὄχι· ἀλλ' ὅσῳ τὰ κεφάλαιά εἰσι μεγαλείτερα, τόσῳ καὶ ἡ ἐκμίσθωσις εὐρυτέρων γαιῶν εἶναι δυνατή. Ἡ ἐκμίσθωσις εἶναι γενικός τις τύπος περιλαμβάνων ὁλόκληρον κλίμακα ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τοῦ εὐτελεστάτου ἀγροῦ μέχρι τῆς μυριοστρέμμου γῆς. Ὅ,τι λοιπὸν διακρίνει τὴν ἐκμίσθωσιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων, δὲν εἶναι ἡ μεγάλη τῶν ἐκμισθωθεισῶν ἰδιοκτη-

σιῶν ἔκτασις· καθότι ἐν Ἰρλανδίᾳ λ. χ. εἰ καὶ αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ λίαν ἐκτεταμέναι, οἱ δυστυχεῖς Ἰρλανδοὶ μόλις ἀποζῶσι καλλιεργοῦντες μικρὰ τεμάχια γῆς τὰ ὁποῖα ὑπομισθοῦσιν· οὐδὲ διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων διακρίνεται ἡ ἐκμίσθωσις· καθότι πολλάκις ἐνδεεῖς γεωργοὶ μισθοῦσι καὶ καλλιεργοῦσι κτήματα μικρά· ἀλλ' οὐδ' ἡ μίσθωσις ἐργατῶν, ἢ ἡ ὕπαρξις μισθίων ἐργατῶν εἶναι ὁ διακριτικὸς χαρακτὴρ τοῦ συστήματος τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας· καθότι 1) μέν, οἱ μισθωταὶ καλλιεργοῦσι πολλάκις ἰδίαις χερσὶ τὸ μισθωθὲν κτῆμα· 2) δέ, καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας (faire valoir) καὶ τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ὑπάρχουσι μίσθιοι ἐργάται. Ἑπομένως ἡ ὕπαρξις μισθίων ἐργατῶν δὲν εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἰρλανδίας ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς Ἰρλανδίας ἀποδημεῖ, δαπανῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὰς προσόδους εὐρυτάτης ἰδιοκτησίας τὴν ὁποίαν μόλις γνωρίζει. Ἡ μόνη φροντὶς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀκριβὴς εἴσπραξις τοῦ μισθώματος. Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι ὁ ἐνοικιαστὴς ἐμίσθωσε γῆν ἵνα τὴν καλλιεργήσῃ. Ὄχι· ὁ ἐνοικιαστὴς προέθετο νὰ κερδοσκοπήσῃ· διῄρεσε λοιπὸν τὴν γῆν εἰς διάφορα τμήματα μεγάλης ἐκτάσεως, τὰ ὁποῖα ὑπενοικίασεν εἰς τοὺς λεγομένους middlemen. Οἱ μεσεύοντες οὗτοι ἐνοικιασταί, παραλαμβάνοντες τὸ ὁποῖον ἐνοικίασαν κτῆμα, δὲν καταβάλλουσι κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν, ἀλλὰ πρὸς ἀποχέρσωσιν μόνον αὐτοῦ· ὑποδιαιροῦντες δ' αὐτὸ εἰς ἐλάχιστα τεμάχια, ἐκμισθώνουσιν αὐτὰ εἰς ἐνδεεῖς γεωργοὺς οἵτινες ἐνοικιάζουσι ἵνα καλλιεργήσωσιν. Ἀλλὰ ποῖα τὰ ὄργανα, τίς ἡ κατοικία τοῦ χωρικοῦ; Οὐδεμία. Ὁ χωρικὸς ἵνα ἐγκαταστήσῃ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐν τῷ μισθω-

θέντι τεμαχίῳ, πρέπει νὰ κατασκευάσῃ καλύβην· προσέτι δὲ ν' ἀποκτήσῃ καὶ γεωπονικὰ ὄργανα, τῶν ὁποίων συνήθως στερεῖται.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι, ἂν ὁ ἰδιοκτήτης ἐξεμίσθωσε τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ ἀντὶ 10,000 λιρῶν, ὁ δὲ πρῶτος μισθωτὴς ἀντὶ 11,000 εἰς τοὺς middlemen, οἱ middlemen θέλουσι τὴν ἐνοικιάσει εἰς τοὺς χωρικοὺς ἀντὶ 12,000, καὶ οὕτως ὁ ἐνδεὴς χωρικὸς θέλει ὑποβληθῆ εἰς τὴν πληρωμὴν οὐ μόνον τοῦ μισθώματος τοῦ ἰδιοκτήτου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀποζημίωσιν τοῦ πρώτου μισθωτοῦ καὶ τῶν μεσευόντων.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι οὔτε διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, οὔτε διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων, οὔτε διὰ τῆς ὑπάρξεως μισθίων ἐργατῶν διακρίνεται τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως.

Πῶς ἄρα ἡ ἐκμίσθωσις, ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, διακρίνεται οἰκονομικῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων;

Ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐκεῖ ὅπου, ἕνεκα κοινωνικῶν περιστάσεων ἢ ἱστορικῶν συμβεβηκότων, ἢ ἕνεκα τῶν ἐν ἰσχύϊ ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, αἱ γαῖαι καὶ τὰ κεφάλαια τῆς γεωπονίας περιῆλθον εἰς ὀλίγους, ἡ δ' ἐργατικὴ τάξις ὑπεραυξήσασα διατελεῖ ἐν ἀκτημοσύνῃ, τρία εὐδιάκριτα παράγονται συμφέροντα· τὰ τῶν ἰδιοκτητῶν, τὰ τῶν κεφαλαιούχων καὶ τὰ τῶν ἐργατῶν. Τὰ δὲ διακεκριμένα ταῦτα συμφέροντα, ὅσῳ αἱ κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἐπεκτείνονται καὶ ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται, τόσῳ διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἡ ἀτομικότης οὕτως εἰπεῖν ἑκάστου αὐτῶν ἀναφαίνεται καθαρωτέρα.

Τῷ ὄντι, διερευνῶντες τὴν φύσιν τῶν διαφόρων τρόπων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, εὑρίσκομεν·

1). Ὅτι ὑπὸ μὲν τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν, τὸ

αὐτὸ πρόσωπον περιβέβληται τὴν ἰδιότητα καὶ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ κεφαλαιούχου.

2). Ὑπὸ δὲ τὴν δουλικὴν καλλιέργειαν, τὸ κεφάλαιον συγχέεται μετὰ τῆς ἐργασίας.

3). Ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας, ὁτὲ μὲν ὁ ἐργάτης, ὁτὲ δὲ ὁ ἰδιοκτήτης καταβάλλει τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας καὶ ἡ σύγχυσις τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων ἐν μέρει ὑπάρχει.

Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ διὰ μισθωτῶν καλλιεργείᾳ ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων εἶναι πλήρης· καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ὁ μὲν ἰδιοκτήτης, ἤτοι ὁ κύριος τῆς γῆς προσπαθεῖ νὰ προσποριστῇ μεῖζον μίσθωμα, ὁ δὲ κεφαλαιοῦχος ἐπιζητεῖ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ κέρδη αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐργάτης ὁσάκις δὲν εἶναι συνάμα καὶ ἐνοικιαστὴς ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, προσπαθεῖ ν' αὐξήσῃ τοὺς ἐργατικοὺς αὐτοῦ μισθοὺς καὶ οὕτω πραγματοῦται ἡ ἀρχὴ ἥτις ἐγένετο τοσάκις ἀντικείμενον ὑπερβολικῶν ἐπαίνων καὶ κατακρίσεων, ἡ ἀρχὴ λέγω τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, καθ' ἣν ἕκαστος σκοπεῖ ν' αὐξήσῃ τὰ κέρδη του, μὲ ζημίαν πολλάκις τῶν πρὸς αὐτὸν διαγωνιζομένων· ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ νίκη ἐναπόκειται τῷ ἰσχυροτέρῳ, ἤτοι τῷ νοημονεστέρῳ καὶ πλουσιωτέρῳ.

Ὁ Βωμὼν (1) παρατηρεῖ ὅτι «ὁ διαγωνισμὸς μᾶλλον »τῶν χωρικῶν πρὸς ἀλλήλους ἀναβιβάζει τὰ μισθώματα, »ἢ ἡ πλεονεξία τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν middlemen. Ἐπει»δὴ δὲ διὰ μόνης τῆς γῆς τροφοδοτοῦνται οἱ χωρικοί, συνα»γελάζονται καὶ προσκολλῶνται ὡς οἱ σκώληκες εἰς αὐ»τήν. Ἡ δ' ἔνδεια αὐτῶν ἕνεκα τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ »πληθυσμοῦ ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε 2,000,000 »ἀνθρώπων στεροῦνται γῆς».

(1) Ἐν τῷ περὶ Ἰρλανδίας συγγράμματί του, τόμ. Α'. σελ. 257.

Τοιαύτη ἡ φύσις τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας. Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν αἱ μὲν κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἀνεπτύχθησαν, τὰ δὲ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν, πολυπληθὴς δὲ τάξις τοῦ λαοῦ μένει ἀκτήμων.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐκμισθώσεως τὰ συμφέροντα τῶν τριῶν κοινωνικῶν τάξεων διακρίνονται, ἐννοεῖται ὅτι ὁ μισθωτὴς θέλει προσπαθήσει 1) μέν, καταβάλλων ἀρκοῦντα κεφάλαια, νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ πλειότερον ἐκ τῆς γονιμότητος τῆς γῆς· διὰ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἐπισπορᾶς νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀεικίνητον μηχανήν, ἀδιαλείπτως παράγουσαν παντοδαπὰ προϊόντα, οὐδαμῶς δὲ ἠρεμοῦσαν· 2) δέ, δι' ἐλάσσονος δαπάνης νὰ παραγάγῃ πλειότερα. Ὥστε ἐνῷ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καὶ τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας δὲν ὑπάρχει συνήθως οὔτε ἡ δύναμις, οὔτε ἡ θέλησις πρὸς καταβολὴν νέων κεφαλαίων, τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐμφιλοχωροῦσιν οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ συστήματι τῆς ἐκμισθώσεως. Οἱ μισθωταὶ λ. χ. τῆς Ἀγγλίας, οἱ gentlemen farmers, οἱ εὐμοιροῦντες καὶ κεφαλαίων καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων, προσπαθοῦσιν ἀείποτε δι' οἰκονομικωτέρων μεθόδων καὶ ἐντελεστέρων ὀργάνων νὰ παραγάγωσι πλειότερα. Διερευνῶσι λοιπὸν τὴν ποιότητα τῶν ἀγρῶν ἐπιστημονικώτερον, μεταχειρίζονται πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν φυτικά, ζωϊκὰ καὶ ὀρυκτὰ λιπάσματα, συνιστῶσι κτηνοστάσια, διὰ τῆς κοπρίας τῶν κτηνῶν καθιστῶσι ποικίλην τὴν καρπιμότητα τῶν ἀγρῶν, τὰ δὲ κτήνη τρέφονται ἐπὶ τεχνητῶν λειμώνων. Οὕτω δὲ γονιμοποιουμένη ἡ γῆ, παράγει ἀδιαλείπτως καὶ δὲν χρήζει ἀναπαύσεως· διὰ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἐπισπορᾶς, πολλαπλασιάζονται τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας.

Ἀλλ' ἐρευνήσωμεν ὑπὸ τίνας ὅρους θέλουσιν ἐνεργηθῇ ὑπὸ τῶν μισθωτῶν αἱ βελτιώσεις αὗται καὶ προκαταβολαί;

Εἶπον ὅτι ἡ γῆ γονιμοποιεῖται, καθόσον καταβάλλομεν ἐπ' αὐτῆς κεφάλαια καὶ ἐργασίαν πλειοτέραν ἢ τεχνικωτέραν. Ἀλλ' ὑπάρχει ἐργασία καὶ καταβολὴ κεφαλαίων, ἐξ ὧν ἀμέσως ἀποζημιοῦται ὁ παραγωγός. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐργασία καὶ καταβολὴ κεφαλαίων, αἵτινες μετὰ πολλὰ μόνον ἔτη καρποφοροῦσιν. Ὁ μισθωτὴς λοιπὸν ὅσῳ πρόσκαιρος εἶναι, δηλ. ὅσῳ βραχυπρόθεσμος εἶναι ἡ ἐκμίσθωσις, τόσῳ ἔλαττον εἶναι πιθανὸν ὅτι θέλει καταβάλλει τὸ τελευταῖον τῆς ἐργασίας εἶδος· καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὅσῳ ἐγγίζει νὰ λήξῃ ἡ προθεσμία τῆς ἐκμισθώσεως, τόσῳ εἶναι βέβαιον ὅτι θέλει παύσει πᾶσα προκαταβολὴ ἥτις μετὰ πολλὰ μόνον ἔτη καθίσταται παραγωγική.

Ἑπομένως 1) ἐὰν ἡ ἐκμίσθωσις ὑποτεθῇ βραχυπρόθεσμος, ὁ μισθωτὴς οὔτε βάλτους θέλει ἀποξηράνει, οὔτε σύστημα ἐπισπορᾶς, οὔτε ὑδραυλικὰ ἔργα, οὔτε φυτείας θέλει ἐπιχειρήσει. Καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν φυτειῶν θέλει προσπαθήσει νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔνεστιν, ἀδιαφορῶν ἂν κινδυνεύῃ μετὰ ταῦτα νὰ ἐξαντληθῇ ἡ φυτεία· οἷον, ἡ ἄμπελος, ἢ τὸ δάσος.

2). Ἐπὶ ὑποθέσει, ὅτι διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τοῦ κτήματος, ὁ μισθωτής, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐκμισθώσεως, οὐ μόνον δὲν θέλει ἀποζημιωθῇ, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτήτης θέλει ἀπαιτήσει παρ' αὐτοῦ, ἀνανεουμένης τῆς συμβάσεως, ἀνώτερον μίσθωμα. Ἕνεκα τούτου, οἱ ἐπὶ βραχὺν χρόνον μισθωταὶ θέλουσιν ἀπέχει τῶν ἔργων δι' ὧν τὸ μισθωθὲν κτῆμα ἤθελεν ἀποδοθῇ ἐπαισθητῶς βελτιωμένον εἰς χεῖρας τοῦ ἰδιοκτήτου.

3). Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μακροτέραν προθεσμίαν ἐὰν συνήφθη

ἡ ἐκμίσθωσις, οὐχ ἧττον ἐπιζήμιος ἀποβαίνει πολλάκις εἰς τὴν γεωργίαν, ἕνεκα τῶν διαλυτικῶν ὅρων οἵτινες παρέπονται αὐτῇ.

Καὶ πρῶτον μὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ῥωμ. Δικαίου, ἐὰν διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως ἐκποιηθῇ τὸ κτῆμα ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ὁ ἀγοραστὴς δύναται νὰ ἀποπέμψῃ τὸν μισθωτήν, καθότι τὸ τοῦ μισθωτοῦ δικαίωμα πηγάζει ἐξ ἐνοχικῆς σχέσεως συναφθείσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἰδιοκτήτου, καὶ δὲν ὑποχρεοῖ τὸν πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ κυριότης.

Δεύτερον δέ, ἡ ἐκμίσθωσις διαλύεται ἕνεκα τῆς μὴ καταβολῆς τοῦ μισθώματος ἐπὶ δύο ἔτη· ὥστε ἐκ τῶν προειρημένων ἀποχρώντως ἐξηγοῦνται οἱ ὅροι καθ' οὓς τὸ τῆς ἐκμισθώσεως σύστημα καθίσταται παραγωγικόν.

Πρῶτος μὲν ὅρος εἶναι ἡ μακρὰ τῆς ἐκμισθώσεως διάρκεια καὶ ἡ ἐξασφάλισις τοῦ μισθωτοῦ ἐν περιπτώσει ἐκποιήσεως τῆς ἰδιοκτησίας (1).

Δεύτερος δὲ ἡ χρῆσις ἢ ἡ καταβολὴ ἀδρῶν κεφαλαίων (2).

Καὶ τρίτος ἡ μετριότης τῶν μισθῶν οἵτινες παντοῦ ὅπου ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἐπολλαπλασιάσθη, δὲν ὑπερβαίνουσιν ὅρον τινὰ συμφέροντα τοῖς κεφαλαιούχοις.

Τοιοῦτοι οἱ γενικώτεροι χαρακτῆρες τῆς ἐκμισθώσεως οὓς οἰκονομολόγοι τινὲς παρεγνώρισαν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς εἰδικὰς τῆς Ἀγγλίας περιστάσεις, ἤτοι τοὺς ἐπιστήμονας καὶ πλουσίους αὐτῆς μισθωτὰς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ συνα-

---

(1) Ὅρα ἄρθ. 1743 Γ. Κώδικος.

(2) Ἰδιοκτησία ἧς τὸ μίσθωμα ἀναβαίνει εἰς 10,000 φρ. χρήζει κεφαλαίου εἰς κτήνη, ὑλικόν, λιπάσματα κ.τ.λ. 100,000 φρ. πολλαχοῦ δὲ τῆς Γαλλίας τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὑπολογίζεται εἰς ποσὸν ἑξάκις μεῖζον τοῦ μισθώματος.

πτόμενα μακροπρόθεσμα συναλλάγματα ἐκμισθώσεως διαρκείας 21 συνήθως ἐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ὑπῆρχεν ἀληθές, ὅτι δηλ. τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποτελέσματα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας εἰσὶ φυσικὰ καὶ ἀναπόσπαστα τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος, οὐχ ἧττον οἱ ἐξυμνοῦντες αὐτὸ ἔπρεπε νὰ δειχθῶσι προφυλακτικώτεροι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ὁ θητισμὸς ἐν τῇ Μεγ. Βρεταννίᾳ καὶ ἐπολλαπλασιάσθη ἡ μεγάλη ἐργατικὴ τάξις, ἥτις ἐν ἀκτημοσύνῃ διατελοῦσα, ἀναγκάζεται νὰ μεταναστεύσῃ ὅπως ἀνεύρῃ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὸν ἄρτον καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ὧν στερεῖται ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι εἰς ταύτην μόνον τὴν παρατήρησιν, ἐπιφυλαττόμενος νὰ ἐξετάσω ἐν οἰκείῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιεργείας.

§ 6. *Περὶ αὐτεπιστασίας (faire valoir).*

Αἱ γαῖαι καλλιεργοῦνται κατὰ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὁσάκις αὐτὸς ὁ ἰδιοκτήτης ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν γεωπονικῶν ἔργων ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν ὑπηρετούμενος. Ὅθεν ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης οὗτος εὐπορῶν κεφαλαίων, κέκτηται καὶ τὴν πρέπουσαν ἱκανότητα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ κοινωνία θέλει ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ συστήματος τῆς αὐτεπιστασίας.

Τοῦτο δέ, διότι 1) ὁ ἰδιοκτήτης ὢν καθ' ὑπόθεσιν ἱκανὸς ἐπιμελητὴς θέλει ἐξοικονομήσει τὸν μισθὸν τοῦ ἐργολάβου ἢ τοῦ ἐπιστάτου καὶ οὕτως ἡ παραγωγὴ τοῦ αὐτοῦ προϊόντος θέλει κατορθωθῇ δι' ἐλάσσονος δαπάνης. 2). Ὁ ἰδιοκτήτης ὢν ὁ ἀνώτατος τῶν ἔργων ἐπιμελητής,

ἀφ' ἑνὸς μὲν θέλει καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς βελτίωσιν τοῦ κτήματος καὶ πρὸς τελειοποίησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὀργάνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ θέλει προσπαθήσει νὰ συντηρήσῃ ἐπιμελέστερον τὰ προϊόντα, καὶ νὰ εἰσαγάγῃ λογιστικήν τινα τάξιν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, τάξιν ἣν παραμελοῦσι συχνάκις οἱ ἐπιστάται, ὁσάκις δὲν ἐπιτηροῦνται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. 3) Ἐκ τῆς αὐτεπιστασίας ἡ κοινωνία θέλει ὠφεληθῇ καὶ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἠθικῶς μέν, καθόσον οἱ ἰδιοκτῆται ὄντες εὔποροι καὶ εὐπαίδευτοι καὶ διάγοντες εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, φυσικῷ τῷ λόγῳ θέλουσι διαχύσει τὰς ὠφελίμους γνώσεις ἐν μέσῳ τῆς γεωργικῆς τάξεως καὶ εἰσαγάγει μεθόδους ἐντελεστέρας, φυτείας νεοφανεῖς, ὄργανα ἐντελέστερα, εἰδήσεις κτηνιατρίας ἀγνώστους εἰς τοὺς πολλούς. Πολιτικῶς δέ, καθότι τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν διαγόντων βίον πρακτικὸν εἰς τὰ κτήματά των, ἀναγκαίως ἡ μὲν ῥᾳδιουργία, ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ κενοσπουδία καὶ κενοδοξία τῶν μεγάλων πόλεων θέλει περιορισθῇ· ἡ δὲ φαυλότης, ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἕξις τοῦ πλουτεῖν διὰ ξένων ἰδρώτων καὶ κόπων θέλουσιν ἀποβῇ ὀλιγώτερον ἐπιδημικαί.

Τοιαῦτα ἤθελον εἶσθαι τὰ ἀποτελέσματα τῆς αὐτεπιστασίας, ἂν οἱ ἰδιοκτῆται ἦσαν ἐν γένει πλούσιοι καὶ ἱκανοί. Δυστυχῶς ὅμως τὸ τοιοῦτον δὲν ἀληθεύει πάντοτε· καθότι οἱ μὲν ἱκανοὶ καὶ πλούσιοι ἄνδρες σπανίως ἐμφιλοχωροῦσιν εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, προτιμῶντες μᾶλλον τὰς διασκεδάσεις καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν πόλεων, οἱ δὲ συνήθως αὐτεπιστατοῦντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰσιν ἢ ἄνδρες ἀπαίδευτοι, ἢ ἄμοιροι πλούτου καὶ κεφαλαίων.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ἄνδρες πλούσιοι καὶ πεπαιδευμένοι ἀποφασίζουσι νὰ διευθύνωσιν αὐτοπροσώπως τὴν

καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, οὐχ ἧττον ὑπάρχει βέβαιον ὅτι τὰ τέκνα αὐτῶν ὅσῳ ἐπιμελέστερον ἐκπαιδευθῶσι, τόσῳ ὀλιγωτέραν συμπάθειαν θέλουσιν ἔχει πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἢ ἐὰν ἀποφασίσωσι τέλος νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὸ πατρῷον κτῆμα, τὰ κομψῶς ἀνατεθραμμένα ταῦτα μειράκια, ζητοῦντα νὰ διακόψωσι τὴν μονοτονίαν τῶν ἀγρῶν διὰ νεωτερισμῶν καὶ θεωριῶν ἀνεφαρμόστων, θέλουσι πολλάκις φθείρει τὴν δι' ἀτρύτων κόπων καὶ δι' ἀξιεπαίνου ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς ἀποκτηθεῖσαν πατρικὴν περιουσίαν.

Ἐξετάσωμεν ἤδη ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ παρ' ἡμῖν τὸ τῆς αὐτεπιστασίας σύστημα, καί τινα προσκόμματα αὐτὸ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογήν του;

Ἡ αὐτεπιστασία ἐδύνατο πρὸ πάντων νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν Ἀττικῇ, ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Φθιώτιδι, ὅπου πολλοὶ ἀπέκτησαν κτήματα μεγάλης ἐκτάσεως. Ἀλλ' οἱ αὐτεπιστοῦντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰσὶν ἐλαχιστοι· καθότι 1) ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ διοίκησις ἐκτεταμένων γαιῶν χρήζει κεφαλαίων, ἄνευ δὲ αὐτῶν ὁ ἰδιοκτήτης οὔτε ἐργάτας δύναται νὰ μισθώσῃ, οὔτε βελτιώσεις νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος. 2) Ἡ αὐτεπιστασία ὑποτίθησιν ἐργασίαν διαθέσιμον· Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι οἱ ἐργάται εἰσὶ σπάνιοι ἕνεκα μάλιστα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀκαλλιεργήτων γαιῶν· ὥστε τὰ μεγάλα κτήματα τῶν ἐπαρχιῶν, ὧν ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω, καλλιεργοῦνται δι' ἀγροληπτῶν, ἤτοι μεγάλαι ἰδιοκτησίαι καλλιεργοῦνται διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων. 3) Ὁ αὐτεπιστατῶν ἰδιοκτήτης τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς αὐτό. Ἀλλὰ τίς ἐμφιλοχωρεῖ εἰς κτήματα πολλάκις ἀπόκεντρα καὶ μεμονωμένα, ἐὰν δὲν ἀπολαύῃ πλήρους ἀσφαλείας ἀτομικῆς καὶ οἰκογενειακῆς; 4) Ἐπὶ

ὑποθέσει ὅτι καί τινες ἰδιοκτῆται δὲν στεροῦνται τῶν ἀναγκαίων κεφαλαίων πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς αὐτεπιστασίας, οἱ ἰδιοκτῆται οὗτοι, ἐνόσῳ ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων εἶναι μέγας, θέλουσιν ἴσως προτιμήσει τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς καταβολῆς αὐτῶν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ κτήματός των.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ αὐτεπιστασία ἢ δὲν προοδεύει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ὀλίγον ἀποβαίνει ἐπωφελής.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγω ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἔνθα αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ μικραὶ καὶ τὰ κεφάλαια δυσπροσπόριστα, ἕκαστος δὲ ἐπιθυμεῖ ν' ἀποκτήσῃ ἀκίνητόν τινα ἰδιοκτησίαν, καὶ ἡ μὲν ἀκαλλιέργητος χώρα εἶναι εἰσέτι ἐκτεταμένη, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός, οἱ ὑπερισχύσοντες ἐπὶ πολὺν χρόνον τρόποι τῆς καλλιεργείας ἔσονται ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀγροληψία, αἱ μὴ συνεπαγόμεναι τὴν χρῆσιν μεγάλων κεφαλαίων καὶ πολυαρίθμου ὁμάδος μισθίων ἐργατῶν, ἐν ᾧ ἡ ἐκμίσθωσις καὶ ἡ αὐτεπιστασία ὑποθέτουσιν ἀναγκαίως πρῶτον μὲν τὴν ὕπαρξιν κεφαλαίων οὐ μικρῶν καὶ δεύτερον πολυαρίθμων ἐργατῶν, ὧν σπανίζει σήμερον ἡ Ἑλλάς.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν διαφόρων τῆς καλλιεργείας τρόπων ἐν Εὐρώπῃ ὑπεδείχθη τίς ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Ἐκ δὲ τῆς διεξηγήσεως τῆς ῥιοτικῆς καλλιεργείας θέλει ὡσαύτως γίνει καταφανὴς ἡ κατάστασις τῶν Ἀσιανῶν καὶ ἐν γένει τῶν χωρῶν, ὅπου ἐπεκράτησεν οὐχὶ ἡ ἀρχὴ «τῆς ἰδιοκτησίας», ἀλλ' ἑτέρα ἀρχὴ «ὅτι ἅπασα ἡ γῆ βασιλική».

§ 7. *Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατούσης καλλιεργείας.*

Ἴδομεν τοὺς διαφόρους τρόπους τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐν Εὐρώπῃ, ὡς καὶ τὰς σχέ-

σεις τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένην χώραν. Ἀλλ' ὅπως ἐξαντλήσωμεν τὴν περὶ τούτου θεωρίαν, ῥίψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐν χώραις ἔνθα ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἀνεγνωρίσθη, ἐν Ἀσίᾳ, τῇ ἀρχικῇ ταύτῃ κοιτίδι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἐξετάσωμεν διατὶ ἡ μοναρχικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ Εὐρώπη δὲν ἔπαυσε προάγουσα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἐν ᾧ ἡ Ἀσία, στάσιμος πρὸ αἰώνων, φαίνεται νὰ καταψεύδῃ τὸν καθολικὸν νόμον τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω πορείας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Ἰνδική, ἡ Σινική, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Περσία, ἡ Ἀσιανὴ Τουρκία ἀπειράκις κατεπατήθησαν ὑπὸ νομαδικῶν φυλῶν· διὰ δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ἐνιδρύθη ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἡ ἀπόλυτος δεσποτεία· αὕτη δέ, δημεύσασα τὴν κυριότητα τῆς γῆς, ἐδεύσμευσε διὰ παντὸς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον.

Ὡς ἔκπαλαι, οὕτω καὶ σήμερον εὑρίσκομεν ἐν Ἀσίᾳ καθιερωμένην τὴν ἀρχήν, ὅτι «ἅπασα ἡ γῆ βασιλική», καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ λάβῃ κατοχὴν αὐτῆς ἐὰν δὲν ἐπιτρέψῃ τοῦτο ὁ μονάρχης ἢ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ κατοχὴ παραχωρεῖται ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐνιαυσίου ἀποδόσεως μέρους τῶν προϊόντων αὐτῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα, μισθοδοτοῦντα διὰ τῶν προσόδων τούτων τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς αὐτοῦ ὑπαλλήλους.

Ἡ γῆ, διαλαμβάνει ὁ ἱερὸς τῶν Ἰνδῶν νόμος, κατέστη διὰ κατακτήσεως ἰδιοκτησία τοῦ Παρασὰ ῥαμᾶ, (μιᾶς τῶν 9 ἢ 10 ἐνσαρκώσεων [ἀβαταρᾶ] τοῦ Βισνοῦ, συντηρητικοῦ στοιχείου). Ἀλλ' οἱ ὑπήκοοι καρποῦνται αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὅρῳ πληρωμῆς φόρου ἐνιαυσίου· καὶ ἐφ' ὅσον καταβάλλουσι τὰ νενομισμένα, ἡ γῆ διαμένει εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν. Ὁ ἐνιαύσιος οὗτος φόρος ἦτο τὸ $^1/_6$ τῶν προϊόν-

των, καὶ κατὰ Στράβωνα τὸ 1/4 (1). «Φησὶ δὲ τὸ τῶν Ἰν-»δῶν πλῆθος εἰς ἑπτὰ μέρη διῃρῆσθαι, καὶ πρώτους μὲν »τοὺς φιλοσόφους . . . Δεύτερον δὲ μέρος εἶναι τὸ τῶν »γεωργῶν, οἳ πλεῖστοί τέ εἰσι καὶ ἐπιεικέστατοι, ἀστρα-»τείᾳ καὶ ἀδείᾳ τοῦ ἐργάζεσθαι, πόλει μὴ προσιόντες, »μηδ' ἄλλῃ χρείᾳ, μηδ' ὀχλήσει κοινῇ, πολλάκις γοῦν ἐν »τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τοῖς μὲν παρατετάχθαι συμ-»βαίνει καὶ διακινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολεμίους· οἱ δ' ἀ-»ροῦσι καὶ σκάπτουσιν ἀκινδύνως, προμάχους ἔχοντες ἐ-»κείνους. «Ἔστι δὲ ἡ χώρα βασιλικὴ πᾶσα»· μισθοῦ »δ' αὐτὴν ἐπὶ τετάρτου ἐργάζονται τῶν »καρπῶν».

Ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς μεταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἡροδότου ὅτι ὁ Σέσωστρις ἔδωκεν εἰς πάντα Αἰγύπτιον κλῆρον τετράγωνον ἐπὶ φόρῳ. Ὅτε δὲ ὁ Νεῖλος κατεκάλυπτε τὴν χώραν, οἱ Αἰγύπτιοι προσήρχοντο εἰς τὸν βασιλέα ἐξαιτούμενοι ὅπως διακρίνῃ αὐτὸς τὸν κλῆρον ἑκάστου. Ἐκεῖθεν δὲ ἡ γεωμετρία.

Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, δηλ. ἐπὶ Μεχμὲτ Ἀλῆ, ἡ δυστυχὴς Αἴγυπτος ἔκλινε τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν αὐτὸν ζυγὸν δουλεύουσα ἀντὶ Σεσωστριδῶν εἰς Σουλτάνους καὶ εἰς πασάδας.

Ἰδοὺ τὶ μνημονεύει περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Αἰγύπτου ὁ Δοὺξ τῆς Ῥαγούζης. «Ἕκαστον χωρίον τῆς »Αἰγύπτου ἔχει διευθυντὴν ἐπὶ τῶν γεωργικῶν· αὐτὸς »διανέμει ἐνιαυσίως τὴν γῆν εἰς τοὺς κατοίκους προσδιο-»ρίζων τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς κατ' εἶδος· οἷον σῖτον, »κριθήν, σάκχαρι, ὀρύζιον, βάμβακα, ἰνδικὸν κ.τ.λ. Ἐκ »τῶν προϊόντων τούτων τὰ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν γεωρ-

(1) Βίβλῳ ΚΔ'. Κεφαλ. Α'.

»γόν· οἷον ὁ σῖτος, ἡ κριθὴ κ.τ.λ. ἐκτὸς τῆς μερίδος τὴν »ὁποίαν ἀφαιρεῖ ὁ πασᾶς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, τὰ δὲ ἀ»νήκουσιν ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν κυβέρνησιν· οἷον τὸ ὄπιον, »τὸ σάκχαρι, τὸ ὀρύζιον, ὁ βάμβαξ, τὸ ἰνδικὸν κ.τ.λ. καὶ »τὰ ὁποῖα ἐξαγοράζει αὐτὴ κατὰ τὰ $^{2}/_{3}$ τῆς ἀγοραίας αὐ»τῶν τιμῆς.

»Ὁ Φελλάχης ἐκτὸς τούτου πληρώνει εἰς τὸ ταμεῖον »(τὸ μιρὶ) κανονικὸν φόρον ἢ μίσθωμα· ὑποβάλλεται δὲ »καὶ εἰς τὸν κατὰ κεφαλὴν φόρον ὅστις πληρώνεται ὑπὸ »τῶν ἀῤῥένων ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 12 ἐτῶν. Ὁ Φελλά»χης ὑποχρεοῦται προσέτι ν' ἀγοράσῃ τὰ ἱμάτιά του εἰς »τὰς δημοσίους ἀποθήκας· νὰ λάβῃ δὲ παρὰ τῆς κυβερνή»σεώς του ἐπὶ τιμῇ ὡρισμένῃ καὶ τὸν σπόρον τῶν καλλιερ»γουμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀγρῶν. Ὁ πασᾶς ἑτέρωθεν παρα»χωρεῖ εἰς τοὺς χωρικοὺς βόας πρὸς μεταφορὰν τοῦ ὕδα»τος καὶ ἄρδευσιν τῶν ἀγρῶν. Ὁ χωρικὸς ἀναγκάζεται νὰ »καταφύγῃ εἰς τὸν πασᾶν ὅπως ἀγοράσῃ τὰ ἱστία καὶ τὴν »ἀποσκευὴν τοῦ ἀκατίου δι' οὗ διαπλέει τὸν Νεῖλον, ὡς »καὶ τὴν πενιχρὰν στρωμνήν του εἰς τὰς δημοσίας ἀποθή»κας ὀφείλει νὰ τὴν ἀγοράσῃ.

»Οἱ τῶν χωρικῶν εἰσπράκτορες κρατοῦσι τοὺς λογα»ριασμοὺς αὐτῶν μετὰ τοῦ δημοσίου, καὶ κατὰ τριετίαν »οἱ λογαριασμοὶ οὗτοι ὁριστικῶς ἐκκαθαρίζονται. Ὡς πρὸς »τὴν πληρωμὴν δὲ τῶν φόρων ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τοῦ »αὐτοῦ χωρίου εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, ἀλλὰ καὶ τὰ χωρία »καὶ αἱ ἐπαρχίαι πρὸς ἀλλήλας. Τέλος ἐν μὲν ταῖς πό»λεσιν ὑπάρχουσι φόροι ἐπὶ τῶν ἀναλωμάτων· τὰ δὲ τε»χνουργεῖα ὑποχρεοῦνται νὰ πωλῶσιν εἰς μόνον τὸ δημό»σιον τὰ τεχνουργήματα αὐτῶν (1)».

(1) Σελ. 333 Τόμ. 3 τῆς Περιηγήσεως τοῦ Στρατάρχου Δουκὸς τῆς Ῥαγούζης.

Ἄρνησις λοιπὸν τῆς ἰδιοκτησίας, φόροι ἐπαχθεῖς, αὐθαιρεσία περὶ τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν, τρομερὸν μονοπώλιον πανιδιοκτήτου κυβερνήσεως, πάντα ταῦτα συνδέονται ὑπὸ τὰς παμβασιλείας τῆς Ἀσίας.

Ἐν Ἰουδαίᾳ ἡ γῆ ἦτο τοῦ Κυρίου, τοῦ καθοδηγήσαντος τὸν λαὸν αὐτοῦ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· οἱ δὲ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν ταύτην ἐπλήρωνον τὸ δέκατον πρὸς τοὺς Λευίτας, τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου.

Ὡσαύτως δὲ ἐν Περσίᾳ ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν ἦτο ἐλεεινή. Ἡ γῆ τῆς χώρας ἐκείνης εἶναι ἄγονος, οἱ ποταμοὶ ὀλίγοι, καὶ ὅπως γονιμοποιηθῇ χρήζει ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ ὑπερόγκων δαπανῶν. Ἕνεκα τούτου ὁ περσικὸς νόμος ἀπένεμεν ἔκπαλαι δικαιώματά τινα εἰς τὸν γεωργόν, ἵνα τὸν ἐμψυχώσῃ εἰς τὰ ἔργα του. Ὁ Πολύβιος ἐξηγεῖ τοῦτο, λέγων «Οἱ ἐπεισαγόμενοι δι' ὑπονόμων ὕδατα πηγαῖα ἐπὶ πέντε γενεὰς καρποῦνται τὴν χώραν». Καὶ νῦν δὲ ἡ κληρονομικὴ αὕτη ἐπικαρπία διασώζεται, πληρωνομένου εἰς τὸν Σάχην τοῦ $\frac{1}{5}$ τοῦ προϊόντος τῆς γῆς.

Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἴσχυσεν ἐν Τουρκίᾳ, ὅπου, ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν, ἀμπέλων, καὶ κήπων, ἡ γῆ ἀνεκηρύχθη «Βεϊτουλμάλι μουσλιμίν», ἤτοι «ἡ χώρα πᾶσα βασιλική». Ὑπὸ τὴν τουρκικὴν παμβασιλείαν, ὁ ραγιᾶς δὲν ἔχει κυριότητα, ἀλλὰ κατοχὴν τῆς γῆς· ἡ δὲ κατοχὴ ἐχορηγεῖτο ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς πληρωμῆς τοῦ νενομισμένου φόρου· ἂν δὲ ὁ κάτοχος δὲν ἐκαλλιέργει τὴν παρ' αὐτοῦ κατεχομένην γῆν, αὕτη παρεχωρεῖτο πρὸς ἕτερον ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους (1).

---

(1) Ὅρα ἔκθεσιν Δ. Β. Κασβίκη τῆς 20 Ἰουν. 1866 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργεῖον, ἐν ᾗ μνημονεύεται ἡ πρὸ τριῶν ἑκατονταετηρίδων ἰσχύουσα διάταξις τοῦ Κανουνναμὲ τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάνη. κεφ. α'. σελ. α'.

« Ὅταν ὁ Σουλτάνος, υἱὸς Σουλτάνου, Σουλτὰν Σου-
»λεϊμὰν Χάν, Σουλτάνος τῶν Ἀράβων, τῶν Περσῶν καὶ
»τῶν Ῥωμαίων, προστάτης τῶν ἱερῶν χαρεμίων καὶ τῶν
»δύω ἱερῶν σκηνωμάτων (Μέκας καὶ Μεδίνης κλπ.) τῇ εὐ-
»δοκίᾳ τοῦ Ὑψίστου κατέκτησε τὸν νομὸν Βιδίνου (τὸν
»ἀνήκοντα τότε μὲν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, νῦν δὲ εἰς τὴν
»Βουλγαρίαν) καὶ ἐδέησε νὰ ψηφισθοῦν νόμοι δικαιοσύνης
»καὶ εὐθύτητος, δι' αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ διατάγματος ἐθέ-
»σπισε καὶ διέταξε τάδε : Ἅπαντες οἱ ραγιάδες (ὑπήκοοι)
»καὶ ὑποτελεῖς θέλουν μείνει ἕκαστος εἰς τοὺς τόπους
»των σταθερῶς, τόσον δὲ οἱ ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτῶν εὑρι-
»σκομένη κινητὴ περιουσία, ὅσον καὶ ἡ βελτίωσις καὶ ἀπο-
»κατάστασις τῶν οἰκιῶν, ἀμπέλων καὶ κήπων αὐτῶν, τῶν
»κειμένων εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, θέλουν εἶσθαι ἰδιο-
»κτησία αὐτῶν, δυναμένων νὰ τὴν διαθέτωσι κατ' ἀρέ
»σκειαν, τοὐτέστι νὰ τὴν πωλῶσι, χαρίζωσι καὶ μεταχει-
»ρίζωνται ἐν κυριότητι καὶ ἰδιοκτησίᾳ ὅπως βούλωνται,
»καὶ ν' ἀποδίδωσι τὸν νενομισμένον φόρον διὰ τὰς ἀμπέ-
»λους των καὶ τοὺς κήπους των, καὶ μετὰ τὸν θάνατον
»αὐτῶν νὰ περιέρχωνται ταῦτα εἰς τοὺς κληρονόμους αὐ-
»τῶν, δυναμένους ὁμοίως νὰ διαθέτωσιν αὐτὰ ἐν κυριό-
»τητι καὶ ἰδιοκτησίᾳ, χωρὶς νὰ κωλύωνται παρ' οὐδενός.
»Ὁμοίως δὲ θέλουν μένει ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ἰδίων οἱ
»ὑπὸ τὴν σπορὰν καὶ γεωργίαν αὐτῶν εὑρισκόμενοι ἀγροί·
»ἀλλ' ὅμως οἱ ἀγροὶ δὲν θέλουν εἶσθαι ἰδιοκτησία αὐτῶν,
»ὅπως τὰ ἀνωτέρω κτήματά των, ἀπεναντίας μάλιστα
»θέλουν ὑπάγεσθαι εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς εἰς τὰ λοιπὰ
»τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας βασίλεια κειμένης γῆς,
»τῆς ἐγνωσμένης ὑπὸ τὸ ὄνομα δημοσία γῆ,
»τῆς ὁποίας ἡ ἰδιοκτησία ὁρισθεῖσα διὰ τὸν οἶκον τῆς κοι-
»νῆς τῶν Μουσουλμάνων περιουσίας (τὸ Δημόσιον) διατε-

»λεῖ ἐν εἴδει παρακαταθήκης ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ κάρπω-
»σιν τῶν ραγιάδων. Εἰς τὴν γῆν ταύτην δύνανται οὗτοι
»νὰ σπείρωσι παντὸς εἴδους ὄσπρια καὶ ὀημητριακοὺς καρ-
»πούς, νὰ συλλέγωσι καὶ θερίζωσιν αὐτούς, ν' ἀποδίδωσι
»τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα δέκατον ὡρισμένον διανεμητικὸν χαρά-
»τζιον, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα καὶ τοιουτοτρόπως
»νὰ καρπῶνται αὐτήν, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. ἐνόσῳ δὲ δὲν
»ἀφίνουσιν αὐτὴν ἀργήν, ἀλλὰ τὴν σπείρουσι, τὴν γεωργοῦσι
»καὶ τὴν καλλιεργοῦσι δεόντως καὶ ἀποδίδουσι τὰ ἐπ' αὐ-
»τῆς νενομισμένα δικαιώματα, οὐδεὶς θέλει ἐπεμβαίνει καὶ
»ἐνοχλεῖ αὐτούς, ἀλλὰ μάλιστα θέλουν διαχειρίζεσθαι καὶ
»καρποῦσθαι αὐτὴν κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς των,
»καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν θέλει περιέρχεσθαι εἰς τοὺς
»υἱούς των, οἵτινες θέλουν καρποῦνται αὐτήν, καθ' ἃ ἀνω-
»τέρω ὡρίσθη. Ἐν ἐλλείψει ὅμως υἱῶν αὐτῶν, ἡ γῆ αὕτη
»θέλει διατίθεσθαι, (κατὰ τὰ ἀνέκαθεν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ
»κράτη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νενομισμένα καὶ
»ἐφαρμοζόμενα) εἰς τοὺς λοιποὺς αὐτῶν συγγενεῖς, ἐπὶ
»πληρωμῇ τοῦ δικαιώματος τοῦ ταπίου (παραχωρητηρίου),
»οἵτινες θέλουν κατέχει καὶ καρποῦνται αὐτὴν ἐπίσης κατὰ
»τὰ ἀνωτέρω διατεταγμένα. Ὁμοίως δὲ αἱ ἄμπελοι καὶ οἱ
»κῆποι αὐτῶν οἵτινες δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν
»ταύτην τῶν γαιῶν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς φυτείας
»αὐτῶν, θέλουν μείνει ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ κάρπωσιν τῶν
»ἰδίων, ὑπὸ τοὺς αὐτούς, ὡς ἀνωτέρω, ὡρισμένους ὅρους,
»καὶ δὲν θέλουν στερεῖσθαι τῆς κατοχῆς καὶ καρπώσεως
»αὐτῶν ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῆς φυτείας».

Ἡ διάταξις αὕτη παρατηρεῖ ὁ Κ. Καζβίκης στηρίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ τοὺς Τούρκους ἰσχύοντος δικαίου τοῦ πολέμου, καθ' ἣν οἱ κατακτηθέντες ἐστεροῦντο τῆς τε προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ἥτις

διενέμετο εἰς δορυκτήτορας Μουσουλμάνους, ἢ ἐγίνετο δημοσία. Ἐὰν δέ τις γῆ ἀφίνετο εἰς τοὺς κατακτηθέντας, οὗτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ γεωργῶσιν αὐτήν, καὶ ν' ἀποδίδωσι χαράτζιον ἢ δέκατον, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν αὐθεντικῶν ἀπαντήσεων εἰς ἐρωτήσεις, ὑποβληθείσας πρὸς τὸν Σεϊχοὺλ Ἰσλιὰμ (ἀνώτατον θρησκευτικὸν τῶν Μουσουλμάνων Νομοκράτορα), τὸν ὄντα ἁρμόδιον νὰ λύῃ πᾶν νομικὸν καὶ θρησκευτικὸν ζήτημα.

Μόνη ἡ Σινικὴ δεσποτεία ὑπάγεται εἴς τινας περιορισμοὺς, καθιερωθέντας ὑπὸ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἕξεων τοῦ ἔθνους ἐκείνου. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Σινικῆς προσαγορεύεται μὲν παῖς τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ πατὴρ τῶν ὑπηκόων του. Ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ Σινικῇ τιμᾶται τὰ μέγιστα· ἕνεκα τούτου, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ὑποβάλλονται εἰς ἐξετάσεις πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὰ δημόσια αὐτῶν καθήκοντα. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἡμερότητα ταύτην τῶν ἠθῶν, οἱ ἀρχόμενοι ἀπολαμβάνουσι πραστασίαν ἄγνωστον ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Ἀσίας χώραις· καὶ ἐνῷ μόλις τὸ ἥμισυ τῆς Ἰνδικῆς καλλιεργεῖται, ἡ Σινικὴ καλλιεργεῖται πρὸ αἰώνων μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας, καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἐπηύξησε μέχρι τῶν 300 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' ὁ στάσιμος νοῦς τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἡ παρεμποδίζουσα παράδοσις πᾶσαν περαιτέρω πρόοδον, ἡ ἐπέμβασις τοῦ νομοθέτου καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν ὑπηκόων πράξεις ἡ παραλύσασα πᾶσαν ἀτομικὴν ἐνέργειαν, αἱ ἀπηρχαιωμέναι ἕξεις καὶ ὁ ἐμπειρικὸς νοῦς ἐξήμβλυνον ἐπὶ τοσοῦτον τὴν διάνοιαν τῶν κατοίκων τῆς Σινικῆς, ὥστε ἀπορεῖ τις δικαίως πῶς καὶ πόθεν εἰσήχθη ὁ ὑπάρχων πολιτισμὸς καὶ δὲν ἐκπλήττεται ἐνθυμούμενος ὅτι 15 ἢ 20 χιλιάδες Εὐρωπαίων ἐπέβαλον πρό τινων ἐτῶν αἰσχρὰν συνθήκην εἰς 300 ἑκατομμύρια ἀνθρώπων.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων δυνάμεθα ἐν μέρει νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ ἡ Ἀσία δὲν ἐδυνήθη μέχρι τοῦδε ν' ἀποσείσῃ τὸν βαρὺν ζυγὸν τὸν πρὸ αἰώνων ἐπιβαρύνοντα τὸν τράχηλον αὐτῆς· διατί λέγω ἐνῷ οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἀσίας ἔκυψαν καὶ αὐτοὶ τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δεσποτείας, οἱ κατακτηταὶ τῆς Εὐρώπης διέσωσαν τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἀπέναντι τῆς Μοναρχίας;

Ὁ Ἱπποκράτης ἀποδίδει τὴν μακρὰν τῆς Ἀσίας δουλοσύνην εἰς τὴν βασιλείαν (1).

«Διὰ ταύτας ἐμοὶ δοκέει τὰς προφάσιας ἀναλκες εἶναι »τὸ γένος τὸ Ἀσιανὸν, καὶ προσέτι διὰ τοὺς νόμους. Τῆς »γὰρ Ἀσίης τὰ πολλὰ βασιλεύεται· ὅκου δὴ μὴ αὐτοὶ »ἑωυτέων εἰσὶ καρτεροὶ ἄνθρωποι, μηδὲ αὐτόνομοι, ἀλλὰ »δεσπόζονται, οὐ περὶ τουτέου αὐτέοισιν ὁ λόγος ἐστὶ, ὅ»κως τά πολέμια ἀσκήσωσιν, ἀλλ' ὅκως μὴ δείξωσι μάχι»μοι εἶναι.

»Μέγα δὲ τεκμήριον τουτέων, ὁκόσοι μὲν ἐν τῇ Ἀσίῃ »Ἕλληνες ἢ βάρβαροι μὴ δεσπόζονται ἀλλ' αὐτόνομοί εἰσι, »καὶ ἑωυτέοισι ταλαιπωρεῦσιν, οὗτοι μαχιμώτατοί εἰσιν »πάντων».

Ἀλλὰ ! διατί ἡ βασιλεία ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ συνεκεράσθη μὲ τὴν ἐλευθερίαν, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἐξέκλινεν εἰς τὸν ἀπολυτισμὸν καὶ τὴν παμβασιλείαν; διατί ἡ δεσποτεία διηωνίσθη μὲν ἐν Ἀσίᾳ ὑποδουλώσασα καὶ αὐτοὺς τοὺς κατακτητάς, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ἀπ' ἀρχῆς συνθηκολογήσασα μετὰ τῶν κατακτητῶν ἠναγκάσθη τέλος νὰ ἀνορθώσῃ τοὺς κατακτηθέντας μέχρις αὐτῆς;

Ἀπαντῶν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο παρατηρῶ ὅτι ἡ Ἀσία καταπατηθεῖσα πολλάκις ὑπὸ τῶν νομαδικῶν φυλῶν κα-

(1) Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων σελ. 80 Τομ. Α'. ἔκδ. Κοραῆ.

τεκτήθη, ἴσως διότι λαοὶ γεωργικοί, λαοὶ πεδιαῖοι ἐξαχρειωθέντες ὑπὸ τῆς δεσποτείας γειτνιάζουσι μὲ λαοὺς νομαδικούς, ἱπποτρόφους καὶ ῥωμαλέους. Ἀλλ' ἡ κατάκτησις ὑποτίθησι στρατάρχην, πολέμαρχον ἢ μονάρχην, συγκεντροῦντα εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, δεσπότην ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ' ἐκλογὴν λαοῦ-στρατοῦ. Ἕπεται λοιλοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς κατακτήσεως θέλει προκύψει ἡ δεσποτεία· ἐκ δὲ τῆς δεσποτείας, ἢ τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς τῶν ὅλων θελήσεως ὑφ' ἑνὸς μόνου, ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική». Ἐπικρατούσης δὲ τῆς ἀρχῆς «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική», ἀδύνατον νὰ μορφωθῇ ἐν κράτει μάλιστα ἀπολιτίστῳ καὶ ἐνδεεῖ τέχνης καὶ διανοητικῆς μορφώσεως, ἐν κράτει, ἐν ᾧ ὁ κινητὸς πλοῦτος δὲν ἀνεπτύχθη εἰσέτι, οἱαδήποτε τάξις δυναμένη ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν παμβασιλείαν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ἡ Εὐρώπη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἅπασα ἡ γῆ ἐγένετο λεία τοῦ κατακτητοῦ· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλικὴ» ἐτροποποιήθη, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ αἱ ἰσόβιοι τῶν γαιῶν παραχωρήσεις, τὰ beneficia, μετεμορφώθησαν εἰς φέουδα κληρονομικά. Οὕτω δὲ κατηρτίσθη ἐν Εὐρώπῃ τάξις ἀριστοκρατική, καὶ ἡ ἀριστοκρατία τῆς γῆς ἀντιταχθεῖσα πρὸς τὴν μοναρχίαν, ἀλλαχοῦ μὲν ἠνάγκασε τοὺς μονάρχας νὰ ἐνισχύσωσι τὸν φυσικὸν αὐτῶν σύμμαχον, τὸν δῆμον, ἀλλαχοῦ δὲ ἡ ἀριστοκρατία, συνασπισθεῖσα μετὰ τοῦ δήμου, συνεκέρασε καὶ περιώρισε τὴν μοναρχίαν.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῶν μοναρχικῶν μεταβῶμεν εἰς τὰ καθαρῶς ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα, ὡς τὸ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, θέλομεν πεισθῇ ὅτι παντοῦ, ὅπου ταῦτα ἐπεκράτησαν, ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις ὡς ἐῤῥέθη (1) διηρέθη καὶ διεσχίσθη,

(1) Ὅρα σελ. 190—203 περὶ δουλοπαροικίας.

ἕκαστον δὲ κόμμα, θέλον νὰ προσελκύσῃ ἐφ' ἑαυτὸ τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, προσεπάθησε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ν' ἀνορθώσῃ τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον. Ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι ἡ κυριωτέρα πρότασις περὶ ἀγρονομικῶν νόμων εἰσήχθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ εὐπατρίδου περὶ τὰ μέσα τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Λικινίου Στόλωνος προτείναντος ν' ἀπονεμηθῶσι 500 πλέθρα εἰς πάντα πολίτην· ὡς καὶ ἡ δωδεκάδελτος, ὁ χάρτης οὗτος τῶν δημοτῶν, ἐξῆλθε (450 π. Χ.) ἀπὸ τὰς ἀριστοκρατικὰς τοῦ Ἀπίου χεῖρας. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Ἀγγλία ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὸν χάρτην καὶ τὰς ἐλευθερίας αὐτῆς εἰς τὰς διαιρέσεις τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην, εἰς ἣν εὑρίσκονται τὰ διαμαχόμενα κόμματα νὰ περιθάλπωσι τὸν λαόν. Τὰ αὐτὰ δὲ συμβεβηκότα παρουσιάζουσι καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Οἱ Εὐπατρίδαι, καταλύσαντες τὴν βασιλείαν ἐν Ἀθήναις, διῃρέθησαν ἀμέσως μετὰ ταῦτα εἰς κόμματα, ὁ δ' ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο ἀντιθέτων ἀριστοκρατικῶν κομμάτων, τοῦ Μεγακλέους καὶ τοῦ Κύλωνος, ἐπέφερον τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου καὶ τὴν δημοφιλῆ τοῦ Σόλωνος νομοθεσίαν, ὃς «ἦν οἰκίας πρώτης κατὰ γένος, Κοδρίδης γὰρ ἀνέκαθεν».

Συμπεραίνω ὅτι παντοῦ, ὅπου διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐμορφώθη ἀριστοκρατία, δυοῖν θάτερον, ἢ ἂν τὸ πολίτευμα ἦναι καθαρῶς ἀριστοκρατικόν, ἡ ἀριστοκρατία διαιρεθεῖσα θέλει συμμαχήσει μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ παραχωρήσει αὐτῷ μέρος τῆς ἐξουσίας, ἣν αὕτη περιβέβληται, ἢ ἂν τὸ πολίτευμα ἦναι μοναρχικόν, τὸ ἕτερον τῶν δύο στοιχείων τῆς ἀριστοκρατίας ἢ τῆς μοναρχίας, ὅπως ἐφελκύσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν πολλῶν, θέλει προσπαθήσει νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἕνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ πανθεϊ-

σμοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις καὶ προσωπικότης ὁλοκλήρως ἐνεκρώθησαν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλικὴ» δὲν ἐτροποποιήθη, οὐδέποτε ἐμορφώθη τάξις ἀριστοκρατική, τάξις ἰσχυρῶν ἰδιοκτητῶν, ἢ ἀκριβέστερον στοιχεῖον νομίμου ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς μοναρχίας.

Ἐλλείψει λοιπὸν αὐτοῦ, ἡ δεσποτεία, προκύψασα ἐκ τῆς κατακτήσεως, ἐπαγιώθη καὶ ἡ πνευματικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις κατεπνίγησαν καὶ οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἄραβες, οἱ Τοῦρκοι ἀλληλοδιαδόχως δεσπόσαντες ὑπεδουλώθησαν. Ἑπομένως ὁ κινητὸς πλοῦτος δὲν ἐπολλαπλασιάσθη, ἀπορροφηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀκορέστου θηρίου τῆς δεσποτείας, ἡ δὲ μέση λεγομένη τάξις δὲν ἐδυνήθη νὰ μορφωθῇ, ἢ νὰ ἀναστείλῃ τὸν χείμαῤῥον τοῦ αὐθαιρέτου. Διαιωνισθεῖσα οὕτως ἡ δεσποτεία, διετήρησε καὶ τὴν μυστηριώδη θρησκευτικὴν ὑπεροχὴν τὴν συνοδεύουσαν πᾶν ἀρχαῖον κατάστημα.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ συνδέονται δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας μὲ τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν. Τῷ ὄντι, γνωρίσαντες ἤδη τὴν φύσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαφόρων τρόπων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ῥίψωμεν ἐκτενέστερον τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐπικρατειῶν, ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰρλανδίας καλλιεργουμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ μισθωτῶν· ἐπὶ τῆς Σουηδίας, Ἑλβετίας, Γαλλίας καὶ Βορείου Ἀμερικῆς πατριαρχικῶς καλλιεργουμένων· ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας διατελουσῶν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας· ἐπὶ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις πρὸ μικροῦ ἔτι ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ δουλοπαροίκων· ἀναβλέψωμεν δὲ καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, ἔνθα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἐπεβάρυνον ἰδίως τοὺς δούλους, καὶ θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι τὰ πολιτεύματα

διαμορφοῦνται κατ' εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἕνεκα τῆς μὴ καθιερώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδιοκτησίας, οὐδεὶς ἐπεβλήθη χαλινὸς εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν.

Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ τὰ πολιτεύματά εἰσιν ἀκριβῶς ἀνάλογα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, ὁσάκις ὑπάρχῃ ἀνομοιότης καὶ διαφωνία μεταξὺ τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἀναγκαίως ἐκ τῆς πραγματικῆς ταύτης ἀντιθέσεως προκύπτει πάλη, σύγκρουσις, ἀνταγωνισμός, ἕως οὗ τὸ ἕτερον τῶν δύω στοιχείων ἀναμορφωθῇ κατ' εἰκόνα τοῦ ἑτέρου.

Τοιούτῳ τρόπῳ διερευνῶντες τὴν φύσιν τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀναγνωρίζομεν ἀδιστάκτως ὅτι αἱ μὲν μεταπολιτεύσεις ἐν Γαλλίᾳ, σκοποῦσαι ἰδίως τὴν ἰσόνομον ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα, ἐξεπλήρωσαν τὸ ἔργον αὐτῶν, ἐν ᾧ αἱ μεταπολιτεύσεις τῆς Ἀγγλίας, ἀφορῶσαι ἰδίως πρὸς τὸ πολίτευμα, μὴ ἐπενεγκοῦσαι δὲ οὐσιώδη τινὰ μεταβολὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἐπουλώσωσιν ἐντελῶς τὰς κοινωνικὰς πληγάς. Καὶ βεβαίως ! ποίαν καταλληλοτέραν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ δύναται νὰ κάμῃ ὁ πεινῶν καὶ γυμνητεύων, ἢ ὁ ὑποκείμενος εἰς περιοδικὴν ἔνδειαν καὶ ἀμηχανίαν, ἢ νὰ γογγύζῃ κατὰ τῶν καθεστώτων, ἀποδίδων εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τὰ δυστυχήματα καὶ τὴν κακουχίαν αὐτοῦ ; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ ἐλευθερία ἢ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα νὰ ἐξασκῶνται δεόντως, ἐὰν ὁ ἐπιούσιος ἄρτος ᾖ πρόσκαιρος καὶ ἀβέβαιος ;

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην συνειδότες οἱ μεγάλοι τῆς Ἀγγλίας ἄνδρες, οἱ Χουσκισῶνες, οἱ Πήλ, οἱ Κόβδεν, ἠγωνί-

σθησαν εὐδοκίμως τὸν ἀγαθὸν ἀγῶνα τῆς εἰσαγωγῆς θεσμῶν σκοπούντων τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς πολυπληθεστέρας καὶ ἐνδεεστέρας τάξεως· καὶ ἕνεκα τούτου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1848 ἅπασα ἡ Εὐρώπη ἐκ βάθρων ἐκλονεῖτο, ἡ Μ. Βρεταννία ἀταράχως ἀποθεωροῦσα τὰ γινόμενα, ἀνεδεικνύετο τὸ ἐπιφανὲς ἄσυλον καὶ τῶν ἡγεμόνων, τῶν ὁποίων τὸν θρόνον ἀνέτρεψεν ἡ ἐπαναστατικὴ λαίλαψ, καὶ τῶν ὀχλαγωγῶν, ἐκ τῶν παραφορῶν τῶν ὁποίων παρήχθη ἡ προεδρία πρῶτον, καὶ ἡ αὐτοκρατορία δεύτερον ἐν Γαλλίᾳ.

Τοιαῦτα τὰ αἴτια καὶ τὰ συμβεβηκότα, εἰς ἃ ἀποδίδω τὴν παμβασιλείαν τῆς Ἀσίας, μὴ περιοριζόμενος εἰς μόνην τὴν διαφορὰν τῆς θερμοκρασίας κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ Μοντέσκιον, ἢ εἰς μόνον τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως ὡς ἀποφαίνεται ὁ κ. Μιχελέτος.

Ἀνακεφαλαιῶν λέγω ὅτι ἐν Ἀσίᾳ, ὁ μὲν πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς πανθεϊσμὸς κατέπνιξαν πᾶν αἴσθημα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας· ἡ δὲ εἰς βίους διαίρεσις ἐξήλειψε πᾶσαν ἐθνικὴν ἑνότητα, ἐκ δὲ τῆς κατακτήσεως προέκυψεν ἡ δεσποτεία· ἐκ ταύτης δὲ πάλιν ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική»· ἡ δ' ἀσελγὴς αὕτη καὶ ἄκρατος δεσποτεία ἀπορροφήσασα τὸν κινητὸν πλοῦτον, ἐξαχρειώσασα καὶ κατακτητὰς καὶ κεκρατημένους, καὶ νεκρώσασα τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις διὰ τοῦ φόβου, ἔστησε τὴν Ἀσίαν ἀπέναντι τῆς διαδοχῆς τῶν αἰώνων ὡς αἰώνιον κοιμητήριον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἢ μᾶλλον τὴν ἐνέκρωσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σήμερον αἱ προσπάθειαι τῶν πεπολιτισμένων λαῶν μόλις δύνανται νὰ γαλβανίσωσι τὸ ἄψυχον αὐτῆς πτῶμα.

Ἕνεκα δὲ τούτου, ἡ ῥιοτικὴ καλλιέργεια δι' ἧς ἡ κυριότης τῆς γῆς ἀποσπᾶται ἀπὸ τῶν γονιμοποιούντων αὐτὴν βραχιόνων κατέστη ἄγονος, καὶ ὁ ἀληθὴς πολιτισμὸς

ἐξωστρακίσθη διὰ παντὸς ἀπὸ τὰς δεδουλωμένας ἐκείνας χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΚΑΙ ΜΙΚΡΑΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ.

Ἡ γεωπονία διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τὴν γεωργίαν κυρίως λεγομένην ἢ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀροσίμων γαιῶν καὶ τὴν φυτουργίαν ἢ φυτοπονίαν, περιλαμβάνουσαν ἐκτὸς τῆς κηπουρίας κυρίως λεγομένης καὶ τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὴν δενδροφυτείαν καὶ τὴν δασοκομίαν.

Καὶ τῆς μὲν γεωργίας τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἡ παραγωγὴ καρπῶν πρωτίστης ἀνάγκης, τῆς δὲ φυτοπονίας ἡ παραγωγὴ καρπῶν ἧττον ἀναγκαίων. Ἕνεκα τούτου, εἰς τὴν κηποπονίαν καὶ φυτουργίαν καταβάλλομεν πλείστην ἐπιμέλειαν, καθότι τὸ ποιὸν τῶν ὠνίων τούτων, ἤτοι τῆς σταφυλῆς, τῶν ὀπωρῶν, τῶν λαχανικῶν, εἶναι ἡ κυρία τοῦ φυτουργοῦ μέριμνα, ἡ δὲ παραγωγικὴ δαπάνη, ἤτοι τὸ ποσὸν τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας καὶ ἡ τιμὴ τῶν παραχθέντων, θεωρεῖται ὡς ζήτημα δευτερεῦον, μὴ προκειμένου λόγου περὶ παραγωγῆς πραγμάτων ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησιν ἡμῶν.

Τοὐναντίον δέ, ὁ γεωργὸς ἀσχολούμενος εἰς τὴν παραγωγὴν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἀειποτε τὴν οἰκονομίαν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, καθότι δι' αὐτῆς ἡ γεωργία ἐπιτυγχάνει τοῦ κοινωνικοῦ

αὐτῆς σκοποῦ, ἤτοι τῆς διατροφῆς· οὐχὶ μόνον τῶν εὐπόρων, ἀλλὰ καὶ τῶν πενήτων.

Ἀλλ' ἡ κηποπονία ἢ ἡ φυτουργία δὲν διαφέρει ἀπὸ τῆς γεωργίας μόνον διότι προτίθεται τὴν παραγωγὴν ἀντικειμένων ἄλλων ἢ τῶν τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ὄργανα καὶ αἱ μέθοδοι αὐτῆς διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τῆς γεωργίας χρηζούσης πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῆς προσωπικῶν μᾶλλον ἢ μηχανικῶν δυνάμεων. Πλὴν δὲ τούτων, ἡ κηποπονία στερεῖται τοῦ ἀναγκαιοτέρου στοιχείου τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τῶν λιπασμάτων, ἐν ᾧ ἡ παραγωγὴ αὐτῶν εἶναι τὸ πρώτιστον στοιχεῖον ἐντέχνου γεωργίας, στοιχεῖον ἐσωτερικὸν καὶ ἀπαραίτητον. Ἡ φυτουργία λοιπόν, καί τοι θεωρηθεῖσα ὡς ὁ τύπος ἐντελοῦς γεωργίας, διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπ' αὐτῆς, καθὸ μὴ προτιθεμένη τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς γεωργίας ἀντικείμενον, μὴ χρωμένη ἐν γένει τοῖς αὐτοῖς ὀργάνοις καὶ μὴ περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τὰ λιπάσματα.

Ἐκ τούτων ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ψιλὴν καὶ πεφυτευμένην γεωργίαν, ἐμφαίνει τὴν φυτοπονίαν καὶ γεωργίαν κυρίως λεγομένην, οὐχὶ δέ, ὥς τινες δοξάζουσι, τὴν μικρὰν καὶ μεγάλην καλλιέργειαν, ἀμφοτέρας ψιλάς, καθόσον προτίθενται αὗται τὴν παραγωγὴν καρπῶν πρώτης ἀνάγκης.

Προσδιορισθέντος ἤδη τοῦ ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου τῆς γεωργίας, ἐπιληφθῶμεν τοῦ ζητήματος «διὰ τίνος τρόπου »ἢ διὰ τίνος συστήματος καλλιεργείας παράγεται ἐπὶ τῆς »αὐτῆς ἐκτάσεως, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, μείζων »καθαρὰ πρόσοδος ;»

Τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας εἶναι ἀληθῶς τὸ παραγωγικώτερον;

Ἀλλὰ τί ἐστι μεγάλη καλλιέργεια;

Αἱ λέξεις μεγάλη, μέση καὶ μικρὰ καλλιέργεια δὲν ἐμφσίνουσιν ἔκτασιν κτημάτων ὡρισμένην. Ὅ,τι ἐνταῦθα μὲν θεωρεῖται μεγάλη καλλιέργεια, ἀλλαχοῦ θεωρεῖται ὡς μέση ἢ μικρά. Ἐν γένει ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπὸ μὲν τὸ σύστημα τῆς μέσης ἢ μεγάλης καλλιεργείας γίνεται χρῆσις πλείστων ἀρότρων, ἐν ᾧ τοῦτο δὲν ἀπαιτεῖται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας.

Πολλοὶ πραγματευθέντες περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, συνέχεον δύο διάφορα πράγματα, τὰ ὁποῖα, καί τοι συνυπάρχοντα πολλάκις, δὲν εἶναι ἀχώριστα, τὰ μεγάλα λέγω κτήματα μετὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ τὰ μικρὰ κτήματα μετὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, εἰ καὶ διὰ μὲν τῶν μεγάλων ἢ μικρῶν κτημάτων ἐκφράζομεν ἰδέαν σχετικήν, ἰδέαν χωρικῆς ἐκτάσεως, διὰ δὲ τῆς μεγάλης ἢ μικρᾶς καλλιεργείας ἐμφαίνομεν τρόπον ἢ σύστημα καλλιεργείας μᾶλλον ἢ ἧττον οἰκονομικὸν ἢ δαπανηρόν, καὶ τὴν ἔκτασιν ἰδίως τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, οὐχὶ δὲ τῶν κτήσεων.

Τῷ ὄντι ἐκεῖ ὅπου αἱ ἰδιοκτησίαι τμηματικῶς ἐκμισθοῦνται ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἢ καλλιεργοῦνται ὑπὸ ἀγροληπτῶν ὡς παρ' ἡμῖν, ἕνεκα τοῦ δυσπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἀραιότητος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, μεγάλαι ἰδιοκτησίαι ὑπάγονται εἰς τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας· ὥστε μεγάλαι ἰδιοκτησίαι καὶ μεγάλη καλλιέργεια δὲν εἶναι ταυτοσήμαντα, καί τοι ὑπάρχοντος ἀναμφισβητήτου, ὅτι τὰ μὲν μεγάλα κτήματα διευκολύνουσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τὰ

δὲ μικρὰ παρεμβάλλουσι πρόσκομμα πολλάκις ἀνυπέρβατον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ὡσαύτως δὲ διὰ μικρῶν κτημάτων δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἐπεκτεινομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ συγκοινωνούντων τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς ἀλλήλους, καθ' ὃν τρόπον συγκοινωνοῦσι καὶ οἱ μικροὶ κεφαλαιοῦχοι πρὸς σύστασιν ἑταιριῶν.

Ὑποτεθείσθω ὅτι ἔν τινι χώρᾳ, ἐν ᾗ αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ μικραί, θέλομεν νὰ εἰσαγάγωμεν ἐν μέρει τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας. Τρεῖς ἢ τέσσαρες ἰδιακτῆται συνεταιρίζονται ἵνα καλλιεργήσωσιν ἐν κοινῷ τὰ κτήματα αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς κοινῆς ταύτης καλλιεργείας ἐξοικονομοῦσι καὶ χρόνον καὶ δαπάνην καὶ ἐργασίαν. Ὅθεν ἀντὶ 3 καὶ 4 ἀρότρων βάλλουσιν εἰς κίνησιν 2 μόνα, μεταχειρίζονται δὲ 6 ἢ 8 ἀροτῆρας βόας, ἀντὶ 12, μίαν ἀγροικίαν ἀντὶ πολλῶν κ.τ.λ. Καὶ ἐννοεῖται πόσον σήμερον, ὅτε αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις εἰσὶν ἀσθενεῖς παρ' ἡμῖν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ ἤθελεν ἀποβῆ ἐπωφελὴς καὶ γονιμωτάτη μεγάλων καὶ ἀνεκτιμήτων ἀγαθῶν. Ἡ αὐτὴ δὲ συγκέντρωσις τῶν ἐπιχειρήσεων ἤθελε κατορθωθῆ, ἂν πολλοὶ μικροὶ ἰδιοκτῆται ἔχοντες συναφεῖς τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ἐξεμίσθουν αὐτὰς εἰς ἕνα μισθωτήν.

Βεβαίως ὁ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς δὲν εἶναι ἀείποτε εὐεκτέλεστος, εἴτε ἕνεκα τῆς θέσεως τῶν ἀγρῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς ποικιλίας τῶν προϊόντων καὶ τῆς δυσχερείας τῆς διανομῆς αὐτῶν ἀναλόγως ταῦ ὅ,τι ἕκαστος συνεισέφερεν εἰς τὴν παραγωγικὴν ἐπιχείρησιν, εἴτε τελευταῖον ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἰδιοκτητῶν δυσπιστίας· ἀλλ' ὁ συνεταιρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀκατόρθωτος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ἐξάγεται ὅτι μικρὰ κτῆσις καὶ μικρὰ καλλιέργεια, μεγάλη κτῆσις καὶ μεγάλη

καλλιέργεια, δὲν ταυτίζονται· καὶ ὅτι, ἐὰν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ μικρὰ καλλιέργεια παρέπεται εἰς τὰς μικρὰς κτήσεις, τὰ δύο ταῦτα γινόμενα δὲν εἶναι ἀχώριστα. Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ λοιπὸν τῶν δυνάμεων λύεται ἓν τῶν σοβαροτέρων ζητημάτων τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει ἐπιστήμης, ὁ συμβιβασμὸς καὶ ἡ συμφιλίωσις τῶν ἠθικοπολιτικῶν μὲ τὰ οἰκονομικὰ τῆς κοινωνίας συμφέροντα, ἤτοι ἡ μεγάλη καλλιέργεια μετὰ τῶν μικρῶν κτήσεων.

Καὶ τί δὲν κατορθοῦται διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν δυνάμεων; Ἡ Ἑλβετία εἶναι χώρα μικρῶν κτημάτων καὶ μικρᾶς καλλιεργείας· ὥστε ἕκαστος ἰδιοκτήτης ἔχων ὀλίγα ζῶα δὲν δύναται νὰ συστήσῃ τυροποιεῖον· ἀλλὰ πολλοὶ συγκοινωνοῦντες συνιστῶσιν ἑταιρίαν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρουϊτιέρε, ἀνεγείρουσιν ἑπομένως κοινὸν κατάστημα τυροποιίας, διορίζοντες καὶ διευθυντὴν τῆς ἐπιχειρήσεως, καλούμενον Φρομαζὲ ἤτοι τυρευτήν. Ἕκαστος δὲ τῶν συνεταίρων κατατίθησι τὴν μερίδα τοῦ γάλατος αὐτοῦ ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ καταστήματι· καὶ μετὰ τὴν στάθμισιν αὐτοῦ, σημειοῦται τὸ κατατεθὲν ποσόν, οἱ δὲ συνέταιροι ἀναλαμβάνουσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἐργασίαν ταύτην δαπανῶντες τὴν ἀναγκαιοῦσαν καύσιμον ὕλην. Τελεσθέντος δὲ τοῦ ἔργου, τὸ προϊὸν διανέμεται μεταξὺ τῶν συνεταίρων. Οὗτος δὲ ὁ ἑταιρικὸς τῆς τυροποιίας τρόπος εἴθισται καὶ ἐν Φρὰνς Κοντέ, καὶ ἐν Βουργωνίᾳ τῆς Γαλλίας.

Ἴδομεν ὅτι μεγάλαι ἰδιοκτησίαι καὶ μεγάλη καλλιέργεια, μικραὶ ἰδιοκτησίαι καὶ μικρὰ καλλιέργεια δὲν εἶναι πράγματα ταυτοσήμαντα.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη ἂν τὸ πολύπλοκον τοῦτο ζήτημα ἐσυζητήθη ἀείποτε ὡς ἀνωτέρω ὑπὸ τῶν Γάλλων, παρ' οἷς ἡ ἰδιοκτησία ὑπέστη τοσαύτας μεταβολάς.

Τὸ ζήτημα τοῦτο πολλάκις ἀνεφάνη ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' ἀείποτε κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτοῦ συνέχεον τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, τὸ περὶ ἐκτάσεως λέγω τῶν γεωπονικῶν ἐπιχειρήσεων, μὲ τὸ ἠθικοπολιτικὸν ζήτημα, ἤτοι τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν κτήσεων. Ἐνὶ λόγῳ συνέχεον τὰ μεγάλα κτήματα μὲ τὴν μεγάλην καλλιέργειαν καὶ τὰ μικρὰ κτήματα μὲ τὴν μικρὰν καλλιέργειαν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν οἰκονομολόγων τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος· δεύτερον δὲ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβωνιδῶν.

Οἱ οἰκονομολόγοι τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, οἱ καὶ φυσιοκράται ἐπονομασθέντες, ἰσχυρίζοντο ὅτι μόνη ἡ γῆ παράγουσα περίσσευμά τι ἢ καθαρὰν πρόσοδον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρὸς καλλιέργειαν καταβληθείσης δαπάνης, αὐτὴ μόνη εἶναι γεννητικὴ πλούτου· ἐκηρύττοντο ἑπομένως ὑπέρμαχοι τῶν μεγάλων κτήσεων, πρεσβεύοντες ὅτι δι' αὐτῶν παράγεται μείζων καθαρὰ πρόσοδος καὶ συγχέοντες οὕτω τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν κτημάτων μὲ τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων ζήτημα.

Κατὰ τὸ 1789 τὰς θεωρίας διεδέχθησαν τὰ πράγματα· καὶ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ ζητήματα τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος ἐλύοντο διὰ τῆς λόγχης καὶ τῆς λαιμητόμου. Ἔθνος συγκείμενον ἐξ 25 ἑκατομμυρίων ψυχῶν ἐξανέστη κατὰ τῶν θεσμῶν τοῦ παρελθόντος καὶ διαπνέον τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας ἃς μετέδωκεν αὐτῷ μακροχρόνιος τυραννία, ἐκάλυψε πρὸς καιρὸν μὲ τὸν δημοτικὸν αὐτοῦ τρίβωνα τὸ ἄγαλμα τῆς ἱερᾶς δικαιοσύνης, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν θεότητα. Τὰ ζωτικώτερα στοιχεῖα τῆς γαλλικῆς κοινωνίας ἦσαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δέσμια, καὶ τότε δὴ κατὰ πρῶτον νομιμοποιεῖται ἡ ἐλευθερία τῶν φρονημάτων, τῆς συνειδήσεως, τοῦ ἐργάζε-

σθαι, τοῦ συναλλάττεσθαι, τοῦ μετακινεῖσθαι κ.τ.λ. Ἡ νομοθεσία μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔτεινεν εἰς τὴν ἀκινησίαν καὶ εἰς τὴν παγιότητα τῶν κτημάτων. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καταργεῖ καὶ πρωτοτόκια καὶ καταπιστεύσεις, δημεύει καὶ διασκορπίζει τὰ κτήματα ὡς τὸ χαρτονόμισμα. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ ἐπανάστασις ἀναδείκνυται κυβέρνησις, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τῶν καθεστώτων ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων τάξεων καὶ τῆς ἐπικρατούσης τότε ἀκολασίας γεννᾶται ἡ τρομοκρατία καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πόλεμος· ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια ἣν παρέλυον οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ συγκεντροῦται εἰς τὸ πρόσωπον μεγαλοφυοῦς κατακτητοῦ· αὐτὸς δ' ἀξιῶν τὸ πᾶν ν' ἀναπλάσῃ μὲ τὰς κραταιὰς αὐτοῦ χεῖρας καὶ νὰ ἐγχαράξῃ παντοῦ τὴν σφραγῖδα τῆς προσωπικότητός του, ἀποφασίζει νὰ συγχωνεύσῃ εἰς ἕνα κώδικα τὰ ἔθιμα καὶ τὸν γραπτὸν νόμον.

Ὑπὸ τὴν ὑπατείαν λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος ἄρχεται ἡ σύνταξις τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν διατάξεων τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου ἀναφύεται αὖθις τὸ ζήτημα περὶ μικρῶν καὶ μεγάλων κτήσεων. Ἀλλ' ἐκ τῶν νομοδιδασκάλων, οἱ μὲν θιασῶται καὶ ὑπέρμαχοι τοῦ παρελθόντος κηρύττονται ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν· οἱ δὲ ἀφωσιωμένοι εἰς τὰς καθιερωθείσας ἀρχὰς ὑπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως ἐπιμένουσι ζητοῦντες τὸν καταμελισμὸν αὐτῶν. Τελευταῖον δὲ ἡ γνώμη τῶν ἐμφορουμένων ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς μεταπολιτεύσεως ὑπερισχύει, αἱ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίαι προτάττονται τῶν ἐκ διαθήκης, τὸ διαθετικὸν δικαίωμα περιστέλλεται, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκληρίας καθιεροῦται, τὰ προσκόμματα ἐπομένως εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν κτημάτων ἀφαιροῦνται, ἡ ἰδιοκτησία ἀπόλλυσι τὸν πολιτικὸν αὐτῆς χα-

ρακτῆρα καὶ γίνεται ἀντικείμενον μόνου τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀμφιταλαντεύεται ἐν μέσῳ δύο δυνάμεων, τῆς μὲν συσταλτικῆς οὕτως εἰπεῖν, τῆς δὲ διασταλτικῆς, ἤτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς συγκεντρώσεως τῶν κεφαλαίων ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ αἱ ἀκίνητοι ἰδιοκτησίαι συγκεντροῦνται, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ νόμου τοῦ καταμελίζοντος αὐτὰς ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομιῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβωνιδῶν, αἱ περὶ μεγάλων καὶ μικρῶν ἰδιοκτησιῶν δοξασίαι ἐγένοντο τὸ σύνθημα δύο ἀντιθέτων φατριῶν, διαχειριζομένων τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ὡς ὄργανον τῶν πρὸς ἀλλήλας ἐγκλήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων. Καὶ οἱ μὲν ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκληρίας εἶναι ἡ πρωτίστη βάσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας καὶ ὅτι ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος ἡ Εὐρώπη ἅπασα θέλει οὕτω πως κατακερματισθῆ· κατ' αὐτούς, τὰ μεγάλα κτήματα ἦσαν ὁ τελευταῖος κρίκος τυραννικῆς ἁλύσεως ἥτις θέλει ἐξ ὁλοκλήρου διαῤῥηχθῆ· οἱ δὲ ὀνειρευόμενοι πρωτοτόκια καὶ καταπιστεύσεις, ἐκραύγαζον ὅτι ὁ καταμελισμὸς τῶν κτημάτων εἶναι μεγίστη διὰ τὴν Γαλλίαν συμφορά.

Ὅθεν ἐν τοῖς βουλευτηρίοις ἐθρήνουν τὴν ἐλεεινὴν τῶν ἀγρῶν κατάστασιν, βεβαιοῦντες ὅτι ἁπανταχοῦ οἱ ἀροτῆρες βόες πωλοῦνται καὶ τὰ κτήματα ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν· κατήγγειλον δὲ τὸν ἀστικὸν νόμον ὡς αἴτιον τῶν κοινωνικῶν τούτων συμφορῶν, καθὸ προγράφοντα, ὡς ἔλεγον, τὸ ἄροτρον. Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν συνέχεον τὰ μεγάλα κτήματα μετὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, οἱ δὲ τὰ μικρὰ κτήματα μετὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, λησμονοῦντες ὅτι ἡ Γαλλία πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, εἶχε πλῆθος μεγάλων ἰδιοκτησιῶν ὑπὸ ἀγροληπτῶν καλλιεργουμένων κατὰ τὰ $^4/_5$, ὡς τοῦτο συμβαίνει σήμερον καὶ παρ'

ἡμῖν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Φθιώτιδος, Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας, καὶ παντοῦ ὅπου τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν ὀλίγα, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

ΟΠΟΤΕΡΟΝ ΤΩΝ ΔΥΩ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ, ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ Η ΜΙΚΡΑΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΠΑΡΕΧΕΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΕΚΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ ΜΕΙΖΟΝΑ ΚΑΘΑΡΑΝ ΠΡΟΣΟΔΟΝ.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἔρχομαι νὰ ἐκθέσω τὰ ὑπὲρ τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιεργείας ἐπιχειρήματα τῶν οἰκονομολόγων, καὶ νὰ ἐρευνήσω ὁπότερον τῶν δύω τούτων συστημάτων εἶναι παραγωγικὸν μείζονος καθαρᾶς προσόδου.

Πρὸς διευκρίνισιν δὲ τοῦ πολυπλόκου τούτου ζητήματος ὑποθέσωμεν δύο γαίας, ὧν ἑκάστη ἔχει ἔκτασιν δυσχιλίων στρεμμάτων· ἀλλ' ἡ μὲν ὑπάγεται εἰς μίαν καὶ μόνην διεύθυνσιν, ἡ δὲ διαιρεῖται εἰς εἴκοσι ἰδιοκτησίας καὶ ἰσαρίθμους ἐπιχειρήσεις, καὶ ἴδωμεν ἐξ ὁποτέρας θέλει παραχθῆ μείζων καθαρὰ πρόσοδος. Περὶ μὲν τῆς πρώτης τῆς ὑπαγομένης ὡς ἐρρέθη, εἰς τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας παρατηρῶ 1) ὅτι, ὅσῳ αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαι εἰσὶ μείζονος ἐκτάσεως, τόσῳ καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν ἔσονται μείζονα· ὅπως δὲ καταβληθῶσι ἀδρὰ κεφάλαια εἰς τὴν γεωργίαν, ἀνάγκη οἱ ἐπιμελούμενοι τῶν γεωργικῶν ἔργων νὰ ὦσιν ἄνδρες οὐ μόνον εὔποροι, ἀλλὰ καὶ πεπαιδευμένοι. Τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες ἐξασκοῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν πολλῷ εὐστοχώτερον τῶν ἀπό-

ρων καὶ ἀπαιδεύτων γεωργῶν. Δι' ἐπιμελητῶν εὐπόρων καὶ ἐπιστημόνων εἰσάγονται εἰς τὴν γεωργίαν αἱ δυναταὶ βελτιώσεις καὶ τελειοποιήσεις, καὶ γίνεται χρῆσις ὀργάνων τελειοτέρων· οἷον ἀτμαρότρου, βωλοσπάστου, ἀλωνιστικῆς, θεριστικῆς μηχανῆς κ.τ.λ. Αἱ δὲ γεωργικαὶ ἐπιχειρήσεις περιλαμβάνουσαι μεγάλας ἐκτάσεις, ἀναλόγως αὐτῶν παρέχουσι καὶ τὰ ὠφελήματα.

2). Προσέτι δὲ διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων πραγματοποιεῖται καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων. Διάφοροι ἐργάται ἐξασκοῦσιν ἔργα διάφορα, οἱ μὲν ἀσχολούμενοι περὶ τὰς σπορὰς, τοὺς ἀγροὺς ἢ τὰς φυτείας, οἱ δὲ περὶ τὰ δάση ἢ τὰ ποίμνια, οἱ δὲ περὶ τὰ κτήνη, τὴν μεταφορὰν τῶν λιπασμάτων, τὴν ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων κτλ. καὶ ἕνεκα τῆς εἰδικότητος τῶν ἔργων, ἀποκτῶσι πρακτικὴν ἱκανότητα, ἧς στεροῦνται οἱ συνάμα ποικίλα ἐξασκοῦντες ἔργα.

3). Ἀλλὰ πλὴν τῆς οἰκονομικωτέρας ἐργασίας τῆς προκυπτούσης ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, κατορθοῦται καὶ ἑτέρα οἰκονομία ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν. Καθότι αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις δέονται ἀναλόγως καὶ ὀλιγωτέρων οἰκοδομῶν καὶ ὀλιγωτέρων ἀροτήρων ζώων· διὰ ταύτης δὲ τῆς οἰκονομίας, πολλαπλασιάζονται τὰ ποίμνια καὶ διὰ τῶν λιπασμάτων αὐτῶν γονιμοποιοῦνται αἱ γαῖαι καὶ καθίστανται παραγωγικώτεραι (1).

Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, οἱ μὲν ἐπιμελούμενοι τῶν γεωργικῶν ἔργων κέκτηνται τὴν πρὸς ταῦτα ἱκανότητα,

(1) Ἡ μὲν Μεγ. Βρεταννία ἔχει πρόβατα 35 ἑκατομμύρια, ἅτινα ζῶσιν ἐπὶ 310 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων· ἡ δὲ Γαλλία ἄλλα τόσα, ἅτινα ὅμως ζῶσιν ἐπὶ 530 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων.

εὐποροῦντες δὲ κεφαλαίων, ποιοῦνται χρῆσιν καὶ ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων· ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἔργα καταμερίζονται, ἡ ἐργασία καθίσταται γονιμωτέρα καὶ οἰκονομικωτέρα. Τελευταῖον δὲ πολλαπλασιάζονται μετὰ τῶν ποιμνίων τὰ λιπάσματα καὶ ἡ ποιμενικὴ συνενοῦται οὕτως εἰπεῖν μετὰ τῆς γεωργίας καὶ συγχωνεύεται ἐν αὐτῇ καὶ ἡ γῆ καθίσταται διὰ τῆς ἀμειψισπορείας μηχανὴ ἀεικίνητος.

Τῷ ὄντι ὑπὸ τὸ σύνηθες σύστημα τῆς γεωργίας, ἡ ποιμενικὴ καὶ ἡ γεωργία διίστανται ἀπ' ἀλλήλων. Τῆς μὲν γεωργίας ἡ θεότης εἶναι ὁ ὅρος ὃν οὐδέποτε ἐσεβάσθη ἡ ποιμενική· ἡ δὲ καλλιέργεια προοδεύουσα καταπνίγει τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τῆς ποιμενικῆς, ἤτοι τὸ χόρτον· ὅπως λοιπὸν συνυπάρξωσιν εἰρηνικῶς αἱ δύο αὗται τάξεις, τῶν γεωργῶν καὶ ποιμένων, ἔπρεπεν ἡ γῆ νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο τμήματα, εἰς γαίας ἀροσίμους καὶ εἰς βοσκησίμους τόπους· ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη ἐπικρατεῖ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς συνήθους γεωργίας, ὡς παρ' ἡμῖν. Κατ' αὐτό, ἡ κτηνοτροφία ἐνεργεῖται μακρὰν τῆς γεωργίας· ὥστε ἡ ἐπιτήρησις καὶ τροφὴ τῶν ζώων συνεπάγονται ἀδρὰς δαπάνας καὶ τὰ ζωϊκὰ λιπάσματα καθίστανται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ σπανιώτερα· ἐλλείψει δὲ αὐτῶν, ἡ γεωργία ἐμμένει εἰς τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα καθ' ὃ αἱ γαῖαι στερούμεναι τῶν ἀναγκαίων λιπασμάτων, παράγουσιν ἅπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν. Βεβαίως τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα συντηρεῖται πολλαχοῦ ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς σχετικῆς ἀφθονίας τῶν γαιῶν πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα, ἐν χώραις, ἢ ἐν ἐπαρχίαις, ἐν αἷς ὁ πληθυσμὸς ἐπυκνώθη, εἶναι τὰ μάλιστα ἐπιζήμιον· καθότι ἐὰν ὑπάρχῃ ἀναμφισβήτητον ὅτι διὰ τῆς ταυτότητος τῶν σπορῶν ἐξαν-

τλεῖται ἡ γῆ, ὑπάρχει ὡσαύτως ἀποδεδειγμένον ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν σπορῶν ἢ φυτειῶν, οἷον τῆς σποράς τῶν σιτηρῶν μετὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν χρηζόντων σκάλισμα, ὡς τοῦ ἀραβοσίτου, καὶ διὰ τοῦ ἀλληλοδιαδόχου συνδυασμοῦ αὐτῶν μὲ ἄλλας φυτείας, οἷον τοῦ λίνου, τῆς καννάβεως κ.τ.λ. καὶ μὲ τοὺς τεχνητοὺς λειμῶνας, γονιμοποιεῖται ἡ γῆ καὶ καθίσταται παραγωγικωτάτη (1).

Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας ἡ γεωργία παρέχει εἰς τὰ κτήνη ἄφθονον καὶ χιλώδη τροφήν, διὰ τῶν ἀποδιδομένων δὲ αὐτῇ λιπασμάτων, ἡ γῆ καθίσταται ἀληθῶς ἀεικίνητος μηχανὴ καὶ περιλαμβάνουσα ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς βελτιώσεως αὐτῆς καθίσταται αὐτοτελής. Τὸ δὲ ἄχυρον δὲν χρησιμεύει ὡς τροφή, ἀλλ' ὡς στρωμνὴ τῶν κτηνῶν. Ἕνεκα τούτου, διὰ τῆς καλῆς τροφῆς καὶ ἀναπαύσεως τελειοποιεῖται τὸ εἶδος αὐτῶν καὶ τὰ κτήνη καθίστανται εὐρωστότερα, ὑγιέστερα, εὐτραφέστερα. Ἰδοὺ εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ λεγομένη μεγάλη καλλιέργεια ἢ ἡ ἐντελεστέρα γεωργία· πρῶτον μὲν « εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ εἰς τὴν χρῆσιν ἐντελεστέρων ὀργάνων »· δεύτερον δὲ « εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὰς τεχνητὰς νομάς, τὴν παραγωγὴν ἀφθόνων λιπασμάτων καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐπισπορᾶς »· καὶ τρίτον « εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ποικιλίας τῶν σπορῶν καὶ φυτειῶν ».

Οἱ συνηγοροῦντες δὲ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας ἀντιτάττουσιν εἰς τοὺς ἀνωτέρω λόγους 1) ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα

(1) Ἡ Ἀγγλία παράγει κατὰ μέσον ὅρον κατὰ μυριάμετρον 25 ἑκατόλιτρα σίτου καὶ 20 κριθῆς· ἡ δὲ Γαλλία 13 ἑκατόλιτρα σίτου καὶ 16 κριθῆς, ἤτοι ἡ μὲν 7 κοιλὰ σίτου κατὰ στρέμμα καὶ ὀκάδας 3, ἡ δὲ κοιλὰ 3 καὶ ὀκάδας 16.

τοῦτο ὁ γεωργὸς καταβάλλει πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς ἐπιμέλειαν καὶ ἐργασίαν ἀποτελεσματικωτάτην, δὲν ὑπάρχει δὲ σπιθαμὴ γῆς, τῆς ὁποίας νὰ μὴ γνωρίζῃ τὰς ἰδιότητας.

2). Προσέτι πολλὰ προϊόντα, περὶ ὧν οὐδὲ γίνεται λόγος ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, χορηγοῦντα κέρδη εἰς τοὺς μικροὺς γεωργούς, ἐπαυξάνουσι τὴν μικρὰν αὐτῶν πρόσοδον. Τοιαῦτα δὲ τὰ προϊόντα τῆς ὀρνιθοτροφίας. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ οἱ καὶ ἰδιοκτήμονες, δὲν μεταχειρίζονται μισθίους ἐργάτας, καὶ τὰ γεωργικὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῆς οἰκογενείας των. Ἕνεκα τούτου καταβάλλουσιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν, ὧν στεροῦνται οἱ μίσθιοι ἐργάται ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τοῦ μισθοῦντος αὐτούς.

3). Ἀληθὲς ὅτι ὁ μικρὸς γεωργὸς στερεῖται πολλάκις τῶν κεφαλαίων, ὧν χρήζει ἡ βελτίωσις τοῦ κτήματος. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ μικρὰ κτήματα δὲν χρήζουσι μεγάλων προκαταβολῶν.

4) δὲ δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας ὁ ἀριθμὸς ἐν γένει τῶν κτηνῶν ἐλαττοῦται, καθότι ἂν τὰ ἐριοφόρα ζῶα εἰσὶ εὐάριθμα, τὰ μεγάλα ζῶα πολλαπλασιάζονται.

5). Οἱ πολεμοῦντες τὴν μικρὰν καλλιέργειαν προτείνουσιν ὅτι αὕτη χρήζει καὶ μείζονος ἐργασίας καὶ μείζονος δαπάνης εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς οἰκήματα· ἀλλ' εἰς οὐδὲν παραβλάπτει ἡ μείζων αὕτη δαπάνη, ἐὰν καλύπτηται ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου· τοὐναντίον δὲ ἐὰν ἡ καθαρὰ πρόσοδος ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας ἦναι ἴση τῇ καθαρᾷ προσόδῳ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, διὰ τῆς μείζονος ταύτης δαπάνης καὶ γεωργοὶ πλειότεροι συντηροῦνται καὶ τὰ ἔθνη κρατύνονται.

Τοιαῦτα τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς μεγάλης καὶ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας. Ὁ Πασῆς ἐν συγγραφῇ ἐπιγραφομένῃ « Περὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν διαφόρων εἰδῶν »τῆς καλλιεργείας ἐπὶ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομίας » (1) ἐπιχειρῶν νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων, ἀποφαίνεται 1) ὅτι δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἡ ὑπεροχὴ κατά τε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν διευθυνόντων τὰ γεωργικὰ ἔργα ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας εἶναι ἀποτελεσματικωτέρα τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ τῆς φιλοπονίας, ἣν καταβάλλουσιν ἐπὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν οἱ μικροὶ γεωργοί. 2). Δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ παραδεχθῇ ὅτι διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα οἱ προϊστάμενοι μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων καταβάλλουσι πρὸς καλλιέργειαν, τὰ κτήματα μᾶλλον γονιμοποιοῦνται ἢ διὰ τῶν μικρῶν κεφαλαίων τὰ ὁποῖα μικροὶ γεωργοὶ καταβάλλουσιν ἐπὶ μικρῶν κτημάτων.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τοῦτο, κατ' αὐτόν, εἶναι ζήτημα πολύπλοκον καὶ δυσδιάλυτον, καὶ ὡς παρετήρησεν ὁ Σισμόνδης «πολλοὶ συγγραφεῖς ἐπιπολαίως ἐπεχείρησαν νὰ δώ»σωσιν αὐτοῦ ὁριστικὴν λύσιν, θεωροῦντες αὐτὸ ὑπὸ μίαν »καὶ μόνην ἔποψιν». Κατὰ τὸν Πασῆν ὅμως ἂν καλῶς ἐτίθετο, ἤθελεν εὐχερέστερον λυθῇ. «Ὅπως ἐκτιμηθῇ ἡ πα»ραγωγικὴ δύναμις τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιερ»γείας, ἢ καὶ πάσης ἄλλης ἐργασίας, ὅπως προσδιορισθῇ »τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς παραγωγικότητος αὐτῶν, ἀνάγκη »νὰ ἐρευνήσωμεν ποῖον εἶδος καλλιεργείας παρέχει ἐπὶ τῇ »αὐτῇ ἐκτάσει μείζονα καθαρὰν πρόσοδον· ἐννοοῦμεν δὲ »διὰ τῶν ὅρων τούτων τὴν μερίδα τῆς ἀκαθαρίστου προ-

(1) Ἐφημερὶδι τῶν Οἰκονομολόγων ἀριθ. 40.

»σόδου τὴν ὑπερβαίνουσαν τὴν παραγωγικὴν δαπάνην, ὡς »καὶ ἐπὶ δύο ὁμοειδῶν τεχνουργικῶν καταστημάτων, τὸ »παρέχον μείζονα καθαρὰ κέρδη ὑπερέχει ἀναντιρρήτως τὸ »ἕτερον. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ γεωργικῆς ἐργασίας, »ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης αὐτῆς βάσις εἶναι ἡ γῆ· ὅτε λοι»πὸν προαφαιρεθειῶν τῆς πρὸς καλλιέργειαν δαπάνης καὶ »τῶν προκαταβολῶν, κατορθοῦται νὰ παραχθῇ ἐπὶ τῇ αὐ»τῇ ἐκτάσει, μείζων καθαρὰ πρόσοδος, τὸ σύστημα δυνά»μει τοῦ ὁποίου πραγματοποιεῖται τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο »εἶναι οἰκονομικῶς προτιμότερον.

»Ἀλλ' οἱ περὶ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐνδια»ψαντες, μὴ παραδεχθέντες τὴν μέθοδον ταύτην, δὲν πε»ριωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ καταμετρήσωσι τὸ ποσὸν τῆς κα»θαρᾶς προσόδου, διὰ τῆς καλλιεργημένης ἐκτάσεως, οἷον »ἐπὶ 100 ἢ 1000 στρεμμάτων, ἀλλ' ἠρεύνησαν ὑπὸ ποῖον »σύστημα, ἡ καθαρὰ αὕτη πρόσοδος, κατορθοῦται »δι' ἐλάσσονος ποσοῦ κεφαλαίων καὶ ἐρ»γασίας. Καὶ τοιούτῳ τρόπῳ περιέπεσον εἰς τὴν ἐξῆς »πλάνην, προκύψασαν ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἐπόψεως τοῦ »ζητήματος τούτου, ὅτι αἱ ἀκαλλιέργητοι γαῖαι, αἱ παρά»γουσαι αὐτοφυεῖς τινας καρποὺς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς δαπά»νης εἰσὶν αἱ παραγωγικώτεραι.

»Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι πᾶσα βιομηχανικὴ ἐργα»σία προϋποτίθησι δαπάνην καὶ προκαταβολάς. Ἕνεκα δὲ »τούτου, τὸ προϊὸν πάσης ἐργασίας διαιρετέον εἰς δύο με»ρίδας καλῶς διακεκριμένας· διὰ μὲν τῆς πρώτης ἀποζη»μιοῦται ἐντελῶς ὁ παραγωγός, διὰ δὲ τῆς δευτέρας μορ»φοῦται περίσσευμά τι, ἐξ οὗ καταδεικνύεται ἡ ἔντασις, ἡ »δραστηριότης καὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας. Ὑπολογιζό»μενοι δὲ τὴν δαπάνην, ἣν κατεβάλομεν εἰς δύο διαφόρους »ἐπιχειρήσεις, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ δαπάνη

»αὕτη ἀνεκτήθη, καὶ ὅτι ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα, τὸ πε-
»ρίσσευμα τοῦτο ὑπάρχει διότι αἱ προκαταβολαὶ εὐτυχῶς
»ἀνεκτήθησαν. Λ. χ. βοσκήσιμος τόπος στρεμμάτων 20
»παράγει ἀκαθάριστον μὲν πρόσοδον δρ. 200 δι' ἐργασίας
»ἐκτιμωμένης πρὸς δρ. 40, περίσσευμα δὲ δρ. 160· 20 δὲ
»στρέμματα γῆς σιτοφόρου, διὰ δαπάνης 140 δρ., παρέ-
»χουσιν ἀκαθάριστον μὲν πρόσοδον 300 δρ. καθαρὰν δὲ
»δρ. 160. Ἀλλ' ἐκ τούτου, ἂ πρέπει τάχα νὰ συμπεράνω-
»μεν ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ βοσκησίμου τόπου ἀποβαίνει
»τριπλασίως ἐπικερδεστέρα, διότι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως
»κατεβλήθη περίπου τὸ τρίτον μόνον τῆς καταβληθείσης
»δαπάνης πρὸς καλλιέργειαν τῆς σιτοφόρου γῆς; ἤτοι 40
»μόνον δρ. ἀντὶ 140; ὄχι· καθότι ἡ δαπάνη ἐφ' ἑκατέρας
»τῶν γαιῶν τούτων, καί περ ἄνισος, ἐντελῶς ἀνεκτήθη,
»ἐξ ἀμφοτέρων δὲ ἐπήγασε περίσσευμα. Ὡσαύτως λοιπὸν
»προκειμένου λόγου περὶ δύο ἀροσίμων γαιῶν τῆς αὐτῆς
»ἐκτάσεως, τῆς μὲν καλλιεργουμένης διὰ τῆς οἰκονομικω-
»τέρας μεθόδου, ἤτοι διὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τῆς
»δὲ διὰ τῆς δαπανηροτέρας μεθόδου, ἤτοι διὰ τῆς μικρᾶς
»καλλιεργείας, δὲν θέλομεν βεβαιώσει ὅτι ἡ πρώτη εἶναι
»ἡ παραγωγοτέρα, ἐὰν ἀμφότεραι παρέχωσι τὴν αὐτὴν
»καθαρὰν πρόσοδον μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς γενομένης
»δαπάνης, εἰ καὶ ἀνίσου.

»Ὥστε οἱ διερευνῶντες ὁπότερον τῶν δύο τούτων συ-
»στημάτων εἶναι τὸ παραγωγικώτερον, δὲν πρέπει νὰ ἐμ-
»φιλοχωρῶσιν ἰδίως εἰς τὸ ποσὸν τῆς καταβληθείσης ἐρ-
»γασίας· καθότι οἱονδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ τὸ ποσὸν τῆς δαπά-
»νης, αὕτη ἀνεκτήθη, ἐκ μόνης δὲ τῆς καθαρᾶς προσόδου
»ἐξάγεται τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως
»ἑκάστου εἴδους καλλιεργείας ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει.

»Παρατηρητέον ἤδη ὅτι, ἵνα προσδιορισθῇ ἀκριβέστερον

»ἡ καθαρὰ τῆς γῆς πρόσοδος, ἀνάγκη ἐκτὸς τῶν ἐξόδων »τῆς καλλιεργείας, τοῦ τόκου τῶν καταβληθέντων κεφα»λαίων, τοῦ κέρδους τοῦ διευθύνοντος τὰ γεωργικὰ ἔργα »καὶ τοῦ μισθώματος τῶν οἰκοδομῶν, νὰ ἐξακριβωθῶσι καὶ »οἱ πληρωνόμενοι δημόσιοι καὶ τοπικοὶ φόροι, νὰ ὑπολογι»σθῶσι δὲ συνάμα καὶ αἱ τιμαὶ τῶν δημητριακῶν καρπῶν· »καθότι ἐκεῖ μὲν ὅπου οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἀνατιμῶνται »καὶ τὰ μισθώματα τὰ ἐμφαίνοντα ὡς ἔγγιστα τὴν καθα»ρὰν πρόσοδον εἰσὶν ὑψωμένα, ἐκεῖ δὲ ὅπου ἡ τιμὴ αὐτῶν »ὑπάρχει ἐκπεσμένη, τὰ μισθώματα εἰσὶ κατώτερα, καίτοι »τῆς καρπιμότητος τῶν κτημάτων τῆς αὐτῆς οὔσης εἰς »ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις. Λ. χ. χωρίον 1000 στρεμ»μάτων ὑπάγεται ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ εἰς μίαν ἐπιχείρησιν, »ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ εἰς 10 ἐπιχειρήσεις· τὸ δὲ μίσθωμα εἰς »εἴδη, εἶναι ἴσον δι' ἀμφότερα. Ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ καρ»ποὶ ἀνατιμῶνται καὶ τὸ μίσθωμα ἐπομένως εἶναι ἀνώτε»ρον μὲ ὅλον ὅτι ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῆς γῆς ὑπ' ἀμ»φότερα τὰ συστήματα ταῦτα εἶναι ἡ αὐτή. Ὁσάκις λοι»πὸν θέλωμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὰ μισθώματα, δὲν πρέ»πει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ αὐτῶν τιμήματος νὰ συμπεράνω»μεν καὶ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν προϊόντων, δι' οὗ ταῦτα πλη»ρώνονται.

»Κατὰ τὸ 1812, τὸ Κουάρτερ ἐτιμᾶτο ἐν Ἀγγλίᾳ 122 »σελίνια, μετὰ ταῦτα δὲ ἐτιμήθη 60 καὶ 40 κ.τ.λ. Ἐν»νοεῖται δὲ ὅτι ἐκ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῶν τιμῶν προέ»κυψε καὶ ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθωμάτων, μ' ὅλον ὅτι οἱ »καρποὶ δι' ὧν ταῦτα πληρώνονται δὲν ἠλαττώθησαν κατὰ »τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἀπὸ τοῦ 1812 ».

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις ταύτας, σκο-πούσας τὴν ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν τῆς καθαρᾶς προσόδου, ὁ Πασῆς ἐξετάζει ποτέρου τῶν δύω συστημάτων, τῆς

μεγάλης λέγω ἢ μικρᾶς καλλιεργείας, παρέχει μείζονα καθαρὰν πρόσοδον ἢ μεῖζον μίσθωμα; Διερευνῶν δὲ τὴν σχετικὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιεργείας, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Γαλλίᾳ, ἔνθα καὶ ἡ θερμοκρασία καὶ τὰ εἴδη τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἀποφαίνεται ὅτι « ἡ μὲν μεγάλη καλλιέργεια παράγει ἐπὶ ἐκτάσεως δέκα στρεμμάτων καθαρὰν πρόσοδον εἰς καρποὺς 419 λίτρας, ἡ δὲ μέση 405, καὶ ἡ μικρὰ 489· ἐκτιμωμένου δὲ εἰς χρήματα τοῦ ἑκατολίτρου πρὸς 20 φρ. κατὰ μέσον ὅρον, ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιεργείας προσδιορίζεται εἰς 83, 81 καὶ 97 φράγκα ».

Ὥστε τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι τὸ παρέχον μείζονα πρόσοδον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως· καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας καλλιεργοῦνται διαφόρων εἰδῶν φυτά, παράγονται διαφόρων εἰδῶν προϊόντα, ὡς τὰ τῆς ὀρνιθοτροφίας κ.τ.λ. ὅλως ἄγνωστα ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας. « Ἐν Γαλλίᾳ, ἐν τῷ Βορείῳ νομῷ, ἰδιοκτησία 200 στρεμμάτων παρέχει εἰς μόσχους, γάλα, ὠὰ καὶ πτηνὰ ἐτησίαν πρόσοδον χιλίων φρ. ἰσοβαροῦσαν πρὸς 15 ἢ 20 φράγκων πρόσθετον καθαρὰν πρόσοδον ἐπὶ δέκα στρεμμάτων ».

Διὰ ταῦτα ὁ Πασὴς ἰσχυρίζεται ὅτι πολλοὶ συγγραφεῖς ἀπεπλανήθησαν, ἀποδόντες εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀγγλικῆς καλλιεργείας ἀποτελέσματα παραχθέντα ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Περὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπιχειρημάτων καὶ σκέψεων τοῦ Πασὴ παρατηρῶ 1) ὅτι ἡ προσωπικὴ ἐργασία καὶ φιλοπονία τοῦ καλλιεργοῦντος κατὰ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς ἢ ἐπιμόρτου καλλιεργείας, οὐδόλως δύναται νὰ παραβληθῇ

πρὸς τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα ἐπιμελητοῦ εὐπορουντος κεφαλαίων, καὶ ἐπιστήμονος. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ φιλοπονίας ἐφαρμοζομένης ἰδίᾳ εἰς τὴν κηπουρίαν ἢ τὴν φυτουργίαν παράγονται ἀξιόλογα ἀποτελέσματα· ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας κυρίως λεγομένης καὶ ἰδίως περὶ σιτοσπορᾶς καὶ περὶ λειμώνων, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι διὰ καταλλήλων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, διὰ μεθόδων τεχνικωτέρων καὶ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, παράγονται ἀξιολογώτερα ἀποτελέσματα, ἢ διὰ τῆς σκαπάνης καὶ τῆς προσωπικῆς φιλοπονίας τοῦ γεωργοῦ.

2). Ὁ Πασῆς ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ μικρῶν κεφαλαίων καταβεβλημένων ἐπὶ μικρῶν κτημάτων, κατορθοῦται ὅ,τι καὶ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων ἐπὶ μεγάλων κτημάτων. Λησμονεῖ δὲ ὅτι ὁ ἁπλοῦς γεωργός, μηδεμιᾶς ἀπολαύων πίστεως, προσπορίζεται πολλάκις τὸ ἀναγκαιοῦν αὐτῷ μικρὸν κεφάλαιον ἐπὶ βαρυτάτοις τόκοις· ἡ δὲ ἀγροτικὴ τοκογλυφία εἶναι ἡ τρομερωτέρα μάστιξ τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ αὕτη ἐπικρατεῖ, καὶ ἕνεκα τούτου αἱ προκαταβολαὶ αἱ τόσον ἀναγκαῖαι πρὸς βελτίωσιν τῆς γεωργίας ὑπερβαίνουσι τὰς δυνάμεις τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν.

Ἀλλ' ἐξετάσωμεν γενικώτερον τὸ προκείμενον ζήτημα. Κατὰ τὸν Πασῆν, δὲν πρέπει νὰ ἐρευνῶμεν ἂν δι' ἐλάσσονος παραγωγικῆς δαπάνης παρήχθη ἡ αὐτὴ καθαρὰ πρόσοδος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως· ἀλλ' ἄν, οἱαδήποτε καὶ ἐὰν καταβληθῇ δαπάνη ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ἡ καθαρὰ πρόσοδος ἦναι ἡ αὐτή. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀναφέρει παράδειγμα βοσκησίμου τόπου 20 στρεμμάτων, παράγοντος 200 δραχμῶν πρόσοδον, διὰ δαπάνης δραχ. 40, καὶ ἀροσίμου γῆς τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, παραγούσης πρόσοδον δρ. 300 διὰ δαπανης 140 δραχμῶν· ἀποφαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα

δι' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς γαίας ἔσεται τὸ αὐτό, καθὸ παραγαγούσας ἴσην καθαρὰν πρόσοδον δραχ. 160.

Καθ' ἡμᾶς ὅμως τὸ ποσὸν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, τὸ καταβαλλόμενον ἐπὶ δύο γαιῶν ἀροσίμων πρὸς παραγωγὴν ὡρισμένης καθαρᾶς προσόδου, δὲν εἶναι ἀδιάφορον. Ἡ παραγωγικὴ δαπάνη φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν μόχθων, τῶν θυσιῶν καὶ στερήσεων, ἃς καταβάλλει ἡ ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος πρὸς δημιουργίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων. Ὅσῳ λοιπὸν τὸ κεφάλαιον τῶν θυσιῶν τούτων ἐξοικονομεῖται, τόσῳ κρατύνεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος πολλαπλασιάζεται. Τῷ ὄντι, ἐὰν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ **Πασῆ**, δύο ἀγροὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως παράγωσιν ἴσην καθαρὰν πρόσοδον **160** δρ. ὁ μὲν διὰ δαπάνης **140** δρ. ὁ δὲ διὰ δαπάνης **40** μόνον, ἐλαττουμένης ὁπωσδήποτε τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τοῦ πρώτου ἀγροῦ κατὰ δρ. **100**, αἱ παραγωγικαὶ ἡμῶν δυνάμεις θέλουσιν ἰσχυροποιηθῆ καὶ διὰ δαπάνης **140** δρ. δὲν θέλομεν παράγει **160** δρ. καθαρὰν πρόσοδον, ἀλλὰ τρὶς τόσον καὶ πλέον τούτου.

Ὁ **Πασῆς** ἀξιοῖ ὅτι ἕνεκα τῆς ὀρνιθοτροφίας παράγεται ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει διὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας ἀνωτέρα καθαρὰ πρόσοδος. Ἀλλ' ἕκαστος ἐννοεῖ ὅτι τὸ περὶ ὀρνιθοτροφίας εἶναι πάντη ἀλλότριον τοῦ προκειμένου καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν λύεται τὸ ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων συζητούμενον, ἤτοι ! ὑπὸ τὸ κράτος τίνος συστήματος καλλιεργείας παράγεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως μείζων ἔγγειος καθαρὰ πρόσοδος διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης ; Κατὰ τὸν **Πασῆν**, ἡ φαινομένη ὑπεροχὴ τῆς παραγωγικότητος τῆς ἀγγλικῆς χώρας προέκυψεν ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἣν ἐπήνεγκον ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἱ βαρεῖς τελωνιακοὶ δασμοὶ οἱ πρό τινων ἐτῶν μόνον κα-

ταργηθέντες. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι, ἐὰν ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἀνατιμῶνται, ἐν Γαλλίᾳ καλλιεργοῦνται φυτεῖαι ἀξιόλογοι, ὡς ἡ τῶν ἀμπέλων, παράγουσαι ἐτησίως 500 περίπου ἑκατομμύρια φρ., δι' ὧν ἀναβιβάζεται προδήλως τὸ ποσὸν τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου τῆς γαλλικῆς χώρας.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἡ μὲν μικρὰ καλλιέργεια συνεπάγεται τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα, καθ' ὃ ὁ αὐτὸς ἀγρὸς καλλιεργεῖται ἅπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν, ἐνῷ διὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἡ γῆ καθίσταται ἀεικίνητος μηχανή, ἀδιαλείπτως παράγουσα.

Διὰ ταῦτα, φρονῶ ὅτι ἐκ τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τοῦ ἐπικρατοῦντος ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ, παράγεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης μείζων καθαρὰ πρόσοδος. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν συνάγεται ὅτι ἡ δραστηριωτέρα αὕτη γεωργικὴ παραγωγὴ παρέπεται ἀναγκαίως εἰς εἰδικάς τινας σχέσεις τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν, καὶ ὅτι ἡ μεγάλη καλλιέργεια, ἥτις δυσκόλως πραγματοποιεῖται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς ἢ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, πηγάζει ἀναγκαίως ἐκ τοῦ συστήματος τῆς ἐκμισθώσεως. Ὄχι· καθότι, ὡς προαπεδείχθη, ἡ μίσθωσις ἐφαρμόζεται καὶ εἰς μεγάλας καὶ εἰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις καὶ πολλάκις μεγάλα κτήματα μισθούμενα ὑφ' ἑνὸς προσώπου καὶ ὑπενοικιαζόμενα τμηματικῶς, καλλιεργοῦνται ὑπὸ γεωργῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἐνδεῶν, ὡς τῶν τῆς Ἰρλανδίας. Ἡ μίσθωσις λοιπόν, ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος τοῦ εἴδους τούτου τῆς καλλιεργείας, οὐδὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας

ἁπανταχοῦ ὑπάρχουσι τὰ αὐτά. Ἄλλως ἡ μεγάλη καλλιέργεια δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὡς ἐν Πρωσσίᾳ, καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὡς ἐρρέθη, ὡς ἄφευκτον παρεπόμενον εἰδικῶν τινων σχέσεων τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν. Ἀναγνωρίζω ὅμως ὅτι, ὁσάκις οἱ μισθωταὶ συνενοῦντες τὴν ἐπιστήμην μετὰ τοῦ πλούτου, ἀναλαμβάνωσι μεγάλας ἐπιχειρήσεις ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν παραγωγὴν καθαρᾶς προσόδου σχετικῶς μείζονος (1).

Μένει νὰ ἐξετάσωμεν ἂν τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας ἀποβαίνῃ ἐπιζήμιον εἰς τὴν κοινωνίαν, μετατοπιζομένων τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ πολλαπλασιαζομένης τῆς ἀκτήμονος τάξεως. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θέλω πραγματευθῆ ὅταν ἐξηγήσω τὰς κυριωτέρας αἰτίας τοῦ νεωτέρου θητισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι εἰς τὰς ἑξῆς σκέψεις τοῦ περιωνύμου ἀγρονόμου Δομβάλλ, ἃς θεωρῶ ὡς πολλοῦ λόγου ἀξίας.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἡ μὲν μεγάλη καλλιέργεια ἀποβαίνει ἐπωφελὴς ἐν χώραις μετρίου πληθυσμοῦ, διαιτωμένου ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ ἐξασκοῦντος τέχνας, ἢ ἔνθα τὰ ἡμερομίσθια εἰσὶ μεγάλα. Τὸ δὲ σύστημα τῆς μέσης καλλιεργείας ἀπεδείχθη ἐπωφελὲς ἐν χώραις σχετικῶς τρεφούσαις πολλοὺς κατοίκους, ὡς τὸ Βέλγιον. Τέλος ἐν χώραις πολυπληθέσιν, ὡς ἡ Ἰρλανδία, ἡ μικρὰ καλλιέργεια εἶναι ἀναγκαιοτάτη, καθότι δι' αὐτῆς συντηρεῖται ὁ περισσεύων πληθυσμός. Ἄλλως δὲ διὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, παράγονται καρποὶ δυνάμενοι νὰ δια-

(1) I. St. Mill Τόμου Α'. τῶν ἀρχῶν τῆς Π. Οἰκον. σελ. 167—170

θρέψωσιν ἐν μικραῖς ἐκτάσεσι μέγαν ἀριθμὸν ἀνθρώπων καὶ καταναλισκόμενοι παρὰ τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, ἕνεκα τῆς δυσκόλου συντηρήσεως καὶ τοῦ δυσμετακομίστου αὐτῶν, οἷον τὰ γεώμηλα.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη καλλιέργεια εἶναι τάχα παντοῦ καὶ πάντοτε εὐκατόρθωτος; Ὄχι· καθότι ἡ μεγάλη καλλιέργεια ἔχει καὶ φυσικά τινα ὅρια, τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ. Καὶ 1) ἡ μεγάλη καλλιέργεια χρήζει κεφαλαίων ἀδρῶν καὶ ἐργασίας προχείρου, ἄνευ δὲ τούτων ἀποβαίνει δυσεκτέλεστος (1).

2). Ἡ μεγάλη καλλιέργεια ἐφαρμόζεται εἰς τὴν παραγωγὴν ἰδίως τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν τεχνητῶν λειμώνων. Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τινῶν σιτηρῶν, ὡς τῶν χρηζόντων σκάλισμα καί τινων φυτειῶν ὑφανσίμων ἢ βαπτικῶν, ὡς τῆς τοῦ ριζαρίου κ.τ.λ. ἐξομοιοῦται ἐν μέρει πρὸς τὴν φυτουργίαν, καθότι δεῖται καὶ μόχθων ἐκτενῶν καὶ προσωπικῆς ἐπιμελείας συντόνου ἰδιαζούσης εἰς τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς νοτίοις χώραις παράγονται ποικίλα προϊόντα, ὧν αἱ βορειότεραι χῶραί εἰσιν ἀνεπίδεκτοι, οἷον ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος, ἡ σταφιδάμπελος, διάφορα ὀπωροφόρα δένδρα, ἡ μωρέα, ἡ συκῆ, τὸ ὀρύζιον, αἱ λεμονέαι κ.τ.λ. ἄρα ἡ μικρὰ καλλιέργεια, ἢ μᾶλλον ἡ φυτουργία, εἶναι τόσῳ φυσικωτέρα εἰς αὐτάς, ὅσῳ ἅπασαι αὗται αἱ φυτεῖαι χρήζουσιν ὕδατος καὶ ποτίσματος, ἡ δὲ δύσκολος καὶ δαπανηρὰ αὕτη ἐργασία χρήζει τῆς παρουσίας καὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ ὅτι ἐν ταῖς νοτίοις χώραις, ἐν αἷς ἕνεκα τῆς παρατάσεως τῆς θερινῆς ἀνυδρίας, τεχνητοὶ λειμῶνες δὲν ὑπάρχουσι, τόσον τὸ σύστημα τῆς παρα-

(1) Τόμ. Β'. σελ. 92 Ῥόσση.

γωγῆς τῶν λιπασμάτων ὑπὸ τῆς γεωργίας, ὅσον καὶ τὸ τῆς ἐπισπορᾶς, δυσκόλως κατορθοῦνται.

Ἐκ τοῦ κλίματος λοιπόν, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν γαιῶν προσδιορίζεται καὶ τὸ εἶδος τῆς καλλιεργείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΚΛΑΔΩΝ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ.

Ἐκ τῆς χρήσεως ἢ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθην ἀνωτέρω, ἤτοι τῆς φιλοπονίας, τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, διαμορφοῦνται καὶ προάγονται οἱ διάφοροι τῆς βιομηχανίας κλάδοι, ἤτοι ἡ γεωργία, ἡ τεχνουργία, ἡ ἐμπορία, ἡ μεταβιβαστικὴ κ.τ.λ.· ὥστε ἕκαστον προϊὸν τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας εἶναι τὸ παραγόμενον πολλαπλασιασμοῦ, οὗ οἱ παράγοντες εἰσὶ τὰ τρία παραγωγικὰ ὄργανα.

Ὁ Τρακῆς θέλων νὰ ἁπλοποιήσῃ τὴν εἰς πολλοὺς κλάδους διαίρεσιν τῆς βιομηχανίας ἐπεχείρησε νὰ κατατάξῃ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα εἰς δύο μόνας κατηγορίας· εἰς «Industrie fabricante» εἰς βιομηχανίαν δημιουργικήν, ἢ κατασκευαστικήν, ἐν ᾗ περιλαμβάνει καὶ τὴν γεωργίαν καὶ εἰς Industrie commerçante, βιομηχανίαν ἐμπορικὴν ἢ μεταβιβαστικήν.

Ἀλλ' ἀνάγων οὕτω εἰς δύω μόνον κατηγορίας τοὺς

διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας συνέχεε τὴν γεωργίαν μετὰ τῆς τεχνουργίας, δηλ: τὴν παραγωγὴν τῶν ἐνοργάνων, τῶν φυτῶν λέγω καὶ τῶν ζώων, τῶν μετασχόντων ζωῆς, ζωϊκῆς δυνάμεως, μετὰ τῆς παραγωγῆς τῶν ἀνοργάνων, ἤτοι τῶν μηχανῶν, τῶν ὑφασμάτων κ.τ.λ.

Πλὴν δὲ τούτου, ἐν τῇ διττῇ ταύτῃ διαιρέσει του δὲν περιελήφθησαν ἕτεραί τινες βιομηχανίαι· οἷον ἡ τοῦ θηρευτοῦ, τοῦ ἁλιέως, τοῦ ὑλοτόμου, ὧν τὰ ἔργα ἀπαρτίζουσιν ἰδιαιτέραν τινὰ τάξιν, τῶν κατὰ τὸν Δυνοαγιέ, «Industries extractives» τῶν συλλεκτικῶν τεχνῶν, αἵτινες καὶ ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ ἀπὸ τῆς τεχνουργίας διακρίνονται.

Περὶ δὲ τῆς ἐμπορικῆς ἰδίως βιομηχανίας παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐμπορικαὶ πράξεις συνίστανται κυρίως εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πώλησιν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν μετακόμισιν ἢ μεταβίβασιν, τὴν προοδοποιοῦσαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν εἰρημένων πράξεων· μεταβιβάζοντες πωλοῦμεν ἢ ἀνταλλάττομεν τὰ ἐμπορεύματα ἡμῶν, ἀλλ' ἡ πώλησις ἢ ἡ ἀνταλλαγὴ δὲν ὑποθέτει ἀναγκαίως τὴν μετακόμισιν, καθότι πολλάκις πωλοῦμεν τὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἡμῶν κατατεθειμένα, ὅπως πωλοῦμεν καὶ καρποὺς ἀσυγκομίστους ἢ γαίας καὶ οἰκίας αἵτινες δὲν μετατοπίζονται.

Ἡ παραδεδεγμένη λοιπὸν διαίρεσις τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας εἰς γεωργίαν, τεχνουργίαν, ἐμπορίαν, μεταβιβαστικὴν κ.τ.λ. δὲν ἔχει κακῶς.

Ἀλλὰ τίς ἡ χρονολογικὴ ἐμφάνισις ἑκάστου τῶν εἰρημένων κλάδων τῆς βιομηχανίας; Ἡ τεχνουργία ἢ ἡ χειροτεχνία ἐστὶν ἀναντιῤῥήτως ἡ ἀρχαιοτέρα βιομηχανία, ἀρχαιοτέρα λέγω καὶ αὐτῆς τῆς θηρευτικῆς καὶ τῆς ἁλιείας, καθότι ἄνευ τόξων, βελῶν ἢ δικτύων κ.τ.λ. ἄνευ ὀργάνων τινῶν ἔστω καὶ τῶν ἀτελεστέρων πρὸς ἀροτρίωσιν,

ἢ ἄλησιν, ἄνευ σκεπάρνου, ἀξίνης, πελέκεως, ἢ πρίονος, ἐνὶ λόγῳ ἄνευ χειροτεχνίας, ἀδύνατον νὰ προσπορισθῶμεν τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα καὶ νὰ προφυλάξωμεν ἑαυτοὺς κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων.

Πᾶσα λοιπὸν παραγωγικὴ ἐργασία προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν χειροτεχνημάτων. Βεβαίως ὅπως προαχθῇ ἡ τεχνουργία καὶ ὑποδιαιρεθῇ, ὡς σήμερον, ὅτε ἐν μόνῃ τῇ πόλει τῶν Παρισίων ἀριθμοῦνται 345 διάφορα ἐπιτηδεύματα, ἀνάγκη νὰ διαμορφοθῶσι κοινωνικά τινα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου καταρτίζονται, οὐχ ἧττον ὅμως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας τῆς ἀνθρωπότητος ἀναφαίνονται τεχνουργικά τινα ἔργα, τὰ ὁποῖα καίτοι ἀτελῆ καὶ ἄμορφα, εἰσὶν ἀπαραίτητα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας.

Ὅ,τι δὲ ἐμψυχώνει καὶ προκαλεῖ τὴν προαγωγὴν τῶν τεχνῶν εἶναι οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων· καθότι ἡ μὲν γεωργία χρήζει χωρικῆς ἐκτάσεως πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἔργων αὐτῆς· τοὐναντίον δὲ αἱ τέχναι χρήζουσι συγκεντρώσεως, δηλ: κεντρικοῦ τινος σημείου πρὸς ὃ συναντῶνται αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι καὶ συμπίπτουσιν αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ τεχνικαὶ γνώσεις.

Καθόσον δὲ αἱ τέχναι προάγονται, ἀναπτύσσεται καὶ ὑποδιαιρεῖται συνάμα καὶ ἡ μεταβιβαστική, ἡ μετάγουσα καὶ διακομίζουσα τὰ φυσικὰ προϊόντα καὶ τὰ τεχνουργήματα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ κράτους καὶ ἀπὸ τῆς ἡμεδαπῆς εἰς τὰς ἀπωτάτας τῆς οἰκουμένης χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

—

ΠΕΡΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΜΕΓΑΛΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ.

—

Εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων διαμορφοῦνται οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς βιομηχανίας· ὁσάκις δὲ τὰ ὄργανα ταῦτα, ἤτοι ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ αἱ κεκτημέναι δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς διάφορα ἀνήκουσι πρόσωπα, ἡ συνδρομὴ αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν κοινοῦ τινος ἀποτελέσματος δὲν κατορθοῦται εἰμὴ διὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ.

Τῷ ὄντι διὰ μόνης τῆς χρήσεως τῶν ἀτομικῶν πόρων καὶ δυνάμεων ἀδύνατον νὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἔργα σπουδαῖα, ἔργα ἐπιφανῆ, ὡς τὰ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἐκτελεσθέντα· ἀλλὰ διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, οὐ μόνον αἱ δυνάμεις ἑκάστων χρησιμοποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ καθίστανται ὀνησιμώτεραι.

Ὑποθέσωμεν ὅτι δέκα ἀσθενεῖς ῥύακες ῥέουσιν ἐντὸς μικρᾶς κοίτης, κατ' ἰδίαν ἕκαστος, μικρὸν καὶ ἀσθενὲς παράγοντες ἀποτέλεσμα. Ἐὰν ὅμως καὶ οἱ δέκα οὗτοι συνενωθέντες διοχετευθῶσιν ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοίτης, ἡ ὅλη αὐτῶν δύναμις, ἤτοι τὸ τελικὸν παραγόμενον, l'effet utile, ἔσεται πλειστάκις μεῖζον τοῦ ὅλου ἀθροίσματος τῆς κατ' ἰδίαν δυνάμεως ἑκάστου τῶν δέκα ῥυάκων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κατ' ἰδίαν δυνάμεων, ἤτοι διὰ

τῆς ἐν κοινῷ καταβολῆς τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων πρὸς τὸν σκοπὸν κοινοῦ κέρδους.

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς συνεργείας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων ἐδημιουργήθησαν ποικίλαι καὶ παντοῖαι μηχαναί, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κύριος τῶν ἀψύχων τῆς φύσεως δυνάμεων καὶ προήγαγε τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ καὶ τὸν πολιτισμόν.

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων κατηρτίσθησαν αἱ ἑτερόρρυθμοι ἑταιρίαι· διὰ δὲ τῆς συμπυκνώσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς κυκλοφορίας τῶν ἑταιρικῶν μερίδων καὶ αἱ ἐλάχισται ἀξίαι καὶ τὰ ἐλάχιστα κεφάλαια ἄτινα μεμονωμένα ἤθελον μένει ἄκαρπα ἐχρησιμοποιήθησαν, παρήχθησαν δὲ κραταιαὶ ἀνώνυμοι ἑταιρίαι, αἱ μὲν σκοποῦσαι τὴν ἀσφάλισιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου κατὰ τῶν κινδύνων τοῦ πυρὸς καὶ τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ τὴν παγίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πίστεως, αἱ δὲ τὴν βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας διὰ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμων, καὶ δι' ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιριῶν κ.τ.λ. καὶ οὕτω αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ἀντὶ νὰ ἀπομαρανθῶσι διὰ τῆς ἀπομονώσεως, ἑκατονταπλασίασαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν.

Πλὴν δὲ τούτων, διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ παρήχθησαν τά τε ταμιευτήρια καὶ τὰ νεώτερα συστήματα τῶν «ἐκ συντελείας» co-opération ἑταιριῶν, δι' ὧν ἀνορθοῦται καὶ βελτιοῦται ὁσημέραι ἡ κατάστασις τῆς πολυπληθεστάτης ἐργατικῆς τάξεως.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ, ὅστις εἶναι καινή τις μορφὴ τῆς βιομηχανικῆς ἐλευθερίας, παράγονται ἔργα ἐπιφανῆ, καὶ ἐν γένει ἐμψυχοῦνται καὶ προάγονται αἱ δημιουργικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις.

Ἀλλὰ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ κατορθοῦται καὶ ἕτερόν τι· αἱ μεγάλαι τεχνουργικαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς κλωστικῆς,

τῆς ὑφαντικῆς, τῆς μεταλλουργίας κ.τ.λ. αἵτινες κατὰ πάντα πλεονεκτοῦσι τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων· καθότι οὐ μόνον ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων εὐμοιροῦσι καὶ τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων εὐχερέστερον ἐφαρμόζουσιν ὑπηρετούμεναι ὑπὸ ἐργατικοῦ προσωπικοῦ ἱκανοτέρου καὶ ἐπιδεξιωτέρου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστασίας ἐξοικονομοῦσιν ὑπὸ μίαν καὶ μόνην διεύθυνσιν ὑπαγόμεναι, καὶ κρείττονος πίστεως ἀπολαύουσαι προσπορίζονται μὲν ὑπὸ συμφερωτέρους ὅρους τὰ κεφάλαια καὶ τὸ ἀναγκαιοῦν ὑλικόν, εἰς τὰς τυχὸν δὲ ζημίας των δύνανται κάλλιον νὰ ἐπαρκέσωσιν ἕνεκα τῆς ἐντελεστέρας αὐτῶν διοργανώσεως καὶ τῆς λογιστικῆς περὶ τὴν διαχείρισιν αὐτῶν ἀκριβείας.

Ὁ Babbage ἀπέδειξε δι' ἀσφαλῶν ὑπολογισμῶν τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ καταστημάτων ἐπὶ τῶν μικροτέρων· κατ' αὐτόν, διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων ἐξοικονομεῖται ἡ δαπάνη καὶ τοῦ προσωπικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ· ἰδίως δὲ ἡ τῆς ἐπιτηρήσεως τῶν μηχανῶν, οἱ μισθοὶ τῶν ὑπολόγων, τῶν γραφέων καὶ τῶν ἐργατῶν, τὰ ἔξοδα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς καυσίμου ὕλης. Ὁ δὲ Ι. Στ. Μὶλλ τὴν αὐτὴν ἀσπαζόμενος γνώμην φέρει ὡς παράδειγμα τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Λονδίνου, ἥτις ἐὰν ἀνετίθετο εἰς πέντε ἢ ἓξ ἑταιρίας προσαλλήλας διαγωνιζομένας, ἤθελε μὲν ἐπιφέρει δαπάνας ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέρας, ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἐκπληρώσει κάλλιον τὴν ἀποστολήν της (1).

Δύο ἐπιφανῆ παραδείγματα τοῦ σπανιωτέρου τῶν συνεταιρισμῶν, ἤτοι τοῦ ἑκουσίου λέγω συνεταιρισμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, ὃν οἱ κοινωνιολόγοι ἐπεχείρησαν

(1) Ι. Στ. Μὶλλ Ἀρχαὶ Πολιτ. Οἰκονομίας Τόμ. Α'. Σελ. 447.

νὰ καταστήσωσιν ἀναγκαστικὸν κατὰ τὸ 1848, παρέχει ἡ Ἑλλὰς πρὸ τῆς σωτηρίου ἐθνεγερσίας τοῦ 1821.

« Τὰ Ἀμπελάκια, κείμενα ἐπὶ τῆς Ὄσσης καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, μεταξὺ Λαρίσσης καὶ τῆς θαλάσσης, ὁμοιάζουσι μᾶλλον, παρατηρεῖ ὁ Beaujour, πρὸς κωμόπολιν τῆς Ὁλλάνδας, ἢ πρὸς τὰ λοιπὰ χωρία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

» Τὸ χωρίον τοῦτο, διὰ τῆς βιομηχανίας αὐτοῦ, μεταδίδει τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν εἰς ἅπασαν τὴν περικειμένην χώραν καὶ συνδέει διὰ τῆς ἐμπορίας τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Γερμανίας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ τριπλασιασθεὶς πρὸ ἐτῶν 15, συμποσοῦται εἰς 4,000 κατοίκων, ἅπαντες δὲ οἱ κάτοικοι τῶν Ἀμπελακίων ἀσχολοῦνται περὶ τὴν βαφικήν, φιλοπονοῦντες ὡς σμῆνος μελισσῶν ἐν κυψέλῃ. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ ἀδικήματα καὶ ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ τῇ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ παρομαρτοῦσα, εἶναι ἄγνωστοι. Αἱ ψυχαὶ τῶν Ἀμπελακιωτῶν εἰσὶν ἁγναί, ὡς καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ζωηρὰ καὶ φαιδρά. Ἡ δουλεία, ἡ ἀσχημίζουσα τὸ πεδίον τὸ ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ καταβρεχόμενον, δὲν ἐμόλυνε τοὺς λόφους αὐτοῦ. Τοῦρκος δὲν δύναται νὰ ἐγκατασταθῇ παρ' αὐτοῖς.

» Οἱ Ἀμπελακιῶται διοικοῦνται, ὡς οἱ προπάτορες αὐτῶν, ὑπὸ πρωτογερόντων καὶ ἑτέρων δημοτικῶν ἀρχόντων. Δὶς οἱ ἀγριοήθεις Ὀθωμανοὶ τῆς Λαρίσσης ἀπεπειράθησαν, φθονήσαντες τὴν εὐκοσμίαν καὶ εὐπορίαν τοῦ χωρίου τούτου, νὰ ὑπερπηδήσωσι τὰ ὄρη των, ὅπως λαφυραγωγήσωσι τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἀλλὰ δὶς ἀπεκρούσθησαν ὑπ' ἀνδρῶν οἵτινες καταθέντες τὴν εἰρηνικὴν κερκίδα ἔδραξαν τὸ φονικὸν πυροβόλον.

» Εἰς τὰ Ἀμπελάκια ἅπαντες καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ παῖδες ἐργάζονται, καὶ ἐν ᾧ οἱ ἄνδρες βάπτουσι τὸν βάμβακα, αἱ

γυναῖκες κλώθουσι καὶ προπαρασκευάζουσιν αὐτόν, οὐχὶ διὰ ῥόμβου, ἀλλὰ δι' ἀτράκτου καὶ ἡλακάτης. Εἰς τὰ Ἀμπελάκια ὑπάρχουσιν 24 βαφεῖα, ἐν οἷς παρασκευάζονται ἐτησίως 2,500 βάλλαι 100 ὀκάδων ἑκάστη. Αἱ 2,500 αὗται βάλλαι πέμπονται εἰς Γερμανίαν, ὅπου οἱ Ἀμπελακιῶται κέκτηνται διάφορα ἐμπορεῖα. Ἄλλοτε τὰ ἐμπορεῖα ταῦτα ἀνῆκον εἰς ἰδίας ἑταιρίας· μετὰ ταῦτα ὅμως, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πρὸς ἀλλήλας διαγωνισμοῦ, συνηνώθησαν ἅπασαι ἐν μιᾷ ἑταιρίᾳ ἑτερορρύθμῳ.

» Ἕκαστος ἰδιοκτήτης βαφείου κατέβαλέ τι κεφάλαιον ἐν τῇ καθολικῇ ταύτῃ ἑταιρίᾳ· ἡ δὲ ἐλαχίστη καταβολὴ τῶν συνεταίρων προσδιωρίσθη εἰς 5,000 γρόσια, ὡς καὶ ἡ μείζων εἰς 20,000 γρόσια. Οἱ ἁπλοῖ ἐργάται ἀθροίσαντες τὰ ἀποταμιεύματα αὐτῶν, ἀπήρτισαν καὶ οὗτοι κοινὰς μερίδας. Ἀλλ' οἱ ἁπλοῖ οὗτοι ἐργάται, πλὴν τῶν μικρῶν τούτων κεφαλαίων, κατέβαλον καὶ τὴν φιλοπονίαν αὐτῶν, καὶ οὕτως ἀπολαμβάνοντες συνάμα μισθούς τε καὶ κέρδη ἐπηύξησαν τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Τὰ μερίσματα ὡρίσθησαν εἰς 10 % τοῦ κεφαλαίου. Ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος κατηρτίσθη κεφάλαιον ἀποθεματικὸν συμποσούμενον εἰς 1 ἑκατομμύριον. Τὰ κέρδη τῆς ἑταιρίας ταύτης ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς ἀνέβαινον εἰς 60—80 %, καὶ ἕνεκα τούτου ἡ ἀξία τῶν μετοχῶν της ἐδεκαπλασιάσθη ».

Δεύτερον οἰκεῖον ὡσαύτως παράδειγμα ἑκουσίου συνεταιρισμοῦ ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων εἶναι τὸ τῶν νήσων πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ πληρώματα τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἐκ μισθίων ναυτῶν συγκροτούμενα εἶχον καὶ ἑταιρικὴν μερίδα ἐπὶ τοῦ πλοίου ἢ τοῦ φορτίου. Ὁ ναύτης γινόμενος οὕτω συνέταιρος εἶχε κοινὸν συμφέρον πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, καθόσον ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἁπλοῦ ναύτου εἰς τὰ κέρδη καθίστα τὸν Ἕλληνα

ναύτην προσεκτικόν, ἄγρυπνον, οἰκονόμον, ἐξεταστικόν, καὶ ἀνεβίβαζε τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Οὕτω δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ἑκάστου ναύτου παρήγετο λελησθότως ἡ διάνοια καὶ ἡ ἱκανότης πλοιάρχου.

ΒΙΒΛΟΣ Β'.

ΠΕΡΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΟΤΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΣΤΙ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΑΜΟΙΒΑΙΩΝ.

Ἴδομεν τίνες οἱ κυριώδεις κλάδοι τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον τίς ἡ ὀργανικὴ αὐτῶν ἀλληλουχία; διατί ἡ προαγωγὴ ἢ ἡ πάθησις ἑκάστου αὐτῶν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνικῆς οἰκονομίας καὶ πόθεν πηγάζει ἡ ἀλληλεγγύη ἡ συγκρατοῦσα ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς βιομηχανίας ὡς ἐν μιᾷ ἀδελφικῇ δέσμῃ;

Ὡς εἴπομεν, ἐν κοινωνίᾳ ὁπωσοῦν ἀνεπτυγμένῃ οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ νὰ παραγάγῃ πᾶν ὅτι καταναλίσκει· ἀλλ' ἀσχολούμενος περὶ τὴν παραγωγὴν ὡρισμένων πραγμάτων, προσπορίζεται δι' αὐτῶν πᾶν ὅ,τι οἱ ἄλλοι παράγουσιν· ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν ὑπηρεσιῶν πηγάζει ἡ ἀλληλουχία τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος.

Ἡ γεωργία λ. χ. παράγει τὰ τρόφιμα καὶ τὴν πρώτην ὕλην τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ἕνεκα τῆς κακῆς συγκομιδῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς, τῶν σιτηρῶν, τοῦ λίνου, τῶν μω-

ρεῶν, τοῦ βάμβακος κ.τ.λ. οὐ μόνον οἱ γεωργοί, ἀλλὰ καὶ πάντες ὅσοι εἰς ἄλλα ἔργα ἀσχολοῦνται ζημιοῦνται καὶ παραβλάπτονται· ὡσαύτως δὲ ὁσάκις ἡ διέξοδος τῶν προϊόντων τῆς τεχνουργίας διακωλύηται, ἢ ἡ κυκλοφορία τῶν κεφαλαίων δεσμεύηται, ἢ ἡ ἐργασία ὑπάρχῃ δυσαπόκτητος, ἡ προσγινομένη βλάβη εἰς τὴν τεχνουργικὴν τάξιν, ἀναγκαίως διαταράττει τὴν φυσικὴν διοργάνωσιν τῆς ὅλης βιομηχανίας, καθότι αἱ τέχναι ἀπαρτίζουσι τὴν ἀγορὰν τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ὡς καὶ ἡ γεωργία ἀπαρτίζει τὴν εὐρυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἀγορὰν τῶν προϊόντων τῆς τεχνουργίας.

Τοὐναντίον δὲ προαγομένων τῶν τεχνουργικῶν ἔργων, τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας ἐπικερδῶς ἐξοδεύονται, τὰ κεφάλαια αὐξάνουσιν, οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται, καὶ ἐκ τοῦ εὐπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας ζωογονοῦνται· ἡ γεωργία ὠφελεῖται προσέτι παραδεχομένη τὰ ὄργανα ἅτινα αἱ τέχναι παρήγαγον, ἡ δὲ ἐμπορία ἐμψυχουμένη ὑπὸ τῆς εὐεξίας τῶν ἄλλων τεχνῶν καθίσταται ἡ γέφυρα τῆς συγκοινωνίας ἀμφοτέρων· καθότι δι' αὐτῆς αἱ πόλεις συσχετίζονται πρὸς τοὺς ἀγροὺς καὶ δι' αὐτῆς ἐξοδεύονται τὰ προϊόντα τῆς ὅλης βιομηχανίας· καθόσον δὲ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται ἢ εὐρύνονται, καὶ αἱ παραγωγικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις ἔτι μᾶλλον προάγονται, ἕνεκα τῆς ἀλληλουχίας καὶ ἀλληλεγγύης τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ὥστε αἱ τρεῖς κυριώδεις βιομηχανίαι ἀπαρτίζουσιν ὀργανικήν τινα δέσμην, ὡς ὁ ἐγκέφαλος, οἱ πνεύμονες καὶ ἡ καρδία, ὧν ἡ κατ' ἰδίαν πάθησις διαταράττει οὐσιωδῶς τὴν ὅλην οἰκονομίαν τῆς ἐναρμονίου ἡμῶν ὀργανικῆς ἑνότητος. Οἱ περὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν βιοποριστικῶν τούτων τεχνῶν ἀσχολούμενοι, ὡς καὶ οἱ ἐξασκοῦντες ἔργα ὑψηλότερα, ἔργα

ἐπιστημονικά, ἢ ἔργα ἀφορῶντα πρὸς τὴν διάπλασιν τῶν εὐγενεστέρων ἡμῶν δυνάμεων, ἢ ἀναγόμενα εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὅλης πολιτείας, διατελοῦσιν οὕτω εἰς ἀδιάλειπτον σχέσιν, προσποριζόμενοι δι' ὧν παράγουσι πᾶν ὅ,τι καταναλίσκουσιν.

Ὁ Ξενοφῶν ἀναλογιζόμενος τὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἀλληλεγγύην τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας, ἀπεφήνατο ἰδίως περὶ γεωργίας ὡς ἐφεξῆς·

« Καλῶς δὲ κἀκεῖνος εἶπεν, ὃς ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι· εὖ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας, ἔρρωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι· ὅπου δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσβέννυνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι σχεδόν τε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ».

Ὁ δὲ Bastiat (1), θέλων νὰ εἰκονογραφήσῃ τὴν ὑφισταμένην ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἁρμονίαν τῶν συμφερόντων, καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινωνίας αὐτάρκειαν, καὶ πρεσβεύων ὅτι ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ « ἀνταλλαγὴ πραγμάτων καὶ ὑπηρεσιῶν ».

« Λάβωμεν, λέγει, ἄνθρωπον ἐκ τῶν βιομηχανικῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ξυλουργὸν λ. χ. καὶ θεωρήσωμεν τὰς ὑπηρεσίας ἃς παρέχει οὗτος εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ὑπηρεσίας ὧν ἀπολαύει ἐν αὐτῇ· ἡ διαφορὰ περὶ τὸ ποσὸν τῶν δύω τούτων ὑπηρεσιῶν εἶναι ἀκαταλόγιστος.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατατρίβει τὴν ἡμέραν εἰς τὸ νὰ λεαίνῃ ξύλα, καὶ νὰ κατασκευάζῃ τραπέζας, ἔπιπλα, σκευοφυλάκια.

Πολλάκις δὲ ὁ ἄνθρωπος οὗτος μεμψιμοιρεῖ κατὰ τῆς κοινωνίας μὴ ἀναλογιζόμενος τὶ ἀπολαμβάνει ἐν αὐτῇ.

Καὶ πρῶτον, καθ' ἑκάστην ἐγειρόμενος ἐνδύεται, λησμο-

(1) Harm. écon ch. 1. organ. naturelle.

νεῖ δὲ ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἱματίων αὐτοῦ κατεσκεύασεν. Ὅπως δὲ καταρτισθῶσι τὰ ἱμάτιά του, πόσα ἔργα δὲν ἐτελέσθησαν ὑπὸ τῆς τεχνουργίας καὶ τῆς μετακομιστικῆς, πόσαι ἀνακαλύψεις δὲν ἐγένοντο; Οἱ μὲν Ἀμερικανοὶ παρήγαγον τὸ βαμβάκιον, οἱ δὲ Ἰνδοὶ τὸ ἰνδικόν, τὴν βαπτικὴν οὐσίαν, οἱ δὲ Γάλλοι τὸ ἔριον καὶ τὸ λίνον, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Βρασιλίας τὰ δέρματα· καὶ πάντα ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς πόλεις, ἐτεχνουργήθησαν, ἐκλώσθησαν, μετεποιήθησαν εἰς ὕφασμα καὶ ἐχρωματίσθησαν· ἐνδυθεὶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος προγεύεται· ἀλλὰ ὁ ἄρτος ὃν καταναλίσκει παρήχθη ἐν ἀγρῷ ὃς ἀπεχερσώθη, περιεφράχθη, ἐκαλλιεργήθη, ἐγονιμοποιήθη διὰ λιπασμάτων, ἐσπάρη, οἱ δὲ συγκομισθέντες καρποί, ἐξησφαλίσθησαν κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν ἄλλων ἐναποταμιευθέντες εἰς ἀποθήκας. Ὁ σῖτος συγκομισθείς, ἠλέσθη, ἐπλάσθη, ἐγένετο ἄρτος· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον, ὁ σίδηρος, ὁ χάλυψ, τὸ ξύλον, ὁ λίθος, μετεβλήθησαν εἰς ὄργανα παραγωγικά, εἰς ὄργανα ὑπὸ ἐμψύχων ἢ ἀψύχων δυνάμεων κινούμενα.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταναλίσκει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ σάκχαρι καὶ ἔλαιον καὶ ἄλλα προϊόντα· ἀλλὰ πάντα ταῦτα παρ' ἄλλων παρήχθησαν· πέμπει τὸ τέκνον του εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ἡ σύστασις ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ὑποθέτει σπουδὰς καὶ ἐκτενεῖς μελέτας· ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας του περιπατεῖ ἐπὶ ὁδῶν λιθοστρώτων καὶ πεφωτισμένων. Ἐάν τις τῷ διαφιλονεικῇ τὴν ἰδιοκτησίαν του, εὑρίσκει πρόχειρον συνήγορον ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματά του, δικαστὰς ἵνα προστατεύσωσι αὐτόν, κλητῆρας ὅπως ἐκτελέσωσι τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν. Πάντα δὲ ταῦτα ὑποθέτουσιν ἐπιστήμας καὶ δικαστικοὺς ὀργανισμούς.

Θέλων νὰ προσευχηθῇ μεταχειρίζεται βίβλον πρὸς ἐκτύπωσιν τῆς ὁποίας κατεβλήθησαν μύριοι κόποι· προσερ-

χόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀκούει διδασκαλίαν ἠθοποιόν, χριστιανικήν, ἱεροκήρυκος διὰ πολυχρονίου μελέτης καταρτισθέντος.

Ἐὰν ἀποφασίσῃ νὰ περιοδεύσῃ θέλει διανύσει διαστήματα δυσυπολόγιστα ἐξομαλυνθέντα διὰ τῆς τέχνης καὶ θέλει διανύσει αὐτὰ ἐν ἐλαχίστῳ διαστήματι χρόνου.

Ὥστε τὰ ἔργα ἅτινα αὐτὸς παρέχει τῇ κοινωνίᾳ, αἱ τράπεζαι ἢ τὰ σκεύη, καὶ τὰ ἔργα ἃ ἐξ αὐτῆς προσπορίζεται οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀναλογίαν πρὸς ἄλληλα.

Τὸ δὲ παραδοξότερον, ὅτι ὁ ἐνδεὴς οὗτος ξυλουργὸς πᾶν ὅτι ἀποκτᾷ τὸ πληρώνει διὰ χρημάτων ἅτινα μετὰ μυρίας προπαρασκευὰς ἔλαβον τὴν μορφὴν τοῦ νομίσματος.

Τοιαῦτα τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ μόνῃ γινόμεθα αὐτάρκεις, ἀποκτῶντες οὕτω ὅ,τι ἀδύνατον ἀμέσως νὰ παραγάγωμεν· μόνον λοιπὸν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἀποκτῶμεν πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἐδυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν καταβάλλοντες πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν τὸ ἀντίτιμον τῶν ὅσα παραχωροῦμεν. Λ. χ. ἡ Ἑλλὰς παράγει σήμερον 120 ἑκατομμυρίων λιτρῶν σταφίδος, ἀλλ' ὅσῳ εὐρύνεται ἡ ἀγορὰ αὐτῆς, τόσῳ καὶ ἡ παραγωγὴ ἐμψυχοῦται· ἡμεῖς δὲ παραχωροῦντες τὸν πολύτιμον τοῦτον καρπὸν τοῖς ἀλλοδαποῖς, ἢ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ὑπερβαίνουσαν δύο ἑκατομμύρια ταλλήρων, ἀποκτῶμεν ἀντ' αὐτοῦ καφέν, σάκχαρι, σιδηρουργήματα, ὑφάσματα κ.τ.λ. ἅτινα δὲν ἠθέλομεν δυνηθῆ νὰ ἀποκτήσωμεν ἐὰν κατεβάλλομεν πρὸς ἄμεσον αὐτῶν παραγωγήν, τὸ ἀντίτιμον τῶν 120 ἑκατομμυρίων λιτρῶν τῆς σταφίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΙ ΑΠΑΙΤΕΙΤΑΙ ΙΝΑ ΕΠΙΤΕΛΕΣΘΗ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΤΙΣ ΠΡΑΞΙΣ.

Ἵνα τελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις ἀπαιτεῖται 1) μὲν ἀμοιβαιότης ἀναγκῶν, 2) δὲ ἀντικείμενα μετέχοντα ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ 3) ἐλευθέρα καὶ ἀκώλυτος συγκοινωνία. Ἀμοιβαιότης μὲν ἀναγκῶν, καθότι ἄνευ τούτου, ἡ ἀνταλλαγὴ εἶναι ἄσκοπος· ἀντικείμενα δὲ μετέχοντα ἀνταλλακτικῆς ἀξίας, καθότι οὐδεὶς παραχωρεῖ δωρεὰν πρὸς ἕτερον ὅ,τι ἐμπόνως παρήγαγεν ἢ ἀπέκτησεν. Ἐκ τῶν στοιχείων λοιπὸν τῆς ἀνταλλαγῆς, τὸ μὲν εἶναι ἠθικὸν αἱ χρεῖαι, τὸ δὲ ὑλικὸν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀνταλλαγῆς· τοῦτο δὲ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Σαίη, γράψαντος (1) ὅτι « πᾶν »προϊὸν περιλαμβάνει χρησιμότητα, ἤτοι τὴν δύναμιν τοῦ »θεραπεύειν ἀνθρωπίνην τινὰ χρείαν· εἶναι δὲ προϊόν, κα»θότι προσέλαβέ τινα ἀξίαν, ἣ προσετέθη αὐτῷ ἡ χρησι»μότης. Ἂν τὰ προϊόντα ἀνεξόδως ἀπεκτῶντο, ἡ ζήτησις »αὐτῶν ἤθελεν εἶσθαι ἀπεριόριστος καὶ μόνη ἡ ἐπιθυμία »τοῦ κτᾶσθαι ἤθελεν ἀρκεῖ πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν. Δυστυ»χῶς ὅμως διὰ μόνης τῆς ἐπιθυμίας δὲν δυνάμεθα νὰ »προσκτήσωμεν τὰ ἀντικείμενα ὧν στερούμεθα, πρέπει νὰ »ἔχωμεν καὶ τὰ μέσα τῆς προσκτήσεως αὐτῶν.

» Ἀλλ' εἰς τί συνίστανται τὰ μέσα ταῦτα; εἰς τὰ χρή»ματα; ὄχι· καθότι πῶς ἀποκτῶνται τὰ χρήματα; διὰ

(1) Τόμ. Β'. Σελ. 280 τῆς Διδασκαλίας τῆς Πολ. Οἰκον.

»προϊόντων. Ὁ ἐπιθυμῶν λοιπὸν ν' ἀγοράσῃ πρέπει νὰ »πωλήσῃ, καὶ ἵνα πωλήσῃ, πρέπει νὰ παραγάγῃ, ἢ ἕτεροι »ἀντ' αὐτοῦ νὰ παραγάγωσιν. Ὁ ἰδιοκτήτης ὁ ἐκμισθόνων »τὰ κτήματα αὐτοῦ ἀπολαμβάνει μίσθωμα εἰς χρήματα, »ἀλλ' ὅπως καταβάλῃ ὁ μισθωτὴς τὸ μίσθωμα τοῦτο ἐπώ»λησε μέρος τῶν προϊόντων τῆς γῆς. Ὁ προκαταβαλὼν »πρὸς σύστασιν τεχνουργείου κεφάλαιον πληρώνεται τὸν »τόκον αὐτοῦ, ἐκποιουμένου μέρους τῶν τεχνουργημάτων. »Οἱ μισθοῦχοι, οἱ συνταξιοῦχοι πληρώνονται τοὺς μισθοὺς »καὶ τὰς συντάξεις αὐτῶν, ἐκποιουμένου μέρους τῶν προϊ»όντων τῶν φορολογουμένων ».

Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγει ὁ Σαίης ὅτι ἐπειδὴ τὰ προϊόντα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλλα προϊόντα, διὰ πάσης νέας παραγωγῆς, ἀνοίγεται διέξοδός τις πρὸς ἐξόδευσιν τῶν ἐνόντων προϊόντων. Οὕτως ἡ Γαλλία σήμερον ἀγοράζει δεκάκις πλειότερα προϊόντα τῶν ὅσα ἠγόραζεν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Γ'· ἐὰν δὲ ἀγοράζῃ δεκάκις πλειότερον σῖτον, πωλεῖ καὶ δεκάκις πλειότερα ῥουχικά· ἐὰν ἀγοράζῃ γεώμηλα ἄγνωστα ἐπὶ Καρόλου τοῦ Γ', πωλεῖ καὶ ὡρολόγια ἐπίσης ἄγνωστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Αἱ ἀνταλλαγαὶ λοιπὸν προϋποτιθέασιν 1) ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν, καὶ 2) μέσα ἀνταλλακτικὰ ἢ προϊόντα.

Ἀλλὰ ζητεῖται ἐπῶς ἐνῷ παραγομένου ποσοῦ τινος προϊόντων μορφοῦται ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀγορὰ ἑτέρων προϊόντων, συμβαίνει ἐνίοτε σύγχρονος περίσσεια ἢ πληθώρα προϊόντων ἢ ἐμπορευμάτων; Ὁ Σαίης, ἀπαντῶν εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα ἀποφαίνεται ὅτι ὁ λόγος τῆς περισσείας τῶν προϊόντων εἶναι ἡ μὴ ἀρκοῦσα παραγωγὴ ἑτέρων προϊόντων, ὥστε ἡ λεγομένη συνήθως πυρετώδης παραγωγὴ δὲν ἐμφαίνει κατὰ τὸν Σαίην, ἄλλο ἢ ἀτελῆ καὶ ἀνεπαρκῆ παραγωγήν.

Σύμφημι ὅτι ἄνευ παραγωγῆς, ἢ ἐλλείψει ἀνταλλακτικῶν μέσων ἢ ὀργάνων ἀδύνατον νὰ προσκτήσωμεν ἀντικείμενα ὧν στερούμεθα, ἐκτὸς ἐὰν ὑπεξαιρέσωμεν αὐτά· ἕνεκα τούτου μάλιστα τὰ ἐμπορικοτεχνουργικὰ ἔθνη, καθόσον περικυκλοῦνται ὑπὸ πλουσίων λαῶν, εὐρύνουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγορὰν αὐτῶν καὶ πολλαπλασιάζουσι τὰς διεξόδους τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας των. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι διὰ μόνων τῶν βιομηχανικῶν τελειοποιήσεων ἢ τῆς ἐνισχύσεως τῆς παραγωγῆς, δὲν προλαμβάνεται ἀείποτε ἡ πληθώρα τῶν ἐμπορευμάτων· καθότι πολλάκις ἕνεκα τῆς ἐπαυξήσεως τῆς παραγωγῆς ἐπέκειναι τῆς χρείας τῶν ἀναλωτῶν, ἢ τοῦ περιορισμοῦ ἢ τῆς καταστολῆς τῶν καταναλώσεων μετὰ τὴν παραγωγήν, προελθούσης ἐκ τῆς διακοπῆς τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας, ἢ τῆς διαταράξεως τῆς δημοσίας πίστεως τῆς συνεπαγομένης τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου καὶ εἰς μετρητὰ πληρωμῆς τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐμπορευμάτων, παράγεται τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἤτοι ἡ συμφόρησις τῶν ἐμπορευμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἔκπτωσις τῆς τιμῆς αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀξιοπαρατήρητον ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Σαίη, ὅτι δηλ. ἡ περίσσεια τῶν ἐμπορευμάτων προκύπτει ἐκ τῆς μὴ ἀρκούσης παραγωγῆς, ἐγένετο εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν ἐθνῶν ἕνεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαίων, τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μηχανῶν, τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνίοτε οὐδὲ διὰ τῆς μεγάλης τῶν προϊόντων εὐθηνίας προλαμβάνεται ἡ περίσσεια αὐτῶν, ἡ ἔκπτωσις ἐπομένως τῆς τιμῆς των καὶ ἡ περιοδικὴ τῆς ἐμπορίας ἀτονία. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ἡ αἰτία τῆς χρονίας ταύτης νόσου τῆς βιομη-

χανίας δὲν εἶναι μόνη ἡ ἀτέλεια τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὀργάνων, ἀλλὰ καὶ ἡ περιστολὴ τῶν καταναλώσεων μετὰ τὴν παραγωγὴν καὶ ἡ διάσεισις τῆς δημοσίας πίστεως ἡ δεσμεύουσα τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ ἐμφράττουσα οὕτως εἰπεῖν τὴν διέξοδον τῶν προϊόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΤΙΣ Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ.

Εἶπον ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται καθόσον αἱ μὲν χρεῖαι ἀναπτύσσονται ἡ δὲ εὐπορία προάγεται· καὶ ἡ μὲν κατάστασις καὶ ἀνάπτυξις τῶν ἀναγκῶν κρέμαται ἐκ τῶν περιστοιχουσῶν ἡμᾶς φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων καὶ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν διαμορφώσεως. Αἱ ἀνάγκαι εἰσὶν ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μεταβάλλονται ἀείποτε ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς προόδου τῆς κοινωνίας. Ἡ δ' εὐπορία σχετικῶς αὐξάνει ἐλαττουμένης τῆς πρὸς παραγωγὴν τῶν ἀναγκαιούντων δαπάνης. Τῷ ὄντι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι εἰσὶ τὸ ἄθροισμα τῶν ἔργων καὶ κεφαλαίων τὰ ὁποῖα καταβάλλομεν πρὸς δημιουργίαν χρησίμων πραγμάτων· ὅσῳ δὲ εἶδός τι ἐργασίας εἶναι μᾶλλον δυσαπόκτητον, ἢ ὅσῳ τὰ κεφάλαια δυσκολώτερον ἀποταμιεύονται, τόσῳ καὶ ἡ παραγωγικὴ δαπάνη ἐξογκοῦται ἐπιβαρύνουσα τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων· καθόσον δὲ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται, τὰ προϊόντα εὐθηναί-

νουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ διευκολύνονται, καθότι πᾶσα ἀνταλλαγὴ κατορθοῦται διὰ τῆς διαμοιβῆς προϊόντων πρὸς ἄλληλα. Παραβάλωμεν τὴν μὲν ἀξίαν τῶν ὁποίων κατέχομεν πραγμάτων μὲ μέτρον χωρητικότητος, ἢ δοχεῖον· τὴν δὲ τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα ζητοῦμεν ν' ἀποκτήσωμεν μὲ ὄγκον, καὶ θέλομεν κατανοήσει πῶς ὅσῳ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα θέλομεν ν' ἀποκτήσωμεν ἐλαττοῦται, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ χωρητικότης τῶν ὑπὸ τὴν κυριότητα ἡμῶν πραγμάτων αὐξάνει· ὅσῳ δὲ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα θέλομεν ν' ἀποκτήσωμεν αὐξάνει, τόσῳ ἡ χωρητικότης τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα κατέχομεν ἐλαττοῦται· πῶς ἐνὶ λόγῳ, αἱ ἀνταλλαγαὶ ἀναπτύσσονται ἢ περιορίζονται ἀναλόγως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀποδεικνύεται τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ ἑξῆς ἀξιώματος «γενικὴ ἀνατίμησις δὲν εἶναι ἀνατίμησις»· δηλ: δύο προϊόντων ἀναλόγως ἀνατιμηθέντων, ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης οὐδεμία προσγίνεται βλάβη. Ἀλλὰ ἐποῦ ποτε ἐσυστηματοποιήθη ἡ καθολικὴ καὶ ἀνάλογος αὕτη ἀνατίμησις τῶν προϊόντων ἐξ ἧς θέλει προκύψει τὸ ἴσον διὰ τοὺς ἀνταλλάττοντας; καθ' ὃν χρόνον οἱ περὶ εἰσαγωγῆς τῶν σιτηρῶν νόμοι ἐπέβαλλον ἐπὶ παντὸς κοιλοῦ σίτου ἔξωθεν εἰσαγομένου βαρεῖς δασμούς, οἱ δασμοὶ οὗτοι δὲν ἐπληρώνοντο ὑπὸ τεχνουργῶν, ἢ ἐμπόρων ἢ ναυτῶν οὐδαμῶς προστατευομένων; Καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι καί τινες ἐκ τῶν κυριωτέρων τεχνουργιῶν ἀπελάμβανον παραπλησίαν τινὰ προστασίαν, ἡ προστασία αὕτη ἦτο τάχα ἴση διὰ τὰς προστατευομένας τέχνας; καὶ δὲν συνέβαινε πολλάκις ὅτι ἐνῷ ὡς προστατευομένη ἡ δεῖνα τέχνη ἀπελάμβανε λ. χ. 5 %, ἑτέρα τέχνη ν' ἀπολαμβάνῃ 15 ἢ 20 %; Ἡ ἀνισότης αὕτη γίνεται ἔτι μᾶλλον πρόδηλος ἐὰν ἐνθυ-

μηθῶμεν ὅτι ὑπῆρχον καὶ τεχνουργίαι οὐδαμῶς προστατευόμεναι, ὅτι ὑπῆρχον τάξεις πολυπληθεῖς τῆς κοινωνίας οἷον οἱ καλλιτέχναι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἁπλοῖ ἐργάται κ.τ.λ. ἀγοράζοντες ἕνεκα τῶν προστατευτικῶν δασμῶν εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα κατηνάλισκον, μὴ ἀποζημιούμενοι δὲ διὰ τοῦ μισθοῦ τὸν ὁποῖον ἐπληρώνοντο.

Ἐπαναλέγω ὅτι ὅσῳ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι εἰσὶ μετριώτεραι, ἤτοι ὅσῳ τὰ προϊόντα παράγονται εὐθηνότερον, τόσῳ καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐνισχύονται καὶ διευκολύνονται.

Ἀλλὰ ; διὰ τίνων ἰδίως τρόπων παράγονται εὐθηνότερον τὰ προϊόντα ; Διὰ τῶν προεκτεθέντων ἤδη ἐν τῇ περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίᾳ, ἤτοι διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων κ.τ.λ. Διὰ τῶν τρόπων τούτων ἐλαττοῦνται μὲν αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, πολλαπλασιάζονται δὲ καὶ ἐμψυχοῦνται αἱ ἀνταλλαγαί. Τῷ ὄντι ἂν κατωρθοῦτο διὰ τῆς προόδου τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἐλαττωθῶσιν αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι τῶν ὅσα καταναλίσκομεν κατὰ 5 %, φανερὸν ὅτι καὶ ἡ κατανάλωσις ἤθελε πολλαπλασιασθῇ καὶ ἡ παραγωγή. Καὶ ἐὰν σήμερον, ἑκάστη ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἐξοδεύῃ κατὰ μέσον ὅρον 800 δραχμὰς ἐτησίως, διὰ τῆς κατὰ 5 % ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, αἱ 350,000 οἰκογένειαι αἱ κατοικοῦσαι τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἤθελον ἐξοικονομεῖ ἐτησίως 14,000,000 δρ., ἤτοι περίπου τὸ ἥμισυ τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων τοῦ δημοσίου. Ἄφευκτον λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν εἶναι ἡ εὐθηνία, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς εὐημερίας ἑκάστου. Διεξηγήσας τοὺς τρόπους δι' ὧν τὰ κεφάλαια καθίστανται δραστηριώτερα παρετήρη-

σα, ὅτι μετὰ τὴν ἐπινόησιν τῶν βαμβακοκλωστικῶν καὶ ὑφαντικῶν μηχανῶν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν βαμβακουργημάτων, ἡ κατανάλωσις αὐτῶν ἐπολλαπλασιάσθη. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν βαμβακουργημάτων δὲν ἠλαττώθη ἡ κατανάλωσις τῶν ῥουχικῶν, τῶν μεταξωτῶν ἢ λινῶν· ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ κατανάλωσις αὐτῶν ηὔξησεν ἕνεκα τῆς βιομηχανικῆς προόδου τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν.

Τὰ αὐτὰ δὲ ὡς ἔγγιστα συμβαίνουσι καὶ σήμερον· καθότι ἐν ᾧ διαρκοῦντος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς Β· Ἀμερικῆς, ὁ τόννος τοῦ βάμβακος ἐτιμᾶτο ἀντὶ ἑπτακισχιλίων φράγκων, μετὰ ταῦτα ἐξέπεσεν εἰς 800 φρ. ἑπομένως οὐ μόνον ἡ τιμὴ τῶν βαμβακουργημάτων ἠλαττώθη, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἄλλων ὑφασμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ζήτησις περιεστάλη ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀμερικῆς εὐθηνίας τοῦ βάμβακος· ἐκ τούτου δὲ ἡ μείζων τῶν ὑφασμάτων τούτων κατανάλωσις.

Ἀλλ' ὅ,τι εἴπομεν περὶ τεχνουργίας, ἐπαληθεύει τάχα καὶ περὶ γεωργίας; Ἡ προκύψασα ἐξοικονόμησις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων καὶ τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας εἰς τὴν γεωργίαν, συνεπήνεγκε τὴν ἔκπτωσιν τῆς τιμῆς τῶν σιτηρῶν; Ἐν Ἀγγλίᾳ π. χ. οἱ γεωργοὶ ἀπήρτιζον τὸ πρῶτον τὰ $^2/_3$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠλαττώθη εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ σήμερον εἰς τὸ $^1/_3$ ἢ $^1/_4$· κατὰ τὴν πρώτην δὲ περίοδον, ὅτε δηλ: ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἦτο μείζων, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο μικροτέρα· ἐνῷ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον ὅτε ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἠλαττώθη, τῶν σιτηρῶν ἡ τιμὴ κατέστη ὑπέρμετρος. Ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, καταψεύδεται τάχα ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἔκπτωσις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν

συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν εὐθηνίαν τῶν προϊόντων καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀνταλλαγῶν; Ὄχι· καθότι ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι τῆς γεωργίας ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῶσιν ηὔξησαν προϊόντος τοῦ χρόνου, ἕνεκα τῆς καταβολῆς ἀδρῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν καὶ τῆς καλλιεργείας ἀγρῶν ἀγονωτέρων, προκληθείσης ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ζωηροτέρας ζητήσεως τῶν σιτηρῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τιμὴ τῶν παραγομένων καρπῶν ὑπὸ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν ἐξομοιοῦται ὡς θέλομεν ἀποδείξει πρὸς τὴν τῶν ἀγονωτέρων, ἄρα ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν ηὐξήθη καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀναλόγως τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δαπάνης· μετὰ τῆς τιμῆς δὲ τῶν τροφίμων ὑψώθησαν καὶ οἱ μισθοὶ καὶ τὰ μισθώματα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἡ μὲν αὔξησις τῶν μισθῶν ὑπῆρξεν ἁπλῶς ὀνοματική, ἐνῷ ἡ τῶν μισθωμάτων ὑπῆρξε πραγματικωτάτη. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ἀγγλίας οὐδόλως καταψεύδεται ἡ ἀρχή, ὅτι ἄφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν εἶναι ἡ εὐθηνία τῶν προϊόντων καὶ ἡ ἐμψύχωσις τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ὅ,τι δὲ παρετήρησα περὶ τεχνουργίας καὶ γεωργίας, ἐφαρμόζεται πληρέστατα καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν, καθότι ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, ὅσῳ συντέμνονται αἱ ἀποστάσεις διὰ τῆς βελτιώσεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, τόσῳ οἱ ἐργάται παντὸς εἴδους οἱ περὶ τὴν φορτηγίαν καὶ ναυκληρίαν ἀσχολούμενοι χρονοτριβοῦσιν ὀλιγώτερον καὶ ἐπομένως ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἐκπίπτει, καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων δὲν ἐπισωρεύονται ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν μεταφερομένων. Οὕτω δὲ τὰ ἐμπορεύματα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐμψυχοῦνται.

Προσέτι παρατηρῶ ὅτι παντοῦ ὅπου τὰ πραγματικὰ κεφάλαια δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὴν καλ-

λιέργειαν τῆς καλλιεργησίμου χώρας, ἡ δὲ δημοσία πίστις εἶναι ἀρτιπαγής, οἱ τόκοι αὐξάνουσιν. Ἕνεκα δὲ τῶν ὑπερόγκων τούτων τόκων, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι πολλαπλασιάζονται καὶ ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων αὐξάνει. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν συντελεῖ εἰς τὴν ἔκπτωσιν τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων, τείνει πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Τελευταῖον θεωρητέον ὅτι ἐλαττουμένων τῶν φόρων, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐκπίπτουσι, τὰ προϊόντα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ προσλαμβάνουσι μείζονα δραστηριότητα.

Τὸ περὶ παραγωγικῶν λοιπὸν δαπανῶν ζήτημα εἶναι τὸ κορυφαῖον ζήτημα τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας ἢ τῆς χρηματιστικῆς, καθότι ἡ βιομηχανικὴ πρόοδος συνίσταται εἰς τὴν μείζονα παραγωγὴν δι' ἐλάσσονος παραγωγικῆς δαπάνης. Βεβαίως ἂν ἐδυνάμεθα νὰ παράγωμεν τὰ χρήσιμα ἄνευ τινὸς θυσίας, ἄνευ προκαταβολῶν, ἠθέλομεν ἀπόνως καταναλίσκει τὰ πάντα, καὶ μόνη ἡ φύσις ἤθελε δαψιλεύει ἡμῖν ὅ,τι μετὰ πολλῶν κόπων καὶ ἀγώνων κατορθοῦται σήμερον διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γῆ αὕτη δὲν εἶναι ἐπίγειος παράδεισος, ἐπειδὴ τὰ καλὰ κόπῳ κτῶνται, ἐπειδὴ ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου ἡμῶν κτώμεθα τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν ἄρτον, πρέπει νὰ προσπαθῶμεν ὅσον ἔνεστι νὰ ἐλαττώσωμεν τὰς παραγωγικὰς δαπάνας. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς εὐστόχου χρήσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, διὰ τῆς παραδοχῆς ὀργάνων καὶ μεθόδων ἐντελεστέρων, διὰ τῆς ἐκπτώσεως τῶν τόκων, τῆς παγιώσεως τῆς δημοσίας πίστεως, τῆς βελτιώσεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, καὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΜΕΣΑ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.

Ἴδομεν ὅτι ὅπως κατορθωθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις ἀπαιτεῖται 1) μὲν ἀμοιβαιότης ἀναγκῶν, 2) δὲ ἡ ὕπαρξις ἀντικειμένων μετεχόντων ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ 3) ἐλευθέρα καὶ ἀκώλυτος συγκοινωνία.

Τῷ ὄντι, ἵνα τελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις, ἀνάγκη ἡ μὲν συγκοινωνία τῶν ἀνθρώπων νὰ ἦναι εὐχερὴς καὶ ἐλευθέρα, τὰ δὲ προϊόντα νὰ μεταβιβάζωνται ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς ὅπου ἔλαττον χρησιμεύουσιν, εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγορᾶς ὅπου χρησιμεύουσι πλειότερον.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον εὐχερεστέρας καὶ ταχυτέρας μεταβιβάσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κατέστη πρὸ πάντων σήμερον τὸ σπουδαιότερον τῶν ζητημάτων, περιλαμβάνον ἐν ἑαυτῷ τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν, ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Καὶ βεβαίως, ἐὰν ὡς ἀπεφήνατο ὁ Ἀριστοτέλης «ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον πολιτικόν, πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον» ἐὰν ἕκαστος χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἠναγκασμένος νὰ περιστρέφηται οὕτως εἰπεῖν ἐντὸς τοῦ στενοτάτου κύκλου τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, οὐκ ἔστιν αὐτάρκης· μὴ δυνάμενος δὲ κοινωνεῖν, ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν, οὐκ ἔστι μέρος τῆς πόλεως, ἀλλ' ἢ θηρίον ἢ Θεός, θεωρητέον τὸ περὶ κοινωνίας καὶ συγκοινωνίας ζήτημα ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτό, καθότι οἱ ἐν τῇ αὐτῇ μὲν κοινωνίᾳ διατελοῦντες, μὴ δυνά-

μενοι δὲ συγκοινωνεῖν, στεροῦνται τῆς αὐταρκείας τὴν ὁποίαν μόναι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις παρέχουσι, καὶ ἐξαχρειοῦνται ἀπομονούμενοι.

Ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ λόγου ὃν ἡ Θεία Πρόνοια ἀπένειμεν εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον, «ἐπὶ τῷ δηλοῦν τὸ συμφέρον καὶ βλαβερόν, τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον» παρόντες μὲν δυνάμεθα νὰ ἀνταλλάξωμεν τὰς ἰδέας ἡμῶν καὶ νὰ θεραπεύσωμεν τὰς ἀμοιβαίας ἡμῶν χρείας, διὰ τῆς γραφῆς δὲ καὶ τοῦ τύπου δυνάμεθα καί τοι ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι νὰ συνεννοηθῶμεν· ἀλλ' ὁ λόγος, ἡ γραφὴ καὶ ὁ τύπος προϋποθέτουσι τὴν κίνησιν. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν συντελεῖ πρὸς διευκόλυνσιν καὶ ἐπιτάχυνσιν τῆς κινήσεως, τείνει ἀναμφιβόλως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ διττοῦ σκοποῦ, τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ὑλικῆς αὐτῶν εὐημερίας. Τοιαῦτα δὲ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα.

Ἄνευ αὐτῶν, δηλ: ἄνευ τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τῆς συγκρατούσης ἐν ἀλληλουχίᾳ τὰ διάφορα τοῦ κράτους μέρη καὶ διατηρούσης ἐν ἀδιαλείπτῳ κοινωνίᾳ τάς τε δημοσίους ἀρχὰς καὶ τοὺς ἀρχομένους πρὸς ἀλλήλους, ἀδύνατον νὰ παγιωθῇ προσηκόντως ἡ δημοσία τάξις καὶ ἡ κοινὴ ἀσφάλεια, ἀδύνατον νὰ προαχθῇ δραστηρίως ἡ ἐθνικὴ εὐημερία.

Ἐν τοιαύταις χώραις, αἱ κυβερνήσεις καί τοι δαπανῶσαι ἑκατομμύρια πρὸς συντήρησιν ἐνόπλου δυνάμεως, καί τοι προσεπιβαρύνουσαι τοὺς διοικουμένους δι' ἀκαταπαύστων περιπολιῶν σωμάτων μεταβατικῶν, ἐπιτετραμμένων τὴν ἀνακάλυψιν καὶ καταδίωξιν τῶν κατὰ τῆς ἐννόμου τάξεως ἀντιστρατευομένων, οὐχ ἧττον ὅμως διαμαρτάνουσιν ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ τῆς ἐντελοῦς προστασίας τῶν ἀρχομένων, ἕνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου καὶ τῶν ἀπείρων δυσχερειῶν τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεως. Τοὐναντίον δὲ ἐκεῖ,

ἔνθα τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ὑπάρχουσιν εὐχερῆ καὶ δραστήρια, ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ κράτους δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας συνδέονται πρὸς ἄλληλα, ὡς τὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος, καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ἡ ἔνοπλος δύναμις μεταβιβάζονται ἀκωλύτως παντοῦ, ὅπου ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία ἀπειλεῖται, οἱ νόμοι καταπατοῦνται καὶ τὰ πρόσωπα ἢ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν διακινδυνεύουσι.

Τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα διευκολύνοντα τὴν ταχεῖαν μετάβασιν τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὰ ἀπώτερα μέρη τοῦ κράτους, καθιστῶσιν ἀποτελεσματικωτέραν τὴν ἐνέργειαν τῆς δικαστικῆς ἀστυνομίας, καθότι ἡ εἰσαγγελία καὶ αἱ ἀνακριτικαὶ ἀρχαὶ ἐγκαίρως ἀφικνούμεναι ἐν ᾧ τόπῳ ἐτελέσθη ἡ ἀξιόποινος πρᾶξις, δύνανται καὶ τάχιον καὶ εὐστοχώτερον νὰ ἀνακαλύψωσι τοὺς αὐτουργοὺς τῶν πεπραγμένων ἀδικημάτων.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐν ὅσῳ ἡ Ἑλλὰς στερεῖται μέσων συγκοινωνίας, οὐδέποτε οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης θέλουσι παύσει κατηγοροῦντες ἡμῶν ἐπὶ κακονομίᾳ, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι τὸ περὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ζήτημα εἶναι προσέτι καὶ ζήτημα πολιτικὸν καὶ ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας, καθότι ἐπὶ τέλους ἕκαστος κρίνεται ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ οὐδὲ συμφέρει ἡμῖν νὰ κρινώμεθα ἄλλως ἢ ἐκ τῶν ἔργων ἡμῶν.

Ναὶ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας θεωροῦνται σήμερον ὡς τὸ ἀκριβέστερον μέτρον τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ σύστασις, ἡ μορφὴ καὶ ἡ ἐν γένει κατάστασις αὐτῶν, ἔχουσαι στενοτάτην σχέσιν πρὸς τὴν νοητικὴν καὶ ὑλικὴν προαγωγὴν ἑκάστου ἔθνους, πρὸς τὴν ἐθνικὴν φιλοκαλίαν καὶ φιλοπονίαν, πρὸς τοὺς δημοσίους πόρους, ὧν ἡ ἀέννααος πηγὴ εἶναι ὁ ἀείποτε ἀνανεούμενος ἰδιωτικὸς πλοῦτος, καὶ πρὸς τὴν διοικητικὴν καὶ οἰκονομι-

κὴν διοργάνωσιν ἑκάστης ἐπικρατείας, θεωροῦνται ἢ ὡς τὸ οἰκτρὸν σύμπτωμα ἐθνικῆς ἀτονίας καὶ κοινωνικοῦ μαρασμοῦ, ἢ ὡς τὸ περιφανέστερον γνώρισμα ἔθνους ζωηροῦ, μεγαλεπηβόλου, φιλοκάλου καὶ φιλοπράγμονος.

Τοῦτο δέ, καθότι ἐν αὐτοῖς κατοπτρίζεται ἡ ἐθνικὴ ἐνέργεια καὶ δραστηριότης καὶ δι' αὐτῶν, ὡς διὰ τῶν αἱματοφόρων ἀγγείων, ἐξακοντίζεται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, κυκλοφοροῦσι τὰ ζωτικὰ τοῦ ἔθνους στοιχεῖα καὶ διαλάμπει ἡ δημιουργικὴ αὐτοῦ ἱκανότης.

Εἶπον ὅτι τὸ περὶ συγκοινωνίας ζήτημα, ὅπερ εἶναι ζήτημα ταχύτητος καὶ ἐπωφελεστέρας χρήσεως τῶν ἐν ἐνεργείᾳ δυνάμεων, ἢ ἐφαρμογῆς δυνάμεων ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων, εἶναι ἓν τῶν κορυφαίων ζητημάτων ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ὁποίου κρέμαται ἡ ἀνάπλασις καὶ ἀναμόρφωσις τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῶν συνιστώντων τὴν ὑλικὴν τῶν ἐθνῶν εὐημερίαν.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς προτάσεως ταύτης παρατηρῶ, πρῶτον ὅτι ἑκάστη χώρα καὶ πολλάκις ἕκαστον τμῆμα τῆς χώρας, κέκτηται εἰδικὰ προσόντα φυσικῆς παραγωγικότητος. Καὶ ποῦ μέν, ἐν ταῖς ὀρειναῖς λ. χ. ἐπαρχίαις, οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται ἰδίως, παρεκτὸς τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν ὑλοτομίαν καὶ τὴν κατεργασίαν πραγμάτων εἰς τὰς τέχνας ταύτας ἀναγομένων· οἷον εἰς τὴν βουτυροποιίαν, τυροποιίαν, ἐριουργίαν, ὑλουργίαν κ.τ.λ. ποῦ δέ, ἐν ταῖς πεδιναῖς, οἱ κάτοικοι ἐπιδίδουσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν παραγωγὴν παντοίων προϊόντων, καρπῶν καὶ τροφίμων δυσκόλως ἐν γένει εὐδοκιμούντων ἐν ταῖς ὀρειναῖς ἐπαρχίαις, οἷον τοῦ βάμβακος, τοῦ ἐλαίου, τοῦ καπνοῦ, τῶν λεμονεῶν, τῶν σταφυλῶν, τῆς σταφίδος, τῶν σύκων κ.τ.λ.

Ἐὰν λοιπὸν τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας, τῆς φυτουργίας, τῆς ποιμενικῆς, τῆς ὑλοτομίας καὶ τῶν τεχνῶν τῶν εἰς αὐτὰς ἀναγομένων ἐδύναντο ἀκωλύτως νὰ κυκλοφορῶσιν ἐντὸς τοῦ κράτους, καὶ ἀφ' ἑκάστου ἐγχωρίου κέντρου παραγωγῆς εὐκόλως νὰ ἐκχέωνται μέχρι τῶν πλησιεστέρων λιμένων, καὶ ἀπ' αὐτῶν νὰ μεταφέρωνται ἐντὸς τοῦ κράτους ἢ νὰ ἐκπέμπωνται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, οἱ κάτοικοι ἑκάστης ἐπαρχίας ἀσχολούμενοι μὲν ἐξαιρετικῶς καὶ ἰδίως εἰς ἃ ἡ φύσις, οὕτως εἰπεῖν, προώρισεν αὐτούς, τελειοποιούμενοι δὲ διὰ τῆς πολυχρονίου τριβῆς περὶ τὴν ἄσκησιν τῶν εἰδικῶν τούτων ἔργων, προσέτι δὲ φιλοπονοῦντες ὅπως θεραπεύσωσι πλὴν τῶν εὐαρίθμων ἀναγκῶν τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς καὶ τὰς χρείας ἀγορῶν ἀπωτέρω κειμένων, οὐ μόνον εἰς τὴν δημιουργικὴν αὐτῶν δραστηριότητα καὶ εἰς τὴν φυσικὴν παραγωγικότητα τῆς χώρας ἤθελον δώσει ὅλην τὴν δυνατὴν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀμέσου παραγωγῆς εὐαρίθμου ποσοῦ προϊόντων καὶ διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν ἤθελον ἀποκτᾷ πολλὰ καὶ παντοῖα ἀγαθά, ἅτινα διὰ μόνης τῆς συγκοινωνίας τῶν ἀνθρώπων ἀποκτῶνται.

Ἡ Μῆλος κέκτηται ἄφθονον καὶ ἄριστον θεῖον, ἡ δὲ Εὔβοια πλούσια μεταλλεῖα σιδήρου καὶ γαιάνθρακος καὶ δάση βαθύσκια. Ἐνταῦθα μὲν παράγεται δαψιλῶς ἡ σταφὶς καὶ ἡ σταφυλή, ἐκεῖ δὲ τὰ σῦκα, τὸ ἔλαιον, ἡ μέταξα, ὁ βάμβαξ ἢ ὁ καπνός· οἱ μὲν ὀρεινοὶ παράγουσι τυρόν, βούτυρον, ἔρια, ἐριουργήματα καὶ ξυλείαν, οἱ δὲ πεδινοὶ ἢ οἱ πάραλοι ἔλαιον, ἅλας, βάμβακα, νήματα, πανικά, καπνοὺς καὶ τρόφιμα· ἀφ' ἑτέρου δέ, αἱ μὲν πόλεις καὶ αἱ νῆσοι διαπονοῦσι ποικίλα τεχνουργήματα ἢ χειροτεχνήματα, οἱ δὲ ἀγροὶ παρέχουσιν αὐταῖς τὴν πρώτην ὕλην, ἀλλὰ πῶς εἰς ὀλίγα ἀσχολούμενοι, δυνάμεθα νὰ ἀποκτῶμεν καὶ κα-

ταναλίσκωμεν δι' ἐλάσσονος θυσίας πᾶν ὅ,τι ἕτεροι παράγουσι ῥᾷον καὶ κάλλιον ἡμῶν; Ἀναμφιβόλως διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ διὰ τῆς συγκοινωνίας (1).

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τὰ παραγωγικὰ ἔργα ἀναρμοδίως διανέμονται καὶ προσδιορίζονται, ἡ φυσικὴ δέ, οὕτως εἰπεῖν, τάξις καὶ οἰκονομία τῶν πραγμάτων διαταράττεται, παράγονται δὲ τεχνηταὶ καὶ βεβιασμέναι σχέσεις ἀπάδουσαι πρὸς τὸ σύστημα τῆς ἐναρμονίου προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

Μὴ συγκοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὀλίγα ἐπομένως ἐκ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων δυνάμενοι νὰ ἐξοδεύσωμεν ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, ὀλίγιστα δὲ προσκτώμενοι ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ ῥᾷον καὶ κάλλιον παραγομένων, περιφραττόμεθα ἐντὸς τοῦ μικροῦ κύκλου τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, καὶ ὀλίγα μὲν παράγοντες ἐκ τῶν ὅσα εὐκολώτερον παρ' ἡμῖν παράγονται, ἀσχολούμενοι δὲ ἀναρμοδίως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης, περὶ τὴν δημιουργίαν πραγμάτων, ἅτινα ἀδυνατοῦμεν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν νὰ ἀποκτήσωμεν, ἐπιζητοῦμεν τὴν αὐτάρκειαν ἐν τῇ ἀμέσῳ παραγωγῇ καὶ ἐν τῇ βιομηχανικῇ πολυεργίᾳ, ἐνῷ διὰ τῆς συγκοινωνίας ἐδυνάμεθα νὰ προσπορισθῶμεν τὰ αὐτὰ πράγματα εὐωνότερον, δηλ: δι' ἐλάσσονος θυσίας χρόνου, κεφαλαίων καὶ φιλοπονίας.

---

(1) Ὁ de Lavergne Écon. rurale de l'Angleterre. Κεφ. 9 παρατηρεῖ ὅτι ἡ παραγωγικότης τῆς Γαλλικῆς χώρας εἶναι ποικίλη, ἐν ᾧ ἡ τῆς Ἀγγλικῆς περιορίζεται εἰς ὀλίγα προϊόντα· ἀλλὰ πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, οἱ κάτοικοι ἐπιχειροῦσι πάσας ὁμοῦ τὰς καλλιεργείας, ὅπως διὰ τῆς ἀμέσου παραγωγῆς θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν· ἐν ᾧ ἂν ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν νὰ προσπορισθῶσι τινὰ προϊόντα, ἡ παραγωγὴ ἤθελε περιορισθῆ εἰς ἐκεῖνα μόνα εἰς ἃ πέφυκεν ἕκαστον τμῆμα τῆς χώρας.

Διὰ μόνων λοιπὸν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ μὲν ἀγορὰ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων εὑρύνεται, τὰ δὲ ἔργα προσδιορίζονται συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κατὰ τόπους φυσικῆς παραγωγικότητος καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Καθ' ὅσον δὲ διὰ τῆς ἐπωφελεστέρας χρήσεως τῶν ἐν ἐνεργείᾳ δυνάμεων καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δυνάμεων ἐντελεστέρων καὶ ὀραστηριωτέρων τελειοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, ἀναλόγως ἐλαττοῦνται καὶ τὰ τῆς μετακομίσεως ἔξοδα, ὁ κύκλος τῶν καταναλώσεων ἑπομένως μεγαλύνεται, τὰ παραγωγικὰ ἔργα προάγονται καὶ ὅ,τι πρότερον διέμενεν ἄγονον, χέρσον, ἀκαλλιέργητον, ζωοποιεῖται, καθίσταται γόνιμον καὶ παραγωγικόν. Ἰδοὺ διατὶ παρ' ἡμῖν τόσα βαθύσκια καὶ ἀμφιλαφῆ δάση τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τόσα μεταλλεῖα καὶ λατομεῖα, τόσοι εὔφοροι ἀγροὶ καὶ γαῖαι ἐπιτηδειόταται εἰς καλλιέργειαν μένουσιν εἰσέτι χέρσοι, ἄγονοι, ἀνεξόρυκτοι, ἀκαλλιέργητοι, ἐνῷ ἅπασαι αὗται αἱ ἄφθονοι πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου συσχετιζόμεναι διὰ καταλλήλων ὁδοιπορικῶν γραμμῶν πρὸς εὐπροσίτους λιμένας καὶ τυγχάνουσαι οἱασδήποτε διεξόδου, ἤθελον ὡς ἐκ θαύματος μεταμορφωθῆ εἰς ἑστίας ζωηρᾶς κινήσεως, διανοητικῆς προόδου καὶ ὑλικῆς εὐημερίας.

Διὰ τῆς εὐχεροῦς λοιπὸν διεξόδου τῶν προϊόντων καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς χρησιμοποιοῦνται αἱ παραγωγικαὶ τοῦ πλούτου πηγαὶ καὶ ἕνεκα τούτου, γαῖαι κείμεναι πλησίον σιδηροδρόμου, ἔχουσαι δὲ ἴσην γονιμότητα πρὸς ἄλλας γαίας ἀποκέντρους, παράγουσι μείζονα πρόσοδον καὶ ἀποκτῶσιν οὕτω ἀξίαν, ἧς ἐστεροῦντο πρότερον.

Οἱ τῆς Ἐλευσῖνος κάτοικοι πρὶν ἢ κατασκευασθῇ ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τὰ Μέγαρα, δὲν μετῄρχοντο ἄλλην βιομηχανίαν ἢ τὴν τῆς ἐξαγωγῆς τῆς ῥητίνης, ἀλλὰ καὶ τοῦ

πόρου τούτου ἐκινδύνευον νὰ στερηθῶσιν ἕνεκα τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν πευκώνων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς πρὸς τὰ Μέγαρα ἀγούσης ὁδοῦ, ἀπέκτησαν ἁμάξας διτρόχους, ἐφ' ὧν μεταφέροντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὸ λίαν ἐπιζήτητον προϊὸν τῶν καυσοξύλων, ἐξεποίουν αὐτὰ πρό τινων ἐτῶν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, πρὸς λεπτὰ ἓξ τὴν ὀκᾶν, καὶ ἐκέρδαινον δραχμὰς 30 δι' ἕκαστον δρόμον. Δυστυχῶς ὅμως σήμερον, ἕνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου τῶν διαφόρων τοῦ κράτους μερῶν καὶ τῆς μεγίστης δαπάνης ἣν συνεπάγεται ἡ μετακόμισις τῶν προϊόντων, ἀδυνατοῦντες, εἰς τὰς μεσογείους μάλιστα ἐπαρχίας, νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ἐνέργειαν ἡμῶν ἐπέκεινα τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, τῆς ὁποίας αἱ ἀπαιτήσεις εἰσὶ μικραὶ καὶ εὐτελεῖς, οὐ μόνον παραμελοῦμεν νὰ μεταλλεύσωμεν διαφόρους πηγὰς πλούτου καὶ εὐζωίας αἵτινες κεῖνται πρὸ τῶν χειρῶν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν καταβάλλομεν ἐπιμέλειαν ὅπως βελτιώσωμεν τὸ ποιὸν τῶν προϊόντων.

Ἡ σύστασις λοιπὸν νέων διεξόδων εἰς τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα, εἶναι ἐκ τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν εὐημερίας· ἡ δὲ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἔγκειται εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς συγκοινωνίας, δι' ἧς μόνης θέλει ἀνοιχθῇ νέον καὶ εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν.

Τούτου γενομένου, ἡ παραγωγικὴ ἡμῶν δραστηριότης δὲν θέλει τοῦ λοιποῦ περιορίζεσθαι ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν προσωπικῶν ἡμῶν ἀναγκῶν ἢ τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, ἀλλὰ θέλει ἀκτινοβολεῖ καὶ εἰς ἀγορὰς ἀπωτέρω κειμένας, ἐμψυχουμένη μάλιστα διὰ τοῦ παρορμητικοῦ τῆς ἁμίλλης καὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, καὶ τότε μόνον θέλομεν φροντίσει καὶ περὶ βελτιώσεως τοῦ ποιοῦ τῶν προϊόντων, τῆς καθιστώσης ταῦτα καὶ μᾶλλον ἐπιζή-

τητα καὶ μᾶλλον εὐανάλωτα. Ἄλλως δὲ τὰ κράτη τὰ στερούμενα συγκοινωνίας, ὑπόκεινται εἰς δύω ἀντίθετα μέν, ἀλλὰ σύγχρονα νοσήματα, τὴν περίσσειαν καὶ τὴν ἔνδειαν τῶν αὐτῶν προϊόντων ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ κράτους. Λ. χ. ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι αἱ νῆσοι διὰ τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν καρπῶν, μόλις ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κατανάλωσιν ἐπὶ 4 ἢ 5 μῆνας τοῦ ἔτους· ὥστε ἐὰν αἱ σιτοφόροι ἡμῶν ἐπαρχίαι ἐδύναντο διὰ καταλλήλων ὁδοιπορικῶν ἀκτίνων νὰ συνενωθῶσι μὲ τοὺς πλησιεστέρους λιμένας, καὶ διὰ τῶν λιμένων τούτων νὰ ἐκχέωσιν εἰς μετριωτέρας τιμὰς τὰ περισσεύματα αὐτῶν εἰς τὰς νήσους, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι αἱ νῆσοι, ἀντὶ σιτηρῶν τῆς Μ. Ῥωσσίας, τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἤθελον καταναλίσκει προτιμότερον ἐγχωρίους δημητριακοὺς καρπούς, καθὸ προχειροτέρους καὶ εὐωνοτέρους.

Ἀλλὰ σήμερον τοῦτο ὑπάρχει πολλάκις δυσκατόρθωτον, ἕνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ κράτους πρὸς ἄλληλα. Τοιούτῳ τρόπῳ γεωργὸς ὅστις πρὶν ἢ καταστῇ ἁμαξιτὴ ἡ ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Μύλους ὁδός, μετέφερεν ἐπὶ φορτηγοῦ κοιλὰ τέσσαρα σίτου, κατέτριβε μίαν ὁλόκληρον ἡμέραν ὅπως διανύσῃ τὸν ὁδὸν ταύτην καὶ ἑτέραν ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑστίαν του· ὑπολογιζομένων δὲ τῶν ἡμερομισθίων εἰς δύω δραχμὰς τὴν ἡμέραν, ἡ δαπάνη ἐγίνετο δραχμῶν 4· προστιθεμένης προσέτι εἰς αὐτὰς καὶ μιᾶς δρ. πρὸς τροφὴν τοῦ φορτηγοῦ, τὸ ὅλον τῆς δαπάνης διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν 4 κοιλῶν ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Ναυπλίαν, ἤτοι δι' ἀπόστασιν ἐλάσσονα τῶν 60 χιλιομέτρων, ἀνέβαινεν εἰς δρ. 5, ἐνὶ λόγῳ τέσσαρα κοιλὰ σίτου, ἀξίας περίπου δρ. 20, προσεπιβαρύνοντο δι' ἐξόδου μεταφορᾶς δρ. 5, ἤτοι 25 %.

Δυστυχῶς τοιαῦται ἐν γένει σήμερον αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν μεσογείων πρὸς τοὺς λιμένας· οἷον

Τῆς Καλλιδρόμης καὶ Ὑπάτης πρὸς τὴν Στυλίδα.

Τῆς Λεβαδείας πρὸς τὴν Δοβρέναν ἢ τὴν Ἀταλάντην.

Τῶν Καλαβρύτων πρὸς τὸ Αἴγιον ἢ τὰς Πάτρας.

Τῆς Καρυταίνης πρὸς τὸ Κατάκωλον.

Ὥστε ἐκ τῆς ἀπουσίας ἀκτίνων συνενουσῶν τὰ κέντρα μὲ τὰς περιφερείας αὐτῶν, προκύπτει τὸ ἀντίθετον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι καθ' ὃν χρόνον αἱ νῆσοι ἢ αἱ παράλιαι πόλεις σπανίζουσι σιτηρῶν, τὰ σιτηρὰ ἀφθονοῦσιν εἰς τὰς μεσογείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καὶ οὕτω ἐν ᾧ αἱ μὲν πρῶται πορίζονται τὰ τρόφιμα ἐπὶ τιμήματι ὑπερόγκῳ, ἐν ταῖς δευτέραις, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ εἰς εὐτελεῖς πωλούμενοι τιμάς, σπαταλῶνται ἢ διασκορπίζονται μὴ εὑρίσκοντες διέξοδον.

Ὅπως δὲ καταστήσω ἐναργεστέραν τὴν ἀλήθειαν ταύτην δι' οἰκείων παραδειγμάτων, παρατηρῶ ὅτι, ἐν ᾧ πρό τινων ἐτῶν, ἡ χιλιὰς τῶν ὀπτῶν πλίνθων ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Μαραθῶνος, ἀπέχοντι 8 ὥρας ἀπὸ Ἀθηνῶν, ἐτιμᾶτο ἐν αὐτῷ ἀντὶ δρ. 16, τὸ αὐτὸ ποσὸν τῶν πλίνθων ἐτιμᾶτο ἐν Ἀθήναις ἀντὶ δρ. 50. Μετὰ τὸ θέρος δὲ τοῦ 1857, οἱ γεωργοὶ τῆς Λεβαδείας, ἕνεκα τῆς ὑπερβαλούσης εὐκαρπίας, ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς πλουσίους αὐτῶν στάχυς εἰς τὴν διάκρισιν τῶν θεριστῶν· καὶ ἐν ᾧ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο 3 δραχμῶν ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Ἀθήναις ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρ. 6. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι, ἐὰν οἱ γεωργοὶ τῆς Λεβαδείας ἐδύναντο διὰ μικρᾶς δαπάνης νὰ μεταφέρωσι τὰ σιτηρὰ αὐτῶν εἰς Δοβρέναν, ἤθελον μετὰ μείζονος περισκέψεως καὶ φειδωλίας διαχειρισθῆ τὰ γενναῖα δῶρα τοῦ 1857, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα εὐκόλως μεταβάλλονται καὶ τὰς μὲν παχείας

καὶ εὐτραφεῖς βοῦς διαδέχονται συνήθως αἱ ἰσχναὶ καὶ λειπόσαρκοι, τοὺς δὲ μεστοὺς στάχυς, οἱ λεπτοὶ καὶ κενοί.

Ὅ,τι δὲ εἶπον περὶ Μαραθῶνος καὶ Λεβαδείας, ἐφαρμόζεται ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν μεσογείων καὶ παραλίων πόλεων· καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ σῖτος τιμᾶται λ. χ. ἐν Καλαβρύτοις ἀντὶ λεπτῶν 18, ἐν Αἰγίῳ ἀγοράζεται πρὸς λεπτὰ 36. Ὅ,τι δὲ συμβαίνει περὶ σίτου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν οἶνον, ἐδῶ μὲν πωλούμενον πρὸς λεπ. 5 τὴν ὀκάν, ἐκεῖ δὲ πρὸς λεπ. 20· ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς ἄνθρακας τῆς Εὐβοίας, ἐκεῖ μὲν τιμωμένους ἐπιτοπίως ἀντὶ δρ. 3, ἐδῶ δὲ πρὸς 5 ἢ 6 δραχμάς· ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν οἰκοδομήσιμον ξυλείαν κ.τ.λ. καὶ εἰς ἅπαντα τὰ προϊόντα μεγάλου μὲν ὄγκου, μικρᾶς δὲ ἀξίας. Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐν χώραις ἐστερημέναις μέσων συγκοινωνίας, παράγεται τὸ ἀξιοσημείωτον φαινόμενον τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον μεγίστης τῶν τιμῶν ἀνομοιότητος ἐν ταῖς διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ κράτους, ὥστε καθ' ὃν χρόνον τμῆμά τι τῆς ἐπικρατείας καταναλίσκει ὡρισμένον εἶδος προϊόντων εἰς τιμὴν ὑπέρογκον, τὸ αὐτὸ εἶδος ἀλλαχοῦ δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἀξίαν, οὐδ' ἀποζημιοῖ τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ γεωργοῦ.

Μόνον λοιπὸν ἐν χώρᾳ, ἔνθα τὰ διάφορα μέρη τοῦ κράτους ἐλευθέρως συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα, ἡ κυκλοφορία τῶν προϊόντων, καὶ τῶν μᾶλλον δυσμετακομίστων, τακτοποιεῖται καὶ ἡ τιμὴ αὐτῶν δὲν ὑπόκειται εἰς τερατώδεις ἀνωμαλίας. Τοὐναντίον μάλιστα, καθ' ὅσον τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, γίνεται δὲ χρῆσις δυνάμεων οἰκονομικωτέρων καὶ δραστηριωτέρων πρὸς μετακόμισιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἡ τιμὴ αὐτῶν ἀναλόγως σμικρύνεται καὶ προσεγγίζει πρὸς τὸ κεντρικὸν ση-

μεῖον τοῦ ὅρου τῆς τιμῆς τοῦ τόπου, ἐν ᾧ παρήχθησαν (1).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργατικοὶ μισθοί, ἐν χώρᾳ μάλιστα ἐν ᾗ ὁ πληθυσμός ἐστιν ἀραιός, ἡ ἰδιοκτησία καταμεμελισμένη καὶ ἡ ἐργασία πολυζήτητος, προσδιορίζονται κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν ἀναλωμάτων, ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας θέλει παραχθῆ καὶ ἕτερον ἀποτέλεσμα πολλοῦ λόγου ἄξιον, ἐνδιαφέρον ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας, καὶ ἰδίως τὴν γεωργίαν καὶ τοὺς φυτουργούς, ὅτι οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἐλαττωθῆ ἀναλόγως τῆς εὐθηνίας καὶ ἀφθονίας τῶν πραγμάτων, δηλ: ἄνευ τινὸς ἀλλοιώσεως τῆς εὐζωίας τοῦ μισθαρνικοῦ πλήθους. Ἀλλὰ πλὴν τούτων παρατηρῶ ὅτι διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας λύεται καὶ ἕτερον ζήτημα, ἄλλως ἐντελῶς δυσδιάλυτον παρ' ἡμῖν.

Σήμερον ἅπαντες ὁμολογοῦμεν ὅτι τὰ γεωργικὰ καὶ γεωπονικὰ ἡμῶν ὄργανά εἰσιν ἀτελῆ, ὅτι ἡ αὔλαξ τὴν ὁποίαν χαράττει τὸ ἀτελὲς ἡμῶν ἄροτρον δὲν ἔχει ἀείποτε τὸ πρέπον βάθος, ὅτι μέρος τοῦ ἀροτριωθέντος ἀγροῦ μένει συνήθως ἀκαλλιέργητον, ὅτι ἡ ἁλώνισις καὶ ὁ λικμητὸς διαρκοῦσι δύο περίπου μῆνας τοῦ ἔτους, καὶ ἐπιφέρουσι δαπάνας καὶ ζημίας 10 ἴσως %· ἐν τούτῳ δὲ τῷ διαστήματι, δηλ: ἀπὸ τοῦ θερισμοῦ μέχρι τοῦ τρυγητοῦ, ὁ γεωργὸς περιμένων νὰ σχολάσωσι τὰ ὀλίγα τῆς κοινότητος ζῶα καὶ νὰ πνεύσῃ ἄνεμος μέτριος πρὸς λίκμισιν τῶν γεννημάτων αὐτοῦ, μένει ἐξ ἀνάγκης ἀργὸς καὶ μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας· ὅτι ἁπλούστατα ἔργα, ὡς τὰ τῆς πηλοπλαστικῆς, τῆς πριστικῆς ἢ πριονιστικῆς ἐκτελοῦνται

(1) Ἐν Γαλλίᾳ αἱ γαῖαι πολλῶν ἐπαρχιῶν ἐγονιμοποιήθησαν ἀφ' ἧς κατωρθώθη ἡ εὐχερὴς μετακόμισις τῆς ἀσβέστου καὶ τῆς μάρνης διὰ τῶν σιδηροδρόμων. Ec. rurale de la France. De Lavergne σελ. 109.

ὑπὸ χειρῶν ἐργατικῶν κ.τ.λ. Περιοριζόμενος δὲ εἰς μόνας τὰς ἀλωνιστικὰς μηχανάς, ὧν οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν χρησιμότητα, ἐρωτῶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, νὰ γίνῃ χρῆσις τῶν ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων τούτων ὀργάνων; πῶς δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι χωρικοὶ ἐνδεεῖς ἢ καλλιεργοῦντες ἐθνικὴν γῆν καὶ στερούμενοι ἑπομένως καὶ τῆς ἐλαχίστης κτηματικῆς πίστεως, δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι πρῶτον καὶ νὰ διατηρήσωσι δεύτερον εἰς καλὴν κατάστασιν μηχανήν, δυνάμεως δυσαναλόγου πρὸς τὸ εἰσόδημα ὅπερ ἀπολαμβάνουσιν ἐκ τῆς καλλιεργείας 50 ἢ 60 στρεμμάτων;

Τοῦτο εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον· ὅ,τι ὅμως θεωρεῖται παρὰ πάντων καὶ εὐκατόρθωτον καὶ εὐκτέον, εἶναι τὸ νὰ προσελκύσωμεν παρ' ἡμῖν ἐργολάβους, οἵτινες περιφερόμενοι, ὡς τοῦτο γίνεται καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θερισμοῦ τῶν καρπῶν, εἰς τὰ διάφορα χωρία, μετὰ τῶν ἀλωνιστικῶν αὐτῶν μηχανῶν, νὰ ἐκτελῶσιν ἐπὶ μετρίῳ μισθώματι τὸ ἔργον τῆς ἀλωνίσεως τῶν καρπῶν, ὅπερ σήμερον κατορθοῦται βραδέως καὶ ἐπιπόνως καὶ ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἀλλ' ἡ πραγματοποίησις τοῦ συστήματος τούτου, δι' οὗ μόνου θέλει καταστῇ γενικωτέρα εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις τοῦ τόπου, ἡ χρῆσις τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὴν γεωργίαν, προϋποθέτει οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν τεχνῶν βοηθητικῶν, ἤτοι ξυλουργίας, σιδηρουργίας, χυτηρίων σιδήρου κ.τ.λ. ἀλλὰ καὶ μέσων συγκοινωνίας, καθότι αἱ μηχαναὶ αὗται ὅπως καταστῶσιν ἀληθῶς περιφόρητοι, ἀνάγκη νὰ μετακομίζωνται ἐπὶ ἁμαξιτῶν, οὐχὶ δὲ ἐπὶ ἀποκρήμνων στενωπῶν, δι' ὧν σήμερον μόλις τὰ φορτηγὰ διέρχονται.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα ἀποτελέσματα τῶν μέσων

τῆς συγκοινωνίας. Διὰ μόνης τῆς βελτιώσεως αὐτῶν θέλει ἀνακύψει ἡ γεωργικὴ τάξις, καὶ ἄφθονοι πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου θέλουσι χρησιμοποιηθῆ διατελοῦσαι μέχρι τῆς σήμερον νεκραὶ καὶ ἄγονοι.

Ἐπειδὴ δὲ ἅπασαι αἱ τέχναι συγκρατοῦνται διὰ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἀμοιβαιότητος, ἐννοεῖται ὅτι ἐν ὅσῳ ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν ἦναι εὐτελὴς καὶ πενιχρά, ἐν ὅσῳ ὁ γεωργὸς ἐν μὲν ἀκαρπίᾳ, δυστυχεῖ καὶ ταλαιπωρεῖται, ἐν δὲ εὐφορίᾳ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, μικρὰν ἀπολαμβάνει ὠφέλειαν, μὴ δυνάμενος νὰ ἐκποιήσῃ ἐπικερδῶς τοὺς καρποὺς τῆς ἑαυτοῦ φιλοπονίας, ἀδύνατον αἱ ἀρτιγενεῖς παρ' ἡμῖν τέχναι νὰ προαχθῶσι, καθότι ἄνευ ἀναλόγου ἀγορᾶς, αἱ τέχναι μαραίνονται μάλιστα καὶ παρακμάζουσιν· ἡ δὲ πλατυτέρα καὶ προχειροτέρα ἀγορὰ τῶν τεχνῶν εἶναι ἡ πολυπληθὴς γεωργικὴ τάξις· ὁ ζωτικὸς ἀὴρ τῶν τεχνῶν εἶναι ἡ εὐζωία καὶ εὐπορία τῶν γεωργῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας παράγει τὰ αὐτὰ ὠφελήματα ἅπερ συνεπάγεται καὶ ἡ χρῆσις ἐντελεστέρων παραγωγικῶν ὀργάνων.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἐν ᾧ ὁσάκις ἐφαρμόζηται εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας μέθοδός τις τελειοτέρα, ἢ γίνηται χρῆσις δυνάμεως δραστηριωτέρας καὶ ἧττον δαπανηρᾶς, μόνα τὰ παραχθέντα προϊόντα διὰ τῆς ἐντελεστέρας μεθόδου καὶ διὰ τῆς τελειοτέρας μηχανῆς καθίστανται εὐθηνότερα, οἷον ὁ σῖτος ὁ παραγόμενος ἐν ἀγρῷ ἀροτριωθέντι ὑπὸ εὐρωπαϊκοῦ ἀρότρου, ἢ ὁ συγκομισθεὶς διὰ τῆς θεριστικῆς μηχανῆς, ἢ ὁ μηχανικῶς ἀλωνισθεὶς δι' ἵππων, ὕδατος, ἢ ἀτμοῦ, ἢ ὁ ἀλησθεὶς δι' ἀληστικῶν ὀργάνων τελειοτέρων, κλπ. τοὐναντίον ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ τιμὴ ἀπάν-

των τῶν προϊόντων ἐλαττοῦται, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν ἐξόδων τῆς μεταφορᾶς, ἡ εὐζωία καὶ αἱ ἀπολαύσεις τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν ἀναλωτῶν ἀναπτύσσονται.

Ὁ δὲ λόγος τῆς ἐπιδράσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ συνόλου τῶν προϊόντων εἶναι πρόδηλος.

Τί γίνεται ὁσάκις βελτιοῦνται τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας; αἱ παραγωγικαὶ ἡμῶν δυνάμεις χρησιμοποιοῦνται καὶ πλείω καὶ ῥᾷον παράγομεν. Λ. χ. ἵππος φορτηγὸς φέρει βάρος 100 χιλιογράμμων· ὁ αὐτὸς δὲ ἵππος σύρων ἅμαξαν μεταφέρει δεκάκις τόσα, ἤτοι 1000 χιλιόγραμμα· ἡ αὐτὴ δὲ δύναμις ἑνὸς ἵππου ἐπὶ σιδηροδρόμου σύρει χιλιάδας 10 χιλιογράμων, ἐπὶ δὲ διώρυγος 60,000.

Πλὴν δὲ τούτου, ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασις ἐκτελεῖται ἐν βραχυτέρῳ χρονικῷ διαστήματι· ὥστε δύω σημεῖα ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα λεύγας 10, ἢ 40 περίπου χιλιόμετρα, διὰ τῶν ἁμαξιτῶν μὲν ὁδῶν διανύονται εἰς 4 ὥρας, διὰ δὲ τῶν σιδηροδρόμων εἰς 40 λεπτά· οὕτω δὲ αἱ μὲν ἀποστάσεις συντέμνονται, ὁ δὲ διαθέσιμος τῶν ἐμπορευομένων χρόνος ἐξοικονομεῖται καὶ παρατείνεται.

Ἐὰν λοιπὸν ὡς ἐκ θαύματος ἢ διὰ σιδηροδρόμων, ἡ μὲν Τρίπολις μετετίθετο εἰς τὸ Ἄργος ὡς πρὸς τὴν Ναυπλίαν, αἱ δὲ Πάτραι εἰς τὸ Καλαμάκιον ὡς πρὸς τὴν Κόρινθον, ἡ δὲ Λαμία ἐτίθετο δύο ὥρας ἀπὸ τῆς Ἀμφίσσης, ἡ δὲ Ἄμφισσα ἀπὸ τῆς Ἰτέας λεπτὰ 12, αἱ Θῆβαι μετετίθεντο εἰς Μενίδιον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἡ Λεβαδεία εἰς Κηφισσίαν καὶ ὁ Πειραιεὺς εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη τῶν ἀποστάσεων ἤθελε μεταβάλει τὴν τιμὴν ἁπάντων τῶν προϊόντων τῶν μετακομιζομένων ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τῶν δύω τούτων σημείων εἰς τὸ ἕτερον,

καὶ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν ἀποστάσεων, ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοδεύσεως ἤθελε προσεγγίζει εἰς τὸν ὅρον τῆς τιμῆς αὐτῶν ἐν τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς.

Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης ταύτης ταχύτητος περὶ τὴν μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων, πλεῖστα προϊόντα εἰς φθορὰν ὑποκείμενα, οἷον ὠά, γάλα, κρέας, ἰχθῦς, ὀπῶραι κ.τ.λ. τῶν ὁποίων ἡ κατανάλωσις δὲν ὑπερβαίνει σήμερον τὰ ζενὰ ὅρια τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, θέλουσι καταναλίσκεσθαι εἰς μακρὰς ἀποστάσεις, ἐντὸς ὀλιγίστων ὡρῶν μεταφερόμενα διὰ τῶν σιδηροδρόμων.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τῶν ἐντελεστέρων μέσων τῆς συγκοινωνίας εἰς ἃ κυρίως ὀφείλεται ἡ τεραστία ὑλικὴ πρόοδος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, ἡ ἐξημέρωσις τῶν δημοσίων ἠθῶν καὶ ἡ πνευματικὴ προαγωγὴ ἁπασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Ἰουλίου Καίσαρος θαυμάζει τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ μετέβη ὀγδοαῖος ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τὸν Ῥοδανόν. «Συντόμως δέ, λέγει, ἤλαυνεν οὕτως, ὥστε τὴν πρώτην ἔξοδον ἀπὸ Ῥώμης ποιησάμενος ὀγδοαῖος ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ἐλθεῖν». Ἀλλὰ πόσῳ μᾶλλον ἤθελεν ἐκπλαγῇ ὁ Πλούταρχος, ἐὰν προέβλεπεν, ὅτι μίαν ἡμέραν ἀπὸ Βρεντησίου μέχρι τῶν Ἄλπεων ἡ ὁδοιπορία ἤθελε διαρκεῖ 40 μόνον ὥρας. Ὁ δὲ Πρεσκὸτ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Φιλίππου τοῦ Β'. ἀναφέρει, ὅτι Φίλιππος ὁ Β'. ἀναχωρήσας ἀπὸ Γενούης ἔφθασε, μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τεσσάρων, εἰς Βρυξέλλας, ἀφ' οὗ μικρὸν διέμεινε καθ' ὁδὸν εἴς τινας πόλεις. Ὁ δὲ Θιέρσος, ἐν τῇ ἀξιολόγῳ του ἱστορίᾳ τῆς Ὑπατείας καὶ Αὐτοκρατορίας, βεβαιοῖ, ὅτι, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Πρίγκιψ τῶν Ἀστουριῶν ἐπεκαλέσθη δι' ἐπιστο-

λῆς του τὴν προστασίαν Ναπολέοντος τοῦ Α'. ἡ ἐπιστολή του αὕτη ἔφθασεν ἀπὸ Μαδρίτης εἰς Παρισίους τὴν ἐννάτην ἡμέραν. Περὶ τῆς σχέσεως δὲ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας πρὸς τὸ σύνολον τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Μακώλαι λέγει τάδε. «Ἡ κυριωτέρα αἰτία, ἥτις καθίστα τοσοῦτον ἀτελῆ τὴν συγχώνευσιν τῶν διαφόρων τῆς κοινωνίας στοιχείων, ἦτο ἡ μεγίστη δυσκολία, μεθ' ἧς οἱ πρόγονοι ἡμῶν μετέβαινον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἐξ ὅλων, ἐπιφέρει, τῶν ἐφευρέσεων, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ Ἀλφαβήτου καὶ τοῦ Τύπου, αἱ ἐφευρέσεις ἐκεῖναι αἵτινες βραχύνουσι τὰς ἀποστάσεις πλεῖστον συνετέλεσαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πᾶσα βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας προάγει τὴν ἀνθρωπότητα πνευματικῶς τε καὶ ὑλικῶς, καὶ οὐ μόνον διευκολύνει τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰς συναλλαγάς, ἀλλὰ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀντιπαθειῶν καὶ εἰς τὴν συνοχὴν καὶ συγκράτησιν πάντων τῶν κλάδων τῆς μεγάλης τῶν ἀνθρώπων οἰκογενείας. Κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα, οἱ κάτοικοι τοῦ Λονδίνου ἀπεῖχον περισσότερον τοῦ Ἐδιμβούργου, ἢ ὅσον ἀπέχουσι σήμερον τῆς Βιέννης. Καὶ ἄνθρωποι καὶ ἐμπορεύματα μετεφέροντο συνήθως τότε ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ τῶν μεγάλων ὁδῶν. Αἱ δὲ ὁδοὶ αὗται φαίνεται ὅτι ἦσαν χειρότεραι ἢ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς οὐκ ὀλίγον εἶχον προαχθῆ. Ἐπὶ τῶν καλλιτέρων γραμμῶν τῆς συγκοινωνίας, αἱ χαράδραι ἦσαν βαθεῖαι, αἱ καταβάσεις ἀπότομοι καὶ ἡ ὁδὸς πολλάκις εἰς τοιαύτην εὑρίσκετο κατάστασιν, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ διακρίνῃ τις αὐτὴν ἐν τῷ σκότει, ἀπὸ τῶν ἀτοιχίστων ἀγρῶν τῶν ἑκατέρωθεν παρεκτεινομένων. Ἀλλὰ πόσον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετεβλήθησαν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου! Σήμερον

διὰ διωρύγων καὶ σιδηροδρόμων ἡ Ἀγγλία ἀκωλύτως καὶ ταχέως συγκοινωνεῖ πρὸς ἅπασαν τὴν ὑφήλιον.

Τὸ μῆκος τῶν σιδηροδρόμων της εἶναι 13,289 μιλίων. Κατὰ τὸ 1865, αἱ ἁτμάμαξαί της μετέφερον 251,862,715 ὁδοιπόρους καὶ 15,179000 ἵππους, κύνας καὶ ἄλλα κτήνη, 77 ἑκατομμύρια τόννους ὀρυκτῶν καὶ 36,000,000 τόννους ἐμπορευμάτων· αἱ δὲ εἰσπράξεις συνεποσώθησαν κατὰ τὸ 1863 εἰς φρ. 800,000,000. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1865, οἱ σιδηρόδρομοι τῆς Γαλλίας μετέφερον 84,000,000 ὁδοιπόρους καὶ 34,000,000 τόννους ἐμπορευμάτων· αἱ δὲ εἰσπράξεις των ἀνέβησαν εἰς 578,000,000 φρ.

Παρ' ἡμῖν ἡ κατασκευὴ τῶν ἐθνικῶν ὁδῶν παρημελήθη μέχρι τοῦδε, ἕνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως καὶ τῆς μικρότητος τῶν δημοσίων πόρων· αἱ μέχρι τοῦ νῦν κατασκευασθεῖσαι ὁδοὶ ἐκτείνονται εἰς μόνον 360 περίπου χιλιόμετρα· ὥστε ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1866 δὲν κατεσκευάσθησαν ἐτησίως καὶ κατὰ μέσον ὅρον καθ' ὅλον τὸ κράτος πλέον τῶν 11 χιλιομέτρων, ἤτοι 3 περίπου λευγῶν. Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀτμοπλοίας κατὰ μέρος ἀναπληροῦται ἡ ἔλλειψις τῶν ὁδῶν, καθότι κατὰ τὸ 1865, διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀτμοπλοίων, ἐξετελέσθησαν πλόες 456, μετεφέρθησαν ἐπιβάται 126,180, δέματα ἐμπορευμάτων 106,692 καὶ χρηματοδέματα 6,073· ἐκ τούτων δὲ παρήχθησαν ἐτήσιαι εἰσπράξεις δρ. 2,398,477.

Διὰ τῆς συστάσεως σιδηροδρομικῶν ἑταιριῶν ἐδυνάμεθα βεβαίως, ἄνευ δαπάνης τοῦ δημοσίου, νὰ βελτιώσωμεν τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα· δυστυχῶς ὅμως πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἀπαιτοῦνται μεγάλαι δαπάναι, μεγάλα κεφάλαια, τὰ ὁποῖα οὐδεμία ἑταιρία ἀποφασίζει νὰ καταβάλῃ, ἐὰν δὲν ἔχῃ τὴν βεβαιότητα ἀναλόγου ἀποζημιώσεως. Ὅπως δὲ ἀποζημιωθῇ προσηκόντως ἡ τὴν σιδηροδρομίαν ἀναλαμ-

βάνουσα ἑταιρία, δὲν ἀρκεῖ τὸ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως παραχωρούμενον αὐτῇ προνόμιον, ἀπαιτεῖται προσέτι ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς χώρας, ἣν ἡ ὁδὸς διασχίζει, νὰ ἦναι μέγας, ἡ δὲ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων νὰ ἦναι ζωηρά, ἡ δὲ κατανάλωσις ἀντικειμένων μικροῦ μὲν ὄγκου, μεγάλης δὲ ἀξίας, νὰ ὑπάρχῃ ὁπωσοῦν ἀνεπτυγμένη.

Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, διὰ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζονται αἱ σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις, δὲν διεμορφώθησαν εἰσέτι παρ' ἡμῖν· καθότι ὁ μὲν πληθυσμὸς τοῦ κράτους σχετικῶς πρὸς τὴν χωρικὴν αὐτοῦ ἔκτασιν εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ τῶν ἄλλων ἐπικρατειῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης (1), ἡ δὲ ἐσωτερικὴ κίνησις, κυκλοφορία καὶ κατανάλωσις ὑπάρχουσι λίαν εἰσέτι περιωρισμέναι, διὰ τὸ εὐάριθμον πόλεων πολυπληθῶν καὶ τὴν μικρὰν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας.

Ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις, οἷαι ὑφίστανται καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, δύνανται κατὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος νὰ εὐδοκιμήσωσιν, ἐὰν δὲν συνδεθῶσι μὲ γραμμὰς ἐξωτερικάς, ἤτοι μὲ τὰς κυριωτέρας ἀρτηρίας τοῦ γενικοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου.

Μόνη ἡ ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ ἄγουσα ὁδὸς διατελεῖ εἰς ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτάρκης· καθότι ἡ ὁδὸς αὕτη συνενώνει δύω πόλεις ὑπὸ πεντηκοντακισχιλίων κατοικουμένας ψυχῶν. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις εἶναι καὶ μία τῶν ὡραιοτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς οὐ μόνον καταναλίσκονται πολλῶν

(1) Κατὰ χιλιόμετρον τετραγωνικόν, οἱ μὲν κάτοικοι τοῦ Βελγίου ἀριθμοῦνται 154, οἱ δὲ τῆς Γαλλίας 69, οἱ δὲ τῆς Ἑλλάδος 24.

ἑκατομμυρίων ἐμπορεύματα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομιζόμενα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἀπολήγουσι καὶ αἱ συναλλαγαὶ πλείστων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΚΟΜΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ.

Ἡ μετακομιστικὴ βιομηχανία ἐξασκεῖται διὰ τῶν ἐνόντων τῆς συγκοινωνίας μέσων. Καὶ εἰ μὲν ἐνεργεῖται ἐντὸς τοῦ κράτους, καλεῖται « ἐσωτερικὴ ἐμπορία »· εἰ δὲ ἐνεργεῖται μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἡ ἐμπορία εἶναι «ἐξωτερική». Ὁσάκις δὲ τὰ προϊόντα ἢ τὰ ἐμπορεύματα μετάγωνται ἢ διάγωνται ἀπὸ χώρας ἀλλοδαπῆς εἰς ἀλλοδαπήν, ἡ ἐμπορία αὕτη καλεῖται « διαμετακομιστική ».

§ 1. *Ἐσωτερικὴ ἐμπορία.*

Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας ἀνταλλάττονται δύο εἰδῶν ἐργασίαι καὶ ἐγχώρια κεφάλαια· ὥστε ὅσῳ τὰ ἐγχώρια κεφάλαια καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζονται, τόσῳ ἐνισχύεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία· ὡσαύτως δὲ ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι εὐφορωτέρα ἢ τεχνικώτερον καλλιεργεῖται, τόσῳ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ὑπάρχει ζωηροτέρα.

Ἕτερον στοιχεῖον συντελοῦν τὰ μέγιστα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἐγχωρίων προϊόντων. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ μὲν Ἑπτάνησος παράγει

ἰδίως σταφίδας, ἔλαιον, οἴνους, ἡ δὲ Λεβαδία ὀρύζιον καὶ βάμβακα, αἱ Θῆβαι δημητριακοὺς καρπούς, ἡ Μάνη ἔλαιον καὶ βαλανίδιον, ἡ Μεσσηνία σῦκα καὶ μέταξαν, ἡ Θήρα ἢ ἡ Νάξος οἴνους, ὁ Κορινθιακὸς κόλπος σταφίδα, αἱ ὀρειναὶ τῆς Πελοποννήσου ἐπαρχίαι ἢ ἡ Στερεὰ τυρόν, μαλλίον, βούτυρον, διὰ δὲ τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν ἐγχωρίων προϊόντων προάγονται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία καὶ αἱ ἀνταλλαγαί.

Αὕτη δὲ ἡ ποικιλία πηγάζει κυρίως ἐκ τοῦ κλίματος, τῆς φύσεως τῆς χώρας καὶ τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτῆς πλάτους. Τὰ προϊόντα λ. χ. τῆς Ἀγγλίας, ὡς καὶ τὰ τῆς Πολωνίας, τῆς Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας εἰσὶ σχεδὸν ὁμογενῆ κατ' ἐπαρχίας, ἐνῷ τὰ προϊόντα τῆς Ῥωσσίας καὶ Γαλλίας εἰσὶ ποικίλα. Δι' ὃ καὶ ἐν ταύταις ταῖς χώραις, αἱ ἀνταλλαγαὶ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν πρὸς ἀλλήλας εἰσὶ ζωηρόταται.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ βόρειος Ῥωσσία ἀνταλλάττει τὰ δέρματα, τὴν ξυλικήν, τὰ μέταλλα, τὰ στέατα, τὴν πίσσαν, τὴν κάνναβίν της, μὲ τοὺς οἴνους, τοὺς δημητριακοὺς ἢ ἄλλους καρποὺς καὶ τὰ εὐγενῆ ἔρια τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας. Ἡ βόρειος Γαλλία ἀνταλλάττει τοὺς δημητριακοὺς αὐτῆς καρπούς, τὸ λίνον καὶ τὴν κάνναβίν της μὲ τοὺς οἴνους, μὲ τὰ ἔλαια, τὰ πορτογάλλια, λεμόνια καὶ σῦκα τῆς Νοτίου Γαλλίας. Ἡ μὲν παράγει τὸν λιθάνθρακα καὶ τὸν σίδηρον, ἡ δὲ τὸ πολύτιμον προϊὸν τῆς μετάξης. Ἕνεκα δὲ τῆς ποικιλίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, ἀναπτύσσεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία.

Ἐκ τούτων δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ πόσον ἐπιζήμιος ἀπέβαινον πρὸς τῆς γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1789, αἱ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπάρχουσαι τελωνιακαὶ ζῶναι, δι' ὧν διεκωλύετο ἡ ἐλευθέρα τῶν προϊόντων τῆς Γαλλίας κυ-

κλοφορία. Τῷ ὄντι, « αἱ μὲν ἐπαρχίαι τῶν πέντε μεγάλων »ἐκμισθώσεων ἦσαν ὑποβεβλημέναι εἰς ὁμοιόμορφον δα»σμολόγιον, αἱ δὲ ξέναι λεγόμεναι ἐπαρχίαι δὲν ὑπέκειντο »εἰς τοῦτο τὸ σύστημα· ὑπῆρχον δὲ τρίτον καὶ ἐπαρχίαι »θεωρούμεναι ὡς ξένον κράτος » (1).

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Γαλλίας, ὅτε ἡ συμβατικὴ συνέλευσις πρώτη καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ναπολέων ἐκλήθησαν, ὅπως ἀποκαταστήσωσι τὴν ἑνότητα εἰσάγοντες κατὰ πρῶτον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ καὶ νομοθετοῦντες ἓν φορολογικὸν σύστημα, μίαν τελωνιακὴν ζώνην, ἕνα κώδικα, ἓν ἀκυρωτικόν, μίαν ἀντιπροσωπείαν κ.τ.λ.

Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ τὸ σύστημα τῆς δασμολογίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἴσχυσε μὲν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εὐτυχῶς δὲ κατηργήθη καὶ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος ἀκωλύτως κυκλοφοροῦσι σήμερον εἰς μόνα τὰ δημοτικὰ τέλη ὑπαγόμενα.

§ 2. *Περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας.*

Ὥσπερ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας δύο ἐπαρχίαι τοῦ αὐτοῦ κράτους προσπελάζουσιν ἀλλήλαις, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας προσεγγίζουσι τὰ διάφορα κράτη τοῦ κόσμου, καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνταλλαγῶν προσποριζόμεθα ὅ,τι ἦτο ἀδύνατον ἄλλως νὰ ἀποκτήσωμεν ἕνεκα τῆς κατὰ τόπους εἰδικότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία διαιρεῖται εἰς γενικὴν καὶ εἰδικὴν ἐμπορίαν. Καὶ ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα μέν, ἡ « γενικὴ ἐμπορία » περιλαμβάνει πάντα τὰ ἐμ-

(1) Βιογραφία Κολβέρτου ὑπὸ Π. Κλεμεντίου σελ. 168.

πορεύματα ὅσα εἰσάγονται εἰς τὸ κράτος διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ὅπως καταναλωθῶσιν ἢ κατατεθῶσιν ἐν ταῖς δημοσίαις ἀποθήκαις· ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα δέ, πᾶν ὅ,τι ἀποστέλλεται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, εἴτε ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἴτε ἐκ τῶν καταστημάτων τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δὲ « εἰδικὴ ἐμπορία » ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα μέν, ἐνδιαλαμβάνει τὰ πρὸς κατανάλωσιν μόνον ἐμπορεύματα· δι' αὐτῆς δὲ γνωρίζομεν τὴν ἔκτασιν τῶν καταναλώσεων καὶ τὸ μέτρον τῆς εὐπορίας ἑκάστου ἔθνους ἐν ἐποχῇ ὡρισμένῃ. Ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα δέ, διὰ τῆς εἰδικῆς ἐμπορίας καταδεικνύεται τὸ ποσὸν τῶν ἐξαγομένων ἐγχωρίων προϊόντων ἢ τῶν ἐξομοιουμένων αὐτοῖς ἕνεκα τῆς πληρωμῆς τῶν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμῶν, ἤτοι ἡ παραγωγικὴ δύναμις ἑκάστου ἔθνους.

Τοιούτῳ τρόπῳ παραθέτοντες τὸ « εἰδικὸν ἐμπόριον » τῆς Γαλλίας πρὸς τὸ τῆς Ἑλλάδος, εὑρίσκομεν «ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα» ὅτι τὸ μὲν εἰδικὸν ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος ἄνευ τῆς Ἑπτανήσου εἶναι 22 περίπου δρ. κατὰ κεφαλήν, μετὰ τῆς Ἑπτανήσου δὲ δρ. 35· τὸ δὲ τῆς Γαλλίας ἀναβαίνει εἰς δρ. περίπου 95, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα καὶ ὑπεροχὴν τῆς Γαλλίας.

Ὡς πρὸς τὰ « εἰσαγόμενα » δέ, τὸ μὲν « εἰδικὸν ἐμπόριον » τῆς Ἑλλάδος ἄνευ τῆς Ἑπτανήσου εἶναι δρ. 49 κατὰ κεφαλήν· μετὰ τῆς Ἑπτανήσου δὲ ἀναβαίνει εἰς δρ. 63. Τὸ δὲ τῆς Γαλλίας εἰς περίπου 79 δραχμάς· ὥστε ἡ κατανάλωσις καὶ ἡ πρόσκτησις τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομιζομένων εἰς τὸ κράτος εἶναι σχεδὸν διπλασία τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐξαγομένων.

Ἐκ τῆς διακρίσεως τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς ἐμπορίας ἐναργῶς ἀποδεικνύεται προσέτι καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἐμ-

πορίου τῆς διαμεταχομίσεως ἢ τῆς ἀποταμιεύσεως τῆς μὴ διαλαμβανομένης ἐν τῇ εἰδικῇ ἐμπορίᾳ (1).

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία διαιρεῖται καὶ εἰς εἰσαγωγικὴν καὶ ἐξαγωγικήν. Ἐκ τούτου δὲ μανθάνομεν 1) πόθεν ὡρμήθησαν τὰ ξένα ἐμπορεύματα, καὶ ποῦ ἀπευθύνονται τὰ ἐγχώρια· 2) τίνα ἐμπορεύματα ἀποστέλλομεν καὶ λαμβάνομεν, καὶ 3) τίνα ὁδὸν διανύουσι, τὴν τῆς ξηρᾶς ἢ τὴν τῆς θαλάσσης κ.τ.λ.

Ἵνα ἐκτιμήσωμεν δὲ ἀκριβέστερον τὰ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας πηγάζοντα ὠφελήματα, ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν ὅτι τὸ ἥμισυ τῶν καταναλώσεων τῆς Μ. Βρεταννίας εἰσάγεται ἔξωθεν, ὅτι ἡ πλουσιωτάτη ἐκείνη ἐπικράτεια δὲν παράγει οὔτε βάμβακα, οὔτε μέταξαν, οὔτε οἶνον, οὔτε καφέν, οὔτε σάκχαρι, οὔτε τέϊ, οὔτε πολύτιμα μέταλλα· ὅτι τὴν πρώτην ὕλην ἣν προσκτᾶται διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας κατεργάζεται διὰ τοῦ σιδήρου, τοῦ λιθάνθρακος, τῶν μηχανῶν καὶ τῆς πολυμόρφου τῶν κατοίκων αὐτῆς βιομηχανίας, τὴν ἀποδίδει δὲ εἰς τιμὴν πολλαπλασίαν τοῦ ὅ,τι τὴν ἠγόρασε.

Διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λοιπὸν ἐμπορίας ἀποκτῶμεν ἐμμέσως ὅ,τι ἀδύνατον ἀμέσως ν' ἀποκτήσωμεν. Λ. χ. εἶναι δυνατὸν ὁ Ἄγγλος νὰ παραγάγῃ καλὸν οἶνον; βεβαίως ὄχι καὶ ἐὰν ἐξοδεύσῃ δεκαπλάσια τοῦ ὅ,τι ἐξοδεύει ὁ Γάλλος. Οὐχ ἧττον δὲ ὁ Ἄγγλος καταναλίσκει ἄριστον οἶνον προσποριζόμενος αὐτὸν διὰ τῶν τεχνουργημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας. Ὡσαύτως δέ, εἶναι ἀδύνατον ἡμεῖς νὰ παραγάγωμεν καφέν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐμπορίας

(1) Κατὰ τὸ 1864, ἡ μὲν γενικὴ ἐμπορία τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἀνέβη εἰς 32 ἑκατομμύρια δρ. ἡ δὲ εἰδικὴ ἐμπορία εἰς 28.

κατορθοῦται τοῦτο εὐκόλως καὶ διὰ μιᾶς χιλιάδος σταφίδων ἀξίας 30 ταλλήρων, ἀποκτῶμεν 60 λ. χ. ὀκάδας καφέ· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀμοιβαιότητος καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων συγκρατοῦνται οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ καὶ πᾶσα διακοπὴ τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων ἀποβαίνει ὀλεθρία διά τε τοὺς ἀναλωτὰς καὶ τοὺς παραγωγούς. Τῷ ὄντι ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἀναβαίνει ἐτησίως εἰς 19 περίπου χιλ. ἑκατομμύρια φρ., δυνάμεθα εὐκόλως νὰ κατανοήσωμεν ὅτι ἐὰν ὁπωσδήποτε διεκωλύοντο αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί, πλῆθος ἐμπορευμάτων ἀνεκποιήτων ἤθελεν ἐπισωρευθῇ ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν· καὶ οὕτω τὰ μὲν παραγωγικὰ κεφάλαια ἤθελον μένει ἄκαρπα, τὸ δὲ ἐργατικὸν πλῆθος ἤθελεν ὑποστῇ δεινὴν κακουχίαν. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι διὰ τῆς θαλασσοκρατίας αἱ ζημίαι αὗται γίνονται ἧττον ἐπαισθηταί· ἀλλ' ἡ θαλασσοκρατία ἑνὸς ἔθνους προκαλεῖ ἀναγκαίως συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἐπικινδύνους, καταστροφὰς καὶ ἀντεκδικήσεις, τὰς ὁποίας καὶ τὰ ἔθνη καὶ αἱ κυβερνήσεις ἀποσκορακίζουσι σήμερον.

Ἰδοὺ πῶς διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ τῆς συγκοινωνίας τῶν ἐθνῶν κατωρθώθη ὅ,τι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσιν οὔτε τὰ φιλοσοφικὰ παραγγέλματα, οὔτε τὰ ἱερὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διδάγματα καὶ πῶς μόλις κατὰ τὴν ΙΘ' ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστόν, αἱ κυβερνήσεις τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν ἀπαλλαχθεῖσαι ἀπὸ βαρβάρων προλήψεων καὶ ἀντιχριστιανικῶν ἀντιπαθειῶν ἔθνους πρὸς ἔθνος, ἤρχισαν νὰ θεωρῶσι τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἓν γένος καὶ τοὺς ἐθνικοὺς διαπληκτισμοὺς ὡς ἀληθεῖς ἐμφυλίους πολέμους. Ὁ Βερῆς ἐξέφρασεν ἄριστα τὰς ἰδέας ταύτας, γράψας ἐν

τῇ Πολιτικῇ αὐτοῦ Οἰκονομίᾳ ὅτι « αἱ ἀξιολογώτεραι ἐπι-»νοήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, αἱ πρὸς τελειοποίησιν τῶν »πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων τὰ μάλιστα συντελέσασαι, »εἰσὶν αἱ προσεγγίσασαι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους, »αἱ διευκολύνασαι τὴν συγκοινωνίαν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἀμοι-»βαιότητα τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ μετα-»μορφώσασαι τὴν ἀνθρωπότητα εἰς ἓν γένος ».

Πόσον ἀπέχουσιν αἱ φιλάνθρωποι καὶ γενναῖαι αὗται ἀρχαὶ τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς καὶ ὅλως φυλετικῆς ἐπόψεως τοῦ νομοθέτου τῆς Σπάρτης, ὅστις φοβούμενος μὴ τὰ Σπαρτιατικὰ ἤθη νοθευθῶσι διὰ τῆς ἐπιμιξίας, ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν μετ' ἄλλων ἐθνῶν καὶ οὕτω κατέστησε τὴν ἡρωϊκὴν ἐκείνην χώραν ἀνεπίδεκτον προόδου καὶ ἀλη-θοῦς πολιτισμοῦ. « Ὅθεν οὐδ' ἀποδημεῖν ἔδωκε τοῖς βου-»λομένοις καὶ πλανᾶσθαι, ξενικὰ συνάγοντας ἤθη καὶ »μιμήματα βίων ἀπαιδεύτων καὶ πολιτευμάτων διαφοράν. »Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀθροιζομένους ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ, καὶ »παρεισρέοντας ἐν τῇ πόλει ἀπήλαυνεν, οὐχ ὡς ὁ Θουκυ-»δίδης φησί, δεδιώς, μὴ τῆς πολιτείας μιμηταὶ γένωνται, »καὶ πρὸς ἀρετήν τι χρήσιμον ἐκμάθωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον, »ὅπως μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος ὑπάρξωσι. Διὸ μᾶλλον »ᾤετο χρῆναι φυλάττειν τὴν πόλιν, ὅπως ἠθῶν οὐκ ἀνα-»πλησθήσεται πονηρῶν, ἢ σωμάτων νοσερῶν ἔξωθεν ἐπει-»σιόντων » (1).

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ συγγενικὸς σύνδεσμος τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν συμφερόντων, ἀντὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὸν ἀτομικὸν τύ-πον τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων, ἀπ' ἐναντίας τὸν διατηρεῖ

(1) Πλουτ. Β. Λυκουρ.

διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῆς εἰδικότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμφερόντων.

Ζητεῖται ἐὰν τίς οἰκονομικῶς ἡ ἐποχὴ τῆς μείζονος ἀναπτύξεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας;

Καθ' ἃ πολλοὶ πρεσβεύουσι, τὰ ἐγχώρια κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ διευθύνωνται εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὶν ἢ καλλιεργηθῇ· δι' αὐτῶν ἡ καλλιεργήσιμος χώρα, καταρτισθῶσιν αἱ κυριωδέστεραι τέχναι καὶ ἐμπλησθῶσιν οὕτως εἰπεῖν αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἐμπορικῶν λαῶν δὲν περιέμενον τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅπως διευθύνωσιν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὴν δραστηριότητα καὶ τὸν κερδοσκοπικὸν αὐτῶν νοῦν· κείμενοι μὲν ἐν ἁρμοδίᾳ γεωγραφικῇ θέσει, ἐνδεεῖς δὲ προϊόντων, τὰ ὁποῖα παρήγοντο ἐν ἄλλαις χώραις, συνεκοινώνησαν ἀπ' ἀρχῆς μετ' αὐτῶν, ἐσύστησαν ἀνταλλαγὰς καὶ ὡρμήθησαν εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις, αἵτινες καὶ τὰς χρείας αὐτῶν ἐθεράπευον καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν ὑπέθαλπον. Ἕνεκα τούτου, ἡ ἱστορία ἀναδεικνύει πόλεις πλουτησάσας καὶ κραταιωθείσας διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, πρὶν ἢ χρησιμοποιηθῶσιν οἱ ἐσωτερικοὶ αὐτῶν πόροι. Τοιαῦται δὲ παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ἡ Τύρος, ἡ Καρχηδών, αἱ Ἀθῆναι· παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἡ Ἀμάλφη, ἡ Γένοβα, ἡ Βενετία. Εἰς δὲ τὴν ἔκτακτον ταύτην διεύθυνσιν τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τῶν συγχρόνων λαῶν κατάστασις. Καθ' ἣν ἐποχήν, ἐπικρατούσης τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας, αἱ τέχναι κατεφρονοῦντο ὡς ἀνάξιαι τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ ἐλευθέρου, τὰ κεφάλαια ἀνῆκον ἰδίως εἰς ἐκείνους οἵτινες ἠγνόουν τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν χρῆσιν. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἂν ἔθνη, τῶν ὁποίων αἱ πολυ-

πληθέστεραι τάξεις ἦσαν ὑποδεδουλωμέναι, κατέφευγον εἰς τὴν βιομηχανίαν ξένων λαῶν ἵνα θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα βλέπομεν τὰς ἐλευθέρας τῆς Ἰταλίας πολιτείας καὶ τὰς Ἀνσεατικὰς πόλεις διενεργούσας διὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπικερδέστερον μονοπώλιον ἐντὸς τῶν φεουδαρχικῶν κρατῶν καὶ πανηγύρεις πολλαχοῦ συνισταμένας, πρὸς ἃς παντα-χόθεν συνέῤῥεον ἔμποροι ἵνα ἀγοράσωσι τὰ τεχνουργήματα τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας καὶ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς κράτη δουλικά, ἄτεχνα καὶ ἐνδεῆ τῶν τοιούτων ἐμπορευμάτων.

Ἐκ τούτων γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας δὲν εἶναι μεταγενεστέρα τῆς πλήρους ἀκμῆς τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων· καθότι ὡς ἐῤῥέθη, πολλὰ ἔθνη, εἴτε ὅπως θεραπεύσωσι τὰς ὁποίας συνηθάνοντο χρείας, εἴτε θηρεύοντες μεγάλα κέρδη δι' οὗ μετήρχοντο μονοπωλίου, διηύθυνον τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὶν ἢ ἐκμεταλλευθῶσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οἱ δυνατοὶ αὐτῶν πόροι. Ἀλλ' ὅτε αἱ μὲν κοινότητες ἤρχισαν νὰ μορφῶνται ἐντὸς τῶν ἄλλοτε ἡμιβαρβάρων ἢ ἡμιπολιτίστων λαῶν, αἱ δὲ τέχναι νὰ διοργανῶνται, ὁ δὲ πολιτικὸς οὕτως εἰπεῖν χαρακτὴρ τῆς ἰδιοκτησίας νὰ ἐξαλείφηται καὶ οἱ ἐργάται ν' ἀπελευθερῶνται καὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὰ ὑψερεφῆ τῆς ἀριστοκρατίας μέγαρα καὶ τὰ Μοναστήρια νὰ διαχέωνται εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ ἐμπορεῖα, οἱ λαοὶ ἔστρεψαν τὸν νοῦν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐννοήσαντες πόσον τὸ μὲν μονοπώλιον ὀλίγων τινῶν ἀποβαίνει ἐπιβλαβὲς εἰς τοὺς πολλούς, ἡ δὲ βιομηχανία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ἐξασφαλίζει πάντας καὶ ἐπαυξάνει τὰ πλούτη καὶ

τὴν εὐζωίαν αὐτῶν. Καὶ οἱ οἰκονομολόγοι ἐγκολπωθέντες τὰς ἰδέας ταύτας ἐζήτησαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς βιομηχανίας, τὰς σχέσεις τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας πρὸς τὴν ὀργανικὴν τῶν ἐθνῶν ἀνάπτυξιν. Ἐνὶ λόγῳ ἠρεύνησαν ἂν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας ἦναι δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῶσιν ἀρτισύστατοι βιομηχανίαι. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι τὸ περὶ ἐλευθέρας ἐμπορίας, ἢ ἐλευθέρας συγκοινωνίας ζήτημα εἶναι ἓν τῶν ἐμβριθεστέρων ζητημάτων, καθὸ σχετικὸν καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὴν πολιτικήν· πρὸς τὴν φιλοσοφίαν μὲν θεωροῦσαν ὡς ἓν ἔθνος τὰς διαφόρους ἐθνότητας καὶ ἐπιζητοῦσαν τὴν συνένωσιν τῶν λαῶν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν χειραγώγησιν εἰς τὸ ἀνώμαλον στάδιον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου· πρὸς τὴν πολιτικὴν δέ, καθότι ἡ ὑγιὴς πολιτικὴ ἐπιδιώκουσα τὴν ἰσότητα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν συνένωσιν καὶ συμφιλίωσιν τῶν διεστώτων, δὲν θυσιάζει ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὸ εἴδωλον τοῦ πατριωτισμοῦ τὰς ἄλλας ἐθνότητας, ἀλλὰ μὲ τὴν κοσμοπολιτικὴν τοῦ Ἀριστείδου συνείδησιν στιγματίζει ὡς ἄδικον καὶ ἀντικοινωνικὴν τὴν ἀνύψωσιν ἑνὸς ἔθνους ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἄλλου.

Τὸ σοβαρὸν τοῦτο ζήτημα θέλω ἐξετάσει πραγματευόμενος περὶ δασμολογίων, ὅτε θέλω ἀποδείξει ὅτι τὸ προστατευτικὸν σύστημα ἐδυνήθη μὲν ἴσως νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀρτισυστάτου βιομηχανίας ὡς μέσον ἐ π ι β ο η θ η τ ι κ ὸ ν ἢ ἐ π ι κ ο υ ρ ι κ ό ν· ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ σύστημα τοῦτο ὡς μέσον δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ὸ ν β ι ο μ η χ α ν ί α ς εἶναι καὶ ἄσκοπον καὶ ἐπιβλαβές.

Ἐξ ὅσων εἶπον περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας συνάγεται 1) ὅτι ὅσῳ ἡ ἐγχωρία βιομηχανία προάγεται καὶ τελειοποιεῖται, τόσῳ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καθίσταται δραστηριω-

τέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ περὶ παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνος, ἡ παραγωγὴ τῆς σταφίδος περιωρίζετο εἰς 5,000,000 λιτρῶν· νῦν δὲ ἡ παραγωγὴ αὕτη ἀναβαίνει, συμπεριλαμβανομένης τῆς Ἑπτανήσου εἰς 120 περίπου ἑκατομμύρια.

Ὡσαύτως δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀγῶνος, οἱ ἀμπελῶνες περιωρίζοντο εἰς 25 χιλιάδας στρεμμάτων· νῦν δὲ ὑπολογίζονται εἰς περίπου 500 χιλιάδας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαιῶν κατὰ τὸ 1834 συνεποσοῦτο μόλις εἰς 2,300,000· νῦν δὲ εἰς 7,500,000.

Οἱ μωρεῶνες ἔφθανον κατὰ τὸ 1832 εἰς 380,000 ῥίζας· σήμερον δὲ ὑπολογίζονται εἰς 1,500,000.

Οὕτω δὲ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς πλείω παράγουσα σήμερον καὶ πλείω πωλεῖ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν· πωλοῦσα δὲ πλείω καὶ πλείω ἀγοράζει.

Ἡ ἡμετέρα λ. χ. σταφὶς ἀποστέλλεται καὶ καταναλίσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντὶ πολλῶν ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀναλόγως ἀγοράζομεν καὶ καταναλίσκομεν προϊόντα καὶ τεχνουργήματα τὰ ὁποῖα ἐξ Ἀγγλίας εἰσκομίζομεν.

2). Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καθίσταται δραστηριωτέρα ἐλαττουμένων τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν· ὥστε ὁ παράγων εὐθηνότερον, γίνεται κύριος τῶν ξένων ἀγορῶν. Ἐκ τῆς ἁπλῆς ταύτης παρατηρήσεως ἐξηγεῖται πρᾶγμα πολλοῦ λόγου ἄξιον. Ζητεῖται διατί, ἐνῷ ἄλλοτε μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν συγγραφέων ἠμφισβητοῦντο τὰ αἴσια ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας, οἱ πολιτικοὶ τῆς Μ. Βρεταννίας ἄνδρες, ἤτοι οἱ θετικώτεροι ἄνδρες τοῦ κόσμου, ἀπετόλμων οὐχὶ νὰ προκηρύξωσιν ὡς ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος, ἀλλὰ νὰ παραδεχθῶσι καὶ ἐφαρμόσωσιν ἀρχάς, αἵτινες πρό τινων ἐτῶν ἐλογίζοντο ὡς εὐχαὶ καὶ ἐφέσεις ἀνεκτέλεστοι ἀνδρῶν ὀλιγωρούντων μὲν

περὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου, ὀνειρευομένων δὲ συστήματα μὴ πραγματούμενα ἄλλως εἰμὴ διὰ τοῦ καλάμου ἐπὶ τοῦ χάρτου; Διότι τὸ ἔθνος τὸ κατέχον τὰ μεγαλείτερα κεφάλαια καὶ τὰς ἐντελεστέρας μηχανάς, τὸ ἔθνος τὸ καυχώμενον δικαίῳ τῷ λόγῳ ἐπὶ τῇ βιομηχανικῇ αὐτοῦ ὑπεροχῇ, ἡ χώρα ἐν ᾗ ἀφθονεῖ ὁ σίδηρος καὶ ὁ λιθάνθραξ, ἐν ᾗ ἀνεπτύχθη θαυμασίως τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἐτελειοποιήθησαν δὲ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καὶ ἐπαγιώθη ἡ δημοσία πίστις, δὲν ἐφοβεῖτο τὸν ἐλεύθερον διαγωνισμόν. Ὁ γίγας ἐκεῖνος τῆς βιομηχανίας ἐπροκάλει ἀδιστάκτως τοὺς λοιποὺς λαοὺς εἰς πάλην, εἰς ἣν ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει θριαμβεύσει διὰ τῆς εὐθηνίας. Ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἀγγλία παρῆγε τὰ σιτηρὰ εἰς τιμὰς ἀνωτέρας τοῦ ὅ,τι παρῆγον αὐτὰ ἄλλαι χῶραι· ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι ἐκτιμῶντες ἐπαξίως τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔχει ἡ εὐθηνία τῶν σιτηρῶν ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, ἀνεδέχθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου τὸν ἀγῶνα, βέβαιοι ὅτι θέλουσιν ἐπὶ τέλους ἐξέλθει νικηταὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνισορρόπου ταύτης πάλης.

3). Ὅσῳ ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ ἐπεκτείνεται, τόσῳ ἐμψυχοῦται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία. Εἰς ἄλλους λόγους, ὅσῳ τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς ἔθνη πολιτίζονται καὶ πλουτοῦσι, τόσῳ ἐπεκτείνεται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ καὶ αἱ διέξοδοι τῶν ἡμετέρων προϊόντων πολλαπλασιάζονται.

4). Ὅσῳ οἱ δασμοί, εἰς οὓς οἱ ἀλλοδαποὶ ὑποβάλλουσι τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα εἰσὶ μετριώτεροι, τόσῳ ἡ τιμὴ αὐτῶν ἐλαττοῦται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καὶ αἱ ἀπολαύσεις ἡμῶν ἀναπτύσσονται· καθότι ἵνα ἀποκτήσωμεν ἢ ἀγοράσωμεν ξένα προϊόντα, πρέπει νὰ πωλήσωμεν τὰ ἐγχώρια, καὶ ἵνα πωλήσωμεν αὐτά, δὲν πρέπει νὰ ἐκποιῶνται εἰς τιμὰς ὑπερόγκους.

5). Ὅσῳ οἱ ἐπιβαλλόμενοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δασμοὶ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ οἱ παρ' ἡμῶν ἐπιβαλλόμενοι ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν εἰσὶ μετριώτεροι, τόσῳ οἱ ἀλλοδαποὶ πωλοῦντες εὐκολώτερον τὰ προϊόντα αὐτῶν δύνανται ν' ἀγοράσωσι καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Τελειοποίησις λοιπὸν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ δυνάμεων, ἀποσόβησις παντὸς κωλύματος εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν προϊόντων κυκλοφορίαν, ἐλάττωσις δασμῶν ἐγχωρίων ἢ ἐξωτερικῶν, ἰδοὺ τὰ μέσα τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν δασμῶν εἰς οὓς ὑποβάλλομεν τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα, δυνάμεθα νὰ ἐπενεργήσωμεν ἐλαττοῦντες ἢ καταργοῦντες αὐτούς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δασμῶν εἰς οὓς ὑποβάλλουσιν οἱ ἀλλοδαποὶ τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀγνοῶμεν, ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐλευθέρας ἐμπορικῆς συγκοινωνίας, ἐφηρμόσθη ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῆς τελωνιακῆς ὁμοσπονδίας.

Ὅπως ἐκτιμήσωμεν ἀποχρώντως τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐλαττώσεως τῶν δασμῶν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐγχωρίας ἐν γένει βιομηχανίας, ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν τὴν κατάστασιν τῶν Γερμανικῶν Ἐπικρατειῶν καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν πρὸ τῆς τελωνιακῆς ὁμοσπονδίας καὶ τὴν προαγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀρχὴ καὶ βάσις τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐμπορικῆς σογκοινωνίας ὑπῆρξεν ὁ νόμος τῆς 26 Μαίου 1818, ἔργον τῆς πεφωτισμένης πρωσσικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ νόμος οὗτος ἦτο ἁπλοῦς. « Πᾶν προϊὸν ξένον »εἰσάγεται ἐλευθέρως ἐν Πρωσσίᾳ, ἐκτὸς τῶν παιγνιοχάρ»των καὶ τοῦ ἅλατος ». « Πᾶν προϊὸν ἐγχώριον ἐξάγεται

»ελευθέρως ἀπ' αὐτῆς ». « Ὁ ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμὸς »προσδιορίζεται εἰς ἥμισυ τάλληρον, ἤτοι 3 φρ. 75 λεπτὰ »ἐπὶ βάρους 100 χιλιογράμμων· 10 δὲ % εἶναι ὁ ἀνώτε»ρος ὅρος τῶν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμῶν ». « Τοῖς ἐξα»γομένοις δέδοται ἀτέλεια ».

Τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὅπερ ἀνεθεωρήθη πολλάκις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐστηρίζετο ἐπὶ φιλελευθέρων βάσεων. Καὶ ἐφαρμοσθὲν εἰς κράτη ἐνδιαλαμβάνοντα πληθυσμὸν 27 ἑκατομμυρίων, ἐνίσχυσε τὰ μέγιστα τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς χεῖρας τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως ὡς μοχλὸς δι' οὗ ἐδυνήθη αὕτη νὰ προπαρασκευάσῃ καὶ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γερμανίας.

§ 3. *Περὶ διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας.*

Ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία συνίσταται εἰς τὴν διαμετακόμισιν ξένων ἐμπορευμάτων ἀπὸ χώρας ἀλλοδαπῆς εἰς ἀλλοδαπήν. Καὶ ἐὰν μὲν τὰ ξένα ταῦτα ἐμπορεύματα κατατίθενται προσωρινῶς εἰς τὰς δημοσίους ἀποθήκας, ὅπως χρησιμεύσωσιν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν ἢ ἀποσταλῶσιν αὖθις εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία εἶναι ἀποταμιευτική· ἄλλως δὲ εἶναι ἁπλῶς διαμετακομιστική.

Αὕτη ἡ ἐμπορία ἐνεργουμένη διὰ ξένων ἢ ἐγχωρίων κεφαλαίων ἀποβαίνει λίαν ἐπικερδής, καὶ εἰσάγει εἰς Ἑλλάδα μέγα ποσὸν μεταλλικοῦ, ὁσάκις μάλιστα ἡ Εὐρώπη ἔχῃ ἀνάγκην ξένων σιτηρῶν ἕνεκα τῆς κακῆς τῶν καρπῶν συγκομιδῆς, ὡς κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἐνεστὸς ἔτος, ὅτε μόνη ἡ Γαλλία ἐπιβαρύνεται δι' 900 ἑκατομμυρίων φράγκων ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τοῦ ἑκατολίτρου τοῦ σίτου κατὰ φράγκα δέκα. Ὅσῳ δὲ χώρα τις εἶναι κεντρικωτέρα, τόσῳ καὶ ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία εὑρίσκει οὕτως εἰ-

πεῖν τροφὴν μεγαλειτέραν. Τοιαῦται δὲ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γαλλία, αἵτινες κείμεναι εἰς θέσιν ἁρμοδιωτάτην, διοχετεύουσι διὰ τῶν δύω κυριωτάτων αὐτῶν πόλεων, τῆς Τεργέστης καὶ Μασσαλίας, ὡς καὶ διὰ τοῦ Δουνάβεως, τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ Δυσμῶν εἰς Ἀνατολὰς καὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν εἰς Δυσμάς.

Ἡ διαμετακομιστικὴ λοιπὸν ἐμπορία ἰδιάζει εἰς αὐτὰς ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως· ὡσαύτως δὲ ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς Σύρου καταστάσης τὸ ἐμπορεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Εὐρώπης, εἶναι κυρίως ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία.

Δι' αὐτῆς διατηρεῖται τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ἑλλάδος ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῆς εὐφυίας, τῆς ὀλιγαρκείας καὶ καρτεροψυχίας τῶν Ἑλλήνων, κατέστη σήμερον μία τῶν ἀφθονωτέρων πηγῶν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ὡς ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἡ εὐκλεια καὶ ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία ἥτις μέχρι τοῦδε συνίστατο κυρίως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν σιτηρῶν, ἀπὸ τῆς Ν. Ῥωσσίας καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Μικρασίας εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ προαλείφηται εἰς γενναιοτέρους κερδοσκοπικοὺς ἀγῶνας, ἕνεκα τῆς μετ' οὐ πολλὰ ἔτη ἀποπερατώσεως τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ.

Διὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἐπιφανεστάτου τούτου ἔργου, τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου θέλουσι φιλοφρόνως συναντηθῆ μὲ τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἀπωτάτων τῆς Ἀσίας χωρῶν, καὶ τὸ ἐμπόριον τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς χρηστῆς ἐλπίδος εἶχε διαχαράξει καινὰς ὁδοὺς συγκοινωνίας πρὸς τὴν Ἀσίαν, θέλει ἐπανέλθει εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὁρμητήριον,

τὴν ἡμετέραν θάλασσαν, καὶ προκαλέσει τοὺς θαλασσοβίους Ἕλληνας εἰς νέους ἀγῶνας καὶ εἰς νέας ἐπιχειρήσεις τολμηροτέρας τῶν πρώτων. Πρέπει δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ εἰς τὸ νέον τοῦτο στάδιον τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν θέλει θριαμβεύσει, ὅσῳ μεταξὺ τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου καὶ τῆς ἰνδικῆς ἐπικρατοῦσιν κανονικοὶ ἐτήσιοι ἄνεμοι, οἱ καλούμενοι Moussons, οἵτινες ἀπὸ μὲν τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου πνέοντες βορειοδυτικῶς, ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου νοτιοανατολικῶς, διευκολύνουσι τὰ μέγιστα τὸν κατάπλουν καὶ ἀνάπλουν τῶν ἱστιοφόρων πλοίων (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΙΑΣ ΑΞΙΑΣ.

Ἴδομεν ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν καὶ μέσα ἀνταλλακτικά. Καθόσον λοιπὸν αἱ μὲν χρεῖαι προάγονται, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ πρόσοδοι, ἤτοι τὰ μέσα τῆς καταναλώσεως πολλαπλασιάζονται, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ καθίστανται καὶ συχνότεραι καὶ ζωηρότεραι.

Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων αὐξάνει οὐ μόνον ὁσάκις αὗται ἀριθμητικῶς πολλαπλασιάζωνται, ἀλ-

(1) Ὅρα εἰδικώτερον τὸ περὶ ἐπιστήμης τοῦ ἐμπορίου ἀξιόλογον σύγγραμμα τοῦ Κ. Ἰωάννου Σκαλτζούνη 1865.

λὰ καὶ ὁσάκις ἡ κτητικὴ αὐτῶν δύναμις αὐξάνῃ, ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν ἀναλωμάτων· αἱ δὲ παραγωγικαὶ δαπάναι, ἤτοι τὸ σύνολον τῶν γενομένων καταβολῶν πρὸς παραγωγήν, συνίστανται κυρίως εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια.

Ἀλλ' ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, τῇ συνδρομῇ τῶν ὁποίων τελεσιουργοῦνται αἱ παραγωγικαὶ πράξεις, χρήζουσιν ὡσαύτως κατσβολῶν τινων καὶ δαπάνης ὅπως παραχθῶσι.

Καὶ πρῶτον ἵνα διαμορφωθῇ καὶ καταρτισθῇ τελεσφόρος καὶ τεχνικὴ ἐργασία, ἤτοι ἐργατικὴ ἱκανότης, δέον νὰ καταβληθῶσιν οὐ μικραὶ παραγωγικαὶ δαπάναι, κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας.

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν ἐδαπανήθη πρὸς διάπλασιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ἢ πρὸς κατάρτισιν ἐργατικῶν ἱκανοτήτων θεωρητέον ὡς δαπάνην παραγωγικήν.

Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αἱ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καταβαλλόμεναι πρὸς παραγωγὴν πλούτου εἰσὶ πολύμορφοι, σωματικαί τε καὶ πνευματικαί· ὅσῳ δὲ ἡ ἐργασία εἶναι τεχνικωτέρα, τόσῳ καὶ ἡ δαπάνη πρὸς ἄσκησιν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ ἐργάτου ἔσεται μείζων.

Ὁ μὲν χειρώναξ ὁ μεταφέρων λίθους, ἄσβεστον ἢ ἄμμον ἐκπληροῖ ὑπηρεσίαν χρήζουσαν ἐλαχίστης πνευματικῆς συνδρομῆς, ὁ δὲ τέκτων ἐκπληροῖ ἔργον σπουδαιότερον καὶ τεχνικώτερον.

Καθόσον δὲ ἀναβαίνομεν τὴν κλίμακα τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκτελουμένων ἔργων, ἀναγνωρίζομεν ὅτι καὶ ἡ δαπάνη πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἐργατικῶν ἱκανοτήτων ἐπαυξάνει. Τοιούτῳ τρόπῳ οἱ προϊστάμενοι τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων, οἱ μισθωταὶ μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, οἱ καλλιτέχναι καὶ ἐπιστήμονες, οἱ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ κ.τ.λ.

καταβάλλουσι πλείστην μὲν διανοητικὴν φιλοπονίαν, ἐλαχίστην δὲ δύναμιν σωματικὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός των. Ὅπως δὲ ἀποβῇ σκόπιμος καὶ ἀποτελεσματικὴ ἡ χρῆσις τῶν πνευματικῶν τούτων δυνάμεων, ἀπαιτοῦνται δαπάναι καὶ θυσίαι ἰδιάζουσαι εἰς τὰ ὑψηλότερα ταῦτα ἐπαγγέλματα. Ὥστε ἐν τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ τῆς ἐργασίας διαλαμβάνεται πᾶν ὅ,τι ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἐργάτου.

Ἐκ τούτου συνάγεται 1) μὲν ὅτι ἀναλύων τις ἐπιμελῶς τὰ διάφορα στοιχεῖα ὧν χρήζει ἕκαστον εἶδος ἐργασίας ἵνα ἐμφανισθῇ, δύναται ν' ἀπαρτίσῃ κλίμακα παραγωγικῶν δαπανῶν, κατὰ τὴν φύσιν τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων, τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξασκουμένων· 2) δὲ ὅτι ἡ κλίμαξ τῶν μισθῶν δὲν εἶναι τεχνητόν τι κατασκεύασμα, δὲν εἶναι γνώρισμα ἀνισότητος κοινωνικῆς καταμηνυούσης τὴν πλημμελῆ διοργάνωσιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ἀλλὰ συνάδει μάλιστα πρὸς τὴν ἰσότητα, καθότι ἡ περὶ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν ποικιλία πηγάζει ἐκ τῆς ἀνισότητος καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν καταβαλλομένων δυνάμεων δι' ἕκαστον εἶδος ἐργασίας· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, αἱ περὶ τὴν ἐργατικὴν μισθοδοσίαν ἀνισότητες πηγάζουσι κατὰ γενικὸν κανόνα ἐκ τῆς ἀνισότητος τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν τῶν καταβληθεισῶν πρὸς διαμόρφωσιν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἐργασίας.

Αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι δεύτερον συνίστανται εἰς τὰ κεφάλαια, ἅτινα εἰσὶ προϊὸν τῆς φιλοπονίας, μορφούμενα καὶ πολλαπλασιαζόμενα διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δὲ ἀποταμίευσις καί τοι φαινομένη τὸ πρῶτον ὡς πρᾶξις εὐεκτέλεστος καὶ ἁπλουστάτη, οὐχ ἧττον χρήζει τῆς συνδρομῆς διαφόρων περιστάσεων καὶ συμβεβηκότων

ὅπως κατορθωθῇ Ἡ ἀποταμίευσις προϋποτίθησι πρόνοιαν καὶ μέριμναν περὶ προπαρασκευῆς τοῦ μέλλοντος.

Ἅπαντες δὲ δὲν μετέχουσιν ἐξ ἴσου τῆς ἀρετῆς ταύτης. Ἡ ἀποταμίευσις συνεπάγεται τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀποτρέπειν παρούσας ἀπολαύσεις πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσῳ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἐπικρατεστέρα, τόσῳ καὶ ἡ ἕξις τῆς σπατάλης καὶ ἀσωτίας περιστέλλεται.

Τοὐναντίον δέ, ὅσῳ ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας καὶ εὐθύνης ἀμβλύνεται, οἱ δὲ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ χαλαροῦνται, ἡ δὲ ἰδιοκτησία στερεῖται τῆς προσηκούσης προστασίας, ἕκαστος ἡμῶν ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ ἐνεστῶτος συστρεφόμενος, καὶ οὐδόλως προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος, μικρὰ μὲν παράγει, καταναλίσκει δὲ ὅ,τι παράγει, οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ἀποταμιεύων πρὸς θεραπείαν τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀναφανησομένων αὐτοῦ ἀναγκῶν.

Ἐὰν παραβάλωμεν τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ τὴν Ὁλλάνδαν μετὰ τῆς Σινικῆς, ἢ τὴν Ἰνδικὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ, αἵ τε ἀποταμιεύσεις καὶ τὰ κεφάλαια δυσκόλως πολλαπλασιάζονται· ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ, αἱ ἀποταμιεύσεις αὐξάνουσι καθόσον μάλιστα ἡ μὲν συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας κρατύνεται, τὸ δὲ οἰκογενειακὸν πνεῦμα παγιοῦται, ἡ δὲ ἀσφάλεια ἧς ἀπολαύει ἡ ἰδιοκτησία καθίσταται πληρεστέρα.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀποταμιεύσεις δυσκολώτερον καὶ δαπανηρότερον κατορθοῦνται ἐν χώραις κακονομουμέναις, καὶ οἱ τόκοι ἐκεῖ εἰσιν ὑπέρογκοι, δηλ: ἡ ὀφειλομένη ἀποζημίωσις τῷ κεφαλαιούχῳ, ἕνεκα τῆς προσκαίρου στερήσεως τοῦ παραχωρηθέντος κεφαλαίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἂν οἱ τόκοι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, αἱ ἀποταμιεύσεις ἤθελον ἔτι μᾶλλον

περιορισθῇ, καθότι δὲν συμφέρει ἡ δι' εὐτελῆ ἀμοιβὴν ἀποταμίευσις κεφαλαίων διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ κινδύνων παραγομένων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ὅρων καὶ τῶν συμβεβηκότων δυνάμει τῶν ὁποίων διαμορφοῦνται καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ καθόλου παραγωγικὰ ὄργανα, ἤτοι ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη ἐὰν τὰ προϊόντα τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας, τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία, τιμῶνται ἀείποτε κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας. Ἐὰν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἀποφαινόμενοι ὅτι αὕτη ἐξισοῦται τῇ παραγωγικῇ αὐτῶν δαπάνῃ. Βεβαίως σχετικῶς πρὸς τὸν παραγωγόν, τὸ φιλοπονηθὲν ἔργον ἀξίζει τὴν δαπάνην ἥτις κατεβλήθη πρὸς δημιουργίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἅμα τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸ καὶ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἀγοράν, ἐκτὸς τῶν στοιχείων τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἀναφαίνεται καὶ ἕτερόν τι στοιχεῖον ἔχον μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ τιμήματος· ὅ ἐστι ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις, ἤτοι αἱ χρεῖαι καὶ ἡ προμήθεια τῶν ἀγορῶν.

Ἰδοὺ πῶς ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ διεξηγεῖ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις συνδυαζόμεναι μετὰ τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν προσδιορίζουσι τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων.

Ἡ τιμὴ λέγει εἰς ἣν ἐκποιοῦνται τὰ προϊόντα, καλεῖται « τιμὴ ἀγοραία »· αὕτη δὲ ὁτὲ μὲν ὑπερβαίνει τὸν ὅρον τῶν φυσικῶν τιμῶν, ὁτὲ δὲ εἶναι ὑποδεεστέρα. (φυσικὴ δὲ τιμὴ κατὰ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ εἶναι τὸ σύνολον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης) Ἡ ἀγοραία τιμὴ δι' ἕκαστον προϊὸν ἢ ἐμπόρευμα κανονίζεται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ ὅπερ ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τοῦ ποσοῦ ὅπερ ζητοῦσι ν' ἀποκτήσωσιν οἱ

βουλόμενοι νὰ πληρώσωσι τὴν φυσικὴν αὐτοῦ τιμήν. Τὴν ζήτησιν ταύτην δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν πραγματικήν, καθότι αὕτη ἀρκεῖ ὅπως ἐνεργηθῇ ἡ ἐκποίησις· ὁσάκις τὸ ποσὸν ὅπερ ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀγορᾷ εἶναι κατώτερον τῆς πραγματικῆς ζητήσεως, δι' αὐτοῦ μόνου ἀδύνατον αὕτη νὰ ἱκανοποιηθῇ. Ἔνιοι λοιπὸν τῶν ζητούντων νὰ ἀποκτήσωσι τὸ προϊὸν τοῦτο θέλουσι προσφέρει τίμημα ἀνώτερον, καὶ οὕτω ἐκ τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν ἀγοραστῶν, θέλουσιν αὐξήσει αἱ τιμαὶ κατὰ λόγον μάλιστα τοῦ πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ πωλουμένου πράγματος πόθου τῶν διαγωνιζομένων· ἐκ τούτου ἐξηγοῦνται αἱ ὑπέρμετροι τιμαὶ τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων ἐν περιπτώσει πολιορκίας ἢ σιτοδείας.

Ὁσάκις δὲ τὸ ποσὸν τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπερβαίνῃ τὴν πραγματικὴν ζήτησιν, ἀδύνατον τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐκτεθειμένων προϊόντων νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ πληρώσωσι τὴν πραγματικὴν αὐτῶν τιμήν· ὅθεν ἀνάγκη μέρος αὐτῶν νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς προσφέροντας ἔλασσον, ἡ δὲ ὑποδεεστέρα αὕτη τιμὴ καταβιβάζει τὸ τίμημα τοῦ συνόλου τῶν προσφερομένων πραγμάτων. Ἡ ἀγοραία αὕτη τιμὴ θέλει τόσῳ μᾶλλον ἐκπέσει κατωτέρω τῆς φυσικῆς τιμῆς, ὅσῳ ὁ διαγωνισμὸς τῶν πωλητῶν εἶναι ζωηρότερος, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν πρὸς ἐκποίησιν τῶν προϊόντων μεγαλειτέρα· ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι ἡ ἀφθονία δύω ἑτερογενῶν προϊόντων ὑπάρχει ἡ αὐτή, ἡ τιμὴ τοῦ ἧττον διαρκοῦς ἢ τοῦ μᾶλλον ὑποκειμένου εἰς φθορὰν προϊόντος θέλει ἐκπέσει κατωτέρω τῶν ἄλλων.

Ἐὰν δὲ τὸ ποσὸν τῶν προϊόντων τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ἦναι ἀνάλογον τῆς πραγματικῆς ζητήσεως, ἡ ἀγοραία αὐτῶν τιμὴ δὲν θέλει διαφέρει ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐ-

τῶν τιμῆς, ἢ ἔσεται ὡς ἔγγιστα ἡ αὐτή· ἡ φυσικὴ λοιπὸν τιμή, εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον, πρὸς ὃ τείνουσιν αἱ τιμαὶ πάντων τῶν προϊόντων.

Διάφοροι περιστάσεις δύνανται νὰ ἀναβιβασωσιν ἢ νὰ καταβιβάσωσι τὰς ἀγοραίας τιμὰς ἀνωτέρω ἢ κατωτέρω τοῦ κεντρικοῦ τούτου σημείου, ἀλλ' οἱαδήποτε καὶ ἂν ὦσι τὰ κωλύοντα τὴν ἐπανάκαμψιν τῶν ἀγοραίων τιμῶν πρὸς τὸ κεντρικὸν αὐτῶν σημεῖον, ἡ σταθερὰ αὐτῶν τάσις πρὸς τοῦτο δὲν μεταβάλλεται.

Ἄρα κατὰ τὸν Ἀδὰμ Σμὶθ (1) ἡ ἀγοραία ἀξία δὲν ἐκπροσωπεῖ ἀκριβῶς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας, ἀλλὰ τείνει ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ προσεγγίσῃ εἰς αὐτάς.

Τὸν νόμον τοῦτον, τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὁποίου τόσον εὐκρινῶς διεξήγησεν ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος τῆς Πλουτολογίας, καθόσον ἡ ἀγοραία τιμή, ὡς τὰ ἀποχωριζόμενα σώματα, ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς, τείνει ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας· ὥστε ὁ μὲν νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως εἶναι ἡ ἀπόκεντρος δύναμις ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς Πλουτολογίας, ὁ δὲ νόμος τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν εἶναι ἡ ἐπίκεντρος δύναμις, ἡ ἐπανάγουσα τὰς τιμὰς εἰς τὸ κεντρικὸν αὐτῶν σημεῖον.

Πρακτικώτερον δὲ ἰδοὺ πῶς ἐφαρμόζεται ὁ νόμος οὗτος· « ὁσάκις αἱ μὲν χρεῖαι διαμένωσιν ἀμετάβλητοι, ἢ ὡς ἔγγιστα αἱ αὐταί, ἡ δὲ σχέσις δύω ποσῶν προϊόντων ἐπὶ ἀνταλλαγῇ προσφερομένων ἐν χρόνοις διαφόροις, μεταβάλλεται κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον, αἱ τιμαὶ μεταβάλλονται κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν » (2).

---

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. Ζ'. τοῦ Πλούτου τῶν Ἐθνῶν.

(2) Ὅρα Ἐφ. Οἰκονομολόγων τοῦ 1854 Μαθήματα Μολινάρη.

Αἱ περὶ τὰς τιμὰς τῶν σιτηρῶν μεταβολαὶ εἰσὶν ἡ ἀκριβεστέρα βάσανος τοῦ νόμου τούτου· καθότι καὶ μικρά τις ἔλλειψις περὶ τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν τῶν ἐτησίως καταναλισκομένων ἔν τινι χώρᾳ, συνεπάγεται ἀνατίμησιν ὅλως δυσανάλογον πρὸς τὸ ποσὸν ὅπερ ἐξέλιπε· λ. χ. κατὰ τὸ 1847, ἐν ᾧ ἡ ἔλλειψις ἐν Γαλλίᾳ (1) τῶν σιτηρῶν δὲν ὑπερέβη τὸ $^1/_4$ τῆς συνήθους ἐσοδείας, ἡ τιμὴ τοῦ ἑκατολίτρου ἀνέβη ἀπὸ 20 εἰς 40 καὶ 50 φράγκα. Οὕτω λοιπὸν τὸ μὲν ποσὸν ἠλαττοῦτο κατ' ἀριθμητικὴν πρόσοδον καθ' $^1/_4$, ἡ δὲ τιμὴ ηὔξανε κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, ἐδιπλασιάζετο.

Κατὰ δὲ τὸ 1854—5 αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν ἦσαν ὑπέρογκοι, διότι διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἅπαντες συνησθάνοντο ὅτι ἡ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας εἰσαγωγὴ σιτηρῶν ἐδεσμεύετο· ὅθεν ἅπαντες κερδοσκοποῦντες ἐκράτουν εἰς τὰς ἀποθήκας τὰ σιτηρά, καὶ ἡ πραγματικὴ προσφορὰ ὑπῆρχε δυσανάλογος πρὸς τὰς χρείας τῆς καταναλώσεως, εἰ καὶ τὰ ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ ὑπάρχοντα σιτηρὰ ἐδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς διατροφὴν τῶν κατοίκων. Ὡσαύτως δὲ μικρά τις αὔξησις περὶ τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν συνεπάγεται δυσανάλογον ἔκπτωσιν περὶ τὰς τιμάς· λ. χ. ἀπὸ τοῦ 1847—1849, αἱ τιμαὶ ἐξέπεσαν ἀπὸ 50 εἰς 10 καὶ 12 φρ. τὸ ἑκατόλιτρον, ἐν ᾧ τὸ πλεόνασμα τοῦ 1848 δὲν ὑπερέβη τὸ $^1/_4$ τῆς συνήθους ἐσοδείας· ὥστε ἡ περὶ τὰς τιμὰς ἐλάττωσις ἢ αὔξησις δὲν ἔχει ἴσον λόγον πρὸς τὰς περὶ τὰ ποσὰ τῶν προϊόντων ἢ τῶν ἐμπορευμάτων μεταβολάς.

Ὁ Γρεγορῆ Κὶνγ ἐπεχείρησε νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν σχέσιν ταύτην διὰ τοῦ ἑξῆς πίνακος, ὅστις ἐμφαίνει κατ' αὐτὸν τὰς ἐπιγιγνομένας μεταβολὰς περὶ τὰς ἀξίας, ἕνεκα τῶν περὶ τὰ ποσὰ μεταβολῶν.

---

(1) Ὅρα Delamarre de l'alimentation des peuples 1852.

Ἔλλειμμα 1 δεκάτου αὐξάνει τὴν τιμὴν κατὰ 0. 3 δέκατα
» 2 δεκάτων » » 0. 8 »
» 3 » » » 1. 6 »
» 4 » » » 2. 8 »
» 5 » » » 4. 5 »

Ἀλλ' ὁ Τοὺκ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀνωτέρω κλίμαξ δὲν εἶναι ἀναμάρτητος· καθότι αἱ περὶ τὰς τιμὰς μεταβολαὶ δυσκόλως δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἀκριβεῖς προσδιορισμούς. Ὅσάκις μάλιστα ὑπάρχῃ ἔλλειμμα σιτηρῶν, ἡ ἀνατίμησις εἶναι μεγίστη καὶ αὐξάνει ἀναλόγως τῶν φόβων καὶ τῆς ἀνησυχίας τῶν καταναλωτῶν.

Ἐν ἀφθονίᾳ δὲ ἡ τιμὴ τῶν καρπῶν ἐκπίπτει δυσαναλόγως πρὸς τὸ ὑπερβάλλον ποσόν· καθότι οἱ γεωργοὶ πωλοῦσιν οὐ μόνον διότι ἔχουσιν ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ διότι δυσκόλως δύνανται νὰ ἀποταμιεύσωσι τοὺς καρποὺς αὐτῶν (1).

Κατὰ γενικὸν δὲ κανόνα ὁ σῖτος καὶ ἐν γένει τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικείμενα ἀείποτε ὑπερμέτρως ἀνατιμῶνται, ὁσάκις ἡ προμήθεια ἦναι δυσανάλογος πρὸς τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ὠνίου ἧττον ἀναγκαίου, περὶ σταφίδος λ. χ. ἢ σύκων ἰδοὺ τί συμβαίνει.

Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς παράγει 120 ἑκατομμύρια σταφίδος, ὅτι δὲ ἕνεκα ἀσθενείας ἐνσκηψάσης εἰς τὰς σταφιδαμπέλους, τὸ ποσὸν τοῦτο ἐλαττοῦται καθ' $^1/_2$. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, αἱ τιμαὶ ἀναβιβαζόμεναι κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, ἔπρεπεν ἀπὸ 30 ταλλήρων νὰ ὁρισθῶσιν εἰς περίπου 100· ἐπειδὴ ὅμως ἡ σταφὶς δὲν εἶναι προϊὸν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον καὶ οἱ Ἄγγλοι δὲν ἀγνοοῦσι τοῦτο

(1) Ὅρα Baudrillart «Ἐγχειρίδιον τῆς Πολ. Οἰκονομίας».

ἐπιβάλλοντες βαρύτατον δασμὸν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ προϊόντος τούτου ἐν Ἀγγλίᾳ (1), ἡ ἀνατίμησις ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐσοδείας, θέλει ἐπιφέρει ἀμέσως τὴν περιστολὴν τῆς ζητήσεως, καὶ αἱ τιμαὶ ἑπομένως θέλουσιν ἐκπέσει εἰς 70 ἴσως τάλληρα ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως.

Ὁ νόμος λοιπὸν τῆς κατ' ἀριθμητικὸν μὲν λόγον ἐλαττώσεως τοῦ ποσοῦ, κατὰ γεωμετρικὸν δὲ λόγον αὐξήσεως τῆς τιμῆς, διαμένει ὁ αὐτός, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον ἀποτέλεσμα μεταβάλλεται ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀναγκῶν αἵτινες δι' αὐτῶν θεραπεύονται, ἤτοι τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς ζητήσεως.

Ἴδομεν ὅτι ἡ ἀγοραία τιμὴ δὲν ἐξισοῦται ἀείποτε τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ, ἀλλ' ὁσάκις τὰ ποσὰ μεταβάλλονται κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, αἱ τιμαὶ μεταβάλλονται κατὰ λόγον γεωμετρικόν· ὅ,τι δὲ εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῆς σχέσεως τῶν τιμῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν προσφερομένων προϊόντων, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς μισθοὺς τῆς ἐργασίας καὶ εἰς τοὺς τόκους τῶν κεφαλαίων.

Τῷ ὄντι ὁσάκις ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς πλεονάσας ἦναι δυσανάλογος πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας ὡς ἐν Σινικῇ, ἢ ὁσάκις ἕνεκα ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ἢ ἐξωτερικοῦ πολέμου διακοπῶσιν αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις καὶ αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί, καὶ ἡ μὲν ὕλη τῆς βιομηχανίας ἀποβαίνῃ δυσαπόκτητος, οἷον ὁ βάμβαξ, ἢ τὰ βομβύκια κ.τ.λ., τὰ δὲ παραγωγικὰ ἔργα περιστέλλωνται, οἱ δὲ ἐργάται ἀναγκαστικῶς σχολάζοντες διαγωνίζωνται πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τοῦ ἀναγκαίου ὅρου πρὸς συντήρησιν τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν.

(1) 7 σελλινίων τὸ καντάριον.

Τὸ ἐναντίον δὲ συμβαίνει ὁσάκις ἡ ἐργασία ἦναι πολυζήτητος.

Ὅτε ἡ Ἀγγλία ἀπηλευθέρωσε τοὺς δούλους τῶν ἀγγλικῶν Ἀντιλλιῶν, ἐν ᾧ τὸ τίμημα τῆς ἡμερησίας ἐργασίας ἑνὸς δούλου ὑπελογίζετο 1 φρ. 25 λεπ. οἱ ἀπελευθερωθέντες δοῦλοι ἐζήτησαν 2, 3, 4, 5, 6 φράγκων ἡμερήσιον μισθόν, καθότι ἡ ἐργασία εἶχε καταστῆ δυσαπόκτητος, παύσασα ἔκτοτε νὰ ἦναι ἀναγκαστική.

Τὰ αὐτὰ παρατηρῶ καὶ περὶ τῶν κεφαλαίων· μικρὰ ἐλάττωσις ἢ αὔξησις τῶν κεφαλαίων συνεπάγεται πολλάκις αὔξησιν ἢ ἐλάττωσιν δυσανάλογον περὶ τὸν τόκον αὐτῶν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, εἰς περιστάσεις κρισίμους, ὁ τόκος ἐν μικροτάτῳ διαστήματι χρόνου, διπλασιάζεται ἢ τριπλασιάζεται, ἐν ᾧ τὰ ἀποχωρήσαντα κεφάλαια δὲν ὑπερέβησαν ἴσως τὸ $^1/_3$ τῶν πρότερον κυκλοφορούντων· ἕνεκα τούτου καὶ παρ' ἡμῖν, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς τραπέζης, τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν μέν, δὲν ἐδιπλασιάσθησαν δέ, ἀλλ' ὁ τόκος τῶν χρημάτων ἠλαττώθη κατὰ τὸ $^1/_2$· ὥστε καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίπτωσιν ἡ κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον μεταβολὴ τῶν ποσοτήτων παρήγαγε τὴν κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον μεταβολὴν περὶ τὰς τιμάς.

Ἡ ἀγοραία λοιπὸν τιμὴ τῶν προϊόντων, ὡς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διέπονται νόμου. Ὥστε εὐκόλως κατανοοῦμεν πῶς, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νόμου τούτου, ἡ ἀγοραία τιμὴ τείνει εἰς τὸ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν.

Τῷ ὄντι ἐὰν ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ἀφθονίας, ἢ τῆς χαλαρᾶς ζητήσεως, ἡ ἀγοραία τιμὴ ἐκπέσῃ κατωτέρω τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ἀναγκαίως θέλει παραχθῆ τὸ ἐξῆς

φαινόμενον· ἐὰν μὲν πρόκηται περὶ ἐργασίας, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἐλαχίστου ἀπολαύων μισθοῦ, θέλει ἐλαττωθῇ, ἢ μεταναστεύσει· ἐὰν δὲ πρόκηται περὶ κεφαλαίων, αἱ ἀποταμιεύσεις θέλουσι περισταλῇ, ἢ τὰ κεφάλαια θέλουσι διευθυνθῇ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀνώτερα ἐπιζητοῦντα κέρδη, τῶν δὲ προϊόντων ἡ παραγωγὴ θέλει περιορισθῇ, μὴ ἀνακτωμένης ὑπὸ τοῦ παραγωγοῦ τῆς πρὸς κατεργασίαν αὐτῶν δαπάνης· περιστελλομένης δὲ τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ προσφορὰ θέλει ἐλαττωθῇ καὶ αἱ τιμαὶ θέλουσιν ὡς ἐκ τούτου ἀναβιβασθῇ.

Ἐὰν δὲ αἱ τιμαὶ ὑπερβῶσι τὸν ὅρον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ζητήσεως, ἢ τῆς μικρᾶς προσφορᾶς, τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα θέλει παραχθῇ· ἤτοι ἡ μὲν ὑπεραύξησις τῶν μισθῶν θέλει ἑλκύει ἐργάτας ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ἐνισχύει τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δὲ ὑπεραύξησις τῶν τόκων θέλει ἐμψυχώσει τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀποταμιεύσεων καὶ τὴν συρροὴν τῶν κεφαλαίων ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀσφάλεια ἐξ ὁλοκλήρου δὲν ἐξέλιπεν, ἡ δὲ ἀνατίμησις τῶν προϊόντων θέλει προκαλέσει τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς· ὥστε ἡ διαστολὴ αὕτη τῶν τιμῶν θέλει ἐπιφέρει τὴν αὔξησιν τῆς προσφορᾶς καὶ κατόπιν τὴν ἔκπτωσιν τῶν τιμῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ ἀγοραία τιμὴ τῶν πραγμάτων ταλαντευομένη ἄνω καὶ κάτω ὡς αἱ δύω πλάστιγγες τοῦ ζυγοῦ ἕνεκα τῶν περὶ τὴν προσφορὰν καὶ ζήτησιν μεταβολῶν, τείνει κατὰ γενικὸν κανόνα εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ, ὡς τὰ πελάγια ὕδατα τὰ ὁποῖα καὶ τοι ἀδιαλείπτως κινούμενα, οὐδέποτε δὲ ἠρεμοῦντα, οὐχ ἧττον ὅμως τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, εἰς τὸν νόμον τῆς ἰσοσταθμίας αὐτῶν ὑπείκοντα.

Ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἀναστέλλεται πολ-

λάκις ἢ ὁριστικῶς διακωλύεται ἕνεκα διαφόρων φυσικῶν κυρίως συμβεβηκότων συνεπαγομένων τὴν περιστολὴν τοῦ διαγωνισμοῦ.

Ἐμπρώτοις τὸ ἄστατον τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων εἶναι ἡ τρομερωτέρα καὶ συχνοτέρα αἰτία τῆς ἀλλοιώσεως τῶν τιμῶν· ὑποθέσωμεν ὅτι πρὸς παραγωγὴν ἑνὸς κοιλοῦ σίτου ἀπαιτεῖται παρ' ἡμῖν μέση δαπάνη δρ. 5, ὅτι δὲ κατωτέρω τῆς τιμῆς ταύτης αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι δὲν καλύπτονται. Ὑποθέσωμεν πρὸς τούτοις ὅτι 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ σιτηρῶν παράγονται ἐτησίως ἐν Ἑλλάδι. Τούτου δοθέντος, ἤθελεν εἶσθαι εὐχῆς ἔργον, ἂν ἐτησίως παρήγετο τὸ αὐτὸ ποσόν, ἤτοι 12 ἑκατομμύρια κοιλῶν.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ παραγωγὴ τῶν σιτηρῶν δὲν ῥυθμίζεται μετὰ τῆς ἀκριβείας μεθ' ἧς δυνάμεθα νὰ κανονίσωμεν τὴν παραγωγὴν τῶν τεχνουργημάτων.

Ὁ ὡρολογοποιὸς λ. χ. ἢ ὁ ὁπλοποιὸς δύναται νὰ προσδιορίσῃ τὸ ποσὸν τῶν ὅπλων ἢ τῶν ὡρολογίων, ὅπερ προτίθεται νὰ κατασκευάσῃ ἐν ὡρισμένῳ χρονικῷ διαστήματι· ἀλλ' ὁ γεωργὸς πρὸ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ἀγνοεῖ τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον θέλει συγκομίσει· καθότι ἡ αὐτὴ ἔκτασις γῆς, διὰ τῆς καταβολῆς τῆς αὐτῆς φιλοπονίας, ὁτὲ μὲν παράγει 12 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ὁτὲ δὲ 10 ἢ 8. Ὥστε ἐν μὲν ἀφθονίᾳ, ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν θέλει ἐκπέσει κατωτέρω τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἐν δὲ σιτοδείᾳ, ἡ τιμὴ τῶν καρπῶν θέλει ἀναβιβασθῇ ὑπὲρ τὴν παραγωγικὴν δαπάνην. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν οἱ γεωργοὶ θέλουσι ζημιωθῇ κατὰ λόγον τῆς προσγινομένης ὠφελείας εἰς τοὺς ἀναλωτάς, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, οἱ ἀναλωταὶ θέλουσι ζημιωθῇ ἀναλόγως τοῦ κέρδους τῶν γεωργῶν.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου· καὶ πῶς ὁτὲ μὲν ἕνεκα τῆς ἐξ ἀνάγκης περιστολῆς τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν πωλητῶν πρὸς ἀλλήλους, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν σιτοδείᾳ, αἱ τιμαὶ διατηροῦνται ἀνώτεραι τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ὁτὲ δὲ ἕνεκα τοῦ ἀκράτου τῶν πωλητῶν διαγωνισμοῦ ἐν περιπτώσει ἀφθονίας, αἱ τιμαὶ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τῆς ἀναποφεύκτου παραγωγικῆς δαπάνης.

Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ ἀνωμαλία αὕτη προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ καθόσον βελτιοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, καθίσταται ἧττον ἐπαισθητή· καθότι ἡ ἔνδεια τῶν σιτηρῶν ἐν ὡρισμένῃ τινὶ χώρᾳ ἀναπληροῦται ἐκ τῆς ἀφθονίας ἄλλων χωρῶν. Καθόσον δὲ αἱ κερδοσκοπικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐπεκτείνονται καὶ ἡ πίστις παγιοῦται, εὐκολώτερον μεταφέρομεν τὰ περισσεύματα ἑνὸς ἔτους εἰς ἕτερον ἔτος. Καὶ οὕτω τὰ φυσικὰ κωλύματα τὰ ἀπομακρύνοντα τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων, ἢ τῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικειμένων ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ αὐτῶν σημείου τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου ἐλαττοῦνται καὶ ἐξομαλύνονται.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων αἵτινες λίαν ἐπαισθητῶς ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ὧν ἡ παραγωγὴ χρήζει καὶ δαπάνης οὐ μικρᾶς καὶ χρόνου πολλοῦ, παρατηρῶ ὅτι καὶ αἱ μονοπωλίαι τὸ αὐτὸ συνεπάγονται ἀποτέλεσμα περιστέλλουσαι τὸν διαγωνισμόν.

Αἱ μονοπωλίαι διακρίνονται εἰς δύω κατηγορίας εἰς μονοπωλίας φύσει οὕτως εἰπεῖν ὑφισταμένας, καὶ εἰς μονοπωλίας νόμῳ συνισταμένας.

Καὶ φυσικὰ μὲν μονοπώλια καλοῦνται συνήθως αἱ ἐξαίρετοι ἰδιότητες, ἢ τὰ ἔξοχα προτερήματα, τὰ ἐξ αὐτῆς τῆς

φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζονται· ὁσάκις δηλ. ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἰδός τι ἔργων ἢ προϊόντων παράγεται ἢ ὑπάρχει ποσῷ δυσαναλόγῳ πρὸς τὴν ζήτησιν. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ καλλιφωνία εὐαρίθμων τινῶν ἀοιδῶν, ἢ ἔργα διασήμων καλλιτεχνῶν ἀποβιωσάντων, οἷον ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, ἢ ἔργα τοῦ Ῥαφαήλου ἢ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου θεωροῦνται ὡς φυσικὸν μονοπώλιον τῶν κεκτημένων αὐτά· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ὑπάγονται κατηγορίαν καὶ χῶροι τινὲς ἐξαίρετα παράγοντες προϊόντα, οἷον τὸν Καμπανίτην οἶνον, τὴν σμύριδα τῆς Νάξου, τὸν Πάριον λίθον κ.τ.λ. Τὰ τοιαῦτα τιμῶνται ὑπὲρ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας, καθότι ἐπὶ τοιούτων πραγμάτων ὁ διαγωνισμὸς εἶναι ἀδύνατος ἢ λίαν περιωρισμένος.

Τὰ αὐτὰ δὲ συμβαίνουσι καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νόμῳ συνισταμένων μονοπωλιῶν. Καθότι οἱ ἀπολαύοντες τοιαύτης μονοπωλίας, ἐλαττοῦντες κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὸ ποσὸν τῶν προσφερομένων προϊόντων, ἐπιφέρουσι τὴν ὑπεραύξησιν τῶν τιμῶν, μέχρις οὗ καὶ ἡ ζήτησις ἐλαττωθῇ. Οὕτω δὲ μόνον αἱ τιμαὶ ἐκπίπτουσαι προσεγγίζουσι πρὸς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας.

Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ μονοπωλίαι περιορίζονται καθόσον ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τῶν νόμων ἰσότητος παγιοῦται. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν φυσικῶν μονοπωλιῶν καθίστανται ἧττον ἐπαισθητά, καθόσον τὰ μὲν σπάνια προϊόντα πολλαπλασιάζονται, τὰ δὲ παραπλήσια αὐτοῖς εἰ καὶ κατωτέρας ποιότητος βελτιοῦνται.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι πρὸς διεξήγησιν τῶν περὶ τὰς ἀξίας τῶν πραγμάτων μεταβολῶν, ἀνάγκη νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς συγκεκριμένας περιστάσεις, οὐ μόνον τὴν περὶ παραγωγικῶν δαπανῶν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως νόμον, ὅστις ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀπο-

κλειστικῶς καὶ ἐξαιρέτως ῥυθμίζει καὶ προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ.

Αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν 1) ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν, 2) τὴν ὕπαρξιν πραγμάτων εὐμοιρούντων ἀνταλλακτικῆς ἀξίας, 3) πολλάκις δὲ καὶ μεταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· καταρτίζονται δὲ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας καταμετρήσεως τῆς ἀξίας τῶν ἐπὶ ἀνταλλάγματι ἐκποιουμένων.

Τῷ ὄντι πᾶν ὅ,τι θεωρεῖται ὡς πλοῦτος περιβέβληται τὰς δύω ταύτας ἰδιότητας, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀξίαν· ἑπομένως ἕκαστον τῶν ἡμετέρων κτημάτων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀξίας ἑτέρου κτήματος, ἐκπληροῦν οὕτω τὴν τοῦ νομίσματος λειτουργίαν. Ἐκ τούτου ὁρμώμενος ὁ Τυργότος ἀπεφήνατο ὅτι πᾶν ἐμπόρευμα ἐστὶ νόμισμα. Ἀλλ' ἡ καταμέτρησις αὕτη τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα παρέχει μυρίας πρακτικὰς δυσκολίας.

Καὶ 1) ἕκαστος ἡμῶν συναισθανόμενος τὴν χρείαν τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα διαφόρων ἀντικειμένων ἐπιτηδείων εἰς τὴν διατροφὴν αὐτοῦ, τὴν περιβολὴν τοῦ σώματος, τὴν κατοικίαν κ.τ.λ. ὀφείλει ὅπως προσπορισθῇ αὐτὰ νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἅπερ κέκτηται, ἑκατὸν λ. χ. κοιλῶν σίτου πρὸς τὴν ἀξίαν ἑκά-

στου τῶν 30 ἢ 40 ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποκτήσῃ· αὕτη δὲ ἡ ἐκτίμησις οὖσα λίαν ἀκροσφαλὴς θέλει ἀναμφιβόλως δώσει χώραν εἰς πλάνας καὶ εἰς ἀπάτας ἐπιζημίους.

Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἀντὶ τῶν 100 κοιλῶν σίτου ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας δρ. 600· δι' αὐτῶν δυνάμεθα ἀκωλύτως νὰ ἀποκτήσωμεν ἴσον ἀντάλλαγμα τῶν ἀναγκαιούντων ἡμῖν, καθότι ἅπαντα τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα εἰσὶ τετιμημένα εἰς χρήματα (1).

2). Ἡ σχετικὴ ἀξία δύο διαφόρων ἀντικειμένων δυσκόλως ἐξισοῦται· ἡ τοῦ ἵππου λ. χ. πρὸς τὴν τοῦ βοός, ἢ ἡ τοῦ ἀρότρου πρὸς τὴν ἀξίαν τριῶν προβάτων· ὥστε ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἵππου ὑπερβαίνῃ τὴν τοῦ βοός, ἀνάγκη νὰ καταμελίσωμεν τὸν ἵππον ὅπως προσπορισθῶμεν τὸν βοῦν τὸν ἔχοντα ἀξίαν κατωτέραν ἐκείνου. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἕτερον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ἡ ἀνωμαλία τῆς σχετικῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας.

3). Προσέτι δὲ ὅπως δυνηθῶμεν, δι' ὧν κατέχομεν, νὰ ἀποκτήσωμεν τὰ πράγματα, ὧν ἐσμὲν ἐνδεεῖς, ἔπρεπεν αἱ χρεῖαι ν' ἀνταποκρίνωνται. Λ. χ. γεωργὸς δεῖται σιδήρου πρὸς ἐπισκευὴν ἀρότρου. Ἀλλ' ὅπως παραχωρήσῃ ὁ σιδηρουργὸς τὸν σίδηρον αὐτοῦ εἰς τὸν γεωργὸν πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνάγκην σίτου· ἄλλως ὁ γεωργὸς μὴ δυνάμενος διὰ τοῦ σίτου νὰ προσπορισθῇ τὸν ἀναγκαιοῦντα αὐτῷ σίδηρον, θέλει καταφύγει εἰς τὸν πωλητὴν λιθάνθρακος ἢ καυσοξύλων, ὧν δεῖται ὁ σιδηρουργός. Ἀλλ' ἐὰν ὁ λιθανθρακοπώλης δὲν ἔχῃ ἀνάγκην σίτου, ἀδύνατον ὁ γεωργὸς ν' ἀποκτήσῃ

(1) Ὁ βουλόμενος νὰ ἐκτιμήσῃ 100 διάφορα ἀντικείμενα, θέλει ἀναγκασθῇ ἐλλείψει νομίσματος, νὰ τηρῇ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ 4950 ἀναλογίας, ἐν ᾧ χρώμενος τῷ νομίσματι 99 μόναι ἀρκοῦσι. Roscher Τόμ. I σελ. 272 τῶν Ἀρχῶν τῆς Πολ. Οἰκονομίας.

οὐδ' ἐμμέσως τὸν σίδηρον. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἕτερον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ἡ μὴ ἀ ν τ α π ό κ ρ ι σ ι ς τ ῶ ν ἀ ν α γ κ ῶ ν.

Τὰ προσκόμματα ταῦτα, τὰ συνεπαγόμενα ἀπώλειαν χρόνου, φθορὰν τῶν προϊόντων, πλάνας καὶ ἀπάτας ἐπιζημίους, ἐκλείπουσι διὰ τῆς παραδοχῆς ὀργάνου τινὸς μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν, πρὸς ὃ σχετίζεται ἡ ἀξία πάντων τῶν πραγμάτων, καὶ δι' οὗ καθίστανται περιτταὶ αἱ ἔμμεσοι ἀνταλλαγαί· ἡ δὲ χρῆσις αὐτοῦ ἐν ταῖς συναλλαγαῖς ἐλλόγως θεωρεῖται ὡς μία τῶν λυσιτελεστέρων ἐπινοήσεων, ἐφάμιλλος τῆς τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς γραφῆς, δι' ὧν ἐμονιμοποιήθη μεν ὁ προφορικὸς λόγος, ὁ διαδηλῶν τὰ διανοήματα ἡμῶν, ἐδυνήθημεν δὲ καὶ πόρρωθεν νὰ συνεννοώμεθα καὶ νὰ συγκοινωνῶμεν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας ἡμῶν.

Τὸ μεσιτικὸν τοῦτο ὄργανον εἶναι τὸ νόμισμα, χρησιμεῦον ὡς τὸ καθολικὸν ἀντίτιμον τῶν πραγμάτων καὶ ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν· ὡς καθολικὸν μὲν ἀντίτιμον, καθὸ περιέχον ἐσωτερικὴν ἀξίαν, καθὸ ἀντάλλαγμα τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα δι' αὐτοῦ προσποριζόμεθα· ὡς μέτρον δέ, καθότι πᾶσα ἀξία, ὡς καὶ τὸ βάρος, ἡ ἔκτασις ἢ ἡ θερμοκρασία, εἶναι δεκτικὴ καὶ πολλαπλασιασμοῦ καὶ ἐλαττώσεως καὶ δύναται νὰ καταμετρηθῇ διά τινος μονάδος ὡρισμένης. Ἡ μονὰς λοιπὸν ἀξία εἶναι τὸ μέτρον τῶν ἀξιῶν, ὡς καὶ ἡ μονὰς τοῦ βάρους εἶναι τὸ μέτρον τῆς σταθμίσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ βάρος τοῦ καθαροῦ μετάλλου τοῦ ἐν τῷ νομίσματι περιεχομένου, ἀμφότερα τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, δηλ: καὶ τὰ σταθμὰ καὶ τὰ νομίσματα, προσέλαβον κοινὰ ὀνόματα, ἤτοι τάλαντον, δραχμή, ἄσος, λίβρα, οὐγγία κ.τ.λ.

Τῷ ὄντι τὸ μὲν πρῶτον, ἡ μονὰς τῆς ἀξίας συνίστατο

ἐκ μετάλλου σταθμοῦ ὡρισμένου, ὡς τοῦτο ὑπάρχει σήμερον ἐν Σινικῇ· μετὰ ταῦτα δὲ ἐτέθη ὑπὸ τῆς δημοσίας ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος ὁ χαρακτὴρ καὶ τὸ ὄνομα, ὅπως ἀπαλλαχθῶσιν οἱ χρώμενοι αὐτῷ τῆς καταμετρήσεως (1).

Ἀλλὰ τίνα τὰ προσόντα τοῦ μεσιτικοῦ ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν; τίς ἡ καταλληλοτέρα πρὸς τοῦτο ὕλη; διατί ἅπαντα τὰ ἔθνη ἅμα ἐξελθόντα τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν βαρβαρότητος παρεδέθχησαν τὰ πολύτιμα μέταλλα ὡς ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν; Τὰ ζητήματα ταῦτα λύονται ἐν τῷ ἑπομένῳ τμήματι τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

§. 1. *Περὶ προσόντων τοῦ μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου.*

Ἀποδείξας τὴν χρείαν μεσιτικοῦ τινος τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου, παρεδέχθην ὅτι τοῦτο συνίσταται ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ μόνα αὐτὰ ἐχρησίμευσαν παντοῦ καὶ πάντοτε ὡς ἀνταλλακτικὸν ὄργανον. Καθότι οἱ ὑπόγειοι θησαυροὶ καὶ δυσκόλως ἀνακαλύπτονται καὶ δυσκολώτερον ἐξορύττονται· καὶ ἐὰν εὑρεθῶσι καὶ ἐξορυχθῶσιν, ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ μετάλλου καὶ ἡ νομισματοποίησις οὐ μικρὰς παρέχουσι δυσκολίας.

Γνωρίζομεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦσαν ἄφθονα ἐν Μεξικῷ, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης δὲν μετεχειρίζοντο ἄλλοτε τὰ μέταλλα ὡς νόμισμα, ἀλλὰ καρπόν τινα κακάο (cacao) ὀνομαζόμενον. Ἀλλαχοῦ δέ, ἀντὶ νομίσματος μετεχειρίζοντο δέρματα. Ἐν Βιργινίᾳ τὸ μεσιτικὸν ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν ἦτο ὁ ταβάκος· παρ' Ἰνδικοῖς τισιν ἔθνεσιν, οἷον ἐν Βεγγάλῃ,

(1) Ὅρα Ἀριστ. Πολιτ. Βίβλ. Α'. Κεφ. Γ', 14.

σπανιώτεραί τινες κογχύλαι· ἐν Σκωτίᾳ δέ, σιδηροῖ ἥλοι.

Ζητεῖται ἐὰν ἡ πᾶσα οὐσία δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν; ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς οὐσία τις πεπροικισμένη μὲ τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα ἐπιτηδείου ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, μὲ προσόντα λέγω, ὧν στεροῦνται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων αἱ πλεῖσται τῶν ἀξιῶν; Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν πρῶτον τίνα τὰ προσόντα ἁρμοδίου ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, καὶ δεύτερον τίνες οὐσίαι ἐξαιρέτως περιβέβληνται αὐτά.

Ἐμπρώτοις ἡ οὐσία ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἐσωτερικὴν ἢ πραγματικήν· καθότι ἄλλως ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων αὐθαίρετος οὖσα, θέλει ὑπόκειται εἰς ἀδιαλείπτους ἀλλοιώσεις, λίαν ἐπιζημίους τοῖς χρωμένοις αὐτοῖς.

2). Ἅπαντα τὰ μόρια τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ὦσιν ὁμογενῆ· ναὶ μὲν ὁ ἄργυρος περιέχει μόριά τινα χρυσοῦ, ἀλλ' ἐλάχιστα· ὁ δὲ χρυσὸς τῆς Καλλιφορνίας, τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Σιβηρίας ἐστὶν ὁμογενής, ὡς καὶ ὁ ἄργυρος τοῦ Μεξικοῦ καὶ τῆς Σαξωνίας.

3). Ἡ οὐσία ἡ χρησιμεύουσα ὡς νόμισμα πρέπει νὰ ᾖναι εὐμετακόμιστος, καθότι οὕτω διευκολύνονται αἱ ἀνταλλαγαί· ὁ σῖτος λ. χ. εἶναι παρὰ πάντων ἐπιζήτητος, ἀλλὰ φορτικὸς καὶ δυσμετακόμιστος ὢν δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νόμισμα (1). Ὁ Λυκοῦργος ἀναγνωρίσας τὸ προσὸν τοῦτο τοῦ νομίσματος, κατεσκεύασε τοῦτο ἐκ σιδήρου, ὅπως παρεμβάλῃ πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πλούτου.

---

(1) Ἓν χιλιόγραμμον χρυσοῦ ἀνταλλάττεται πρὸς 20 χιλιάδας χιλιογράμμων σίτου.

Τοῦ εἰρημένου ἐλαττώματος μετέχουσιν εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τὰ κτήνη, οἷς οἱ νομαδικοὶ ἰδίως λαοὶ χρῶνται ἀντὶ ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπό τε τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας.

Ἰλ. 6, 446—449 . . . . . μετὰ δὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
αἰγίδ' ἔχουσ' ἐρίτιμον, ἀγήραον ἀθανάτην τε·
τῆς ἑκατὸν θύσανοι παγχρύσεοι ἠερέθονται,
πάντες εὐπλεκέες, «ἑκατόμβοιος» δὲ ἕκαστος.

» γ, 235—236 δεύ(Γλαῦκος) πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεῦχε' ἄμειβεν,
χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

» φ, 79 . . . . . ἑκατόμβοιον δέ τοι ἦλφον.

» ψ, 703 καὶ 705 τὸν δὲ δυωδεκάβοιον ἐνὶ σφίσι τῖον Ἀχαιοί·
. . . . . .
. . . . . τίον δὲ ἓ τεσσαράβοιον.

Ὀδ. σ, 430—431 τήν ποτε (Εὐρύκλειαν) Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν
ἑοῖσιν,
πρωθήβην ἔτ' ἐοῦσαν, ἐεικοσάβοια δ' ἔδωκεν.

Ἀξιοῦσί τινες ὅτι καὶ ἐπὶ Δράκοντος, τὰ κτήνη ἐχρησίμευον ἐν Ἀθήναις ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, καὶ τὴν γνώμην των ταύτην στηρίζουσιν ἐπὶ τῶν ἑξῆς λόγων τοῦ Πολυδεύκους 9, 61

« καὶ μὴν κἂν τοῖς Δράκοντος νόμοις ἔστιν· ἀποτίνειν δεκάβοιον ».

Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Θησέως 25, ἀναφέρει ὅτι

« Ἔκοψε δὲ καὶ νόμισμα, βοῦν ἐγχαράξας, ἢ διὰ τὸν Μαραθώνιον ταῦρον, ἢ διὰ τὸν Μίνω στρατηγόν, ἢ πρὸς γεωργίαν τοὺς πολίτας παρακαλῶν. Ἀπ' ἐκείνου δέ φασι τὸ ἑκατόμβοιον καὶ τὸ δεκάβοιον ὀνομασθῆναι ».

Ὥστε κατὰ Πλούταρχον τὸ ἐπὶ Δράκοντος δεκάβοιον δὲν ἦτο πλέον δέκα βόες, ἀλλὰ νόμισμα καλούμενον δεκάβοιον. Τοῦτο δὲ εἶναι πολὺ πιθανώτερον, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ Δράκων δὲν προηγήθη τοῦ Σόλωνος εἰμὴ κατὰ 30 μόνον ἔτη, 624 π. Χ. ἐπὶ Σόλωνος δὲ ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον κοινή, ὥστε οὗτος καὶ μεταρρύθμισιν νομισματικὴν ἐπεχείρησεν, ὡς γνωστόν.

Ὡσαύτως δὲ ἐν Ῥώμῃ τὰ τοῦ Σερουίου νομίσματα ἐξετυποῦντο bovm pecvdvmque effigie. Τὸ αὐτὸ δὲ ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς παρ' οἷς Equorum pecorum que numero convicti muletantur.

Ὁ Σαίης παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἅλας ὅπερ οἱ Ἀβυσσινοὶ μεταχειρίζονται ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν μετέχει τῆς ἀτελείας ταύτης. Τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι ἐν γένει τὸ νόμισμα ἂν ἦτο χάλκινον. Ἵνα πληρώσῃ τις κατὰ τὸν Στόρχιον, 50,000 ρουβλίων διὰ καπικίων πενταλέπτων, ἀπαιτεῖται ἓν ἑκατομμύριον πενταλέπτων καπικίων· ὅπως δὲ ἐνσακευθῇ ἡ ποσότης αὕτη ἀπαιτεῖται τριακοντάκις πλειότερον πανίον τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὴν ἐνσάκευσιν ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς ἀξίας. Πρὸς μεταφορὰν δὲ 50,000 ρουβλίων εἰς πεντάλεπτα καπίκια, ἀπαιτοῦνται 104 ἅμαξαι καὶ 104 ἵπποι, ἐνῷ διὰ δύο μόνον ἵππων δύναταί τις νὰ μετακομίσῃ τὴν αὐτὴν ἀξίαν εἰς ἀργυρᾶ νομίσματα.

4). Ἡ ἀξία τῆς ὕλης, ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ἦναι ὁμοιόμορφος ἐν ταῖς διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ κράτους, ὡς καὶ ἐν ὁμόροις χώραις· καθότι ἄλλως ἐκ τοῦ λίαν εὐμεταβλήτου τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐν μικραῖς ἀποστάσεσιν, κλονεῖται ἡ πρὸς αὐτὸ πίστις καὶ οἱ κατέχοντες αὐτὸ ὑφίστανται ἐπαισθητὰς ζημίας ὁσάκις μετατίθενται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

5). Ἡ οὐσία ἡ χρησιμεύουσα ὡς νόμισμα πρέπει νὰ ἦναι πρῶτον μὲν δυσδιάῤῥηκτος, δεύτερον δὲ δυσαλλοίωτος. Δυσδιάῤῥηκτος μὲν καὶ εὐμάλακτος, ὅπως συντηρῆται τὸ νόμισμα ἀκέραιον· δυσαλλοίωτος δέ, καθότι ἄλλως αἱ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ συχναὶ ἀλλοιώσεις μεταβάλλουσαι συνεχῶς καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, παραβλάπτουσι τοὺς χρωμένους αὐτῷ καὶ δεσμεύουσι τὰς ἀνταλλαγάς.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ μηλωταί, ἃς οἱ Ῥῶσσοι μετεχειρίζοντο πρὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ὡς ἀνταλλακτικὸν ὄργανον. Τοιαῦτα ἐν μέρει τὰ δερμάτια, τὰ ὁποῖα ἀντικαταστήσαντα τὰς μηλωτάς, διεσώζοντο μέχρι τῆς ἐποχῆς Πέτρου τοῦ Μεγάλου.

6). Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ἦναι πολύτιμος· οἱ ἀδάμαντες ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὄγκον ἔχουσιν ἀξίαν μεγαλητέραν τῶν πολυτίμων μετάλλων· διαιρούμενοι ὅμως ἀπογυμνοῦνται τῆς ἀξίας των, ἐν ᾧ τὰ κλάσματα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου διατηροῦσι τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν καὶ χωνευόμενα ἀποτελοῦσιν αὖθις τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν ὄγκον.

7). Ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἦναι σπανία, ὅπως διατηρῇ τὴν ἀξίαν της· τὸ ποσὸν τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῷ κόσμῳ, ἐκτιμᾶται εἰς 40—50 χιλιεκατομμύρια, ἡ δ' ἐτησία παραγωγὴ αὐτῶν εἰς χίλια ἑκατομμύρια· ὥστε ἡ ἀξία ἑνὸς μὲν χιλιογράμμου χρυσοῦ εἶναι 3,400 φρ. ἑνὸς δὲ χιλιογράμμου ἀργύρου φρ. 200, ἐν ᾧ ἡ τοῦ χυτοῦ λ. χ. σιδήρου εἶναι λεπτῶν 10 καὶ ἡ τοῦ λιθάνθρακος ἔτι μικροτέρα.

8). Τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἦναι εὐδιαίρετον, ὅπως ἀντιστοιχῇ πρὸς τὰς χρείας τῶν ἀναλωτῶν καὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πραγμάτων.

9). Πρέπει νὰ ἦναι εὐμεταποίητον. Καθότι ὁσάκις ἀφθονοῦν ἐκπίπτῃ ὑπὸ τὴν ὀνοματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, χωνευόμενον αὖθις μετασχηματίζεται εὐκόλως εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ εἶδος. Ὁσάκις δὲ τὸ νόμισμα σπάνιον ὂν τιμᾶται ὑπὲρ τὴν ὀνοματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, αἱ μεταλλικαὶ ὕλαι μεταποιοῦνται εἰς νόμισμα, καὶ οὕτω διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομισμάτων, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν τιμὴ ἰσορροπεῖ πρὸς τὴν ὀνοματικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Τὰ πολύτιμα μέταλλα

εἰσὶ τοιαῦτα· καθότι πρὶν ἢ νομισματοποιηθῶσιν, ἔχουσιν ἐσωτερικὴν ἢ οὐσιαστικὴν ἀξίαν. Ὅθεν εὐκόλως ἐπανέρχονται καί τοι νομισματοποιηθέντα εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν εἶδος διὰ τῆς χωνεύσεως καὶ οὕτω χρησιμεύουσιν εἰς διαφόρους ἀνάγκας τοῦ βίου.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἦναι δεκτικὴ μονίμου ἐκτυπώσεως· καθότι διὰ τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν βεβαιοῦται καὶ ἡ παραποίησις τῶν νομισμάτων εὐκόλως ἐξελέγχεται.

Τοιαῦτα τὰ προσόντα ἁρμοδίου ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μεταλλικὸν νόμισμα εἶναι ἄξιον, ὁμογενές, εὐμετακόμιστον, ὁμοιόμορφον σχεδὸν τὴν ἀξίαν, δυσδιάρρηκτον καὶ δυσαλλοίωτον, πολύτιμον, σπάνιον, εὐδιαίρετον εἰς κλάσματα, εὐμεταποίητον καὶ εὐεκτύπωτον, προσέτι καὶ στιλπνὸν καὶ ἠχητικόν, ἐμφαῖνον τὴν γνησιότητα αὐτοῦ ὡς ἐκ τοῦ ἤχου τὸν ὁποῖον ἀποπέμπει, ἅπαντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ παρεδέχθησαν τοῦτο ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν· ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα χρησιμεύουσιν ὡς νόμισμα οὐχὶ νόμῳ ἢ κατὰ συνθήκην, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ φύσει (1).

§ 2. *Ἡμαρτημέναι περὶ νομισμάτων δοξασίαι.*

Αἱ περὶ χρήσεως καὶ περὶ προσόντων τῶν νομισμάτων ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ εἰσὶν ἁπλούσταται καὶ δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν διάφορα συστήματα ἐντελῶς παραγνωρίσαντα καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀληθῆ χρῆσιν τῶν νομισμάτων. Ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ὡς θέλω ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀποδείξει, οἱ νομοδιδάσκαλοι τῆς Δύσεως ἐθεώρουν τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων ὡς πρᾶξιν ἀξιόποινον, διὰ τὸν

(1) Ἅπαντα τοῦ Τυργότου Τόμ. Α'. σελ. 30.

λόγον ὅτι ὁ μὲν Ἀριστοτέλης διδοὺς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως τόκος, ἔλεγεν· « Ὁ τόκος τὸ νόμισμα ποιεῖ πλείω, ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦτο εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος » (1)· αὐτοὶ δ' ἐδόξαζον ὅτι « nummus nummum non parit » (τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα).

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰ καὶ τὰ νομίσματα δὲν τίκτωσι νόμισμα, ἐπειδὴ ὅμως δι' αὐτῶν ἀποκτῶνται πράγματα ἢ ἀξίαι τίκτουσαι ἑτέρας ἀξίας, οἱ δανείζοντες τὰ χρήματα αὐτῶν, δικαίῳ τῷ λόγῳ δύνανται ν' ἀπαιτήσωσι τόκον τινὰ ἕνεκα τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος κεφαλαίου, καθότι δὲν εἶναι δίκαιον τὰ ἐξ ἀλλοτρίου κεφαλαίου παραχθέντα κέρδη νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας μόνου τοῦ δανεισθέντος αὐτό.

Δεύτερον· ἐν τοῖς νομίσμασι τρεῖς διακρίνονται ἀξίαι 1) ἡ μεταλλικὴ ἢ ἐσωτερική, ἤτοι ἡ ἀξία τοῦ μετάλλου θεωρουμένου ὡς ἐμπορεύματος· 2) ἡ ὀνοματικὴ αὐτοῦ ἀξία καὶ 3) ἡ ἀγοραία· λ· χ. τὸ γαλλικὸν φρ. περιεῖχε γραμμάρια 4,500, ἐπίμιγμα δὲ γραμμάρια 0.500 καὶ ὁλικὸν ζύγιον 5,000· σήμερον δὲ καί τοι διατηροῦν τὴν αὐτὴν ὀνοματικὴν ἀξίαν, τὸ φράγκον περιέχει καθαρὸν ἄργυρον ἀντὶ $\frac{900}{1000}$, 835 μόνον χιλιοστά. Τελευταῖον δὲ ἡ ἀγοραία αὐτοῦ ἀξία εἶναι δρ. 1 καὶ λεπ. 14 ἢ 15.

Ὡσαύτως δὲ ἡ δραχμὴ περιέχει κατὰ τὴν διατίμησιν τῆς 8 (20) Φεβρ. 1833, γραμμάρια 4,029 καθαροῦ ἀργύρου καὶ 0,448 χαλκοῦ, συνάμα γραμμάρια 4,477 μετρικοῦ βάρους· ἰδοὺ ἡ μεταλλικὴ ἀξία ἢ μᾶλλον ἡ μεταλλικὴ οὐσία τῆς δραχμῆς. Τὸ δὲ χαλκοῦν δεκάλεπτον, ὀνόματι μόνον εἶναι τὸ $\frac{1}{10}$ τῆς δραχμῆς· ἡ δὲ ἀγοραία τῆς δραχμῆς ἀξία εἶναι συνήθως 1 φρ. μεῖον λεπτὰ 14 ἢ 15.

---

(1) Ἀριστ. Πολιτ. Β. α. Κ. Γ. 23.

Ἀλλ' αἱ κυβερνήσεις ἀγνοοῦσαι ὅτι ἡ μεταλλικὴ ἀξία διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ προσδιορίζοντος καὶ τὰς λοιπὰς ἀξίας, καὶ πιστεύουσαι ὅτι ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος συνθήκῃ μᾶλλον ὥρισται ἢ φύσει, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι παραστατικὸν μόνον τῶν ἀξιῶν, ὡς τὰ πιστωτικὰ γραμμάτια, ἠξίουν ὅτι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐταῖς δύνανται νὰ ῥυθμίσωσι τὰ περὶ νομισμάτων, ἐλαττοῦσαι ἐκ κερδοσκοπίας τὸ πραγματικὸν αὐτῶν βάρος καὶ ἐπαυξάνουσαι τὸ ἐκ χαλκοῦ κρᾶμα, ἐνῷ ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ ἐπωνυμία τοῦ νομίσματος, ὁ θέλων ν' ἀποκτήσῃ αὐτό, θέλει τὸ ἐκτιμήσει κατὰ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ βάρος καὶ κατὰ λόγον αὐτοῦ θέλει προσδιορίσει καὶ τὴν τιμὴν τῶν παραχωρουμένων πραγμάτων πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ, ἐκτὸς μόνον ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἡ προσδιορίζουσα αὐθαιρέτως τὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ὁρίσῃ καὶ τὸν ἀνώτατον ὅρον τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, ὡς ἔπραξε τοῦτο ἡ περιώνυμος συμβατικὴ τῶν Γάλλων συνέλευσις.

Βεβαίως αἱ κυβερνήσεις ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιῶσι τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ περιάψωσιν εἰς αὐτὰ ἀξίαν ἧς στεροῦνται. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ ἀντιβασιλεὺς εὑρισκόμενος ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ ἐπεζήτει τὸν εὐπρεπέστερον τῆς χρεωκοπίας τρόπον, τότε μεταξὺ ἄλλων πόρων, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ δώσῃ εἰς τὰ 1000 ἑκατομμύρια φρ. τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Γαλλίᾳ ὀνομαστικὴν ἀξίαν 1200 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' οἱ ἔμποροι ἐννοήσαντες τὴν ἀπάτην τῆς κυβερνήσεως, οὐδόλως ἐζημιώθησαν· μόνη δὲ ἡ κυβέρνησις ἐζημιώθη ἐμψυχώσασα τὴν παραποίησιν τῶν νομισμάτων. Καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὁσάκις λ. χ. ἀνθ' ἑνὸς κοιλοῦ σίτου ἀπαιτῶ δραχμὰς 6, ἀπαιτῶ ἑξάκις 4 γραμμάρια καὶ 029 καθαροῦ ἀργύρου. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κυβέρ-

νησις, νοθεύουσα τὸ νόμισμα, θέσῃ τὰ 4 γραμμάρια καὶ 029 ἐν δυσὶ δραχμαῖς, θέλω ἀπαιτήσει ἀντὶ 6 δραχμῶν 12 παραχωρῶν ἓν κοιλὸν σίτου.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο κράτος ἡ κιβδηλεία τῶν νομισμάτων ὑπῆρξε τόσον παράτολμος ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα ἡ λίβρα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' περιεῖχε τὸ 87ον μόνον τοῦ καθαροῦ ἀργύρου τοῦ περιληφθέντος τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ. Ἐπαναλέγω λοιπόν, ὅτι αἱ κυβερνήσεις ὀφείλουσι νὰ ὁρίζωσι σταθμῷ τὰ νομίσματα, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὰ ὀνοματικὴν ἀξίαν ἀνωτέραν τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας, ὁτὲ μὲν ἐλαττοῦσαι τὸ περιεχόμενον ἐν τοῖς νομίσμασι μέταλλον, ὁτὲ δὲ δίδουσαι εἰς αὐτὰ ἀξίαν ὀνοματικὴν ἀνωτέραν.

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παρεγνώρισε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, γράψας (1) « διὸ πρὸς τὰς ἀνταλλαγὰς τοιοῦτόν τι συνέ»θεντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὃ τῶν »χρησίμων αὐτὸ οὐκ ὄν, εἶχε τὴν χρείαν εὐμεταχείριστον »πρὸς τὸ ζῆν· οἷον ὁ σίδηρος καὶ ἄργυρος καὶ εἴ τι τοιοῦ»τον ἕτερον· τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν »μεγέθει καὶ σταθμῷ· τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χα»ρακτῆρι ἐπιβαλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρή»σεως αὐτούς· ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον».

Ἡ μόνη ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἀρχὴν ὅτι τὰ νομίσματα πρέπει νὰ διατιμῶνται κατὰ τὴν μεταλλικὴν αὐτῶν ἀξίαν, εἶναι ἡ τῶν χαλκονομισμάτων ἢ τῶν συμπληρωτικῶν λεγομένων νομισμάτων.

Τῷ ὄντι ἐὰν θέσωμεν εἰς δύω πλάστιγγας ἀφ' ἑνὸς μὲν 22 $\frac{1}{2}$ γραμμάρια ἀργύρου μὲ κρᾶμα 2 $\frac{1}{2}$ γραμμαρίων χαλκοῦ, ἐφ' ἑτέρου δὲ ἓν πεντάφραγκον, θέλομεν ἔχει ἐν

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'. 14.

ἑκατέρᾳ αὐτῶν ἴσον βάρος καὶ ἴσην ἀξίαν· ἐὰν ὅμως θέσωμεν εἰς τὰς αὐτὰς πλάστιγγας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἓν δεκάλεπτον χαλκοῦν, ἀφ' ἑτέρου δὲ χαλκὸν ἴσον τῷ περιεχομένῳ ἐν τῷ δεκαλέπτῳ τούτῳ, δὲν θέλομεν ἔχει ἐν τῇ δευτέρᾳ πλάστιγγι ἴσην ἀξίαν πρὸς τὸ $\frac{1}{10}$ τῆς δραχμῆς, τοῦτο δὲ καθότι τὰ δεκάλεπτα εἰσὶ νόμισμα συμπληρωτικὸν τὸ ὁποῖον χρησιμεῦον εἰς μόνας τὰς μικρὰς συναλλαγάς, κατασκευάζεται ἐλαφρότερον ὅπως καταστῇ εὐχρηστότερον.

Ἐκτὸς δὲ τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων, καὶ αὐτοὶ οἱ ἔμποροι καὶ βιομήχανοι παρεγνώριζον τότε τὴν φύσιν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν νομισμάτων· θεωροῦντες ὅτι τὸ τίμημα πάσης ἀξίας εἶναι τὸ νόμισμα καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ καταμετροῦνται ἀκριβῶς ἅπασαι αἱ ἀξίαι, ἐδόξαζον ὅτι ἐκ μόνων τῶν πολυτίμων μετάλλων συνίστατο ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, τὸ δ' εὐποροῦν ἔθνος πολυτίμων μετάλλων, δυνάμενον δι' αὐτῶν ν' ἀποκτήσῃ πᾶσαν ἄλλην ἀξίαν, ἐκέκτητο κατ' αὐτοὺς τὸν ἀληθῆ, τὸν μοναδικὸν πλοῦτον. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὅμως καὶ αὕτη ἡ γνώμη ἐξελέγχεται ψευδής (1) « Ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλῆθος ἐστὶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν ». Αἱ κυβερνήσεις συμμεριζόμεναι τὴν κοινὴν ταύτην πλάνην καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ Ἁγίου Τάφου ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν τῶν πολυτίμων μετάλλων· ἠνάγκαζον δὲ τοὺς κεκτημένους μεταλλικὰς ὕλας νὰ προσάγωσιν αὐτὰς εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον (2).

Ἑτέρα πλάνη περὶ τῆς φύσεως καὶ χρήσεως τῶν νομισμάτων εἶναι ἡ τῶν ἀποδόντων εἰς τὰ πολύτιμα μέταλλα ἐξαιρετικά τινα προσόντα καὶ ἰσχυρισθέντων ὅτι τὸ νόμισμα

(1) Βιβλ. Α'. Κεφ. 3, 9, 16 τῶν πολιτικῶν.
(2) Τόμ. Α'. Hist. de l' econ. pol. Blanqui σελ. 254.

δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις.

Ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο γενικώτερον. Ὑπάρχει τις ἀξία ἐπιτηδεία πρὸς ἀκριβῆ καταμέτρησιν ἑτέρων ἀξιῶν ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις; Βεβαίως ἅπασαι αἱ ἀξίαι καταμετροῦσιν ἀλλήλας ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἀξία τις δι' ἧς νὰ καταμετρῶνται ἀκριβῶς ἕτεραι ἀξίαι τόπου καὶ χρόνου διαφόρων; οἷον ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς; ἢ ἡ ἀξία τοῦ σίτου κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα κ.τ.λ.; Πρὶν ἢ ἀπαντήσω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ καταδείξω τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν.

Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ μέτρον τῶν ἀξιῶν σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον, πᾶσα μεταβολὴ περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἤθελεν ἀποδίδεσθαι εἰς τὸ καταμετρούμενον πρᾶγμα, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ δι' οὗ καταμετροῦμεν τοῦτο· καὶ οὕτω γνωρίζοντες ὅτι ὡρισμένου τινὸς ἀντικειμένου ἡ ἀξία μετεβλήθη, ἠθέλομεν ἀνευρίσκει τὰς ἀληθεῖς αἰτίας τῶν μεταβολῶν τούτων. Λ. χ. θέλομεν νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ μὲν τιμὴ τῶν σιτηρῶν αὐξάνῃ, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν ἐμπορευμάτων ἐλαττοῦται. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν περὶ τούτων ἀκριβῆ γνῶσιν ἄνευ σταθεροῦ τινος μέτρου ἐπιτηδείου πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἀξιῶν διαφόρων τόπων καὶ χρόνων; Ὑποθέσωμεν ὅτι πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς τὸ κοιλὸν τοῦ σίτου ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρ. 1 καὶ $\frac{1}{2}$, ὅτι δὲ νῦν τιμᾶται ἀντὶ δρ. 6. Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης πρέπει τάχα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς αὔξησις περὶ τὴν τιμὴν τῶν σιτηρῶν εἶναι ὡς 1 πρὸς 4; Ὄχι· καθότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ τιμὴ τοῦ πολυτίμου

μετάλλου ἠλαττώθη, αἱ δὲ σημεριναὶ 6 ὀρ. δὲν εἶναι ἴσαι τῇ ἀξίᾳ τῶν πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς 6 ὀραχμῶν. Δι' ὃν λοιπὸν λόγον ἡ καταμετρουμένη ἔκτασις δὲν αὐξάνει σμικρυνομένου τοῦ μέτρου τῆς ἐκτάσεως, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου πιθανὸν ὅτι ἔμεινεν ἀμετάβλητος, καί τοι ὀνομαστικῶς τετραπλασιασθείσης τῆς τιμῆς αὐτοῦ.

Ὡσαύτως δὲ θέλοντες νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ καθόσον αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν αὐξάνουσιν, οἱ μὲν μισθοὶ ἀναλόγως ὑψῶνται, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων σμικρύνωνται, ἢ τίνος μέτρου θέλομεν ποιήσει χρῆσιν πρὸς καταμέτρησιν τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν δύω διαφόρων ἐποχῶν; Κατὰ τὴν δεῖνα ἐποχὴν λ. χ. οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ ἦσαν 50 λεπτῶν, σήμερον δὲ ὀραχμῶν δύο· τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἄλλοτε μὲν ἦσαν 20 %, νῦν δὲ 4 ἢ 5 %. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι οἱ μὲν μισθοὶ ἐτετραπλασιάσθησαν, τὰ δὲ κέρδη ἐξέπεσαν εἰς τὸ $^1/_4$, καθότι ἡ ἀξία τῆς ὀραχμῆς ἔκτοτε μετεβλήθη ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀργυρίου.

Προσέτι τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα ποιοῦνται πολλάκις μνείαν διαφόρων ποσοτήτων, οἷον φόρων, δημοσίων καὶ τοπικῶν δαπανῶν, τιμῶν προϊόντων ἐπεισάκτων, μισθοδοσίας στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπαλλήλων, λύτρων καὶ ἀποζημιώσεων κ.τ.λ. Ἀλλὰ τίς ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν ποσοτήτων τούτων; Τίς ἡ σχετικὴ αὐτῶν ἀξία πρὸς τὰς νῦν τιμάς; Ποῖον τὸ ἀμετάβλητον μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν ἀξίαν δύο ὁμοειδῶν πραγμάτων ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις;

Καθ' ὃν λόγον τὸ μέτρον τῆς ἐκτάσεως εἶναι ἡ ἔκτασις καὶ τὸ ἀριθμητικὸν μέτρον ὁ ἀριθμός, οὕτω καὶ τὸ μέτρον τῶν ἀξιῶν ἀναγκαίως εἶναι ἡ ἀξία, χρησιμεύουσα ὡς μονὰς πρὸς καταμέτρησιν ἄλλων ἀξιῶν. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀ-

θερὰ καὶ ἀμετάβλητος ἀξία; Ἅπασαι αἱ ἀξίαι δὲν μεταβάλλονται δυνάμει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως; Βεβαίως προκειμένου λόγου περὶ ἐνεστώσης ἀνταλλαγῆς, τὸ ἕτερον τῶν ἀνταλλαττομένων ἐμπορευμάτων καταμετρεῖται διὰ τοῦ ἑτέρου. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν νὰ καταμετρήσωμεν ἀξίας ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις, ἡ καταμέτρησις ἡμῶν οὐδεμίαν θέλει ἔχει ἀκρίβειαν, καθότι πᾶσα ἀξία ἐκ φύσεως αὐτῆς εἶναι εὐμετάβλητος, ἕνεκα τῆς κατὰ διαφόρους τόπους καὶ χρόνους διαφορᾶς περὶ τὸ ποσὸν τῶν παραγωγικῶν αὐτῆς δαπανῶν, καὶ τῆς ἀνομοιότητος τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ ἐπόθεν προῆλθεν ἡ πλάνη αὕτη, ὅτι ἡ ἀξία τινὸς πράγματος δύναται ἀκριβῶς νὰ καταμετρήσῃ ἑτέρας ἀξίας ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις; Ἐκ τοῦ ὅτι τινὲς ἐξέλαβον τὴν ἀξίαν ὡς ἰδιότητα ἔμφυτον εἰς τὰ πράγματα καὶ παραπλησίαν μὲ τὸ βάρος ἢ τὴν ἔκτασιν. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐπεχείρησαν νὰ προσδιορίσωσι τὸ μέτρον δι' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὰς ἀξίας ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις. Ἀναντιρρήτως, ἂν ἡ ἀξία ἦτο ἰδιότης φυσικὴ τῶν πραγμάτων ὡς τὸ βάρος ἢ ἡ ἔκτασις, τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀλάνθαστον· καθότι τὸ βάρος ἢ τὴν ἔκτασιν δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἀναγινώσκοντες ἐν τῷ Ἡροδότῳ ὅτι, τῆς Πυραμίδος τοῦ Χέοπος τετραγώνου οὔσης, ἕκαστον μέτωπον εἶναι ὀκτὼ πλέθρων καὶ ἄλλων τόσων τὸ ὕψος, δυνάμεθα, ἀνάγοντες τὰ πλέθρα εἰς μέτρα, νὰ συλλάβωμεν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ τοῦ μετώπου τῆς πυραμίδος ταύτης, καὶ παραβάλλοντες αὐτὴν πρὸς ἄλλην τινά, νὰ εἴπωμεν ἡ πρώτη εἶναι δι-

πλασίως ὑψηλοτέρα καὶ πλατυτέρα τῆς δευτέρας, καθότι τὸ μέτρον εἶναι μονὰς ἀναλλοίωτος.

Ὡσαύτως δὲ ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν δύναμίν τινα, ἢ βάρος, ἢ θερμοκρασίαν, ἢ ποσόν, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβές τι μέτρον καὶ ἀναλλοίωτον. Καὶ τοιοῦτον ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύναμις ἑνὸς ἵππου· τοιοῦτον ἡ καταμετροῦσα μονὰς τὴν δασύτητα τῶν ἀερίων διὰ τῆς στήλης τοῦ ὑδραργύρου ὑψουμένου κατὰ $\frac{76}{100}$ τοῦ βαρομέτρου· τοιοῦτον ἡ μονάς, δι' ἧς καταμετροῦντες τὴν βαρύτητα τῶν στερεῶν ἐπὶ τῇ βάσει ὕδατος θερμοκρασίας τεσσάρων βαθμῶν τοῦ ἑκατοβάθμου θερμομέτρου, λέγομεν ὅτι ἡ εἰδικὴ βαρύτης τοῦ ῥευστοῦ χρυσοῦ εἶναι 19,258· τοιοῦτον ἡ μονὰς δι' ἧς καταμετροῦμεν τὴν θερμοκρασίαν ἐπὶ κλίμακος ἐπεκτεινομένης ἀπὸ τῆς παγώσεως τοῦ ὕδατος μέχρι τῆς ἐξατμίσεως αὐτοῦ· τοιοῦτον ἡ μονὰς τῆς ἐκτάσεως, ἤτοι τὸ μέτρον, ἴσον μὲ τὸ ὑποδεκατομμυριοστὸν τόξου φερομένου ἀπὸ τοῦ πόλου εἰς τὸν ἰσημερινόν· ἢ ἡ ἀριθμητικὴ τέλος μονὰς δι' ἧς καταμετροῦνται τὰ ἀριθμητικὰ ποσά. Αὗται αἱ μονάδες εἰσὶν ἀκριβῆ μέτρα καὶ ἀμετάβλητα, ἐνῷ ἡ μονὰς ἀξία, μεταβαλλομένη κατὰ τόπους καὶ χρόνους, καταχρηστικῶς μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μέτρον.

Ἀλλ' ὅμως πλεῖστοι συγγραφεῖς, συναισθανόμενοι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ παραδεχθῶσι μέτρον τι τῶν ἀξιῶν, προέτειναν ὡς καταλληλότερα πρὸς τοῦτο τὰ μέταλλα, τὰ σιτηρὰ καὶ τὴν ἐργασίαν.

Ἐρευνήσωμεν ἂν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καὶ πρῶτον, ἡ ἀξία τῶν μετάλλων δὲν ὑπάγεται εἰς τοὺς διέποντας καὶ προσδιορίζοντας νόμους τὴν ἀξίαν τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων; Τὰ μέταλλα, σπάνια μὲν ὄντα, δὲν ἀνατιμῶνται;

ἀφθονοῦντα δέ, δὲν ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν; Δι' ἱστορικῶν γεγονότων ἀναμφισβητήτων εὐκόλως λύονται τὰ ζητήματα ταῦτα.

Κατὰ τὸν Χυμβόλτον, πρὸ τοῦ Χριστόφου Κολόμβου, τὸ κυκλοφοροῦν ἀργύριον ἐν Εὐρώπῃ ἀνέβαινεν εἰς 170 ἑκατομμύρια Πιάστρα· κατὰ δὲ τὸ 1600, τὸ ποσὸν τοῦτο ὑπερέβη τὰ 600 ἑκατομμύρια· κατὰ δὲ τὸ 1700 ἔφθασε μέχρι 1,400· κατὰ δὲ τὸ 1809 εἰς 1,824 ἑκατομμύρια.

Ἕνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἡ τιμὴ αὐτοῦ ἐξέπεσεν ἀπὸ 4 εἰς 1, καὶ ὄχι πλέον τούτου, διότι καθ' ὃν χρόνον τὸ ἀργύριον ἐδιπλασιάζετο ἀπὸ 600 εἰς 1,400 ἑκατομμύρια, καὶ αἱ συναλλαγαὶ ἀνεπτύσσοντο καὶ οὕτω ἡ χρεία τῶν νομισμάτων καὶ ἡ εὐρυτέρα αὐτοῦ χρῆσις ἀνέστελλε τὴν μείζονα ἔκπτωσιν τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἡ ἀξία λοιπὸν τῶν πολυτίμων μετάλλων ὑπόκειται εἰς τὰς αὐτὰς μεταβολὰς εἰς ἃς ὑπόκεινται ἅπασαι ἐν γένει αἱ ἀξίαι.

Ὅ,τι δὲ εἴπομεν περὶ τῶν περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων μεταβολῶν σχετικῶς πρὸς τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων πρὸς ἄλληλα. Τῷ ὄντι κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦτο ὡς 1 πρὸς 12 ἢ 13, καὶ σήμερον ἡ αὐτὴ σχέσις τοῦ 1 πρὸς 12 ἢ 13 διατηρεῖται ἐν Ἀσίᾳ (1).

Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως δὲ τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλ-

(1) Ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ III, 94—95, ἀναφέρων τοὺς φόρους τοὺς ὁποίους ἔδιδον οἱ 20 Νομοὶ τοῦ περσικοῦ κράτους, λέγει ὅτι οἱ μὲν 19 ἔδιδον τὸν φόρον εἰς ἄργυρον, ὁ δὲ εἰκοστός, ὁ τῶν Ἰνδῶν, παρεῖχε τάλαντα χρυσοῦ 360. Καὶ ἔπειτα ἐπιφέρει· « τὸ δὲ χρυσίον τρισκαιδεκαστάσιον λογιζόμενον » ὥστε τὰ 360 χρυσοῦ τάλαντα ἰσοδυνάμουν πρὸς τάλαντα ἀργυρᾶ 4,680.

λιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦτο ὡς 1 πρὸς 15 $\frac{3}{4}$, σήμερον δὲ ὑπολογίζεται ὡς 1 πρὸς 15 ἢ 15 καὶ $\frac{1}{4}$· καθότι ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Ξενοφῶν « καὶ χρυσίον, ὅταν πολὺ παραφανῇ, αὐτὸ μὲν ἀτιμότερον γίγνεται, τὸ δὲ ἀργύριον τιμιώτερον ποιεῖ (1).

Ἀπεδείχθη ὅτι τὸ νόμισμα ἀφθονοῦν ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει καὶ τὸ ἐναντίον ὁσάκις τὰ μέταλλα γίνωνται σπανιώτερα; ἀναμφιβόλως. Κατὰ τὸ 1810, ἡ νότιος Ἀμερικὴ περιέπεσεν εἰς πληρεστάτην ἀναρχίαν καὶ ἡ ἐτησία μεταλλικὴ παραγωγή, ἥτις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος ἀνέβαινεν εἰς 232,725,000 φρ., ἐξέπεσεν εἰς 101,725,000 φρ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ 1810 ἡ ἀνάγκη τῶν μετάλλων ἐγίνετο μᾶλλον ἐπαισθητή, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία, ἡ Ῥωσσία, ἡ Νορβεγία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Δανία ἀπέσυρον μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 1815 τὰ χαρτονομίσματα αὐτῶν τῆς κυκλοφορίας. Ἡ ἀξία λοιπὸν τῶν νομισμάτων ηὔξησεν ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως αὐτῶν, ἡ δὲ τιμὴ τῶν τεχνουργημάτων ἐπαισθητῶς ἐξέπεσεν. Βεβαίως ἡ ἔκπτωσις αὕτη προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς τελειοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οὐχ ἧττον ὅμως ἀποδίδεται καὶ εἰς τὴν σπάνιν καὶ εἰς τὴν ἀνατίμησιν τῶν νομισμάτων.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι τὸ νόμισμα, ὑποκείμενον εἰς ἃς ὑπόκεινται μεταβολὰς καὶ αἱ λοιπαὶ ἀξίαι, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς μέτρον ἀμετάβλητον δυνάμενον ἀ-

(1) Κατὰ τὸ 1800, ἐπὶ ἐτησίας παραγωγῆς πολυτίμων μετάλλων 300 ἑκατομμυρίων φρ., ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ ἦτο 28 τοῖς 0)0 πρὸς 72 τοῖς 0)0 ἀργύρου· κατὰ δὲ τὸ 1863, ἐπὶ ἐτησίας παραγωγῆς 800 ἑκατομμυρίων φρ., ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ ἀνέβη εἰς 67 τοῖς 0 0 πρὸς 33 τοῖς 0)0 ἀργύρου.

κριβῶς νὰ καταμετρήσῃ δύω ὁμοειδῆ καὶ ἴσα ποσὰ προϊόντων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διαφόρῳ· ἕνεκα τούτου πιστεύω ὅτι ἐπλανήθη ὁ Μοντέσκιος γράψας ὅτι « un métal est très propre à être une mesure commune, parce qu'on peut le réduire au même titre (Esprit des lois Τόμ. Β'., σελ. 375).

Ἀλλ' ἵνα ἀποδείξω ἔτι μᾶλλον τὸ εὐμετάβλητον τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, καὶ ὅτι αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀκριβὲς μέτρον τῶν ἀξιῶν, μνημονεύω ἐγχωρίου καὶ οἰκείου παραδείγματος· Τίνα τὰ αἴτια τῆς μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Βασιλείας καὶ μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταῤῥύθμισιν ἀνατιμήσεως τῶν ὠνίων καὶ ἐμπορευμάτων; Ὁσάκις λέγωμεν ἀνατίμησιν, ἐκφράζομεν σχετικὴν ἰδέαν· καθότι κατὰ πᾶσαν ἀνταλλαγήν, ἡ ἀξία τοῦ ἐκποιουμένου πράγματος καταμετρεῖται διὰ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνταλλάγματος. Ὁ σῖτος ἀνατιμᾶται, τὸ κρέας ἢ οἱ ἄνθρακες ἀνατιμῶνται, σημαίνει ὅτι ὅπως ἀποκτήσωμεν τὰ προϊόντα ταῦτα ἀνάγκη νὰ παραχωρήσωμεν μεῖζον ποσὸν χρημάτων ἢ ἀξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁσάκις ἀνταλλάττωμεν προϊόντα, τὸ νόμισμα χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν τούτων, ἄρα λέγοντες ἀνατίμησιν, ἐννοοῦμεν ἢ ὅτι τὸ ὁποῖον ἀγοράζομεν ἐμπόρευμα ἀνατιμώμενον παραχωρεῖται ἐπὶ μείζονι ποσότητι ἀργυρίου, ἢ ὅτι τὸ μὲν ἐμπόρευμα διετήρησε τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, ἡ δὲ τιμὴ τοῦ ἀργυρίου ἐξέπεσεν, ἢ ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἐτελέσθησαν, δηλ: καὶ τοῦ ἀργυρίου ἡ τιμὴ ἐξέπεσεν, ὑποτιθεμένης ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ τῶν ἐμπορευμάτων ἡ τιμὴ ὑψώθη, ὑποτιθεμένης ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τοῦ ἀργυρίου.

Ὅπως ἀνιχνεύσωμεν λοιπὸν τὰς πραγματικὰς τῆς ἀνατιμήσεως αἰτίας μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταῤῥύθμισιν, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ἂν συνέβη τι κατ' ἐκείνην τὴν ἐπο-

χὴν ἐπενεργῆσαν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τοῦ ἀργυρίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι διὰ ταύτης τῆς μεθόδου λύεται τὸ περὶ ἀνατιμήσεως ζήτημα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς νομισματικῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ἂν ἡ ἀνατίμησις αὕτη προῆλθεν ἐξ αἰτίων ἀνεξαρτήτων τῆς νομισματικῆς μεταρρυθμίσεως. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἀντικατάστασις μιᾶς νομισματικῆς μονάδος δι' ἄλλης, ἤτοι τοῦ γροσίου διὰ τῆς δραχμῆς, ἔπρεπε νὰ ἐπιφέρῃ τινὰ σύγχυσιν εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, ἢ τὰς ἀγοροπωλησίας, ὡς ἐπέφερε τὴν αὐτὴν ἴσως σύγχυσιν καὶ ἡ ἀντικατάσασις τοῦ πήχεως διὰ τοῦ μέτρου· ἀλλ' ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ σύγχυσις αὕτη ὡς πρόσκαιρος, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ςαθερὰν ἀνατίμησιν. Ἄλλως οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν ἡ δραχμὴ ἀντικατέστησεν ἀκριβῶς τὸ γρόσιον. Καθ' ἕνα πίνακα συγκριτικὸν τῶν τιμῶν πρὸ τοῦ 1832, καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, παρατηρῶ ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ 1829—1832 ἡ τιμὴ τοῦ κοιλοῦ ἦτο γροσίων 11, κατὰ δὲ τὸ 1833 δρ. 4· κατὰ δὲ τὸ 1834 δρ. 6, καὶ κατὰ τὸ 1835 δρ. 5. Τὸ ἔλαιον ἐτιμᾶτο κατὰ μὲν τὸ 1830 γρ. 3 καὶ 20· κατὰ δὲ τὸ 1831, 3· κατὰ δὲ τὸ 1832, 2 καὶ 10· κατὰ δὲ τὸ 1833, 95 λεπτά· κατὰ δὲ τὸ 1834, δρ. 1 καὶ 40· καὶ κατὰ τὸ 1835, 2 καὶ 10. Τὸ κρέας κατὰ μὲν τὸ 1830 γρ. 2· κατὰ δὲ τὸ 1831, 2 20· κατὰ τὸ 1832, 2· κατὰ τὸ 1833, 80 λεπτά· κατὰ δὲ τὸ 1834, 80· καὶ κατὰ τὸ 1835 1 καὶ 10. Ὁ καφὲς κατὰ τὸ 1832 γρ. 5· κατὰ τὸ 1833 δρ. 2,40. Τὰ ἡμερομίσθια ἦσαν μέχρι τοῦ 1833, 80—100 παράδων· σήμερον δὲ 2,50 δρ. Ἡ τιμὴ τῆς ἀσβέστου μέχρι τοῦ 1833, 80—90 παράδων τὸ καντάριον· μετὰ ταῦτα δὲ δρ. 2. Τῆς χιλιάδος κεραμιδίων 25 ἢ 30 γρόσια· μετὰ ταῦτα δὲ 25 ἢ 30 δρ. Τὸ δὲ φόρτωμα τῶν καυσοξύλων ἐτιμᾶτο ἀντὶ 55 ἢ 65 παράδων, μετὰ ταῦτα δὲ ἀντὶ 1,50 δρ.

Μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν, ὑπάρχει μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι συνέβη ἀνατίμησίς τις τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, οὐχὶ δὲ εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἀντικατασταθῇ τὸ γρόσιον διὰ τῆς δραχμῆς· Ἀλλὰ πόθεν προῆλθεν ἡ ἀνατίμησις αὕτη; Προῆλθεν ἄρα ἐκ τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, ἢ ἐξ ἄλλων τινῶν συμβεβηκότων σχετικῶν πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀνατιμηθέντων πραγμάτων; ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν αἰτίων τούτων;

Ἐμπρώτοις, ποῖον ὡς ἔγγιστα τὸ κυκλοφοροῦν ἐν Ἑλλάδι νομισματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Βασιλείας; τίς ἡ κατάστασις τῆς παραγωγῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς ἀγορᾶς; Πρὸ παντὸς ἄλλου ποῖον ὡς ἔγγιστα τὸ κυκλοφοροῦν ἐν Ἑλλάδι νομισματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος; Εἶναι δύσκολον ν' ἀπαντήσωμεν ἀκριβῶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· καθότι μόνον ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι νομισματοκοπεῖον, ἐκδίδον ἐτησίως γνωστὸν καὶ ὡρισμένον ποσὸν νομισμάτων, ἐδυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ κυκλοφοροῦν ποσὸν τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῖς ἑπομένοις ὅροις. Πρῶτον ἔπρεπε νὰ μὴ ἀγνοῶμεν τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον προϋπῆρχεν ἐν κυκλοφορίᾳ πρὶν ἢ συστηθῇ νομισματοκοπεῖον, οὐδὲ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαχθὲν καὶ τὸ ἐξαχθὲν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἢ ταφὲν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς ἢ ἀπολεσθέν. Ἀλλὰ τῶν στοιχείων τούτων ἀγνώστων ὄντων, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν ἄλλως τὸ κατὰ τὸ 1832 κυκλοφοροῦν νομισματικὸν κεφάλαιον ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, εἰμὴ ἐξ εἰκότων καὶ σημείων καὶ ἐκ συγχρόνων πληροφοριῶν ἢ ἐξ ἑτέρων ἀναμφισβητήτων ἱστορικῶν συμβεβηκότων. Πιστεύω δὲ ὅτι δὲν μεγαλοποιοῦμεν, ἀναβιβάζοντες τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς 50 ἢ 60 ἑκατομμύρια

συνιστάμενα ἐκ τῶν ὅσα οἱ Τοῦρκοι ἀποσκορακισθέντες τῆς Ἑλλάδος ἐγκατέλιπον ἐν αὐτῇ, ἐκ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν λαφύρων, ἐκ τῶν κεφαλαίων τῶν ναυτικῶν νήσων, ἐκ τῶν δύω δανείων τῶν 1824 καὶ 25, ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν διαμονῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν συμμαχικῶν στόλων, ἐκ τῶν χορηγηθέντων πρὸς τὸν Κυβερνήτην, καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων.

Τί συμβαίνει λοιπὸν ὁσάκις τὸ μὲν νομισματικὸν κεφάλαιον αὐξάνει, αἱ δὲ πρόσοδοι μένουσιν ὡς ἔγγιστα αἱ αὐταί; Τοῦ μὲν νομίσματος ἡ ἀξία ἐκπίπτει, ἡ δὲ τῶν ἐμπορευμάτων ἀναβιβάζεται καὶ τὸ νόμισμα φυγαδεύεται καὶ διευθύνεται πρὸς ἕτερα κράτη ὅπου τιμᾶται πλειότερον.

Ἵνα ἐξηγήσωμεν τὰς αἰτίας τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν νομισμάτων ἀπὸ τοῦ 1833—35, παρεδέχθημεν ὡς ἀμετάβλητον τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἀλλ' ὑποτιθέμενοι ἀπ' ἐναντίας ὅτι ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων διέμεινεν ἀμετάβλητος, ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους δι' οὓς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνετιμήθησαν τὰ ἐμπορεύματα ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων.

Ἐκ τῆς πολυχρονίου συναφείας καὶ ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων μετ' ἀλλοδαπῶν, ἐκ τῶν πολυετῶν μόχθων καὶ κακουχιῶν τοῦ πολέμου καὶ ἐκ τῆς ἱδρύσεως βασιλικοῦ θρόνου, εἰσήχθησαν νέαι ἕξεις, ἐγεννήθησαν νέαι ἀνάγκαι εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ ἐνεχαράχθη εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς τὸ αἴσθημα τῆς εὐζωΐας καὶ τῶν ἀπολαύσεων, ἡ χρεία ἀνετωτέρου βίου. Πρὸς θεραπείαν τῶν νέων τούτων ἀναγκῶν ἔπρεπε καὶ ἡ ἐθνικὴ παραγωγὴ καὶ βιομηχανία νὰ ἐμψυχωθῶσι καὶ ἡ προσφορὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάλογος τῆς ζητήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο τότε δυνατόν; Διότι 200 ἢ 300 οἰκογένειαι λ. χ. ἠθέλησαν νὰ οἰκοδομήσωσι συγχρόνως οἰκίας ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους,

ἔπεται ὅτι ἀμέσως ἔπρεπε νὰ εὑρεθῶσι πρόχειροι καὶ οἱ ἀναγκαῖοι ἐργάται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη, οἷον ξυλική, λίθοι, σιδηρουργήματα καὶ τὰ μέσα τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν; Διότι πλῆθος οἰκογενειῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐζήτησαν ξένους οἴνους ἢ ῥουχικὰ καὶ ἄλλα ἀποικιακὰ προϊόντα, οἷον σάκχαρι, καφέν, κ.τ.λ. ἔπρεπε καὶ οἱ κερδοσκόποι, διορῶντες τὰς νέας ταύτας ἀνάγκας ν' ἀνεγείρωσιν ἐν ἀκαρεῖ καὶ ἀποθήκας καὶ ἐργοστάσια, ἔπρεπε νὰ αὐτοσχεδιασθῶσιν αὐθωρεὶ καὶ τὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων τούτων μέσα; Ὄχι ἀναμφιβόλως· καθότι τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν αὐτοσχεδιάζονται, οὐδὲ μετασχηματίζονται ἢ παγιοῦνται ἐν ἀκαρεῖ.

Οὕτως, ἐνῷ ἀνεπτύσσοντο νέαι χρεῖαι, νέαι ἀνάγκαι, ἦτο ἀδύνατον αἱ ὑφιστάμεναι παραγωγικαὶ δυνάμεις ν' ἀναπτυχθῶσι κατὰ λόγον τῶν νέων τούτων ἀναγκῶν. Ἡ δὲ ἀνισορροπία τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καταστήσασα ἐπαισθητὴν τὴν ἔνδειαν τῶν ζητουμένων ἐμπορευμάτων, ἐπέφερε τὴν ἀνατίμησιν τῶν προϊόντων ἐν γένει. Αἱ πραγματικαὶ λοιπὸν αἰτίαι τῶν μεταβολῶν τούτων δὲν εἶναι ἡ νομισματικὴ μεταῤῥύθμισις, ἀλλ' ὁ σχετικὸς τῶν νομισμάτων πολλαπλασιασμὸς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ζητήσεως καὶ νέων ἀναγκῶν, πρὸ τῆς μορφώσεως τῶν τῆς παραγωγῆς μέσων.

Ἕτεροι συγγραφεῖς, ἀναγνωρίσαντες ὅτι τῶν μετάλλων ἡ ἀξία εἶναι εὐμετάβλητος, προέτεινον ὡς ἀκριβέστερον τῶν ἀξιῶν μέτρον τὰ σιτηρά, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἀκολούθου σκέψεως.

Τί μεταβάλλει εἶπον τὴν ἀνταλλακτικὴν τῶν πραγμάτων ἀξίαν; τὸ ἀνόμοιον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἄρα ὡς πρὸς τὰ

σιτηρά, ἡ ζήτησις ἔσεται ἀείποτε ἀνάλογος πρὸς τὴν προσφορὰν καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου θέλει μένει σχεδὸν ἀμετάβλητος.

Ἐρευνήσωμεν ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ πρότασις αὕτη. Ὑποτεθείσθω ὅτι ἔν τινι χώρᾳ ὁ μὲν πληθυσμὸς ὑπερηύξησεν, οἱ δὲ δημητριακοὶ καρποὶ δὲν ἐπαρκοῦσι πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ· ἕπεται τάχα ὅτι ἕνεκα τῆς ἐνδείας ταύτης τῶν καρπῶν ἀνάλογον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ θέλει ἀναγκαίως ἐξαφανισθῇ; Ὄχι· καθότι ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ἐν περιπτώσει σιτοδείας καὶ ἀνατιμήσεως τῶν δημητριακῶν καρπῶν, ἡ μὲν κατανάλωσις τῶν εὐγενεστέρων σιτηρῶν ἐλαττοῦται καὶ περιορίζεται, ἡ δὲ χρῆσις τροφίμων ὑποδεεστέρου εἴδους αὐξάνει· οἷον τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ ὀρυζίου, τῆς κριθῆς, τῶν γεωμήλων, κ.τ.λ. καὶ οὕτως ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων συντηρεῖται καταναλισκομένων καρπῶν εὐθηνοτέρων καὶ μᾶλλον εὐαποκτήτων. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι ἐν σιτοδείᾳ, κατὰ τὴν ΙΘ΄ μάλιστα ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐν μέσῳ ἐθνῶν πεπολιτισμένων, οἱ ἐνδεέστεροι δὲν ἐξαφανίζονται ἐν ἀκαρεῖ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Καί τοι πάσχοντες καὶ κακουχούμενοι, ἀνευρίσκουσι νέας δυνάμεις, νέους πόρους· ὑποκινοῦντες δὲ τὴν συμπάθειαν καὶ φιλανθρωπίαν τῶν εὐπορωτέρων ἢ περιορίζοντες τὰς ὀρέξεις καὶ ἀναλώσεις των συντηροῦνται.

Ἄμεσον λοιπὸν καὶ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς περισσείας τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶναι ὁ θάνατος ἢ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ ἀνατίμησις τῶν σιτηρῶν. Τοὐναντίον δέ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ὑπὲρ τὸ δέον, ἕπεται ὅτι καὶ ὁ πληθυσμὸς θέλει ἀναγκαίως αὐξήσει ἀναλόγως τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν; Ὄχι· ὥστε ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν δὲν εἶναι ὁ πολλαπλασιασμὸς

τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ εὐθηνία τῶν τροφίμων, ἡ συνεπαγομένη τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλως οἱ δημητριακοὶ καρποί, ὡς ὀγκώδεις καὶ δυσμετακόμιστοι, ἀδρᾷ δαπάνῃ διαβιβάζονται ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἀφθονοῦσιν, εἰς ὃν τόπον ἀνατιμῶνται. Καὶ ἑπομένως οὐδὲ διὰ τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας διατηροῦνται σταθεραὶ καὶ ἀμετάβλητοι αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι οὔτε τὰ πολύτιμα μέταλλα, οὔτε τὰ σιτηρά, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέτρον ἀμετάβλητον τῶν ἀξιῶν ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις. Βεβαίως ἂν ὑπῆρχον ἀντικείμενα χρήζοντα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν τῆς αὐτῆς ἀείποτε δαπάνης καὶ ἂν διετηρεῖτο ἀείποτε ἀναλογία τις σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος τοῦ ποσοῦ τῶν ἀντικειμένων τούτων πρὸς τὰς ἀνάγκας, τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, μὴ ὑπαγόμενα εἰς τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἀλλοιώσεις, ἐδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς καταμέτρησιν ἑτέρων ἀξιῶν χρόνου καὶ τόπου διαφόρων. Δυστυχῶς ὅμως τοιαῦται προνομοιοῦχοι ἢ τερατώδεις ἀξίαι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ, ἀλλ' οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι· καθότι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι καὶ ἡ σχετικὴ σπάνις ἢ ἀφθονία ἁπάντων τῶν προϊόντων ὡς καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι ἀκαταπαύστως μεταβάλλονται. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων μετάλλων μεταβάλλεται ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτέρων μεταλλείων, τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς ἐξορύξεως καὶ τῆς τελειοποιήσεως ἐν γένει τῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων τῆς μεταλλουργίας, ἢ ὁσάκις ἐξαντληθῶσι μεταλλεῖα πρότερον μεταλλοφόρα κ.τ.λ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ σίτου ἡ ἀξία εἶναι εὐμετάβλητος ἐλαττουμένη μὲν καθόσον τὰ γεωπονικὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναὶ τελειοποιοῦνται, νέαι δὲ γαῖαι γονιμώτεραι καλλιεργοῦνται

καὶ διὰ τῆς ἐμπορίας εἰσάγεται σῖτος εὐθηνότερος· αὐξάνουσα δὲ ἕνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσαγωγῆς ξένων δημητριακῶν καρπῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς καλλιεργείας ἀγόνων γαιῶν, ἢ γαιῶν χρῃζουσῶν πρὸς καλλιέργειαν μείζονος δαπάνης κ.τ.λ.

Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναμφίβολον, ὅτι τὰ μέταλλα καὶ ὁ σῖτος δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀκριβῆ μέτρα τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις.

Τρίτη τις οὐσία θεωρηθεῖσα καὶ αὕτη ὡς ἐπιτηδεία πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀνταλλακτικῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διαφόρῳ εἶναι ἡ ἐργασία· καθότι ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία ὡς τινες ἰσχυρίσθησαν εἶναι ἀμετάβλητος. « Ἀείποτε ὁ ἐργάτης καταβάλλων τὴν ἐργασίαν αὐ»τοῦ ἐπί τι ἀντικείμενον θυσιάζει μέρος τοῦ χρόνου, τῶν »δυνάμεων καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ· αὕτη δὲ ἡ θυσία εἶ»ναι εὐπροσδιόριστος καὶ ὑπάγεται εἰς νόμους σταθερούς, »ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων ἢ ἡ ἀνακύκλησις τῶν ὡρῶν »τοῦ ἔτους. Ὑπὸ ταύτην οὖν τὴν ἔποψιν, ἡ ἐργασία εἶναι »μέτρον τῶν ἀξιῶν· καθότι γνωρίζοντες τὸ ποσὸν τῆς ἐρ»γασίας τὸ ὁποῖον πρὸς παραγωγήν τινος πράγματος κα»τεβλήθη ἐν δύο διαφόροις χρόνοις, πληροφορούμεθα περὶ »τῆς σχετικῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τούτου κατὰ τὰς »δύο ταύτας διαφόρους ἐποχάς ».

Περὶ τούτου παρατηρῶ ὅτι πέντε ἢ δέκα ὡρῶν ὑλικὴ ἢ σωματικὴ ἐργασία καταβληθεῖσα ὑπὸ δύο ἐργατῶν διαφόρων, δὲν παράγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι ἡ σωματικὴ ἰσχὺς μεταβάλλεται κατὰ τὰ ἔθνη, τὰ γένη, τὰ φῦλα καὶ τὴν ἡλικίαν. Προσέτι δὲ ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ ἐργάτου ἡ συνισταμένη εἰς τὴν τέχνην τοῦ σκοπιμώτερον δαπανᾷν τὰς δυνάμεις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις μεταβάλλει καὶ αὕτη τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ἑκατέρας τῶν ἰσοχρόνων ἐργα-

σιῶν. Ἐν ταῖς μεγάλαις τεχνουργικαῖς τῆς Εὐρώπης πόλεσιν εὑρηνται ἐργάται ἐκτελοῦντες ἐν ὡρισμένῳ διαστήματι χρόνου, ἔργα δεκάκις μείζονα τῶν παραγομένων ὑπὸ ἐργατῶν ἀδοκίμων καὶ ἀπαιδεύτων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας μεταβάλλονται προσέτι ἕνεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων· λ. χ. 20 ἄνδρες τεχνουργοῦντες καρφίσκας κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἢ τῆς συνθέτου καὶ μεμονωμένης ἐργασίας, δὲν θέλουσι παραγάγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα καί τοι καταβαλόντες ἰσόχρονον ἐργασίαν.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἕκαστος ἐργάτης κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης του, βοηθεῖται ἀείποτε ὑπό τινων ὀργάνων μᾶλλον ἢ ἧττον λυσιτελῶν. Ἀλλὰ τίς ἡ ἐξ αὐτῶν προστιθεμένη δύναμις εἰς τὰς σωματικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις; τοῦτο κρέμαται ἐκ τοῦ ποιοῦ τῶν τεχνητῶν τούτων ὀργάνων. Ὥστε ἐκ δύο ἰσοχρόνων ἐργασιῶν δὲν παράγονται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, οὐδὲ τοὺς αὐτοὺς πόνους καὶ μόχθους καταβάλλουσι δύο ἐργάται ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις, εἰ καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἐργασίας ἑκάστου αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ αὐτή.

Ἴδομεν ὅτι οἱ θεωροῦντες τὴν ἐργασίαν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς προσωπικῆς θυσίας τοῦ ἐργάτου καὶ παραδεχόμενοι αὐτὴν ὡς μονάδα ἀξίας ἀμετάβλητον, ἰσχυρίζονται ὅτι αὕτη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν κατὰ δύο διαφόρους ἐποχάς· ἀλλ' ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν ἐργασίαν ὡς ἐμπόρευμα, δηλ. ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀνταλλακτικῆς αὐτῆς ἀξίας, θέλομεν ἐπίσης ἀναγνωρίσει ὅτι αὕτη μεταβάλλεται κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Λ. χ. ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ὁσάκις ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι περιορίζωνται, ἕνεκα τῆς περιστολῆς τῶν ἀναλώσεων, οἱ ἐργάται στερούμενοι ἀσχολίας διαγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους. Σχολαζόντων δὲ τῶν ἐργατῶν

ἐλαττοῦται ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὁσάκις νεοφανεῖς μηχαναὶ εἰσάγωνται· καθότι καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ ἐργάται διαγωνίζονται μετατοπισθέντες πρὸς ἄλλους ἀρχαιοτέρους καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει. Τελευταῖον ἡ ἀνταλλακτικὴ τῆς ἐργασίας τιμὴ αὐξάνει καὶ μειοῦται ἐν γένει ἀναλόγως τοῦ πλήθους τῶν ἐργατῶν πρὸς τὰ πρὸς μίσθωσιν αὐτῶν ὡρισμένα κεφάλαια· καὶ διὰ τοῦτο ἑτέρα μὲν ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἑτέρα δὲ ἐν Ἀμερικῇ. Τὸ τίμημα λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἀμετάβλητον καὶ ἡ ἐργασία δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον ἀκριβὲς τῶν ἀξιῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ὁσάκις ἐπιχειρῶμεν νὰ προσδιορίσωμεν τοὺς λόγους τοὺς ἐπαγαγόντας τὰς περὶ τὴν ἀξίαν ὡρισμένου τινὸς ἀντικειμένου μεταβολάς, ἀνάγκη νὰ ἐρευνῶμεν ἂν ἡ μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἐκ τοῦ καταμετρουμένου ἢ ἐκ τοῦ καταμετροῦντος πράγματος, καθότι ἐν τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ, δὲν ὑπάρχει ἀξία δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον μόνιμον καὶ ἀμετάβλητον ἑτέρων ἀξιῶν ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις. Ἡ εὕρεσις ἀξίας ἀμεταβλήτου, ὡς τῆς μονάδος τῆς ἐκτάσεως ἢ τοῦ βάρους, εἶναι πρόδηλος ματαιοπονία, εἶναι ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Τῷ ὄντι ὥσπερ ἡ τιμὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐκπίπτει οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλασιασμοῦ, δηλ: ἕνεκα συμβεβηκότων εἰς αὐτὰ μόνα ἀναγομένων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρίων τοῦ Λαυρίου καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἐν Θράκῃ μετάλλου, ἢ ὅπως συνέβη ἐν Εὐρώπῃ, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὴν πρό τινων ἐτῶν ἀνεύρεσιν τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλλιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου

μεταβάλλεται, ἕνεκα τῆς ἀφθονίας ἢ τῆς ἐνδείας αὐτοῦ, δηλ: ἕνεκα εἰδικῶν συμβεβηκότων ἀναγομένων εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πολυτίμων μετάλλων· ἀλλ' ὁσάκις καταμετρῶμεν διὰ τοῦ σίτου ἢ τοῦ ἀργυρίου ἑτέρας ἀξίας, ἀνάγκη νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι τὸ ἕτερον τῶν δύω τούτων πραγμάτων, ὁ σῖτος λ. χ. δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς γενομένας μεταβολὰς περὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀργυρίου, ἢ τὸ ἀργύριον δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν σιτηρῶν μεταβολὰς, οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν, διατελέσαν μόνιμον καὶ ἐδραῖον τὴν ἀξίαν ὡς καὶ πρότερον.

Τοιούτῳ τρόπῳ μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρίων τοῦ Λαυρίου ἢ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ πολύτιμα μέταλλα ἐξέπεσαν, καθότι καταμετροῦντες αὐτὰ διὰ τοῦ σίτου ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, ἀναγνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὰς δύω ταύτας ἐποχάς, διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἀπεκτᾶτο ἔλασσον ποσὸν σίτου ἢ πρότερον. Ὡσαύτως δὲ λέγομεν ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ηὔξησεν ἐπὶ Δημοσθένους, καθότι καταμετροῦντες αὐτὸν διὰ τοῦ ἀργυρίου ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, παρατηροῦμεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, ὅτι ἡ τιμὴ μεδίμνου πυρῶν ἀνέβη πολλάκις ἀπὸ 3 μέχρι ἑκκαίδεκα δραχμῶν, ἂν καὶ ἡ καθεστηκυία αὐτοῦ τιμὴ ἐπὶ Δημοσθένους, ἦν 5 δρ. δηλ: κατὰ $^3/_5$ ἀνωτέρα τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα παρατηρῶ ὅτι ἐλλείψει ἀκριβοῦς μέτρου τῶν ἀξιῶν, δυνάμεθα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κατὰ προσέγγισιν καταμετρήσεως τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων νὰ μεταχειριζώμεθα τά τε πολύτιμα μέταλλα καὶ τὰ σιτηρά· ἀλλὰ τὰ μὲν πολύτιμα μέταλλα, ἐντὸς βραχέων χρονικῶν διαστημάτων, καθότι εἰς μακρὰ χρόνου διαστή-

ματα, ἡ ἀξία αὐτῶν μεταβάλλεται· τὰ δὲ σιτηρὰ ἀπ' ἐναντίας εἰς μακρὰ χρονικὰ διαστήματα, καθότι ἡ ἀξία αὐτῶν μεταβάλλεται ἐντὸς βραχέων χρονικῶν διαστημάτων.

Ἴδομεν ὅτι τὰ νομίσματα εἰσὶ τὰ ἐπιτηδειότερα πρὸς τὰς ἀνταλλαγὰς ὄργανα· κατέδειξα δὲ καὶ τὴν πλάνην εἰς ἣν πολλοὶ περιέπεσαν περὶ τῆς φύσεως τῶν νομισμάτων θεωρήσαντες ταῦτα ὡς μέτρον ἀμετάβλητον τῶν ἀξιῶν. Ἀλλ' ἐνδιατρίψωμεν ἔτι μικρὸν εἰς τὰ προσόντα τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων καὶ τῆς λειτουργίας ἣν ταῦτα ἐκπληροῦσιν ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ.

§. 3. *Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργείας τῶν νομισμάτων.*

Ἡ γενικωτέρα εἶπον διαίρεσις τῶν κεφαλαίων εἶναι εἰς μεταμορφωτὰ καὶ ἀμεταμόρφωτα, τὰ μὲν μεταβάλλοντα τὴν μορφὴν αὐτῶν μέχρι τῆς καταρτίσεως τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, τὰ δὲ διατηροῦντα τὴν μορφὴν αὐτῶν ἀμετάβλητον. Ἀλλὰ τὸ νόμισμα ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, μὴ ὂν οὔτε τὸ ἐφ' οὗ ἐξασκεῖται ἡ παραγωγικὴ ἐνέργεια, ὡς ἡ ὕλη, οὔτε δὲ τὸ δι' οὗ αὕτη ἐξασκεῖται ὡς τὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναί, ἀπαρτίζει ἰδιαιτέραν τάξιν κεφαλαίων τῶν προσαγορευομένων ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων καὶ χρησιμεύει ὡς μεσιτικὴ οὐσία ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἀνταλλαγῶν. Καθόσον ὅμως κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου εἰς ὃ προώρισται, οὐδεμίαν ὑφίσταται ἐπαισθητὴν μεταβολὴν ἢ μεταμόρφωσιν, ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων.

Τὰ νομισματικὰ κεφάλαια διακρίνονται ἀπὸ τῶν λοιπῶν κεφαλαίων, καθόσον 1) τὰ μὲν νομίσματα χρησιμεύουσιν εἰς τὰς συναλλαγάς, τὰ δὲ κεφάλαια εἰς παραγωγὴν τοῦ πλούτου· ὅθεν τὰ μὲν νομίσματα λειτουργοῦσι διὰ τῆς ἀξίας

των· καθότι δὲν εἶναι οὔτε ὄργανα παραγωγῆς, οὔτε ἀντικείμενα καταναλώσεως, τὰ δὲ κεφάλαια διὰ τοῦ ποσοῦ αὐτῶν· 2) τὸ μὲν νόμισμα ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν ὑποτίθησιν ἀναγκαίως κοινωνίαν ἀνθρώπων, τὰ δὲ κεφάλαια οὔ. Ὁ Ῥοβινσὼν ἔρημος καὶ μεμονωμένος κατεῖχε μέν τινα ὄργανα ἢ κεφάλαια, δὲν συνῃσθάνετο δὲ τὴν χρείαν τοῦ νομίσματος· 3) τὸ νόμισμα, ὅπερ οὐδόλως ταυτίζεται μὲ τὰ κεφάλαια, εἶναι τὸ ἐλάχιστον μέρος τῶν ἐνόντων κεφαλαίων. Ὥστε διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομισμάτων δὲν αὐξάνουσι τὰ παραγωγικὰ μέσα, διὰ δὲ τῆς ἐλαττώσεως αὐτῶν οὐδόλως αὐτὰ ἐλαττοῦνται. Ἐκτιμήσωμεν τὰ πρὸ 35 ἐτῶν καταβληθέντα κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐρημωθείσης ἑλληνικῆς χώρας καὶ τὰ μεταποιηθέντα εἰς πλοῖα, εἰς οἰκοδομάς, εἰς ἁμάξας, εἰς ποίμνια, εἰς ἀχθοφόρα ζῶα, εἰς ἐργαστήρια, εἰς ἐργαλεῖα καὶ μηχανάς καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν δραστηριότης ἐκτυποῦται κυρίως ἐπὶ τῶν πραγματικῶν αὐτῶν κεφαλαίων· ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐνσαρκοῦται ἡ βιομηχανικὴ ἱκανότης καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν λαῶν, τὰ δὲ νομίσματα εἰσὶν ἡ ὁδὸς οὕτως εἰπεῖν ἣν τὰ κεφάλαια διανύουσιν περιοδεύοντα ἢ κυκλοφοροῦντα, ἢ τὸ ὄχημα τὸ μεταβιβάζον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον τὸν πραγματικὸν πλοῦτον. Ἄλλως, ἐὰν νόσος ἐνσκήψασα καταστρέψῃ καὶ τὰ ποίμνια τοῦ ποιμένος καὶ τοὺς ἀροτῆρας βόας τοῦ γεωργοῦ καὶ τὰ φορτηγά, ἕνεκα δὲ ἀνομβρίας ἢ πολυομβρίας, ἢ χειμῶνος βαρέος, καταστραφῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς καὶ οἱ ἐλαιῶνες καὶ οἱ λεμονῶνες, ἢ ἐν πολέμῳ πυρποληθῶσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, ἐρημωθῇ δὲ ἡ γῆ, κλεισωσι δὲ τὰ ἐργοστάσια, δὲν ἔπεται ὅτι ἕνεκα τῶν δυστυχῶν τούτων συμβεβηκότων, θέλουσιν ἐξαφανισθῇ συνάμα καὶ τὰ νομίσματα, ἀλλὰ μόνα τὰ κεφάλαια. Καταστρα-

φέντων δὲ κατὰ μέγα μέρος τῶν κεφαλαίων, οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἐκπέσει, αἱ δὲ παραγωγικαὶ ἐργασίαι θέλουσι περισταλῆ καὶ οἱ φόροι οἱ ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων πηγάζοντες θέλουσιν ἐκλείψει. Τὰ νομίσματα λοιπὸν δὲν ταυτίζονται μὲ τὰ κεφάλαια, καὶ εἶναι τὸ ἐλάχιστον αὐτῶν μέρος. Τὸ νομισματικὸν τῆς Γαλλίας κεφάλαιον μόλις συμποσοῦται εἰς 3 ἢ 4 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, ἐνῷ αἱ ἐτήσιοι αὐτῆς πρόσοδοι ὑπολογίζονται εἰς 12 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, ὅπερ ὑποτίθησι ἐθνικὴν περιουσίαν περίπου 150 χιλιάδων ἑκατομμυρίων.

Ὡσαύτως δὲ ἡ μὲν προσοδοφόρος περιουσία τῆς Μ. Βρεταννίας ὑπολογίζεται εἰς 200 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ., ἡ δὲ πρόσοδος αὐτῆς ὑπερβαίνει τὰς 15 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, τὸ δὲ νομισματικόν της κεφάλαιον περιορίζεται εἰς 600 ἑκατομμύρια.

Παρατηρῶ ἤδη 1) ὅτι τὸ ποσὸν τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων τὸ κυκλοφοροῦν ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, εἶναι ἀείποτε ἀνάλογον πρὸς τὸ σύνολον τῶν συναλλαγῶν αὐτῆς· 2) ὅτι ὅσῳ ἡ κυκλοφορία τοῦ νομίσματος εἶναι ζωηροτέρα, τόσῳ ὀλιγωτέρου ποσοῦ νομισμάτων δεῖται ἡ κοινωνία αὕτη πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῶν συναλλαγῶν. Ἐξηγοῦμαι· Ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι ἐτησίως πραγματικαὶ ἀξίαι ἔν τινι χώρᾳ ἀνταλλάττονται διὰ τῶν νομισματικῶν μονάδων τῶν κυκλοφορουσῶν ἐτησίως ἐντὸς αὐτῆς. Ὑποτεθείσθω λοιπὸν ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι ἐτησίως πραγματικαὶ ἀξίαι συμποσοῦνται εἰς 200 ἑκατομμύρια, ὅτι δὲ τὸ κυκλοφοροῦν νομισματικὸν κεφάλαιον δὲν ὑπερβαίνει τὰ 50 ἑκατομμύρια ἤτοι τὸ $^1/_4$ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ἀξιῶν. Κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, ἑκάστη νομισματικὴ μονὰς θέλει χρησιμεύει ἐτησίως εἰς 4 ἀνταλλαγὰς πραγματικῶν μονάδων. Ἐὰν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι τὸ νομισματικὸν

κεφάλαιον ἐδιπλασιάσθη, τῶν πραγματικῶν μονάδων ὑπαρχουσῶν τῶν αὐτῶν, πᾶσα νομισματικὴ μονὰς θέλει ἀνταλλάττεσθαι δὶς μόνον τοῦ ἔτους διὰ μονάδος πραγματικῆς ἰσοτίμου· καθόσον ὁ κομιστὴς μιᾶς δραχμῆς κέκτηται οὕτως εἰπεῖν πίστωσιν ἐπὶ ἀξίας ἴσης τῷ $\frac{1}{200\,000\,000}$ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ἀξιῶν· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἑκάστη νομισματικὴ μονὰς θέλει ἐκπέσει κατὰ τὸ $^1/_2$ τῆς ἀξίας αὐτῆς, ἤτοι τὰ ἐμπορεύματα θέλουσι γείνει δὶς ἀκριβώτερα.

Συμπεραίνω ὅτι διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πραγματικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, πολλαπλασιάζεται καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀπολαύσεις ἡμῶν· διὰ δὲ τῆς ἀφθονίας τῶν νομισμάτων, αὐτῶν μὲν ἡ ἀξία ἐκπίπτει, σχετικῶς δὲ ἡ ἀξία τῶν πραγματικῶν κεφαλαίων αὐξάνει. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, τοῦ πλούτου αὐξανομένου, καὶ τὸ νόμισμα πρέπει νὰ πολλαπλασιασθῇ κατὰ λόγον τοῦ συνόλου τῶν συναλλαγῶν, ἢ νὰ λάβῃ μείζονα ἐνέργειαν· τὸ δεύτερον δὲ εἶναι κατὰ πάντα οἰκονομικώτερον καὶ παρεκτικὸν μείζονος ὠφελείας· καθότι ὅσῳ δι' ἐλάσσονος ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου παράγομεν μείζονα ὠφέλειαν, τόσῳ πλουτοῦμεν, πολλαπλασιάζοντες τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους ἡμῶν.

Εἶπον ὅτι, τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων ταχυτέρας οὔσης, ἡ κοινωνία δεῖται ἐλάσσονος ποσοῦ νομισμάτων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῶν ἀνταλλαγῶν. Παρατηρητέον 3) ὅτι ἐν χώρᾳ πλουσίᾳ καὶ βιομηχανικῇ, τὸ ἀργύριον ἀναπληροῦται διὰ τῆς πίστεως. Τῷ ὄντι, ἐν χώρᾳ βιομηχανικῇ καὶ πλουσίᾳ, οὐ μόνον παντὸς εἴδους ἰδιωτικὰ ὁμόλογα, συναλλαγματικαί, πωλήσεις ἐπὶ πιστώσει, συμψηφισμοὶ ἢ ἀντικαταστάσεις μεριδούχων ἀναπληροῦσι τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν ἔτι μᾶλλον διευκολύνουσι τὰς συναλλαγάς. Καθόσον λοιπὸν τὰ ἔθνη πλουτοῦσιν, ἀνταλλάττοντα πλείονα, ἔχουσι καὶ

μείζονα ἀνάγκην νομισμάτων· ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη ἀναπληροῦται πρῶτον μὲν διὰ τῆς ζωηροτέρας τῶν νομισμάτων κυκλοφορίας, δεύτερον δὲ διὰ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἐν γένει τῶν τραπεζιτικῶν ἐργασιῶν καὶ τοῦ ἀργυρίου. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἕκαστος ἔμπορος δὲν εἶναι καὶ φύλαξ τῆς ἑαυτοῦ χρηματικῆς περιουσίας, ἀλλ' ὑπάρχουσι τραπεζῖται (Bankers), εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων συγκεντροῦνται τὰ χρήματα τῶν ἰδιωτῶν, αἱ δὲ πληρωμαὶ ἐνεργοῦνται δι' ἐπιταγῶν (Check) ἐφ' ἑκάστου τραπεζίτου, καὶ τὰ ἀμοιβαῖα χρέη συμψηφίζονται εἰς κοινὸν ἐκκαθαριστήριον (clearing-House). Προσέτι δὲ καὶ τὰ περιττὰ τῶν τραπεζιτῶν χρήματα συγκεντροῦνται εἰς τὰς Τραπέζας. Ἐκ τῆς συγκεντρώσεως δὲ ταύτης τῶν ἰδιωτικῶν χρημάτων ἐξηγεῖται πῶς κατὰ μὲν τὸ 1839, διὰ 66,275,600 λιρῶν εἰς χρήματα ἢ εἰς γραμμάτια ἐπληρώθησαν εἰς τὸ clearing-House 954,401,600 λίραι· δηλ: κατὰ μέσον ὅρον, διὰ 200,000 λιρῶν, ἐπληρώθησαν καθ' ἑκάστην 3,000,000 λιρῶν, ἤτοι διὰ μιᾶς λίρας 15 (1).

Ὁ Χανκιέ διοικητὴς τῆς ἀγγλικῆς Τραπέζης βεβαιοῖ ὅτι κατὰ τὸ 1856, ἡ Τράπεζα αὕτη ἐξώφλησε δι' ἐπιταγῶν, συμψηφισμῶν κ.τ.λ. 47 χιλιεκατομμύρια φράγκων.

Ὁ δὲ Βατβῆς παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῷ καταστήματι ἐν' ᾧ ἐκκαθαρίζονται ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ἀμοιβαῖοι λογαριασμοί, δηλ: ἐν τῷ clearing-House, διὰ 200,000 λιρῶν ἐξοφλοῦνται 10,000,000 λιρῶν, ἤτοι διὰ μιᾶς λίρας 50 (2).

Οὕτω λοιπόν, ὁτὲ μὲν διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ μεριδούχου, virement des parties, ἢ διὰ διαβιβάσεως ἐπιταγῶν, Check, ἢ διὰ συμψηφισμοῦ, ὁτὲ δὲ διὰ παραχωρήσεως

---

(1) De la monnaie Mich. Chev. σελ. 414.

(2) Τ. Α. Μαθ. Ηολ. Οἰκον. σελ. 380.

συναλλαγμάτων ἀντὶ μετρητῶν, ἐξοικονομεῖται τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον, καὶ μεγάλα χρέη ἐξοφλοῦνται διὰ μικροῦ ποσοῦ νομισμάτων.

Ἀλλ' ἵνα καταστήσω ἐναργεστέραν τὴν δευτέραν πρότασιν περὶ τῆς δραστηριότητος τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων καὶ περὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν διὰ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, ὑποθέτω ὅτι 250 φορτία διανύουσι καθ' ἡμέραν ὡρισμένας ὁδοὺς καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν καταστάσεως, δεόμεθα 500 ἵππων πρὸς μεταφορὰν τῶν εἰρημένων φορτίων. Ἀλλ' ἐὰν αἱ ὁδοὶ βελτιωθῶσιν, ἐννοεῖται ὅτι, ἀντὶ 500 ἵππων καὶ 250 ἁμαξῶν, δὲν θέλομεν ἔχει ἀνάγκην εἰμὴ 100 ἁμαξῶν καὶ 200 ἵππων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ νομισμάτων, ἅτινα θεωροῦνται ὡς ὀχήματα τῶν ἀνταλλαγῶν. Ὅσάκις τὰ ἐμπορεύματα κυκλοφορῶσιν ἐλευθέρως, ἡ δὲ πίστις ἀκμάζῃ καὶ οὐδὲν πρόσκομμα παρεμβάλλεται εἰς τὰς ἀνταλλαγάς, δι' ἐλάσσονος ποσοῦ νομισμάτων κατορθοῦται ὅ,τι ἤθελεν ἄλλως κατορθωθῆ διὰ ποσοῦ νομισμάτων μεγαλειτέρου.

Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ περὶ τῆς νομισματικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν διατρέχον τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ του, διέρχεται τρεῖς περιόδους καλῶς διακεκριμένας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον, αἱ ἀνάγκαι εἰσὶ περιωρισμέναι, τὰ κεφάλαια εὐάριθμα, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἰς τὰ σπάργανά του καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἀσθενεῖς. Ὅθεν καὶ τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μικρόν, ἐκτὸς μόνον ἐὰν τὸ ἔθνος τοῦτο κέκτηται μεταλλεῖα, ἢ μετερχόμενον ὡς ἡμεῖς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, εἰσκομίζῃ χρήματα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίοδον, καθόσον τὰ μὲν ἔργα καταμερίζονται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ αἱ συναλλαγαὶ αὐξάνουσιν ἀναλόγως, καὶ τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον πολλαπλασιάζεται. Κατὰ τὴν

τρίτην τέλος περίοδον, διὰ τῆς πίστεως ἀναπληροῦται ἐν μέρει ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος καὶ σχετικῶς πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πλοῦτον τὸ νομισματικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον ἐλαττοῦται. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Ἀγγλίᾳ, πλουσιωτέρᾳ τῆς Γαλλίας, τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον περιορίζεται εἰς 600 ἑκατομ. φράγκων, ἐν Γαλλίᾳ δὲ ἀναβαίνει εἰς 4,000 ἑκατομμύρια, περίπου εἰς τὸ $^1/_3$ ἢ $^1/_4$ τῶν ἐν Εὐρώπῃ κυκλοφορούντων νομισματικῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ὑπολογίζονται εἰς 10 ἢ 12 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φράγκων (1).

(1) Κατὰ τὸ 1848, ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ ὑπῆρχον χρυσοῦ μὲν 14,084,000,000, ἀργύρου δὲ 20,120,000,000, ἤτοι χρυσοῦ 4,203,600 χιλιόγραμμα καὶ ἀργύρου 90,540,000· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1848 μέχρι τοῦ 1865 τὸ ποσὸν τῶν δύω πολυτίμων μετάλλων ὑπερίβη τὰς 40,000,000,000.

ΒΙΒΛΟΣ Γ'.

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.

Ἴδομεν ὅτι τὰ κεφάλαια, δηλ: πᾶν ὅ,τι δημιουργηθὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἀπεταμιεύθη ὅπως χρησιμεύσῃ πρὸς παραγωγήν, οἷον ἡ πρώτη ὕλη τῆς βιομηχανίας, τὰ κτήνη, τὰ πλοῖα, αἱ ἅμαξαι, τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν, αἱ μηχαναί, ἤτοι αἱ ἄψυχοι καὶ ἔμψυχοι τῆς βιομηχανίας δυνάμεις εἰσὶ τὰ ὑλικὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα.

Ἴδομεν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ πλοῦτος κέκτηται καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνταλλάττεσθαι πρὸς ἄλλα προϊόντα· ὅτι δὲ πᾶσα ἀνταλλαγὴ ἢ ἀγορὰ καὶ πώλησις προϋποτίθησι 1) μὲν ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν· 2) δὲ ἀνταλλακτικὰ μέσα, ἤτοι προϊόντα· 3) ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ πρᾶξίν τινα μετακομιστικήν, καὶ 4) νόμισμα δι' οὗ ἐξισοῦνται αἱ ἄνισοι ἀξίαι καὶ ἐκτελοῦνται εὐχερῶς αἱ πωλήσεις ἢ αἱ ἀνταλλαγαί. Ἀλλ' ἐὰν τὰ μὲν κεφάλαια ὦσι τὰ ὑλικὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα, τὰ δὲ χρήματα τὰ ὑλικὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ π ί σ τ ι ς εἶναι τὸ ἠθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια καὶ τὰ χρήματα εἰς χεῖρας τῶν τε παραγωγῶν καὶ τῶν ἀναλωτῶν. Ἡ πίστις τεκμηριοῦται ἰδίως διὰ τῶν

δανείων καὶ διὰ τῶν ἐπὶ πιστώσει πωλήσεων τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων.

Καὶ ὁτὲ μὲν τὰ δάνεια συνομολογοῦνται ἐπὶ συναλλάγμασιν ἢ ἐμπορικοῖς γραμματίοις, ὁτὲ δὲ ἐπὶ καταθέσει ἐμπορευμάτων, μετοχῶν, ἢ χρεωγράφων, ὁτὲ δὲ ἐπὶ ὑποθήκῃ ἢ ἐνεχύρῳ.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς πίστεως τὰ κεφάλαια ἀποκτῶσι τὴν ἰδιότητα τοῦ κυκλοφορεῖν, ζωογονοῦντα διὰ τῆς εὐκινησίας των τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Δι' αὐτῆς πάλιν τὰ διαθέσιμα χρήματα καὶ τὰ ἀργὰ κεφάλαια παραδίδονται εἰς χεῖρας ἐνεργούς, εἰς χεῖρας δημιουργικάς, ἐνῷ ἄλλως ἤθελον μένει ἄκαρπα καὶ νεκρά. Διὰ τῆς πίστεως διαθέτομεν πόρους μέλλοντας, πόρους μὴ παραχθέντας ἔτι, πρὸς ἀπόκτησιν κεφαλαίων ὑπαρχόντων· οὕτω δὲ οἱ μὲν καρποὶ ἐργασίας προγενεστέρας χρησιμεύουσι πρὸς ἐνίσχυσιν ἐνεστώσης ἐργασίας, ὁ δὲ παραχθεὶς πλοῦτος πρὸς δημιουργίαν πλούτου μὴ ὑπάρχοντος. Διὰ τῆς πίστεως, ὁ μὲν ἔμπορος παρέχει ὄργανα, σπόρον ἢ φυτείας τῷ γεωργῷ, ὁ δὲ γεωργός, ἢ ὁ ποιμὴν τὴν πρώτην ὕλην· οἷον τὸ μαλλίον, τὸν βάμβακα, τὴν μέταξαν ἢ τὸ λίνον τῷ τεχνουργῷ, ὁ δὲ τεχνουργός, τὰ τεχνουργήματα αὐτοῦ τῷ μεγαλεμπόρῳ· ὁ δὲ μεγαλέμπορος τὰ ἐμπορεύματα αὐτοῦ τῷ μικρεμπόρῳ, ὅστις παρέχει ταῦτα τῷ ἀναλωτῇ. Ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνης, καταθέτομεν τὴν χρηματικὴν ἡμῶν περιουσίαν εἰς χεῖρας τοῦ τραπεζίτου· ὁ δὲ τραπεζίτης χορηγεῖ τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια τῷ βιομηχάνῳ ἢ ἰδιοκτήτῃ, καὶ διὰ τῶν προκαταβολῶν τούτων πολλαπλασιάζονται καὶ αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀνταλλαγαί.

Ἡ πίστις λοιπὸν προϋποτίθησιν ἠθικὰς σχέσεις καὶ ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, καθότι ὁ π ι σ τ ο δ ό τ η ς παραδίδων

εἰς τὸν π ι σ τ ο ῦ χ ο ν πραγματικὸν κεφάλαιον λαμβάνει ἀντ' αὐτοῦ ἁπλοῦν ὁμόλογον, οἷον συναλλαγματικὴν ἢ γραμμάτιον εἰς διαταγὴν κ.τ.λ., τῶν ὁποίων τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυᾶται ἡ φιλοπονία, ἡ ἱκανότης, ἡ δεξιότης καὶ ἠθικότης τοῦ πιστούχου. Ὥσπερ δὲ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης καὶ εὐνομίας, θάλλει ἡ βιομηχανία, μαραίνεται δὲ ἕνεκα τῆς ἀδικίας τῶν κρατούντων ἢ τῆς κακονομίας, οὕτω καὶ διὰ τοῦ αὐθαιρέτου, τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῶν πολέμων ἐξαφανίζεται ἡ πίστις, καὶ ἀντὶ ζωῆς καὶ κινήσεως, ἡ κοινωνία ἀναδεικνύει σημεῖα νεκρώσεως καὶ θανάτου.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Μ. ΦΑΛΤΑΙΤΣ

Διὰ τῆς πίστεως πολλαπλασιάζονται αἱ ἑταιρίαι καὶ αἱ τράπεζαι, πλουτίζονται τὰ ταμιευτήρια καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ ἐλάχιστα μόρια τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.

Εἶπον ὅτι ὁ πιστοῦχος παραδίδει ὁμόλογον εἰς χεῖρας τοῦ πιστοδότου. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ὅσῳ τοῦτο κυκλοφορεῖ εὐκολώτερον, μεταβιβαζομένων τῶν δικαιωμάτων τοῦ πρώτου πιστωτοῦ εἰς ἑτέρους πιστωτὰς ἀλλεπαλλήλως ἀντικαθιστῶντας τὸν πρῶτον, τόσῳ ἐντελεστέρα ἡ πρὸς αὐτὸ πίστις· αἱ δὲ πιστωτικαὶ ἀξίαι κυκλοφοροῦσαι χρησιμεύουσιν ὡς νόμισμα εἰς χεῖρας τοῦ πιστοδότου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν φύσιν τῆς πίστεως. Ἐν τοῖς περὶ ὑποθηκικῶν καὶ προεξοφλητικῶν τραπεζῶν κεφαλαίοις θέλομεν ἐπιληφθῆ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ καταδείξει λεπτομερέστερον τὴν φύσιν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται 1) ὅτι ἡ πίστις εἶναι τὸ ἠθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοὺς καὶ παραγωγικάς· 2) ἐπειδὴ διὰ τῆς πίστεως, τὰ μὲν ἀργὰ κεφάλαια καθίστανται ἐνεργητικά, τὰ δὲ ἐμπορεύματα ἢ τὰ ἀναλώματα ἀντὶ νὰ μένω-

σιν ἀνωφελῶς ἐπισεσωρευμένα ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς ἀποθήκαις παραδίδονται εἰς χεῖρας τῶν ἀναλωτῶν, ἄρα ἡ πίστις δὲν εἶναι μόνον μεταβιβαστική, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ καὶ γεννητικὴ πλούτου.

Βεβαίως διὰ τῆς ἁπλῆς μεταβιβάσεως κεφαλαίου ἀπὸ τοῦ πιστοδότου εἰς τὸν πιστοῦχον δὲν παράγεται νέον κεφάλαιον, καθότι τὰ νέα κεφάλαια διὰ τῆς φιλοπονίας μόνον καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως παράγονται· ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα κεφάλαια χρησιμοποιοῦνται παραγωγικὰ γινόμενα.

3). Διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἀναπληροῦται ἡ χρεία τῶν χρημάτων, ἐξοικονομεῖται τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον καὶ ὁ μεταλλικὸς πλοῦτος χρησιμεύει εἰς θεραπείαν ἑτέρων κοινωνικῶν ἀναγκῶν.

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται ὅτι αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι ἀπαρτίζουσιν αὐθύπαρκτα κεφάλαια, καθότι αἱ ἰδανικαὶ αὗται ἀξίαι εἰσὶν ἁπλαῖ ἐπιταγαὶ διὰ πραγματικῶν κεφαλαίων ἐξοφλητέαι· ναὶ μὲν διὰ τῆς πίστεως ζωογονοῦνται τὰ πραγματικὰ κεφάλαια κυκλοφορικὰ καὶ εὐκίνητα γινόμενα· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τοῦτο κατορθοῦται, εἰ καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι κεφάλαιον.

4). Ἐλλείψει πίστεως, ἥ τε παραγωγὴ καὶ ἡ κατανάλωσις περιστέλλονται, ἕνεκα τῆς δυσχερείας τῆς ἐκτελέσεως τῶν συναλλαγῶν διὰ μετρητῶν.

5). Ἐὰν ὁ δανειζόμενος χρήματα ἢ ὁ ἀγοράζων ἐπὶ πιστωσει, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὅσα ἐδανείσθη, ἢ ἠγόρασε, τὰ καταδαπανήσῃ, ὁ πλοῦτος ἀντὶ νὰ αὐξήσῃ διὰ τῆς πίστεως καταστρέφεται.

Ἡ πίστις ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πιστούχου, καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων αἵτινες δι' αὐτῆς ἐμψυχοῦνται, διαιρεῖται εἰς πίστιν ἐμπορικὴν ἢ βιομηχανικήν,

εἰς πίστιν ὑποθηκικήν, κτηματικὴν ἢ γεωργικήν, καὶ εἰς πίστιν προσάλληλον, mutuel.

Ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις θέλω κατὰ σειρὰν διεξηγήσει τὰς πολυτρόπως συναπτομένας κυριωτέρας πιστωτικὰς σχέσεις, καὶ ἀποδείξει ὅτι ἡ πίστις ἐντὸς μὲν λογικῶν ὁρίων λειτουργοῦσα ἀποβαίνει ἀείποτε λυσιτελὴς καὶ καρποφόρος· ὁσάκις ὅμως ὡς οἱ ἄφρονες καὶ ἀδέξιοι μηχανικοί, τὰ πιστωτικὰ καταστήματα ἐπιτείνωσι τὸν ἀτμὸν ὑπὲρ τὸ δέον, προκαλοῦσι διὰ τῆς ἀπερισκεψίας ἢ πλεονεξίας των ἐκρήξεις καὶ καταστροφὰς τῶν ὁποίων αὐτὰ πρῶτα γίνονται τὰ ὑπαίτια θύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΤΙΚΩΝ ΑΥΤΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ.

Ἡ ἐμπορικὴ ἢ βιομηχανικὴ πίστις παρίσταται ὑπὸ ποικίλας καὶ παντοίας μορφάς· μία δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ συναλλαγματικαὶ αἴτινες εἰσὶ τὸ κύριον τῆς χρηματεμπορίας ὄργανον.

Ἀλλὰ τί ἐστι συναλλαγή; Ἡ συναλλαγὴ ἢ ἡ χρηματεμπορία εἶναι ἡ πρᾶξις δι' ἧς ἀνταλλάττομεν τὰ νομίσματα πρὸς ἄλληλα· διαιρεῖται δὲ εἰς μικρὰν συναλλαγήν, change menu, παρόντων χρημάτων μὲ παρόντα χρήματα, καὶ εἰς συναλλαγὴν πραγματικήν, change réel, δηλ: παρόντων μὲ ἀπόντα χρήματα.

Ἡ μικρὰ συναλλαγὴ συνίσταται εἰς τὴν ἀνταλ-

λαγὴν παντοίων νομισμάτων πρὸς ἄλληλα. Οἱ νομισματαλλάκται ἀνταλλάττοντες τὰ νομίσματα ταῦτα προσπορίζονταί τι κέρδος. Τὰ δὲ νομίσματα γίνονται παρ' αὐτῶν δεκτὰ κατὰ λόγον τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Τὰ ἔργα ταῦτα ἐξασκοῦνται ὑπὸ τῶν λεγομένων κολλυβιστῶν ἢ ἀργυραμοιβῶν· (changeurs). Θεωροῦνται δὲ σήμερον ὡς ἧττον σπουδαῖα· ἐνῷ ἄλλοτε, ὅτε δηλ: ἡ Εὐρώπη κατεκερματίζετο εἰς πλείστας ἡγεμονίας ἢ κυριαρχίας, πλῆθος δὲ ἑτερογενῶν νομισμάτων ἐκυκλοφόρει ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κράτους, ἡ κερδοσκοπία αὕτη ἦτο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων· ἡ δὲ πραγματικὴ συναλλαγή, change réel, ἣν ὀνομάζομεν ἁπλῶς «συναλλαγήν», συνίσταται εἰς τὴν παραχώρησιν χρημάτων ὀφειλομένων ἡμῖν εἰς ἕτερον τόπον ἢ τὸν ἐν ᾧ συνάπτεται ἡ σύμβασις. Καὶ εἰ μὲν παραχωρῶμεν χρήματα πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἐξωτερική· εἰ δὲ παραχωρῶμεν χρήματα ὀφειλόμενα ἡμῖν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἐσωτερική. Οἱ παραχωροῦντες τὰ χρήματα ταῦτα λαμβάνουσι τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς ἐμπορεύματα ἢ εἰς χρήματα παρὰ τῶν πρὸς οὓς μεταβιβάζεται ἡ πίστωσις, ἐκχωροῦσι δ' αὐτοῖς τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀφειλετῶν ἢ ἀνταποκριτῶν αὐτῶν καὶ συναλλαγματικὴν δι' ἧς ἐντέλλονται τὴν πληρωμὴν εἰς διαταγὴν τοῦ λήπτου. Τὰ γραμμάτια λοιπὸν τὰ χρησιμεύοντα πρὸς τὰς συναλλαγὰς τῶν χρημάτων ἐν τόποις διαφόροις ὀνομάζονται συναλλαγματικαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται πρόδηλον ὅτι ἡ σύμβασις περὶ συναλλαγῆς χρημάτων δὲν εἶναι αἱ συναλλαγματικαί. Αἱ συναλλαγματικαί εἰσι τὸ συμβόλαιον ἢ ἡ ἀπόδειξις τῆς συναλλαγῆς καὶ τὸ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συναλλαγῆς ὄργανον. Ὁ πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ συναλλαγματικὴ δὲν ἐνα-

σκεῖ ὡς ἐπὶ τῶν ἐκχωρήσεων ἀλλοτρίαν ἀπαίτησιν, ἀλλὰ γίνεται κύριος αὐτῆς, σωματωθέντος οὕτως εἰπεῖν τοῦ δικαιώματος· ὥστε ὁ ἀποδέκτης δὲν δικαιοῦται νὰ προτείνῃ τῷ λήπτῃ τὰς κατὰ τοῦ ἐκδότου ἐνστάσεις.

Διεξηγήσωμεν εἰδικώτερον τὸν προορισμὸν καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν συναλλαγματικῶν ἀπαρτιζουσῶν ἓν τῶν τριῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας.

Τίς ὁ προορισμὸς παντὸς ἐμπορικοῦ γραμματίου ἢ συναλλαγματικῆς; Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ νομίσματος διὰ πιστωτικῆς τινος ἀξίας. Ἔμπορος ἀποστέλλει ἐμπορεύματα εἰς πόλιν τινὰ τοῦ κράτους, καὶ πιστούμενος οὕτω παρὰ τοῦ πρὸς ὃν ἀπηυθύνθησαν τὰ ἐμπορεύματα, ἐκδίδει ἐπ' αὐτοῦ συναλλαγματικὴν πληρωτέαν εἰς τρίτον πρόσωπον ἐντὸς ῥητῆς προθεσμίας. Ἡ συναλλαγματικὴ λοιπὸν ἣν ἐκδίδει ὁ πιστοδότης ἐπέχει τόπον νομίσματος. Τοὐναντίον δὲ, ἔμπορος ἢ τεχνουργός, ἀντὶ τῶν εἰς αὐτὸν χορηγηθέντων ἐμπορευμάτων, ἐκδίδει ἐπί τινος ὀφειλέτου του συναλλαγματικὴν πληρωτέαν εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἔμπορος τῆς Σύρου ὀφείλει πρὸς ἔμπορον τῶν Πατρῶν δραχ. 5,000· ὁ ἔμπορος τῶν Πατρῶν ἤτοι ὁ πιστοδότης δύναται νὰ πληρωθῇ τὰς 5,000 δραχμὰς ἐκδίδων συναλλαγματικὴν ἐπὶ τοῦ ὀφειλέτου αὐτοῦ καὶ εἰς διαταγὴν τρίτου τινὸς λήπτου τῆς συναλλαγματικῆς, ὅστις κατέβαλεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ ἀντίτιμον. Ὡσαύτως δὲ ὁ πιστοῦχος, ἤτοι ὁ ἔμπορος τῆς Σύρου, δύναται νὰ ἐκδώσῃ εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ αὐτοῦ συναλλαγματικὴν πληρωτέαν ὑπὸ τοῦ ὀφείλοντος αὐτῷ ἴσον ποσὸν ἐν Πάτραις. Κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἡ συναλλακτικὴ πρᾶξις εἶναι ἐσωτερική, ἐνεργουμένη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τοῦ κράτους.

Ἰδοὺ δὲ καὶ ἕτερον παράδειγμα ἐξωτερικῆς συναλλακτικῆς πράξεως. Οἱ ἔμποροι τῆς Αἰγύπτου ἀποστέλλουσι βάμβακα ἢ ἕτερα προϊόντα τῆς Αἰγύπτου εἰς Εὐρώπην, καὶ ἵνα πληρωθῶσιν, ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς ἐπὶ τῶν ἀγοραστῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν προϊόντων· δηλ: πωλοῦσι χρήματα ἤτοι λίρας· Ἐκποιοῦντες δὲ τὰς συναλλαγματικὰς ταύτας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Σύρῳ ἢ ἐν Σμύρνῃ πληρώνονται· ὁ δὲ ἀγοράσας αὐτὰς ἔμπορος ἀποστέλλει αὐτὰς εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του τοῦ κατοικοῦντος ἐν Λονδίνῳ ἢ ἐν Μασσαλίᾳ, ὅστις ἐξαργυρώνει ἐμφανίζων αὐτὰς εἰς τὸν ἀγοραστὴν τοῦ αἰγυπτιακοῦ βάμβακος. Προσέτι ἡ Ἑπτάνησος καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐξάγουσι 120 ἑκατομμύρια σταφίδος· ὅπως δὲ οἱ ἔμποροι οἱ ἀποστέλλοντες τὸν καρπὸν τοῦτον εἰς Ἀγγλίαν, πληρωθῶσι τὸ τίμημα αὐτοῦ, ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς ἐπὶ Λονδίνου, ὧν τὸ ἀντίτιμον καταβάλλεται εἰς χεῖράς των ὑπὸ τοῦ λήπτου τῆς συναλλαγματικῆς· ὁ δὲ λήπτης τῆς συναλλαγματικῆς ὀφείλων εἰς Λονδῖνον στέλλει αὐτὰς εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του πληρωνομένου οὕτως ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ τοῦ σταφιδοκάρπου.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι, ἄνευ συναλλαγματικῶν οἱ πιστοῦχοι ἠναγκάζοντο ἐν γένει νὰ μεταφέρωσι χρήματα, ὅπως πληρώνωσι τὰ παρ' αὐτῶν ἀγοραζόμενα ἐμπορεύματα. Ἐκ τούτου δὲ ἀπώλεια χρόνου, κίνδυνοι, ἔξοδα μεταφορᾶς, ἀνατίμησις ἐμπορευμάτων, καταστολὴ ἑπομένως καὶ τῶν καταναλώσεων καὶ τῆς παραγωγῆς.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη τοὺς λόγους τῆς ἐπινοήσεως τῶν συναλλαγματικῶν. Πολλοὶ ἀποδίδουσι τὴν ἐπινόησιν αὐτῶν εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἢ Φλωρεντινοὺς ἀποδιωχθέντας ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀποδιωχθέντες τῆς Γαλλίας ἐπὶ Φιλλίππου Αὐγούστου κατὰ τὸ

1181, καὶ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακροῦ κατὰ τὸ 1316, κατέφυγον εἰς Λομβαρδίαν· ἐκεῖθεν δὲ ἐξέδωκαν συναλλαγματικὰς εἰς διαταγὴν περιηγητῶν ἀποδημούντων εἰς Γαλλίαν. Οἱ περιηγηταὶ οὗτοι ἀποδόντες τὸ ἀντίτιμον τῶν συναλλαγματικῶν τούτων εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἐπληρώθησαν ἐν Γαλλίᾳ διὰ τῶν ὀφειλομένων εἰς αὐτοὺς χρημάτων. Ἕτεροι δὲ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς Φλωρεντινοὺς τὴν ἐπινόησιν ταύτην, διωχθέντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Γιβελίνων. Ὁ Michel Chevalier, εἷς τῶν διασημοτέρων οἰκονομολόγων καὶ διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης, παραδεχόμενος τὴν πρώτην γνώμην, ἀποφαίνεται ὅτι· « τὸ ἐπικρατοῦν τότε »πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς ἠνάγκασεν ὁμάδα τινὰ ἀνθρώ»πων, τοὺς Ἰουδαίους, ἀμυνομένους πρὸς τὴν βίαν, νὰ ἐπι»νοήσωσιν ὄργανόν τι μεταβιβαστικὸν χρημάτων ἀπὸ τό»που εἰς τόπον, ἤτοι τὴν συναλλαγματικήν, θεωρουμένην »σήμερον ὡς τὴν κρηπῖδα τῶν πιστωτικῶν ἐργασιῶν ». Ἕτεροι πάλιν ἰσχυρίσθησαν ὅτι αἱ συναλλαγματικαὶ προέκυψαν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξαγωγῆς τῶν χρημάτων καὶ τοῦ ἐκτοκισμοῦ αὐτῶν, καθότι διὰ τῆς ἐκδόσεως συναλλαγματικῶν καὶ ἡ ἐξαγωγὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων κατωρθοῦτο καὶ οἱ τόκοι τῶν χρημάτων ἐκαλύπτοντο.

Ἀλλ' οὗτοι οἱ λόγοι δὲν εἶναι ἀποχρῶντες, οὐδ' ἐξηγοῦσι τὴν χρείαν τῶν συναλλαγματικῶν. Βεβαίως διὰ τῶν συναλλαγματικῶν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸ ἀντίτιμον τῆς χρηματικῆς ἡμῶν περιουσίας ἐκτὸς τοῦ κράτους, οὐχ ἧττον δὲ τοῦτο κατορθοῦται καὶ δι' ἀγορᾶς καὶ ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων. Προσέτι ὑπάρχει ἀναντίῤῥητον ὅτι διὰ τῶν συναλλαγματικῶν καλύπτονται οἱ τόκοι. Ἀλλὰ καὶ διὰ παντὸς ἄλλου χρεωστικοῦ ἐγγράφου δυνάμεθα νὰ καλύψωμεν τοὺς συνομολογηθέντας τόκους.

Ἐρωτῶμεν λοιπόν· ἐκ τίνος ἀνάγκης κοινωνικῆς ἀνε-

φύησαν αἱ συναλλαγματικαί; Τίς ὁ ἀληθὴς αὐτῶν προορισμός;

Αἱ συναλλαγματικαὶ δὲν ἦσαν τὸ κύριον καὶ σύνηθες ὄργανον τῶν συναλλαγῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς τοῦτο συμβαίνει κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους.

Ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ τραπεζιτικῷ τοῦ Ἰσοκράτους ἀνευρίσκεται ἀδιστάκτως ἡ ἐκ τῆς συναλλαγῆς παραγομένη ἐνοχικὴ σχέσις, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα ἦσαν λίαν σπάνια καὶ δὲν ἔφερον τὸν τύπον « εἰς διαταγὴν » οὗ ἄνευ ἡ συναφθεῖσα σχέσις περιορίζεται εἰς μόνα τὰ ἀπ' ἀρχῆς συμβληθέντα δύο πρόσωπα· « ἐγὼ μὲν ὦ ἄνδρες δικασταὶ »μέλλοντος Στρατοκλέους εἰσπλεῖν εἰς τὸν πόντον, βου»λόμενος ἐκεῖθεν ὡς πλεῖστα ἐκκομίσασθαι τῶν χρημάτων, »ἐδεήθην Στρατοκλέους « τὸ μὲν αὐτοῦ χρυσίον ἐμοὶ κατα»λιπεῖν, ἐν δὲ τῷ Πόντῳ παρὰ τοῦ πατρὸς τοὐμοῦ κομί»σασθαι »· νομίζων μεγάλα κερδαίνειν, εἰ κατὰ πλοῦν μὴ »κινδυνεύοι τὰ χρήματα, ἄλλως τε καὶ Λακεδαιμονίων »ὑπαρχόντων κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον κυρίων τῆς θαλάτ»της. Τούτῳ μὲν οὖν οὐδὲν ἡγοῦμαι τοῦτ' εἶναι σημεῖον, »ὡς οὐκ ἦν ἐνθάδε μοι χρήματα· ἐμοὶ δὲ μέγιστα ἔσεσθαι »σημεῖα τὰ πρὸς Στρατοκλέα πραχθέντα ὡς ἦν μοι παρὰ »τούτῳ χρυσίον· ἐρωτῶντος γὰρ Στρατοκλέους, ὅστις αὐ»τῷ ἀποδώσει τὰ χρήματα, « ἐὰν ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς μὴ ποιή»σῃ τὰ ἐπεσταλμένα », ἤ, αὐτὸς ἐκπλεύσας, ἐμὲ ἐνθάδε »μὴ καταλάβῃ, Πασίωνα αὐτῷ συνέστησα, καὶ ὡμολόγη»σεν οὗτος αὐτῷ καὶ τὸ ἀρχαῖον, καὶ τοὺς τόκους τοὺς γι»γνομένους, ἀποδώσειν. Καί τοι εἰ μηδὲν ἔκειτο παρ' αὐτῷ »τῶν ἐμῶν, οἴεσθ' ἂν αὐτὸν οὕτω ῥᾳδίως τοσούτων χρη»μάτων ἐγγυητὴν γενέσθαι;»

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπάρχει, ὡς ἐρρέθη, συναλλαγὴ μεταξὺ Σωπαίου καὶ Στρατοκλέους, καὶ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ

πρῶτος ἐντέλλεται τῷ πατρὶ αὐτοῦ νὰ πληρώσῃ ὡρισμένον ποσὸν χρημάτων πρὸς τὸν δεύτερον· ἀλλ' ὁ τύπος τοῦ « εἰς διαταγὴν » συναλλάγματος δὲν ὑπάρχει.

Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν ἐκ τίνων κοινωνικῶν συμβεβηκότων παρήχθησαν αἱ συναλλαγματικαὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Εἴπον ὅτι ἐν τῇ ἀρχικῇ τῆς κοινωνίας καταστάσει, αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐκτελοῦνται ἄνευ νομισμάτων. Ἀλλὰ καθόσον αἱ μὲν ἀνάγκαι ἀναπτύσσονται, ὁ δὲ πλοῦτος πολλαπλασιάζεται, αἱ ἀνταλλαγαὶ δεσμεύονται καὶ ἡ χρεία μεσιτικοῦ τινος ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν γίνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπαισθητή· ὅτι δὲ ὡς ἁρμοδιωτέρα πρὸς τοῦτο ὕλη ἐθεωρήθη ἡ τῶν πολυτίμων μετάλλων, χρησιμεύουσα καὶ ὡς μέτρον καὶ ὡς τὸ ἀντίτιμον πάσης ἀξίας. Πρὸς ἐξακρίβωσιν δὲ τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος, ἐπεβλήθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ χαρακτὴρ ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς χρωμένους τῆς καταμετρήσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθόσον ἐξετείνετο ἡ ἐμπορία καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μάλιστα ὅτε αἱ ἐλεύθεραι πόλεις ἐπεχείρουν κοσμοπολιτικὰς ἐπιχειρήσεις, ἡ εὕρεσις καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν νομισμάτων ἀπέβαινε δυσχερής, διά τε τὴν ἀτέλειαν τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων καὶ διὰ τὴν μικρὰν ἀσφάλειαν τῶν ὁδοιπόρων. Ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ ἔμποροι τῶν διαφόρων πόλεων τοῦ αὐτοῦ κράτους ἢ διαφόρων χωρῶν ἀμοιβαίως ἐχρεοῦντο, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ ὁ τρόπος τῆς πληρωμῆς τῶν ἀμοιβαίων τούτων χρεῶν, ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων. Ὁ τρόπος οὗτος συνίσταται εἰς τὰς συναλλαγματικάς, ἐπεχούσας σχεδὸν τόπον νομίσματος, ἕνεκα τῶν ἰδιοτήτων ἃς περιῆψαν εἰς αὐτὰς τὰ ἐμπορικὰ ἔθιμα καὶ νομοθετήματα. Τῷ ὄντι αἱ

συναλλακτικαὶ πράξεις διέπονται ὑπὸ ἐξαιρετικῶν τινων διατάξεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὅσον τάχιον ἐξοφλήσεως τῶν ἐκ συναλλαγῆς ἀπαιτήσεων, ἢ τῆς ἐξομοιώσεως τῶν συναλλαγματικῶν πρὸς τὰ νομίσματα.

Καὶ πρῶτον ὁ ὑπογράψας συναλλαγματικήν, καὶ μὴ ὢν ἔμπορος, ὑπάγεται εἰς τὴν ἐμπορικὴν δικαιοδοσίαν, καθότι ἡ συναλλαγὴ εἶναι πρᾶξις φύσει ἐμπορική (1) καὶ ὑπόκειται οὕτως εἰς προσωπικὴν κράτησιν (2). Χρέη δὲ ἐκ συναλλαγματικῶν δὲν δύνανται νὰ κατασχεθῶσι, καθότι ἡ συναλλαγματικὴ κυκλοφοροῦσα ἀκαταπαύστως δι' ὀπισθογραφήσεως, δὲν μένει εἰς χεῖρας τοῦ πρὸς ἡμᾶς ὀφείλοντος (3). Ὁ δὲ ἀποδέκτης οὐδεμίαν δύναται νὰ προτείνῃ ἔνστασιν τὴν ὁποίαν νὰ μὴ δύναται νὰ ἀποδείξῃ ἐπὶ ἀκροατηρίου (4). Προσέτι δὲ ὁ λήπτης συναλλαγματικῆς γίνεται κύριος αὐτῆς ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἐνσωμάτου πράγματος. Τελευταῖον δὲ πάντες οἱ ὀπισθογράφοι εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, ἐγγυώμενοι οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀπαιτήσεως, de veritate, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὴν προθεσμίαν πληρωμὴν αὐτῆς (5). Ὁ κυριώτερος λοιπὸν λόγος, δι' ὃν αἱ συναλλαγματικαὶ κυκλοφοροῦσι σχεδὸν ὡς τὰ νομίσματα, εἶναι αἱ ἐξαιρετικαὶ διατάξεις δυνάμει τῶν ὁποίων συνετμήθη ὁ μεταξὺ τῆς ἀπαιτήσεως τῆς πληρωμῆς καὶ ἐξοφλήσεως αὐτῶν χρόνος.

Θέλει τις ἀπορήσει πῶς, ἐνῷ οἱ ἔμποροι τῶν διαφόρων πόλεων ἢ χωρῶν ἦσαν χρεωμένοι καὶ πιστωμένοι πρὸς

---

(1) Ἄρθρον 2 τοῦ περὶ ἁρμοδ. τῶν ἐμπορικῶν νόμου.
(2) 732 Πολ. Δικονομίας.
(3) 920 Πολ. Δικονομίας.
(4) 729 Πολ. Δικονομίας.
(5) 118 ἐμπορ. νόμου.

ἀλλήλους, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα χρέη δὲν συνεψηφίζοντο ἄνευ χρήσεως συναλλαγματικῶν. Λ. χ. 10 Ἀθηναῖοι ἔμποροι ὀφείλουσι πρὸς 10 ἐμπόρους τῆς Σύρου 10 χιλιάδας δραχμῶν ἐξ ἐμπορευμάτων ἀποσταλέντων ἐκ Σύρου· 10 δὲ ἔμποροι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἔχουσι νὰ λάβωσι· παρὰ 10 ἐμπόρων τῆς Σύρου ἰσότιμον ἀξίαν ἐξ ἐμπορευμάτων ἀποσταλέντων εἰς Σύρον. Διατί λοιπὸν τὰ χρέη ταῦτα δὲν συμψηφίζονται ἄνευ συναλλαγματικῶν; καθότι οἱ 10 Ἀθηναῖοι, οἱ ἔχοντες νὰ λάβωσιν, οὐδόλως συσχετίζονται πρὸς τοὺς ὀφείλοντας εἰς Σύρον ἐμπόρους τῶν Ἀθηνῶν. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ Ἀθηνῶν καὶ Σύρου, ἐφαρμόζεται κατὰ μείζονα λόγον εἰς ἐμπόρους δύο διαφόρων ἐπικρατειῶν. Ἐν ἀγνοίᾳ λοιπὸν τῶν ἀμοιβαίων τούτων χρεῶν, ἦτο ἀδύνατον νὰ πληρωθῶσι τὰ χρέη ταῦτα ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων. Ἀλλὰ τὸ μέσον, δι' οὗ ἐγνωρίσθησαν οἱ χρεῶσται καὶ πιστωταὶ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ κρατῶν, εἶναι αἱ συναλλαγματικαί. Ὁ Ἀθηναῖος ὁ ὀφείλων εἰς ἔμπορον τῆς Σύρου δρ. 1000 πληρώνει αὐτάς εἰς ἕτερον Ἀθηναῖον ἔχοντα νὰ λάβῃ ἰσότιμον ἀξίαν παρ' ἐμπόρου τῆς Σύρου. Ὁ δὲ ἔχων νὰ λάβῃ Ἀθηναῖος ἐκδίδει συναλλαγματικὴν πληρωτέαν ὑπὸ τοῦ ἐν Σύρῳ ὀφειλέτου του καὶ εἰς διαταγὴν τοῦ ὀφείλοντος Ἀθηναίου εἰς Σύρον δρ. 1,000, ὅστις μεταβιβάζων αὐτὴν εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Σύρῳ πιστωτοῦ του τὸν πληρώνει. Διὰ τοῦ μέσου τούτου, ὁ ἐφ' οὗ ἐκδίδεται ἡ συναλλαγματικὴ ἐξαργυρώνων αὐτὴν πληρώνει τὸ χρέος του πρὸς τὸν ἀπόντα δανειστήν του. Ὁ δ' ἐκδότης τῆς συναλλαγματικῆς, πληρωθεὶς ἅμα τῇ ἐκδόσει αὐτῆς ἐπληρώθη ὑπὸ ὀφειλέτου ἀπόντος δανειστοῦ. Καὶ οὕτω ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων ἐπληρώθησαν διὰ τῆς συναλλαγματικῆς δύο χρέη.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα χρέη, προ-

κειμένου περὶ ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν, δὲν πηγάζουσιν ἐξ ἐμπορικῶν μόνον σχέσεων. Ὁ Gochen (1) παρατηρεῖ ἐλλόγως ὅτι, ὅπως ὁρίσωμεν τὰ ἀμοιβαῖα χρέη δύω ἐθνῶν, ἀνάγκη νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τὰς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων συναπτομένας σχέσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς προκυπτούσας ἐκ τῆς ἀποκτήσεως ἀλλοδαπῶν μετοχῶν καὶ δημοσίων χρεωγράφων καὶ τὰς ἐκ ναύλων, μεσιτικῶν καὶ οἱωνδήποτε ἄλλων ὀφειλῶν, οἷον δαπανῶν γινομένων ὑπὸ ἀλλοδαπῶν διαμενόντων εἰς τὸ κράτος ἢ ὁδοιπόρων· ἐνὶ λόγῳ ἀνάγκη νὰ ὑπολογίσωμεν ἁπάσας τὰς ἀπαιτήσεις ἢ ὑποχρεώσεις αἵτινες ἐπιβαρύνουσιν ἕκαστον κράτος.

Τῷ ὄντι ἐνίοτε ἐπικράτειά τις χρεωθεῖσα πρὸς ἑτέραν τινὰ ἀδυνατεῖ νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ χρέη της δι' ἀποστολῆς χρημάτων, ἢ δι' ἐξαγωγῆς ἐγχωρίων προϊόντων. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν περιπτώσει, συνομολογεῖ δάνειον ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πρὸς ἣν ἀποστέλλει τὰ χρεώγραφα τοῦ δανείου τούτου ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ ποθουμένου ἰσολογισμοῦ. Ἡ Ῥωσσία ἐποιήσατο πολλάκις χρῆσιν τοῦ μέσου τούτου.

Ἀλλ' ὑποθέσωμεν τὸ ἀντίθετον· ὅτι δηλ. κράτος εὐποροῦν κεφαλαίων ἐξάγει πλείω τῶν ὅσα εἰσάγει καὶ ὅτι ἡ πίστωσίς του ἐν συνόλῳ ὑπερβαίνει τὴν χρέωσίν του. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, ἡ ἰσορροπία ἀποκαθίσταται δι' ἀποκτήσεως χρεωγράφων ἀλλοδαπῶν, μετοχῶν, σιδηροδρόμων καὶ ἄλλων πιστωτικῶν ἀξιῶν. Μέγα ποσὸν τοιούτων χρεωγράφων τῆς Ἀμερικῆς εὑρίσκεται εἰς χεῖρας Ἀγγλων κεφαλαιούχων.

Ὡσαύτως δὲ τὰ ἐκ τῆς μεταγωγῆς ἀλλοδαπῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων προκύπτοντα κέρδη, μεσιτικὰ ἢ

(1) Θεωρία τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν Κεφ. ΙΑ'. σελ. 23.

ναῦλοι, συνεπάγονται τὰς αὐτὰς μεταβολὰς περὶ τὰς ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις δύω διαφόρων χωρῶν· τὸ δὲ παρέχον ἔθνος τὰς τοιαύτας ὑπηρεσίας πιστοῦται ἀπέναντι τοῦ ἑτέρου. Τοιαῦται ἦσαν καὶ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Λονδίνου, τῆς παγκοσμίου λέγω ταύτης ἀποθήκης τῶν προϊόντων τῆς Ἰνδικῆς, πρὸς τὰς ἐπιζητούσας τὰ προϊόντα ταῦτα χώρας.

Προσέτι δὲ ὁσάκις πλούσιοι ἀλλοδαποί, διατρίβοντες συνήθως ἐκτὸς τῆς πατρίδος των, δαπανῶσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ἡ τοιαύτη ἐξαγωγὴ ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ κατανάλωσις χρηματικῶν κεφαλαίων, τὰ αὐτὰ παράγει ἀποτελέσματα οἷα καὶ ἡ εἰσαγωγὴ καὶ κατανάλωσις ἀλλοδαπῶν ἐμπορευμάτων.

Τοιούτῳ τρόπῳ ὁσάκις οἱ Ῥῶσσοι εὐπατρῖδαι διατρίβοντες ἐν Λονδίνῳ, ἐν Φλωρεντίᾳ ἢ ἐν Παρισίοις ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς πληρωτέας ὑπὸ τῶν τραπεζιτῶν αὐτῶν ἐν Πετρουπόλει, ἡ πρᾶξις αὕτη ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς, ὡς καὶ αἱ συναλλαγματικαὶ αἵτινες ἐκδίδονται ἐπὶ Πετρουπόλεως, ἀντὶ τοῦ καμπανίτου οἴνου τοῦ ἐκεῖσε καταναλισκομένου.

Οὐχ ἧττον δὲ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς καὶ αἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ γινόμεναι δαπάναι πρὸς κατάρτισιν ναυτικοῦ, καὶ τὰ διαγωγικὰ τέλη (transit) καὶ πᾶν ὅ,τι ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ἀμοιβαίων πιστώσεων καὶ χρεώσεων δύο διαφόρων χωρῶν.

Τοιαῦτα τὰ διάφορα αἴτια τὰ ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς δύο διαφόρων χωρῶν (1).

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἕνεκα τῆς τοιαύτης ποικιλίας τῶν λόγων τῶν ἐπιδρώντων ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς, τὰ ἀμοιβαῖα

(1) Ὅρα καὶ Le Touzé Πραγματεία θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῆς συναλλαγῆς.

χρέη δύο ἐθνῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἴσα· ἐκ δὲ τῆς ἀνισότητος ταύτης γεννῶνται κέρδη καὶ ζημίαι περὶ ὧν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶ.

§ 1. *Περὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἔν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ἐξωτερικαῖς συναλλακτικαῖς πράξεσιν.*

Αἱ συναλλακτικαὶ ἐργασίαι διαιροῦνται εἰς συναλλακτικὰς ἐργασίας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικάς. Αἱ μὲν συνίστανται εἰς τὴν πώλησιν συναλλαγματικῶν ὧν ἡ ἀξία πληρωτέα ἐντὸς τοῦ κράτους· αἱ δὲ εἰς τὴν πώλησιν συναλλαγματικῶν ὧν ἡ ἀξία πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἀλλὰ πᾶσα συναλλαγὴ ὑποτίθησι δύο ὅρους, ἢ δύο ἀξίας φύσει εὐμεταβλήτους, τὴν παραχωρουμένην πρὸς ἀπόκτησιν τῆς συναλλαγματικῆς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς συναλλαγματικῆς. Ἡ τιμὴ λοιπὸν εἰς ἣν πωλοῦνται τὰ χρήματα, τὰ πληρωτέα εἰς ἕτερόν τινα τόπον, ὀνομάζεται τιμὴ τῆς συναλλαγῆς ἢ prix du change.

Ἀλλὰ τί προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς, καὶ τί ἐστι le pair du change, ἡ ἀρτία συναλλαγή; τί ἐστι συναλλαγὴ ὑπέρ, ἢ ὑπὸ τὸ ἄρτιον; πότε αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μεταβολαί εἰσι ὀνοματικαὶ ἢ πραγματικαί;

Καὶ πρῶτον, τί ἐστιν ἀρτία συναλλαγή; Ἡ συναλλαγὴ μεταξὺ δύο ἐμπορικῶν πόλεων τοῦ αὐτοῦ κράτους εἶναι ἀρτία, ὁσάκις παραδίδοντες τραπεζίτῃ τινὶ τῆς ἑτέρας αὐτῶν ποσὸν νομισμάτων ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, σταθμοῦ ὡρισμένου, οἷον δραχμὰς ἐκ 4 γραμμ. $\frac{29}{1000}$ ἢ φράγκα ἐκ γρ. 4,500 καθαροῦ ἀργύρου, λαμβάνομεν ἀντ' αὐτοῦ συναλλαγματικὴν δι' ἧς πληρωνόμεθα ἐν ἑτέρᾳ πόλει, ποσὸν νομισμάτων σταθμοῦ ἀκριβῶς τοῦ αὐτοῦ.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς καὶ περὶ νομισμάτων διαφόρων ἐπικρατειῶν, οἷον τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης, τῆς Πετρουπόλεως καὶ τοῦ Λονδίνου, οἱ τραπεζῖται προσδιορίζουσι τὸ ἄρτιον τῆς συναλλαγῆς, ὑπολογίζοντες καὶ τὴν ἰδιαιτέραν σύνθεσιν τῶν ἀλλοδαπῶν νομισμάτων, ἤτοι τὸν λόγον τοῦ πολυτίμου μετάλλου πρὸς τὸ ἐκ χαλκοῦ κρᾶμα, ὅπερ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ εἶναι τὸ $\frac{1}{10}$, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ τὸ $\frac{1}{12}$, καὶ τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτυπώσεως δι' ἕκαστον εἶδος νομισμάτων, οἷον $\frac{3}{4}$ % διὰ τὸν ἄργυρον, 2 ἐπὶ χιλίων διὰ τὸν χρυσὸν καὶ τὴν ἐκ τῆς πολυχρονίου τριβῆς φθορὰν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ νομισμάτων· τοῦτο δέ, καθότι ὁσάκις ὁ λήπτης συναλλαγματικῆς προσφέρῃ τίμημά τι εἰς τὸν ἐκδότην αὐτῆς, ὁ ἐκδότης δὲν ἀποβλέπει πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν ἀξίαν τῶν προσφερομένων χρημάτων, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀξίαν, δηλ: πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ μετάλλου ἢ τῶν πραγμάτων δι' ὧν ὁ λήπτης προτίθεται ν' ἀγοράσῃ τὴν συναλλαγματικήν· ἀφ' ἑτέρου δέ, ὁσάκις ἐκδίδηται συναλλαγματική, ὁ λήπτης δὲν ὑπολογίζεται τὴν ὀνομαστικὴν ἀξίαν τῆς συναλλαγματικῆς, ἢ τοῦ πληρωτέου χρηματικοῦ ποσοῦ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ ποσοῦ τούτου. Τότε δὲ πραγματοποιεῖται τὸ ἰσοζύγιον τῆς συναλλαγῆς, ἢ ἡ ἀρτία συναλλαγή, ὅτε ὑπάρχῃ ἰσότης πραγματικὴ οὐχὶ δὲ ὀνομαστική, μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρεχώρησα καὶ τοῦ ποσοῦ τὰ ὁποῖον θέλω πληρωθῆ διὰ τῆς συναλλαγματικῆς. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐὰν λ. χ. δι' 28 δραχ. λεπ. 12 ἀγοράσω συναλλαγματικὴν ἐν Σύρῳ, ὅπως δι' αὐτῆς πληρωθῶ 1 λίραν εἰς Ἀγγλίσν, le change est au pair, δηλ: ἡ συναλλαγὴ ἐγένετο ἀρτία· ἀλλὰ τὸ ἰσοζύγιον τοῦτο, ὡς προερρέθη, εἶναι σπανιώτατον, καθότι ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς μεταβάλλεται ἀκαταπαύ-

στως ἢ ὀνόματι ἢ πράγματι· ὀνόματι μὲν 1) ὁσάκις τῶν κυκλοφορούντων νομισμάτων ἡ ὀνοματικὴ ἀξία ἦναι ἀνωτέρα τῆς μεταλλικῆς ἕνεκα λ. χ. τῆς τριβῆς ἢ τῆς φθορᾶς αὐτῶν· 2) ὁσάκις ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁρισθεῖσα ἀναλογία τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦναι α ὐ θ α ί ρ ε τ ο ς. Τῷ ὄντι ἐὰν δύο ἔθνη, ἐξ ὧν τὸ μὲν παρεδέχθη τὸ χρυσοῦν νόμισμα ὡς νόμιμον, οἷον ἡ Ἀγγλία, τὸ δὲ τὸ ἀργυροῦν ὡς ἡ Γαλλία, διενεργῶσι δι' αὐτῶν τὰς πρὸς ἄλληλα συναλλαγάς, ἡ συναλλαγὴ δὲν θέλει εἶσθαι ἀρτία ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως ἢ ὑποτιμήσεως τοῦ ἑτέρου τῶν μετάλλων τούτων. Λ. χ. ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀναλογία τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον δὲν εἶναι ὡς ὁρίζει ὁ γαλλικὸς νόμος 1 πρὸς 15 $\frac{1}{2}$, ἀλλὰ 1 πρὸς 15 $\frac{1}{4}$, ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλω παραχωρήσει 15 $\frac{1}{2}$ γραμμάρια ἀργύρου ἐν Γαλλίᾳ ὅπως πληρωθῶ 1 γραμμάριον ἐκ χρυσοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ, εἰ καὶ τοιαύτη ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁρισθεῖσα ἀναλογία.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἐν τῇ νομισματικῇ κυκλοφορίᾳ εἰσήχθη τὸ χαρτονόμισμα, ἀδύνατον ἡ συναλλαγὴ νὰ ἦναι ἀρτία, ἕνεκα τῶν συνεχῶν μεταβολῶν περὶ τὴν τιμὴν τῶν χαρτονομισμάτων. Ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, τὰ μὲν γραμμάτια τῆς ἀγγλικῆς Τραπέζης μετεμορφώθησαν εἰς χαρτονομίσματα, τὰ δὲ φράγκα ἐζητοῦντο παρὰ τῶν Ἄγγλων ἵνα ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν Ἠπειρωτικὴν Εὐρώπην, τὸ δὲ χαρτονόμισμα ἐν Ἀγγλίᾳ ἦτο ἐκπεσμένον, μία λίρα ἀντηλλάττετο πρὸς 18 φράγκα, καὶ ἵνα λάβω ἐπὶ Λονδίνου συναλλαγματικὴν 4 λιρῶν, ἐπλήρωνα ἐν Γαλλίᾳ 72 μόνον φράγκα. Ἡ τιμὴ λοιπὸν τῆς συναλλαγῆς πολλάκις ἀπέχει τοῦ ἰσοζυγίου, ἀλλ' ὀνοματικῶς· ἀλλὰ τίνες οἱ λόγοι τῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς πραγματικῶν μεταβολῶν;

καὶ πρὸ τούτου, ἡ τίς ἡ ἀρτία συναλλαγὴ προκειμένου περὶ ἐξωτερικῶν συναλλακτικῶν πράξεων, δηλ: περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐγχωρίων πρὸς ἀλλοδαπὰ νομίσματα;

Ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἀρτία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος, ὁσάκις ἀντὶ 28 δρ. 12 λεπ. λαμβάνωμεν 1 λίραν, μεταξὺ δὲ Γαλλίας καὶ ἡμῶν, ὁσάκις ἀντὶ 1 δρ. 11 λ. 60 λαμβάνωμεν 1 φράγκον, καὶ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἑλλάδος, ὁσάκις ἀντὶ 2 δρ. 89 λαμβάνωμεν 1 φιορίνιον.

Ἐὰν λοιπὸν ἔχωμεν νὰ λάβωμεν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας πλέον τοῦ ὅ,τι ὀφείλομεν αὐτῇ, δηλ: ἐὰν ἔχωμεν λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ προσφορὰ συναλλαγματικῶν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας ἔσεται ἀνωτέρα τῆς ζητήσεως καὶ ἡ λίρα θέλει πωλεῖσθαι ἴσως ἀντὶ 27.60, ἤτοι ὑπὸ τὸ ἄρτιον, ἐπὶ βλάβῃ μὲν τῶν πωλητῶν, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ τῶν ἀγοραστῶν· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ συναλλαγή, ἤτοι ἡ πώλησις συναλλαγματικῶν ἐν Ἑλλάδι, ἔσεται ἐπιβλαβὴς (défavorable). Ἐὰν δὲ ἡ Ἑλλὰς ὀφείλῃ εἰς Ἀγγλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, οἱ Ἕλληνες ὀλίγας θέλουσιν ἔχει λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ· ὥστε ἡ προσφορὰ συναλλαγματικῶν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας ἔσεται περιωρισμένη καὶ ἡ λίρα θέλει πωλεῖσθαι ἀντὶ 28.30, ἤτοι ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, ἐπ' ὠφελείᾳ μὲν τῶν πωλητῶν ἐπὶ βλάβῃ δὲ τῶν ἀγοραστῶν. Ἡ συναλλαγὴ ἑπομένως ἔσεται ἐπικερδὴς favorable, ἀλλ' ἡ ζημία αὕτη τῶν ἀγοραστῶν ἔχει τὰ ὅριά της· καθότι ἐὰν ὑπερβαίνῃ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποστολῆς τῶν χρημάτων, ὁ ὀφείλων εἰς Ἀγγλίαν θέλει προτιμήσει νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του δι' ἀποστολῆς χρηματοδεμάτων μᾶλλον ἢ διὰ συναλλαγματικῆς.

Πρὸς διεξήγησιν δὲ τῶν περὶ τὰς συναλλαγὰς μεταβολῶν, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ βεβαίωσις τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων δύω διαφόρων πόλεων ἢ χωρῶν, καθότι εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς συναλλαγῆς συντρέχουσιν, ὑπὸ τὸ

κράτος τῶν ἐλευθέρων ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων, ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔθνη· ἕνεκα δὲ τῶν παγκοσμίων τούτων σχέσεων, ἡ συναλλαγή, ὡς καὶ ἅπασαι αἱ ἀξίαι, τείνει εἰς τὸ ἄρτιον, ἤτοι εἰς τὴν ἰσορροπίαν.

Τοιούτῳ τρόπῳ καθ' ὃν χρόνον λ. χ. ἡ λίρα παρ' ἡμῖν πωλεῖται ἀντὶ 27.50, διότι ἡ Ἑλλὰς ἔχει νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἀγγλίας, οἱ δὲ πωληταὶ λιρῶν ζημιοῦνται ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀγοραστῶν, πιθανὸν ἡ Τουρκία νὰ ὀφείλῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, καὶ ἡ λίρα ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ πωλῆται ἀντὶ 28.50 ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀγοραστῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ ἔχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ ἐμβάσωσι λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ, θέλουσι προτιμότερον ἀποστείλει χρήματα ἐν Ἀθήναις, ὅπως ἀγοράσωσι λίρας παρ' ἡμῖν, ἔνθα τὸ νόμισμα τοῦτο πωλεῖται ὑπὸ τὸ ἄρτιον, διότι ἡμεῖς ἔχομεν νὰ λάβωμεν πλέον τοῦ ὅ,τι ὀφείλομεν· οὕτω λοιπὸν ἡ ζήτησις τῶν λιρῶν ἔσεται ζωηροτέρα ἐν Ἀθήναις καὶ ἕνεκα τῆς ζωηροτέρας ταύτης ζητήσεως, ἡ λίρα θέλει ἀνατιμηθῆ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν πωλητῶν.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ὀφείλῃ εἰς Ἀγγλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, ἡ δὲ λίρα πωλῆται ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, ἀντὶ λ. χ. 28.30, συγχρόνως δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις συνομολογήσασα δάνειον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐκδίδῃ συναλλαγματικὰς ὑπὸ τὸ ἄρτιον, ὅπως εἰσπράξῃ τὸ εἰρημένον δάνειόν της, οἱ ζητοῦντες νὰ ἀγοράσωσι λίρας ἐν Ἀθήναις, θέλουσιν ἀποστείλει τὰ χρήματά των εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔνθα αἱ λίραι καθ' ὑπόθεσιν πωλοῦνται πρὸς 28 μόνον δραχμάς, ἀντὶ νὰ ἀγοράσωσιν αὐτὰς ἐν Ἀθήναις ὅπου πωλοῦνται ἀντὶ 28.30, καὶ οὕτω ἡ τιμὴ τῆς λίρας θέλει ἐκπέσει ἐν Ἀθήναις, διότι ἡ ζήτησις τῶν λιρῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατέστη ἧττον ζωηρά.

Ἐὰν δὲ πάλιν καθ' ὃν χρόνον ὀφείλομεν εἰς Ἀγγλίαν, ἡ δὲ λίρα πωλεῖται ἐν Ἀθήναις ἀντὶ 28.30, ἡ Γαλλία ἔχῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ λίρα πωλῆται ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ἄρτιον, δηλ: ἀντὶ 1 φρ. 25 μόνον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁ ὀφείλων εἰς Ἀγγλίαν Ἕλλην θέλει προτιμότερον ἀγοράσει λίρας ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀποστείλει αὐτὰς διὰ συναλλαγματικῆς εἰς Ἀγγλίαν πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ χρέους του.

Εἰς τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς οὐχ ἧττον ἐπιδρῶσι καὶ αἱ ἑξῆς αἰτίαι·

1) μὲν ὁ ὅρος τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων· καθότι ἐὰν τὸ συνάλλαγμα ἐγένετο ὑπὸ μακρὰν προθεσμίαν 60 ἢ 90 ἡμερῶν, ὁ δὲ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως ἦναι μέγας, ὁ λήπτης τῆς συναλλαγματικῆς ὅστις προτίθεται δι' αὐτῆς νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος βαρύτοκον, θέλει προσφέρει ἀντ' αὐτῆς ἔλασσον τίμημα· ἐὰν ὅμως ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως ἦναι μικρός, θέλει προσφέρει τίμημα ἀνώτερον, εἰ καὶ τὸ συνάλλαγμα ἐγένετο ὑπὸ μακρὰν προθεσμίαν·

2) δὲ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν καὶ

3) αἱ πιθανότητες τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ συναλλάγματος, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἅπαντα τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ἐμπορικὰ γραμμάτια δὲν ἐκπροσωποῦσι σπουδαίας συμβάσεις· καθότι πλεῖστοι ἐκδίδουσι συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν 2 καὶ 3 μηνῶν, οὐχὶ ὅπως δι' αὐτῶν δυνηθῇ ὁ ἀποδέκτης νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος μὴ ὑφιστάμενον, ἀλλ' ὅπως ὁ ἐκδότης προσποιηθῇ χρηματικὸν κεφάλαιον, δηλ: δυνηθῇ νὰ δανεισθῇ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα οὐ

μικρὸν ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς (1).

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ διέποντος ἁπάσας τὰς ἀξίας, ὑπὸ τοῦ νόμου λέγω τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως.

Πρὸς κατάρτισιν δὲ τῶν δύω τούτων στοιχείων, δὲν συντρέχουσι μόνον αἱ πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν δύω ἐθνῶν ὑφ' ὧν συνάπτεται ἡ κυρία συναλλαγή, ἀλλὰ καὶ ἀπώτεραί τινες χρηματικαὶ ἀγοραί, πρὸς ἃς συσχετίζονται τὰ εἰρημένα ἔθνη διὰ τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν παγκοσμίων ἐμπορικῶν συναλλαγῶν.

Διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ συνόλου τῶν σχέσεων τούτων, αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς ἀνωμαλίαι, ὡς ἀπεδείχθη, ἐλαττοῦνται, αὕτη δέ, καί τοι ἀδιαλείπτως ἀπέχουσα τοῦ « ἀρτίου », τείνει εἰς τὸ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ κεντρικὸν τοῦτο σημεῖον, φερομένη πρὸς τοῦτο ὡς ὑπὸ ἐπικέντρου τινὸς δυνάμεως.

Ἀλλὰ ! τίς ἡ ἐπιρροὴ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἐπὶ τῆς εἰσαγωγικῆς καὶ ἐξαγωγικῆς ἐμπορίας ;

Ἐὰν μὲν αἱ συναλλαγματικαὶ ἐπὶ Λονδίνου πωλῶνται καθ' ὑπόθεσιν ὑπὲρ τὸ ἄρτιον ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, δὲν συμφέρει εἰς τοὺς ἐνταῦθα ἐμπόρους ν' ἀγοράζωσι δι' ἀποστολῆς συναλλαγματικῶν ἐμπορεύματα εἰς Λονδῖνον· τοὐναντίον δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν, ἐπειδὴ τὸ Λονδῖνον ἔχει νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἑλλάδος, αἱ συναλλαγματικαὶ ἐν Λονδίνῳ θέλουσι τιμᾶσθαι ὑπὸ τὸ ἄρτιον· ὥστε ὁ κάτοικος τοῦ Λονδίνου διὰ 1 λίρας θέλει λαμβάνει συναλλαγματικὴν 28 δρ. 30 ἢ 40 λεπ., ἢ ἑλληνικὰ ἐμπορεύματα τοσαύτης ἀξίας. Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι, ὁσάκις ἡ πίστωσις τοῦ ἑτέρου

(1) Ὅρα Goschen θεωρία τῶν ξένων συναλλαγῶν σελ. 46.

τῶν συναλλαττομένων ἐθνῶν ἦναι ἀνωτέρα τῆς χρεώσεως, συμφέρει εἰς τοὺς ἐμπόρους νὰ ἐξάγωσι χρήματα, καὶ εἰσάγωσιν ἀντ' αὐτῶν ἐμπορεύματα· ὁσάκις δὲ ἡ χρέωσις ἦναι ἀνωτέρα τῆς πιστώσεως, ἡ ἐξαγωγὴ νομισμάτων διὰ συναλλαγματικῶν περιορίζεται, καὶ ἡ μὲν εἰσαγωγὴ ἐμπορευμάτων ἀλλοδαπῶν περιστέλλεται, ἡ δ' ἐξαγωγὴ τῶν ἐγχωρίων αὐξάνει. Καθόσον δὲ ἐμπορεύματα τῆς Ἑλλάδος μεταφέρονται εἰς Λονδῖνον, ἡ πόλις αὕτη χρεοῦται. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει συμφέρει εἰς τὸ Λονδῖνον νὰ ἐξαγάγῃ ἐμπορεύματα, οὐχὶ δὲ χρήματα.

Ἴδομεν ὅτι αἱ συναλλαγαὶ ἀπέχουσι συνήθως τοῦ ἰσοζυγίου ἕνεκα τῆς ἀνισότητος τῶν ἀμοιβαίων χρεῶν. Παρατηρῶ ἤδη ὅτι δύο ὄντων τῶν νομισμάτων ἅτινα γίνονται ἀντικείμενον τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, οἷον ἡ δραχμὴ καὶ ἡ λίρα, ἢ ἡ δραχμὴ καὶ τὸ φράγκον, ἢ τὸ φιορίνιον, τὸ ἕτερον τῶν δύο ἐθνῶν παρέχει τὸ βέβαιον, συνιστάμενον ἐξ ἑνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ νομισμάτων, τὸ δὲ ἕτερον παρέχει τὸ ἀβέβαιον, ἤτοι ἄλλο τι νόμισμα εὐμετάβλητον. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τιμὴ τῶν ξένων συναλλαγῶν ἐμφαίνεται διὰ δύο ὅρων, ἐξ ὧν ὁ μὲν μόνιμος ὢν καὶ ἀμετάβλητος συνιστᾷ τὸ βέβαιον, ὁ δὲ ἄστατος καὶ εὐμετάβολος, ἐμφαίνων τὸ ἀβέβαιον, ἐκφράζει τὴν τιμὴν τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς. Λ. χ. τὸ Λονδῖνον συναλλάττεται μὲ τοὺς Παρισίους, ἀλλὰ τὸ Λονδῖνον παρέχει τὴν λίραν, τὸ βέβαιον, ἀντὶ 25 φρ. 35 λεπ. τοῦ ἀβεβαίου. Ὅθεν εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου, διὰ τῶν φράγκων ἐμφαίνεται ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ λίρα εἶναι ἀμετάβλητος· ἀλλ' ὅτι, εἰ μὲν ἡ λίρα ἀνατιμᾶται, ἡ ἀνατίμησις αὕτη ἐμφαίνεται διὰ τῆς παροχῆς ἀνωτέρου ποσοῦ φράγκων, εἰ δὲ ὑποτιμᾶται, ἡ ὑποτίμησις αὕτη ἐμφαίνεται

διὰ τῆς παροχῆς κατωτέρου ποσοῦ φράγκων. Ἐπὶ ὑποθέσει λ. χ. ὅτι ἡ Ἀγγλία ὀφείλει εἰς τὴν Γαλλίαν πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, αἱ δὲ συναλλαγματικαὶ ἐπὶ Λονδίνου προσφέρονται μᾶλλον εἰς Παρισίους ἢ ζητοῦνται, ἵνα ἀγοράσω συναλλαγματικὴν 4 λιρῶν εἰς Παρισίους, δὲν θέλω πληρώσει πιθανῶς εἰμὴ 100 φράγκα. Οὕτω δὲ ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς θέλει δηλωθῆ διὰ τοῦ ἀβεβαίου, ἐνῷ τὸ βέβαιον, ἤτοι ἡ λίρα, θεωρεῖται ὡς ἀμετάβλητος.

Ἡ κατάστασις τῶν ξένων συναλλαγῶν εἶναι πρᾶγμα σπουδαῖον· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἔμποροι παντὸς κράτους ἀναγγέλλουσι διὰ τῶν ταχυδρομείων καὶ τῶν τηλεγράφων τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς εἰς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτῶν, ἥτις καὶ δημοσιεύεται διὰ τῶν ἐφημερίδων πρὸς γνῶσιν τοῦ κοινοῦ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι αἱ ἐφημερίδες δὲν δημοσιεύουσιν εἰμὴ τὸ ἀβέβαιον πάσης ἀγορᾶς, τοῦ βεβαίου ὑποτιθεμένου πρὸς ἅπαντας γνωστοῦ. Καὶ ἐπομένως, εἰ μὲν τὸ βέβαιον εἶναι ἴσον τῷ ἀβεβαίῳ, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ἀρτία· εἰ δὲ τὸ ἀβέβαιον εἶναι ὑπὲρ τὸ βέβαιον, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ὑπὲρ τὸ ἄρτιον le change est au dessus du pair, εἰ δὲ τὸ ἀβέβαιον εἶναι ὑπὸ τὸ βέβαιον, le change est au dessous du pair, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ὑπὸ τὸ ἄρτιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ.

Διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς παραγωγικῆς χρήσεως τῶν ἀποταμιευμάτων καταρτίζονται τὰ κεφάλαια.

Ἀλλὰ τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια, εἴτε ἕνεκα τῆς μικρότητος αὐτῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τῶν διαχειριζομένων αὐτά, δὲν χρησιμοποιοῦνται ἀείποτε προσηκόντως· διὸ καὶ πλεῖστοι προθύμως παραχωροῦσι τὴν χρῆσιν αὐτῶν πρὸς ἄλλους, ἐὰν ἔχωσι πρὸς αὐτοὺς τὴν πρέπουσαν ἐμπιστοσύνην. Οὕτω δὲ τὰ ἀργὰ καὶ ἄκαρπα κεφάλαια, περιερχόμενα εἰς χεῖρας τῶν εἰδότων νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ ἐπωφελῶς, καθίστανται παραγωγικά. Τὴν συγκέντρωσιν δὲ ταύτην τῶν κεφαλαίων ἀπεργάζονται ἰδίως τὰ πιστωτικὰ καταστήματα, προσελκύοντα καὶ διαχειριζόμενα μεγάλα κεφάλαια ἐκ μετοχῶν, ἐκ δανείων καὶ ἐξ ἰδιωτικῶν καταθέσεων.

Πρὸς τοιαῦτα καταστήματα ἀπολαύοντα πίστεως προσέρχονται νέα ἀείποτε κεφάλαια· διὰ δὲ τῆς ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων, δι' ὧν διευκολύνονται αἱ συναλλαγαὶ καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ τῶν τραπεζῶν ἔργα, ἔτι μᾶλλον ἀναπτύσσεται καὶ αὐξάνει ἡ παραγωγικότης καὶ ἐνέργεια τῶν κεφαλαίων τούτων, ὅπως αὐξάνει καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὕδατος εἰς ἀτμὸν μεταποιουμένου.

Τὰ πιστωτικὰ καταστήματα συγκεντροῦντα κεφάλαια διανέμουσιν αὐτὰ ἐπὶ τόκῳ μετρίῳ εἰς τὴν ὅλην βιομη-

χανίαν, καὶ συντελοῦσι δραστηρίως εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τῶν ἐθνῶν.

Αἱ τράπεζαι ἢ τὰ πιστωτικὰ καταστήματα, κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἰδίως ἀναλαμβάνουσι καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων τὰς ὁποίας ζωογονοῦσι, διαιροῦνται ἐν γένει εἰς τραπέζας προεξοφλητικὰς καὶ κυκλοφορικάς, καὶ εἰς τραπέζας ὑποθηκικὰς καὶ κτηματικῆς πίστεως. Καὶ αὗται μὲν ἐξασφαλίζονται διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀκινήτων· αἱ δὲ γεωργικαὶ τράπεζαι χορηγοῦσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τοὺς γεωργούς ἐμπιστευόμεναι εἰς τὸ προσωπικὸν αὐτῶν ἀξιόχρεων.

Πλὴν δὲ τῶν τραπεζῶν τούτων παρήχθησαν πρό τινων ἐτῶν καὶ ἕτεραί τινες τράπεζαι, περὶ ὧν θέλω παρακατιὼν διὰ βραχέων ποιήσει μνείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΡΑΠΕΖΙΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ.

Ἡ ἐμπορικὴ πίστις παρίσταται ὑπὸ μορφὰς διαφόρους, ἀλλ' ὁ ἐντελέστερος αὐτῆς τύπος εἶναι αἱ τράπεζαι καὶ μάλιστα αἱ λεγόμεναι banques d'escompte et de circulation, τράπεζαι προεξοφλητικαί, τράπεζαι κυκλοφορικαὶ ἢ κυκλοφορητικαί, καθόσον αἱ αὐταὶ τράπεζαι καὶ προεξοφλοῦσι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια καὶ ἀντ' αὐτῶν θέτουσιν εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τραπεζικὰ ἀδιαλείπτως κυκλοφοροῦντα. Ἀλλὰ ! τίνα τὰ κυριώτερα αὐτῶν ἔργα ; ἐκ τίνων προγε-

νεστέρων στοιχείων παρήχθησαν αἱ προεξοφλητικαὶ καὶ κυκλοφορητικαὶ τράπεζαι;

Διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης θέλομεν πληρέστερον κατανοήσει τόν τε λόγον τῆς συστάσεως τῶν τοιούτων καταστημάτων καὶ τὴν φύσιν τῶν στοιχείων ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν.

Πρὸ τῆς συστάσεως τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν παρήχθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ αἱ λεγόμεναι τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν.

Τίνα δὲ ἰδίως τὰ ἔργα αὐτῶν;

Αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἐσυστήθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν 12 ἑκατονταετηρίδα. Καὶ πρωτίστη αὐτῶν λειτουργία ὑπῆρξεν ὅτι ἐχρησίμευον ὡς τὸ κοινὸν ταμεῖον τῶν ἰδιωτικῶν κεφαλαίων (1).

Οἱ ἔμποροι οἱ κατατιθέμενοι παρ' αὐταῖς τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπιστοῦντο, καὶ αἱ πιστώσεις αὗται διεβιβάζοντο δι' ἐκχωρήσεως, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἐκδοχέως ἐνεγράφετο ἀντὶ τοῦ ἐκχωρητοῦ εἰς τὰ βιβλία τῆς τραπέζης διὰ τοῦ λεγομένου virement des parties, ἀντικαταστάσεως μεριδούχου.

---

(1) Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ χρήματα κατετίθεντο χάριν ἀσφαλείας ἐν τοῖς ναοῖς, καὶ διετέλουν οὕτως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν. Τοιοῦτος ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ.

Δίων. Χρυσοστόμ. λόγος 31 Ῥοδ. Ὅρα τὸ λίαν διδακτικὸν σύγγραμμα τῶν Γενικῶν Ἀρχῶν τοῦ ἐμπορίου τοῦ Κ. Ναύτη τόμ. 2, σελ. 212-215.

Ἐν Δελφοῖς ἑκάστη πόλις εἶχε τὸν ἰδιαίτερον αὐτῆς θησαυρόν.

Καὶ εἰς τοὺς ναοὺς δὲ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς ἐγίνοντο τοιαῦται παραθῆκαι.

Ὁ φόβος τῆς ποινῆς ἕνεκα ἱεροσυλίας ἐξησφάλιζε τοὺς τοιούτους θησαυρούς.

Συνεστήθησαν δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ ἰδιωτικαὶ τράπεζαι αἵτινες ἐδάνειζον χρήματα, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ Δημοσθένους (πρὸς Ἀπατούριον) «ἐμοὶ μὲν οὐκ ἔτυχε παρὸν ἀργύριον, χρώμενος δ' Ἡρακλείδῃ τῷ τραπεζίτῃ ἔπεισα αὐτὸν δανεῖσαι τὰ χρήματα λαβόντα ἐμὲ ἐγγυητήν» ἐκράτουν δὲ καὶ ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μετ' ἰδιωτῶν.

Τῶν πτωχευσάντων τραπεζιτῶν ἀνεσκευάζετο ἡ τράπεζα

Τοιαύτη ἡ λειτουργία τῆς ἐν Βενετίᾳ τραπέζης ἥτις ἦν ἡ ἀρχαιοτέρα.

Πρὸς τούτοις δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς πολυαρχίας, ὅτε ἡ νομισματικὴ κατάστασις τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ἦτο πλημμελὴς καὶ παντοῖα νομίσματα κίβδηλα καὶ παρεφθαρμένα ὑπῆρχον ἐν κυκλοφορίᾳ, αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἐπενόησαν ἰδανικόν τι νόμισμα, πρὸς ὃ ἀνελογίζοντο τά τε πραγματικά, τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ νομίσματα κατὰ τὴν μεταλλικὴν αὐτῶν ἀξίαν, καὶ ἅπαντες οἱ λογαριασμοί· ὡς λ. χ. τὴν δραχμὴν παρ' ἡμῖν, τὴν πράγματι μὲν μὴ ὑπάρχουσαν ἐν κυκλοφορίᾳ, ἐμφαίνουσαν δὲ ποσόν τι ὡρισμένον πολυτίμου μετάλλου. Ἡ ἐν Ἀμστελοδάμῳ συστηθεῖσα τράπεζα μετὰ τὰς ἐν Βενετίᾳ καὶ Γενούῃ τραπέζας ἐπιμαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς τοῦτο.

Τὰ κέρδη τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν συνίσταντο εἰς τὴν διατίμησιν τῶν νομισμάτων τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθειμένων κατὰ 5 % ἔλασσον τῆς μεταλλικῆς αὐτῶν ἀξίας, ἐλάμβανον δὲ καὶ $\frac{1}{4}$ % λόγῳ δικαιώματος ἀποταμιεύσεως, ἐδέχοντο δὲ καὶ ἄκοπα μέταλλα ἐπὶ τῷ ὅρῳ κρατήσεως $\frac{1}{2}$ %.

Πλὴν δὲ τούτων, κατὰ πᾶσαν ἐκχώρησιν ἐλάμβανον καὶ δικαίωμα μεταβιβάσεως, εἰσέπραττόν δὲ καὶ πρόστιμα παρ' ἐκείνων οἵτινες δὲν ἐτακτοποίουν τὸν λογαριασμὸν αὐτῶν δὶς τοῦ ἔτους.

Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἐσυστήθη ἡ τράπεζα τοῦ Χαμβούργου, τῆς Νυρεμβέργης καὶ τῆς Ῥοτερδάμ. Ἀλλ' ἡ τράπεζα τῆς Στοκόλμ ἐξέδιδε προσέτι καὶ ἀποδεικτικὰ καταθέσεως κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα, ἐσυστήθη δὲ μίαν εἰκοσιπενταετηρίδα πρὸ τῆς τραπέζης τοῦ Λονδίνου.

Διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν τούτων ἅτινα ἐξεπροσώπουν ἀκριβῶς τὰ κατατεθέντα εἰς τὴν τράπεζαν χρήματα, ἐπληρώ-

νετο τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν συναλλαγματικῶν.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν δὲν ἐδάνειζον ὡς οἱ ἰδιῶται τραπεζῖται, οἵτινες, δεχόμενοι ἰδιωτικὰς καταθέσεις, ἰδιωτικὰ ἀποταμιεύματα, ἤτοι ἀργὰ καὶ διαθέσιμα κεφάλαια, πληρώνουσι μὲν τοῖς καταθέταις τόκον, ἀπολαμβάνουσι δὲ διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν παρ' αὐτοῖς κατατεθειμένων τόκον ἀνώτερον.

Ὑπὸ ταύτην λοιπὸν τὴν ἔποψιν, τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ἦτο λίαν πλημμελές, καθότι μεγάλαι χρηματικαὶ ποσότητες διέμενον παρ' αὐταῖς ἀργαὶ καὶ ἄκαρποι, ἐν ᾧ σήμερον αἵ τε προεξοφλητικαὶ τράπεζαι καὶ οἱ τραπεζῖται, δεχόμενοι ἰδιωτικὰς καταθέσεις, συγχωνεύουσιν αὐτὰς ἐν τῇ χρηματικῇ αὐτῶν περιουσίᾳ καὶ χρησιμοποιοῦσιν αὐτάς· ἕνεκα δὲ τούτου, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ὑποχρεοῦνται ὑπὸ τοῦ καταστατικοῦ αὐτῶν νόμου νὰ κρατῶσιν διαρκῶς εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, ἀνάλογον οὐ μόνον πρὸς τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ παρ' αὐταῖς κατατεθέντα κεφάλαια δι' ἀνοικτῶν λογαριασμῶν (1).

Οἱ τραπεζῖται λοιπόν, παραλαμβάνοντες τὰ ἰδιωτικὰ ἀποταμιεύματα καὶ δανείζοντες, εἰσὶ τὸ μεσολαβοῦν πρόσωπον μεταξὺ τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν αἰτούντων δάνεια. Λ.χ. θέλω νὰ δανείσω, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω τίς ὁ αἰτῶν χρήματα

---

(1) Αἱ παρὰ τῇ τραπέζῃ τῆς Γαλλίας ἄτοκοι καταθέσεις συμποσοῦνται εἰς 500 ἑκατομμύρια φρ. Αὕτη ἡ τράπεζα, δεχομένη καταθέσεις χρημάτων, ὑποχρεοῦται ἅμα τῇ αἰτήσει, νὰ ἀποδώσῃ τὰ κατατεθέντα τοῖς δικαιούχοις.

Παρ' ἡμῖν δὲ ἡ τράπεζα πληρώνει τοῖς καταθέταις μικρόν τινα τόκον καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν καταθέσεων, εἰμὴ ἕνα μῆνα ἀπὸ τῆς αἰτήσεως.

ἔμπορος ἢ βιομήχανος· παραδίδω λοιπὸν τὰ χρήματά μου εἰς τραπεζίτην καὶ ἐξασφαλίζων χρησιμοποιῶ τὴν περιουσίαν μου. Ὡσαύτως δὲ ὁ αἰτῶν δάνεια δὲν γνωρίζει τὸν ἔχοντα διαθέσιμα κεφάλαια· ἀπευθύνεται δὲ εἰς τραπεζίτην καὶ δανείζεται.

Πλὴν δὲ τούτου, τὰ συναλλάγματα τῶν ἐμπόρων δὲν κυκλοφοροῦσιν ἀείποτε μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας, ἀλλ' ὁ τραπεζίτης ἀσφαλίζει οὕτως εἰπεῖν αὐτά, ἐπιθέτων τὴν ὑπογραφήν του, καὶ οὕτω εὐκολύνεται ἡ κυκλοφορία αὐτῶν.

Τελευταῖον ὁ τραπεζίτης δέχεται πληρωμὰς εἰς λογαριασμὸν τῶν ἐμπόρων καὶ πληρώνει ἀντ' αὐτῶν, καὶ οὕτω ἐξοικονομεῖται ὁ χρόνος τῶν περὶ τὴν ἐμπορίαν ἀσχολουμένων.

Θέλει τις ἐρωτήσει, ! ἀλλὰ διατί οἱ τραπεζῖται ἐπιφορτίζονται μὲ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐμπόρων; κατὰ τί ὠφελοῦνται; Διατί ὁ τραπεζίτης ἀναλαμβάνει νὰ παρουσιάζῃ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας τῷ ἀποδέκτῃ τὴν εἰς διαταγὴν ἐμοῦ τοῦ ἐμπόρου συναλλαγματικήν, νὰ φροντίζῃ περὶ συντάξεως τοῦ διαμαρτυρικοῦ ἐπὶ ἀρνήσει πληρωμῆς τοῦ ἀποδέκτου καὶ νὰ κρατῇ ἐν γένει τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ καταθέτου; Ποῖον τὸ κέρδος τῶν τραπεζιτῶν ἀναλαμβανόντων ἔργα ἀλλότρια;

Οἱ τραπεζῖται οὐδὲν πληρώνουσιν ἔνταλμα, οὐδεμίαν ἐπιταγήν, ἐὰν δὲν ἔχωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν χρήματα τοῦ ἐντολέως των. Ἐπειδὴ δὲ ἀναλαμβάνουσι πολλῶν καὶ διαφόρων ἐμπόρων ληψοδοσίας, ἐκτελοῦσι δὲ συνήθως τὰς πληρωμὰς διὰ συμψηφισμοῦ, ἐκ τῶν κατατεθεισῶν ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῶν ποσοτήτων, ἀείποτε μένουσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν χρηματικά τινα κεφάλαια διαθέσιμα προσπορίζοντα αὐτοῖς κέρδη ἀξιόλογα. Ὑποθέσωμεν λ. χ. ὅτι ὁ Πέτρος κατέθετο παρά τινι τραπεζίτῃ δρ. 10,000 δι' ἀνοικτοῦ λο-

γαριασμοῦ, ἂς κατ' ἐπιταγὴν αὐτοῦ ὁ εἰρημένος τραπεζίτης ὀφείλει νὰ παραδώσῃ τῷ πιστωτῇ αὐτοῦ Παύλῳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Παῦλος ὀφείλει ἴσην ποσότητα τῷ Ἰωάννῃ, αἱ δρ. 10,000 ἐγγράφονται εἰς ὄνομα τοῦ Ἰωάννου καὶ οὕτως ἄνευ μεταφορᾶς ἢ καταβολῆς χρημάτων, δύο πληρώνονται χρέη· ὁ δὲ τραπεζίτης δι' ἁπλοῦ συμψηφισμοῦ πληρώσας τὰ χρέη ταῦτα, ἐδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰς 10,000 δρ. πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς κοινωνίας, ἐνῷ ἂν τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν κατετίθετο εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ, ἤθελεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας μένει νεκρὸν καὶ ἄκαρπον, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ταμείῳ τοῦ Πέτρου, δεύτερον δὲ ἐν τῷ τοῦ Παύλου, καὶ τρίτον ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου.

Ἀλλ' ὁ τραπεζίτης εἶναι ἁπλοῦς ἰδιώτης.

Ἡ δὲ πρὸς ἰδιώτας ἐμπιστοσύνη δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, καὶ πάντες δὲν ἐμπιστεύονται ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸν τὰ ἀποταμιεύματά των. Ἀλλ' αἱ τράπεζαι αἱ συνιστάμεναι δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, ἔχουσι σχέσεις ἐκτεταμένας· διὰ τῆς δημοσιότητος ἔτι μᾶλλον κρατύνεται ἡ πρὸς αὐτὰς πίστις· ἡ διοίκησις αὐτῶν κανονίζεται προσηκόντως καὶ ἐπιτηρεῖται αὐστηρῶς.

Ὥστε ἅπαντες μικροὶ καὶ μεγάλοι καταθέτουσι παρ' αὐταῖς τὰ ἀποταμιεύματά των καὶ αἱ τράπεζαι ἀποδίδουσι συνήθως αὐτὰ ἐντὸς μικρῶν προθεσμιῶν, ἐν ᾧ ὁ τραπεζίτης ἐξασφαλίζεται διὰ μακροτέρων προθεσμιῶν.

Ἀλλ' αἱ τράπεζαι οὐ μόνον κρατοῦσιν ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς τῶν καταθετῶν, δηλ: λογαριασμοὺς «πιστωτῶν», ἀλλὰ καὶ «ὀφειλετῶν» λαβόντων παρ' αὐτῶν δάνεια ἐπὶ ὑποθήκῃ, ἐπὶ ὁμολογίαις, ἢ ἐνεχύρῳ (1).

---

(1) Ὅρα ἄρθρ. 9 τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἑλλην. τραπέζης ἐδάφ. Δ' καὶ Ε'.

Τὸ κυριώτατον δὲ ἔργον τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν εἶναι ἡ προεξόφλησις τῶν συναλλαγμάτων.

Ἀλλ' αἱ τράπεζαι αὗται προεξοφλοῦσαι δὲν θέτουσιν ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν γραμματίων τὴν ὑπογραφήν των, ὡς οἱ ἰδιῶται τραπεζῖται, ὅπως ἐνισχύσωσι τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἀποσύρουσι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια τῆς κυκλοφορίας, κρατοῦσιν αὐτὰ εἰς τὸ χαρτοφυλάκιόν των καὶ ἐκδίδουσιν ἀντ' αὐτῶν γραμμάτια ὁμοιόμορφα φέροντα μίαν μόνην ὑπογραφήν, τὴν τῆς διοικήσεως αὐτῶν.

Τὰ γραμμάτια ταῦτα κέκτηνται ἐξ ἴσου ἅπαντα, τὰ αὐτὰ προσόντα τῆς ἀσφαλείας. Δὲν μεταβιβάζονται δι' ὀπισθογραφήσεως, δὲν ἔχουσι προθεσμίαν, ὄντα πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ ὡς ἐκ τούτου τιμῶνται ὡς τὸ νόμισμα.

Μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα τὸ γραμμάτιον δὲν εἶναι νόμισμα, ἀλλ' ὁμόλογον· διὸ καὶ ἄνευ ὑλικῆς ὑποστάσεως καὶ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

Ἴδομεν ὅτι αἱ μὲν τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἦσαν τὸ ταμιευτήριον τῶν κεφαλαιούχων· ὅτι ἐξέδιδον ἀποδεικτικὰ κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα καὶ ἐκπροσωποῦντα τὰ κατατεθέντα παρ' αὐταῖς χρήματα, ἀλλὰ δὲν ἐδάνειζον· ὅτι ὅμως οἱ τραπεζῖται δέχονται καταθέσεις καὶ δανείζουσι διὰ χρημάτων ἰδίων ἢ κατατεθειμένων εἰς χεῖρας αὐτῶν.

Πρὸς τούτοις δέ, ὅτι διὰ τῆς ὑπογραφῆς των εἰς τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἐξασφαλίζουσι τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν· ἀναλαμβάνουσι δὲ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐμπόρων καὶ οὕτω ἐξοικονομοῦσι τὸν πολύτιμον αὐτῶν χρόνον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΕΞΟΦΛΗΤΙΚΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΤΙΚΩΝ ΑΥΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ.

Πρὸς σύστασιν προεξοφλητικῆς τραπέζης συνιστᾶται ἑταιρία προσδιορίζουσα κατὰ πρῶτον τὰ κεφάλαια αὐτῆς. Τὰ κεφάλαια δὲ ταῦτα διαιροῦνται εἰς μετοχάς. Ἕκαστος μέτοχος προσκτᾶται ἀριθμόν τινα μετοχῶν ὀνομαστικῶν ἢ ἀνωνύμων, καθόσον οἱ μέτοχοι προτίθενται νὰ καταβάλλωσι μονίμως ἢ προσκαίρως τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν.

Διαιρεθέντος τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου εἰς μετοχάς, ἕκαστος μέτοχος κατὰ τὸν παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα καταστατικὸν νόμον, ἀναλόγως τῶν μετοχῶν ἃς κέκτηται, ἀπολαύει 1) μὲν τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς γενικὰς συνελεύσεις· 2) δὲ ἀναλόγως τῶν μετοχῶν ἀπονέμεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων, ἀπὸ μιᾶς μέχρι 12 κατ' ἀνώτατον ὅρον καὶ 3) προσδιορίζεται ἡ ἱκανότης πρὸς ἐξάσκησιν διοικητικῶν τῆς τραπέζης λειτουργιῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. ὁ μὲν ἐκλογεὺς ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μετοχὰς ἀξίας 500 λιρῶν, ὁ δὲ διοικητὴς 4,000 λιρῶν, καὶ ὁ ὑποδιοικητὴς 3,000· ἕκαστος δὲ τῶν διευθυντῶν ἀνὰ 2,000.

Παρ' ἡμῖν δέ, οἱ μὲν σύμβουλοι πρέπει νὰ ἔχωσι μετοχὰς 5, ὁ δὲ διευθυντὴς 10.

Προκειμένου λόγου περὶ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἀρχὴ τοῦ τιμήματος φαίνεται λογικωτάτη· καθότι αἱ μετοχαὶ ἑκάστου συνεταίρου εἰσὶ γνωσταὶ καὶ τὰ δικαιώματα

ἀπονέμονται κατὰ λόγον τοῦ συμφέροντος ἑκάστου εἰς τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Εἶπον ὅτι κατὰ τὸν καταστατικὸν νόμον τῆς ἑλληνικῆς τραπέζης, ἅπαντες οἱ κεκτημένοι μετοχὰς 5 δύνανται νὰ γίνωσι μέλη τοῦ Συμβουλίου, λαμβάνουσι δὲ μέρος εἰς τὰς Γενικὰς συνελεύσεις, καὶ ἔχουσι δικαίωμα ψήφου. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ἀπολύτου τιμήματος εἶναι προτιμότερον τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἰσχύοντος σχετικοῦ τιμήματος, δυνάμει τοῦ ὁποίου 200 ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων μετόχων συγκροτοῦσι τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῆς τραπέζης, οἱ δὲ λοιποὶ μέτοχοι ἀποκλείονται ὡς ἀπεκλείοντο καὶ παρ' ἡμῖν ἀπὸ τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν πλεῖστοι δημόται ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ αὐτοῦ συστήματος, ἤτοι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ σχετικοῦ τιμήματος, καθόσον ὁ χθὲς ἱκανὸς λογιζόμενος ἔπαυε νὰ ἦναι τοιοῦτος, ὑποχωρῶν εἰς τὸν εὐπορώτερον.

Ἴδομεν πῶς αἱ τράπεζαι συνιστάμεναι προσδιορίζουσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ πῶς τοῦτο διαιρεῖται εἰς μετοχάς. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ κεφάλαιον τοῦτο αὐξάνει, καθότι διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἡ χρεία νέων κεφαλαίων γίνεται μᾶλλον ἐπαισθητή.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται ὅτι τὸ πρῶτον ὀργανικὸν στοιχεῖον πάσης τραπέζης εἶναι ἡ χρηματικὴ καταβολὴ τῶν μετόχων· ἄνευ τούτου θεωρητέον τὰ τραπεζικὰ καταστήματα, ὡς ἐπινοήματα ἀγυρτείας καταγελάστου, ἢ ἀπάτης ἀξιοποίνου.

Τὸ δεύτερον ὀργανικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι τὰ γραμμάτια τὰ ὁποῖα ἡ τράπεζα τίθησιν εἰς κυκλοφορίαν ὑποχρεουμένη νὰ ἐξαργυρώνῃ αὐτὰ εἰς τὴν ἐμφάνισιν.

Βεβαίως ἡ προεξόφλησις δὲν συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ἔκδοσιν γραμματίων, καθότι αἱ προεξοφλήσεις ἐνεργοῦνται καὶ ὑπὸ ἁπλῶν τραπεζιτῶν, καὶ ὑπὸ προεξοφλητικῶν ἑταιριῶν διὰ μετρητῶν· ἀλλ' αἱ τράπεζαι προεξοφλοῦσαι διὰ γραμματίων διπλασιάζουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν μετοχικῶν αὐτῶν κεφαλαίων. Ἀλλὰ τὰ γραμμάτια ταῦτα πῶς τίθενται εἰς κυκλοφορίαν; Τὰ γραμμάτια δὲν ἐδημιουργήθησαν ὅπως ἀνταλλαττόμενα πρὸς τὰ χρήματα ἀντικαταστήσωσιν αὐτά. Αἱ τράπεζαι δὲν ἐπιδιώκουσι τοὺς ἐμπόρους λέγουσαι αὐτοῖς, ἔχετε ἀργύριον εἰς τὰ κιβώτια ὑμῶν, παραχωρήσατε αὐτὸ εἰς ἡμᾶς καὶ λάβετε ἀντ' αὐτοῦ γραμμάτια. Ὄχι· ἀλλ' ὁσάκις οἱ ἔμποροι ἔχωσι συναλλαγματικάς, ἢ γραμμάτια εἰς διαταγὴν τῶν ὁποίων ἡ προθεσμία εἰσέτι δὲν ἔληξεν, ἡ τράπεζα ἀναλαμβάνει τὴν ἄμεσον αὐτῶν ἐξαργύρωσιν, ὑπολογιζομένη πρὸς ὄφελος αὐτῆς τὸν τόκον, μέχρι τῆς προθεσμίας τῆς ἐξαργυρώσεως τῆς συναλλαγματικῆς καὶ ἡ προεξόφλησις αὕτη γίνεται διὰ γραμματίων. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τράπεζα προεξοφλεῖ π. χ. συναλλαγματικὴν 102 δρ. πληρωτέαν μετὰ μῆνας τρεῖς, τὴν προεξοφλεῖ δὲ διὰ γραμματίων ἀξίας 100 δρ. Ὥστε ἡ τράπεζα προεξοφλοῦσα, δανείζει ὑπὸ προθεσμίαν 3 μηνῶν πρὸς 8 %, ἀλλὰ δανείζει εἰς γραμμάτια, οὐχὶ δὲ εἰς μετρητά.

Τὸ δεύτερον λοιπὸν καὶ τρίτον ὀργανικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι τὰ γραμμάτια καὶ τὰ συναλλάγματα.

Πρὶν ἢ ἐξηγήσω πῶς πρέπει νὰ διοργανωθῶσι τὰ τρία ταῦτα οὐσιώδη στοιχεῖα τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, θέλω ἐρευνήσει πόθεν πηγάζει ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ τίνα τὰ ἐκ τῶν τραπεζῶν τούτων ὠφελήματα.

Ἐμπορικὴ πίστις, εἶπον, εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη ἣν ἔχομεν

πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὰς ἐμπορικὰς ἡμῶν σχέσεις· μία δὲ τῶν πράξεων δι' ὧν διαδηλοῦται ἡ πίστις, εἶναι τὸ δάνειον, δηλ: ἡ παραχώρησις κεφαλαίου εἰς τὸν δανειζόμενον, ὅσις ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ὑπό τινα προθεσμίαν ἀπόδοσιν αὐτοῦ.

Ἡ πίστις λοιπὸν ἀκμάζει ἐὰν τὰ δάνεια καὶ αἱ προκαταβολαὶ εὐχερῶς ἐνεργῶνται καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια εὐκόλως μεταβιβάζωνται καὶ κυκλοφορῶσιν. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἐργασίαι, αἱ καθαρῶς τραπεζιτικαί, δὲν εἶναι αἱ συνηθέστεραι. Τὸ συνηθέστερον εἶναι ἡ διὰ τῆς πίστεως μεταβίβασις τῶν πραγματικῶν κεφαλαίων· οἷον, τοῦ βάμβακος, τῆς μετάξης, τοῦ λίνου, τοῦ μαλλίου, τῆς σταφίδος, ἢ τοῦ ἐλαίου, ἀπὸ τοῦ μεγαλεμπόρου εἰς τὸν τεχνουργὸν ἢ τὸν μικρέμπορον, καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τοὺς ἀναλωτάς.

Τοιαῦτα τὰ ἄμεσα τῆς πίστεως ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις αὐτῆς διαδηλοῦται διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν τοιούτων σχέσεων· ἀλλ' ὅπως παραγάγῃ ἡ πίστις τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, ἀνάγκη ὁ πιστοδότης νὰ ἀπολαύῃ ἀποχρώσης ἀσφαλείας. Ὁ δὲ πιστοδότης ἐξασφαλίζεται, παραδιδομένου εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πιστούχου, γραμματίου ἢ συναλλαγματικῆς ἣν αὐτὸς δι' ὀπισθογραφήσεως δύναται ἀμέσως νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἕτερον. Οὕτως ὁ μὲν προκαταβαλὼν χρήματα ἢ κεφάλαια, ἤτοι σίτον, ἔλαιον, βάμβακα ἢ νομίσματα, ὠφελεῖται περαιώσας τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ καὶ καταθεὶς τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ βραχυπροθέσμως καὶ ἐπὶ τόκῳ. Ὁ δ' ἐκδοὺς τὴν συναλλαγματικὴν ἢ τὸ γραμμάτιον εἰς διαταγήν, ὠφελεῖται ὡσαύτως δανεισθεὶς ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ κεφάλαιον ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ, τὸ κεφάλαιον λέγω τοῦ μὴ καταβληθέντος ἀμέσως καὶ εἰς μετρητὰ τιμήματος τῶν ἐμπορευμάτων. Ἵνα δεχθῇ δὲ ὁ πιστοδότης γραμμάτιον ἀντὶ ἐμπορευμάτων, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἔχῃ πίστιν πρὸς τὸν ἐκδόντα αὐτό.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι μὲ ὅλον ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι κεφάλαιον, οὐχ ἧττον ὅμως δι' αὐτῆς πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐπιχειρήσεις· διότι μεταβιβάζονται εἰς χεῖρας μὲν τῶν δανειζομένων πραγματικὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα ὁ πιστοῦχος δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ προσπορισθῇ στερούμενος μετρητῶν, εἰς χεῖρας δὲ τῶν πιστοδοτῶν γραμμάτια εἰς διαταγὴν ἢ συναλλαγματικαὶ ἂς δύνανται οὗτοι νὰ ἐκποιήσωσι πρὸ τῆς λήξεώς των πρὸς ἔναρξιν νέων ἐπιχειρήσεων. Ὥστε ἡ πίστις δὲν εἶνε μόνον διαβιβαστική, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ πλούτου. Ἀλλ' ὁ Σαίης (1) παρατηρεῖ ὅτι ἡ πίστις δὲν δημιουργεῖ κεφάλαια, καθότι ὁ δανειζόμενος ἀποκτᾷ δι' αὐτῆς κεφάλαιον οὗ ἀπηλλοτριώθη ὁ δανειστής. Ὁ Σαίης λέγων ταῦτα, εἶχε βεβαίως πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ἅπερ οἱ τοκισταὶ πληρωνόμενοι παρὰ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῶν ἀνυπερθέτως αὖθις δανείζουσιν. Ἀλλ' ὁσάκις τὰ ἐμπορεύματα μένωσι νεκρὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις μὴ ἐκποιούμενα, διὰ μόνης δὲ τῆς πίστεως καθίστανται κεφάλαια ἐνεργητικά, ἠδυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι διὰ τῆς πίστεως πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι καὶ μετ' αὐτῶν ὁ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια; Ἄλλως δὲ καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, δὲν μένουσι πολλάκις ἀργὰ ἐν τοῖς ταμείοις τῶν τραπεζιτῶν ἐπανερχόμενα εἰς κυκλοφορίαν ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τῆς πίστεως; Πρὸς τούτοις δέ, ἠδυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι διὰ τῆς πίστεως, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια

(1) Τόμ. Α'. τῶν Μαθ. σελ. 285.

πολλαπλασιάζονται; καὶ ὅτι τόσον ὁ πωλήσας ἐμπορεύματα ἐπὶ πιστώσει, ὅσον καὶ ὁ ἀγοραστὴς ἐπὶ παραχωρήσει συναλλαγματικῆς ὠφελοῦνται; Ἐπαναλέγω λοιπὸν ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι μεταβιβαστικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ πλούτου.

Διὰ τῆς πίστεως αὐξάνει τὸ ἐνεργητικὸν καὶ παραγωγικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον καὶ ἐμπορεύματα ἄλλως ἀργὰ μεταμορφοῦνται εἰς παραγωγικὰ κεφάλαια. Ἄνευ δὲ αὐτῆς, ἡ χρεία τῶν μετρητῶν κατὰ πᾶσαν ληψοδοσίαν ἤθελεν ἐντελῶς δεσμεύσει τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως τοῦ Σαίη, ἀποφηναμένου ὅτι τὸ δύσκολον δὲν εἶναι τὸ πωλεῖν, ἀλλὰ τὸ παράγειν. Καθότι κατ' αὐτόν, τὰ προϊόντα ἅπαξ παραχθέντα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλληλα. (Si certaines marchandises ne se vendent pas, c'est parceque d'autres ne se produisent pas; c'est la production seule qui ouvre des débouchés aux produits). Οὐχ ἧττον ὅμως ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι, τῆς πίστεως ἐξαφανισθείσης, ἐπέρχεται πληθώρα ἢ περίσσεια ἐμπορευμάτων, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ νόμισμα δὲν ἐπαρκεῖ εἰς παντὸς εἴδους ἀνταλλαγάς, ἐνῷ διὰ τῆς πίστεως καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως πιστωτικῶν γραμματίων αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ ἄνευ μετρητῶν κατορθοῦνται.

Ἄμεσον λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως εἶναι 1) μὲν ἡ μεταβίβασις κεφαλαίου ἀργοῦ εἰς χεῖρας ἐνεργητικάς· καὶ 2) ἡ δημιουργία πιστωτικῶν ἀξιῶν ἃς δυνάμεθα νὰ ἐκποιήσωμεν πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας. Οὕτω λοιπὸν πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ μείζων ἀριθμὸς ἐργατῶν μισθοῦται ἕνεκα τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ζωηροτέρας κυκλοφορίας τοῦ πλούτου.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τοῦ εὐεκποιήτου τῶν συναλλαγματικῶν, ἤτοι ἐκ τῆς εὐκολίας τῆς προεξοφλήσεως αὐτῶν, κρατύνεται ἡ πίστις καὶ πολλαπλασιάζονται αἱ κερδοσκοπίαι. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πίστις παράγῃ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ἐὰν τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια συνεχῶς κυκλοφορῶσιν, εἰς τί χρησιμεύουσιν αἱ τράπεζαι;

Ἴδομεν ὅτι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια δυνάμει ἐξαιρετικῶν τινων διατάξεων αἵτινες καθιερώθησαν ὑπὸ τῶν ἐμπορικῶν ἐθίμων καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου κυκλοφοροῦσι σχεδόν ὡς νόμισμα. Λέγω δὲ σχεδόν, καθότι τὸ ἐμπορικὸν γραμμάτιον μετέχει μᾶλλον τῆς φύσεως τῶν ἀπαιτήσεων ἢ τῶν νομισμάτων, καὶ ἑπομένως δὲν κυκλοφορεῖ ὡς τὰ νομίσματα. Ἂν τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἐκυκλοφόρουν ὡς νομίσματα, ἡ χρεία τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν ἤθελεν εἶσθαι ἧττον ἐπαισθητή. Ὁ παρασχὼν ἐπὶ πιστώσει ἐμπορεύματα καὶ λαβὼν ἀντ' αὐτῶν ἐμπορικὸν γραμμάτιον, ἤθελεν ἐν ἀνάγκῃ τὸ μεταβιβάσει ἀμέσως εἰς χεῖρας τρίτου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὥστε ὁ ἀποδέκτης καὶ πληρωτὴς ἤθελε πληρώσει διὰ μιᾶς ἅπαντα τὰ χρέη, καὶ τοῦ νομίσματος ἡ χρῆσις ἤθελε τὰ μέγιστα περιορισθῆ. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι εἰς τὴν μεταβίβασιν τῶν ἐμπορικῶν γραμματίων παρεμβάλλονται τὰ ἑξῆς προσκόμματα. Ἐμπρώτοις, πίστις δὲν ὑπάρχει μεταξὺ ἀνθρώπων μὴ γνωριζομένων. Ὥστε κατὰ πᾶσαν μεταβίβασιν ἐμπορικοῦ γραμματίου, ὁ λήπτης ὀφείλει 1) νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν· 2) τὴν ἀξίαν καὶ προθεσμίαν τοῦ συναλλάγματος· καὶ 3) τὸν τόπον τῆς πληρωμῆς, καθότι ἐὰν ταῦτα τὰ στοιχεῖα δὲν ἀνταποκρίνωνται εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, δὲν θέλει τὸ ἀποκτήσει. Καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι τὸ ἀπέκτησε, θέλει ἴσως ἀναγκασθῆ νὰ τὸ παραχωρήσῃ μὲ ζημίαν, δηλ: πληρώνων προεξόφλημα ὑπέρογκον. Διὰ δὲ τῆς

δι' ὀπισθογραφήσεως μεταβιβάσεως τοῦ γραμματίου, ὁ λήπτης θέλει ἀναλάβει ἐνοχὴν βαρυτάτην, καθότι ἅπαντες οἱ ὀπισθογράφοι εἰσὶν ἀλληλέγγυοι· δηλ: ἐνέχονται εἰς ὁλόκληρον· in solidum. Ἰδοὺ οἱ λόγοι ἕνεκα τῶν ὁποίων τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια δὲν κυκλοφοροῦσιν ὡς τὰ νομίσματα.

Ἀλλ' αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι προσδιορίζουσιν ἀκριβέστερον τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν, ἐνεργοῦσαι δὲ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων καὶ πιστοῦσαι παντοίας ἐπιχειρήσεις, δέχονται εἰς προεξόφλησιν συναλλάγματα πάσης ἀξίας, ὑπὸ προθεσμίας διαφόρους, μέχρις 90 ἡμερῶν. Ἡ τράπεζα προεξοφλοῦσα τὰ συναλλάγματα ταῦτα δὲν τὰ μεταβιβάζει εἰς τρίτους, ἀλλὰ κρατεῖ αὐτὰ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτῆς καὶ ἀντ' αὐτῶν τίθησιν εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τραπεζικὰ ὁμοιόμορφα, φέροντα μίαν μόνην ὑπογραφήν, τὴν τῆς διευθύνσεώς της, καὶ μεταβιβαζόμενα δι' ἁπλῆς παραδόσεως. Ὥστε διὰ τῶν γραμματίων τούτων τά τε συναλλάγματα καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνθ' ὧν ἐξεδόθησαν, νομισματοποιοῦνται· οἱ δὲ λῆπται τῶν ὑπὸ τῆς τραπέζης προεξοφλουμένων συναλλαγμάτων, καὶ ἐὰν ταῦτα φέρωσι δύο ἢ τρεῖς ὑπογραφάς, ἐξασφαλίζονται κάλλιον διὰ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυᾶται ἡ τράπεζα. Προσέτι δέ, τὰ γραμμάτια ὄντα πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἔτι μᾶλλον διευκολύνουσι τὰς ἀγορὰς καὶ πωλήσεις. Τὰ γραμμάτια λοιπὸν τῶν τραπεζῶν δὲν ἀντικαθιστῶσι τὸ νόμισμα, ἀλλὰ τὰ συναλλάγματα.

Ἀλλὰ καί τοι κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα, διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν νομισμάτων μέν, ὡς μὴ ἔχοντα ἐσωτερικὴν ἀξίαν, ἀπὸ τῶν χαρτονομισμάτων δέ, ὡς πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ ἐκπροσωποῦντα ἀντιστοιχούσας πραγματικὰς ἀξίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκπροσωποῦσιν ἀντιστοιχού-

σας ἀξίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπάπειρον, οὐδὲ τὸ εὐάριθμον αὐτῶν θεωρητέον ὡς ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν, καθότι τράπεζα ἐκδίδουσα 200 ἑκατομμυρίων δρ. γραμμάτια, πιθανὸν νὰ ἦναι ἀσφαλεστέρα τραπέζης ἐκδιδούσης γραμμάτια 3 ἢ 4 μόνον ἑκατομμυρίων· ὅθεν δὲν πρέπει νὰ νομίζωσιν οἱ τραπεζῖται ὅτι κέκτηνται μέγα προνόμιον δυνάμενοι νὰ ἐκδίδωσι μέγα ποσὸν γραμματίων, ἐκτὸς ἐὰν ἐννοῶσιν ὅτι δύνανται νὰ ἐκδίδωσι γραμμάτια ἀντὶ ὑποθετικῶν ἀξιῶν, ἢ ἀξιῶν μὴ κυκλοφορουσῶν καὶ οὐχὶ ἀντὶ συναλλαγμάτων ἀξιοχρέων.

Τὰ τραπεζικὰ λοιπὸν γραμμάτια, 1) μὲν παρέχουσι πλειοτέραν ἀσφάλειαν καὶ αὐτῶν τῶν συναλλαγμάτων, ἐκδιδόμενα ὑπὸ ἰσχυροῦ καταστήματος, 2) δὲ πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, κυκλοφοροῦσιν ὡς νόμισμα καὶ ἰσοδυναμοῦσι πρὸς τὴν ληξιπρόθεσμον συναλλαγματικήν· καὶ τελευταῖον κυκλοφοροῦντα διὰ πολλοῦ χρόνου, παρέχουσιν εἰς τὴν τράπεζαν καθαρὸν κέρδος, τὸ προεξόφλημα.

Εἶπον ὅτι τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια ἀντικαθιστῶσι τὰ συναλλάγματα, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι τὸ ποσὸν τῶν τραπεζικῶν γραμματίων περιορίζεται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν εἰς προεξόφλησιν παρουσιαζομένων συναλλαγματικῶν καὶ τῶν εἰς διαταγὴν γραμματίων.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως δὲ ταύτης τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι δίδουσαι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν κεφάλαια καθίστανται ἀληθῶς εὐεργετικὰ τῆς βιομηχανίας καταστήματα.

Ἀλλά, πῶς αἱ τράπεζαι, διὰ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, ἐμποιοῦσι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ κεφάλαιά των;

Ὑποθέσωμεν προεξοφλητικὴν τράπεζαν συγκεκροτημένην ἐκ κεφαλαίου 4 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Ἐὰν ἡ τράπεζα αὕτη ἐκδώσῃ 6 ἑκατομμύρια γραμματίων, θέλει πολ-

λαπλασιάσει τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, ἂν ὄχι κατὰ $\frac{1}{5}$ τουλάχιστον ὅμως κατὰ $\frac{2}{5}$, ὑπολογιζομένου εἰς 2 ἑκατομμύρια τοῦ ἀποταμιεύματος αὐτῆς εἰς χρήματα. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου τῆς τραπέζης ταύτης θέλει ἐπαυξήσει διὰ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων κατὰ $\frac{2}{5}$ ὡς ἐφεξῆς. Κεφάλαιον ἀρχικὸν συνιστάμενον εἰς 4 ἑκατομμύρια καὶ 6 ἑκατομμύρια εἰς γραμμάτια, τὸ ὅλον 10. Ἀφαιρουμένων δ' ἐξ αὐτῶν 2 ἑκατομμυρίων, τῶν τοῦ ἀποταμιεύματος, ἀπολείπεται ἐνεργητικὸν κεφάλαιον 8 ἑκατομμυρίων. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ἕνεκα τῆς μείζονος ταύτης ἐνεργείας τῶν κεφαλαίων αὐτῶν, αἱ τράπεζαι δύνανται ἄνευ ζημίας νὰ δανείσωσι τὰ χρήματά των καὶ ἐπὶ κατωτέρω τόκῳ. Τῷ ὄντι δοῦσαι εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτῶν ἐνεργητικότητα κατὰ $\frac{2}{5}$ μείζονα, δύνανται ἐπωφελῶς, ἀντὶ 8 λ. χ. τοῖς %, νὰ λαμβάνωσι τόκον 6 %, καθότι τὰ μὲν 8 %, ἐπὶ 4 ἑκατομμυρίων παρέχουσι τόκον 320 χιλιάδας δραχμῶν, τὰ δὲ 6 %, ἐπὶ 8 ἑκατομμυρίων, παρέχουσι τόκον 480,000.

Ἐκ τῆς ἐκδόσεως λοιπὸν τῶν γραμματίων, ἡ κοινωνία ὠφελεῖται τὰ μέγιστα· καθότι ἐνῷ οἱ συνήθεις τόκοι εἰσὶν καθ' ὑπόθεσιν 8 %, ἡ τράπεζα ἄνευ ζημίας δύναται νὰ δανείζῃ πρὸς 6 %.

Διὰ τῶν γραμματίων λοιπὸν καὶ τὰ κεφάλαια τῶν τραπεζῶν λαμβάνουσιν ἐνέργειαν πλειοτέραν καὶ οἱ τόκοι προσδιορίζονται κατώτεροι, καὶ ἅπαξ ἐκδοθέντα τὰ γραμμάτια, ἐπέχουσι τόπον νομίσματος, ἂν καὶ δὲν ἐξεδόθησαν ἀντὶ νομισμάτων, ἀλλ' ἀντὶ συναλλαγμάτων, οὕτως εἰπεῖν, νομισματοποιηθέντων. Ἐκ τούτων δὲ προκύπτει οἰκονομία τοῦ μεταλλικοῦ πλούτου, εὐκολία περὶ τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ ἐμψύχωσις τῶν παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων. Διὰ τοὺς προεκτεθέντας λόγους παρατηρῶ προσέτι ὅτι, ὁσάκις αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, καλῶς διοικούμεναι

εὐδοκιμήσωσι, τὸ μέρισμα αὐτῶν εἶναι ἀνώτερον τοῦ τόκου τὸν ὁποῖον λαμβάνουσι· καθότι ὁ μὲν τόκος παράγεται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων τῶν τραπεζῶν, τὸ δὲ μέρισμα εἶναι ἀνάλογον πρὸς μόνον τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν.

Ἐπιχειρῶν νὰ ἐκθέσω τὰς ἀρχάς, καθ' ἃς πρέπει νὰ διοργανῶνται αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, θέλω ἀλλεπαλλήλως ἀσχοληθῆ περὶ τῶν τριῶν συστατικῶν στοιχείων τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν· ἤτοι περὶ τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου, περὶ τῶν συναλλαγμάτων καὶ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων.

§ 1. *Χρηματικὸν τῶν τραπεζῶν κεφάλαιον.*

Εἶπον ὅτι αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, ἐξάγουσαι τῆς κυκλοφορίας τὰ εἰς διαταγὴν γραμμάτια καὶ τὰς συναλλαγματικάς, ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ διὰ τραπεζικῶν γραμματίων, ἤτοι δι' ὁμολόγων εὐκολωτέρας κυκλοφορίας, ἀμέσως πληρωτέων εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ μεταβιβαζομένων δι' ἁπλῆς παραδόσεως. Οὕτω δὲ καὶ ἡ βιομηχανία ἐμψυχοῦται, ἐλαττουμένου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται καὶ ὁ μεταλλικὸς πλοῦτος ἐξοικονομεῖται.

Ἀλλὰ τὰ ὁμόλογα ταῦτα τῆς τραπέζης, ἐκδοθέντα πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν γραμματίων εἰς διαταγὴν καὶ τῶν συναλλαγματικῶν, ποίαν ἀσφάλειαν ἐξαργυρώσεως παρέχουσιν εἰς τοὺς λήπτας;

Τὰ συναλλάγματα βεβαίως ἄτινα προεξοφλήθησαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων. Ἀλλὰ 1) τὰ μὲν συναλ-

λάγματα ἔχουσι προθεσμίαν, τὰ δὲ γραμμάτια εἰσὶν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν· ὥστε διὰ μόνων τῶν συναλλαγμάτων δὲν ἐξασφαλίζεται ἐντελῶς ἡ ἐξαργύρωσις τῶν γραμματίων· 2) ἐὰν τὰ συναλλάγματα ἀντὶ τῶν ὁποίων ἐκδίδονται τὰ γραμμάτια δὲν ὦσιν ἀξιόχρεα ἢ δὲν ἐκπροσωπῶσιν ἐπιχείρησίν τινα πραγματικὴν καὶ σπουδαίαν, ὁ κίνδυνος τῆς μὴ ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων ὑπάρχει μείζων· οὕτω δὲ τὰ γραμμάτια μεταμορφοῦνται εἰς χαρτονομίσματα, εἴτε διότι δὲν στηρίζονται εἰς οὐσιαστικὴν ἰσότιμον ἀξίαν, εἴτε διότι στηρίζονται εἰς οὐσιαστικὴν ἀξίαν ἀπαρτίζουσαν τὸ πολλοστημόριον τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ὑφίσταται εἰς τὰ ταμεῖα τῆς τραπέζης κεφάλαιον χρηματικὸν ἐγγυώμενον τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων· καθότι τράπεζαι, ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἐξαργυρωτέα, ἀλλὰ στερούμεναι χρηματικῶν κεφαλαίων, ἀδύνατον νὰ μὴ καταστραφῶσιν, ἐκτὸς μόνον ἐὰν δοθῇ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία εἰς τὰ γραμμάτια αὐτῶν, ἤτοι κηρυχθῇ ἡ πτώχευσις αὐτῶν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν των. Παρακατιὼν θέλω ποιήσει μνείαν περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ χρηματικοῦ τούτου ἀποταμιεύματος.

Συμπεραίνω ὅτι ὁ θεμελιώδης λίθος τῶν τραπεζικῶν καταστημάτων εἶναι αἱ πραγματικαὶ ἀξίαι αἱ ἐγγυώμεναι τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρὰ τῇ τραπέζῃ κατατεθέντων κεφαλαίων ἐπὶ τόκῳ ἢ ἀτόκως. Ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται ἡ τῶν τραπεζῶν πίστις, ἄνευ δὲ αὐτῶν ματαίως θέλετε ἀπαιτήσει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ πολλαπλασιάσητε τὰς ἐργασίας ὑμῶν, δίδοντες εἰς αὐτὰς ἔκτασιν διπλασίαν ἢ τετραπλασίαν τοῦ ἀρχικοῦ ὑμῶν κεφαλαίου. Τοῦτο τὸ προνόμιον θέλει στρέψει καὶ κατὰ τῶν πολιτῶν τῶν ἐμπι-

στευομένων εἰς τὴν τράπεζαν τὰ κεφάλαια αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν μετόχων τῶν ὁποίων τὰ κεφάλαιά εἰσιν ὑπέγγυα τῶν ὑποχρεώσεων τῆς τραπέζης.

Τὸ ζωτικὸν λοιπὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι 1) τὰ πραγματικὰ κεφάλαια, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτῇ κατατεθέντων κεφαλαίων· καὶ 2) τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια, οὔχὶ δὲ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα, τὰ ὁποῖα, ὡς ἀπεδείχθη, εἰσὶ μακροπρόθεσμα καὶ δυσμεταποίητα εἰς χρήματα.

Ζητεῖται· ἐὰν τὰ πραγματικὰ τῆς τραπέζης κεφάλαια, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτῇ κατατεθέντων κεφαλαίων, πρέπῃ νὰ συνίστανται καὶ εἰς δημόσια χρεώγραφα; Ἐν γένει, λέγω ὄχι· καθότι 1) τὰ τραπεζικὰ καταστήματα δὲν ἐσυστήθησαν ὅπως χρησιμεύωσιν ὡς ὑποκαταστήματα τοῦ δημοσίου, ἀλλ' ἵνα ἐπιβοηθῶσι τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν. Ἄλλως, μετατρεπομένων τῶν κεφαλαίων τῆς τραπέζης ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν προορισμοῦ, φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ τόκοι ἢ τὰ προεξοφλήματα θέλουσι διατηρεῖσθαι εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῶν ὅρον, ἐπὶ βλάβῃ τῆς βιομηχανίας ὑπὲρ ἧς ἐσυστήθησαν αἱ τράπεζαι.

2). Πρὸς τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικὸν τῆς τραπέζης ἀνάγκη ν' ἀντιστοιχῶσι πραγματικαὶ ἐγγυήσεις εὐμεταποίητοι εἰς χρήματα, καὶ ὄχι χρεώγραφα τῶν κυβερνήσεων, ὑποκείμενα εἰς ἀδιαλείπτους μεταβολάς. Ὁσάκις λοιπὸν αἱ κυβερνήσεις, εἴτε ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς ἀνάγκας ἐκτάκτους τοῦ δημοσίου, εἴτε ἁπλῶς ὅπως ἐπιχειρήσωσι δημόσια ἔργα, δανείζωνται τὰ τῶν τραπεζῶν κεφάλαια, παραχωροῦσαι αὐταῖς δημόσια χρεώγραφα ἢ γραμμάτια τοῦ ταμείου, ἡ μὲν βιομηχανικὴ πίστις μετα-

μορφοῦται εἰς κυβερνητικὴν πίστιν, ἡ δὲ τράπεζα εἰς χρηματιστήριον.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἀπὸ τοῦ 1694, ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας ἐδάνεισεν εἰς τὴν κυβέρνησιν 11,686,000 λίρας, γενομένη οὕτω ὁ ταμίας τῆς κυβερνήσεως, ὡς καὶ οἱ ἁπλοῖ τραπεζῖται εἰσὶν ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ταμίαι τῶν ἰδιωτῶν. Αὕτη ἡ τράπεζα προκαταβάλλει εἰς τὸ δημόσιον χρηματικὰ κεφάλαια ἐπὶ τῶν εἰσπρακτέων δημοσίων προσόδων, διενεργεῖ τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν καὶ παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν ὑπολόγων τὰ κεφάλαια τῶν ὁποίων τὴν πληρωμὴν ἐνετείλατο τὸ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργεῖον.

Αἱ τράπεζαι τῆς Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας ἐκπληροῦσι μὲν τὰ αὐτὰ ἔργα, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ καταθέτωσι τὸ περίσσευμα τῶν εἰσπράξεων ἐπὶ τῶν πληρωμῶν ἐν τοῖς ταμείοις τῆς ἀγγλικῆς τραπέζης. Ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα συγκεντρώνει οὕτω ἀποταμιεύουσα διὰ τῶν ὑποκαταστημάτων αὐτῆς καὶ ἄλλων τραπεζιτῶν τὰς καθαρὰς δημοσίας προσόδους, καθότι αἱ ἐπιτετραμμέναι ἀρχαὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν προσόδων τούτων προαφαιροῦσι τὰ τῆς διοικήσεως καὶ ἐπιστασίας ἔξοδα. Ὡσαύτως δὲ εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν ὑπάρχει ἀνατεθειμένη ἡ ὑπηρεσία τῶν τόκων τοῦ δημοσίου χρέους. Εἰς ἀντιμισθίαν δὲ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἡ τράπεζα μέχρι μὲν τοῦ 1844 ἐλάμβανεν 6,324,000 φρ., ἀπὸ δὲ τῆς 19 Ἰουλίου 1844, 1,774,000 φρ.

Ἀλλ' ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας, πληρώνουσα τὰς ψηφισθείσας ὑπὸ τῶν βουλῶν δαπάνας, δὲν ταυτίζεται κατὰ τὸν κ. Βαιλλὴν μὲ τοὺς συνήθεις ὑπολόγους, ὀφείλει δὲ νὰ παραδίδῃ εἰς τοὺς κομιστὰς τῶν ἐνταλμάτων τοῦ ταμείου, warrants, τὰ σημειούμενα ἐν αὐτοῖς ποσά.

Πλὴν δὲ τούτων ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας διαπραγματεύεται τὴν ἐκποίησιν τῶν γραμματίων τοῦ ταμείου, κρα-

τεῖ ἀνοικτοὺς λογαριασμούς, τόσον τοῦ δημοσίου ὅσον καὶ τῶν ἰδιωτῶν ὅσοι καταθέτουσιν παρ' αὐτῇ χρήματα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὑπὲρ τοῦ δημοσίου προκαταβάλλει κεφάλαια, καὶ ἕνεκα τούτου πληρώνεται τόκον δεχομένη τοκοφόρα γραμμάτια τοῦ ταμείου.

Ἡ τράπεζα ἔχει τελευταῖον τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαχειρίζηται ἐλευθέρως τὰ ἐναπολειπόμενα ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῆς κεφάλαια τοῦ δημοσίου (1).

Ὡσαύτως δὲ ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, αὐξήσασα πρό τινων ἐτῶν τὸ κεφάλαιόν της ἀπὸ 91,250,000 εἰς 182, 500,000, ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὸ δημόσιον 100 ἑκατομμύρια φρ. 3 %, πρὸς 75, ἐν ᾧ τὸ 3 τοῖς % ἐτιμᾶτο ἀντὶ 68. Διὰ τοῦ νόμου δὲ τῆς 9 Ἰουνίου 1857 τὸ δάνειον τοῦτο ἐκηρύχθη πάγιον. Σήμερον δὲ τὸ ὁλικὸν χρέος τῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν τράπεζαν ὑπερβαίνει τὸ κεφάλαιον αὐτῆς.

Εἰς τὰς αὐτὰς δὲ σχέσεις περιεπλάκη καὶ ἡ ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος τράπεζα, δανείσασα ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων τῆς πατρίδος περιστάσεων, ὑπὲρ τὰ $\frac{2}{3}$ τῶν μετοχικῶν αὐτῆς κεφαλαίων εἰς τὸ δημόσιον.

Εἶπον ὅτι, κατὰ γενικὸν κανόνα, αἱ τράπεζαι δὲν πρέπει νὰ μεταμορφῶνται εἰς ὑποκαταστήματα τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὁμολογῶ μ' ὅλα ταῦτα ὅτι, προκειμένου λόγου περὶ κυβερνήσεως τῆς ὁποίας τὰ μὲν χρεώγραφα τιμῶνται καὶ κυκλοφοροῦσιν ὡς τὰ μεταλλικὰ νομίσματα, ἡ δὲ πίστις εἶναι κρείττων καὶ μείζων τῆς ἰδιωτικῆς πίστεως, αἱ τρά-

(1) Ἐπὶ Γουλιέλμου Γ' καὶ πρὶν ἡ συστηθῇ ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Πατερσῶνος, οἱ χρυσοχόοι τοῦ Λονδίνου ἐδέχοντο καταθέσεις καὶ ἐδάνειζον, μεγάλα περιποιοῦντες ἑαυτοῖς κέρδη. Μετὰ τὴν σύστασιν δὲ τῆς τραπέζης οἱ τόκοι ἠλαττώθησαν ἀπὸ 32 εἰς 15 καὶ 12 τοῖς 0]0.

πεζαι δύνανται ἐν ἀνάγκῃ νὰ προκαταβάλλωσι χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀντὶ δημοσίων χρεωγράφων, ὑπηρετοῦσαι οὕτω διὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν κοινωνίαν καὶ παρέχουσαι ἑαυταῖς ὠφελήματα ἀξιόλογα. Ἄλλως ὅμως, προκειμένου λόγου περὶ κυβερνήσεων τῶν ὁποίων οἱ μὲν πόροι εἰσὶν ἀσθενεῖς καὶ ἀβέβαιοι, ἡ δὲ πίστις εἶναι ὑποδεεστέρα τῆς ἰδιωτικῆς πίστεως, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ὀφείλουσι μετὰ μεγίστης προσοχῆς νὰ ῥυθμίζωσι τὰς πρὸς τὸ δημόσιον ταμεῖον σχέσεις αὐτῶν. Καθότι ὁσάκις τὰ πραγματικὰ τῶν τραπεζῶν κεφάλαια ἀντικαθιστῶνται δι' ὁμολόγων κυβερνήσεων, τῶν ὁποίων τὰ χρεώγραφα παγιοῦνται εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν της μὴ κυκλοφοροῦντα, οὐ μόνον ἡ ἰδιωτικὴ βιομηχανία παραβλάπτεται ἕνεκα τῆς μετατροπῆς ταύτης τῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὴν τράπεζαν πίστις τοῦ κοινοῦ κλονεῖται καὶ τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια θᾶττον ἢ βράδιον μεταβάλλονται εἰς χαρτονομίσματα.

Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται πᾶσα σχέσις τῶν ἐστερημένων πίστεως κυβερνήσεων πρὸς τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι αἱ κυβερνήσεις αὗται, κατὰ τὰς λῃστοδοσίας αὐτῶν μετὰ τῶν τραπεζῶν, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἁπλοῖ ἰδιῶται, ἤτοι νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν τράπεζαν δι' ἀξιῶν εὐμεταποιήτων εἰς χρήματα, ὁσάκις ἀναφαίνηται ἔκτακτός τις ταμιακὴ ἀνάγκη.

Τὸ τρανώτερον ὅμως παράδειγμα τραπέζης συστηθείσης πρὸς σκοπὸν ὅλως ταμιευτικὸν εἶναι τὸ τῆς Αὐστριακῆς.

Ἡ τράπεζα τῆς Βιέννης ἐσυστήθη μὲν τῇ 1 Ἰουνίου 1816, ἐκυρώθη δὲ ἡ σύστασις αὐτῆς διὰ νόμου τῆς 15 Ἰουλίου 1817.

Δυνάμει τοῦ νόμου τούτου, τὸ κεφάλαιον τῆς τραπέζης διηρεῖτο εἰς 100,000 μετοχάς, καὶ ἕκαστος μέτοχος ὑπε-

χρεοῦτο νὰ καταθέσῃ 1000 φιορίνια εἰς χαρτονόμισμα, 100 δὲ μόνον εἰς νόμισμα. Τὰ χίλια φιορίνια εἰς χαρτονόμισμα ἀπεδίδοντο παρὰ τῆς τραπέζης εἰς τὸ ταμεῖον, ἀντικαθιστῶντο δὲ διὰ δημοσίων χρεωγράφων ἐπὶ τόκῳ $2\frac{1}{2}\%$ πληρωνομένῳ εἰς νόμισμα.

Ὅθεν τὰ ἀρχικὰ τῆς τραπέζης κεφάλαια συνίσταντο εἰς δημόσια χρεώγραφα πρὸς $2\frac{1}{2}\%$, ἀξίας πραγματικῆς 50 ἑκατομμυρίων, καὶ εἰς 10,000,000 φιορινίων μεταλλικῶν.

Ἀλλ' αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι δύνανται νὰ δανείζωσιν ἐπὶ καταθέσει τῶν ἰδίων αὐτῶν μετοχῶν; Ἐν γένει λέγω ὄχι· καθότι 1) αἱ τράπεζαι δὲν ἐσυστήθησαν ὅπως χορηγῶσι δάνεια εἰς τοὺς μετόχους αὐτῶν, ἀλλ' ὅπως ἐπιβοηθῶσι τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ κερδοσκοπίας. Ἂν αἱ τράπεζαι ἐδύναντο ἐπὶ τῇ καταθέσει μόνῃ τῶν μετοχῶν αὐτῶν νὰ δανείζωσι κεφάλαια, ἤθελον ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης διαλυθῇ πρὸ τῆς ὡρισμένης παρὰ τοῦ καταστατικοῦ αὐτῶν προθεσμίας.

2). Τίς ἔσεται ἡ ἐγγύησις τῶν ἐκδοθέντων γραμματίων ἐπὶ καταθέσει μετοχῶν; Αὐταὶ αἱ μετοχαί. Ὥστε αἱ μετοχαὶ πρέπει ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐκποιηθῶσιν ὅπως ἐξαργυρωθῶσι τὰ γραμμάτια. Ἀλλ' ἐὰν τὰ γραμμάτια συρρεύσωσι πρὸς ἐξαργύρωσιν, ἡ δὲ τράπεζα ἀμηχανῇ νὰ ἐξαργυρώσῃ αὐτά, τίς θέλει ἀγοράσει τὰς μετοχὰς αὐτῆς; καὶ ἐὰν εὑρεθῶσι τοιοῦτοι ἀγορασταί, δὲν εἶναι ὅλως ἄτοπον ἡ τράπεζα νὰ ἐνοχοποιῇ τὴν ἰδίαν αὐτῆς πίστιν, ἐκθέτουσα εἰς πλειστηριασμὸν τὰς μετοχὰς αὐτῆς εἰς τιμὴν εὐτελῆ; Ἡ γαλλικὴ τράπεζα δανείζει ἐπὶ καταθέσει μετοχῶν τῶν διωρύγων, τῶν χρεωγράφων τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, τῶν γραμματίων ὑλοτομίας δημοσίων δασῶν καὶ τῶν γραμματίων τοῦ νομισματοκοπείου· δέχεται δὲ καὶ τὰς ἰ-

δίας αὐτῆς μετοχάς, ἀλλὰ πρὸς συμπλήρωσιν μόνον τῶν ἀπαιτουμένων ἀσφαλειῶν.

Ἐρρέθη ὅτι τὰ κυριώτερα πραγματικὰ κεφάλαια τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων εἰσί, 1) μὲν τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα· 2) δὲ τὰ ἐμπορικὰ ἢ ἄλλα γραμμάτια κυκλοφοροῦντα, οἷον τὰ δημόσια χρεώγραφα καὶ 3) αἱ μετοχαὶ ἑταιριῶν κ.τ.λ. Ἀλλὰ ; τίς ἡ πρέπουσα ἀναλογία τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ παθητικόν; Ἐὰν τὸ μεταλλικὸν ἦτο ἴσον πρὸς τὸ παθητικόν, οὐδεμία ἐκ τούτου ἤθελε προκύψει ὠφέλεια διὰ τὴν τράπεζαν· ἕνεκα τούτου, τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ὡρίσθη γενικώτερον εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ. Καὶ ἡ ἀναλογία αὕτη ἐγένετο πρὸ πολλοῦ δεκτὴ παρά τε τῆς ἀγγλικῆς τραπέζης καὶ τῆς ἰταλικῆς ὡς καὶ παρὰ τῶν ἐπαρχιακῶν τῆς Γαλλίας τραπεζῶν αἵτινες ἐγένοντο ὑποκαταστήματα τῆς γαλλικῆς τραπέζης.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1845, τὰ μὲν γραμμάτια τῆς ἀγγλικῆς τραπέζης συνεποσοῦντο εἰς 555,121,281 φρ., τὸ δὲ μεταλλικὸν κεφάλαιον αὐτῆς εἰς 377,306,736 φρ. Ἡ δὲ γαλλικὴ τράπεζα κατὰ μὲν τὸ 1844 εἶχε 271,000,000 γραμμάτια ἐν κυκλοφορίᾳ καὶ νόμισμα 279,000,000. Περὶ τὰ τέλη δὲ τοῦ 1846 τὸ ἀποταμίευμα αὐτῆς ἦτο 66 μόνον ἑκατομ. φρ. Ὅθεν ἠναγκάσθη 1) μὲν νὰ δανεισθῇ 25,000,000 φρ. 2) δὲ νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ προεξόφλημα ἀπὸ 4 εἰς 5· καὶ 3) νὰ περιορίσῃ τὰς προεξοφλήσεις αὐτῆς εἰς συναλλάγματα βραχυπρόθεσμα. Κατ' Ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1851, τὰ μὲν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια δὲν ὑπερέβαινον τὰ 424,113,400 φρ. τὸ δὲ μεταλλικὸν συνεποσοῦτο εἰς 398,438,170 φρ. Ὡσαύτως δὲ κατὰ τὸ 1854 τὸ μεταλλικὸν τῆς ἑλληνικῆς τραπέζης ὑπερέβαινε τὴν ἀξίαν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων. Ὥστε τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα ὁτὲ μὲν ὑπερβαίνει τὸ

$\frac{1}{3}$ τοῦ ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, ὁτὲ δὲ εἶναι κατώτερον αὐτοῦ· ὑπερβαίνει μὲν τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ παθητικοῦ εἰς περιστάσεις, καθ' ἃς αἱ μὲν ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἐν γένει τὰ παραγωγικὰ ἔργα καταστέλλονται, αἱ δὲ καταθέσεις πολλαπλασιάζονται, ὡς κατὰ τοὺς μῆνας Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον τοῦ 1868 ὅτε τὸ μὲν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα τῆς γαλλικῆς τραπέζης ἀνέβαινεν εἰς 1,085,820,444 φρ.· τὰ δὲ γραμμάτιά της εἰς 1,201,278,225 φράγκων. Εἶναι δὲ κατώτερον αὐτοῦ ἐν ἐποχῇ δυσπιστίας ἢ ἕνεκα συμβεβηκότων προκαλούντων τὴν ἐξαγωγὴν μεταλλικοῦ.

Ἀλλὰ κατὰ θεωρίαν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν πρέπουσαν ἀναλογίαν τοῦ μεταλλικοῦ πρὸς τὸ παθητικόν; Ὄχι· καθότι ἡ ἀναλογία αὕτη προσδιορίζεται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ μεταλλικὸν τῶν τραπεζῶν πρέπει 1) νὰ ἦναι ἀνάλογον πρὸς τὰς ἐνδεχομένας ζημίας αὐτῶν· οἷον πρὸς τὰ τυχὸν μὴ πληρωθησόμενα συναλλάγματα, ἕνεκα τῆς πτωχεύσεως τῶν ὑπογραψάντων αὐτά, καὶ 2) πρὸς τὸ ποσὸν τῶν πιθανῶς παρουσιασθησομένων γραμματίων πρὸς ἐξαργύρωσιν, καὶ τῶν ἀπαιτηθησομένων καταθέσεων. Ἀλλὰ ποῖον τὸ πιθανῶς ἀπαιτηθησόμενον ποσὸν τῶν καταθέσεων, ἢ τὸ πιθανῶς παρουσιασθησόμενον ποσὸν τῶν γραμματίων πρὸς ἐξαργύρωσιν; Ἐν ὁμαλῇ καταστάσει πραγμάτων, δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτιμήσωμεν ὡς ἔγγιστα τὰ ποσὰ ταῦτα, γνωρίζοντες πρῶτον μὲν τὸ κατὰ μέσον ὅρον ποσὸν τῶν ἀναζητουμένων καταθέσεων ἐντὸς τοῦ ἔτους, καὶ δεύτερον τὸ χρονικὸν διάστημα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἕκαστον γραμμάτιον παρουσιάζεται πρὸς ἐξαργύρωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ τοιαῦται ἐκτιμήσεις εἰσὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπισφα-

λεῖς, παρατηρῶ ὅτι, ὅσῳ ἡ δημοσία πίστις εἶναι ἀσθενεστέρα, τόσῳ καὶ τὸ χρηματικὸν ἀποταμίευμα τῆς τραπέζης πρέπει νὰ ἦναι μεγαλείτερον. Ὥστε προκειμένου λόγου περὶ κράτους πρὸ αἰώνων πεπολιτισμένου, καὶ ἐν ᾧ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ μέλλοντος συνεστοιχειώθησαν μετὰ τῆς κοινωνίας, ἡ δὲ κυβερνητικὴ πίστις κραταιὰ καὶ ἑδραία δύναται δραστηρίως νὰ στηρίξῃ ἐν ἀνάγκῃ τὴν βιομηχανικὴν ἢ ἐμπορικὴν πίστιν κλονουμένην, αἱ τράπεζαι δὲν χρήζουσι μεγάλων χρηματικῶν ἀποταμιευμάτων. Ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν χώραν ἀνατραφεῖσαν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐντὸς μεταβολῶν καὶ περιπετειῶν παντὸς εἴδους, ἐν ᾗ τὰ πάντα ὑπάρχουσιν ἀρτιπαγῆ καὶ ἀρτισύστατα, καὶ αἱ μὲν ἰδιωτικαὶ περιουσίαι εἰσὶ μικραὶ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀφανεῖς, ἡ δὲ κυβέρνησις ἐλαχίστους ἔχουσα μονίμους πόρους, οὔτε σπουδαῖόν τι παραγωγικὸν ἔργον δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ, οὔτε κἂν τὴν δημοσίαν περιουσίαν δύναται νὰ διασώσῃ κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς ἐπηρείας τοῦ χρόνου, οἷον τοὺς λιμένας, τὰς γεφύρας, τὰ πλοῖα, τὰ δημόσια καταστήματα, τὰς ὁδοὺς κ.τ.λ. ἀλλ' οὔτε τὴν ἰδιωτικὴν πίστιν νὰ στηρίξῃ κλονουμένην, ἐν τοιαύτῃ λέγω χώρᾳ, αἱ τράπεζαι χρήζουσι μεγαλειτέρου μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1844 εἰσήχθη ἕτερόν τι σύστημα, σκοποῦν νὰ προλάβῃ τὰ ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς πίστεως ἀτοπήματα.

Ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας διῃρέθη εἰς δύω τμήματα· πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων καὶ δεύτερον τὸ τραπεζικὸν κυρίως λεγόμενον.

Τὸ τμῆμα τοῦτο παραλαμβάνει παρὰ τοῦ πρώτου 14 ἑκατομμυρίων λιρῶν γραμμάτια ἐκπροσωποῦντα τὸ πρὸς τὴν τράπεζαν δημόσιον χρέος καὶ τὸ ἀποθεματικόν, ἀντὶ πάσης δ' ἄλλης ἐκδόσεως γραμματίων ὑπερβαινούσης τὰ 14 ἑκα-

τομμύρια λιρῶν, ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ μεταλλικὸν ἀντίτιμον εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ πρώτου τμήματος. Ὥστε ἐὰν ἡ τράπεζα ἔχῃ εἰς μὲν τὸ ταμεῖόν της 6 μόνον ἑκατομμύρια λιρῶν, ἐν κυκλοφορίᾳ δὲ 20 ἑκατομμυρίων γραμμάτια, δὲν δύναται οὔτε ἓν γραμμάτιον νὰ ἐκδώσῃ ὅπως προεξοφλήσῃ τὸ τυχὸν παρουσιασθησόμενον συνάλλαγμα, οὔτε μίαν λίραν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος, ἐπὶ μεγίστῃ πολλάκις βλάβῃ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συναλλαγῶν.

Ἐν δὲ τῷ Νεοβοράκῳ τῆς Ἀμερικῆς ἑτέρου εἴδους περιορισμοὶ ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς τραπεζικὰς ἐργασίας. Τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν ὑπὸ μόνου τοῦ δημοσίου ἐκδιδόμενα παραδίδονται εἰς τὰς τραπέζας ὡς νόμισμα, αἱ δὲ τράπεζαι παραλαμβάνουσαι αὐτὰ καταθέτουσιν ἀντ' αὐτῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1) μὲν δημόσια χρεώγραφα 5 τοῖς %, 2) δὲ μεταλλικὸν κεφάλαιον ἐκπροσωποῦν τὰ 12 τοῖς % τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων· οὕτω δὲ τὰ κεφάλαια τῶν τραπεζῶν μεταποιοῦνται εἰς δάνεια πρὸς τὴν κυβέρνησιν, καὶ ἐν ἀνάγκῃ τὰ δημόσια χρεώγραφα ἐκποιοῦνται μὲ ζημίαν τῶν τραπεζῶν.

Ἐπανερχόμενος ἤδη εἰς τὴν διάταξιν καθ' ἣν αἱ τράπεζαι ὀφείλουσι νὰ κρατῶσιν εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν ἀποταμίευμα ἴσον πρὸς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, παρατηρῶ ὅτι οἱ περιορισμοί, οἵτινες δύνανται νὰ ἐξασφαλίσωσι τράπεζαν εἰς καιροὺς ὁμαλούς, δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς περιστάσεις ἐκτάκτους· καθότι ἐὰν ὑποθέσωμεν τράπεζαν ἔχουσαν 2,700,000 παθητικόν, καὶ 900 χιλιάδων ἀποταμίευμα, ἤτοι τὸ $\frac{1}{3}$ ἐκείνου, καὶ πρῶτον μὲν ἐλαττωθῇ καθ' $\frac{1}{3}$ τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ἕνεκα τῆς ἐξαργυρώσεως γραμματίων, 2) δὲ καθ' ἕτερον $\frac{1}{3}$ καὶ καθεξῆς, ἡ ἀναλογία τοῦ ὑπολειπομένου δὲν θέλει εἶσθαι 1 πρὸς 3,

ἀλλ' 1 πρὸς 7. Ὥστε καθόσον ἐξάγεται μεταλλικὸν ἀπὸ τῶν ταμείων τῆς τραπέζης πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ παθητικοῦ αὐτῆς, ἡ ἀναλογία τοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ παθητικὸν θέλει ἐλαττοῦσθαι μέχρι τῆς τελείας τοῦ μεταλλικοῦ ἐξαντλήσεως.

Εἰς τοιαύτας δὲ περιστάσεις αἱ τράπεζαι, ὅπως ἀναστείλωσι τὰς συνεχεῖς ἀφαιμάξεις, 1) μὲν αὐξάνουσι τὸ προεξόφλημά των, ἵνα περιστείλωσι τὰς νέας ἐπιχειρήσεις· 2) δὲ δὲν προεξοφλοῦσι συναλλάγματα ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας καὶ 3) προσπαθοῦσι νὰ προσπορισθῶσι μεταλλικὸν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Παρ' ἡμῖν τὸ ἐναποταμίευμα ὡρίσθη εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ συγκειμένου ἐκ γραμματίων καὶ ἀνοικτῶν λογαριασμῶν, τὰ δὲ λοιπὰ $\frac{2}{3}$ ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ ἐμπορικῶν γραμματίων.

Ἀλλὰ τὸ ἄρθρ. 4 τοῦ ἀπὸ 16 Δεκ. 1861 νόμου περὶ ἀνανεώσεως τοῦ προνομίου τῆς τραπέζης ἐπιβάλλει ἕτερόν τινα περιορισμὸν εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς, δυνάμει τοῦ ὁποίου, «ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐναποταμιεύματος καὶ τοῦ »ποσοῦ τῶν εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων δὲν δύναται νὰ »ὑπερβαίνῃ τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον καὶ τὸ ἀποθεματικόν».

Τοιούτῳ τρόπῳ ἐὰν ἡ τράπεζα ἔχῃ εἰς τὰ ταμεῖά της δέκα ἑκατομμύρια δρ., δύναται νὰ θέσῃ εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια 30 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' ἐὰν τὸ μὲν μεταλλικὸν αὐξήσῃ εἰς 15, τὰ δὲ γραμμάτια εἰς 45, ἡ αὔξησις αὕτη τῶν γραμματίων θέλει ἀντιβαίνει εἰς τὸν νόμον· καθότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ 45 καὶ 15 εἶναι ἀνωτέρα τοῦ κεφαλαίου τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ.

Ὡσαύτως δὲ ὁ καταστατικὸς νόμος τῆς ἰταλικῆς τραπέζης ὁρίζει ὅτι τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικὸν δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ τὸ πενταπλάσιον τῶν κεφαλαίων

τῆς τραπέζης, ἐκτὸς ἐὰν ἐκπροσωπῆται ὑπὸ μεταλλικοῦ· ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τοῦ δευτέρου τούτου περιορισμοῦ, ἐνῷ τὸ μὲν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα ὁρίζεται εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ ἐν γένει παθητικοῦ τῆς τραπέζης ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ ἐμπορικῶν γραμματίων; Ὁ Λεμαῖτρος καταπολεμῶν ὁμοειδῆ τινα περιοριστικὴν διάταξιν ἐν τῇ αἰτιολογικῇ του ἐκθέσει περὶ τοῦ νέου καταστατικοῦ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, παρατηρεῖ ὅτι « ἐν ὅσῳ τὸ κεφάλαιον τῆς τραπέ»ζης μένει σῶον καὶ ἀκέραιον, οἱ πιστωταὶ αὐτῆς, ἤτοι »οἱ λῆπται γραμματίων ἢ οἱ καταθέντες παρ' αὐτῇ τὰ »κεφάλαιά των, εἰς οὐδένα ἐκτίθενται κίνδυνον. Προκει»μένου λοιπὸν λόγου περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀνα»λογίας ἥτις πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τοῦ παθητικοῦ »τῆς τραπέζης καὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτῆς, ὁ Λεμαῖτρος »φρονεῖ ὅτι ἡ ἀναλογία πρέπει νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ »ὑπάρχῃ ἠθικὴ βεβαιότης περὶ τῆς μὴ ἀπωλείας τοῦ κε»φαλαίου τῆς τραπέζης. Ἡ δὲ ἀναλογία αὕτη κατ' αὐτὸν »εἶναι 1 πρὸς 5, καθόσον ἐὰν δώσωμεν λέγει εἰς τὰς ἐρ»γασίας τῆς τραπέζης ἔκτασιν τετραπλασίαν τοῦ κεφα»λαίου αὐτῆς, ὅπως ἀπολεσθῇ τὸ κεφάλαιον τοῦτο, πρέ»πει ἡ ζημία νὰ ἀναβῇ εἰς τὸ 20 % τοῦ κεφαλαίου, πρᾶγ»μα ἀπαράδεκτον ».

Περὶ τούτων παρατηρῶ ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀπωλείας τῶν κεφαλαίων ὑπάρχει καὶ ἕτερός τις κίνδυνος ἐπικείμενος ἀείποτε εἰς τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας, ἡ παῦσις λέγω τῶν πληρωμῶν, ἥτις καθίσταται τόσῳ μᾶλλον πιθανωτέρα, ὅσῳ τὸ παθητικὸν αὐτῆς εἶναι μεῖζον. Τῷ ὄντι, τράπεζα τῆς ὁποίας τὸ παθητικὸν δὲν εἶναι τὸ πενταπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ αὐτῆς κεφαλαίου, δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ προμηθευθῇ τὸ ἀναγκαιοῦν μεταλλικὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν

ὑποχρεώσεων αὐτῆς, καὶ οὕτω προλαμβάνεται τὸ δυστύχημα τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν, ἤτοι τῆς πτωχεύσεως τῆς τραπέζης. Ἀλλ' ὅσῳ τὸ παθητικὸν αὐξάνει, τοῦ μὲν κεφαλαίου μένοντος τοῦ αὐτοῦ, τοῦ δὲ ἀποταμιεύματος μὴ ὑπερβαίνοντος τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, τόσῳ αἱ πιθανότητες τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν πολλαπλασιάζονται. Βεβαίως οἱ μέτοχοι ὠφελοῦνται ἀναπτυσσομένων τῶν ἐργασιῶν τῆς τραπέζης, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὑπόσα δυστυχήματα δὲν συμβαίνουσιν ἕνεκα τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν γραμματίων; Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ παῦσις τῶν πληρωμῶν συνεπάγεται πολλάκις τὴν διὰ νόμου ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν τῶν γραμματίων, ἡ δὲ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τὴν διατάραξιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τὴν δέσμευσιν τῶν συναλλαγῶν; Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἡ μὲν πίστις εἶναι ἑδραία, αἱ δὲ πιστωτικαὶ ἀξίαι τὸ κύριον καὶ σύνηθες ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ μεγάλη ἔκτασις τῶν τραπεζικῶν ἐργασιῶν δὲν παρέχει τοσούτους κινδύνους. Παρ' ἡμῖν ὅμως ἡ πίστις εἶναι ἀρτιπαγὴς καὶ ἐπομένως μετὰ πλείστης προσοχῆς πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ὅ,τι ἀλλαχοῦ καὶ ὑπάρχει καὶ εὐδοκιμεῖ. Βεβαίως δὲν δικαιολογῶ τὴν λίαν περιοριστικὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 4 τοῦ νόμου τοῦ 1861, ἐν γένει δὲ ἀποφαίνομαι ὅτι τόσον ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ παθητικόν, ὅσον καὶ ὁ τῆς ἀναλογίας τοῦ παθητικοῦ πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν τραπεζῶν, κρέμαται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως καὶ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν αὕτη καταρτίζεται.

Πρὸς τοὺς ἀντιτάττοντας δὲ εἰς τὰς προεκτεθείσας σκέψεις ὅτι ὁ ἀνωτέρω περιορισμὸς οὐδόλως ὑφίσταται ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, αἵτινες

δι' ἐκδόσεως κτηματογράφων αὐξάνουσι τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον ἐκ δανείων μέχρι τοῦ δεκαπλασίου καὶ εἰκοσαπλασίου, παρατηρῶ ὅτι τὰ κτηματόγραφα διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, καθόσον δὲν εἶναι ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀλλ' ἐξοφλοῦνται χρεωλυτικῶς ἐν διαστήματι 30, 40 καὶ 50 ἐτῶν.

§ 2. *Συναλλάγματα.*

Τὸ δεύτερον συστατικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι τὰ συναλλάγματα. Αἱ τράπεζαι προεξοφλοῦσαι καὶ ἐκδίδουσαι γραμμάτια δανείζονται οὕτως εἰπεῖν ἀτόκως, δανείζουσι δὲ ἐπὶ τόκῳ. Δανείζουσαι διὰ γραμματίων, ἤτοι προεξοφλοῦσαι, δίδουσι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ κεφάλαια αὐτῶν. Αἱ δὲ προεξοφλήσεις εἰσὶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐμπορίας. Δι' αὐτῶν οἱ ἔμποροι ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς κατεπειγούσας αὐτῶν ἀνάγκας, δι' αὐτῶν ἄρχονται νέων ἀείποτε ἐπιχειρήσεων. Ὅθεν καὶ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν προεξοφλήσεων ἀποδεικνύεται ἡ ἔκτασις τῶν κερδοσκοπικῶν ἐπιχειρήσεων.

Αἱ προεξοφλήσεις τῆς γαλλικῆς τραπέζης συμποσοῦνται ἐτησίως εἰς 6 ἢ 7 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ. Ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ προεξοφλήσεις τῆς τραπέζης δὲν εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ καταστήματος, καθότι ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα δὲν ἔχει ὡς κύριον αὐτῆς ἔργον τὰς προεξοφλήσεις.

Ἀναλογιζόμενος ἤδη ὅτι πᾶσα προεξόφλησις εἶναι δάνειον καὶ ἐνεργεῖται συνήθως διὰ γραμματίων, διὰ δὲ τῶν δανείων τούτων πολλαπλασιάζονται τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια, λέγω ὅτι τὰ γραμμάτια πρέπει νὰ στηρίζωνται εἰς συναλλάγματα ἀξιόχρεα καὶ βραχυπρόθεσμα· καθότι 1) μέν, ἂν τὰ συναλλάγματα δὲν ἦναι ἀξιόχρεα, τὰ γραμ-

μάτια δὲν θέλουσι στηρίζεσθαι εἰς ἀντιστοιχούσας πραγματικὰς ἀξίας· 2) δέ, ἂν τὰ συναλλάγματα δὲν ἦναι βραχυπρόθεσμα, ἡ δ' ἐξαργύρωσις αὐτῶν δὲν διαβαθμίζηται οὕτω πως, ὥστε καθ' ἑκάστην ἕνεκα τῆς λήξεως πολλῶν ἐξ αὐτῶν νὰ εἰσάγηται ἀδιαλείπτως μεταλλικὸν ἢ γραμμάτια εἰς τὰ ταμεῖα τῆς τραπέζης, ἀδύνατον αὕτη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένας αὐτῇ ὑποχρεώσεις. Ὅτε κατὰ τὸ 1837 οἱ Ἀμερικανοί, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τοῦ οἴστρου παρατόλμων κερδοσκοπιῶν, ἐνέβαλλον εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἀξίας ἰδανικάς, ἃς προεξώφλουν ἑτοιμόρροποι τράπεζαι, τὸ τραπεζικὸν σύστημα διεσείσθη καὶ διεκινδύνευσε· καθότι τὸ ψεῦδος συνεδυάζετο μετὰ τοῦ ψεύδους, ἡ εἰκονικότης μετὰ τῆς εἰκονικότητος, ἤτοι τὰ τῶν τραπεζῶν γραμμάτια μὲ γραμμάτια ἐμπορικὰ ἰδανικῆς ἀξίας, καὶ τὸ πιστωτικὸν σύστημα ἵστατο μετέωρον, μέχρις οὗ σφοδρὰ ἀνέμου πνοὴ ἀνέτρεψε τὸ ἐπίπλαστον τοῦτο οἰκοδόμημα. Τῷ ὄντι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν γραμματίων, ἐκδιδομένων ἀντὶ συναλλαγμάτων ἀναξιοχρέων καὶ πρὸς ὑποστήριξιν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἀνυποστάτων, ὑπῆρξαν αἱ πραγματικαὶ αἰτίαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν πλείστων τραπεζῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὑποβληθείσης ἐπισήμου ἐκθέσεως εἰς τὴν βουλὴν τῇ 9 Δεκεμβρίου 1848, περὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας. Ἰδοὺ τί διαλαμβάνει ἡ ἔκθεσις αὕτη περὶ τραπεζῶν. « Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν »τὰ δυστυχήματα ἃ ὑπέστη ἡ ἐπικράτεια, ἕνεκα τῆς ὑπερ»μέτρου ἐκδόσεως γραμματίων τῶν ἡμετέρων πιστωτικῶν »καταστημάτων. Ἡ πίστις ὅπως ἀποβῇ ὠφέλιμος, πρέπει »νὰ στηρίζηται ἐπὶ πραγματικῶν κεφαλαίων καὶ νὰ χο»ρηγῆται ὑπὲρ εὐλόγων ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ πί»στις ἀπερισκέπτως χορηγουμένη, γίνεται παραίτιος με-

»γάλων συμφορῶν καὶ διὰ τοὺς ἔχοντας ἀμέσους σχέσεις »μετὰ τῶν τραπεζῶν καὶ δι' ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν. Ἐν »τούτοις τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἐκ τῆς ὀλεθρίας ταύ»της τάσεως τῶν ἡμετέρων τραπεζῶν εἰς »τὸ νὰ πολλαπλασιάζωσιν ἀπερισκέπτως »τὰ γραμμάτια, καὶ νὰ ἐπεκτείνωσιν ἀ»περιορίστως τὰς ἐργασίας των, προκύ»πτει ὁ μέγας αὐτῶν κίνδυνος;»

Αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, παραδεχθεῖσαι ἐν γένει τὰς ὁποίας ἐξήγησα ἀνωτέρω ἀρχάς, δὲν προεξοφλοῦσι συναλλάγματα ὧν ἡ προθεσμία ὑπερβαίνει τοὺς τρεῖς μῆνας καὶ δεύτερον δὲν δέχονται τοιαῦτα συναλλάγματα, ἐὰν δὲν φέρωσιν ὑπογραφὰς τριῶν ἐγκρίτων ἐμπόρων. Ἀλλ' ὡς ἐρρέθη, ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας δέχεται συναλλάγματα μὲ δύο μόνον ὑπογραφάς· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἐξασφαλίζεται διὰ μετοχῶν ἑαυτῆς, ἢ διὰ μετοχῶν τῶν διωρύγων κ.τ.λ. ἢ διὰ δημοσίων χρεωγράφων.

Ζητεῖται ἂν ἡ τράπεζα δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸ ποσὸν τοῦ προεξοφλήματος κατὰ λόγον τοῦ ἀξιοχρέου τῶν ὑπογραφῶν ἑκάστου συναλλάγματος. Ἐν Ἀγγλίᾳ ναί, παρ' ἡμῖν ὅμως καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὄχι· τόσον μόνον τὸ ποσὸν τῆς χορηγουμένης πιστώσεως μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ἐχόντων πιστώσεις.

§ 3. *Γραμμάτια.*

Ἴδομεν πῶς αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ἀποσύρουσαι τῆς κυκλοφορίας τὰ ὁποῖα προεξοφλοῦσι συναλλάγματα, ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ διὰ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων. Ἀλλ' ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων τούτων ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, παρ' ἡμῖν μὲν εἰς 10 δραχμάς, ἐν Γαλλίᾳ δὲ εἰς 50 φράγκα, εἰς 5 δὲ λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ κ.τ.λ.

Ἀλλὰ τίς ὁ προσδιοριστέος κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων; Ἓν γένει παρατηρῶ ὅτι, ὁσάκις ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων ἦναι ἐλάχιστος, 1) οὐ μόνον αἱ πληρωμαὶ δυσκολώτερον ἐκτελοῦνται, ἀλλὰ καὶ τὰ γραμμάτια ταῦτα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ φθείρονται ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν χρήσεως· 2) τὸ νόμισμα ἀντικαθιστάμενον διὰ μικροτίμων γραμματίων ἀποδιδράσκει τῆς χώρας. Τοῦτο δὲ συνέβη πολλάκις ἐν Σκωτίᾳ, (ἔνθα αἱ τράπεζαι ἐξέδιδον γραμμάτια κατώτερα μιᾶς λίρας) ὡς καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἐν ᾗ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσι γραμμάτια ἑνὸς δολλαρίου, δηλ: ἑνὸς ταλλήρου· 3) ὁσάκις ὁ κατώτατος ὅρος τῶν γραμματίων ἦναι ἐλάχιστος, τὰ γραμμάτια διασκορπίζονται εὐκόλως εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἐνδεῶν καὶ εὐκολώτερον ἐκφοβιζομένων. Ὥστε, ἐπελθούσης κρίσεως ἐμπορικῆς, ἅπαντες οὗτοι συρρέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν αἰτοῦντες τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων, καὶ ἡ τράπεζα ἵνα ἐξαργυρώσῃ αὐτά, ἢ πρέπει νὰ προεξοφλήσῃ τὰ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτῆς συναλλάγματα μὲ ζημίαν, ἢ νὰ προσποριθῇ μεταλλικὸν μὲ ζημίαν μεγαλειτέραν.

Αἱ τράπεζαι τῆς Σκωτίας ἠναγκάσθησαν πολλάκις νὰ πληρώνωσι πράκτορας ἐν Λονδίνῳ, οἵτινες ἐπρομήθευον αὐταῖς μεταλλικὸν μὲ 2 % ζημίαν. Τοιούτῳ τρόπῳ δέ, προσποριζόμεναι 100 δρ. λ. χ. πρὸς 102, ἐξαργύρωνον τὰ γραμμάτια αὐτῶν εἰς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Ἡ δ' Ἀγγλικὴ τράπεζα εἰς παραπλησίας περιστάσεις ἠγόραζεν ἄκοπον χρυσόν, τὸν ἐνομισματοποίει ἵνα ἐξαργυρώσῃ τὰ ἑαυτῆς γραμμάτια, μετὰ ταῦτα δὲ τὸ νόμισμα τοῦτο ἐχωνεύετο ὑπὸ κερδοσκόπων ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τοῦ ἀκόπου μετάλλου καὶ οὕτως ἡ τράπεζα ἐζημιοῦτο 2 ½ ἢ 3 %.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀτοπημάτων τούτων, ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα ἀπεφάσισε τέλος τῇ 1 Αὐγούστου 1834, ὅτι γραμμάτια κατωτέρας ἀξίας τῶν 5 λιρῶν δὲν θέλουσι ὑπ' αὐτῆς ἐκδίδεσθαι. Ὁ κατώτατος οὗτος ὅρος προσδιωρίσθη ἐν μὲν τῇ Βαυαρίᾳ εἰς 10 φιορίνια, παρ' ἡμῖν δὲ πρῶτον μὲν εἰς δρ. 25, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς δρ. 10.

Διὰ τοῦ ἄρθρου ὅμως 7 τοῦ ἀπὸ 16 Δεκεμβρίου 1861 νόμου, ἐτέθη ὅριον ἀνυπέρβατον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δεκαδράχμων γραμματίων, τὸ ποσὸν τῶν 2 ἑκατομμυρίων δρ. Ἀλλὰ μὴ μεγαλοποιῶμεν τὰ ἐκ γραμματίων μικρᾶς ἀξίας ἀτοπήματα· καθότι 1) τὰ μικρὰ γραμμάτια ὧν τὸ ποσὸν ἐστιν ὡρισμένον δὲν δύνανται ν' ἀποδιώξωσιν εἰμὴ τὸ νόμισμα ὅπερ ἀντικαθιστῶσιν· 2) τὸ νόμισμα ὅπερ ἀναγκαιοῖ εἰς τὰς μικρὰς ληψοδοσίας τῶν 1. 2. 3 ἢ 4 δρ., οὐδέποτε θέλει ἐκλείψει ἕνεκα τῆς μικρότητος τῶν γραμματίων.

Ἴδομεν ὅτι ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐλάχιστος· ἀλλ' ὁσάκις ἦναι μέγας, τὰ γραμμάτια δυσκόλως κυκλοφοροῦντα ἀδιαλείπτως ἐπανέρχονται εἰς ἐξαργύρωσιν. Ἐν Γαλλίᾳ ὁ κατώτατος ὅρος τῶν γραμματίων, πρὸ τῆς Φεβρουαριανῆς μεταπολιτεύσεως, ἦτο 200 φρ. Ἕνεκα δὲ τούτου, τὰ γραμμάτια τῆς γαλλικῆς τραπέζης ὀλίγον ἐκυκλοφόρουν καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο, μόλις ὑπερβάντα τὰ 250 ἑκατομμύρια φρ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν, ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων κατεβιβάσθη εἰς 100 καὶ εἰς 50 φρ. καὶ ἡ κυκλοφορία αὐτῶν ηὔξησε μέχρι τοῦ χιλιεκατομμυρίου.

Εἶπον ὅτι, καταβιβαζομένου τοῦ κατωτάτου ὅρου τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων, ἐνισχύεται ἡ κυκλοφορία αὐτῶν, τὰ κέρδη ἐπομένως τῶν τραπεζῶν αὐξάνουσι καὶ αἱ τρά-

πεζαι δύνανται ἄνευ ζημίας νὰ δανείζωσιν ἐπὶ τόκῳ μετριωτέρῳ. Προσέτι δὲ ἡ κυκλοφορία τῶν γραμματίων αὐξάνει, ἀπονεμομένης εἰς τὰ γραμμάτια νομίμου κυκλοφορίας legal tender, ἤτοι ἀποδιδομένου ἑκάστῳ τοῦ δικαιώματος νὰ πληρώνῃ νομίμως διὰ γραμματίων τὸ χρέος του, ἢ τοὺς εἰς τὸ δημόσιον ὀφειλομένους φόρους, ἐν ὅσῳ τὰ γραμμάτια εἰσὶν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα ἡ νόμιμος κυκλοφορία διαφέρει ἀπὸ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ γραμμάτια γίνονται δεκτὰ εἰς πληρωμάς, εἰ καὶ μὴ ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Τελευταῖον τῶν γραμματίων ἡ κυκλοφορία αὐξάνει, ὁσάκις ταῦτα ἐξαργυροῦνται ἐν διαφόροις τοῦ κράτους πόλεσιν.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῆς γαλλικῆς τραπέζης ἀνεπλήρωσε πρὸ τῆς Φεβρουαριανῆς μεταβολῆς τὸ γενικὸν ταμεῖον τοῦ Λαφίτ, πρὸς ὃ πληρώνων τις προμήθειαν $\frac{1}{4}$ %, ἐλάμβανεν ἐπιταγὴν πληρωτέαν εἰς ἄλλην τινὰ τῆς Γαλλίας πόλιν· καὶ μάλιστα αἱ ὑπερβαίνουσαι ἐπιταγαὶ τὰς 3,000 φρ. καὶ πληρωτέαι τόσας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ὄψεως, ἀπέφερον καὶ τόκον, ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο διευκολύνετο ἡ κίνησις τῶν κεφαλαίων. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε πολλάκις αἱ ἐπιταγαὶ αὗται καθ' ὁδὸν ν' ἀπολεσθῶσιν ἢ νὰ κλαπῶσιν, ἐγίνοντο ὀνομαστικαὶ καὶ μετεβιβάζοντο δι' ὀπισθογραφήσεως, χωρίς τινος ὑποχρεώσεως τοῦ ὀπισθογράφου, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῆς βεβαιώσεως τῆς ταυτότητος τοῦ λήπτου (1).

Πρώτιστον ἔργον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, ὡς ἐρρέθη, εἶναι ἡ νομισματοποίησις τῶν συναλλαγμάτων τῶν

(1) Καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ὑποκαταστήματα δὲν ἐξαργυροῦσι τὰ ἐκδιδόμενα γραμμάτια ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τῆς τραπέζης.

διὰ γραμματίων τραπεζικῶν προεξοφλουμένων. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης αἱ τράπεζαι καθίστανται τῆς πρώτης ἀνάγκης καταστήματα, διανέμοντα τὴν πίστιν κατὰ τὸ ἀξιόχρεων ἑκάστου καὶ ἀναστέλλοντα ἢ καταστέλλοντα τὴν σύστασιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων διὰ τῶν προεξοφλήσεων.

Ἑτέρα δὲ ἐργασία σπουδαιοτάτη τῶν τραπεζῶν εἶναι, ἡ παραδοχὴ καὶ χρησιμοποίησις τῶν ἰδιωτικῶν καταθέσεων.

Τῷ ὄντι, τὰ ἐκ τῆς εἰς τὰς τραπέζας καταθέσεως χρηματικῶν κεφαλαίων προκύπτοντα ὠφελήματα εἰσὶ 1) ἡ ἀσφαλὴς κατάθεσις· 2) ἡ δι' ἁπλῆς μεταβιβάσεως τῶν πρὸς πληρωμὴν ἐπιταγῶν κίνησις τῶν κεφαλαίων· καὶ 3) ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ὠφελημάτων τούτων τὰ δύο πρῶτα κατωρθοῦντο ἄλλοτε, ὡς ἐρρέθη, καὶ διὰ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν· ἀλλὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν καταθέσεων, αἵτινες ἔμενον ἀργαὶ καὶ ἄκαρποι ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, ἀπεργάζονται κυρίως αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι αἱ προεξοφλητικαὶ αὗται τράπεζαι, χρησιμοποιοῦσαι τὰς καταθέσεις, πολλαπλασιάζουσι καὶ τὰ κέρδη καὶ τοὺς κινδύνους αὐτῶν, καθόσον χορηγοῦσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν κεφάλαια ἀλλότρια καὶ ἀπαιτητά. Αἱ τοιαῦται καταθέσεις πολλαπλασιάζονται ἐν καιρῷ ἀφθονίας κεφαλαίων ἢ ἐκπτώσεως τῶν κερδῶν τῆς βιομηχανίας· ἅμα δὲ ἐπέλθῃ κρίσις τις ἐμπορικὴ ἢ τραπεζική, ἢ ἁπλῶς ἀναφανῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνακλήσεως τῶν κεφαλαίων τούτων ὑπὸ τῶν καταθετῶν, οἱ καταθέται οὗτοι συνωθούμενοι εἰς τὴν τράπεζαν ἀπαιτοῦσι ν' ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς τὰ κατατεθέντα, καὶ οὕτως αἱ τράπεζαι πε-

ριπίπτουσιν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν. Οἱ διευθύνοντες λοιπὸν τὰ τραπεζικὰ καταστήματα δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι δεχόμενοι καταθέσεις « ἀπαιτητάς », ὑποχρεοῦνται ν' ἀποδώσωσιν αὐτὰς ἅμα τῇ αἰτήσει τῶν καταθετῶν. Ὁσάκις λοιπὸν τὰ κατατεθέντα χρήματα χορηγῶνται ἢ εἰς ἐπιχειρήσεις ἀκροσφαλεῖς, ἢ εἰς πρόσωπα μὴ ἀξιόχρεα, ἢ ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας, αἱ τράπεζαι ἰδίαις χερσὶν ἐξορύττουσι τὸν βόθρον, ἐν ᾧ ἕνεκα τῆς ἀβουλίας των θέλουσιν ἀναποδράστως ἐμπέσει θᾶττον ἢ βράδιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΥΠΟΘΗΚΙΚΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ.

Εἶπον ὅτι ἡ γενικωτέρα διαίρεσις τῶν τραπεζῶν εἶναι εἰς προεξοφλητικὰς καὶ ὑποθηκικὰς τραπέζας. Ἀλλὰ πῶς ἡ πίστις συντυγχάνει μετὰ τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν; Διὰ τῆς πίστεως ὡς ἐρρέθη οὐ μόνον διαβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοὺς καὶ παραγωγικάς, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦνται ἀξίαι πιστωτικαί, κυκλοφοροῦσαι σχεδὸν ὡς νόμισμα. Πῶς λοιπὸν ἡ πίστις συνεδυάσθη μὲ τὰς ὑποθηκικὰς τραπέζας, ἐνῷ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα στεροῦνται τῆς ἰδιότητος τοῦ κυκλοφορεῖν ὡς τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια; Τῷ ὄντι ἡ ἀστικὴ πίστις ἡ πηγάζουσα ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, περιορίζεται συνήθως εἰς μόνα τὰ πρόσωπα τῶν συμβαλλομένων. Ὑποθηκικὸν

λοιπὸν σύστημα καὶ πίστις φαίνονται πράγματα ὅλως ἀσυμβίβαστα· καθότι αἱ ἀπαιτήσεις αἱ ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου πηγάζουσαι, καὶ ἐὰν ςηρίζωνται εἰς πραγματικὴν ἐγγύησιν, μένουσιν ἀμετακίνητοι μέχρι τῆς ἐξοφλήσεώς των, καθὸ μὴ εὐμεταποίητοι εἰς χρήματα, καὶ μὴ παρέχουσαι πλήρη ἀσφάλειαν ὡς αἱ ἐμπορικαὶ ἀξίαι.

Δὲν παρέχουσι δὲ πλήρη ἀσφάλειαν πρὸς τοὺς τρίτους· 1) καθότι ἡ κυριότης τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, δι' ἧς ἐξασφαλίζονται οἱ ἐπὶ ὑποθήκῃ δανεισταί, δὲν βεβαιοῦται διά τινος ἐμφανοῦς καὶ ἐξωτερικοῦ τύπου· λ. χ. ἠγόρασέ τις πρὸ τοῦ περὶ μεταγραφῆς νόμου, οἰκόπεδον· ἀλλὰ τίς οἶδεν ἐὰν ὁ δικαιοπάροχός μου δὲν ἐξεποίησε κατόπιν τὸ αὐτὸ οἰκόπεδον εἰς ἕτερόν τι πρόσωπον ὅπερ καὶ τὸ παρέλαβε; τίς οἶδεν ἐὰν ἡ ἰδιοκτησία αὕτη δὲν ἀνῆκεν εἰς ἀνηλίκους, ἢ ἐὰν δὲν ἦτο προικῴα; τίς οἶδεν ἐάν, ὅτε ἠγοράσθη, κατεβλήθη τὸ τίμημα, ἐὰν δὲν ἐπωλήθη ὑπὸ αἵρεσιν διαλυτικὴν κ.τ.λ.;

2). Καθότι πολλαχοῦ ὑποθῆκαι γενικαί, ἀπόλυτα δικαιώματα ἄγνωστα εἰς τοὺς τρίτους, ἐπιβαρύνουσι τὴν ἰδιοκτησίαν.

3). Καθότι πιθανὸν ἡ ἐγγραφὴ τῆς ὑποθήκης νὰ μὴ ἦναι ἔγκυρος· καὶ τελευταῖον καθότι ἡ ἀξία τῶν κτημάτων δὲν προσδιορίζεται ἀείποτε μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀποχρώσης ἀσφαλείας ἧς στεροῦνται πολλαχοῦ αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις, θεωρητέον αὐτὰς καὶ δι' ἄλλους λόγους ὑποδεεστέρας τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, καθόσον αὐταὶ μὲν ἀκαταπαύστως κυκλοφοροῦσαι ἀποδίδουσι τοῖς δικαιούχοις τὰ κεφάλαιά των καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, ἐν ᾧ αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις πρὸ τῆς λήξεως μὲν τῆς προθεσμίας αὐτῶν δὲν ἐξο-

φλοῦνται, σπανίως δὲ καὶ κατὰ τὴν λῆξιν αὐτῶν, ἀποδίδονται τοῖς πιστωταῖς τὰ παρ' αὐτῶν χορηγηθέντα κεφάλαια.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι καὶ τῆς διαστάσεως τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, καὶ τῆς λίαν περιωρισμένης ἐνεργείας τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, πρὸς σύστασιν τῶν ὁποίων ἐλάχιστον προθυμοῦνται οἱ κεφαλαιοῦχοι. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου τοιαῦται τράπεζαι ὑφίστανται, οὐ μόνον τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰσιν ὅλως δυσανάλογα πρὸς τὰς χρείας τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ οἱ τόκοι ὁρίζονται συνήθως λίαν ἐπαχθεῖς ἕνεκα τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ τῶν προσκομμάτων τὰ ὁποῖα παρεμβάλλουσι πολλαχοῦ αἱ πλημμελεῖς νομοθετικαὶ καὶ δικονομικαὶ διατάξεις εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου παραγομένων ἐνοχῶν.

§ 1. *Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν.*

Ζητεῖται, ἐὰν δὲν ἦναι δυνατὸν νὰ συστηθῇ τράπεζα ὑποθηκική, διὰ μικρῶν κεφαλαίων 5 ἢ 6 ἑκατομμυρίων, ἐκδίδουσα μὲν γραμμάτια ἀνώνυμα ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, προσφέρουσα δὲ ἐν μέρει ὡς ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τούτων τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα;

Τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἁπλῶς θεωρητικόν, καθότι ἐνιαχοῦ ἐγένοντο τοιαῦται ἀπόπειραι ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν συνάμα καὶ γραμμάτια· παρ' ἡμῖν μάλιστα τινὲς ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς πρώτης περιόδου, θεωροῦντες ὅτι οἱ τόκοι τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων τῆς ἑλληνικῆς τραπέζης ἦσαν ἐπαχθεῖς, καθίσταντο δὲ ἐπαχθέστεροι ἕνεκα τοῦ ἐνιαυσίως πληρωνομένου χρεωλυσίου, θεω-

ροῦντες πρὸς τούτοις ὅτι οὐδ' οἱ ἰδίαις χερσὶ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν γεωργοὶ ἐδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς πληρωμὴν τοσούτου τόκου, προέτειναν τὴν σύστασιν τραπέζης ὑποθηκικῆς, διὰ κεφαλαίων λαμβανομένων ἐκ διαφόρων κληροδοτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα σημειωτέον εἶχον εἰδικὸν προορισμόν, ἐκδιδούσης δὲ γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ δανειζούσης πρὸς 5 μόνον ἢ 6 %.

Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ συστηθῇ τράπεζα, ἐκδίδουσα μὲν γραμμάτια ἐ ξ α ρ γ υ ρ ω τ έ α εἰς τὴν ἐμφάνισιν, προσφέρουσα δ' ἐν μέρει ὡς ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τούτων τὰ ἐνυπόθηκα κτήματα; Ἀπαντῶ ὄχι· καθότι 1) μὲν τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια εἰσὶ συνήθως μακροπρόθεσμα διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ γεωργία καὶ ἰδίως ἡ φυτουργία, μόλις μετὰ παρέλευσιν χρόνου πολλοῦ ἀποδίδει τὰς γενομένας αὐτῇ προκαταβολάς· 2) δὲ διότι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα μὴ κυκλοφοροῦντα ὡς ἀπεδείχθη, δυσκόλως ἐξαργυροῦνται πρὸ τῆς προθεσμίας, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας ἡ μακροπρόθεσμος συναλλαγματικὴ ἐξαργυροῦται προεξοφλουμένη.

Ἕνεκα τούτων, τὰ γραμμάτια ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυῶνται δικαιόγραφα ἐπὶ ὑποθήκῃ στηρίζονται εἰς ὅλως ἐπισφαλῆ βάσιν. Τὰ γραμμάτια, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, κυκλοφοροῦντα ἐπί τινα χρόνον, ἐμφανίζονται πρὸς ἐξαργύρωσιν. Αἱ δὲ τράπεζαι, ὡς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν διοργανώσεως, πρέπει νὰ ὦσιν ἀείποτε εἰς κατάστασιν νὰ ἐξαργυρώσωσιν αὐτά, οὐ μόνον ἐν ἐποχῇ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν εὐνομίᾳ. Ἐν εἰρήνῃ, καθότι οἱ λῆπται τῶν γραμματίων, ὅπως μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ κατὰ τὰς χρείας αὐτῶν, θέλουσιν ἀναγκασθῇ νὰ τὰ ὑποδιαιρέσωσιν εἰς μικροτέρας νομισματικὰς ἀξίας, ἀναλόγους καὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πραγμά-

των καὶ πρὸς τὰς ἡμερησίας αὐτῶν ἀναλώσεις. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι οἱ μεγαλέμποροι καὶ τραπεζῖται κρατοῦσιν εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν χρηματικάς τινας ποσότητας, αἵτινες σπανίως ἐξέρχονται ἀπ' αὐτῶν. Αὗται δὲ αἱ ποσότητες ἀντικαθίστανται εὐκόλως διὰ γραμματίων ἀξίας 500 ἢ 1,000 δραχμῶν ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουσιν ἐν κυκλοφορίᾳ τοιαῦτα γραμμάτια. Ἀλλὰ τὰ γραμμάτια τὰ εὑρισκόμενα εἰς χεῖρας τῶν πλείστων οἰκογενειαρχῶν, τοῦ ἰδιοκτήτου, τοῦ ἐργοδότου, τοῦ ἐργοστασιάρχου, τοῦ ἐργάτου ἢ τοῦ ὑπαλλήλου κ.τ.λ. ; εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐμφανισθῶσι πρὸς ἐξαργύρωσιν ὅπως μεταποιηθῶσιν εἰς πεντάδραχμα, ἢ εἰς δραχμὰς ἀναγκαιούσας εἰς τὰς μικρὰς συναλλαγάς ; ἡ ἐξαργύρωσις δὲ αὕτη καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσῳ ὁ ἐλάχιστος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων εἶναι ἀνώτερος.

Αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι πρὸς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐμβλέπουσαι, κρατοῦσιν ἀείποτε εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα ἐπαρκοῦν πρὸς ἐξαργύρωσιν τῶν παρουσιαζομένων γραμματίων. Ἀλλ' ἐὰν ἀντὶ τῶν ὁποίων ἐκδίδουσι γραμματίων, αἱ τράπεζαι ἐδέχοντο μακροπρόθεσμα καὶ μὴ εὐμεταποίητα ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα, ; πῶς ἤθελον· δυνηθῇ ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐξαργυρώσωσι τὰ γραμμάτια ταῦτα ;

Ὑπεθέμεθα ὁμαλὴν πραγμάτων κατάστασιν. Ἐὰν ὅμως, ἐπελθούσης κρίσεως πολιτικῆς ἢ ἐμπορικῆς, οἱ λῆπται τῶν γραμματίων συρρεύσωσιν εἰς τὴν τράπεζαν ἵνα ἐξαργυρώσωσιν αὐτά ; τί θέλει πράξει ἡ τράπεζα ; θέλει προτείνει εἰς τοὺς λήπτας νὰ περιμένωσιν, ἕως οὗ λήξῃ ἡ προθεσμία τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων ; ἢ θέλει ἐκποιήσει τὰς ἐπὶ ὑποθήκῃ ἀπαιτήσεις αὐτῆς, αἵτινες ὡς ἀπεδείχθη οὐδόλως κυκλοφοροῦσιν ; Ἀλλ' οὕτω, πῶς ἐκπληροῦται ἡ διάταξις

τοῦ νόμου, καθ' ἣν τὰ γραμμάτιά εἰσιν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν; Παρατηρῶ δὲ ὅτι καὶ ἐκεῖ ὅπου τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια ἀποδίδονται μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ δι' ἐνιαυσίου χρεωλυσίου, (τοῦτο δὲ τὸ σύστημα εἶναι ἐπωφελέστατον, κατὰ τὸν Σαίην, καθότι ἀναγκάζει τοὺς ὀφειλέτας νὰ ἐξοικονομῶσι τὰς προσόδους αὐτῶν καὶ ν' ἀποφεύγωσι τοὺς δικαστικοὺς πλειστηριασμούς·) οἱ κεφαλαιοῦχοι δὲν δύνανται διὰ μιᾶς ν' ἀνακτήσωσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα ὡς προεῖπον, εἰσὶ μακροπρόθεσμα καὶ δυσεκποίητα. Ἐκτὸς δὲ τούτου, τράπεζα ἥτις δανείζουσα ἐπὶ ὑποθήκῃ ἐκδίδει συνάμα γραμμάτια, ἀναγκάζεται ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, νὰ ἐκδίδῃ μικρᾶς ἀξίας γραμμάτια, ἵνα μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐμφανίσεως πρὸς ἐξαργύρωσιν. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μικρῶν γραμματίων ἀποδιδράσκει τὸ μέταλλον, καὶ καθίσταται δεινοτέρα ἡ κατάστασις τῆς τραπέζης.

Πρὸς ταῦτα ἀντιτάττουσιν ὅτι τὰ γραμμάτια δὲν εἶναι ὑποχρεωτικά, ὁ θέλων τὰ λαμβάνει. Βεβαίως. Ἀλλ' ἕκαστος ἰδιώτης δὲν ὑποτίθεται ὅτι γνωρίζει εἰς τί συνίσταται τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν. Καὶ οἱ μετερχόμενοι τὰ ἔργα τοῦ δικηγόρου, τοῦ διδασκάλου, ἢ τοῦ φαρμακοποιοῦ, δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τοὺς πολίτας· οὐχ ἧττον ὅμως ὁ νόμος προνοεῖ ὥστε ἀγύρται νὰ μὴ μετέρχωνται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα, ἐξαπατῶντες τοὺς ἁπλουστέρους. Παραδεχόμενος ὅμως ὅτι ἕκαστος εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμᾷ τὸ ἀξιόχρεων τῶν τραπεζῶν, παρατηρῶ ὅτι ὁ ἰδιώτης ὁ δεχόμενος γραμμάτιον τραπέζης ἐπισφαλοῦς, δὲν ἐκτίθεται εἰς ἄμεσον κίνδυνον, καθότι τὰ ὁμόλογα ταῦτα τῶν τραπεζῶν δὲν μεταβιβάζονται δι' ὀπισθογραφήσεως· καί τοι φρονῶν λοιπὸν ὅτι ἡ τράπεζα δὲν

εἶναι ἀξιόχρεως, δέχεται τὸ γραμμάτιόν της ὅπως μεταβιβάσῃ αὐτὸ ἀμέσως εἰς τρίτον. Τοιούτῳ τρόπῳ αὐτὸς μὲν ἀποφεύγει τὴν ἐνδεχομένην ζημίαν, μόνος δὲ ὁ τελευταῖος τῶν γραμματίων κομιστὴς ὑφίσταται αὐτήν.

Λέγων ταῦτα, οὐδόλως παραγνωρίζω τὰ ὠφελήματα τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν· ἐξ ἐναντίας φρονῶ ὅτι τράπεζα, δανείζουσα ἐπὶ ὑποθήκῃ καὶ ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, θεραπεύει μίαν τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν τῶν γεωπονικῶν ἐθνῶν. Ἰσχυρίζομαι δὲ ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ τράπεζα ὑποθηκική, ἐκδίδουσα γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ νὰ μὴ μετασχηματισθῶσι τὰ γραμμάτια ταῦτα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ εἰς χαρτονομίσματα.

Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ τῶν ἁπλῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς μικτὰς τραπέζας, ὡς εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος τράπεζαν· καθότι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸν κανόνα ὅτι τὰ παρ' αὐτῶν ἐκδιδόμενα γραμμάτια δὲν πρέπει νὰ στηρίζωνται εἰς τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα, ἀλλ' εἰς ἑτέρας ἀξίας βραχυπροθέσμους, εὐκινήτους καὶ εὐμεταποιήτους.

Αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν καθιερώθησαν ἤδη καὶ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας. Ὁ Σαίης (1) παρατηρεῖ ὅτι γαῖαι καὶ ἀκίνητα κτήματα δὲν δύνανται νὰ ἐξασφαλίσωσι τοὺς λήπτας γραμματίων περὶ τῆς ἐξαργυρώσεως αὐτῶν. Κατὰ τὸν Σαίην, ὅπως ἀντικατασταθῇ τὸ νόμισμα διὰ γραμματίων, ἀνάγκη ἡ τῶν γραμματίων ἀξία νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος. Ὁ δὲ Σισμόνδης (2) ἀποφαίνεται, ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν λέξεων, ὑποθηκικὴ τράπεζα, ἀποδεικνύεται ὅτι

(1) Τόμ. Γ'. τῆς διδασκαλίας του σελ. 116.
(2) Ἐν Μελέταις τῆς Πολ. Οἰκον. τόμ. Β'.

ἡ ἐπιχείρησις εἶναι λίαν ἐπισφαλής. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας, καὶ ὁ καταστατικὸς νόμος τῆς ἑλληνικῆς τραπέζης, ἀριθ. 36, διαλαμβάνει ὅτι « τὸ ἐναποταμίευμα »τῆς τραπέζης δὲν πρέπει νὰ ἦναι ποτὲ ὀλιγώτερον τοῦ »$\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ της συγκειμέ»νου ἐκ γραμματίων καὶ ἀνοικτῶν λογαριασμῶν. Τὸ »ὑπόλοιπον τοῦ ἐν γένει παθητικοῦ τῆς »τραπέζης, θέλει ἀντιπροσωπεύεσθαι εἰς τὸ ταμεῖόν »της, ἀπὸ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἢ ὁμολογίας, »μὲ προθεσμίαν ὄχι μακροτέραν τῶν τριῶν μηνῶν, καὶ φέ»ροντα καὶ ἑνὸς τουλάχιστον ἐμπόρου ἢ τραπεζίτου ὑπο»γραφήν ».

Κατὰ τὸ ἄρθρον λοιπὸν τοῦτο, τὸ παθητικὸν τῆς τραπέζης δὲν ἐκπροσωπεῖται ἐκ τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιογράφων, ἀλλ' ἐκ νομισμάτων καὶ ἐμπορικῶν γραμματίων. Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι, μὴ συγχωρουμένου εἰς τὰς ὑποθηκικὰς τραπέζας νὰ ἐκδίδωσι γραμμάτια, ὅπως δι' αὐτῶν δώσωσιν ἐνέργειαν πλειοτέραν εἰς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, καθίσταται ὅλως ἀπίθανος ἡ σύστασις ὑποθηκικῆς τραπέζης δανειζούσης ἐπὶ μετρίοις τόκοις. Ἀλλὰ ; διατί τοῦτο ; καθότι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια εἰσὶν ἐπισφαλῆ καὶ ἑπομένως κατὰ λόγον τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων προσδιορίζονται καὶ οἱ τόκοι αὐτῶν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου τὰ κεφάλαιά εἰσι σπάνια, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν εἰς ἑτέρας ἐργασίας ὑπάρχει ἐπικερδεστέρα. Ὅθεν, θέλοντες νὰ διευκολύνωμεν τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια καὶ νὰ προσεγγίσωμεν τὰ κεφάλαια τῇ γεωργίᾳ, δὲν πρέπει ν' ἀξιῶμεν νὰ συγκλώσωμεν τὰ ἀσύγκλωστα, ἤτοι γραμμάτια μὲ ὑποθήκας καὶ ἀξίας δυσμεταποιήτους εἰς χρήματα μὲ ἀξίας ἐξαργυρωτέας εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀλλὰ πρέπει ἰδίως ν' ἀποβλέπωμεν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν κεφαλαιούχων καὶ πρὸς τὸν πολλαπλασια-

σμὸν τοῦ πλούτου καὶ τῶν κεφαλαίων, καθότι ἐκ τούτων μόνον κατορθοῦνται τὰ ἐπὶ μετρίοις τόκοις δάνεια. Εἰς τοῦτο συνίσταται ὁ γόρδιος δεσμός, ὅστις διὰ μόνων τῶν συνετῶν νόμων καὶ τῆς καλῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων λύεται. Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι, μὴ δυνηθέντες νὰ λύσωσι τὸν γόρδιον τοῦτον δεσμόν, ἐπεχείρησαν νὰ κόψωσιν αὐτόν, διὰ τοῦ σημάντρου τῶν χαρτονομισμάτων.

§ 2. *Περὶ συστάσεως ὑποθηκικῶν τραπεζῶν διὰ χαρτονομισμάτων.*

Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, νεώτεροί τινες κοινωνιολόγοι τῆς Γαλλίας, συνειδότες ὅτι ἐκ τῆς διαστάσεως τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς γεωργίας, παραβλάπτεται ἡ πρωτίστη τῆς Γαλλίας βιομηχανία, ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἂν ἡ κυβέρνησις ἀπὸ πιστούχου ἐγίνετο πιστοδότειρα, ἤτοι ἀντὶ τοῦ νὰ δανείζηται ἐδάνειζε, καὶ ἡ κτηματικὴ πίστις ἤθελεν ἐν Γαλλίᾳ ἀνορθωθῆ καὶ ἡ γεωργία ἤθελε τὰ μέγιστα προοδεύσει.

Ἀλλὰ ! πῶς ἡ κυβέρνησις δύναται νὰ μεταβάλῃ, οὕτως εἰπεῖν, πρόσωπον, καὶ νὰ δανείζῃ κεφάλαια τὰ ὁποῖα ὡς κυβέρνησις δὲν ἔχει ; Οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι ἀπαντῶσι. Διὰ τῆς πίστεως· ! Πῶς δὲ ἡ κυβέρνησις δύναται διὰ τῆς πίστεως νὰ δημιουργήσῃ κεφάλαια ; Συνιστῶσα τράπεζαν, τῆς ὁποίας τὰ κεφάλαια θέλουσι σύγκεισθαι ἐκ χαρτονομισμάτων.

Οἱ ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ὤφειλον νὰ πληρώσωσι κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος 3 $\frac{1}{2}$ φρ. τοῖς %, κατὰ δὲ τὰ ἑπόμενα 25 ἔτη, 4 μὲν % ἐν εἴδει ἐνιαυσίου χρεωλυσίου, 1 δὲ φρ. καὶ 82 λεπ. τόκον ἐτήσιον. Καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ προταθέντος τούτου νομοσχεδίου εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν Γάλλων συνέλευσιν, συνετάχθη καὶ παρ' ἡμῖν νομοσχέδιον πανο-

μοιότυπον, ὑποβληθὲν εἰς τὴν βουλήν, δυνάμει τοῦ ὁποίου « συνιστᾶτο τράπεζα ἐκ 10,000,000 δρ. εἰς χαρτονό-»μισμα 1, 5, 10, 100 δρ., ἔχον ἀναγκαστικὴν »κυκλοφορίαν ».

« Ἡ τράπεζα ἤθελε δανείζει τὰ χαρτονομίσματα ταῦτα »εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ $\frac{1}{3}$ τῆς ἀξίας τῶν »κτημάτων. Αὐτοὶ δὲ ὑπεχρέουν τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν ἐν »πρώτῃ ὑποθήκῃ.

» Τὰ δάνεια ἐγίνοντο ἐπὶ χρεωλυσίῳ 3 καὶ 4 %, καὶ »τόκῳ 3 %. Ὁ δανειζόμενος ὤφειλε νὰ πληρώνῃ τὸ χρεω-»λύσιον καὶ τὸν τόκον εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἐξαμηνίας. »Κατὰ πᾶσαν δὲ ἐξαμηνίαν, ἐξήγετο τῆς κυκλοφορίας »ποσὸν χαρτονομισμάτων ἀνάλογον τοῦ ἐξοφληθέντος. »Ἕως οὗ δὲ ἀποσβεσθῇ ὁλόκληρον τὸ χρέος, τὰ κτήματα »διετέλουν ὑπόχρεα ».

Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, « ἡ Ἑλλὰς ἤθελε καταστα-»θῇ ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι χρόνου, ἀντὶ ἀπόρου καὶ »ἐνδεοῦς, εὔπορος καὶ πλουσία ». Εὐτυχῆ τὰ ἔθνη ἂν διὰ τοιούτων βραχυλόγων οἰκονομικῶν συνταγῶν, ἐδύναντο ἀπὸ ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν ν' ἀναφανῶσιν αἰφνιδίως εὔπορα καὶ πλούσια ! Ἀλλὰ τοιαῦται τολμηραὶ ἀπόπειραι, τοιαῦται οἰκονομικαὶ θαυματουργίαι ἀπέβησαν ὡς ἐπὶ Λάου, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Γάλλων μεταβολῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Αὐστρίᾳ, ἐπιζήμιαι καὶ ὀλέθριαι, ἐπενεγκοῦσαι ἀντὶ πλούτου καὶ εὐπορίας μεγάλα ἀτομικὰ καὶ δημόσια δυστυχήματα, καταστροφὴν τῆς δημοσίας πίστεως, διατάραξιν οὐσιώδη τῶν ἐμπορικῶν καὶ ἐν γένει τῶν κοι-νωνικῶν σχέσεων καὶ τὸ χείριστον πάντων, μεγαλειτέραν τῶν δημοσίων ἠθῶν ἐξαχρείωσιν. Ναί· τὰ ἔθνη δὲν ἀνα-δεικνύονται εὔπορα καὶ πλούσια δι' ἁπλῆς χαρτοσημαντη-ρίου μηχανῆς κινουμένης ὑπὸ τῶν προθύμων χειρῶν 4 ἢ

5 ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως. Τὰ ἔθνη παντοῦ καὶ πάντοτε ηὔξησαν τὴν εὐπορίαν αὐτῶν διὰ τῆς εὐνομίας, καὶ διὰ τῆς νοήμονος καὶ δραστηρίας αὐτῶν βιομηχανίας. Πολλαὶ γενεαὶ παρῆλθον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, πρὶν ἢ τὰ ἔθνη ἀπὸ ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν κατασταθῶσιν εὔπορα καὶ πλούσια. Πολλὰ δάκρυα, πολλοὶ ἱδρῶτες ἐπότισαν τὸ πολύκλαδον τῆς βιομηχανίας δένδρον, πρὶν ἢ βλαστήσῃ τοὺς ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρπούς. Ὁ πλοῦτος λοιπὸν καὶ τὰ κεφάλαια δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἀλλ' εἰσὶ τέκνα τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τὸ ἐπιφανέστερον ἀποτέλεσμα τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας καὶ τῆς σώφρονος διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων. Αἱ δὲ κυβερνήσεις δὲν ἐπροικίσθησαν μὲ τὸ ἐξαίρετον τάλαντον τοῦ νὰ παράγωσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κεφάλαια, ἀλλ' ἐκπαιδεύουσαι καὶ ἠθοποιοῦσαι τοὺς λαούς, ἐμψυχώνουσαι τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, προστατεύουσαι καὶ τὰς περιουσίας καὶ τὰ πρόσωπα, τελειοποιοῦσαι τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καὶ ἐνισχύουσαι διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς καλῆς διαχειρίσεως τὴν δημοσίαν πίστιν, ἐπιβοηθοῦσι τὴν ὑλικὴν προαγωγὴν τῶν ἀρχομένων καὶ χειραγωγοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀνώμαλον καὶ δύσβατον στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν ἐνταῦθα μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐθνῶν· καὶ οὐδεὶς ἱστορικός, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡροδότου μέχρι τῆς σήμερον ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ δεῖνα λαὸς διὰ τῆς σημάνσεως ὀλίγων δεσμῶν χάρτου, ἀπὸ πτωχοῦ καὶ ἐνδεοῦς κατέστη εὔπορος καὶ πλούσιος. Ἡ Ἱσπανία ἄλλοτε κατέχουσα τὰ πλούσια τῆς Ἀμερικῆς μεταλλεῖα, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Εὐρώπης· ἀλλ' ἐνδεὴς βιομηχανίας καὶ καλῆς διοικήσεως, ἀπώλεσε καὶ πλοῦτον καὶ ἐλευθερίαν.

Ἀλλὰ μὴ ἐπισπεύδοντες τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἀναλύσωμεν

ἐπιμελῶς τὸ σύστημα τῶν ἀναργύρων ἢ μειαργύρων τραπεζῶν, ὅπως κρίνωμεν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ.

Τίς ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως τραπέζης τῆς ὁποίας τὸ κεφάλαιον σύγκειται ἐκ χαρτονομισμάτων; Ἡ παροχὴ κεφαλαίων εἰς τὴν γεωργίαν, στερουμένην τοῦ οὐσιώδους καὶ ζωοποιοῦ τούτου στοιχείου· πῶς δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παράγονται τὰ κεφάλαια ὧν ἡ γεωργία ἔχει ἀπαραίτητον ἀνάγκην; Διὰ τῆς πίστεως, μᾶς λέγουσιν οἱ φίλοι τῶν χαρτονομισμάτων. Ἀλλ' ἡ πίστις ὡς ἀπεδείχθη δὲν εἶναι τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ τὸ ἠθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοὺς καὶ παραγωγικάς. Ὁ ἐκποιῶν λ. χ. ἐπὶ πιστώσει τεχνουργήματα ἢ ἐμπορεύματα, διαβιβάζει κεφάλαιον εἰς χεῖρας τοῦ πιστούχου· δὲν ἀπαιτεῖ δὲ τὴν ἄμεσον πληρωμὴν τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐμπορευμάτων τούτων, καθότι ἐμπιστεύεται εἰς τὸν δανειζόμενον. Διατί δὲ ἐμπιστεύεται; Διότι ἔχει πεποίθησιν περὶ τοῦ ἀξιοχρέου τοῦ δανειζομένου· διότι πείθεται ὅτι ὁ μεταβιβασθεὶς οὕτω πλοῦτος θέλει χρησιμεύσει εἰς δημιουργίαν νέου πλούτου. Ἄνευ λοιπὸν προϋπαρχόντων κεφαλαίων καὶ τῆς πεποιθήσεως τοῦ πιστωτοῦ περὶ τῆς ἱκανότητος τῆς φιλοπονίας καὶ ἠθικότητος τοῦ πιστούχου, ἡ πίστις ἢ δὲν ὑπάρχει ἢ ὑπάρχει δυνάμει μόνον· ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι ἡ κυβέρνησις ἡ διὰ χαρτονομισμάτων δανείζουσα δὲν παρέχει τοῖς πιστούχοις κεφάλαια, ἀλλ' ὁμόλογα, καὶ οὕτω χρεοῦται ἀντὶ νὰ πιστωθῇ.

Εἴπον ὅτι πίστις καὶ κεφάλαια δὲν εἶναι πράγματα ταυτοσήμαντα. Ἀλλ' εἶναι ἄρα ταυτοσήμαντα τὰ κεφάλαια καὶ τὰ νομίσματα ἢ τὰ χαρτονομίσματα; Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι τὰ μὲν κεφαλαιά εἰσιν ὄργανα τῆς παραγωγῆς, τὰ δὲ νομίσματα σύμβολα μόνον καὶ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν. Τὰ νομίσματα λοιπὸν προϋποθέτουσιν ἀντικείμενά τινα

τῶν συναλλαγῶν· κατὰ λόγον δὲ τοῦ ποσοῦ αὐτῶν προσδιορίζεται καὶ ἡ χρεία τῶν νομισμάτων· ὅθεν ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν νομισματικῶν μονάδων, μὴ προκαλουμένης ὑπὸ ἀναλόγου αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν, δὲν πολλαπλασιάζονται τὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα, ἀλλὰ μόνα τὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν, ὧν ἡ τιμὴ ἀναγκαίως ἐλαττοῦται ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ καταδείξω καὶ τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ νομισμάτων καὶ χαρτονομισμάτων διαφοράν. Ὅσάκις τὰ νομίσματα ἔχωσιν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, δηλ: ἦναι μεταλλικά, ἡ ὑπεραύξησις αὐτῶν δὲν ἐπιφέρει διαρκῆ ἀποτελέσματα, καθότι ἀφθονοῦντα καὶ ὑποτιμώμενα, ἢ μεταποιοῦνται εἰς ἄκοπον μέταλλον δηλ: χωνεύονται, ἢ ἐξάγονται τοῦ κράτους· ἀλλ' ὁσάκις τὸ νόμισμα ἦναι χάρτινον, συμβαίνει τὸ ἕτερον τῶν δύο· ἢ περιοριζόμενον κατὰ τὸ ποσὸν αὐτοῦ εἰς λογικὰ ὅρια καὶ στηριζόμενον εἰς τὴν πραγματικὴν ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως, ἀντικαθίστησι τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ διατηρεῖ τὴν ὀνοματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, τοιαῦτα δὲ τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια, ἢ πολλαπλασιαζόμενον ὑπερμέτρως καὶ οὐδεμίαν παρέχον ἐγγύησιν ἐξαργυρώσεως, μὴ ὂν δὲ δεκτικὸν μεταποιήσεως ὡς τὰ μεταλλικὰ νομίσματα, οὐδ' ἐξαγόμενον τοῦ κράτους, ἐκπίπτει τόσῳ μᾶλλον τῆς ἀξίας του, ὅσῳ ἅπαντες μὲν σπεύδουσι ν' ἀπαλλοτριώσωσιν αὐτό, οὐδεὶς δὲ ἐπιθυμεῖ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ, καὶ τὰ κεφάλαια, ἀντὶ νὰ προσπελάσωσιν αὐτῷ, ἀποσύρονται μακρὰν αὐτοῦ καὶ ἀποδιδράσκουσι.

Οἱ νομίζοντες λοιπὸν ὅτι διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν νομισμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, συγχέουσι τὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα μὲ τὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν· οἱ δὲ ἐξομοιοῦντες τὸ μεταλλικὸν μὲ τὸ χάρτινον νόμισμα λησμονοῦσιν ὅτι τὸ μέν, κεκτημένον ἐσωτερικὴν καὶ οὐ-

διαστικὴν ἀξίαν ὁσάκις ὑπερμέτρως πολλαπλασιάζηται, μεταποιεῖται ἢ ἐξάγεται τοῦ κράτους· τὸ δέ, μὴ δεκτικὸν μεταποιήσεως, οὐδ' ἐξαγόμενον τοῦ κράτους, ἐκπίπτει τῆς ἀξίας του καὶ ἀντὶ νὰ ἐφελκύσῃ τὰ κεφάλαια τὰ ἀποκρούει.

Ἀλλ' οἱ ἀσπαζόμενοι τὸ σύστημα τῶν ἀναργύρων τραπεζῶν, καὶ δοξάζοντες ὅτι δι' αὐτοῦ θέλει ἀνορθωθῇ ἡ γεωργία, δεινοπαθοῦσα σήμερον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως κεφαλαίων, ἰσχυρίζονται ὅτι ὥσπερ ἡ κυβέρνησις ἐκδίδει δημόσια χρεώγραφα δανειζομένη, χρεώγραφα ἅτινα στεροῦνται πραγματικῆς ἐγγυήσεως, οὕτω καὶ νὰ δανείσῃ δύναται πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας ἐκδίδουσα χαρτονόμισμα. Παρατηρητέον ὅμως 1) ὅτι τὰ παρὰ τῶν κυβερνήσεων ἐκδιδόμενα δημόσια χρεώγραφα δὲν εἶναι νόμισμα 5 ἢ 10 δραχμῶν, ἀλλ' ἐκπροσωποῦντα τὸ δημόσιον χρέος καὶ τὰ χορηγηθέντα εἰς τὰς κυβερνήσεις κεφάλαια, εἰσὶ τὰ δικαιόγραφα τῶν πιστωτῶν τοῦ κράτους. Ὅθεν πᾶς πολίτης δὲν ἔχει εἰς χεῖράς του δημόσια χρεώγραφα, δὲν εἶναι πιστωτὴς τοῦ κράτους· πᾶς ὅμως πολίτης μεταχειρίζεται τὸ νόμισμα καὶ πολλάκις μάλιστα τῆς ἡμέρας. 2) Οἱ πιστωταὶ τοῦ κράτους, οἱ λῆπται δημοσίων χρεωγράφων, καίτοι μὴ δικαιούμενοι νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν ἄμεσον αὐτῶν ἐξαργύρωσιν, οὐχ ἧττον ὅμως πληρόνονται τόκον, ἐκ τῶν δημοσίων φόρων οὓς εἰσπράττει ἡ κυβέρνησις· οἱ τόκοι τοῦ δημοσίου χρέους ἐπιβαρύνουσι τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμὸν τοῦ κράτους καὶ ἅπαντες οἱ φορολογούμενοι ἐγγυῶνται τὴν πληρωμὴν αὐτοῦ· τὰ δὲ χαρτονομίσματα εἰς χεῖρας τῶν κομιστῶν αὐτῶν εἰσὶν ὁμόλογα νομισματοποιηθέντα, ἢ ἀπαιτήσεις κλασματικαὶ κατὰ τοῦ ἐκδόντος αὐτάς, ἀπαιτήσεις ἀναχθεῖσαι εἰς τὴν ἁπλουστέραν αὐτῶν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἄτοκοι καὶ ἄκαρποι καὶ μὴ στηριζόμεναι εἰς σπουδαίαν τινὰ ἐγγύησιν ἐξαργυρώσεως. Τί κοινὸν λοιπὸν

μεταξὺ χαρτονομισμάτων καὶ δημοσίων χρεωγράφων; Ὡσαύτως δὲ οἱ ἔμποροι, οἱ τραπεζῖται καὶ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσι χαρτίον· ἀλλὰ τὸ χαρτίον τοῦτο 1) εἶναι ἀπαύγασμα πραγματικοῦ κεφαλαίου, καὶ σπουδαίων παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων· 2) τὸ χαρτίον τοῦτο εἶναι βραχυπρόθεσμον καὶ ἐξαργυρωτέον εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἐν ᾧ τὸ χαρτονόμισμα πλαστουργούμενον ὑπὲρ τῆς γεωργίας δῆθεν καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν, στηρίζεται ἐπὶ μόνης τῆς ἀξίας τῆς γῆς, καὶ δὲν ἐξαργυροῦται κατὰ τὸ προεκτεθὲν σύστημα ἐάν ποτε ἐξαργυρωθῇ, εἰμὴ μετὰ 20 ἢ μετὰ 25 ἔτη.

Λέγω δὲ ἐάν ποτε ἐξαργυρωθῇ, καθότι, ὡς παρετήρησα ἤδη, ὁσάκις τὸ μεταλλικὸν νόμισμα ἐκπίπτῃ τῆς ἀξίας του, μεταποιεῖται ἢ ἐξάγεται τοῦ κράτους, καὶ ἐπομένως οἱ κάτοχοι αὐτοῦ οὐδεμίαν ὑποφέρουσι ζημίαν. Ἀλλ' ὁ λαβὼν χαρτονομίσματα ἀντὶ πραγματικοῦ κεφαλαίου χορηγηθέντος εἰς ἰδιοκτήτην, ἠδύναται νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἀξία αὐτῶν δὲν θέλει ἐκπέσει εἰς χεῖράς του, ἐνῷ ταῦτά εἰσι φύσει ἀνεπίδεκτα μεταποιήσεως καὶ ἐξαγωγῆς; Ὄχι· τὰ χαρτονομίσματα λοιπόν, οὐδένα ἀποφέροντα τόκον καὶ μὴ ἐξαργυρούμενα, ἢ μέλλοντα νὰ ἐξαργυρωθῶσι μόνον μετὰ παρέλευσιν 20 ἢ 25 ἐτῶν, οὐδεμίαν παρέχουσιν ἐγγύησιν περὶ τοῦ μὴ ὑπερμέτρου πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἐκπτώσεως αὐτῶν. Δὲν λησμονῶ ὅτι κατὰ τὸ σχέδιον, ὅπερ τότε ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλήν, ὁ ἀνώτατος ὅρος τοῦ ποσοῦ αὐτῶν προσδιωρίζετο εἰς 10 ἑκατομμύρια· ἀλλ' ἐὰν ἡ ἔναρξις τῆς ἐκπτώσεως συνέβαινε πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἕκτου ἑκατομμυρίου, τί ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν ἔκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν 5 ἑκατομμυρίων, ἐνῷ ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ τράπεζα δὲν ὑπεχρεοῦτο εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν; τί ἤθελεν ἐμποδίσει τὸν διὰ μεταγενεστέρου νόμου καὶ ὑπὲρ τὰ 10 ἑκατομμύρια πολλαπλα-

σιασμὸν αὐτῶν ; Τῶν συνήθων τραπεζικῶν γραμματίων ἐκπιπτόντων τῆς ἀξίας αὐτῶν ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ των, οἱ λῆπται συρρέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν ἵνα τὰ ἐξαργυρώσωσι, καὶ ἡ τράπεζα ἀναγκάζεται νὰ ἀποσύρῃ τῆς κυκλοφορίας τὸ πλεονάζον ποσὸν παύουσα νὰ χορηγῇ νέα δάνεια, ἢ αὐξάνουσα τὸ προεξόφλημα, ἢ μὴ δεχομένη συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν ἀνωτέραν τῶν 30 ἡμερῶν, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ μεταλλικοῦ καὶ τῆς πτωχεύσεως. Ἀλλ' ὁσάκις τὰ χαρτονομίσματα ἐκπίπτωσι τῆς ἀξίας των, ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ κυβέρνησις δὲν παύει νὰ ἐκδίδῃ νέα, καθότι δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν γαλλικῶν χαρτονομισμάτων ἐπιβεβαιοῖ τοὺς λόγους ἡμῶν. Ἀλλὰ ποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν χαρτονομισμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τῶν κατὰ τὸ 1848 προταθέντων. Ἀληθὲς ὅτι τὰ χαρτονομίσματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς γῆς· ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἐδύνατό τις ἀμέσως ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν, καθότι τὰ γαλλικὰ χαρτονομίσματα ἦσαν συναλλαγματικαὶ πληρωτέαι εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐπὶ ἐθνικῆς γῆς, καὶ ὡς ἔλεγεν ὁ Μιραβὼ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει, πᾶς λήπτης χαρτονομίσματος ἦτο φυσικὸς ὑπέρμαχος τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ δανειστὴς ἐλπίζων τὴν ἐξόφλησιν τῆς ἀπαιτήσεώς του ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὅπως δὲ ἀκριβέστερον ἐκτιμήσωμεν τὰ ἐκ τῆς συστάσεως τοιούτων τραπεζῶν προκύψοντα οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα, ὑποθέσωμεν ὅτι συνίσταται παρ' ἡμῖν τράπεζα δανείζουσα εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας χαρτονόμισμα ἐπὶ μικρῷ τόκῳ. Τούτου δοθέντος, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι πρῶτον τὰ χαρτονομίσματα, φέροντα χαρακτῆρα νομίσματος μᾶλλον ἢ χρεωστικοῦ ἐγγράφου, οὐδένα ἐπομένως

παρέχοντα τόκον τοῖς λήπταις αὐτῶν, ὄντα δὲ ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιαστέα, θέλουσιν ἀναποφεύκτως ἐκπέσει τῆς ἀξίας των καὶ πάντες οἱ πρὸ τῆς συστάσεως τῆς τραπέζης ταύτης δανείσαντες καλῇ τῇ πίστει τὰ χρήματά των εἰς ἰδιοκτήτας ἢ εἰς ἄλλους πολίτας, πληρονόμενοι εἰς χαρτονομίσματα θέλουσι τὰ μέγιστα ζημιωθῇ, καθότι θέλουσι λάβει τὸ πολλοστημόριον μόνον τῆς πιστώσεως αὐτῶν· οὕτω δὲ θέλει αὖθις ἀναφανῇ τὸ σύστημα τῆς ἀρχαίας σεισαχθείας μὴ στασιαζούσης τῆς πόλεως καὶ ἡ Ἑλλὰς θέλει καταστῇ εὔπορος καὶ πλουσία διὰ τῆς χρεωκοπίας καὶ τοῦ σφετερισμοῦ τῶν ἀλλοτρίων. Ἐὰν ἐδυνάμεθα νὰ λάβωμεν παρὰ τῶν συμβολαιογράφων καὶ ὑποθηκοφυλάκων τοῦ Βασιλείου τὴν ἀκριβῆ κατάστασιν τοῦ συνόλου τῶν ἰδιωτικῶν δανείων, ἠθέλομεν ἐντελέστερον ἐννοήσει τὴν ὀλεθρίαν διατάραξιν ἥτις ἤθελεν ἐπέλθει εἰς τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις ἕνεκα τῆς μεταβολῆς ταύτης τοῦ νομισματικοῦ ἡμῶν συστήματος.

Δεύτερον, ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν χαρτονομισμάτων, καὶ τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλασιασμοῦ, ἅπαντα τὰ ἐμπορεύματα τά τε ἐγχώρια καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα καὶ αὐτοὶ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἀνατιμηθῇ· καὶ ἡ μετὰ τῶν ξένων συναλλαγὴ θέλει καταστῇ ἐπιβλαβὴς εἰς ἡμᾶς· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς νεκρώσεως τῶν ἀνταλλαγῶν θέλομεν ἀναδείξει τὴν Ἑλλάδα εὔπορον καὶ πλουσίαν !

Τρίτον, ἡ κυβέρνησις δεχομένη εἰς τὰ ταμεῖά της τὰ χαρτονομίσματα, θέλει εἰσπράττει ὀνομαστικῶς μόνον τοὺς δημοσίους φόρους· οἱ πόροι καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς θέλουσιν ἑπομένως ἐλαττωθῇ, καὶ ἡ ἀξία τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν θέλει μεταβάλλεσθαι.

Τέταρτον, ἡ κυβέρνησις, ἐξακολουθοῦσα νὰ πληρόνῃ τοὺς αὐτοὺς μισθοὺς εἰς τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς, θέλει τοὺς ῥίψει εἰς ἀμηχανίαν ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ἐμπορευμάτων· αἱ δὲ καταχρήσεις θέλουσιν ἐπαυξήσει ἀντὶ νὰ περισταλῶσι.

Μὴ νομίσῃ δέ τις, ὅτι διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἐμποδίζεται ἡ ἔκπτωσις τῶν χαρτονομισμάτων· ἢ ὅτι, « τὸ χαρτονόμισμα, ἐπειδὴ φέρει τὴν ἰσχυροτέραν ἐγγύη-»σιν, ὡς ἐξησφαλισμένον δι' ὑποθήκης, καὶ εἶναι ὑπὸ τὴν »προστασίαν ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, δὲν θέλει ἐκπέσει »· καθότι, ἐὰν ὑπάρχῃ βέβαιον, ὅτι δὲν θέλει ἐκπέσει τῆς ὀνοματικῆς αὐτοῦ ἀξίας, ; πρὸς τί ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία ; ἐὰν δ' ἐξ ἐναντίας ὑπάρχῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἀξία τῶν χαρτονομισμάτων τείνει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἰς ἔκπτωσιν, διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας προδήλως παραβιάζεται ἡ ἰδιοκτησία τοῦ πολίτου. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὁ ὀφειλέτης μου, ἀντὶ τῶν 1000 μεταλλικῶν δραχμῶν, τὰς ὁποίας τῷ ἐδάνεισα, μοὶ ἀποδώσῃ 1000 δραχμὰς εἰς χαρτονόμισμα, ὅπερ ἀναγκάζομαι νὰ δεχθῶ ἕνεκα τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ; δὲν παραβιάζεται ἡ ἰδιοκτησία μου, ὡς παρεβιάζετο καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κυβερνήσεις ἐνόθευον ἢ ἠλλοίωνον τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν μεταλλικῶν νομισμάτων ; Τὸ ἴδιον, τὸ προσωπικὸν δὲν καταβροχθίζεται ὑπὸ τοῦ κατὰ τοὺς νεωτέρους κοινωνιολόγους παμφάγου θηρίου τῆς κοινωνίας ;

Ἀληθῶς, μετὰ τὴν ἀναπολίτευσιν τοῦ 1848, καὶ εἰς τὰ γραμμάτια πολλῶν τῆς Εὐρώπης τραπεζῶν ἐδόθη ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία· παρατηρητέον ὅμως, ὅτι αἱ πλεῖσται τῆς Εὐρώπης τράπεζαι, καί τοι ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἔχοντα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, πρῶτον μὲν ἐκράτουν εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν νόμισμα ὑπερβαῖνον τὸ τρί-

τον τοῦ παθητικοῦ των, δεύτερον δὲ εἶχον ἐν τοῖς χαρτοφυλακίοις αὐτῶν συναλλάγματα φέροντα τρεῖς ὑπογραφάς, συναλλάγματα βραχυπρόθεσμα, ἐξασφαλίζοντα τὴν προσεχῆ τῶν γραμματίων ἐξαργύρωσιν.

Τί κοινὸν λοιπὸν μεταξὺ τραπεζικῶν γραμματίων καὶ χαρτονομισμάτων, ἅτινα στεροῦνται ἀντιστοιχούσης πραγματικῆς καὶ εὐεκποιήτου ἀξίας καὶ τείνουσιν ἀδιαλείπτως εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιασθῶσι, διότι ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ τράπεζα δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν;

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα παρατηρῶ αὖθις ὅτι οὐδὲν ἔθνος ἀνεδείχθη ποτὲ μέγα καὶ πλούσιον διὰ τῶν εὐφυῶν ἀλλ' ἐπισφαλῶν ἐπινοημάτων ἰδιορρύθμων τινῶν φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων· ἡ πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον ἄγουσα ὁδὸς εἶναι μία καὶ μόνη δι' ἅπαντα τὰ ἔθνη· αὕτη δὲ εἶναι ἡ τῆς ἐπιστήμης, τῆς χρηστότητος καὶ φιλοπονίας τῶν ἀρχομένων καὶ ἡ τῆς συνετῆς σώφρονος καὶ δραστηρίας ἐνεργείας τῶν κυβερνήσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ ΚΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.

Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἁπλαῖ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι διὰ μόνου τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου δυνάμεναι νὰ συνδράμωσι τὴν γεωργίαν, δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς πολυπληθεῖς καὶ εὐρείας αὐτῆς χρείας.

Ἐξετάσωμεν λοιπὸν ἐὰν δὲν ἦναι δυνατὸν δι' ἑτέρου τινὸς συστήματος νὰ προσελκύσωμεν τὰ κεφάλαια εἰς τὴν γῆν, ἀποφεύγοντες τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἐν ἰσχύϊ ὑποθηκικοῦ συστήματος.

§ 1. *Τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν γαιοκτημόνων.*

Κατὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον, ἡ Σιλεσία εἶχεν ὑποστῆ ἀνυπολογίστους ζημίας καὶ ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἐπεβαρύνετο σχεδὸν ἅπασα μὲ ὑποθήκας· καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ὁ πόλεμος διήρκει, οἱ ἰδιοκτῆται ἀπεζημιοῦντο ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰρήνην, αἱ ἀπὸ τῆς γῆς πρόσοδοι ἠλαττώθησαν καὶ οἱ ἰδιοκτῆται περιῆλθον εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν. Ὅπως λοιπὸν προλάβῃ τοὺς πλειστηριασμοὺς τῶν κτημάτων, Φρεδερῖκος ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἐξέδοτο τὸ λεγόμενον διάταγμα τῆς ἐπιεικείας (moratorium), δι' οὗ ἐχορηγεῖτο εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας τριετὴς προθεσμία ὅπως πληρώσωσι τὰ χρέη των. Ἀλλὰ διὰ τοῦ διατάγματος τούτου ἔτι μᾶλλον κατέπεσεν ἡ πίστις τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ ἡ τοκογλυφία ἀνεπτύχθη.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνορθώσεως τῆς κτηματικῆς πίστεως, οἱ εὐγενεῖς τῆς Σιλεσίας ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Κωφμὰν Βούρην νὰ προτείνῃ τὸ καταλληλότερον σύστημα, ὅπερ καὶ ἐπωνομάσθη « κτηματικὸν σύστημα τῆς Σιλεσίας » (1).

Κατ' αὐτὸ τὸ σύστημα συνιστᾶται ἑταιρία ἐξ ἰδιοκτητῶν ἀπαρτίζουσα ἠθικὸν ἢ νομικὸν πρόσωπον· ἡ ἑταιρία αὕτη ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ προσπορίζηται χρηματικὰ κεφάλαια δανειζομένη καὶ χορηγῇ δάνεια εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῆς ἀκινήτου αὐτῶν ἰδιοκτησίας.

(1) Ὅρα Royer περὶ κτηματικῆς πίστεως σελ. 41.

Ἡ τῶν ἰδιοκτητῶν ἑταιρία γίνεται οὕτω τὸ κέντρον περὶ ὃ στρέφονται καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πιστωτῶν καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν συνεταίρων· οἱ δανεισταὶ δὲν γνωρίζουσι παρ' αὐτήν. Πρὸς αὐτὴν χορηγοῦντες τὰ χρηματικὰ αὐτῶν κεφάλαια, λαμβάνουσιν ἀντ' αὐτῶν ὑποθηκικὰ ὁμόλογα ἢ κτηματόγραφα ὁμοιότυπα καὶ τοκοφόρα, ἐκπροσωποῦντα ἀκριβῶς τὰ δάνεια· ἡ ἑταιρία δανειζομένη οὕτω παρὰ τῶν κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχων, δανείζει αὐτὴ πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας, ἐγγράφει ὑποθήκην ἐπὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν, εἰσπράττει τοὺς συνομολογηθέντας μετ' αὐτῶν τόκους, καὶ καταβάλλει εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν αὐτῆς τὸν τόκον τῶν κτηματογράφων· ὥσπερ δὲ τὰ δημόσια χρεώγραφα ἕνεκα τοῦ ὁμοιομόρφου αὐτῶν, τοῦ ἀξιοχρέου τοῦ κράτους, καὶ τοῦ εὐεκποιήτου αὐτῶν θεωροῦνται ὡς ἀξίαι πραγματικαί, οὕτω καὶ τὰ κτηματόγραφα τῆς ἑταιρίας ςηριζόμενα ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων, ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ δημόσια χρεώγραφα· ὁσάκις τὸ κράτος δανείζηται, δανείζεται οὕτως εἰπεῖν ἐν ὀνόματι τῶν φορολογουμένων. Τὸ δὲ ἀξιόχρεων τοῦ κράτους πηγάζει ἐκ τοῦ τῶν φορολογουμένων. Ἀλλ' οἱ δημόσιοι πιστωταὶ δὲν γνωρίζουσιν ἄλλο ἢ τὸ ἠθικὸν πρόσωπον τοῦ κράτους. Ὡσαύτως δέ, ὁσάκις ἡ ἑταιρία τῶν ἰδιοκτητῶν δανείζηται, αὐτὴν μόνην γνωρίζουσιν οἱ δανεισταὶ καὶ οἱ φορολογούμενοι αὐτῆς εἰσὶν οἱ ἰδιοκτῆται.

Ἡ σύστασις τῆς πρώτης τῶν γαιοκτημόνων ἑταιρίας ἐγένετο κατὰ τὸ 1770. Ἐν βραχυτάτῳ δὲ χρόνῳ ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἡ ἀξία τῶν κτημάτων ηὔξησεν, ἡ κυκλοφορία τῶν κεφαλαίων ἔλαβε μεγαλειτέραν ἐνέργειαν καὶ τὰ ὑποθηκικὰ ὁμόλογα τῆς ἑταιρίας ἐξεποιήθησαν ὑπὲρ τὸ ἄρτιον. Τὰ καταστήματα ταῦτα εὐδοκιμήσαντα ἐπολλαπλασιάσθησαν. Συστηθέντα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ πίστις δύναται νὰ προσλάβῃ τὴν παγιότητα τῆς

κυβερνητικῆς πίσεως, ὀλίγον παραλλάττουσι κατὰ τόπους.

Ἴδωμεν εἰδικώτερον τὰς διατάξεις αὐτῶν.

Εἶπον ὅτι ἡ ἑταιρία τῶν γαιοκτημόνων ἐκδίδουσα ὑποθηκικὰ ὁμόλογα προσπορίζει κεφάλαια εἰς τοὺς συνεταίρους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Σιλεσίᾳ, ἡ χορηγουμένη πίστωσις ἑκάστῳ συνεταίρῳ εἶναι ἴση πρὸς τὰ $\frac{3}{5}$ τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων· ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, πρὸς τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας αὐτῶν. Ἡ ἐκτίμησις τῶν γαιῶν γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταβαλλομένων φόρων ὅσον ἔνεστιν ἀκριβέστερον. Λ. χ. ὑποθέσωμεν κτῆμα πληρῶνον φόρον δρ. 100, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ $\frac{1}{5}$ τῆς καθαρᾶς αὐτοῦ προσόδου, ἐκτιμηθείσης εἰς δρ. 600. Ἡ καθαρὰ αὕτη πρόσοδος, κατὰ λόγον τοῦ 5 %, ἐμφαίνει τὴν ἀξίαν τοῦ κτήματος, ὁριζομένην εἰς 12,000 δρ.· ὥστε τὸ δάνειον ἔσεται 6,000, ἤτοι κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων.

Ἐν Πρωσσίᾳ, ὁ δανεισθεὶς ἑταῖρος καταβάλλει καθ' ἑξαμηνίαν εἰς τὴν ἑταιρίαν τὸν τόκον τοῦ χορηγηθέντος αὐτῷ κεφαλαίου· καὶ ἂν καθυστερήσῃ, ὑπάγεται εἰς τὰς διατάξεις τὰς περὶ βιαίας εἰσπράξεως τῶν πρὸς τὸ δημόσιον ὀφειλομένων, προτιμωμένου πάντοτε τοῦ δημοσίου.

Ἀληθὲς ὅτι ἡ ἰδιοκτησία τοῦ καθυστεροῦντος ὀφειλέτου δὲν πλειστηριάζεται ἀείποτε· οὐχ ἧττον ὅμως ἐνεργεῖται κατάσχεσις αὐτοῦ καὶ ἡ πρόσοδός του εἰσπράττεται εἰς λογαριασμὸν τῆς ἑταιρίας, ἢ ἐκμισθοῦται, καὶ διὰ τοῦ μισθώματος ἐξοφλεῖται τὸ χρέος.

Ἡ ἑταιρία λαμβάνουσα τὸν τόκον τῶν κεφαλαίων ἅπερ ἐδάνεισεν, ἀποδίδει αὐτὸν εἰς τοὺς λήπτας τῶν ὑποθηκικῶν ὁμολογιῶν· ἡ δὲ μεταβίβασις αὐτῶν ἐνεργεῖται δι' ὀπισθογραφήσεως. Ἄλλοτε, ἐσημειοῦτο ἐπὶ τῶν ὁμολόγων τῆς ἑταιρίας τὸ ὑπέγγυον κτῆμα· ὁ δὲ λήπτης ὁσάκις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκποιήσῃ τὸ εἰς χεῖράς του ὁμόλογον κατὰ τὴν

ἀξίαν αὐτοῦ, ἀπήτει παρὰ τῆς ἑταιρίας τὴν ἐξόφλησιν αὐτοῦ, ἓξ μῆνας ἀπὸ τῆς ὄψεως. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, οἱ διευθυνταὶ ἢ ἐδανείζοντο ὅπως ἐκπληρώσωσι τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λήπτου ἐκδίδοντες νέον ὁμόλογον, ἢ ἀπήρτιζον τὸ ἀπαιτούμενον χρηματικὸν ποσὸν διὰ συνδρομῆς τῶν συνεταίρων.

Ἕνεκα δὲ τούτου πολλάκις ἀνεστέλλετο ἡ ἐξαργύρωσις τῶν ὑποθηκικῶν ὁμολόγων ἢ κτηματογράφων.

Ἐν Σιλεσίᾳ, ὁ θέλων συνέταιρος ν' ἀπαλλαχθῇ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ, ἀποδίδει τὰ ληφθέντα εἰς τὴν ἑταιρίαν. Ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, ἀποδίδει τῇ ἑταιρίᾳ αὐτὸ τὸ ὁμόλογον τὸ ὁποῖον ἐξαγοράζει παρὰ τοῦ τυχόντος. Ἐν ταῖς γερμανικαῖς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαις, δύο εἰσήχθησαν βελτιώσεις τοῦ συστήματος τούτου.

1). Πᾶν δάνειον, ἀνθ' ἑνὸς κτήματος ὑποχρέου, ἔχει ἀλληλέγγυα ἅπαντα τὰ τῶν συνεταίρων κτήματα. Ἑπομένως ἕνεκα τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης τῶν συνεταίρων, κατέστη περιττὴ ἡ σημείωσις ὡρισμένου κτήματος ἐπὶ τοῦ ὁμολόγου τῆς ἑταιρίας.

2). Ἐν δὲ τῇ Λιβονίᾳ, ἡ μεταβίβασις τῶν ὁμολόγων τῆς ἑταιρίας ἢ τῶν κτηματογράφων δὲν ἐνεργεῖται δι' ὀπισθογραφήσεως, ἀλλὰ δι' ἐγγραφῆς ἐπὶ τῆς μεγάλης βίβλου τῆς ἑταιρίας, ὃν τρόπον μεταβιβάζονται καὶ τὰ δημόσια χρεώγραφα.

3). Ἡ ἑταιρία τῆς κτηματικῆς πίστεως ἐν τῷ Δουκάτῳ τοῦ Λουνεβούργου εἰσήγαγεν ἑτέραν τινὰ οὐσιώδη βελτίωσιν τοῦ συστήματος, τὴν διὰ χρεωλυσίου ἐξόφλησιν τοῦ χρέους ἐντὸς μακρᾶς προθεσμίας.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι αἱ μακραὶ προθεσμίαι αἱ χορηγούμεναι ὑπὸ τῶν ἑταιριῶν, εἰ καὶ λίαν ἐπωφελεῖς τοῖς ὀφειλέταις, οὐδόλως παραβλάπτουσι τοὺς δανειστάς, δυνα-

μένους καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, νὰ ἀνακτήσωσι τὸ κεφάλαιόν των.

Τὸ χρεωλυτικὸν σύστημα παρεδέχθη καὶ ἡ Πρωσσικὴ Πολωνία· διὰ τοῦ σπουδαίου τούτου νεωτερισμοῦ 1) μὲν ἕκαστος ὀφειλέτης δύναται κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του· 2) δὲ οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ πιστωταὶ τῆς ἑταιρίας δύνανται καὶ πρὸ τῆς προθεσμίας τῆς ἐξοφλήσεως τῶν κτηματογράφων νὰ ἀνακτήσωσι τὸ κεφάλαιόν των, ἐὰν τυχὸν ἤθελε κληρωθῇ τὸ εἰς χεῖρας αὐτῶν ὁμόλογον, τὸ ὁποῖον ἄλλως καὶ δι' ὀπισθογραφήσεως ἢ ἐκχωρήσεως δύνανται νὰ ἐκποιήσωσι.

Τοιοῦτον τὸ ἰσχύον σύστημα τῆς κτηματικῆς πίστεως ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Πολωνίᾳ καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαις.

Ἐκ τῶν προειρημένων δῆλον ὅτι τὰ κτηματόγραφα οὐδόλως ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ χαρτονομίσματα τῶν κυβερνήσεων.

Ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, τὰ μὲν χαρτονομίσματα ἐκπληροῦσι τὴν λειτουργίαν τῶν νομισμάτων, τὰ δὲ κτηματόγραφα ἐκπροσωποῦσι κεφάλαια. Ἑπομένως τὰ μὲν εἰσὶ μικρότιμα 1 ἢ 5 δρ. τὰ δὲ μεγάλης ἀξίας. Τὰ μὲν κυκλοφοροῦσιν ὡς νόμισμα, τὰ δὲ καταμένουσιν εἰς χεῖρας μόνων τῶν κεφαλαιούχων. Τὰ μέν εἰσιν ἄτοκα, τὰ δὲ τοκοφόρα. Τὰ μὲν μεταβιβάζονται δι' ἁπλῆς παραδόσεως, (brevi manu) τὰ δέ, δι' ὀπισθογραφήσεως ἢ τῆς ἐγγραφῆς ἐπὶ τῆς μεγάλης βίβλου τῆς ἑταιρίας. Τὰ μὲν ἔχουσιν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, τὰ δὲ οὔ. Τὰ μὲν δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον· τὰ δὲ ἐκπροσωποῦσιν ἀκριβῶς τὰ δάνεια. Ἕνεκα δὲ τούτων, τὰ ὑποθηκικὰ ὁμόλογα κυκλοφοροῦσιν ὡς πᾶσα ἄλλη πιστωτικὴ ἀξία.

Ἀλλ' ὅπως εὐδοκιμήσῃ τὸ σύστημα τοῦτο ἀνάγκη 1) μὲν

οἱ ἐν ἰσχύϊ θεσμοὶ νὰ μὴ διακωλύωσι τὴν κυκλοφορίαν τῶν κτημάτων· καὶ 2) τὰ κεφάλαια νὰ ὦσιν ὁπωσοῦν ἄφθονα καὶ οἱ τόκοι μέτριοι, ἐὰν μάλιστα οἱ ὀφειλέται ὑποχρεοῦνται καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν χρεωλυσίου.

Ὅ,τι δὲ διακρίνει τὸ ὁποῖον ἀνέλυσα σύστημα ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος εἶναι, ὅτι αἱ ἑταιρίαι αὗται δὲν ἔχουσιν ἴδια κεφάλαια· μεταξὺ δὲ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων μεσολαβεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἑταιρίας. Αὐτὴ δανείζεται, καὶ τὰ δάνεια βεβαιοῦνται δι' ἐκδόσεως ὑποθηκικῶν ὁμολόγων ὁμοιομόρφων καὶ ἐλευθέρως κυκλοφορούντων.

Δεύτερον τὰ κτήματα τῶν συνεταίρων εἰσὶν ἀλληλέγγυα καὶ διὰ τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης ὑπάρχει ἀσφάλεια διὰ τοὺς δανειστὰς πλειοτέρα. Καθότι ἐὰν ὑπὸ τὸ ἁπλοῦν ὑποθηκικὸν σύστημα, ὁ ὀφειλέτης ποιήσῃ κακὴν χρῆσιν τῶν ληφθέντων χρημάτων, αἱ πιθανότητες καὶ τῆς ἐμπροθέσμου τῶν τόκων πληρωμῆς καὶ τῆς ἐγκαίρου τοῦ χρέους ἐξοφλήσεως ἐλαττοῦνται, ἐνῷ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς τῶν ἰδιοκτητῶν ἑταιρίας, ἅπαντα τὰ κτήματα εἰσὶν ὑπόχρεα πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀπαιτήσεως ἑκάστου πιστωτοῦ.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἁπλοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος, δανείζων, γνωρίζω ὅτι ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν θέλω δυνηθῇ ν' ἀνακτήσω τὰ ὀφειλόμενά μοι, καθότι αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις δυσκόλως κυκλοφοροῦσι, τῆς ἀστικῆς πίστεως περιοριζομένης εἰς δύο συνήθως πρόσωπα· ἀλλὰ τὰ ὑποθηκικὰ ὁμόλογα μεταβιβάζονται καὶ κυκλοφοροῦσιν εὐκόλως, εἰ καὶ τὸ δάνειον ἀποδίδεται χρεωλυτικῶς, καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀνακτῶσιν ἀκωλύτως τὰ χορηγηθέντα κεφάλαια. Ἕνεκα δὲ τῆς εὐκολίας τῆς ἀνακτήσεως τῶν δανείων καὶ τῆς προκυπτούσης ἀσφαλείας ἐκ τῆς καλῆς τῶν κτημάτων καταστάσεως καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἰδιοκτητῶν,

οἱ τόκοι ἐκπίπτουσι. Τέλος παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῶν μακρῶν προθεσμιῶν καὶ τῆς πληρωμῆς χρεωλυσίου, τὰ δάνεια πληρώνονται ἑκουσίως καὶ ὄχι διὰ δικαστικῶν ἐκποιήσεων πολυεξόδων, αἵτινες ὑποθέτουσι πράξεις ὁριζομένας ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, καὶ ἀναβολὰς λίαν ἐπιζημίους.

Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τοιούτου συστήματος, συμφιλιοῦνται τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον διεστῶτα συμφέροντα τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἰδιοκτήτου, καὶ τὰ μὲν ἐνόντα βραχυπρόθεσμα ὑποθηκικὰ χρέη μεταποιοῦνται εἰς χρέη μακροπρόθεσμα· οἱ δὲ τόκοι ἐλαττοῦνται ἄνευ ζημίας τῶν κεφαλαιούχων, καθότι οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀπολαμβάνουσιν ἀσφάλειαν ἧς στεροῦνται σήμερον.

§ 2. *Κτηματικαὶ τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων.*

Ἴδομεν ὅτι αἱ συνήθεις ὑποθηκικαὶ τράπεζαι δανείζουσι διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου καὶ τὰ ἐκ τῆς συστάσεως αὐτῶν πηγάζοντα ὠφελήματα, εἰσὶν ἀνάλογα πρὸς τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων ἅτινα προσπορίζουσιν αὗται τοῖς ἰδιοκτήταις καὶ πρὸς τὸν ὅρον τοῦ τόκου, ἐφ' ᾧ συνάπτονται τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια· συνήθως δέ, οἱ τόκοι τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν εἰσὶν ἐπαχθεῖς· 1) μὲν ἕνεκα τῆς περὶ τὴν κυριότητα τῶν ἀκινήτων ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀποχρώσης ἀσφαλείας· 2) δὲ ἕνεκα τῆς ὑφισταμένης δυσχερείας πρὸς ἀνάληψιν τῶν χορηγηθέντων κεφαλαίων, πρὸ τῆς λήξεως, ἢ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας.

Ὡσαύτως δὲ παρετήρησα ὅτι αἱ ἑταιρίαι τῶν ἰδιοκτητῶν ἄνευ κεφαλαίων συνιστάμεναι, ἐκ δανείων μόνον προσπορίζουσι κεφάλαια εἰς τὰ μέλη αὐτῶν. Συνιστάμεναι δὲ ἄνευ κεφαλαίων, ἀλλὰ δανειζόμεναι, καὶ ἀναλαμβάνουσαι ὡς ἐκ τούτου ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν, ἐξα-

σφαλίζουσιν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ διά τινων διατάξεων ἐξαιρετικῶν, ἢ προνομίων σκοπούντων τὴν ἔγκαιρον καὶ ἀκριβῆ εἴσπραξιν τῶν πρὸς αὐτὰς ὀφειλομένων.

Ἐν γένει ὅμως αἱ ἑταιρίαι αὗται τῶν ἰδιοκτητῶν δυσκόλως καταρτίζονται. Καθότι σπανίως εὑρίσκονται 200 ἢ 300 ἰδιοκτῆται κεκτημένοι ἀκίνητον περιουσίαν ἐλευθέραν παντὸς βάρους καὶ ἐμποιοῦντες τὴν προσήκουσαν πίστιν τοῖς κεφαλαιούχοις· ἡ δυσκολία αὕτη ὑπάρχει μείζων ἐκεῖ ὅπου αἱ ἰδιοκτησίαι μικρὰν μὲν ἔχουσιν ἔκτασιν, ἄνευ δὲ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐμφανοῦς τινος τρόπου, περιῆλθον εἰς διαφόρους ἰδιοκτήτας.

Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων παρήχθη ἀπὸ τοῦ 1848, ἢ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἐν Γαλλίᾳ ἕτερόν τι σύστημα κτηματικῆς πίστεως, θεωρηθὲν ὡς μᾶλλον εὐεκτέλεστον, τὸ σύστημα τοῦ συνεταιρισμοῦ κεφαλαιούχων, εὐκολώτερον συνεννοουμένων, ἐὰν μάλιστα διάσημοι τραπεζῖται ἀναλάβωσι τὴν σύστασιν τοιούτων καταστημάτων.

Ἐκεῖ ὅπου τοιαῦτα ἱδρύθησαν καταστήματα, ὁ ἰδιοκτήτης ὁ δεόμενος κεφαλαίων ἀπαλλάττεται τῆς δυσχεροῦς φροντίδος τοῦ ἐπιζητεῖν καὶ ἀνευρίσκειν τὸν κεφαλαιοῦχον τὸν βουλόμενον νὰ δανείσῃ.

Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι οἱ σκοποῦντες νὰ δανείσωσιν ἐπικερδῶς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, ἀπαλλάττονται τῆς φροντίδος τοῦ ἐπιζητεῖν τὸν βουλόμενον νὰ δανεισθῇ· ἀντὶ δὲ νὰ ἐπιζητῶσιν ἀλλήλους, ἀπευθύνονται πρὸς ἑταιρίαν κεφαλαιούχων, ἥτις καταβαλοῦσα ἀπ' ἀρχῆς μετοχικόν τι κεφάλαιον, προσπαθεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ αὐτὸ ἐκ δανείων καὶ ἐκ καταθέσεων, ὑποχρεουμένη νὰ καταβάλλῃ εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν αὐτῆς τὸν συνομολογηθέντα τόκον τῶν πιστώσεων καὶ νὰ ἐξοφλήσῃ αὐτὰς χρεωλυτικῶς.

Ἀλλὰ διατί οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι ἐμπιστεύονται εἰς τὰς τοιούτου εἴδους ἑταιρίας τὰ διαθέσιμα αὐτῶν κεφάλαια, ἐν ᾧ ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας δανείζοντες ἤθελον ἐπιτύχει ἴσως τόκων μεγαλειτέρων; οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι δανείζουσι προτιμότερον εἰς τὰς ἑταιρίας, καθότι αἱ ἑταιρίαι κέκτηνται κεφάλαια συμποσούμενα κατὰ τὸ καταστατικὸν αὐτῶν, εἰς τὸ $\frac{1}{5}$ ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν χορηγηθέντων αὐταῖς κεφαλαίων ὑπὸ τῶν κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχων· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐνδεχόμεναι ζημίαι τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων καθ' ὅλους τοὺς ὑπολογισμούς, δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὸ $\frac{1}{5}$ ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν ἐκ δανείων κεφαλαίων, οἱ πιστωταὶ τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως δὲν διακινδυνεύουσι, καθότι αὗται διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου, καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐνυποθήκων κτημάτων, παρέχουσι πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν ἐγγυήσεις ἃς παρέχουσιν ἄλλως καὶ αἱ ἑταιρίαι τῶν ἰδιοκτητῶν διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ὀφειλετῶν. Ἀλλὰ τοιαύτης ἀσφαλείας στερεῖται ὁ κεφαλαιοῦχος ὁ δανείζων πρὸς ἰδιώτην, καὶ διὰ μόνου τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος ἐξασφαλιζόμενος.

Οἱ κεφαλαιοῦχοι ἔχουσι καὶ ἕτερον συμφέρον ὅπως δανείσωσι κατὰ προτίμησιν εἰς ἑταιρίας, καθ' ὅσον λαμβάνοντες ἀντὶ τῶν πιστώσεών των, ὑποθηκικὰ ὁμόλογα ἢ κτηματόγραφα lettres degage, ἐκποιοῦσιν αὐτὰ καὶ πληρώνονται ἐὰν θέλωσι, πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν ᾧ κατὰ τὸ σύστημα τῶν λεγομένων ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, ὅσῳ μεγαλείτερα καταβληθῶσι μετοχικὰ κεφάλαια, τόσῳ ὠφελεῖται ἡ κοινωνία, καθότι πληρέστερον θεραπεύεται ἡ χρεία τῶν δανείων, τουναντίον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὅσῳ τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον εἶναι ἀναλόγως πρὸς τὸ ἐκ δανείων καὶ πιστώσεων ἔλασσον, τόσῳ ἡ κοι-

νωνία ὠφελεῖται, καθότι αἱ ἑταιρίαι αὗται ἀποζημιοῦνται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ τῆς διαφορᾶς τοῦ τόκου, ὃν πληρώνουσιν αὐταῖς οἱ ἰδιοκτῆται. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ τὴν σύστασιν τῆς ἑταιρίας τῆς κτηματικῆς πίστεως, ἡ διαφορὰ τοῦ τόκου, τὸν ὁποῖον ἡ ἑταιρία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς κεφαλαιούχους πιστωτάς της, καὶ τοῦ τόκου ὃν ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ παρὰ τῶν ὀφειλετῶν της ἰδιοκτητῶν, ὡρίσθη εἰς λεπτὰ 67· ὁ δὲ λόγος τῆς μικρότητος τῆς διαφορᾶς ταύτης ἦτο οὐ μόνον ἡ χρηματικὴ συνδρομὴ τῶν 10 ἑκατομμυρίων φράγκων, ἅτινα ἡ κυβέρνησις παρέσχεν εἰς τὴν ἑταιρίαν, ὅπως ἐλαττώσῃ αὕτη τοὺς τόκους τῶν δανείων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπονεμηθὲν δικαίωμα εἰς τὴν ἑταιρίαν τοῦ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ πιστωτικὸν αὐτῆς κεφάλαιον κατὰ λόγον τῶν 10 πρὸς 200 ἑκατομμύρια, ἤτοι τοῦ εἰκοσαπλασίου· ὑποθέσωμεν ὑποθηκικὴν τράπεζαν κεκτημένην μὲν μετοχικὸν κεφάλαιον 10 ἑκατομμυρίων, δανείζουσαν δὲ πρὸς 7 %, ἡ τράπεζα αὕτη δι' 7 % θέλει εἰσπράττει ἐτησίως 700,000· ἐὰν ὅμως ἡ αὐτὴ ἑταιρία λάβῃ τὸ δικαίωμα καὶ δυνηθῇ νὰ πενταπλασιάσῃ τὸ μετοχικὸν αὐτῆς κεφάλαιον ἐκ πιστωτικῶν κεφαλαίων, ἐλαττώσῃ δὲ τὸν τόκον ἀπὸ 7 εἰς 6 %, θέλει εἰσπράττει ἐτησίως ἀντὶ 700,000, 3,000,000· ὅσῳ λοιπὸν τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως εἶναι ἀναλόγως μικρότερον, τόσῳ οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται, καθότι αἱ ἑταιρίαι αὗται ἀποζημιοῦνται διὰ τὴν μικρότητα τῶν τόκων, ἐκ τῆς πληθύος τῶν πιστωτικῶν κεφαλαίων (1).

---

(1) Ἡ κτηματικὴ τράπεζα τῆς Γαλλίας διὰ κεφαλαίου 60 ἑκατομμυρίων ἐδυνήθη νὰ χορηγήσῃ δάνεια 1 χιλιεκατομμυρίου καὶ 200 ἑκατομμυρίων· ἠναγκάσθη δὲ ὡς ἐκ τούτου νὰ διπλασιάσῃ κατὰ τὸ 1867 τὸ κε-

Δι' ὃ καὶ αἱ ἁπλαῖ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι, αἱ ἐκ μόνων μετοχικῶν κεφαλαίων συγκροτούμεναι, θεωροῦνται σήμερον ὡς πρὸς τὰς ἑταιρίας τῆς κτηματικῆς πίστεως, τὰς πολλαπλασιαζούσας ἐκ πιστωτικῶν κεφαλαίων καὶ ἐκ καταθέσεων τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον, ὡς τὰ ἱστιοφόρα πλοῖα ἀπέναντι τῶν ἀτμοπλοίων, ἢ αἱ ἁμαξητοὶ ἀπέναντι τῶν σιδηροδρόμων, ἢ οἱ ἀτμοσφαιρικοὶ τηλέγραφοι ἀπέναντι τῶν ἠλεκτρικῶν τηλεγράφων.

Τῷ ὄντι ἐκ τῆς συστάσεως τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως παράγονται ἀξιόλογα ὠφελήματα.

Πρῶτον μέν, οἱ ἰδιοκτῆται συνομολογοῦντες δάνειον μετὰ τῆς ἑταιρίας, δανείζονται ἐπὶ μετριωτέροις τόκοις, ἐν ᾧ ἂν ἀπ' εὐθείας ἐδανείζοντο, ἤθελον δανεισθῆ ἐπὶ τόκοις ὑπερόγκοις, μὴ παρέχοντες εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχους, τὰς ἐγγυήσεις καὶ ἀσφαλείας ἃς παρέχει αὐτοῖς, ἑταιρία διασήμων τραπεζιτῶν, ἐξασφαλιζόντων αὐτούς, οὐ μόνον διὰ τῶν ἐνυποθήκων κτημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου.

Δεύτερον δὲ τὰ δάνεια συνάπτονται ὑπὸ προθεσμίας μακρὰς καὶ χρεωλυτικῶς ἐξοφλοῦνται· ἕνεκα δὲ τῶν μακρῶν τούτων προθεσμιῶν, αἱ ἐνιαύσιαι δόσεις αἱ ἐπιβαρύνουσαι τὰς ἰδιοκτησίας εἰσὶ μέτριαι καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν δανειζομένων.

Παρατηρητέον δὲ αὖθις ὅτι ἡ δόσις ἣν οἱ ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλλωσιν εἰς τὴν ἑταιρίαν ἐστὶν ἀνωτέρα τοῦ τόκου ὃν ἡ ἑταιρία πληρώνει πρὸς τὸν κεφαλαιοῦχον παρ' οὗ ἐδανείσθη· καθότι ἡ δόσις αὕτη

φάλαιόν της, ὅπως παράσχῃ νέας ἀσφαλείας τοῖς πιστωταῖς αὐτῆς δανειστα ῖς καὶ καταθέταις.

περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸν συνομολογηθέντα τόκον, ἀλλὰ καὶ τὸ χρεώλυτρον καὶ τὰ ἔξοδα τῆς διαχειρίσεως, καὶ τὰ πρὸς σύστασιν ἀποθεματικοῦ, καί τοι ἐπίδομα, prime ἢ τυχαῖον κέρδος lot, διὰ τὰ διὰ κληρώσεως ἐξοφλούμενα κτηματόγραφα· τοῦτο δὲ καθότι ἂν τὰ κτηματόγραφα τὰ ἐτησίως κληρούμενα ἐξωφλοῦντο εἰς τὸ ἄρτιον, οὐδέποτε ἤθελον ἀνατιμηθῆ καὶ οὐδεὶς ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ ἀποκτήσῃ κτηματόγραφον λ. χ. 500 δρ. ἀντὶ δρ. 525, ἐὰν κληρωθὲν ἔμελλε νὰ ἐξοφληθῇ εἰς τὸ ἄρτιον, δηλ: ἀντὶ 500 δραχμῶν. Πρὸς ἐνίσχυσιν λοιπὸν τῶν πιστωτικῶν τούτων ἀξιῶν ὡρίσθη χρηματικόν τι ἐπίδομα ἀνάλογον πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν, οἷον 20 %, ἀπονεμόμενον εἰς τὰ κληρούμενα ἑκάστοτε κτηματόγραφα. Ἐκ τούτου δὲ κυρίως προέκυψεν ἡ ἀνατίμησις αὐτῶν ὑπὲρ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Ἀλλὰ τρίτον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἑταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως οὐχ ἧττον καὶ οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι ὠφελοῦνται· καθότι ἐπικερδῶς καὶ ἀσφαλῶς καταθέτοντες εἰς χεῖρας τῶν ἑταιριῶν, τὰ κεφάλαια αὐτῶν λαμβάνουσιν ἀντ' αὐτῶν ὁμόλογα τοκοφόρα ἐλευθέρως κυκλοφοροῦντα καὶ εὐκόλως ἐξαργυρούμενα· οὕτω δὲ ἐν ᾧ ἡ κυρία αὐτῶν ἐγγύησις εἶναι ἡ κτηματική, τὸ δὲ κτῆμα δὲν ἐξεποιήθη καὶ ὁ ὀφειλέτης ἔμεινεν ὁ αὐτός, ὁ πιστωτὴς ἐπληρώθη ἀντικαταστὰς δι' ἄλλου πιστωτοῦ.

Ἴδομεν ὅτι ἡ μεγάλη ἐνέργεια τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως πηγάζει ἐκ δανείων καὶ ἐκ καταθέσεων.

Ἀλλ' ὅπως δυνηθῶσιν αἱ ἑταιρίαι τῆς κτηματικῆς πίστεως νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν ὑποχρεώσεις, ἀνάγκη αἱ ἐνιαύσιαι δόσεις αἱ ἐπιβαρύνουσαι τὰ ἐνυπόθηκα κτήματα νὰ καταβάλλωνται ἀκριβῶς καὶ ἐγκαίρως εἰς τὴν ἑταιρίαν ὑπὸ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῆς, κα-

θότι αἱ ὑποχρεώσεις τῆς ἑταιρίας πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῆς καὶ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῆς πρὸς αὐτὴν εἰσὶν ἀλληλένδετοι· ἵνα δὲ ἐκπληρῶσιν οἱ πρὸς τὴν ἑταιρίαν ὀφείλοντες τὰς πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις των, ἀνάγκη νὰ ἐκλείψωσιν οἱ λόγοι δι' οὓς οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀρνοῦνται μὲν νὰ δανείσωσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας ἀμέσως, δανείζουσι δὲ προθυμότερον εἰς τὰς ἑταιρίας· δηλ: ἀνάγκη 1) μέν, ἡ κυριότης τῶν κτημάτων καὶ τὰ ἀπόλυτα δικαιώματα τὰ περιορίζοντα αὐτὴν νὰ μὴν ὑπάρχωσιν ἐν ἀβεβαιότητι.

2) δὲ ἡ ἀξία τῶν κτημάτων νὰ ὁρίζηται ἀκριβέστερον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν εἰσοδήματος.

3) Ἡ διαδικασία τοῦ ἀναγκαστικοῦ πλειστηριασμοῦ νὰ ἦναι ἁπλουστέρα καὶ νὰ χορηγῶνται ταῖς ἑταιρίαις δικαιώματά τινα, οὐδόλως παραβλάπτοντα τοὺς καλῆς πίστεως ὀφειλέτας, ὡς ἡ cessio in possessionem διὰ τὰ ἀστικὰ κτήματα (1).

Ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐξαιρετικαὶ διατάξεις αἱ ὑπὲρ τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως εἰσαχθεῖσαι θεωροῦνται ἐν γένει ὡς προνόμια.

Ἀλλὰ 1) ἀπέναντι τῆς διατάξεως τοῦ νόμου καθ' ἣν ὁρίζεται ἀνώτατός τις ὅρος τόκου τῶν τραπεζικῶν δανείων, τὰ προνόμια ταῦτα ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ ἀκριβὲς ἀντιζύγιον τῆς περιοριστικῆς ταύτης διατάξεως.

2) δὲ τὰ προνόμια ταῦτα ἀποβαίνουσι πρὸς ὄφελος τῶν δανειζομένων· καθότι ἕνεκα αὐτῶν καὶ τῆς μείζονος ἀσφαλείας τῆς τραπέζης οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται.

Τοιοῦτοι οἱ ὅροι δι' ὧν κατορθοῦται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων τῆς τε ἑταιρίας καὶ τῶν ἰδιοκτη-

(1) Ὅρα 954 τῆς Πολ. Δικον.

τῶν, καὶ ἐκ κεφαλαίων μετοχικῶν μικρῶν, μεγάλα καὶ ἐπιφανῆ παράγονται ἀποτελέσματα.

Πρὸ πάντων δὲ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τοῦτο ἤθελεν ἀποβῆ ἐπωφελέστατον, καθότι 1) ἠθέλομεν ἐφελκύσει κεφάλαια ξένα ἐπὶ τόκοις μετρίοις. 2) Πολλοὶ παρ' ἡμῖν ἔχοντες κατατεθειμένα χρήματα εἰς τὴν τράπεζαν πρὸ 4 ½ καὶ 5 %, ἤθελον προτιμήσει τὴν εἰς κτηματόγραφα καταβολὴν τῶν κεφαλαίων των, ἐὰν ἐδύναντο εὐκόλως νὰ τὰ ἐξαργυρώσωσιν, ἐν ᾧ αἱ καταθέσεις πληρώνονται μετὰ πολλὰ ἔτη ἀπὸ τῆς αἰτήσεως. 3) Πρὸς τούτοις δὲ αἱ μὲν καταθέσεις ἀποδίδονται παρὰ τῆς τραπέζης εἰς τὸ ἄρτιον, τὰ δὲ κτηματόγραφα ἐξοφλοῦνται προστιθεμένου εἰς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν καί τινος ἐπιδόματος prime.

Ἄλλως δὲ παρ' ἡμῖν τὰ δημόσια χρεώγραφα εἰσὶ λίαν εὐάριθμα· ὥστε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὰ κτηματόγραφα ἤθελον εὕρει καὶ παρ' ἡμῖν ἀγοραστάς. Ἀληθὲς ὅτι τὰ διαθέσιμα κεφάλαια δύνανται ἐποφελῶς νὰ κατατεθῶσι καὶ εἰς τὸ ταμιευτήριον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν δέχεται ποσὰ ὑπερβαίνοντα τινὰ ὅρον.

Μεθ' ὅλα ταῦτα παρατηρῶ, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως δύναται κυρίως νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἐκεῖ ὅπου τὰ κεφάλαια ἀφθονοῦσιν. Ἄλλως ἡ μηχανὴ προσκόπτει ἀποκοπτομένου τοῦ κυριωτάτου αὐτῆς ἐλατηρίου.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ τόκος ὃν ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρώνωσι πρὸς τὴν ἑταιρίαν οἱ δανειζόμενοι ἀνεβιβάσθη ἕνεκα τοῦ δυσπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων εἰς 5, 95 %, ἀλλὰ πρὸς μείζονα ἔτι εὐκολίαν, παρεχωρήθη εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κτηματικῆς πίστεως τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ δανείζῃ καὶ εἰς κτηματόγραφα.

Ἀλλὰ κτηματόγραφα φρ. 500 ἐξεποιοῦντο ὑπὸ τῶν

δανειζομένων ἀντὶ φρ. 430, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ τράπεζα ἐδάνειζεν ἐπὶ τόκῳ ἀνωτέρῳ τῶν 6 τοῖς %.

Ἀλλὰ πῶς ἐκ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ὁρμώμενοι προήχθημεν εἰς σύστημα ἐντελέστερον, τὸ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν; ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, τὰ ἀποδεικτικὰ τῶν καταθέσεων ἦσαν τὸ ἀκριβὲς ἀντίτιμον τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθέντων κεφαλαίων. Ἀλλὰ τὰ ἐκδιδόμενα ἀποδεικτικὰ ὑπὸ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπέκεινα τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθέντων κεφαλαίων, μεταμορφουμένων τῶν μὲν ἀποδεικτικῶν εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια, τῶν δὲ τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, εἰς μέγα προεξοφλητήριον, ἢ εἰς δανειστικὸν τῆς βιομηχανίας κατάστημα; Τοῦτο δέ, ἐπὶ τῇ βεβαιότητι ὅτι τὰ ἐκδιδόμενα ἀποδεικτικὰ οὐδέποτε θέλουσι παρουσιασθῇ ἅπαντα ὁμοῦ ἵνα ἐξαργυρωθῶσι; Τοιαύτη ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν. Διὰ μὲν τῆς ἐκδόσεως ἀποδεικτικῶν ἰσοτίμων τοῖς κατατεθεῖσι κεφαλαίοις, ἐμμένομεν ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, ἐκ δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν χρεωστικῶν τούτων ὁμολόγων, ἐπέκεινα τῶν μετοχικῶν κεφαλαίων τῶν τραπεζῶν, διπλασιάζεται ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ παράγονται αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι. Οὕτω δὲ ἡ μὲν βιομηχανία ἀνευρίσκει ἐν ἀνάγκῃ πρόχειρα κεφάλαια, οἱ δὲ τόκοι καταβιβάζονται καὶ αἱ τράπεζαι διὰ τῶν ἀνοικτῶν λογαριασμῶν, συγκεντροῦσαι κεφάλαια ἀλλότρια αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον τὰ κέρδη ἑαυτῶν καὶ παρέχουσιν ἀξιόλογα ὠφελήματα πρὸς ἅπασαν τὴν κοινωνίαν.

Ἴδομεν ὅτι ἐκ τῶν ἀποδεικτικῶν τῶν καταθέσεων φυσικὸν ἦτο νὰ παραχθῇ ἡ ἰδέα τῶν γραμματίων. Ὡσαύτως δὲ ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν καταθέσεων, ἤτοι ἀλλο-

τρίων κεφαλαίων παρήχθη τὸ ἕτερον σύστημα, τὸ τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως ὧν τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον πολλαπλασιάζεται ἐκ δανείων μέχρι τοῦ πενταπλασίου καὶ εἰκοσαπλασίου, ἄνευ τινὸς κινδύνου, καθότι τὰ δάνεια ταῦτα ὡς ἐρρέθη, συνομολογοῦνται ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας, καὶ ἐξοφλοῦνται χρεωλυτικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΑΙ.

Αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι σκοποῦσιν ἰδίως τὸ προσπορίζειν ὑπὸ βραχείας προθεσμίας τοῖς γεωργοῖς μικρὰς προκαταβολάς, ὅπως διευκολύνωσι τὴν ἐτησίως ἀνανεουμένην καλλιέργειαν τῶν γαιῶν.

Αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι τοιαύτας προκαταβολὰς διενεργοῦσαι, δὲν ἀπαιτοῦσι πραγματικήν τινα ἐγγύησιν, ὡς αἱ ὑποθηκικαὶ καὶ αἱ τῆς κτηματικῆς πίστεως τράπεζαι, ἀλλ' ἐμπιστεύονται εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιόχρεων τῶν γεωργῶν. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως λοιπὸν τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἀναλαμβάνουσι καὶ τῆς λειτουργίας ἣν προτίθενται νὰ ἐκπληρώσωσι.

1) μὲν ἀντὶ εὐαρίθμων ὀφειλετῶν, συσχετίζονται πρὸς μυρίους ὀφειλέτας.

2) δὲ ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως πληρωμῆς τῶν ὀφειλομένων κατὰ τὰς τεταγμένας προθεσμίας, διὰ μόνης τῆς

κατασχέσεως τῶν συγκομισθέντων καρπῶν δύνανται νὰ ἐξασφαλισθῶσι.

Καὶ 3) τά τε ἔξοδα πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ἀξιοχρέου τῶν αἰτούντων τοιαύτας προκαταβολάς, ὡς καὶ τὰ τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ εἰσπράξεως πολλαπλασιάζονται καὶ ἕνεκα τούτου καὶ οἱ τόκοι τῶν τοιούτων δανείων ἀποβαίνουσιν ἐπαχθεῖς.

Ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι δυσκόλως συνιστῶνται καὶ σπανίως ἐπιτυγχάνουσιν.

Ἐν Γαλλίᾳ τὰ τοιαῦτα ἔργα ἐπετράπησαν εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κτηματικῆς πίστεως· ἀλλὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰδικῆς ταύτης λειτουργίας τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου καταστήματος ὑπῆρξαν μικρὰ καὶ ἀνάξια λόγου.

Παρ' ἡμῖν, πολὺς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν τοιούτων δανειστικῶν καταστημάτων, διὰ τῆς συστάσεως τῶν ὁποίων οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ ἤθελον ἀπαλλαχθῆ ἀπὸ τῆς μαστιζούσης αὐτοὺς τοκογλυφίας· ἀλλ' οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐδυνήθη νὰ προτείνῃ πρακτικήν τινα λύσιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου προβλήματος.

Τῷ ὄντι διὰ τίνων μέσων ἐδυνάμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ θεραπεύσωμεν τὴν οὐσιώδη ταύτην χρείαν τῆς πολυπληθοῦς γεωργικῆς τάξεως;

Διὰ τῶν κεφαλαίων τῆς ἑλληνικῆς τραπέζης; ἀλλ' ἡ τράπεζα αὕτη οὖσα ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητική, δὲν δύναται διὰ τοῦ μικροῦ κεφαλαίου τῶν 2 ἑκατομμυρίων, τοῦ ἀποκλειστικῶς ὁρισθέντος ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς 16 Δεκεμβρ. 1861 εἰς χρηματικὰς χορηγήσεις πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν, νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς γεωργίας.

Διὰ τῶν ἰδιωτικῶν κεφαλαίων; ἀλλ' οἱ κεφαλαιοῦχοι δυνάμενοι νὰ τοκίσωσιν ἀσφαλῶς σήμερον τὰ χρηματικά των

κεφάλαια πρὸς 8 ἢ 10 τοῖς %, οὐδόλως ἀποφασίζουσι νὰ συστήσωσι τοιαῦτα δανειστικὰ καταστήματα, τὰ ὁποῖα μικρὰ ἀποφέροντα κέρδη, συνεπάγονται μεγάλα μὲν ἔξοδα, οὐ μικροὺς δὲ κινδύνους.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ τράπεζα, καθὸ κυρίως τράπεζα ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητική, δὲν δύναται χωρὶς νὰ παραγνωρίσῃ τὸν προορισμόν αὐτῆς, νὰ μεταποιηθῇ εἰς κατάστημα δανειστικὸν καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τὰ κεφάλαια αὐτῆς εἰς τὸ ἀξιόχρεων προσώπων, ὧν ἄλλως δυσκόλως δύναται νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν ὑλικὴν κατάστασιν καὶ νὰ διαγνώσῃ τὰ ἠθικὰ προσόντα, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἰδιώτης ἀποφασίζει νὰ καταβάλῃ τὰ κεφάλαια αὐτοῦ πρὸς σύστασιν γεωργικῆς τραπέζης, ἔπεται ἄρα ὅτι τὸ δημόσιον ὀφείλει, νὰ ἀναδειχθῇ αὐτὸ τραπεζίτης, ἀνοῖγον ἐπὶ τοῦ ταμείου πίστωσιν 200 ἢ 300 δραχμῶν, εἰς ἑκάστην τῶν 160,000 γεωργικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Βασιλείου; Ἐγὼ καί τοι θεωρῶν ὡς σπουδαιότατον ἀντικείμενον τῆς μερίμνης τῆς κυβερνήσεως τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν μικρῶν γεωργῶν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν τοκογλύφων, οὐχ ἧττον φρονῶ ὅτι οὐδεμία πολιτεία, οὐδεμία κυβέρνησις, δύναται ἐλλόγως νὰ ἀναλάβῃ ἀπέναντι τῶν ἀρχομένων, ἔργα τραπεζικά, ἀπάδοντα μὲν πρὸς τὸν προορισμὸν καὶ πρὸς τὰ θετικὰ αὐτῆς καθήκοντα, ἰδιάζοντα δὲ εἰς μόνους τοὺς κατ' ἐπάγγελμα τραπεζίτας, ἔχοντας ἀείποτε ὡς ἰσχυρότερον κέντρον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν τὴν ἰδιωφέλειαν καὶ τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον. Καὶ ἐὰν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι τὸ δανείζειν καὶ τὸ κρατεῖν ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μυριάδων ὀφειλετῶν ἐκ δανείων ὑποχρεωθέντων πρὸς τὸ δημόσιον, δὲν εἶναι ἀλλότριον τῶν κυρίως λεγομένων κυβερνητικῶν ἔργων, ἐξεταστέον πάλιν πόθεν τὸ δημόσιον θέλει ἀρυσθῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα πρὸς τοῦτο κεφάλαια; Καὶ πρὸ τούτου·

1) Τίνες οἱ ἀπαιτούμενοι πόροι πρὸς σύστασιν γεωργικῶν τραπεζῶν;

Καὶ 2) πόσοι οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν τούτων χορηγήσεων;

Οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν τούτων χορηγήσεων, ἀριθμοῦνται εἰς 160 περίπου χιλιάδας γεωργῶν. Ὥστε ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἀποφασίσῃ νὰ συστήσῃ γεωργικὰς τραπέζας ἢ δανειστικὰ ταμεῖα καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ χορηγήσῃ εἰς ἕκαστον γεωργὸν οὐχὶ 300, ἀλλὰ 200 μόνον δραχμάς, ἀνάγκη νὰ καταβάλῃ εἰς ταῦτα ποσὸν χρηματικὸν 30 περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, νομίζω ὅτι ἁπλούστερον καὶ οἰκονομικώτερον καὶ δικαιότερον ἦτο, ἀντὶ νὰ συστήσῃ τοιαῦτα δανειστικὰ ταμεῖα, νὰ προκηρύξῃ ἡ κυβέρνησις διὰ τὸ ἔτος 1869 γενικὴν ἀτέλειαν, ἀπαλλάττουσα οὕτω τοὺς φορολογουμένους ἀπὸ παντὸς φόρου δημοσίου καὶ δημοτικοῦ. Ἴσως ἀντιτάξῃ τις, ὅτι οἱ 160,000 γεωργοὶ δὲν θέλουσι ἀθρόοι καὶ ἀπ' ἀρχῆς ποιήσει χρῆσιν τῆς πιστώσεως αὐτῶν. Περὶ τούτου σπουδαίως ἀμφιβάλλω· καθότι οὐδεὶς ἀποποιεῖται σήμερον ὅ,τι γενναίως προσφέρει αὐτῷ ἡ κυβέρνησις. Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο· ἐλαττώσωμεν λοιπὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν πιστούχων εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ ἀναλόγως καταβιβάσωμεν τὸ ποσὸν τῶν καταβλητέων κεφαλαίων εἰς 15 ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ἀλλὰ πῶς καὶ ποῦ θέλουσιν εὑρεθῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα ἡμῖν 15 ἑκατομμύρια δραχμῶν πρὸς σύστασιν γεωργικῶν τραπεζῶν; πῶς καὶ ποῦ θέλομεν μεταλλεύσει τὸ χρηματικὸν τοῦτο κεφάλαιον;

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐτέθη καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῖν καὶ πολλοὶ μάλιστα ἔσπευσαν νὰ δώσωσιν αὐτοῦ τὴν προχειροτέ-

ραν λύσιν ἰσχυρισθέντες, ὅτι ὃν τρόπον αἱ κυβερνήσεις ἐκδίδουσι δημόσια χρεώγραφα δανειζόμεναι, οὕτω δύνανται καὶ νὰ δανείσωσι πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν.

Ἀλλὰ τῶν ἀτόκων τούτων γραμματίων ἡ ὀνομαστικὴ ἀξία ποῦ ἄρα θέλει στηριχθῆ; ἐπὶ ἰσοτίμων ἴσως χρηματικῶν κεφαλαίων τεταγμένων πρὸς ἐξαργύρωσιν αὐτῶν· ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ἀντὶ νὰ δανείζητε πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν εἰς γραμμάτια καὶ νὰ ἐκθέτητε οὕτω τὴν δημοσίαν πίστιν εἰς νέους κινδύνους, προτιμότερον εἶνε νὰ χορηγήσητε πρὸς αὐτὴν τὰ χρήματα, ἅτινα διαρκῶς προτίθεσθε νὰ κρατῆτε εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα πρὸς ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων. Ἀλλ' ὄχι θέλει τις ἴσως παρατηρήσει. Τὸ δημόσιον δύναται πρὸς ἀνακούφισιν τῆς γεωργικῆς τάξεως, νὰ ἐκδώσῃ 15 ἑκατομμυρίων δραχμῶν γραμμάτια, ἀντὶ 5 μόνον ἑκατομμυρίων μεταλλικοῦ, ὅπερ θέλει διαρκῶς κρατεῖ εἰς τὰ ταμεῖά του, συμπληροῦν οὕτω τὴν διαφορὰν τῶν 10 ἑκατομμυρίων, διὰ τῶν τοκοφόρων ὁμολόγων τῶν δανειζομένων γεωργῶν, ἅτινα βραχείας ἔχοντα προθεσμίας καὶ ληξιπροθέσμως ἐξαργυρούμενα, θέλουσιν ἀρκούντως ἐξασφαλίζει τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια τῶν γεωργικῶν τραπεζῶν, καθ' ὃν τρόπον ἐξασφαλίζονται καὶ τὰ εἰς ἐμφάνισιν πληρωτέα γραμμάτια τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, διὰ τῶν βραχυπροθέσμων ἐμπορικῶν γραμματίων τοῦ χαρτοφυλακίου της.

Ἀλλὰ οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι παραδέχονται σιωπηρῶς ὅτι συμφέρει εἰς τοὺς γεωργοὺς νὰ δανείζωνται ὑπὸ μικρὰς προθεσμίας, ὡς οἱ ἔμποροι, καὶ νὰ ὑπογράφωσιν, ὡς ἐκεῖνοι, ὁμόλογα ἢ συναλλάγματα βραχυπρόθεσμα 1, 2 ἢ 3 μηνῶν. Ἀλλ' ἂν ὑπὸ τοιαύτας βραχείας προθεσμίας ἐχορηγοῦντο δάνεια εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, αὕτη ἀδυ-

ναιτοῦσα φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἀποδώσῃ ἐμπροθέσμως τὴν ὅλην ὀφειλήν, ἤθελε προδήλως ἐκτεθῇ εἰς καταδιώξεις ἐπιζημίους καὶ εἰς ἐπιβλαβεστέρους ἔτι πλειστηριασμοὺς τῶν συγκομισθέντων καρπῶν καὶ αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι ἤθελον οὕτω μεταβάλλει ἐπὶ τὸ χεῖρον τὴν κατάστασιν τῶν γεωργῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἀναφέρω τὴν περὶ τούτου γνώμην ἀνδρὸς ὁμολογουμένως ἐμπειροτάτου περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα.

« Ἐν τῷ δουκάτῳ τοῦ Βάδεν, παρατηρεῖ ὁ Ῥοαγιέ (1), ἐσυστήθησαν τράπεζαι γεωργικαὶ δανείζουσαι πρὸς τοὺς γεωργοὺς ἐπὶ τόκῳ 6 % μικρὰ χρηματικὰ ποσὰ πρὸς ἀγορὰν κτηνῶν, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν καταστημάτων τούτων ἐξέλιπον σήμερον ».

« Ἡ ἀποτυχία αὐτῶν δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ὅρον τοῦ τόκου 6 ἐπὶ τοῖς %, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι οἱ δανειζόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀποδώσωσι διὰ μιᾶς τὸ κεφάλαιον τοῦ χρέους ».

Τῷ ὄντι, ἐὰν ἡ προσωπικὴ πίστις ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὰς βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ προάγῃ δραστηρίως αὐτάς, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κεφάλαιον ὅπερ ὁ ἔμπορος λαμβάνει ἐπὶ πιστώσει παράγεται ἐξ ὁλοκλήρου, ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας καὶ ἀποδίδεται πρὸς τὸν πιστοδότην, ᾧ πρὸς ὃν οὗτος ἐξεχώρησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦτο ὑπάρχει ἀδύνατον, καθότι ἐκ κεφαλαίου καταβληθέντος εἰς τὴν γεωργίαν πρόσοδος μόνον παράγεται, οὐχὶ δὲ καὶ κεφάλαιον· ὁσάκις λοιπὸν χορηγῆται πίστωσις εἰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀνάγκη εἰς μὲν τὸν ὀφειλέτην νὰ δίδηται ὁπωσοῦν μακρὰ προθεσμία, ὅπως δυνηθῇ ἐντὸς αὐτῆς νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του, ὁ δὲ πιστωτής, ὁ παρασχὼν τὴν

(1) Du crédit foncier.

μακροτέραν ταύτην προθεσμίαν νὰ ἐξασφαλίζηται δι' ἀποχρώσης ἐγγυήσεως.

Ἀπεδείχθη ὅτι γεωργικὴ τράπεζα, δανείζουσα ὑπὸ προθεσμίας 10 ἢ 12 μηνῶν, δὲν δύναται νὰ ἐκδίδῃ γραμμάτια πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Καθότι γραμμάτια εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐξαργυρωτέα, ἀδύνατον νὰ ἐξασφαλισθῶσι διὰ κεφαλαίων μὴ ἀπαιτητῶν, καὶ ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας χορηγηθέντων.

Ἐὰν δὲ ἀντὶ γραμματίων, τὸ δημόσιον ἀποφασίσῃ νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς αἰτοῦντας δάνεια γεωργούς, χρεώγραφα τοκοφόρα πρὸς διαπραγμάτευσιν, ὡς πράττει τοῦτο ἡ τράπεζα τῆς κτηματικῆς πίστεως τῆς Γαλλίας, χορηγοῦσα πρὸς τοὺς δανειζομένους ἰδιοκτήτας, οὐχὶ χρηματικὰ κεφάλαια, ἀλλὰ τὰ ἴδια αὐτῆς κτηματόγραφα καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναθέτουσα τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, ἐξασφαλίσῃ δὲ τὰ χρεώγραφα ταῦτα διά τινος δημοσίας προσόδου, πηγαζούσης εἴτε ἐκ φόρων, εἴτε ἐκ τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, ἐννοεῖται ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἔσεται ἢ δημόσιον δάνειον, τοῦ ὁποίου ἡ καλὴ ἔκβασις ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν δύναται ὁπωσδήποτε νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπί τε τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς τακτικῆς εἰσπράξεως τῶν δημοσίων προσόδων τῶν ὑπεγγύων εἰς τὸ χρέος τοῦτο, θέλει κατ' εὐθὺν λόγον ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ὁμολόγων. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ δημόσιον ἀληθῶς δύναται ἀντὶ τοκοφόρων ὁμολόγων τοῦ ταμείου, νὰ προσπορίζηται κεφάλαια, ἐπὶ τίνι λόγῳ πρέπει νὰ παρεμβῶσιν εἰς τὴν ὅλως ταμιακὴν ταύτην ἐργασίαν τῆς διαπραγματεύσεως τῶν ὁμολόγων τοῦ ταμείου, γεωργοὶ ἄπειροι καὶ εὐαπάτητοι; διατί πρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν οἱ ἁπλοῖ οὗτοι ἄνθρωποι εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἐκποιήσεως τῶν ὁμολόγων, μὲ ἔκ-

πτωσιν ἴσως 30 ἢ 40 %, ὡς τοῦτο ἐγένετο μὲ τὰ φαλαγγιτικὰ καὶ μὲ τὰ κρητικὰ γραμμάτια, καὶ νὰ ὑποχρεωθῶσιν οὕτως εἰς πληρωμὴν τόκου, ἔστω καὶ μετρίου 5 ἢ 6 τοῖς %, ἐπὶ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον πραγματικῶς δὲν ἔλαβον; Ἐὰν ἡ κυβέρνησις θεωρῇ καλὸν καὶ δύναται ἐκδίδουσα τοκοφόρα ὁμόλογα νὰ προσπορίζηται κεφάλαια, ὅπως χορηγῇ αὐτὰ εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἂς ἐνεργήσῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπ' εὐθείας καὶ ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ δανειζομένου, ἀπαλλάττουσα οὕτω τοὺς γεωργοὺς τῆς ἐπιζημίου φροντίδος τῆς τοιαύτης διαπραγματεύσεως. Ἀλλὰ τοιαῦτα διενεργοῦσα, δηλ: δανειζομένη ἵνα δανείσῃ, παύει νὰ ἐνεργῇ ὡς κυβέρνησις, μεταμορφοῦται δὲ εἰς τραπεζίτην, τοῦ ὁποίου αἱ κατ' ἰδιωτῶν ἀπαιτήσεις θέλουσιν ἐπεκταθῆ καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν.

Πῶς ὅμως συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη τῆς ἐξουσίας ἐνέργεια μὲ τὰς πρὸς περιστολὴν τῆς διοικητικῆς συγκεντρώσεως ἐλλόγους τοῦ ἔθνους ἀξιώσεις; (1) Ἅπαντες σήμερον ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ διοικητικὴ συγκέντρωσις δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ λογικὰ αὐτῆς ὅρια· ὅτι κυβέρνησις πολυπραγμονοῦσα, αὐτὴ μὲν οὐδὲν πράττει ἄξιον αὐτῆς, κατα-

---

(1) Ἡ λίαν ἐπιτεταμένη διοικητικὴ συγκέντρωσις εἶναι τὸ βεβαιότερον σύμπτωμα τοῦ μαρασμοῦ καὶ τῆς ἀτονίας τῶν ἰδιωτικῶν δυνάμεων.

Ὁ Θεοφάνης, ἐν σελίδι 757 τῆς ἐκδόσεως Βόννας, λέγει περὶ βασιλέως Νικηφόρου, τοῦ βασιλεύσαντος ἀπὸ 802—811, ὅτι μεταξὺ πολλῶν ἄλλων οἰκονομικῶν διατάξεων ἐθέσπισε καὶ τὰ ἑξῆς· « τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισήμους ναυκλήρους συναγαγὼν δέδωκεν ἐπὶ τόκῳ τετρακεράτῳ τὸ νόμισμα, ἀνὰ χρυσίου λιτρῶν δώδεκα. » Τὰ αὐτὰ δὲ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Κεδρηνός.

Ἡ λίτρα τοῦ χρυσίου περιεῖχε 72 χρυσᾶ νομίσματα· τὸ χρυσοῦν νόμισμα ἦτο περίπου ἴσον πρὸς δρ. 17· τὸ δὲ κεράτιον ἦτο τὸ 24ον τοῦ νομίσματος, ἤτοι ἤξιζε περίπου λεπτὰ 70. Ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἐδάνειζε πρὸς 17 τοῖς 0)0.

δικάζει δὲ εἰς ἀνεύθυνον ἀδράνειαν καὶ ὀκνηρίαν ἐκείνους οὓς ἀξιοῖ νὰ κηδεμονεύῃ. Ἅπαντες ἐξανιστάμεθα κατὰ τῆς συγκεντρώσεως θεωροῦντες αὐτὴν ὡς σύστημα ναρκωτικόν, ὡς σύστημα ὀλέθριον, λελῃθότως δὲ ὑποστηρίζομεν πολλάκις καὶ ἰσχυροποιοῦμεν αὐτήν, ἀξιοῦντες νὰ ἀναθέσωμεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἔργα ὅλως ἀλλότρια αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται·

1) Ὅτι ἡ τράπεζα, καθὸ προεξοφλητικὴ καὶ ὑποθηκική, δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῆς γεωργικῆς τάξεως πλέον τῶν 2 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, αἵτινες ἀποκλειστικῶς ὡρίσθησαν, δυνάμει τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ νόμου τῆς 16 Δεκ. 1861, διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν μόνον τῶν 2 ἑκατομμυρίων δραχμῶν δὲν πληροῦνται αἱ ἀνάγκαι τῆς γεωργίας.

2) Ὅτι οἱ ἰδιῶται κεφαλαιοῦχοι δὲν ἀποφασίζουσιν, ὡς φαίνεται, νὰ συστήσωσι τοιαῦτα καταστήματα, δυνάμενοι νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐπωφελέστερον καὶ ἀσφαλέστερον τὴν περιουσίαν αὐτῶν· καὶ

3) Ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ὀφείλει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται νὰ συστήσῃ τοιαῦτα καταστήματα μὴ εὐποροῦσα κεφαλαίων.

Καὶ τελευταῖον ὅτι ἡ ἔκδοσις γραμματίων πληρωτέων μὲν εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἐξασφαλιζομένων δὲ διὰ μεταλλικοῦ ἀνεπαρκοῦς, οἷον τοῦ $\frac{1}{3}$, καὶ δι' ὁμολόγων τῶν δανειζομένων ὑπὸ προθεσμίαν ἑνὸς τοὐλάχιστον ἔτους, περιέχει τὴν ἐξῆς οὐσιώδη ἀτοπίαν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀναλαμβάνει ὑποχρέωσιν, τὴν τῆς ἀμέσου λέγω ἐξαργυρώσεως, ἣν ἀδυνατεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἐὰν δὲ ἀντὶ γραμματίων, ἐκδώσῃ ὁμόλογα τοκοφόρα, θέλει δωρεὰν ἐκθέσει τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς νέους κινδύνους.

Εἰς τὰς παρούσας λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος περιστάσεις, ὁ μόνος ἀσφαλὴς τρόπος τῆς περιστολῆς τῆς τοκογλυφίας,

εἶναι ἡ σώφρων καὶ πατριωτικὴ διοίκησις, ἡ παγίωσις τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, ἡ ἠθικότης καὶ ἡ καλὴ πίστις εἰς τὰς προσαλλήλους σχέσεις τῶν πολιτῶν, ἡ μετριότης τῶν φόρων, ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἡ αὔξησις ἐπομένως τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων καὶ τῶν ἀποταμιευμάτων δι' ὧν μόνον δύναται νὰ ἀσφαλισθῇ ὁ γεωργὸς κατὰ τῆς ἐνδείας καὶ κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν μικρῶν τοκιστῶν· καθότι ὡς εὐστόχως ἀπεφήνατο ὁ I. Simon, « οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ προφυλάξῃ τὸν ἐργάτην κατὰ τῆς πενίας ἢ αὐτὸς πάλιν ὁ ἐργάτης ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΑΛΛΩΝ ΠΙΣΤΩΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ.

§ 1. *Ἡ ἐπὶ τῶν κινητῶν Πιστωτικὴ Γεν. Ἑταιρία τῶν Παρισίων (crédit mobilier).*

Ἱδρυθεῖσα τῷ 1852 διὰ κεφαλαίου 60 ἑκατομμυρίων, ἐγένετο τὸ πρότυπον τῶν ὁμοειδῶν καταστημάτων ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ὁλλάνδᾳ, Ἱσπανίᾳ κ.τ.λ.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κατανοεῖ τις εὐκόλως τὸν σκοπὸν τῆς συστάσεώς της. Ἡ ἑταιρία αὕτη

1) ἀποκτᾷ δημόσια χρεώγραφα, μετοχὰς καὶ χρεώγραφα διαφόρων βιομηχανικῶν καὶ πιστωτικῶν καταστημάτων· οἷον σιδηροδρόμων, διωρύγων, μεταλλείων κ.τ.λ. καὶ οὕτω ἐνισχύει τὴν πρὸς τὰς ἀξίας ταύτης πίστιν, καὶ ἐκποιεῖ αὐτὰς ἐπωφελῶς.

2) Ἐκδίδει ἴδια χρεώγραφα ἀξίας ἀναλόγου πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς καταβληθέντα κεφάλαια πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀνωτέρω πιστωτικῶν ἀξιῶν.

3) Χορηγεῖ δάνεια καὶ παρέχει κεφάλαια εἰς ἐπιχειρήσεις δημοσίων ἔργων.

4) Δανείζει ἐπὶ καταθέσει δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν χρεωγράφων καὶ μετοχῶν.

5) Δέχεται καταθέσεις εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμόν.

6) Εἰσπράττει εἰς λογαριασμὸν ἑταιριῶν ἀνωνύμων καὶ πληρώνει μερίσματα.

Ὥστε ἡ ἑταιρία αὕτη ἐκτελεῖ μὲν καὶ ἐργασίας ἃς καὶ ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ δὲν προεξοφλεῖ ὡς ἐκείνη.

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι τὰ πιστωτικὰ ταῦτα καταστήματα ἐπὶ τῶν κινητῶν κερδοσκοποῦντα, ὀφείλουσιν ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχωσιν ἐπιχειρήσεων δι' ὧν παγιοῦνται τὰ κεφάλαιά των. Ἀλλ' ἡ ἑταιρία τῶν Παρισίων δὲν ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦτον εἰς οἰκοδομικὰς ἐπιχειρήσεις περιπλακεῖσα, καὶ ἕνεκα τούτου, μικροῦ ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὑποχρεώσεών της.

§ 2. *Τράπεζαι ἀμοιβαίας πίστεως.*

Πρό τινων ἐτῶν ἐσυστήθησαν ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τοῦ Schultz Delitschz, τράπεζαι σκοποῦσαι νὰ μεταδώσωσι τὰ ἀγαθὰ τῆς πίστεως καὶ εἰς τὰς ἐργατικὰς ἰδίως τάξεις.

Αἱ τοιαῦται τράπεζαι ἀπαρτίζονται ἐξ ἑταιριῶν, ὧν οἱ μέτοχοι καταβάλλουσι ἐφάπαξ μικρόν τι χρηματικὸν ποσόν, συνήθως ἑνὸς ταλλήρου (3 φ. 75 λ.), λόγῳ κατατάξεως εἰς τὴν ἑταιρίαν· προσέτι δὲ καὶ μηνιαίαν τινὰ καταβολήν, 2 $\frac{1}{2}$ μέχρι 5 silbergros (30 ἕως 60 λ.)· ἐκ τούτων δὲ σχηματίζεται μικρόν τι κεφάλαιον παρέχον ἑκάστῳ δι-

καιούχῳ ἀνάλογον δικαίωμα ἐπὶ τῶν τυχὸν μερισμάτων τῶν ἐν λόγῳ ἑταιριῶν.

Αἱ μηνιαῖαι αὗται καταβολαὶ παύουσιν ἅμα συμπληρωθῇ τὸ ποσὸν τῶν 50 μέχρις 150 φρ. ὅτε καὶ παραδίδεται εἰς τὸν καταβαλόντα τὸ ἀνωτέρω ποσόν, μία μετοχή.

Ἀλλὰ πρὸς ἄμεσον αὐτῆς ἀπόκτησιν, ἕκαστος δύναται νὰ συμπληρώσῃ δι' ἐκουσίων καταβολῶν τὸ εἰρημένον χρηματικὸν ποσὸν τῶν 50 μέχρις 150 φρ. Πλὴν δὲ τούτων, αἱ εἰρημέναι τράπεζαι καὶ ἄλλα προσπορίζονται κεφάλαια ἐκ δανείων, ἅτινα χορηγοῦσιν εἰς τοὺς συνεταίρους.

Ἕκαστος μέτοχος δύναται μὲν νὰ δανεισθῇ μὲ μόνην τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ ὅ,τι κατέβαλεν· ἀλλ' ὅπως δανεισθῇ μεῖζον ποσὸν τοῦ καταβληθέντος, ἀπαιτοῦνται καί τινες ἄλλαι ὑπογραφαὶ τῶν συνεταίρων. Ὁ δανειζόμενος πληρώνει τόκον 4—8 τοῖς % καὶ προμήθειαν $\frac{1}{4}$ τοῖς % κατὰ μῆνα.

Διὰ τῆς προμηθείας δὲ ταύτης τοῦ $\frac{1}{4}$ τοῖς % αὐξάνει τὸ ἑταιρικὸν κεφάλαιον, ἢ τὸ διανεμητέον μέρισμα. Αἱ τοιαῦται τράπεζαι χρησιμεύουσι καὶ ὡς ταμιευτήρια καὶ ὡς δανειστικὰ καταστήματα. Ὁ ἐργάτης καταθέτει ἐν αὐταῖς ἀσφαλῶς τὰ ἀποταμιεύματά του· δύναται δὲ νὰ δανεισθῇ καὶ ἐπέκεινα τῆς καταβολῆς αὐτοῦ, παρέχων καὶ ἄλλας ὑπογραφὰς ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς του.

Ὥστε ἐν τοῖς καταστήμασι τῆς προσαλλήλου πίστεως, πᾶς συνέταιρος εἶναι καὶ πιστοῦχος· γίνεται δὲ μέτοχος ὅπως ἀποκτήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ γίνῃ ὀφειλέτης.

Ἡ ὑποχρέωσις τῆς μηνιαίας καταβολῆς μετρίου χρηματικοῦ ποσοῦ ἐπιβάλλει αὐτῷ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν· ἡ ἀνάγκη τῆς εὑρέσεως ἐγγυητῶν καθίστησιν αὐτὸν τίμιον, φιλόπονον καὶ οἰκονόμον· ἡ δὲ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς εὐθύνης ἀνυψοῖ τὴν διάνοιαν καὶ διαρρυθμίζει τὸ ἦθος αὐτοῦ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν τραπεζῶν τούτων, τῶν καλουμένων vorschuss-Bank ἢ Volks-Bank, ἀναβαίνει σήμερον ἐν Γερμανίᾳ εἰς 961. Ἐν διαστήματι δὲ ἓξ ἐτῶν, αἱ τράπεζαι αὗται παρέσχον χρηματικὰς χορηγήσεις εἰς τοὺς συνεταίρους 760 ἑκατομμυρίων φράγκων.

§ 3. *Ἐθνικὴ τράπεζα.*

Μετὰ τὰ περὶ τῆς εἰδικῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων τραπεζῶν προεκτεθέντα, παρατηρῶ ὅτι ἐπειδὴ ἡ τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἀπὸ τῆς συστάσεώς της προσήνεγκε μὲν μεγάλας ὑπηρεσίας πρός τε τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, κατώρθωσε δὲ διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος τῆς διοικήσεως αὐτῆς, νὰ ἐφελκύσῃ καὶ διατηρήσῃ ἀπαραμείωτον τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπόληψιν τῶν ἀλλοδαπῶν, ἦτο καὶ εἶναι τὸ κυριώτατον πιστωτικὸν ἵδρυμα τοῦ Βασιλείου, κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν περιεβλήθη δικαιώματα καὶ ἀνέλαβεν ἐργασίας τὰς ὁποίας ἐν ἄλλαις χώραις, ἐκπληροῦσιν ὡς ἴδομεν, εἰδικὰ καταστήματα καὶ τράπεζαι ἑτεροειδεῖς.

Τοιούτῳ τρόπῳ διὰ μὲν τοῦ νόμου τῆς 12 Ἰουλ. 1843, συνέστη ὡς τράπεζα «ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητική»· ἔλαβε δὲ καὶ τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἔνθα ἱδρύθη τὸ κεντρικὸν αὐτῆς κατάστημα καὶ ἐσυστήθησαν τὰ ὑποκαταστήματά της· δέχεται δὲ καὶ εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμὸν καταθέσεις ἰδιωτικῶν κεφαλαίων.

Προσέτι δὲ διὰ τοῦ νόμου τῆς 16 Δεκεμβρ. 1861, ἄρθρον 2 καὶ 3, συνέζη εἰς «τράπεζαν κτηματικῆς πίστεως»· καθ' ἃ δὲ ὥρισε τὸ ἄρθρ. 5 τοῦ αὐτοῦ νόμου ἐγένετο «τράπεζα γεωργική». Πρὸς τούτοις δὲ γενομένη μέτοχος διαφόρων βιομηχανικῶν ἑταιριῶν ἀνέλαβεν ἐργασίας παρα-

πλησίας ταῖς τῆς « ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικῆς τραπέζης τῆς Γαλλίας (crédit mobilier)» (1)· ἡ αὐτὴ τράπεζα χρησιμεύει καὶ ὡς ταμιευτήριον· χορηγήσασα δὲ ὑπὲρ τὰ $\frac{1}{5}$ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῆς κεφαλαίου τῷ Δημοσίῳ, κατέστη ἓν τῶν οὐσιωδῶν ἐλατηρίων τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ κράτους.

Οὐδόλως λοιπὸν παράδοξον, ἐὰν μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ταύτην ἔργων παντοίων καὶ ποικίλων, ἀδυνατεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ πάντα ταῦτα μετὰ τῆς εὐρυθμίας καὶ σπουδαιότητος μεθ' ὧν λειτουργοῦσιν ἐν Εὐρώπῃ εἰδικὰ καταστήματα· καθότι ὡς ἀπεφήνατο ὁ Ξενοφῶν, « ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν ».

(1) Ὅρα Γεν. ἰσολογισμὸν τῆς 31 Δεκ. 1867.

ΒΙΒΛΟΣ Δ'.

ΠΕΡΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Η ΠΕΡΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΛΘΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΠΑΔΩΝ ΑΥΤΟΥ.

Ἐπραγματεύθην περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου, περὶ ἀνταλλαγῶν καὶ περὶ πίστεως.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ μεταβῶ εἰς τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν, ἐπιστήμην δυσχερεστέραν τῆς πρώτης, διὰ τὸ πολύπλοκον τῶν ζητημάτων ἅτινα ἐξ αὐτῆς προκύπτουσιν, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσω τὴν περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ θεωρίαν, προσδιορίζων τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, τὰς αἰτίας, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀναστέλλεται ἢ καταστέλλεται ἡ αὔξησις αὐτοῦ, καὶ τὴν φυσιολογικὴν οὕτως εἰπεῖν σχέσιν τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τῆς κοινωνίας κατάστασιν.

Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία ἀπαρτίζει ἓν τῶν σπουδαιοτάτων τμημάτων τῆς ἐπιστήμης, οὐ μόνον ὑπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικήν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν ἔποψιν.

Τῷ ὄντι ἂν πᾶσα ἐπιστήμη, ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πηγάζουσα, καθίσταται σπουδαιότατον ἀντικείμενον

μελέτης, ἂν οἱ διέποντες τὴν φύσιν καὶ τὴν κοινωνίαν νόμοι, ἢ αἱ ἱστορικαὶ μεταβολαὶ καὶ μεταμορφώσεις τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἦναι τὸ αἰώνιον ἀντικείμενον τῶν ἐμβριθῶν ἡμῶν σκέψεων, ἐὰν τὸ ἐλάχιστον φυτόν, τί λέγω; τὸ ἐλάχιστον ἀνόργανον σῶμα ἐφελκύῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ ζητῶμεν ἐπιμόνως νὰ γνωρίσωμεν τά τε προσόντα καὶ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, πόσον σπουδαιοτέρα καθίσταται ἡ γνῶσις ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἡ σπουδὴ τῶν νόμων τῶν ἐπιδρώντων ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ θνητότητος.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ περὶ τῶν διαφόρων λέγω περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ δὲν ἐπέστησε πρῶτον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἡ γεωργία, ἡ φυτουργία, ἡ κτηνοτροφία δηλ: αἱ τέχναι δι' ὧν οἱ καρποί, τὰ φυτὰ καὶ τὰ κτήνη παράγονται, πολλαπλασιάζονται καὶ βελτιοῦνται, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τὰς ἐρεύνας τῶν σοφῶν πρὸ τῆς περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ θεωρίας, καθότι τὸ δυσκολώτατον εἶναι τὸ γνῶθι σαυτόν. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι πρὸ τοῦ **Μάλθου**, οὐκ ὀλίγοι διώπτευσαν τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ **Μάλθου** θεωρίας (1), ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος ἐπεχείρησε νὰ καταρτίσῃ πλήρη περὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν τὴν ὁποίαν θέλω συνοπτικῶς ἐκθέσει καὶ ἀναλύσει ὠφελούμενος καὶ ἐκ τῶν ὅσα περὶ ταύτης ἔγραψαν οἱ διασημότεροι αὐτῆς ὀπαδοί, ὁ **Ῥόσσης**, ὁ **Ι. Στ. Μίλλ**, ὁ **Ἰωσὴφ Γαρνιέρος** κ.τ.λ. (2).

---

(1) Ὅρα **Ἀρχὰς Πολ. Οἰκονομίας** ὑπὸ **Γουϊλέλμου Ῥόσχερ Τ. Β'**, σελ. **281**, ἐν ὑποσημειώσει **13—14**· ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι πρὸ τοῦ **Μάλθου**, ὁ **Botero** ἀπεφήνατο ὅτι ἡ μὲν γεννητικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτὴ (virtù generativa) ἐν ᾧ ἡ διαθρεπτικὴ δύναμις τῆς πολιτείας (virtù nutritiva) συχνάκις μεταβάλλεται.

(2) Ὅρα **Εἰσαγ. τοῦ περὶ πληθυσμοῦ δοκιμίου ὑπὸ Ῥόσση. Περὶ ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ ὑπὸ Γαρνιέρου καὶ Ἀρχὰς Πολ. Οἰκ. ὑπὸ Ι. Στ. Μίλλ.**

Ἀναζητοῦντες τοὺς ὅρους τῆς φυσικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, εὑρίσκομεν κατὰ πρῶτον ὅτι ἡ ζωή, ὡς ἅπασαι αἱ ἀρχικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ ἁπλᾶ στοιχεῖα, γίνεται καταφανὴς πρὸς ἡμᾶς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Προσέτι παρατηροῦμεν, ὅτι ἅπαντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα μεταβαίνουσι θᾶττον ἢ βράδιον ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὸν θάνατον, προσλαμβάνουσι δὲ τὴν ζωὴν διὰ τῆς γεννήσεως, καὶ συντηροῦνται διὰ τῆς τροφῆς. Ἕνεκα τούτου, πλῆθος ζώων ἐκλιπόντων σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζομεν μόλις τὰ ἀπολελιθωμένα λείψανα, διὰ μόνης τῆς θείας βουλήσεως καὶ ὡς ἐκ θαύματος δύνανται ν' ἀναφανῶσι· καθότι τὸ εἶδος αὐτῶν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς. Πρωτίστη λοιπὸν καὶ ἁπλουστάτη παρατήρησις εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος προσλαμβάνει τὴν ζωὴν διὰ τῆς γεννήσεως, τὴν διατηρεῖ δὲ διὰ τῆς τροφῆς.

Εἶπον ἀνθρώπινος πληθυσμός, περιλαμβάνων ἐν γένει ἐν αὐτῷ τὸ σύνολον τῶν κατοικούντων ἀνθρώπων τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν· ὑπὸ στενωτέραν δὲ σημασίαν, ὁ ὅρος οὗτος ἐφαρμόζεται καὶ εἰς μερίδας τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς λ. χ. πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλλάδος κ.τ.λ. Ἀλλὰ τί ἐστιν ἀρχὴ τοῦ πληθυσμοῦ; Τί ἐστιν ἐν γένει ἀρχή; Ἀρχὴ εἶναι τὸ πρώτιστον στοιχεῖον τῆς συστάσεως καὶ ὑπάρξεως τῶν πραγμάτων. Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ κόκκος τοῦ σίτου εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἄρτου. Ἕνεκα τούτου καὶ ὁ Μοντέσκιος εἶπεν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ μὲν δημοκρατικοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ ἀρετή, τῆς δὲ μοναρχίας ἡ τιμή, τῆς δὲ δεσποτείας ὁ φόβος. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν, λέγομεν ὅτι ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῆς δεῖνος μηχανῆς εἶναι ὁ ἀτμὸς ἢ τὸ ὕδωρ. Ἡ δὲ ἀρχὴ διακρίνεται ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος· καθότι ἡ μὲν φύσις ὑποτίθησιν ὑπάρχον τι δυνάμει νόμων τινῶν καταστατικῶν, ὡς λ. χ.

ὁπόταν λέγωμεν, ὅτι φύσει ἡ κοινωνία ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, φύσει ἡ κοινωνία πολυμελὴς οὖσα καὶ ἐξ αὐτοτελῶν ἢ ἰδιοτελῶν μελῶν συγκειμένη, ἐπιδιώκει τὴν ἑνότητα τῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς. Ἡ φύσις λοιπόν τινὸς πράγματος ὑποτίθησιν ὑπάρχον τι· ἡ δὲ ἀρχὴ εἶναι τὸ δι' οὗ τὸ πρᾶγμα ὑπάρχει. Λέγοντες λοιπὸν ἀ ρ χ ὴ ν π λ η θ υ σ μ ο ῦ, ἐννοοῦμεν τὸ δι' οὗ μορφοῦται καὶ αὐξάνει ὁ πληθυσμός· ἡ δὲ ἀρχὴ αὕτη ὑπάρχει ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἐ ν τ ῇ θ ε λ ή σ ε ι κ α ὶ ἐ ν τ ῇ δ ι ο ρ γ α ν ώ σ ε ι ἡ μ ῶ ν, ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, ἔγκειται ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῶν, ἢ ἐν τῷ ἀκαταγωνίστῳ ὁρμεμφύτῳ, ἐξ οὗ ταῦτα ἐλαύνονται πρὸς αὔξησιν τοῦ εἴδους αὐτῶν.

Ἀλλὰ τίς «ἡ ἐνέργεια» τῆς ἀρχῆς ταύτης; Ὁ Φραγκλῖνος παρετήρησεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν ἐνοργάνων, ἢ ἡ τροφή. Ἂν λ. χ. ἡ γῆ δὲν παρῆγεν εἰμὴ ἓν εἶδος φυτῶν, ὡς τὸ ἄνηθον, αὐτὸ μόνον ἤθελε καλύψει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς.

Ὡσαύτως δὲ ἡ γονιμότης μεθ' ἧς πολλαπλασιάζονται εἴδη τινα ζώων καθίσταται ἀνυπολόγιστος· ὁ ἔλλοψ esturgeon παράγει τρία ἑκατομμύρια ὠῶν· ὁ ψύλλος ἓν χιλιεκατομμύριον ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος κ.τ.λ.

Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ ὅτι τὰ ὑποδεέστερα γένη εἰσὶ καὶ τὰ γονιμώτερα, ἤτοι τὰ φυτὰ καὶ οἱ ἰχθῦς.

Περὶ δὲ τοῦ εὐγενεστέρου τῶν πλασμάτων, ἤτοι περὶ ἡμῶν αὐτῶν, ὁ Ἰάκ. Μὶλλ παρατηρεῖ ὅτι ἡ αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κρέμαται ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς γυναικός. Τὰ θήλεα τῶν κτηνῶν, τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς κυοφορίας δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς

τὴν γυναῖκα ὡς αἱ βόες, ζῶα μονότοκα, δύνανται νὰ τεκνοποιήσωσιν ἅπαξ τοῦ ἔτους, ἀφ' ἧς ἡλικίας ἄρχεται ἡ ἐφηβία μέχρι τοῦ γήρατος. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς θηλάσεως τῶν ἀνθρωπίνων βρεφῶν, ἡ τεκνοποιία ἐπαναλαμβάνεται ἐφάπαξ μόνον κατὰ διετίαν. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ μόνη φυσιολογικὴ διαφορὰ ἡ ἐλαττοῦσα τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων τῶν γυναικῶν παραβαλλομένων πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ἐπιφέρει, ὅτι πᾶσα γυνὴ δύναται νὰ τεκνοποιήσῃ ἅπαξ κατὰ διετίαν, ἡ δὲ ἡλικία τῆς τεκνοποιίας ὥρισται ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 16 ἢ 17—45. Ἀλλ' ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι περιορίζεται ἀπὸ τοῦ 20 μέχρι τοῦ 40 ἔτους τῆς ἡλικίας, πᾶσα γυνὴ δύναται δεκάκις νὰ τεκνοποιήσῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν πρέπει νὰ παραλίπωμεν καὶ τὴν πιθανὴν θνητότητα τῶν τέκνων, (ἐλαττουμένην καθ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ εὐπορία ἀναπτύσσονται), προσέτι δὲ καὶ τὰς στειρώσεις, ἐξοβελίζομεν ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ τὰ $\frac{3}{5}$ τῶν γεννήσεων, καὶ παραδεχόμεθα κατὰ μέσον ὅρον 4 μόνον γεννήσεις δι' ἕκαστον ζεῦγος. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν ὑπολογισμόν, ἐν διαστήματι 20 ἢ 25 ἐτῶν, τὸ ἀνθρώπινον γένος δύναται νὰ διπλασιασθῇ.

Ὁ ὑπολογισμὸς δὲ οὗτος δὲν ἐξάγεται ἐξ ἁπλῆς θεωρίας, καθότι ἀναμφισβήτητον σήμερον ὑπάρχει, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐδιπλασιάσθη κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν.

Κατὰ τὸ 1790 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀμερικανικῆς συμπολιτείας ἦτο	3,929,827	κατοίκων
Κατὰ τὸ 1800	5,305,907	»
» 1810	7,239,814	»
» 1820	9,638,191	»
» 1830	12,866,020	»
» 1840	17,069,458	»

Κατὰ τὸ 1850 ..... 23,191,876 κατοίκων
» 1860 ..... 31,445,080 »
» 1065 ..... 34,000,000 »

Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἐξακολουθήσῃ καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ αὔξησις τῶν κατοίκων τῆς Β. Ἀμερικῆς, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς

Κατὰ τὸ 1870 ἔσεται ..... 40,000,000 κατοίκων
» 1880 » ..... 50,000,000 »
» 1890 » ..... 65,000,000 »
» 1900 » ..... 80,000,000 » (1).

Ὥστε μεσούσης τῆς 20 ἑκατονταετηρίδος, ὁ πληθυσμὸς τῆς Β. Ἀμερικῆς θέλει ὑπερβῆ τὸν ὅλον τῆς Εὐρώπης πληθυσμόν.

Ὁ ὑπολογισμὸς λοιπὸν τοῦ Μίλλ στηρίζεται εἰς γεγονότα ἀναμφισβήτητα· καὶ γενικώτερον, καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Ῥόσσης, ὁσάκις πρόκειται περὶ ὀργανικῶν ὄντων πεπροικισμένων μὲ παραγωγικὴν δύναμιν ἴσην τῇ τοῦ παραγαγόντος αὐτά, ἡ αὔξησις αὐτῶν γίνεται κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν· ἐὰν λ. χ. ἐξ ἑνὸς ζεύγους παράγωνται 2, καὶ ἕκαστον τούτων κέκτηται παραγωγικὴν δύναμιν ἴσην τῇ τοῦ πρώτου ζεύγους, ἐκ δύω παραχθήσονται 4 καὶ ἐκ 4, 8 καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ πιθανώτερος ὑπολογισμὸς τῆς ἀνωτάτης δυναμικῆς αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ· λέγω δὲ τῆς «δυναμικῆς αὐξήσεως», καθότι ἡ φύσις ἄγρυπνος περὶ τὴν συντήρησιν τῶν εἰδῶν, φαίνεται ὀλιγωροῦσα περὶ τὴν συντήρησιν τῶν ἀτόμων. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ἐνσκήπτοντος θανάτου εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἐν-

(1) Ὅρα ἐφημερίδα τῆς ἑταιρίας τῆς καταστατικῆς (στατιστικῆς) τῶν Παρισίων ἔτους 1866 σελ. 322.

τόμων, ἀμέσως μετὰ τὴν συνουσίαν τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος, δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν σπερμάτων.

Ἀλλ' ἐὰν μία μόνη πτελέα (orme) παράγῃ ἐτησίως 100 χιλιάδας σπόρων, ἓν δὲ φυτὸν ἀραβοσίτου δισχιλίους, τὸ δὲ ἡλιοτρόπιον τετρακισχιλίους, ὁ δὲ μήκων 32 χιλιάδας, εἷς δὲ κυπρῖνος (carpe) 342 χιλιάδας ὠῶν, πολλὰ δὲ ἄλλα εἴδη ἰχθύων ἔτι πλειότερα· ἂν τέλος τὸ ἀνθρώπινον γένος δύναται νὰ διπλασιασθῇ ἐντὸς 25 ἐτῶν, ποῖον τὸ πραγματικὸν πρόσκομμα εἰς τὴν ὑπέρμετρον ταύτην αὔξησιν τῶν ἀνθρώπων; Τί περιορίζει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ; Τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ διάστημα.

Πρῶτον μὲν τὸ διάστημα, καθότι ἡ ἔκτασις τῆς γῆς εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτὴ καὶ ἀμετάβλητος· ἑπομένως πολλαπλασιαζομένων τῶν ἀνθρώπων, ἡ χωρητικότης αὐτῆς ἧττον ἐπαρκεῖ πρὸς διατήρησιν ἢ διατροφὴν αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ ἔκτασις ἄλλοτε κατῳκεῖτο ὑπὸ 100 ἢ 200 ψυχῶν καὶ σήμερον ὑπὸ 4 ἢ 5000. Δεύτερον δέ, τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τὰ ὁποῖα ἢ περιορίζουσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ ἐλαττοῦσι τὸν ὑπάρχοντα πληθυσμὸν τείνοντα ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς αὐτά. Καὶ παρατηρητέον ὅτι τῶν μὲν φυτῶν ἡ τροφή, εἶναι τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τὰ περικυκλοῦντα αὐτά· τῶν δὲ κτηνῶν, τὰ φυτὰ ἢ ἄλλα ζῶα, ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Ἀλλ' ἡ τροφὴ τῶν φυτῶν εἶναι παντοῦ διακεχυμένη· αὐτὴ ἐπιζητεῖ τὰ φυτά, οὐχὶ δὲ τὰ φυτὰ τὴν τροφὴν αὐτῶν, ὡς μὴ μετασχόντα κινήσεως. Τὰ δὲ ζῶα ἐπιζητοῦντα τὴν τροφὴν αὐτῶν, καταναλίσκουσιν αὐτὴν οἵαν τὴν παρεσκεύασεν ἡ φύσις. Τοὐναντίον δέ, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπιζητεῖ καὶ παρασκευάζει τὴν τροφὴν αὐτοῦ, προκαλῶν διὰ τῆς φιλοπονίας του τὴν γονιμότητα τῆς γῆς, καὶ τέ-

χνας παντοίας μετερχόμενος ὅπως θεραπεύσῃ τὰς ποικίλας αὐτοῦ χρείας. Τῶν φυτῶν λοιπὸν ὁ ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιασμὸς ἐμποδίζεται ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ διαστήματος μᾶλλον ἢ τῆς τροφῆς, ἐνῷ ὁ τῶν ζώων, ἕνεκα τῆς τροφῆς μᾶλλον ἢ τοῦ διαστήματος. Διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν καὶ τὰ φυτὰ ζῶσιν, ὅπου δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἢ νὰ διατηρηθῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τί ἐννοοῦσι διὰ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως; Διὰ τῶν ὅρων τούτων, δὲν ἐννοοῦσι μόνον τὴν τροφὴν ἢ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι ἀπαραίτητον πρὸς συντήρησιν ἡμῶν, κατὰ τὰ κλίματα, τὰς ἕξεις, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ· 1) μὲν κατὰ τὰ κλίματα· καθότι ἐν ταῖς βορείοις λ. χ. χώραις, καὶ ὁ ἱματισμός, καὶ ἡ σαρκικὴ τροφή, καὶ τὰ πνευματώδη ποτά, καὶ τὰ καλῶς κατασκευασμένα οἰκήματα καὶ ἡ καύσιμος ὕλη εἰσὶν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ· ἐνῷ ἐν ταῖς νοτίοις χώραις, τὰ τοιαῦτα δὲν θεωροῦνται ὡς ἀπαραίτητα. Ὥστε τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως λ. χ. τοῦ Ἰνδοῦ εἰσὶ μᾶλλον εὐπροσπόριστα ἢ τὰ τοῦ Ἄγγλου· 2) δὲ κατὰ τὰς ἕξεις, τὴν ἡλικίαν, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸν πολιτισμόν, καθότι ἄλλα τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐν ἀβρότητι καὶ ἐν ἡδυπαθείᾳ ζῶντος Ἀσιανοῦ, καὶ τοῦ ἐν λιτότητι καὶ ἐν ὀλιγαρκείᾳ βιοῦντος Ἕλληνος. Ἄλλα τὰ τοῦ ἀκμαίου καὶ γεγηρακότος ἀνδρός, ἄλλα τὰ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, οἷον τὰ τοῦ Γάλλου ἢ Ἄγγλου, καὶ ἄλλα τὰ τῶν ἡμιπολιτίστων ἢ βαρβάρων κατοίκων τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀμερικῆς. Οὕτω λοιπὸν ἐννοουμένων «τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως» ὧν τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες στοιχεῖον εἶναι «τὰ τρόφιμα», ὁ πληθυσμὸς τείνει ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς αὐτά, καὶ ἰδίως πρὸς τὰ τρόφιμα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγκη εἶναι ἐκ

τῶν πρωτίστων, ὑφ' ὅλα τὰ κλίματα, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ ἕξεις ἢ ἡ ἀνατροφὴ τῶν ἀνθρώπων. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκτιμήσεως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, δὲν πρέπει νὰ προσδιορίζωμεν αὐτὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν αὐτῇ ἀμέσως παραγομένων τροφίμων· καθότι τὰ ἔθνη δὲν ζῶσι κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ συγκοινωνοῦντα προσπορίζονται διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς.

Θεωροῦντες δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο γενικώτερον, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ καθολικὸς τοῦ κόσμου πληθυσμὸς ἰσόρροπεῖ πρὸς τὰ καθολικὰ τῆς διατροφῆς μέσα, καὶ ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχον χῶραι παράγουσαι πλέον τῶν ἀναγκαιούντων αὐταῖς τροφίμων, ἦτο ἀδύνατον οἱ κυρίως ἐμπορικοὶ λαοὶ νὰ ὑπάρξωσιν, ἢ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν.

Ὁσάκις λοιπὸν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, ὧν τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες στοιχεῖον εἶναι τὰ τρόφιμα, δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς ὡρισμένον τινὰ πληθυσμόν, ἔπονται κακουχίαι καὶ καταστροφαί· καὶ ἡ καταστροφὴ αὕτη εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄφευκτος διὰ τὰ λοιπὰ ζῶα, ὅσῳ ἐκεῖνα πολλαπλασιάζονται ἀνάλογως τῆς ἐνεργείας τοῦ ὁρμεμφύτου αὐτῶν· ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος, πεπροικισμένος μὲ λογικὴν θέλησιν, μὲ ἐλευθερίαν, δύναται νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν διὰ τῆς ἐγκρατείας, τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς φρονήσεως. Ἡ λογικὴ αὕτη θέλησις εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσῳ δι' αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως δὲν περιορίζονται, ὡς παρετηρήθη ἤδη, εἰς μόνην τὴν διατροφὴν αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγει ὁ Μάλθος, ὅτι διὰ μὲν τὰ λοιπὰ ζῶα τὸ μόνον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ των εἶναι ἡ καταστροφή, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς τροφῆς, διὰ δὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἐγκράτεια

ἢ ἡ σωφροσύνη, ἐνεργοῦσα ὡς προληπτικὴ καὶ ἀναστάλτικὴ δύναμις. ; Ἀλλ' ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἀναγκαία ; Ἡ λογικὴ θέλησις ἡ κανονίζουσα καὶ ἀναστέλλουσα τὸν ἀπερίσκεπτον πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀναγκαία ;

Ἴδομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον, δυνάμει τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ 1 ἑκατομμύριον ἀνθρώπων νὰ διπλασιασθῇ ἐν διαστήματι 25 ἢ 30 ἐτῶν. ; Ἀλλὰ τοῦτο κατορθοῦται διὰ τὰ τρόφιμα, ἐὰν ἅπασα σχεδὸν ἡ καλλιεργήσιμος γῆ ὡρισμένης χώρας ὑπάρχῃ καλλιεργημένη ; Ὄχι. Ἀληθὲς ὅτι ἡ γονιμότης χώρας καλλιεργημένης, δύναται μὲν ν' αὐξήσῃ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας, διὰ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων ὀργάνων, ἢ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς φυτῶν θρεπτικωτέρων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςε νὰ διπλασιάζηται κατ' εἰκοσιπενταετίαν. Καὶ πρῶτον παρατηρητέον, ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς θρεπτικωτέρων φυτῶν διατρέφονται μὲν πλείονες ἄνθρωποι ἐπὶ μικροτέρας ἐκτάσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν τάχιον αὐξάνει. Καὶ καθ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται, αἱ καταναλώσεις περιορίζονται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Τῳόντι ἐὰν θεωρήσωμεν τὸν μὲν πληθυσμὸν ὡς διαιρέτην, τὰ δὲ μέσα τῆς διατροφῆς ὡς διαιρετέον, θέλομεν κατανοήσει, ὅτι ὅσῳ ὁ μὲν διαιρέτης ἡμῶν μεγαλύνεται, ὁ δὲ διαιρετέος μένει ὁ αὐτός, ἢ δυσαναλόγως αὐξάνει, τόσῳ ἡ μερὶς τῶν τροφίμων ἡ ἑκάστῳ προσήκουσα ἤτις ἔσεται τὸ πηλίκον τῆς διαιρέσεως ταύτης θέλει ἐλαττοῦσθαι μέχρι τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων· αὐτὸ τοῦτο συνέβη ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἔνθα κατὰ μὲν τὸ 1672, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς συνεποσοῦτο εἰς 1,100,000. Μετὰ δὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας τῶν γεωμήλων, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ηὔξησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὸ 1754 ἀνέβη εἰς 2,300,000· κατὰ δὲ τὸ

1791 εἰς 4,200,000· κατὰ τὸ 1814 εἰς 5,900,000· κατὰ τὸ 1826 εἰς 7 ἑκατομμύρια· κατὰ δὲ τὸ 1846 ὁ πληθυσμός της ὑπερέβαινε 8 ἑκατομμύρια.

Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως ταύτης τοῦ πληθυσμοῦ ἣν προὐκάλεσεν ἡ εἰσαγωγὴ θρεπτικωτέρων φυτῶν δὲν ἐπήγασαν μεγάλα δυστυχήματα; Ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ Ἰρλανδοὶ δὲν ἠναγκάσθησαν νὰ γίνωσιν ὀλιγαρκέστεροι, περιορίσαντες τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα τρόφιμα; Ἀφ' ἑτέρου δέ, ὁσάκις συνέβη ἔνδεια ἡ καταστροφὴ τῶν γεωμήλων, δὲν ἐγένοντο θῦμα τῆς τοιαύτης περὶ τὴν δίαιταν λιτότητος; Καὶ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα δὲν καθίστανται τόσῳ μᾶλλον ὀδυνηρά, ὅσῳ ἐπεκτείνονται ἐπὶ μείζονος ἀριθμοῦ ἀνθρώπων; Ὁ Ἄγγλος δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ παύσῃ καταναλίσκων βίραν, τέϊ, κρέας, πλόνπουδιγκ ἢ οὐίσκε· ἀλλ' ὁ Ἰρλανδὸς στερούμενος βουτύρου καὶ γεωμήλων ἀποθνήσκει. Ἡ ἀξιοθρήνητος κατάστασις τῆς Ἰρλανδίας κατὰ τὸ 1847, ὅτε ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν γεωμήλων, ἡ Ἀγγλία ἠναγκάσθη νὰ θρέψῃ πολλὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων λιμωττόντων, εἶναι ἡ καλλιτέρα ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων.

Τὰ αὐτὰ συμβαίνουσι παντοῦ ὅπου οἱ νόμοι, ἡ θρησκεία, τὰ δημόσια ἤθη καθιστῶσι τὸν ἐργάτην ὀλιγαρκῆ. Ἡ ἐλαχίστη σιτοδεία δεκατεύει ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς· ἕνεκα τούτου μάλιστα, αἱ βρεφοκτονίαι εἰσὶν ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις κοινότατον ἔγκλημα· ὁ δὲ Σίνης ἢ ὁ Ἰνδὸς περιπίπτει εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο, οὐχὶ ὅπως ἀποπλύνῃ ὡς ἐν Εὐρώπῃ, τὸ ὄνειδος ὅπερ προσέτριψεν αὐτῷ μία στιγμὴ ἀδυναμίας ἢ ἀπερισκεψίας, ἀλλ' ὅπως ἀπαλλαχθῇ τῆς ἐπικειμένης ἐνδείας καὶ τοῦ βάρους τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ βαστάσῃ.

Εἶπον δεύτερον ὅτι ἡ γονιμότης τῆς γῆς αὐξάνει, διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς χρήσεως ὀργάνων ἐντελεστέρων.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῆς βελτιώσεως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς χρήσεως ὀργάνων ἐντελεστέρων σμικρύνονται καθόσον καταβάλλομεν νέα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ κεφάλαια.

Ὑποτεθείσθω λ. χ. ὅτι διὰ τῆς καταβολῆς ἀξίας 500 δραχ. ἐπὶ 100 στρεμμάτων ἀρίστης ποιότητος παρήχθησαν τὸ πρῶτον 400 κοιλὰ σίτου· ἐὰν ἤδη πρὸς μείζονα γονιμοποίησιν τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ καταβάλλωμεν καὶ ἑτέρας 500 δρ. εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια, τὸ ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης καταβολῆς ἀποτέλεσμα, δὲν θέλει εἶσθαι ἴσον τῷ πρώτῳ, ἤτοι 400 κοιλῶν, ἀλλὰ 200 ἴσως, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὅθεν ὑπάρχει ἀναντίρρητον, ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, καθόσον καταβάλλομεν νέα κεφάλαια ἐπὶ γῆς καλλιεργημένης, ἡ μὲν παραγωγὴ τῶν τροφίμων δὲν αὐξάνει ἀναλόγως τῆς δευτέρας ἢ τρίτης καταβολῆς τῶν κεφαλαίων, ἡ δ' ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ διαμένει ἀείποτε ἡ αὐτή.

Ὑποθέσωμεν, χώραν κατοικουμένην ὑπὸ 1 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμυρίου ψυχῶν, οἷον τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι τὰ παραγόμενα τρόφιμα ἐπαρκοῦσιν εἰς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς. Μετὰ 25 ἢ 30 ἔτη, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς δ ύ ν α τ α ι νὰ διπλασιασθῇ, ὡς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐν αὐτῇ παραγομένων τροφίμων. Ὑποθέσωμεν πρὸς τοῦτον, καὶ ἕτερον διπλασιασμὸν τοῦ διπλασίου τούτου πληθυσμοῦ, ὅστις ἤθελεν ἀναβιβάσει αὐτὸν εἰς 6 ἑκατομμύρια. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τῶν τροφίμων αὔξησις ἔσεται τάχα ἀνάλογος τῆς προϊούσης τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως; καὶ δὲν εἶναι πιθανώτερον, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τῶν αὐτῶν ἀγρῶν παραγωγὴ διὰ τῆς καταβολῆς

νέων ἀείποτε κεφαλαίων, πολλαπλασιάζεται κατὰ λόγον ὑπαύξοντα, δὲν εἶναι πιθανώτερον λέγω, ὅτι ὅταν ὁ πληθυσμὸς ἀναβιβασθῇ εἰς 6 ἑκατομμύρια, τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ὑπερβαίνει τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς διατροφὴν 5 ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων; Ὅταν δὲ ἀναβιβασθῇ εἰς 12, ὅτι τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ὑπερβαίνει τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς διατροφὴν 9;

Ἴσως τις παρατηρήσει ὅτι, ὅταν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀναβιβασθῇ εἰς 6 ἑκατομμύρια, οἱ δὲ καρποὶ τῆς γῆς δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν ἀριθμοῦ ἀνθρώπων ἀνωτέρου τῶν 5 ἑκατομμυρίων, τὸ ἕκτον ἑκατομμύριον τῶν κατοίκων τεχνουργοῦν καὶ ἐμπορευόμενον, θέλει ἀνταλλάττει τὰ τεχνουργήματα καὶ ἐμπορεύματά του, πρὸς τὰ τρόφιμα τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαχθησόμενα πρὸς συντήρησιν καὶ ἐπάρκειαν αὐτοῦ. Ἀναμφιβόλως· καθότι διὰ τῶν ἐλευθέρων ἀνταλλαγῶν, ἡ περίσσεια τῶν τροφίμων ἐν χώρᾳ ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερηύξησεν, ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν ἄλλων χωρῶν συναισθανομένων τὴν ἔνδειαν τῶν τροφίμων· ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ γονιμότης γῆς καλλιεργημένης, δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀπεριόριστον δυναμικὴν τοῦ πληθυσμοῦ αὔξησιν.

Ἴδομεν, ὅτι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ πληθυσμοῦ ἐνεργεῖ ἐπ' ἄπειρον, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς εἶναι περιωρισμένη. Ἀλλ' ἂν ὁ νόμος οὗτος ἦναι ἀναμφισβήτητος καὶ ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, δὲν πρέπει νὰ σπουδάσωμεν καὶ κατανοήσωμεν αὐτόν, ὅπως ῥυθμίσωμεν διὰ τῆς λογικῆς θελήσεως τὰς σαρκικὰς ἡμῶν ὀρέξεις καὶ προλάβωμεν τὰς ὀδύνας τῆς πενίας καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πλασμάτων, ἅτινα παρ' ἡμῶν λαμβάνουσι τὴν ὕπαρξιν; Τοιαύτη κατ' οὐσίαν ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλθου.

Ἀνακαιφαλαιῶν τὰ κατ' αὐτὸν προσκόμματα εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, παρατηρῶ, ὅτι τὸ πρῶτον πρόσκομμα διὰ τὰ πλάσματα τὰ μετέχοντα λογικῆς φύσεως, εἶναι ἡ σωφροσύνη, moral restraint, ἤτοι ἡ ἠθικὴ δύναμις ἡ περιστέλλουσα τὰς σαρκικὰς ἡδονάς. Καὶ δεύτερον ἡ συμφορά, ἡ καταστροφή, misery, ἃς θεωρητέον μᾶλλον ὡς μάστιγας καὶ καταστρεπτικὰς δυνάμεις, ἢ ὡς προσκόμματα. Διὰ δὲ τῆς συμφορᾶς καὶ δυστυχίας, ὁ Μάλθος δὲν ἐννόει μόνον τὴν ἔλλειψιν τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ τὴν κακὴν τροφὴν καὶ κατοικίαν καὶ ἐνδυμασίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ νοσήματα καὶ τὰς ἐπιδημίας καὶ τὰ φθοροποιὰ καὶ πολύπονα ἔργα καὶ τὴν ὑποσκάπτουσαν ταλαιπωρίαν τὰς σωματικὰς δυνάμεις τῶν ἐνδεῶν καὶ πενήτων, καὶ τὰς ἠθικὰς θλίψεις ἕνεκα τῶν ὁποίων ναρκοῦται ἡ θέλησις καὶ ἀποσβέννυται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ νοσῶδες τῆς χώρας τοῦ ὁποίου τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα συναισθάνονται αἱ ἐνδεεῖς πρὸ πάντων τάξεις, καὶ τὰ κινδυνώδη συμβεβηκότα, καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς κ.τ.λ. Τοιαύτην ἔννοιαν ἀποδίδει ὁ Μάλθος εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν κατασταλτικὴν δύναμιν, τὴν ἐπενεργοῦσαν ἐφ' ὅλων ἐν γένει τῶν ζώων.

Ὥστε τὸ μόνον πρόσκομμα τὸ ὁποῖον ἰδιάζει εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια, δι' ὧν προλαμβάνομεν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς καταστροφάς, προορῶντες τὰς ἀπωτάτας τῶν πράξεων ἡμῶν συνεπείας. Καὶ ἀληθῶς ἕκαστος ἡμῶν καταμετρῶν τὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ μέσα, κατὰ λόγον αὐτῶν δύναται νὰ ῥυθμίσῃ καὶ τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν βίον του. Προσέτι ὅμως καὶ ἕτεροι λόγοι συντελοῦσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ὁ φόβος μὴ ἕνεκα πολυαρίθμου οἰκογενείας, ἀπολέσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰς ἀνέσεις ἡμῶν, ἢ ἕνεκα τῆς στερήσεως ὑλικῶν μέ-

σων καὶ πόρων, ἀναγκασθῶμεν νὰ μετέλθωμεν ἔργα ἀηδῆ καὶ ἐπίπονα, ἢ δὲν δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν τὴν προσήκουσαν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν κ.τ.λ. Ἰδοὺ ἀναστολτικὰ αἴτια, τόσῳ μᾶλλον ἰσχυρά, ὅσῳ ἡ κοινωνία εἶναι πλέον πεπολιτισμένη καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμις ἰσχυροτέρα τῶν σαρκικῶν ἡδυπαθειῶν καὶ ὀρέξεων. Βεβαίως ἡ σωφροσύνη προϋποτίθησι ψυχικὴν ῥώμην καὶ συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος· ὡς πᾶσα δὲ ἄλλη ἀρετή, διὰ τῶν στερήσεων ἐνδυναμοῦται καὶ κρατύνεται· ἀλλ' αἱ στερήσεις αὗται δὲν εἶναι προτιμότεραι τῆς ἐνδείας καὶ τῶν ταλαιπωριῶν ἃς αὕτη συνεπάγεται;

Διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων, ὁ Μάλθος ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἕκαστον ἡμῶν ὑπεύθυνον οὕτως εἰπεῖν τῆς εὐπραγίας καὶ κακοδαιμονίας του, ἀπαλλάττων τῆς εὐθύνης ταύτης τὴν κυβέρνησιν, ἢ καὶ ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν, εἰς ἃς περὶ τὴν λῆξιν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀπεδίδοντο ἅπαντα τὰ καταθλίβοντα τὴν κοινωνίαν δυστυχήματα.

Τῷ ὄντι, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μάλθος ἐπεχείρησε νὰ συγγράψῃ τὸ πολυθρύλλητον περὶ πληθυσμοῦ σύγγραμμά του, ἓν σοβαρὸν ζήτημα ἐτέθη ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, τὸ ζήτημα, λέγω, περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῶν πολυπληθεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων. Τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, δὲν ἐσυζητεῖτο τότε διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ καλάμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξίφους, τῆς λαιμητόμου, τρομεροῦ ἐξωτερικοῦ πολέμου καὶ τρομερωτέρων ἐμφυλίων ῥήξεων. Τὸ ἐπαναστατικὸν πῦρ κατέφλεγε τὴν Εὐρώπην, τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἐκλονεῖτο, καὶ θρόνοι ἀρχαῖοι κατεκρημνίζοντο. Ἡ Γαλλία, ἐκβεβακχευμένη ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ, κατέλυε τοὺς ναοὺς τοῦ Ὑψίστου, καὶ προεκήρυττε τὴν λατρείαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καθ' ὃν

χρόνον μάλιστα κατεπάτει μανιωδῶς αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας της. Οἱ λαοὶ τότε κατεπολέμουν τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν, ὡς τοὺς πλέον ἐπικινδύνους αὐτῶν ἐχθρούς, καὶ μετὰ τῶν κυβερνήσεών των ἐταύτιζον καὶ τὰς προνομιούχους τάξεις, καὶ τελευταῖον καὶ αὐτοὺς τοὺς πλουσίους. Αἱ κακίαι, τὰ δυστυχήματα, καὶ τὰ μαστίζοντα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν δεινά, ἀπεδίδοντο εἰς μόνας τὰς κυβερνήσεις, οἱ δὲ λαοὶ ἐπεδεικνύοντο ὡς τόσα ἀθῶα θύματα, περιλαμβάνοντα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν πάσας τὰς ἀρετάς. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο ἐποχὴ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ καθήκοντος, τῆς ἀπολύτου αὐτῶν κυριαρχίας. Ὁ Μάλθος, συναισθανόμενος τὴν ἀτοπίαν τῶν τοιούτων ἀποκλειστικῶν ἀξιώσεων καὶ θέλων νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὸν ἀκαταμάχητον χείμαρρον τῆς κοινῆς γνώμης, συνέγραψε τὸ περὶ πληθυσμοῦ σύγγραμμά του.

Ὁ Μάλθος ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἀμάθεια, αἱ προλήψεις καὶ ἡ ἐξαχρείωσις τῶν πολιτῶν, ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν κυβερνήσεων· καθότι αἱ κυβερνήσεις κατ' εἰκόνα τῶν πολιτῶν διατυπούμεναι, δι' αὐτῶν διατηροῦνται. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ Μάλθος ἐφρόνει, ὅτι παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν, οἱ πολῖται εἰσὶν αὐτουργοὶ τῆς τύχης των, καὶ ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ καθιστῶσι τὴν πολιτείαν ὑπεύθυνον τῶν ἀτομικῶν αὐτῶν παθημάτων.

Καὶ ὁ Μάλθος εἶχε δίκαιον, παρατηρεῖ ὁ Michel Chevalier, « καθότι ὁσάκις λ. χ. βεβαιῶμεν, ὅτι μωρὰ καὶ διε»στραμμένη κυβέρνησις δύναται νὰ βλάψῃ κυρίως τὸ ἔθνος »καταστρέφουσα τοὺς ὑλικοὺς αὐτοῦ πόρους, ἐξαχρειοῦσα »καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ἐκφράζομεν »ἀλήθειαν μαρτυρουμένην ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ὡσαύτως δὲ »ἐπιμαρτυρεῖ ἡ ἱστορία ὅτι ἔθνος νωθρὸν καὶ ἀπαίδευτον, »μεστὸν προλήψεων καὶ ἐξηχρειωμένον τὰ ἤθη, θέλει

»ἀναγκάσει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν κυβέρνησίν του νὰ κατα-
»βιβασθῇ μέχρις αὐτοῦ. Ὅτε ὁ αὐτοκρατορικὸς θρόνος τῆς
»Ῥώμης κατείχετο ὑπὸ ἀπανθρώπων τυράννων, ὁ ῥωμαϊ-
»κὸς λαὸς εἶχεν ἐκπέσει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς δια-
»φθορᾶς· καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν σή-
»μερον, ἂν ἡ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μαστίσασα τὸν κό-
»σμον τυραννία, ἦτον ἔργον τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων τυ-
»ράννων, ἢ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ· διότι μετὰ μεγάλης λύπης
»ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Νέρων ὑπῆρξε δημοτικὸς βασιλεύς.
»Ὁ Μέγας Πέτρος δὲν ἤθελε ποτὲ καταδαμάσει τὴν Μο-
»σχοβιτικὴν βαρβαρότητα, ἂν δὲν ἐγεννᾶτο μεγαλοφυής,
»καὶ ἴσως ἤθελε φανῇ ὑποδεέστερος τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησε
»μεγάλου ἔργου, ἂν δὲν ἦτο αἱμοβόρος καὶ ἀγριοήθης, ὡς
»καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ. Οἱ ἰσχυριζόμενοι λοιπόν, ὅτι αἱ κα-
»καὶ κυβερνήσεις ἐξαχρειοῦσι τοὺς λαούς, πρέπει νὰ ἐνθυ-
»μηθῶσι προσέτι, ὅτι καὶ οἱ διεστραμμένοι καὶ κακοήθεις
»λαοὶ ἀναγκάζουσι τὰς κυβερνήσεις των νὰ καταβιβασθῶσι
»μέχρις αὐτῶν. Ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἡ ἐ-
»νέργεια τῶν κυβερνήσεων ἐπὶ τῶν λαῶν καὶ ἡ ἐπίδρασις
»αὐτῶν ἐπὶ τῶν κυβερνήσεών των εἶναι ἀμοιβαία. Καὶ πρὶν
»οἱ λαοὶ καταδικάσωσι τὰς κυβερνήσεις των, πρέπει νὰ
»σκεφθῶσιν ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς εὐθύνης ἐπιβαρύνει αὐτούς.
»Ἐκεῖ ὅπου ἰσχύει τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, τὰ ἔθνη
»ἀποτελοῦσιν οὕτως εἰπεῖν τὴν οὐσίαν τῶν κυβερνήσεων,
»ὥστε ἐὰν αἱ κυβερνήσεις κακοπραγῶσι, δὲν πρέπει νὰ
»ἀποδίδωμεν εἰς μόνας αὐτὰς τὴν εὐθύνην τοῦ κακοῦ. Ὑπὸ
»τὸ κράτος τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος, αἱ κυβερνη-
»τικαὶ κακοπραγίαι προκύπτουσιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἠθικῆς τοῦ
»λαοῦ καταστάσεως, ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας του, ἥτις ἐπιδο-
»κιμάζει τὰ κακῶς πραττόμενα, ἢ ἐκ τῆς ἀνανδρίας του,
»ἥτις ἀνέχεται τὸ κακόν, ἐνῷ ἡ διάνοια αὐτοῦ τὸ ἀποδο-

»κιμάζει. Ὅπως λοιπὸν βελτιώθῃ ἡ κατάστασις τῆς κοι»νωνίας, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἦναι πεφωτισμένη, ὁραστηρία καὶ »τιμία ἡ κυβέρνησίς του, πρέπει καὶ οἱ ἀρχόμενοι νὰ ἀπο»λαύωσι τῶν αὐτῶν προσόντων ».

Ὁ Μάλθος λοιπὸν κατὰ τὸν Michel Chevalier, δικαίως ἰσχυρίζετο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς μόνας τὰς κυβερνήσεις τὰ καταθλίβοντα δυστυχήματα τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας, καθότι ἡμεῖς μόνοι ἐσμὲν αὐτουργοὶ τῶν δυστυχημάτων καθ' ὧν γογγύζομεν.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος, ὁ Μάλθος ἐθεώρει τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἐγκράτειαν, ὡς τὸν μόνον ἰσχυρὸν χαλινὸν πρὸς περιστολὴν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐκήρυττεν ἕκαστον παραίτιον τῆς κακοδαιμονίας ἢ δυσπραγίας αὐτοῦ.

Ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τῶν ὁποίων τὴν χρησιμότητα, εὐγλώττως καὶ φιλανθρώπως ἀπεδείκνυεν ὁ Μάλθος, εἰσὶ τάχα ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ νοητικὴ ἡμῶν κατάστασις, καὶ ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ βιοῦμεν; ἢ προκύπτουσιν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων τούτων; ἤτοι ἐκ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς τῶν πολιτῶν παιδεύσεως; καὶ ἐκ τῶν περιστοιχουσῶν αὐτοὺς κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν περιστάσεων; Ἂν τὸ δεύτερον, δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν παρὰ τῶν πολιτῶν μόνον τὴν διάπλασιν τῶν ἀρετῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ νὰ προσπαθῶμεν νὰ μορφώσωμεν αὐτάς.

Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν αἱ ἀρεταὶ αὗται νὰ ἀναπτυχθῶσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μάλθου (1) ὅτε ἀφ' ἑνὸς μέν, ὁ λαὸς διετέλει ὑπὸ τὸ βάρος θεσμῶν

(1) Τὸ δοκίμιον περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1803.

ὀλιγαρχικῶν καὶ δασμῶν ἐπαχθεστάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ πληθυσμὸς ἀπερισκέπτως ἐπηύξανε ὑπὸ τοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φόρου ὁσημέραι σκανδαλωδῶς ἐνισχυόμενος. Ὁ Μάλθος λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων συνιστῶν εἰς τοὺς ἐνδεεῖς τὴν ἐγκράτειαν, ἥτις κατ' αὐτὸν συνίσταται εἰς τὴν ἀποχὴν τοῦ γαμικοῦ βίου, ἆρ' ἐδὲν ἠξίου νὰ καταστήσῃ τοὺς π τ ω χ ο ὺ ς ἀποκλήρους τῶν ἡδονῶν τοῦ κόσμου τούτου; Δὲν ἀπήτει πάρὰ τῶν δυστυχεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων στωϊκὰς ἀρετάς; Δὲν παρέβλαπτε λελῃθότως τὰ δημόσια ἤθη προτρέπων πολυπληθεῖς τάξεις εἰς τὸ νὰ διαμένωσιν ἐν ἀγαμίᾳ, ἐν ᾧ ἐν γάμῳ μάλιστα καὶ αἱ ἠθικαὶ σχέσεις πολλαπλασιάζονται, καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος κρατύνεται; Ἰδοὺ ἡ ἐλαττωματικὴ ἔποψις τοῦ συστήματος τοῦ Μάλθου. Καὶ ὡς ὁμολόγησεν αὐτὸς μετὰ ταῦτα « εὑρὼν τὸ τόξον τετανυσμένον ἐξ ἑνὸς μέρους, τὸ ἐτάνυσεν ἐκ τοῦ ἑτέρου ».

Ὁ Μάλθος ἴσως ἤθελε δώσει ἕτερόν τινα τύπον εἰς τὰς παραινέσεις αὐτοῦ, ἴσως ἤθελε εὐλογήσει καὶ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοὺς γάμους, ἂν ἐφήρμοζε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἐν χώρᾳ ἐν ᾗ ἡ κοινωνία δὲν διῃρεῖτο, ὡς τότε ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ, εἰς δύο ἀντιθέτους μερίδας, τὴν μὲν ἀπολαύουσαν ἐν ἀφθονίᾳ πάντων τῶν ἀγαθῶν, τὴν δὲ στερουμένην καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἐπιστήμη προτρέπει πάντας εἰς σωφροσύνην καὶ εἰς ἐγκράτειαν, ἀλλ' ἀπεκδέχεται τὴν ἄσκησιν τῶν ἀρετῶν τούτων ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ βίου. Τῷ ὄντι ὁ γαμικὸς βίος εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ συνένωσις δύο προσώπων φύλου διαφόρου. Πολύτιμος δὲ καὶ τρυφερὸς καρπὸς τῆς κοινωνίας ταύτης εἶναι τὰ τέκνα. Ἐκ δὲ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἔτι μᾶλλον θερμαίνεται ὁ πρὸς ἀλλήλους ἔρως τῶν γονέων καὶ ἀναφύονται νέα στοιχεῖα ἠθικότητος

προνοίας καὶ φιλοπονίας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐλπίδες γλυκεῖαι καὶ θελκτικαί, καὶ φροντίδες ἐράσμιαι πρὸς συντήρησιν καὶ προαγωγὴν τῶν φιλτάτων ἡμῖν πλασμάτων, τῶν ὁποίων εἰμεθα οἱ φυσικοὶ φύλακες καὶ προστάται. Ἀλλὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριωτάτου τούτου καθήκοντος, ὅπερ ἐπιβέβληται εἰς τοὺς γεννήτορας, ἀνάγκη ν' ἀπολαύωσιν οὗτοι τινὸς εὐπορίας· ἡ δὲ εὐπορία ἧς ἄνευ πολλαπλασιάζονται μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ αἱ συμφοραὶ καὶ τὰ δυστυχήματα, δὲν πηγάζει ἐκ μόνης τῆς δραστηριότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἑκάστου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀγαθῶν νόμων καὶ ἐκ τῆς πεφωτισμένης, πατριωτικῆς καὶ δραστηρίας διοικητικῆς ἐνεργείας.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς δύω κυριωτάτας προτάσεις τοῦ Μάλθου, αἵτινες ἰδίως προὐκάλεσαν σπουδαίας ἀντιρρήσεις κατὰ τοῦ πολυκρότου συστήματος τῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας.

§ 1. *Περὶ τῶν δύω κυριωτάτων προτάσεων τοῦ Μάλθου.*

Δύο ἦσαν αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς θεωρίας τοῦ Μάλθου.

1) μὲν ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἀναλόγως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων.

2) δὲ ὅτι ἡ μὲν ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς εἶναι περιωρισμένη.

Τὴν δευτέραν μάλιστα πρότασιν θέλων ὁ Μάλθος νὰ διατυπώσῃ ἀκριβέστερον, εἶπεν ὅτι « ὁ μὲν πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς, κατὰ λόγον ἀριθμητικόν»· καθότι πᾶσα αὔξησις πληθυσμοῦ συνεπάγεται νέαν αὐτοῦ ἐπαύξησιν ἴσην τῇ πρώτῃ, ἐν ᾧ ἐκ δευτέρας καὶ τρίτης καταβολῆς τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ

κεφαλαίων ἐπὶ τῆς αὐτῆς γῆς, δὲν παράγεται διπλάσιον καὶ τριπλάσιον ποσὸν προϊόντων. Πρὸς τούτοις δὲ ὑφ' ὅλας τὰς ζώνας, καὶ μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἡ γῆ τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν μετέχουσιν ἴσης γονιμότητος. Ἀνάγκη λοιπὸν ὑφ' ὅλας τὰς ζώνας, καὶ ὑφ' ὅλα τὰ κλίματα νὰ ῥυθμίζηται διὰ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἐγκρατείας ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν πολεμούντων συζημάτων τὰς δύο ταύτας θεμελιώδεις προτάσεις τοῦ Μάλθου.

Ὁ Μάλθος ἀπεφήνατο, ὡς ἐῤῥέθη, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἀναλόγως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων· ἀλλ' ὁ Σισμόνδης κατειρωνευόμενος τοῦ πρώτου τούτου θεωρήματος, παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν πολλαπλασιάζονται ὡς τὰ φυτὰ τῆς γῆς, δὲν πολλαπλασιάζονται ἐκ παραλλήλου μὲ τὰ τῆς διατροφῆς μέσα. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου, ἀναφέρει, ὅτι αἱ ὀλβιώτεραι οἰκογένειαι ἐξηφανίσθησαν τάχιον τῶν ἄλλων.

« Ἡ οἰκογένεια τῶν Μονμορανσῆ οὐδέποτε ἐστερήθη »τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ὅθεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν »ἔπρεπε νὰ διπλασιάζηται ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσαετίαν. Ὑπο»θέτοντες λοιπὸν ὅτι ὁ πρῶτος τῶν Μονμορανσῆ ἔζη περὶ »τὸ χιλιοστὸν ἔτος μετὰ Χριστόν, κατὰ τὸ 1600, οἱ ἀπό»γονοι αὐτοῦ ἔπρεπε ν' ἀριθμῶνται 16,777,216. Ἀλλὰ »κατὰ τὸ 1600, ἅπασα ἡ Γαλλία δὲν εἶχε τοσούτους κα»τοίκους. Καὶ μάλιστα ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μονμορανσῆ »ἐπολλαπλασιάζετο ὡς ἀνωτέρω, ὁ κόσμος ὅλος ἤθελε »σήμερον κατοικεῖσθαι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας »ταύτης· καὶ κατὰ τὸ 1800, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἤθελε ἀνα»βῆ εἰς 2 χιλιάδας ἑκατομμυρίων ».

Βεβαίως οἱ ὅροι οὓς μετεχειρίσθη ὁ Μάλθος δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν, καθότι ὁ πληθυσμὸς ὡς προαπεδείχθη, τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ μᾶλλον πρὸς τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, ἢ πρὸς τὰ τρόφιμα στενῶς ἐννοούμενα· τὰ δὲ μέσα τῆς ὑπάρξεως εἰσὶ σχετικά, διαφέροντα κατὰ τόπους, κατὰ τὰ ἤθη, τὰς ἕξεις, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ὥστε τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως διὰ τὴν περίδοξον οἰκογένειαν τῶν Μονμορανσῆ, τὴν περιβληθεῖσαν ἀείποτε ὑψηλὰ ἀξιώματα ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν μοναρχίαν, δὲν ἦσαν ἀναμφιβόλως ὁ ἐπιαύσιος ἄρτος καὶ ἡ ἀπαραίτητος περιβολὴ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα κτήματα καὶ αἱ πλούσιαι συντάξεις μὲ τὰς ὁποίας ἐπροικίσθησαν τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἡ οἰκογένεια λοιπὸν τῶν Μονμορανσῆ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῇ κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων στενῶς ἐννοουμένων.

Προσθέτω δὲ ὅτι, ὑπὸ τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα τοῦ μέσου αἰῶνος, αἱ ἀκίνητοι περιουσίαι, ὁ μοναδικὸς τότε πλοῦτος μετεβιβάζοντο εἰς τοὺς πρωτοτόκους, οἱ δὲ δευτερότοκοι κ.τ.λ. ἦσαν εἰς βάρος τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐποχήν, ὁ κλῆρος καὶ ὁ στρατὸς κατηρτίζοντο ὑπ' ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἐπιφανεστέρας οἰκογενείας, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπέθνησκον ἄτεκνοι ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι, δι' οὓς οἱ Μονμορανσῆ δὲν ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Σισμόνδη. Ἰδοὺ διατὶ πολλῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τὸ γένος ἐξέπεσεν, ἡ ἐφθάρη πρόῤῥιζον καὶ ἐξέλιπε, πολλαὶ δὲ αὐτῶν ἐπὶ ποινῇ τοῦ νὰ ἐξαφανισθῶσιν, ἠναγκάσθησαν ἀπαρνούμεναι τὰς προπατορικὰς αὐτῶν προλήψεις, νὰ συνάψωσιν ἐπιγαμίας μὲ τὰς κατωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ἢ μὲ ἀγενεῖς ἐξευγενισθέντας διὰ διατάγματος.

Ἄλλως δὲ παρατηρῶ ὅτι ὁ Σισμόνδης μνημονεύων τοῦ παραδείγματος τῶν Μονμορανσῆ, οὐδόλως ἀνασκευάζει τὴν ἀρχὴν ὅτι « ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, ὧν οὐσιώδες στοιχεῖον εἶναι τὰ τρόφιμα »· ἐπιβεβαιοῖ μόνον τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅτι ἡ γονιμότης τῶν γάμων τῶν εὐπορουσῶν οἰκογενειῶν εἶναι ἐν γένει ἀσθενεστέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἡ γονιμότης τῶν γάμων τῶν μὲν εὐπόρων οἰκογενειῶν εἶναι 1. 97, τῶν δὲ ἐνδεεστέρων 2.86· ὥστε ἡ γεννητικὴ δύναμις αὐξάνει, καθόσον ἡ λογικὴ θέλησις ἐξασθενεῖ. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὑποδεεστέρου γένους ζῶα παραβαλλόμενα πρὸς τὰ σπονδυλωτά.

Ὡσαύτως δὲ ὁ Doubleday (The true law of population) πολεμῶν τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Μάλθου ὅτι « ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων », ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ αὔξησις καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους γίνεται κατ' ἀντίστροφον λόγον τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τῶν τροφίμων· ὅτι ἐν μὲν ἀφθονίᾳ, πολλαπλασιάζονται αἱ στειρώσεις, ἐν ἐνδείᾳ δὲ αὐξάνει ἡ γονιμότης· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι ἡ μὲν ὑπερτροφία καταστέλλει τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἡ δ' ἀναιμία τὴν ἐνισχύει.

Ὁ συγγραφεὺς οὗτος συνάγει ἑπομένως, ὅτι ὁ ἀληθὴς οὗτος νόμος εἶναι σοφὸς καὶ εὐεργετικός· καθότι τοῦ πληθυσμοῦ φθειρομένου ἕνεκα τῆς πενίας τῶν ἀνθρώπων, ἡ γεννητικὴ δύναμις αὐξάνει καὶ ἀναπληροῖ τὸ κενόν. Προσέτι δέ, τῆς ἀφθονίας συνεπαγομένης τὰς στειρώσεις, τὰ προκύπτοντα νοσήματα ἐκ τῆς ἀσωτίας καὶ ὑπερτροφίας τῶν ὀλβίων οἰκογενειῶν δὲν μεταδίδονται. Σύμφημι ὅτι ἡ πρότασις τοῦ Μάλθου εἶναι καὶ ἀσαφὴς καὶ κατά τι ἐλλιπής, καθότι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν αὐξάνει ἀείποτε κατὰ λόγον τῶν τροφί-

μων, ἀλλὰ πολλάκις μένει κατώτερος τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν πάσῃ χώρᾳ προαγομένῃ εἰς πλοῦτον καὶ εἰς εὐζωΐαν, ἢ ὑπερβαίνει αὐτὰ ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ. Τῷ ὄντι ὁσάκις ἄνθρωποι ἀπαίδευτοι καὶ ἀνάγωγοι κείμενοι εἰς τὰς κατωτάτας τῆς κοινωνίας βαθμίδας, στερῶνται τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, τί ἄλλο τοῖς μένει ὅπως λησμονήσωσι τὰ ὁποῖα ὑποφέρουσι δεινὰ καὶ ἀνακουφισθῶσιν ἀπὸ τῆς διαρκῶς ἐπιβαρυνούσης αὐτοὺς κακουχίας, ἢ αἱ ὑλικαὶ ἡδοναὶ τῶν ὁποίων ἡ πενία δὲν ἐδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν συναίσθησιν; Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου ταύτης ἀληθείας, οὐδόλως ἀνατρέπεται ἡ ἀρχὴ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ἐπιμάρτυρεῖ ἡ καθημερινὴ πεῖρα, ὅτι « ὁ πληθυσμὸς τείνει ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως ».

Ἡ θεωρία λοιπὸν τοῦ Doubleday δὲν δύναται νὰ παρασαλεύσῃ τὴν πρώτην ταύτην πρότασιν τοῦ Μάλθου, ἀποδείξαντος ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν προσδιορίζεται κατὰ λόγον τῶν γεννήσεων, ἀλλὰ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἀληθῶς, ὁσάκις ὁ πληθυσμὸς ὑπερβαίνῃ αὐτά, διὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῶν καταστροφῶν ἀποκαθίσταται πάλιν ἡ ἰσορροπία τὴν ὁποίαν ἐδυνάμεθα ἄλλως νὰ διατηρήσωμεν ἵνα προλάβωμεν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς ταλαιπωρίας καθ' ὧν γογγύζομεν.

Ἡ μὲν ἔνδεια κατὰ τὸν Doubleday ἐπαυξάνει τὸν πληθυσμόν, ἡ δὲ ἀφθονία τὸν ἀναστέλλει. Ὀρθότερον ὅμως ἦτο ἂν ἔλεγεν, ὅτι ἡ μὲν ἔνδεια αὐξάνει τὰς γεννήσεις καὶ τὴν θνητότητα, ἡ δὲ εὐπορία ἐλαττώνει ἀναλόγως αὐτάς, καθιστῶσα ἡμᾶς προνοητικωτέρους. Ἂν ἡ ἔνδεια ηὔξανε τὸν πληθυσμόν, θεωρούμενον ἐν γένει ὡς τὸ γνώρισμα τῆς προαγωγῆς τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἡ γενικὴ δυσπραγία ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγα τῶν κυβερνήσεων

κατόρθωμα, ἀλλ' ὄχι· καὶ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς πενίας καὶ κακουχίας δυνατὸν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν αἱ γεννήσεις, ἀλλ' ὁ πολλαπλασιασμὸς οὗτος τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρόσκαιρος, καθόσον μετ' αὐτοῦ, πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ δυστυχήματα καὶ αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ ἀποβιώσεις.

Ὁ Doubleday πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συστήματός του, μνημονεύει π λ ο υ σ ί ω ν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ὡς γνωστόν, ἐξαφανίζονται μὴ ἐπιμιγνύμεναι μὲ ἄλλα γένη. Ἀλλὰ μήπως τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀριστοκρατικῶν προλήψεων, ἐλαττωμάτων καὶ κακιῶν πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὴν εὐπορίαν; Ἂν ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐσκέπτετο ὡριμώτερον περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ νόμου ὃν παρεδέχθη περὶ αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, δὲν ἤθελε τόσον καταφρονητικῶς ὁμιλήσει περὶ τῆς ἐγκρατείας τὴν ὁποίαν συνιστᾷ ὁ Μάλθος. Ἀπ' ἐναντίας ἀναγνωρίζων ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐνδείας καὶ ἀνεχείας ἐνισχύεται ἡ γεννητικὴ δύναμις, ἤθελε συμπεράνει ὅτι ἡ ἐγκράτεια, ἤτοι ἡ ἠθικὴ καὶ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια εἰσὶν ἀείποτε ἀναγκαῖαι, καθότι δι' αὐτῶν προλαμβάνεται ὁ ὑπέρμετρος πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπαλλάττεται ἡ κοινωνία τῶν παρεπομένων αὐτῷ δυστυχημάτων.

Ἐκ τούτων συνάγω ὅτι ὁ μὲν Doubleday ἀξιῶν ὅτι ἐπενόησε τὸν ἀληθῆ περὶ πληθυσμοῦ νόμον, δὲν ἔπραξεν ἄλλο ἢ νὰ καταδείξῃ μίαν τῶν ἰσχυροτέρων ἴσως αἰτιῶν « τῆς ἐνεργείας » τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν πενίαν· λέγω δὲ μ ί α ν τῶν ἰσχυροτέρων αἰτιῶν τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, καθότι καὶ ἡ εὐπορία συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ὁ δὲ Μάλθος ἀποδείξας ὅτι ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, κατέδειξε τὴν ἀληθῆ, τὴν ἀναγκαίαν σχέ-

σιν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ πληθυσμοῦ καὶ πλούτου.

Εἶπον δεύτερον, ὅτι ὁ Μάλθος θέλων νὰ προσδιορίσῃ τὸν λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν τῆς αὐξήσεως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἀπεφήνατο ὅτι τὰ μὲν τρόφιμα πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, ὡς 1, 2, 3, 4, 5 κ.τ.λ. ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ γεωμετρικὸν λόγον ὡς 1, 2, 4, 8, 16 κ.τ.λ.

Ἀλλὰ πρῶτον εἶναι κατὰ θεωρίαν ἀληθὲς ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων τ ε ί ν ε ι εἰς αὔξησιν κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν; ἀναμφιβόλως· καθότι ἐὰν ἐξ 1 ζεύγους δύνανται νὰ παραχθῶσι ἐν διαστήματι 25 ἢ 30 ἐτῶν 2, ἐκ 2 παραχθήσονται κατ' ἴσον λόγον 4 καὶ ἐκ 4, 8.

Ἀλλὰ τούτου δοθέντος ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων δύναται νὰ αὐξάνῃ κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, συνεπῶς καὶ κατὰ μείζονα λόγον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἅπαντα τὰ ἄλλα ἐνόργανα, ἤτοι τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ τῆς αὐτῆς εὐμοιροῦσι παραγωγικότητος, ὡς ὁ ἄνθρωπος.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς καταναλώσεως αὐτῶν συντηρούμεθα, ἄρα ἡ αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ γινομένη κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, θέλει συμβαδίζει μὲ τὴν αὔξησιν τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ αὔξησις τῶν τροφίμων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διεπομένη νόμου δὲν θέλει καθυστερεῖ παραβαλλομένη πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀντίρρησις αὕτη κατὰ τῶν δύω κυριωτάτων προτάσεων τοῦ συστήματος τοῦ Μάλθου ἤθελεν εἶσθαι ἀκαταμάχητος, ἐὰν τὰ φυτὰ καὶ τὰ κτήνη δὲν κατεστρέφοντο καταναλισκόμενα καὶ καταβιβρωσκόμενα ἀδιαλείπτως κατὰ χιλιάδας καὶ μυριάδας ὑπό τε τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτῶν τῶν κτηνῶν· ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι ὁ μὲν πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων δ ύ ν α τ α ι νὰ αὐξάνῃ κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν ἐνορ-

γάνων αὔξησις καταστέλλεται ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς συνεχοῦς καὶ ἀδιαλείπτου καταστροφῆς καὶ καταναλώσεως αὐτῶν· ἀλλὰ καί τοι ἀδιαλείπτως καταστρεφομένων τῶν πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν ἡμῶν ἐπιτηδείων, οὐχ ἧττον ὅμως ὁ πλοῦτος ἁπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν σήμερον αὐξάνει τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ· καθότι ὁ ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν καὶ τριακονταετίαν διπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων ἐξαιρετικῶς μόνον συμβαίνει.

Τῷ ὄντι ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σενιόρ, « αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι προήχθησαν εἰς τὸν νῦν πολιτισμόν, μεταβᾶσαι ἀλλεπαλλήλως ἀπὸ τοῦ ἀγρίου εἰς τὸν βάρβαρον βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου βίου εἰς ἀνώτερόν τινα βαθμὸν πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τροφίμων ὃν παρεδέχθη ὁ Μάλθος, ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω αὕτη πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἤθελεν ὁριστικῶς ἀνασταλῆ· καθότι ἐὰν ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζηται ἀείποτε μέχρι τοῦ τελευταίου ὅρου τῶν τροφίμων, ἡ ἀποταμίευσις τοῦ πλούτου ἀποβαίνει ἀκατόρθωτος. Ἄνευ δὲ ἀποταμιεύσεως, ἀδύνατον νὰ πολλαπλασιασθῇ ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος. Ἐν τοσούτῳ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀληθῶς μετέβη ἀπὸ τοῦ ἀγρίου εἰς τὸν βάρβαρον βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου βίου εἰς τὸν ὑπέρτερον βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ὃν διατελοῦσι τὰ νῦν πεπολιτισμένα ἔθνη. Ἐκ δὲ τῆς προόδου ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις νόμου ἀντιθέτου πρὸς τὸν τοῦ Μάλθου, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ πλοῦτος καὶ τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐξάνουσι τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ » (1).

Τοιούτῳ τρόπῳ (2) ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1861,

(1) Θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς Πολ. Οἰκονομίας ὑπὸ Senior.

(2) Ὅρα Ἐφ. Οἰκον. Ὀκτ. 1865.

ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας ηὔξησε καθ' 6 μόνον ἑκατομμύρια, ἤτοι κατὰ 20 τοῖς %, ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι ἐδιπλασιάζετο ἐπαυξήσασα κατὰ 50 ἑκατομμύρια ἑκατολίτρων, ἤτοι 100 τοῖς %· καὶ γενικώτερον παρατηρῶ, ὅτι τὰ ἐτήσια ἀποταμιεύματα τῆς ὅλης βιομηχανίας τῶν Γάλλων, ὑπολογίζονται εἰς 1300 ἑκατομμύρια φράγκων· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἐν Γαλλίᾳ καθυστερεῖ ὡς πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων.

Τὸ ἀνωτέρω πρακτικὸν καὶ ἱστορικὸν ἐπιχείρημα τοῦ Σινιὼρ κατὰ τῶν δύω τοῦ Μάλθου προτάσεων, περὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, ἢ τῶν τροφίμων, ἔτι μᾶλλον ἰσχύει κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅτε ἐλάχιστον μέρος τῆς γῆς ὑπῆρχε καλλιεργημένον, καθόσον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἡ περὶ ἀπεριορίστου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ περὶ πεπερασμένης γονιμότητος τῶν καλλιεργημένων γαιῶν θεωρία οὐδόλως ἐδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ὡσαύτως δέ, ἡ ἀντίρρησις αὕτη ἔρρωται ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ὁπλισθεὶς μὲν διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, πολλαπλασιάσας δὲ τὰ παραγωγικὰ αὐτοῦ κεφάλαια καὶ βελτιώσας τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἐδιπλασίασε τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς γνώμης τοῦ Σινιὼρ, παρατηρῶ γενικώτερον, ὅτι ἡ φιλοπονία δι' ἧς δημιουργοῦμεν καὶ πολλαπλασιάζομεν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, δὲν μετέχει παντοῦ καὶ πάντοτε τῆς αὐτῆς ἐνεργείας. Ὥστε ἐὰν μὲν παρ' ἔθνεσιν ἀπαιδεύτοις καὶ νωθροῖς, ὁ πληθυσμὸς ὑπερβαίνῃ ἐνίοτε τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, πιθανὸν ἀλλαχοῦ νὰ παραχθῶσι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν ἀξίαι διπλάσιαι, ἕνεκα τῆς τέχνης, τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος καὶ

δραστηριότητος τῶν ἀνθρώπων. Βεβαίως, ἐὰν ἐν χώρᾳ πρὸ πολλοῦ πεπολιτισμένῃ, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐνδεεστέρων τάξεων ἐξακολουθῇ ἀπερισκέπτως πολλαπλασιαζόμενος, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ κοινωνία ἐκείνη θέλει συναισθανθῇ τὴν ἐκ τῆς περισσείας τοῦ πληθυσμοῦ κακουχίαν, καὶ τότε, ἡ μόνη τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως θεραπεία ἔσονται αἱ μεταναστεύσεις, αἵτινες θεωροῦνται σήμερον ὡς τόσον εὐεργετικαὶ καὶ σωτήριοι, ὅσον καὶ αἱ ἀφαιμάξεις διὰ τὰ φλογιστικὰ νοσήματα.

Ἐν γένει λοιπὸν θεωρητέον ὡς ἐστερημένας πρακτικῆς ἀξίας τὰς δύω ταύτας προτάσεις τοῦ Μάλθου, ὅτι τὰ μὲν μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐξάνουσι κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ πρόοδον γεωμετρικήν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ὅ,τι ἐλλόγως δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν εἰς τοὺς ἀδυσωπήτως καταπολεμοῦντας τὰς δύω προτάσεις τοῦ Μάλθου, εἶναι ὅτι, ἐὰν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως συνεβάδιζον ἀείποτε παραλλήλως μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἤτοι μὲ τὸν δυναμικὸν αὐτοῦ διπλασιασμόν, κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν, ἢ τριακονταετίαν, οἱ κάτοικοι τῆς γῆς δὲν ἤθελον ἀριθμεῖσθαι 1200 ἑκατομμύρια, ἀλλὰ δεκάκις καὶ εἰκοσάκις τόσα. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς ἀδιαλείπτου αὐξήσεως καὶ ὑπερβάσεως τῆς ἐθνικῆς προσόδου, προήχθη καὶ προάγεται ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμός. ἀλλ' ἡ αὔξησις αὕτη ἀναλογίζεται ἑκάστοτε πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πληθυσμόν, οὐχὶ δὲ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· ἕνεκα δὲ τούτου καὶ ἑτέρων λόγων περὶ ὧν θέλει γίνει λόγος κατωτέρω, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει παρὰ τοῖς διαφόροις ἔθνεσι μετὰ μεγάλης ἀνωμαλίας.

Ἐν μὲν τῇ Πρωσσίᾳ καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ διπλασιαζόμενος ἐντὸς 50 ἐτῶν· ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ μετὰ παρέλευσιν 130 ἐτῶν· ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι ἐτῶν 80 κ.τ.λ.

Ἕτεροι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ δευτέρα πρότασις τοῦ Μάλθου περὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τροφίμων, κατὰ θεωρίαν ἀληθῆς οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἀξίαν· καθότι ἐνόσῳ ἅπασα ἡ γῆ δὲν καλλιεργηθῇ, ἐνόσῳ οἱ δυνατοὶ αὐτῆς πόροι δὲν ἐξαντληθῶσιν, ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθτσμοῦ οὐδεὶς ἐπίκειται κίνδυνος. Ὁ Ῥισεραὰν (1) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς Γαλλίας εἶναι 53 ἑκατομμυρίων μυριαμέτρων, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν τοῦ κόσμου μερῶν 13 χιλ. ἑκατομμυρίων. Ἀφαιροῦντες δὲ ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, τὰς ἐρήμους καὶ τὰς ἀκατοικήτους τῆς ἄρκτου γαίας, ἀπολείπονται 9 χιλιάδες ἑκατομμύρια μυριαμέτρων, ἤτοι 170κις ἡ ἔκτασις τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ἐὰν ἦναι βέβαιον, ὅτι ἡ γαλλικὴ χώρα δύναται νὰ θρέψῃ δὶς πλείους κατοίκους, ἤτοι 72 ἑκατομμύρια (2), ἡ γῆ ἅπασα κατοικουμένη ὑπὸ 1200 μόνον ἑκατομμυρίων, δύναται νὰ θρέψῃ πλέον τῶν 12 χιλ. ἑκατομμυρίων. Ὁ καθολικὸς λοιπὸν πληθυσμὸς τοῦ κόσμου δύναται ἀκινδύνως νὰ δωδεκαπλασιασθῇ. Καὶ ἐὰν δὲν πολλαπλασιάζηται τάχιον, ἡ βραδύτης αὕτη περὶ τὴν αὔξησιν αὐτοῦ δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν τροφίμων.

Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι κατὰ θεωρίαν εὔλογος· καθότι ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ μὴ παράγοντα ὁλόκληρον τὴν τροφὴν αὐτῶν, διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας καθίστανται αὐτάρκη.

Ἀλλὰ πρακτικῶς καὶ ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Ῥισεραὰν περιέχει ὑπερβολάς τινας ἀπαραδέκτους· καθόσον δὲν δυνά-

---

(1) Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ εἶδος τῶν κυβερνήσεων.

(2) Ἐν Βελγίῳ οἱ κάτοικοι ἀριθμοῦνται εἰς 160 κατὰ πᾶν τετραγωνικὸν χιλιόμετρον· ἐν Σαξωνίᾳ εἰς 148· ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς 132· ἐν Ὁλλάνδᾳ, εἰς 101 καὶ ἐν Γαλλίᾳ εἰς 68.

μεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν γῆν ὡς κτῆμα ἀδέσποτον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος δύναται νὰ καλλιεργήσῃ, οὐδὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος ὡς μίαν καὶ μόνην πατριαρχικὴν οἰκογένειαν. Σύμφημι, ὅτι μέχρι τῆς σήμερον γαῖαι γονιμώταται μένουσιν εἰσέτι ἀκαλλιέργητοι. Τοιαῦται δὲ αἱ κείμεναι ἐν τῇ ἰσημερινῇ ζώνῃ. Ἀλλ' εἶναι εὔκολον νὰ καθιδρυθῶμεν ἐν χώραις, ἐν αἷς ἡ θηριωδία τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν ἑτεροφύλων παρέχει τοσούτους κινδύνους, ὅσους καὶ ἡ θανατηφόρος ἐπήρεια τῶν φυσικῶν καὶ κλιματολογικῶν περιστάσεων; Εἶναι εὔκολον νὰ ἐγκατασταθῶμεν ἐν χώραις ἀπωτάτω κειμέναις, καταφρονοῦντες καὶ ὀλέθρια μιάσματα καὶ ἀνθροποβόρα θηρία καὶ δηλητηρίους ἀνέμους καὶ ἀπεράντους ἐρήμους τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις καταβάλλει καὶ τὴν πλέον ἀτρόμητον φαντασίαν; Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ἕνεκα τῶν φυσικῶν τούτων προσκομμάτων ἀνηγέρθη φραγμὸς ἀνυπέρβατος εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ Σινικὸν οὕτως εἰπεῖν τεῖχος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει ὑπερβῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ δραστηριότης· ὄχι. Τοὐναντίον ἀναγνωρίζω ὅτι ἐνῷ πρὸ τεσσάρων περίπου ἑκατονταετηρίδων, ἡ Εὐρώπη εἶχε στρέψει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς πρὸς δυσμάς, πρὸς τὸν νέον κόσμον τοῦ ὁποίου τὰ πλούσια μεταλλεῖα ἐκ δευτέρου συγκινοῦσι τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον, ἔκτοτε δὲ ἔσχεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας συγκεντρωμένην τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ· 1) μὲν ἕνεκα τῆς πάλης τῆς φεουδοκρατίας καὶ μοναρχίας· 2) δὲ ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ 3) ἕνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐθνῶν πρὸς τὰς ἀπολύτους αὐτῶν κυβερνήσεις, σήμερον διαρκούσης εἰσέτι τῆς τρίτης ταύτης περιόδου, ἡ Εὐρώπη κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κατακτήσεις αὐτῆς ἐπὶ τῶν βαρβάρων, ἢ ἡμιπολιτίστων τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς χωρῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως πολλαὶ ἑκα-

τονταετηρίδες ἴσως παρελεύσονται, ἕως οὗ οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ταυτισθῶσιν ἐν ἀδελφικῇ κοινωνίᾳ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν ἀγάπῃ μετὰ τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, μέχρις οὗ λέγω, τὸ Λονδῖνον, οἱ Παρίσιοι καὶ ἡ Πετρούπολις ἀναδειχθῶσι πρωτεύουσαι καὶ τῶν κυριωτέρων χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Καὶ ἴσως μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πέπρωται οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ διαμείνωσι πολὺν χρόνον εἰσέτι ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ἐμφιλοχωροῦσιν ὅπως ἐνισχυθῶσιν ἔτι μᾶλλον μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ μηχανικὰς δυνάμεις, δι' ὧν μόνων θέλουσι καταδαμάσει τὴν γιγαντιαίαν τῆς Ἀσίας φύσιν. Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, αἱ μεταναστεύσεις δὲν γίνονται σήμερον εἰς χώρας ἀκατοικήτους ἢ βαρβάρους, ἀλλὰ κατῳκημένας καὶ πεπολιτισμένας ὡς τὴν Β. Ἀμερικήν, τὴν Αὐστραλίαν κ.τ.λ.

Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἀδέσποτον κτῆμα τὸ ὁποῖον δυνάμεθα ἅπαντες νὰ καλλιεργήσωμεν, πόσα ἄλλα προσκόμματα δὲν ἀναφαίνονται κατὰ πᾶσαν μετανάστευσιν; Ἡ ἀφοσίωσις ἡμῶν εἰς τὴν πατρίδα, εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους ἡμῶν, τὰ ἔξοδα καὶ οἱ κίνδυνοι μακρᾶς ὁδοιπορίας, ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ καταστρέψωμεν, πρὶν ἢ ἐγκατασταθῶμεν, τοὺς ἀγρίους ἢ βαρβάρους κατοίκους τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, τὰ μέσα τῆς διατροφῆς κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἀποκαταστάσεως ἡμῶν, ἡ ἀναγκαιοῦσα δαπάνη πρὸς ἀπόκτησιν ὑλικοῦ, ζώων καὶ μηχανῶν, καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐμποδίζουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ μετατοπίζηται, καὶ νὰ στρέφηται ὡς σφαῖρα ἐπὶ τῆς γῆς. Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ μεταναστεύσεων· καθότι χάρις εἰς τὰ ἀτμόπλοια καὶ τοὺς σιδηροὺς δρόμους, τὰ προϊόντα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς ἰσημερινῆς ζώνης θέλουσιν ἐπαρκέσει ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰσέτι εἰς τὸν περισσεύοντα

τῆς Εὐρώπης πληθυσμόν. Διὰ τῆς βανανοφυτείας τρέφονται 50 ἄνθρωποι ἐφ' ἧς ἐκτάσεως διὰ τῆς σιτοσπορᾶς τρέφεται εἷς καὶ μόνος. Πολλὰ ἄλλα βολβώδη φυτὰ δαψιλεύει ἐκεῖσε ἡ φύσις. Ὁ δὲ ἀραβόσιτος παράγει 300 ἢ 400 ἀνθ' ἑνὸς ἐν Ἀμερικῇ. Ναί· καὶ ἐγὼ θαυμάζω τὴν ἐξαισίαν γονιμότητα τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἀλλὰ πρῶτον τίς ἡ βεβαιότης, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς θέλουσιν ἔχει ἀνάγκην τῶν τεχνουργημάτων ἡμῶν, ὅπως χορηγῶσιν ἡμῖν ἀντ' αὐτῶν τὰ τρόφιμα; Δεύτερον δὲ παρατηρητέον ὅτι τὰ τρόφιμα ἕνεκα τοῦ ὄγκου αὐτῶν εἰσὶ δυσμετακόμιστα, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου καταντᾷ ὑπέρμετρος μεταγομένου ἐκ μακρῶν ἀποστάσεων· ἐπαυξάνει δὲ ἕνεκα τῶν ναύλων, τῶν ἀσφαλίστρων, τῶν προμηθειῶν, τῶν λιμενικῶν, τῶν ἀποταμιευτικῶν, τῶν δασμῶν (1) κτλ.

Ἀλλὰ καί τοι θεωρῶν ὡς πρακτικῶς ἀνυποστάτους τὰς ὑπὸ τοῦ Μάλθου διατυπωθείσας προτάσεις περὶ τῆς κατ' ἀριθμητικὸν μὲν λόγον αὐξήσεως τῶν τροφίμων, κατὰ γεωμετρικὸν δὲ λόγον αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἀναγνωρίσω τὴν ὑφισταμένην φυσιολογικὴν καὶ ἀναγκαίαν σχέσιν μεταξὺ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ.

Πλεῖστοι ὅμως συγγραφεῖς παρεγνώρισαν τὴν ἁπλουστάτην ταύτην ἀλήθειαν. Ὁρμώμενοι δὲ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ φιλοπονία εἶναι ἡ ἀέννααος τοῦ πλούτου πηγή, ἰσχυρίσθησαν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος καθὸ ζῶσα ἐργατικὴ μηχανή, γεννώμενος φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἱκα-

(1) Κατὰ τὸ 1867, ἡ σιτοδεία ἐδεκάτευσε μέρη τινὰ τῆς Ἰνδικῆς, καὶ τῆς Ἀλγερίας, καὶ προὐκάλεσε οὐ μικρὰς ταραχὰς ἔν τε τῇ Ἱσπανίᾳ καὶ ἐν Πρωσσίᾳ, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ τῶν σιτηρῶν μεταγωγὴ δὲν εἶναι ἀείποτε εὐκατόρθωτος.

νότητα τὴν δημιουργικὴν πλούτου, ἐλησμόνησαν δὲ ὅτι ἡ δημιουργικὴ αὕτη δύναμις προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου καταρτίζεται καὶ διαπλάττεται· μέχρις οὗ δὲ τὸ βρέφος ἢ τὸ νήπιον προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἐφηβίαν, ἐπιβαρύνει μὲν μὲ δαπάνας παντὸς εἴδους τοὺς γεννήτορας αὐτοῦ, δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις αὐτοτελὴς καὶ παραγωγική.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἀπεδείχθη ὅτι ἡ «ἐνέργεια» τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν, ὁ πληθυσμὸς « δύναται » νὰ διπλασιασθῇ ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ.

Τί λοιπὸν διακωλύει τὴν πραγματικὴν ταύτην αὔξησιν; διατί ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας καὶ Πρωσσίας διπλασιάζεται μετὰ χρονικὴν περίοδον 50 ἐτῶν; ὁ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐτῶν 80; ὁ δὲ τῆς Γαλλίας 130; ὁ δὲ τῆς Δανίας καὶ Σουηδίας 63; ὁ δὲ τῆς Νορβηγίας καὶ Ἱσπανίας 57 καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας 66;

§ 2. *Ἐπίδρασις τῶν ἀνασταλτικῶν καὶ κατασταλτικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ.*

Δύω κυρίως εἰσὶ τὰ διακωλύοντα καὶ περιστέλλοντα τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ· πρῶτον μὲν ἡ πρόνοια, ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας καὶ εὐθύνης, καὶ δεύτερον ἡ δυστυχία.

Παραδείγματα τῶν ἀνασταλτικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ παρέχουσι πλεῖστα ὅσα αἱ σωφρονοῦσαι κοινωνίαι· καθότι πᾶς συνετὸς οἰκογενειάρχης, προσπαθεῖ πρὶν ἢ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸ τέκνον αὐτοῦ, νὰ τῷ δώσῃ ἐπάγγελμα, ἢ μικράν τινα περιουσίαν, ἧς ἄνευ, οὐδεὶς εὐσυνείδητος νέος ἀναλαμβάνει τὰ βάρη καὶ τὰς ὑποχρεώσεις οἰκογενειάρχου. Συνελθὼν δὲ εἰς γάμου κοινωνίαν προσπαθεῖ νὰ

ἀναλογίσῃ τὰς οἰκιακὰς αὐτοῦ δαπάνας πρὸς τοὺς δυνατοὺς αὐτοῦ πόρους, ὅπως μὴ εὑρεθῇ ἐν ἀμηχανίᾳ, καὶ ἐκπέσῃ τῆς θέσεως ἣν κατέχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἀσύνετοί τινες νέοι, ἢ καὶ πολυπληθεῖς τῆς κοινωνίας τάξεις, καταφρονοῦσαι τὰ διδάγματα τῆς καθημερινῆς πείρας, ἀναλαμβάνουσι βάρη ἅτινα δὲν δύνανται νὰ βαστάσωσι, θᾶττον ἢ βράδιον συναισθάνονται τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς ἀφροσύνης των, καὶ αἱ ταλαιπωρίαι, ἡ δυστυχία, αἱ συμφοραὶ διαδέχονται τὰς ἐφημέρους εὐπραγίας καὶ ἡδυπαθείας· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τὰ δύω αἴτια τῆς περιστολῆς τοῦ πληθυσμοῦ κατ' ἀντίθετον λόγον ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρῶσι· δηλαδὴ ὅσῳ αἱ ἐκ τῆς πενίας στερήσεις καὶ κακουχίαι εἰσὶ κοινότεραι, αἱ δὲ νόσοι, ἡ θνητότης, αἱ ἐπιδημίαι κ.τ.λ. ἐπικρατέστεραι, τόσῳ ἡ ἀναστελλτικὴ δύναμις εἶναι ἀσθενεστέρα· ὅσῳ δὲ τὰ καταστρεπτικὰ αἴτια εἰσὶ σπανιώτερα, τόσῳ ἡ ἠθικότης καὶ ἡ λογικὴ τῆς κοινωνίας ἐνέργεια εἰσὶν ἐπικρατέστεραι· ὥστε ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἴμεθα αὐτουργοὶ τῶν ἐπιβαρυνόντων ἡμᾶς φυσικῶν δυστυχημάτων (1).

Παρατηρῶ δὲ ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἔργον λίαν ἐπωφελὲς τὸ νὰ ἐρευνήσῃ τις καὶ ἐξακριβώσῃ κατὰ τόπους, καὶ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους, τὴν ἐνέργειαν τῶν δύω ἀντιθέτων τούτων δυνάμεων, τῆς μὲν ἀναστελλούσης, τῆς

(1) Ἐκτὸς τῆς ἰδιωτικῆς προνοίας, σωφροσύνης καὶ φρονήσεως δι' ὧν ῥυθμίζεται πολλαχοῦ ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ θεσμοὶ ἀναστέλλουσι πολλάκις τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, ἡ ἀγαμία ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς πάσης τάξεως κληρικοὺς τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὑπελογίσθη κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τοῦ 1861, εἰς 204,477. Ὡσαύτως δὲ δυνάμει τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ὁ γάμος ἀπαγορεύεται εἰς 400 ἢ 500 χιλιάδας ἀκμαίων καὶ ῥωμαλέων στρατιωτῶν, πρὶν ἢ οὗτοι διανύσωσι τὸν χρόνον τῆς θητείας των καί τινα ἔτη τῆς ἐφεδρείας.

δὲ καταστελλούσης τὸν πληθυσμόν, ὅπως στηριχθῇ ἐπὶ τῶν πραγματικῶν τούτων γινομένων ἡ θεωρία.

Ἐφαπτόμενοι δὲ τῆς μελέτης ταύτης, ἐδυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς τὴν ἔρευναν ἡμῶν τὰς διαφόρους ἡλικίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ βίου καὶ τελευτῶντες εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ πολιτισμοῦ βαθμόν, ὅπως ἐξακριβώσωμεν, ἂν αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί εἰσιν ἐπικρατέστεραι, ἢ τὰ φυσικὰ δυστυχήματα πολυπληθέστερα ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων, ἢ τῶν ἀπολιτίστων λαῶν, κατὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἢ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἣν οἱ ἐρασταὶ τοῦ παρελθόντος ὀνομάζουσι μεταφορικῶς ἡλικίαν τῆς ἀθωότητος καὶ τῶν ἁπλῶν ἀρετῶν, ὡς ἂν ἦσαν οἱ πόλεμοι, ἡ ἀνθρωποκτονία, ἡ ἀγροήθεια, ἡ ξενηλασία, οἱ λιμοὶ καὶ λοιμοί, αἱ δεισιδαιμονίαι, ἡ ἀπαιδευσία καὶ τόσαι ἄλλαι μάστιγες τῶν ἀπολιτίστων λαῶν, ὁ χρυσοῦς τῆς ἀνθρωπότητος αἰών. Προσέτι δὲ ἐπεκτείνοντες τὴν ἔρευναν ἡμῶν καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους λαούς, ἐδυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ παρ' αὐτοῖς τὴν σχετικὴν ἐνέργειαν καὶ ἰσχὺν τῶν δύο τούτων δυνάμεων. Τοῦτο δὲ πράττοντες ἐνταῦθα μὲν ἠθέλομεν ἔχει « ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ » πολλοὺς μὲν γάμους καὶ γεννήσεις, πολλὰς δὲ ἀποβιώσεις, ἤτοι ποσὸν δυστυχημάτων ἀνώτερον· ἐκεῖ δ' ὀλιγωτέρους μὲν γάμους καὶ γεννήσεις συνάμα δὲ καὶ ἀποβιώσεις ὀλιγωτέρας, ἤτοι ποσὸν δυστυχημάτων κατώτερον.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὅπως ἐξακριβωθῶσι ταῦτα πάντα, ἀπαιτεῖται, 1) μὲν ἀκριβὴς τοῦ πληθυσμοῦ ἀπαρίθμησις· καὶ 2) ἀκριβὴς τήρησις ληξιαρχικῶν βιβλίων, δι' ὧν βεβαιοῦνται αἱ γεννήσεις, οἱ γάμοι καὶ αἱ ἀποβιώσεις, ἤτοι αἱ τρεῖς κυριώτεραι ἐποχαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Τοιούτῳ τρόπῳ, πληροφορούμενοι ἐκ τῶν ληξιαρχικῶν

βιβλίων ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ ἡ σχέσις τῶν γεννήσεων πρὸς τὸν πληθυσμὸν εἶναι ὡς 1 πρὸς 22.4 ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ ὡς 1 πρὸς 36 (1), δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ἀνασταλτικὴ δύναμις εἶναι ἰσχυροτέρα ἐν Γαλλίᾳ. Ὡσαύτως δὲ γινώσκοντες ὅτι οἱ γάμοι ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ εἶναι ὡς 1 πρὸς 123 κατοίκους, ἐν δὲ τῇ Ῥωσσίᾳ ὡς 1 πρὸς 49, δυνάμεθα καὶ ἐκ τούτου νὰ πορισθῶμεν τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Γνωρίζοντες τελευταῖον ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ, 1 ἄνθρωπος ἀποθνήσκει ἐτησίως ἐπὶ 26.68, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ 1 ἐπὶ 40. 92, θέλομεν συμπεράνει ὅτι ἐν Ῥωσσίᾳ τὰ κατασταλτικὰ αἴτια εἰσὶν ἰσχυρότερα.

Εἴπον ὅτι αἱ ἀπαριθμήσεις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰ βιβλία τῶν γεννήσεων, τῶν γάμων καὶ τῶν ἀποβιώσεων, ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἐπίδρασιν τῶν δύο δυνάμεων, τῆς ἀνασταλτικῆς καὶ τῆς κατασταλτικῆς τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀλλὰ ποία πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἐνέργεια ἑκατέρας τῶν δυνάμεων τούτων; ὁποτέρα τῶν δύο τούτων ἐνεργειῶν συμφέρει νὰ ἐπικρατῇ μᾶλλον ἐν τῇ κοινωνίᾳ; εἶναι τάχα ἀδιάφορον, ἐὰν ὁ περιορισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς τῶν λογικῶν αὐτοῦ ὁρίων, ἐνεργῆται διὰ τῆς καταστροφῆς ἢ διὰ τῆς φρονήσεως καὶ σωφροσύνης; Ὄχι· καθότι ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν δὲν εἶναι τὸ νὰ συγκροτῆται αὕτη ἐκ μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων ταλαιπώρων, δυστυχῶν, καταστρεφομένων πρὸ τῆς ἀκμῆς αὐτῶν· ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν, εἶναι ἡ μακροβιότης τῶν ἀνθρώπων· καθότι συμφερώτερον εἶναι νὰ ὑπάρχωσι μᾶλλον 1000 ἔφηβοι ἡλικίας ἐτῶν 20, ἢ δι-

(1) Ἐπὶ δεκακισχιλίων κατοίκων ἐν μὲν τῇ Σαξωνίᾳ ἐγεννήθησαν κατὰ τὸ 1861, 410· ἐν Αὐστρίᾳ 409· ἐν Πρωσσίᾳ 374· ἐν Ἱσπανίᾳ 365· ἐν Σκωτίᾳ 349· ἐν τῇ Μ. Βρεττανίᾳ 344· ἐν Ὁλλάνδᾳ 322· ἐν Βελγίῳ 304· ἐν Γαλλίᾳ 268.

σχίλιοι παῖδες ἐτῶν 10, ἂν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τῶν 20 ἐτῶν; ἡ κοινωνία δὲν δύναται νὰ θρέψῃ πλέον τῶν 1000.

Ὑποτεθείσθω βοσκήσιμος τόπος χωρητικότητος 1000 προβάτων. Τὰ χίλια ταῦτα πρόβατα ἐὰν ζήσωσι 10 ἔτη θέλουσι διατρέφεσθαι ἐν τῷ βοσκησίμῳ τούτῳ τόπῳ. Ἀλλ' ἐὰν παύσωσι τοῦ νὰ ὑπάρχωσι μετὰ 5 ἔτη, ἀντικατασταθῶσι δὲ δι' ἄλλων 1000 τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον. Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, ἡ ἀντικατάστασις αὕτη δὲν εἶναι ἀδιάφορος. Εἶπον τί συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ προσθέτω ὅτι εἶναι καὶ καθῆκον ἡμῶν νὰ προσπαθῶμεν νὰ διατηρῶμεν τὰ τέκνα ἡμῶν μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν τελειοῦνται αἱ παραγωγικαὶ αὐτῶν δυνάμεις· καθότι ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται ἵνα βρέξῃ μὲ τὰ δάκρυα τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τοὺς πατρικοὺς κόλπους καὶ ματαιώσῃ κατόπιν ἕνεκα ἀώρου θανάτου, τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας τῶν γονέων του. Ἐγεννήθη ὅπως ἀνδρωθῇ, καὶ καρποφορήσῃ, ὅπως παραγάγῃ τι καινόν, ὅπως καταστῇ χρήσιμος καὶ εἰς ἑαυτόν, καὶ εἰς τὸν πλησίον του, καὶ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου, ἀνάγκη ὁ πληθυσμὸς νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα· καθότι οὕτω μόνον παρατείνεται ἡ πιθανὴ ζωὴ καὶ μέση.

§. 3. *Πιθανὴ καὶ μέση ζωή.*

Εἶπον « πιθανὴ ζωή », καὶ « μέση ζωή ». Ἀλλὰ τί ἐστι πιθανότης; Πᾶσα πρότασις θεωρουμένη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδής· ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς παρίσταται ὡς μᾶλλον ἢ ἧττον βεβαία. Ἕνεκα δὲ τούτου οἱ μαθηματικοὶ θεωροῦσι τὴν βεβαιότητα ὡς ἀριθμὸν ὁλοσχερῆ, τὰς δὲ πιθανότητας ὡς μέρη τοῦ ὅλου.

Ὑποτιθεμένης λοιπὸν τῆς βεβαιότητος ὡς μονάδος, ἡ πιθανότης ἔσεται ὡς τὸ ἥμισυ, ἡ ὁμοιαλήθεια ὡς τι περιπλέον καὶ τὸ ἠθικῶς βέβαιον ὡς ἐγγίζον τὴν πλήρη ἀλήθειαν. Ὡσαύτως δὲ ἀπὸ τοῦ ἡμιβαίου καὶ κάτω ἔχομεν τὴν εἰκασίαν, τὴν ἀμφιβολίαν, τὸ ἠθικῶς ἀβέβαιον. Τοιοῦτοι οἱ βαθμοὶ τῶν πιθανοτήτων μεταξὺ δύο ἀντιθέτων ἀληθειῶν. Λ. χ. ἐὰν ὑποθέσωμεν 30 ψηφοδέλτια ἐν μιᾷ κάλπῃ, ἐξ ὧν τὰ μὲν 20 λευκά, τὰ δὲ 10 κεχρωματισμένα, τίνα πιθανότητα ἔχομεν, ὅτι τὸ ἐξαγόμενον ἀπὸ τῆς κάλπης ταύτης ψηφοδέλτιον ἔσεται κεχρωματισμένον; $\frac{1}{3}$ πιθανότητος.

Ἐπίσης δὲ διερευνῶν τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῆς Γαλλίας καὶ παρατηρῶν ὅτι ἐκ χιλίων τέκνων τὸ ἥμισυ μόνον ἀπολείπεται μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν 33, θέλω συμπεράνει περὶ παντὸς νεογνοῦ, ὅτι ἡ πιθανὴ ζωὴ ἢ ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι θέλει ὑπερβῇ τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας του, εἶναι τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς βεβαιότητος. Ἐπὶ ὑποθέσει λ. χ., ὅτι 1 ἑκατομμύριον τέκνων γεννᾶται ἐτησίως ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὅτι τὸ μὲν $\frac{1}{2}$ ἐκλείπει μετὰ 33 ἔτη, τὰ δὲ $\frac{2}{3}$ μετὰ 45, τὸ δὲ ὅλον μετὰ 110, ἡ πιθανὴ ζωὴ θέλει ὑπολογισθῇ κατὰ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους.

Περὶ δὲ μέσης ζωῆς παρατηρῶ, ὅτι λέγοντες μέσον ὅρον ἀναπληροῦμεν τὸ ἐλλεῖπον διὰ τοῦ πλεονάζοντος καὶ ἐκ τούτου ἐξάγομεν γενικόν τι πόρισμα. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁσάκις θέλωμεν νὰ καταμετρήσωμεν τὸ ὕψος ὄρους, ἔχοντος τρία σημεῖα ὕψους, 60, 50, καὶ 40 ποδῶν, λέγομεν ὅτι ὁ μέσος ὅρος τοῦ ὕψους εἶναι ποδῶν 50, καθότι τὸ 40 ἀναπληροῦται διὰ τοῦ 60. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται καὶ περὶ πληθυσμοῦ, ὁσάκις ὑπολογίζωμεν κατὰ μέσον ὅρον τὴν θνητότητα, τὰς γεννήσεις, τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, τοὺς γάμους, ἢ τὴν ζωήν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, 1) ἐν τῇ πόλει Α,

κατὰ τὸ Α'.	ἔτος	ἀπέθανον	ἄνθρωποι	120
» Β'.	»	»	»	180
» Γ'.	»	»	»	110
» Δ'.	»	»	»	160
» Ε'.	»	»	»	130
				700

Ὅθεν $\frac{700}{5} = 140$ ἄνθρωποι ἀποθνήσκουσιν ἐτησίως (mortalité moyenne)· ἀναλογιζόμενοι δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν τεθνεώτων καθ' ὅλον τὸ ἔτος πρὸς τοὺς ζῶντας, λέγομεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἀποθνήσκει 1 ἐπὶ 45 κατοίκων.

2). Ἐν τῇ πόλει Α,

κατὰ τὸ Α'.	ἔτος	ἐγεννήθησαν	ἄνθρωποι	180
» Β'.	»	»	»	200
» Γ'.	»	»	»	220
» Δ'.	»	»	»	178
» Ε'.	»	»	»	222
				1000

Ὅθεν $\frac{1000}{5} = 200$ παῖδες γεννῶνται ἐτησίως (naissances moyennes) καὶ σχετικῶς πρὸς τοὺς κατοίκους, λέγομεν, ὅτι αἱ γεννήσεις ἐν Ἑλλάδι μέν εἰσιν 1 πρὸς 31. 45· ἐν Ἑπτανήσῳ δὲ ὡς 1 πρὸς 42.

3). Ἐν τῇ πόλει Α ἐγεννήθησαν Α παῖδες, ἀπέθανον δὲ Β. Ὅθεν

κατὰ τὸ Α'.	ἔτος	ἔμειναν	ζῶντες	Α—Β	παῖδες	60
» Β'.	»	»	»	Γ—Δ	»	65
» Γ'.	»	»	»	Ε—Ζ	»	49
» Δ'.	»	»	»	Η—Θ	»	72
» Ε'.	»	»	»	Ι—Κ	»	54
						300

Ὅθεν $\frac{300}{5} = 60$, ἤτοι τοσαύτη ἡ κατ' ἔτος αὔξησις τῶν κατοίκων· καὶ γενικώτερον κατὰ τὸ 1865 ἐγεννήθησαν μὲν ἐν Ἑλλάδι 34,871, ἀπέθανον δὲ 24,191; ἄρα ἡ ὑπέρβασις ἦτο 10,680. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὑρίσκομεν καὶ τὸν μέσον ὅρον τῶν γάμων καὶ ἀναλογιζόμενοι τὸ ποσὸν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, λέγομεν, ὅτι οἱ γάμοι εἰσὶν ὡς 1 πρὸς 142 κατοίκους.

4). Ἐν τῇ πόλει Α ἀπέθανον κατὰ τὸ

Α'. ἔτος	80	ἄνθρωποι	ἐτῶν	42,	ὅλων	τὰ ἔτη	3360
	30	»	»	35	»	»	1050
	10	»	»	28	»	»	280
Β'. ἔτος	80	»	»	54	»	»	4320
	30	»	»	61	»	»	1830
	70	»	»	52	»	»	3640
Γ'. ἔτος	80	»	»	40	»	»	3200
	10	»	»	68	»	»	680
	20	»	»	38	»	»	760
Δ'. ἔτος	80	»	»	56	»	»	4480
	70	»	»	44	»	»	3080
	10	»	»	80	»	»	800
Ε'. ἔτος	80	»	»	50	»	»	4000
	10	»	»	16	»	»	160
	20	»	»	58	»	»	1160
	20	»	»	40	»	»	800
	700						33600

Ὅθεν $\frac{33600}{700} = 48$. Τοσαύτη ἡ μέση ζωὴ (la vie moyenne).

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσῳ ἡ μὲν πιθανὴ ζωὴ εἶναι μείζων, ἡ δὲ μέση ζωὴ διαρκεστέρα, τόσῳ ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ βελτιοῦται· καθότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐλαττοῦνται τὰ καταστρεπτικὰ αἴτια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀναστέλλουσα τὴν ὑπεραύξησιν αὐτοῦ δύναμις ἐνισχύεται.

Τὸ κράτος λοιπὸν τῶν πόλεων δὲν συνίσταται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων ἀλλ' εἰς τὴν μακροβιότητα τῶν ἀνθρώπων, ἕνεκα τῆς ὁποίας αὐξάνει ἡ δραστηριότης τοῦ πληθυσμοῦ (1).

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῶν περὶ τὰς γεννήσεις καὶ ἀποβιώσεις ἀκριβῶν πληροφοριῶν γνωρίζομεν καὶ τὴν πιθανὴν ζωὴν τῶν ζώντων καὶ τὴν μέσην ζωὴν τῶν τεθνεώτων. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ὁ μέσος ὅρος οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς εἰδικὰς περιστάσεις. Πιθανὸν λοιπὸν ἡ δεῖνα πόλις, ἢ τὸ δεῖνα τμῆμα τῆς αὐτῆς πόλεως, ἢ ἡ δεῖνα κοινωνικὴ τάξις νὰ ὑπόκηται εἰς θνητότητα διάφορον. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ἡ μέση θνητότης εἶναι 1 ἐπὶ 39· ἀλλ' ἐν μὲν τῇ δωδεκάτῃ ἐνορίᾳ τῶν Παρισίων, ἡ θνητότης εἶναι 1 ἐπὶ 26, ἐν δὲ τῇ πρώτῃ 1 ἐπὶ 52. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ μέσος ὅρος ἐξάγεται ἐξ εἰδικωτέρων γινομένων, τόσῳ προσεγγίζει εἰς τὴν ἀλήθειαν (2).

§ 4. *Ἐφαρμογὴ τοῦ γενικοῦ μέσου ὅρου τῆς θνητότητος εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις.*

Ἡ θνητότης εἶπον διαφέρει κατὰ τόπους, κατὰ πόλεις, κατ' ἐνορίας, κατ' ἐπαγγέλματα· ἄρα αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι, παραδεχόμεναι τὸν γενικὸν μέσον ὅρον τῆς θνητότητος ὡς πραγματικότητα ἐφαρμοστέαν κατὰ πᾶσαν εἰδικὴν

---

(1) Ἡ παράτασις τοῦ μέσου ὅρου τῆς ζωῆς εἶναι τεκμήριον ἀκμάζοντος πολιτισμοῦ ἐνόσῳ αἱ γεννήσεις δὲν ἐλαττοῦνται· ἀλλ' ἂν ἡ παράτασις αὕτη πηγάζῃ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν γεννήσεων ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἡ κατάστασις αὕτη ἐμφαίνει ἠθικὰς καὶ κοινωνικάς τινας ἀνωμαλίας δυσεπανορθώτους.

(2) Ὁ Βιλλερμὲ παρετήρησεν ὅτι ἡ πιθανὴ ζωὴ ἐν τῇ πόλει Mulhouse εἶναι κατὰ μέσον ὅρον ἐτῶν 7 καὶ μηνῶν 6· ἀλλ' ἡ πιθανὴ ζωὴ διαφέρει ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατὰ τὴν φύσιν τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων.

περίπτωσιν ἐκτίθενται εἰς πρόδηλον ζημίαν· καθότι ἐὰν οἱ ἀσφαλιζόμενοι ὦσιν ἐκ τῆς εὐπορούσης τάξεως, ὁ μέσος ὅρος τῆς γενικῆς θνητότητος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτούς. Ὡσαύτως δὲ ὁ γενικὸς ὅρος τῆς θνητότητος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς πολίτας ἀνήκοντας εἰς τὴν ἐνδεεστέραν τάξιν· καθότι ἡ ζωὴ αὐτῶν εἶναι ὁμολογουμένως βραχυτέρα. Καὶ ὅπως σαφηνίσω ἔτι μᾶλλον τὴν πρότασιν ταύτην, παρατηρῶ ὅτι ἂν καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Μεσόγειον ἐτησίων ναυαγιῶν, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν γενικόν τινα μέσον ὅρον καὶ νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἓν πλοῖον ναυαγεῖ ἐτησίως ἐπὶ τόσων, ὁ γενικὸς οὗτος μέσος ὅρος οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τοὺς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἰδίως ναυτιλλομένους, καθότι ἐν αὐτῷ αἱ ναυαγίαι συχνότερον συμβαίνουσιν.

Ὥστε αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι ἐκτίθενται εἰς ζημίας, ἐφαρμόζουσαι τὸν καθόλου τοῦτον μέσον ὅρον εἰς τὰ καθέκαστα. Πρὸς ἀκριβεστέραν διευκρίνισιν τοῦ κανόνος τούτου ὑποτεθείσθω ἄνθρωπος κεκτημένος μὲν περιουσίαν, ἐστερημένος δὲ συγγενῶν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταδαπανᾷ ἐτησίως οὐ μόνον τοὺς ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ τόκους ἀλλὰ καὶ μέρος αὐτῆς, ὥστε ἐὰν τύχῃ μακρόβιος, κινδυνεύει νὰ στερηθῇ γηράσκων τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου τούτου, αὐτὸς μὲν ἀσφαλίζεται ἐπέκεινα τῆς δεινὸς ἡλικίας, πληρώνων ἐτησίως ἀσφάλιστρον· αἱ δὲ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι ὑποχρεοῦνται νὰ τῷ πληρώνωσι τόσα ἐνιαυσίως ἐπέκεινα τῆς ἡλικίας τῶν 50 ἢ 60 ἐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι ὑπολογίσωσι μέσον ὅρον κατώτερον τοῦ πραγματικοῦ, θέλουσιν ἀναποφεύκτως ζημιωθῇ.

Προσέτι δὲ λάβωμεν ὑπάλληλον, ἢ διδάσκαλον γραμμάτων, ἢ ἐργάτην ὅστις ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ συντηρεῖ τὴν

οἰκογένειάν του, μετὰ θάνατον δέ, δὲν ἔχει τι νὰ καταλίπῃ εἰς αὐτήν. Ὁ ὑπάλληλος οὗτος δύναται καταβάλλων ἀσφάλιστρον εἰς ἀσφαλιστικὴν ἑταιρίαν, νὰ συμφωνήσῃ, ὅτι ἐὰν ἀποθάνῃ ἐντὸς τόσου διαστήματος χρόνου, ἐντὸς 20 ἐτῶν λ. χ. ἡ ἀσφαλίζουσα αὐτὸν ἑταιρία θέλει πληρώσει ὡρισμένην χρηματικὴν ποσότητα εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὅσῳ βραχυτέρα εἶναι ἡ ζωὴ τῶν οὕτως ἀσφαλιζομένων, τόσῳ ἡ ζημία τῆς ἑταιρίας ἔσεται μεγαλειτέρα.

§ 5. *Ἐν κοινωνίᾳ εὐπορούσῃ, τὰ κενὰ τοῦ πληθυσμοῦ εὐκόλως πληροῦνται.*

Εἶπον, ὅτι ὁσάκις ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερβαίνῃ τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, ἥ τε πιθανὴ καὶ ἡ μέση ζωὴ παρατείνονται. Προσθέτω δέ, ὅτι ὁσάκις τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα ὑπάρχωσιν, οὔτε οἱ πόλεμοι, οὔτε αἱ σιτοδεῖαι, οὔτε αἱ ἐπιδημικαὶ νόσοι δύνανται ν' ἀναστείλωσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Τῷ ὄντι, ἀπεδείχθη ὅτι ὁ πληθυσμὸς δύναται νὰ διπλασιασθῇ κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν ἢ τριακονταετίαν.

Ὥστε ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας κατοικουμένης σήμερον ὑπὸ 38 ἑκατομμυρίων, δύναται ν' αὐξήσῃ μέχρι τοῦ 1895 εἰς 76 ἑκατομμύρια. Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ πόλεμος ὡσαύτως πεισματώδης, ὡσαύτως καταστρεπτικός, ὡς ὁ τῆς πρώτης Γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος διαρκεῖ εἴκοσιν ἔτη, ὅτι δὲ μία ἐθνικὴ συνέλευσις, ἢ εἷς Ναπολέων, στρατολογεῖ ἐτησίως 300 χιλιάδας νέων, τὸ ὅλον 6,000,000 ἀπολεσθέντα τότε, ἕπεται ὅτι ἡ Γαλλία, κατοικουμένη ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως ὑπὸ 26 ἑκατομμυρίων, ἔπρεπε νὰ κατοικῆται μετὰ τὴν εἰρήνην ὑπὸ 40 τουλάχιστον ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ μόλις σήμερον κα-

τοικεῖται ὑπὸ 38 ἑκατομμυρίων (1). Ἡ αὐτὴ δὲ θεωρία ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν ἐκ λιμῶν καὶ λοιμῶν ἀπώλειαν τῶν ἀνθρώπων.

Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱστορικῶν, ἡ ἐνσκήψασα νόσος τῷ 1348 ἐν Εὐρώπῃ, ἐφόνευσε τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας· ἡ δὲ Γαλλία κατῳκεῖτο τότε ὑπὸ 12 ἑκατομμυρίων· ἄρα τὰ ὑπολειφθέντα 9 ἑκατομμύρια ἐδύναντο ν' αὐξήσωσι μέχρι 36 ἑκατομμυρίων ἐντὸς 40 ἐτῶν, ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας δὲν ἀριθμεῖται τοσοῦτος σήμερον.

Συμπεραίνω ὅτι ἐκ μόνης τῆς στερήσεως ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, δύναται ν' ἀνασταλῇ ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, καθότι τὸ ἐπιγιγνόμενον χάσμα ἐκ τῶν πολέμων, λοιμῶν καὶ λιμῶν πληροῦται τόσῳ εὐκολώτερον, ὅσῳ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς μέρους τοῦ πληθυσμοῦ, οἱ ἐπιζήσαντες ἀπολαύουσιν ἀφθονώτερον τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων. Ἐὰν λοιπὸν μόνη ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως δύναται νὰ καταστείλῃ ὁριστικῶς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἂν ὁ πληθυσμὸς τείνῃ ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς ταῦτα, ὑπάρχει ὅλως ἄσκοπον τὸ νὰ προσπαθῶσιν αἱ κυβερνήσεις διὰ τεχνητῶν, οὕτως εἰπεῖν, μέσων νὰ προτρέπωσιν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, βραβεύουσαι τοὺς γάμους καὶ τὴν πολυτεκνίαν (2), καθότι ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων δὲν ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ πληθυσμοῦ

(1) Καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, οἱ πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ἧττον ὀλέθριοι· ἡ ἀπώλεια τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς Β. Ἀμερικῆς ἀνέβη εἰς 1,244,366, τοῦ δὲ Κριμαϊκοῦ πολέμου εἰς 785,091.

(2) Ὁ Κολβέρτος, ὁ Πὶτ καὶ ὁ Μέγας Ναπολέων συνεμερίσθησαν τὴν πλάνην ταύτην.

αὐξήσεως, ὁσάκις μετὰ τῶν γεννήσεων πολλαπλασιάζονται καὶ αἱ ἀποβιώσεις. Ἄλλως, αἱ πρὸς γάμον καὶ πρὸς τὴν τεκνοποιΐαν παρορμητικαὶ διατάξεις ἀποδεικνύονται ὅλως περιτταί, ἐὰν οἱ πολῖται εὐπορῶσι, καθότι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὠθεῖται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀπολαύσεις του. Ἐὰν δὲ οἱ πολῖται στερῶνται τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, διὰ τῶν πρὸς τὴν τεκνοποιΐαν παρορμητικῶν, οὐδὲν ἄλλο κατορθοῦται ἢ ἡ πρόσκαιρος τοῦ πληθυσμοῦ αὔξησις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς πλασμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα νὰ συντηρήσωμεν καὶ ἀναθρέψωμεν. Καθῆκον λοιπὸν τῶν κυβερνήσεων δὲν εἶναι ἡ περὶ τὸ π ο σ ὸ ν τῶν γεννήσεων μέριμνα, ἀλλ' ἡ πρόνοια περὶ προαγωγῆς τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς εὐζωΐας, δι' ὧν μόνον παρατείνεται ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ βελτιοῦται τὸ π ο ι ὸ ν τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ ἐπιτηδειότερα δὲ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου, εἰσὶν ἡ ἐξάλειψις τῶν φθοροποιῶν τοῦ πληθυσμοῦ αἰτίων· οἷον, ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἑλῶν, ἡ διόρυξις τῆς κοίτης τῶν ποταμῶν ἡ παρεμποδίζουσα τὰς πλημμύρας, ἡ ἀφθονία τοῦ ὕδατος, ἡ εὐθηνία τῶν σιτηρῶν, ἡ καλὴ ποιότης τῶν τροφίμων ἐν γένει, ἡ τήρησις τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων, ὁ ἐμβολιασμὸς τῶν παίδων, τὸ εὐαπόκτητον τῶν φαρμάκων καὶ τὸ εὐχορήγητον τῆς ἰατρικῆς θεραπείας, τὸ εὔωνον τῶν τεχνουργημάτων δι' ὧν οἱ ἐνδεεῖς καλύπτουσι τὴν γυμνότητά των, ἡ χρῆσις ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ ἐργάτης ἀπαλλάττεται ἀπὸ τῶν βαρέων καὶ λίαν κοπωδῶν ἔργων, ἡ ἐξάλειψις τῶν νοσωδῶν στοιχείων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῶν πόλεων, ἀπὸ τῶν σχολείων, τῶν θεάτρων, τῶν δεσμωτηρίων, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων καταστημάτων, πολλάκις στερουμένων φωτὸς, ἀέρος, προσηκούσης θερ-

μότητος ἢ καθαριότητος. Ἰδοὺ αἱ κύριαι αἰτίαι αἱ δεκατεύουσαι περιοδικῶς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖ ὅπου, ὁ μὲν λαὸς εἶναι ἐνδεὴς καὶ ἀπαίδευτος, αἱ δὲ κυβερνήσεις περὶ ἑαυτῶν μᾶλλον μεριμνῶσιν, ἢ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἀρχομένων. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τῆς δημοσίας ὑγείας, ὥστε ἐνῷ ἡ μέση θνητότης ἦτο πρότερον 1 πρὸς 30, σήμερον εἶναι 1 πρὸς 48. Ὅθεν ἡ ἐτησία φθορὰ τῶν ἀνθρώπων, ἠλαττώθη κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας χώρας ἀπὸ 1,900,000, εἰς 1,200,000, ἑπτακόσιαι δὲ χιλιάδες ἀνθρώπων σώζονται ἐτησίως.

Ὁ πολιτισμὸς λοιπὸν οὐ μόνον προάγει τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις καὶ ἀπολαύσεις καὶ ὡραίζει τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ καθιστᾷ αὐτὸν διαρκέστερον· διὸ καὶ τὸ ἀληθέστερον γνώρισμα ἀπολιτίστων λαῶν εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ πλῆθος τῶν γεννήσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ περιοδικὴ καὶ ραγδαία καταστροφὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ἕνεκα λοιμῶν καὶ λιμῶν ἢ καὶ ἄλλων αἰτίων ἐμφιλοχωρούντων εἰς ἔθνη ἀπαίδευτα καὶ κακονομούμενα.

§ 6. *Συμπέρασμα.*

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα περὶ τῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας τοῦ Μάλθου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, παρατηρῶ ὅτι αἱ δύο θεμελιώδεις βάσεις τοῦ συστήματος τούτου, ἤτοι ἡ κατὰ γεωμετρικὸν λόγον αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ κατ' ἀριθμητικὸν λόγον αὔξησις τῶν τροφίμων καὶ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, καταψεύδονται σήμερον ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καθόσον ἁπάντων σχεδὸν τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν ἡ εὐζωία καὶ ὁ πολιτισμὸς ὁσημέραι προάγονται· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ πλοῦτος αὐξάνει ταχύτερον τοῦ πληθυσμοῦ. Βεβαίως ἐὰν ἡ θεωρία τοῦ Μάλθου ἐφηρμόζετο

εἰς χώραν ὡρισμένην, πρὸ πολλοῦ μὲν καλλιεργηθεῖσαν, πλήθουσαν δὲ κατοίκων, ἄσχετον δὲ πρὸς ἄλλας χώρας καὶ ἀκοινώνητον, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἤθελε συναισθανθῇ τὰς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰς ἐκ τῆς πεπερασμένης αὐξήσεως τῶν τροφίμων δεινὰς συνεπείας· ἀλλὰ τοιαύτη χώρα δίκην λεπροῦ, οὐδεμίαν ἔχουσα συγκοινωνίαν πρὸς ἄλλα ἔθνη, ἐν τῇ φαντασίᾳ μόνον τῶν ἀσπαζομένων τὴν καθαρὰν θεωρίαν ὑπάρχει. Ὡσαύτως δὲ τὸ σύστημα τοῦ Μάλθου δυνατὸν νὰ περιβληθῇ πρακτικὴν ἀξίαν μετὰ δυσχίλια ἢ τρισχίλια ἔτη, ὅτε δηλ: ἅπασα ἡ γῆ καλλιεργηθεῖσα θέλει κατοικεῖσθαι ὑπὸ δεκακισχιλίων καὶ εἰκοσακισχιλίων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων· ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, καθ' οὓς ἡ κίνησις καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κατέστη εὐχερεστάτη, καθ' οὓς ἅπασα μὲν σχεδὸν ἡ Ἀμερικὴ ἑλκύει νέους κατοίκους, ἡ δὲ Ῥωσσία, ἡ Αὐστραλία, ἡ Ἀλγερία, κ.τ.λ. εἰσὶν ἔρημοι ἀνθρώπων, τὸ σύστημα τοῦ Μάλθου στερεῖται τῆς ἀξίας ἣν πρό τινων ἔτι ἐτῶν, πλεῖστοι συγγραφεῖς ἀπέδιδον αὐτῷ.

Θέλει τις ἴσως ἐρωτήσει, τίς ἔσεται ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅταν ἅπασα ἡ γῆ κατοικηθῇ, καὶ ἀφ' ἑνὸς μέν, ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τείνῃ εἰς νέαν τινὰ ἐπαύξησιν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου, δὲ ἡ περαιτέρω τῆς γῆς γονιμότης καταστῇ ἀδύνατος; τίς ἡ δικαιοσύνη τοῦ νόμου, καθ' ὃν ἡ μὲν γεννητικὴ δύναμις εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ διαθρεπτικὴ πεπερασμένη;

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ὅταν ἅπασα ἡ γῆ καλλιεργηθεῖσα κατοικηθῇ, ὅπως συντηρηθῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ ἀναστα λῇ ἡ περαιτέρω αὐτοῦ ἐπαύξησις, δέον ἡ ἀνθρωπότης νὰ κατέχῃ εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὰς ἀρετὰς τῶν ὁ ποίων ἡ ἀνάγκη ἀμφισβητεῖται σήμερον.

Μὴ δυσπιστῶμεν λοιπὸν πρὸς τὰς μελλούσας τύχας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πιστεύοντες εἰς τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν θείων νόμων, βαδίζωμεν μὲ σταθερὸν βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω, ὅπως ἐκπληρώσωμεν τὸν μυστηριώδη ἡμῶν προορισμόν. Πορευόμενοι δὲ τὴν εἱμαρμένην ὁδὸν, κηρύττωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ὅσῳ ὁ μὲν πολιτισμὸς προοδεύει, ἡ δὲ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος πολλαπλασιάζεται, τόσῳ ἡ μὲν ἠθικὴ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, ἡ δὲ κατ' ἄνθρωπον ὕπαρξις νόμος ἀνάγκης. Τῷ ὄντι ἐπειδὴ κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐνυπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, οἷα καὶ ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν, ἡ πόλις θέλει ἀφεύκτως διαφθαρῇ, ἐὰν προϊόντος μάλιστα τοῦ χρόνου, καὶ καλλιεργηθείσης ἁπάσης τῆς γῆς, τὸ λογιστικὸν δὲν κατισχύσῃ τῶν ἀλόγων παθήσεων καὶ τῶν ὁρμῶν, αἵτινες ἰδιάζουσιν εἰς τὰ ἄμοιρα λόγου καὶ ἐλευθερίας πλάσματα.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Διεξῆλθον τὴν περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου, τὴν περὶ ἀνταλλαγῶν, πίστεως καὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν. Πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν, ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν εἰς τὴν γενικωτέραν τῆς ἐπιστήμης ἔποψιν.

Ἴδομεν ὅτι ἡ κοινωνικὴ πλουτολογία ἐπαγγέλλεται νὰ διεξηγήσῃ πῶς καὶ διὰ τίνων ὀργάνων παράγεται ὁ πλοῦτος· πῶς δι' αὐτοῦ προάγονται αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις, καὶ πῶς ὁ πολιτισμὸς ἐν γένει προοδεύει καὶ κρατύνεται· ὥσπερ δὲ ἄνευ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς διαμορφώσεως, ὁ πλοῦτος καθίσταται πολλάκις ὄργανον καὶ ἀφορμὴ διαφθορᾶς καὶ

κοινωνικῆς ἐξαχρειώσεως, οὕτω καὶ ἄνευ πλούτου, ἀδύνατον νὰ ἀναπτυχθῶσιν αἱ πνευματικαὶ καὶ πολιτικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις· καθότι ἡ ζωὴ δὲν συνίσταται εἰς τὸ εἰδέναι μόνον καὶ βούλεσθαι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δρᾶν. Ἀλλ' ἡ πρᾶξις δὲν εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἀποτελεσματικὴ εἰμὴ ὁσάκις βοηθῆται ὑπὸ τοῦ πλούτου, ὑπὸ τῆς πολυμηχάνου, νοήμονος καὶ δραστηρίας τῶν λαῶν βιομηχανίας.

Ματαίως λοιπὸν φρονοῦσί τινες ἠθικολόγοι, ὅτι εἶναι δυνατὸν σήμερον ἔθνος, ὅσον ἀνδρεῖον καὶ φιλελεύθερον ἐὰν ᾖ, ὅσον καὶ ἂν συναισθάνηται ἐν ἑαυτῷ εὐγενεῖς παλμοὺς διὰ τὰς λαμπράς του μεγαλουργίας, ν' ἀνυψωθῇ εἰς τὴν περιωπὴν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἀποκτήσῃ πρακτικὴν ἱκανότητα, ἐὰν δὲν αὐξήσῃ τοὺς πόρους καὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐὰν δὲν ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν· καθότι διὰ μόνης τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις προάγονται, ἡ ἐλευθερία ἀκμάζει, ὁ πόλεμος εὐτυχῶς ἀποπερατοῦται καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία καὶ ἀνεξαρτησία ἐξασφαλίζονται.

Διὰ τοῦ πλούτου της, ἡ Ἀγγλία ἀνέστειλεν ἐν διαστήματι δέκα ἐνιαυτῶν τὴν κεραύνειον βίαν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τέλος διὰ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς βιομηχανίας της, διὰ τῆς ἐργατικῆς της φιλοπονίας καὶ τῆς ἀπεριορίστου κυβερνητικῆς της πίστεως, κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ καὶ κατατροπώσῃ τὸν Ἀΐαντα τῶν ἡρώων, ὅστις ἀφοῦ ἐταπείνωσε τόσους βασιλεῖς ὁ αὐτόστεπτος οὗτος βασιλεύς, ἀπέθανεν αἰχμάλωτος.

Ναὶ σήμερον οὐδὲν ἔθνος εἶναι δυνατὸν νὰ πολιτεύηται ἀξιοπρεπῶς, ν' ἀπολαύῃ πλήρους πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας, ἐὰν δὲν ἦναι πλούσιον, ἐὰν δὲν προαγάγῃ τὰς βιομηχανικὰς αὐτοῦ δυνάμεις.

Ἀλλ' ἐξυμνοῦντες τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλούτου καὶ δεικνύοντες διὰ τίνων ὀργάνων καὶ δυνάμεων, αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι δύνανται νὰ πολλαπλασιάσωσιν αὐτόν, δὲν ἐξηντλήσαμεν τὴν ὅλην ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν· καθότι ἂν ὁ παραχθεὶς πλοῦτος δὲν διενέμετο εἰς τὰ πρὸς δημιουργίαν αὐτοῦ συντελέσαντα πρόσωπα, ἂν δὲν ἀνελύετο φυσιολογικῶς εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἦτο ἀδύνατον ἡ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν φιλοπονία νὰ ὑπάρχῃ γόνιμος καὶ διαρκής, ἐπαναλαμβανομένη ἀδιαλείπτως καὶ διατηροῦσα διὰ τῆς ἐνεργείας της τὴν ὑγείαν καὶ ῥώμην τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἀλλὰ ! δυνάμει τίνων νόμων, τίνων γενικωτέρων συμβεβηκότων ἐνεργεῖται ἡ διανομὴ αὕτη ; Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐπαγγέλλεται νὰ λύσῃ ἡ περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρία, ἐρειδομένη ὡς καὶ ἡ περὶ παραγωγῆς ἐπιστήμη, εἰς τὰς ἀκραδάντους βάσεις τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ἡ κοινωνικὴ Πλουτολογία δὲν ἀσχολεῖται περὶ μόνην τὴν διεξήγησιν τῶν νόμων δυνάμει τῶν ὁποίων παράγεται καὶ αὐξάνει ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λόγων καὶ τῶν ὅρων τῆς τοιᾶς δὲ ἢ τοιᾶς δὲ διανομῆς πρὸς τὰ πρόσωπα τὰ συντελέσαντα εἰς παραγωγὴν αὐτοῦ· ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν θεωρουμένη ἡ Πλουτολογία, ἐλλόγως ἐκλήθη « κοινωνικὴ φυσιολογία ».

Βεβαίως ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι τὸ τελικὸν σκοπούμενον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' εἶναι τὸ σκοπιμώτερον ὄργανον τῆς τελειώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Ἡ σύγχρονος προαγωγὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐπιστήμης, τῆς εὐνομίας, τῆς πολιτικῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφικῆς τῶν ἐθνῶν συγ-

κοινωνίας καὶ τῆς ἐξημερώσεως ἐν γένει τῶν ἠθῶν, ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι ὁ βιομηχανικὸς ἰδίως βίος, ἡ διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτάρκεια, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συναλλαγῶν καὶ τῶν ἀλληλεθνῶν σχέσεων, ἐξηφάνισαν κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν τὰς ἐθνικὰς ἀντιπαθείας καὶ περιέστειλαν τὸ πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς, καὶ τὴν κτηνώδη βίαν, τὴν ὑποσκάψασαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὰ ἐπιφανέστερα κράτη καὶ συνεπαγαγοῦσαν τὴν κατάπτωσιν αὐτῶν.

Τῷ ὄντι ἐὰν παλινδρομοῦντες εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισε νὰ ὑποκύπτῃ ὁ μέγας τῆς Ῥώμης κολοσσός, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ παρακμὴ τοῦ Δημουβασιλέως χρονολογεῖται, ἀφ' ἧς ἡ Ῥώμη ἐκβεβακχευμένη μὲν ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς φιλαργυρίας καὶ πολυτελείας, ἐνδεὴς δὲ πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πεποιθήσεων, δημοκρατική τε καὶ αὐτοκρατορική, ἐμπαίζουσα τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' εἰς οὐδένα πιστεύουσα θεόν, στωϊκή τε καὶ ἐπικουρική, ἐπέπεσεν ὡς ἀνήμερος λῃστὴς ἐπὶ τῆς οἰκουμένης, πλουτοῦσα διὰ τῆς βίας καὶ διαρπάζουσα ὅ,τι ἄλλοι παρῆγον· ἀφ' ἧς τὰ τρόπαια τῆς νίκης καὶ αἱ πλούσιαι λεῖαι ἐπὶ τῶν δορυκτήτων λαῶν, διηύγαζον πανταχόθεν ἐντὸς τῆς πρωτευούσης τῆς οἰκουμένης· ἀφ' ἧς ἡ Ἀσία μετενεχθεῖσα οὕτως εἰπεῖν, ἐν Εὐρώπῃ, διέχεεν ἁπανταχοῦ τὰ μαγευτικά της προϊόντα, καὶ τὰ μῦρα καὶ τὰ ἀρώματά της, καὶ τοὺς πλουσίους της τάπητας καὶ τὰ σηρικά της ὑφάσματα καὶ δούλη αὐτὴ καὶ κεκρατημένη, ὑπεδούλου διὰ τῶν ἐκλελυμένων αὐτῆς ἠθῶν τοὺς κατακτητάς της.

Προσέτι δέ, ἐὰν ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισε νὰ παρεκκλίνῃ ἡ Ἱσπανία, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ παρακμὴ αὐτῆς ἤρχισεν ἀφ' ἧς αὕτη κατέστη τὸ ταμεῖον καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἧς σφαγιάζουσα ἀνηλεῶς μυ-

ριάδας ἀνθρωπίνων θυμάτων εἰς τὸν βωμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ διαρπάζουσα καὶ δημεύουσα· ὅ,τι ἄλλοι παρῆγον, ἀνήγειρε μὲ ἀσεβεῖς χεῖρας τὸν χρυσοῦν μόσχον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐπιεικίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον.

Ὁ πλοῦτος λοιπὸν δὲν εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' εἶναι τὸ σκοπιμώτερον ὄργανον τῆς τελειώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Βεβαίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χειραγωγεῖ κυρίως ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ χριστιανισμός, ἀλλ' ἡ βιομηχανία καὶ ὁ βιομηχανικὸς βίος συμπληροῖ τὸ θεάρεστον αὐτῶν ἔργον, ἐξαιρῶν ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς κοινωνίας τὰς ἐλεεινὰς ἕξεις τῆς νωθρότητος καὶ τῆς ἀργίας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς, τῶν ἀδίκων ὑπεροχῶν καὶ τῶν ἀντικοινωνικῶν προνομίων, ὃ' ὧν ἰδίως χαρακτηρίζονται τὰ βάρβαρα καὶ ἡμιπολίτιστα ἔθνη.

ΒΙΒΛΟΣ Ε'.

ΠΕΡΙ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΟΔΟΥ ΚΑΙ ΠΩΣ ΑΥΤΗ ΑΠΟΣΥΝΤΙΘΕΤΑΙ.

Ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος συνίσταται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν προσόδων τῶν ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος παραγομένων, διακρίνεται δὲ εἰς ἀκαθάριστον καὶ εἰς καθαράν· καὶ ἀκαθάριστος μὲν πρόσοδος εἶναι ἡ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ ἀρχικά τινα στοιχεῖα κεφαλαίων διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων αὕτη κατηρτίσθη· δι' ὃ ἐὰν ἐξ ὁλοκλήρου καταναλωθῇ, θέλει οὐσιωδῶς ἐλαττωθῇ ἡ ἐθνικὴ περιουσία· καθαρὰ δὲ πρόσοδος εἶναι ἡ μὴ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ κεφαλαιοῦχα στοιχεῖα, ἥτις ἑπομένως καὶ ἐὰν καταναλωθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, δὲν ἐλαττοῦται ἡ ἐθνικὴ περιουσία. Τούτου ἕνεκα, οἱ φόροι πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς μόνην τὴν καθαρὰν πρόσοδον. Ἀλλὰ καὶ ταύτην δὲν πρέπει καθ' ὁλοκληρίαν νὰ ἐξαντλῶσι, καθότι διὰ μόνων τῶν ἀποταμιευμάτων ἐπὶ τῆς καθαρᾶς προσόδου πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια καὶ αὐξάνει ἡ ἐθνικὴ περιουσία.

Ἡ ἐκτεθεῖσα θεωρία περὶ ἀκαθαρίστου καὶ καθαρᾶς προ-

σόδου δὲν συνάδει πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Say ἰσχυρισθέντος (1) ὅτι ἡ ἀκαθάριστος ἐθνικὴ πρόσοδος ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν καθαρῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, οὖσα τὸ ἄθροισμα αὐτῶν. Ὁ δὲ λόγος τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἶναι ὅτι τὸ παραχθὲν προϊὸν ὅπερ ἀποτελεῖ πρόσοδον ἀκαθάριστον, οἷον ἓν κοιλὸν σίτου, ἀποσυντίθεται εἰς τόσας καθαρὰς προσόδους· ἤτοι εἰς μίσθωμα ὅπερ πληρώνει ὁ μισθωτὴς τῷ ἰδιοκτήτῃ, εἰς μισθοὺς ἐργατικοὺς κ.τ.λ.

Ὁμολογῶ ὅτι ἅπαντα τὰ κεφάλαια τῆς βιομηχανίας ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον, ὑπὸ τὴν μορφὴν προσόδου· ἀλλ' αὕτη ἡ πρόσοδος ἀποταμιευθεῖσα ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς νέαν τινὰ παραγωγήν, περιεβλήθη τὸν χαρακτῆρα κεφαλαίου. Ὥστε ἐνόσῳ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἀφαιρεθῇ ἐκ τοῦ ἐτησίως παραγομένου ὁλικοῦ προϊόντος τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος, ἡ ἐτησία αὕτη πρόσοδος μένει ἀκαθάριστος, καθόσον περιλαμβάνει στοιχεῖα κεφαλαιοῦχα.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος ὁ Ῥόσσης (2), παρατηρεῖ ὅτι ἂν ἡ θεωρία τοῦ Σαίη ἦτο ὀρθή, ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ ἀξίωμα ὅτι « ἐκ τοῦ μηδενὸς μηδὲν παράγεται », ex nihilo nihil, εἶναι λῆρος καὶ παραλογία· καθότι ἂν ἡ ἀκαθάριστος ἐθνικὴ πρόσοδος, ἦτο τὸ ἄθροισμα τῶν καθαρῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, ἡ ἐτησία πρόσοδος τῶν ἐθνῶν παρήγετο ἄρα ἄνευ τινὸς θυσίας, ἄνευ προκαταβολῶν.

Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν τὰ ἔθνη νὰ φιλοπονῶσι καὶ νὰ παράγωσιν ἄλλως πως ἢ ὅπως ἕκαστος ἡμῶν φιλοπονεῖ καὶ παράγει; Ἡ πολιτικὴ κοινωνία θεωρεῖται ἐν γένει ἢ ὡς

(1) Τ. II σελ. 239 τῆς πραγματείας του· καὶ Μαθημάτων τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας Μέρ. Ε'. Κεφ. III, καὶ Κατηχήσεως ἐν ὑποσημειώσει σελ. 196.

(2) Τ. 2 τῆς διδασκαλίας του Μαθ. Α'.

ὁμὰς φυσικῶν προσώπων καὶ ἄθροισμά τι πραγμάτων καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων, ἢ ὡς νομικὸν πρόσωπον ἰδιαιτέραν κεκτημένον ὕπαρξιν, ἰδίας δυνάμεις.

Ἀλλ' ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην ἔποψιν, ἡ πρόσοδος τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων. Ἐὰν λοιπὸν οὐδείς ποτε ταὐτίζῃ τὴν καθαρὰν μετὰ τῆς ἀκαθαρίστου αὐτοῦ προσόδου, ἕπεται ὅτι οὐδ' ἡ κοινωνία δύναται νὰ ταὐτίσῃ αὐτάς, οὖσα τὸ ἄθροισμα προσώπων αὐτοτελῶν καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων. Ἂν λ. χ. ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου ὁ περιλαμβάνων καὶ τὸ ἀντίτιμον τῆς ἐτησίας φθορᾶς τῶν ὀργάνων ὧν ποιεῖται χρῆσιν, καὶ τὴν δαπάνην τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν, δὲν ἀπαρτίζῃ ἐξ ὁλοκλήρου καθαρὰν πρόσοδον, οὐδὲ τὸ σύνολον τῶν ἐργατικῶν μισθῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσοδος καθαρά.

Ὑπὸ δὲ τὴν ἑτέραν ἔποψιν, καθ' ἣν ἡ κοινωνία θεωρεῖται ὡς πρόσωπον νομικόν, ὡς ἑνότης πολιτική, ἐννοεῖται ὅτι αὕτη, ὡς καὶ τὰ φυσικὰ πρόσωπα, οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἄνευ κεφαλαίων καὶ προκαταβολῶν· λ. χ. ἡ Γαλλία συγκομίζει ἐτησίως 110 περίπου ἑκατομμύρια ἑκατόλιτρα σίτου· ἀλλ' ἡ πρόσοδος αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρά, καθότι τὸ $\frac{1}{5}$ αὐτῆς περιλαμβάνει κεφάλαιόν τι, ἤτοι τὴν σπορὰν τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ὡσαύτως δὲ ὁσάκις τὰ γαλλικὰ πλοῖα προσορμιζόμενα εἰς τοὺς λιμένας τῆς Γαλλίας εἰσάγωσιν ἐν αὐτῇ παντοῖα ἐμπορεύματα, τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καθαρὰ πρόσοδος, καθότι ἐν τῇ ἀξίᾳ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἐτησία φθορὰ τῶν πλοίων καὶ ἡ δαπάνη τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν κ.τ.λ.

Ἴδομεν ὅτι ἡ ἐτησίως παραγομένη ἐθνικὴ πρόσοδος πηγάζει ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, ἐκ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων τῆς βιομηχανίας, καὶ ἐκ

τῆς γῆς. Αὐξάνει δὲ ἀναλόγως τῆς δραστηριότητος τῆς ἐργασίας καὶ τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων τῶν ἐπιβοηθούντων αὐτήν. Καὶ ἐργασίαν μὲν καλοῦμεν τὴν « οἰκονομικὴν χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων »· Κεφάλαια δὲ « τὰ προϊόντα ἢ τὰ ὄργανα, ἅτινα ἀπεταμιεύθησαν πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων »· Γῆν δέ, « τὴν φυσικὴν καὶ ἄφθιτον δύναμιν, τὴν παράγουσαν μὲν καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτοφυεῖς καρπούς, ὑπαχθεῖσαν δὲ εἰς τὴν κυριότητα αὐτοῦ ».

Ὁ μὲν ποιούμενος οἰκονομικὴν χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ὀνομάζεται ἐργάτης. Κεφαλαιοῦχος δέ, ὁ κύριος προϊόντων ἢ ὀργάνων χρησίμων πρὸς ἐνάσκησιν παραγωγικῶν ἔργων. Γαιοκτήμων δέ, ὁ κύριος τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς Γῆς.

Τρία λοιτὸν τὰ κύρια πρόσωπα, τὰ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συντελοῦντα πρὸς παραγωγὴν τῆς ἐθνικῆς προσόδου, οἱ ἐργάται, οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ οἱ γαιοκτήμονες. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα καὶ τὴν κυβέρνησιν τὴν προστατεύουσαν ἁπάντων τὰ δικαιώματα κατὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης, καὶ ἐξασφαλίζουσαν τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν.

Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ τῆς διανομῆς προϊόντος εἰς παραγωγὴν τοῦ ὁποίου συνέδραμον δύο μόνα ἐκ τῶν καθόλου παραγωγικῶν ὀργάνων, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, ἢ καὶ τὰ τρία ὁμοῦ, εἰς ὁπότερον τῶν τριῶν τούτων παραγωγικῶν ὀργάνων ἀνήκει κατὰ τὸ δίκαιον, ἡ προτεραιότης ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ διανεμητέου προϊόντος; Ἀναντιῤῥήτως εἰς τὴν ἐργασίαν· καθότι ὁ ἐργάτης ἄνευ τῆς φιλοπονίας τοῦ ὁποίου καὶ τὰ κεφάλαια ἤθελον μένει νεκρὰ καὶ αἱ γαῖαι χέρσοι καὶ ἄκαρποι, ἀποφασίσας νὰ καταβάλῃ τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις πρὸς ἐκ-

τέλεσιν ἔργου χρησίμου, δικαιοῦται νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα ἐκ τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Δεύτερος δὲ ὁ κεφαλαιοῦχος ὅστις ἀντὶ νὰ καταναλώσῃ τὸν ἀποκτηθέντα πλοῦτον, μετεχειρίσθη αὐτὸν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς παραγωγικὸν σκοπόν, κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συμμετάσχῃ τοῦ διανεμητέου προϊόντος.

Περὶ δὲ τοῦ γαιοκτήμονος παρατηρῶ, ὅτι ἡ γῆ, ὡς φυσικὴ δύναμις, παράγει μὲν καρποὺς αὐτοφυεῖς καὶ ἄνευ τῆς ἀνθρωπίνης φιλοπονίας· ὁσάκις ὅμως διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν προκαλῶμεν τὴν παραγωγικὴν αὐτῆς δύναμιν, πρῶτος μὲν ὁ καταβαλὼν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, δικαιοῦται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διανομὴν τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Δεύτερος δὲ ὁ κεφαλαιοῦχος, ὁ ἐκ στερήσεων μορφώσας τὸ παραγωγικὸν αὐτοῦ κεφάλαιον. Καὶ τρίτος ὁ γαιοκτήμων, ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα, δηλ: ἀφοῦ προαφαιρεθῶσιν ἐκ τῆς παραχθείσης ἀξίας, αἱ δύο πρῶται μερίδες, αἱ ὀφειλόμεναι τῷ τε ἐργάτῃ καὶ τῷ κεφαλαιούχῳ. Τῷ ὄντι, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα, ὁ κύριος τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως, ἣν ἐκαλέσαμεν γῆν, δὲν δύναται, καθὸ τοιοῦτος, ν' ἀποκόψῃ ἐκ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου, τὰς ἀνηκούσας μερίδας τῷ ἐργάτῃ καὶ τῷ κεφαλαιούχῳ. Καθότι τούτου γενομένου, ἤτοι τῶν περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολουμένων ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, μὴ προσηκόντως ἀποζημιουμένων, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς παραγωγικαῖς ἐργασίαις, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος γῆ, οὐδέποτε θέλει καλλιεργηθῇ, ἀλλὰ θέλει μένει ἄκαρπος.

Εἶπον ὅτι ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα, ἡ καθ' αὐτὸ ἔγγειος πρόσοδος ἐκμηδενίζεται. Ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα, τοῦτο ἀνήκει τῷ κυρίῳ τῆς γῆς, καθὸ τοιούτῳ.

Ὑπεθέμεθα τὸν ἐργάτην, τὸν κεφαλαιοῦχον καὶ τὸν κτηματίαν τρία πρόσωπα ἁπλᾶ καὶ καλῶς ἀπ' ἀλλήλων

διακεκριμένα. Ἀλλὰ τοῦτο κατ' ἐξαίρεσιν μόνον εὕρηται· καθότι δὲν ὑπάρχει ἐργάτης, ὅστις ἐξασκῶν οἱανδήποτε τέχνην νὰ μὴ προσέλαβε καί τινα βιομηχανικὴν ἐμπειρίαν· καί τι στοιχεῖον τεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἤτοι ἠθικόν τι κεφάλαιον. Δὲν ὑπάρχει ἐργάτης ὅστις νὰ μὴ βοηθῆται κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς βιομηχανίας του, ὑπό τινος ὑλικοῦ κεφαλαίου. Πολλάκις δὲ ἀναφαίνονται ἐργάται πεπροικισμένοι ἐκ φύσεως καὶ μὲ φυσικόν τι προτέρημα. Καὶ τὸ προτέρημα τοῦτο, ὡς κεκτημένη φυσικὴ δύναμις, ἐξομοιοῦται μὲ τὴν γῆν. Προσέτι δέ, ὁσάκις μετὰ τῆς γῆς συνενωθῇ τι κεφάλαιον, ὁ γαιοκτήμων, ὡς τοιοῦτος, πιθανὸν νὰ μὴ ἔχῃ δικαίωμα νὰ μετάσχῃ τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα. Ἀλλὰ καθὸ κεφαλαιοῦχος, δύναται ν' ἀπαιτήσῃ μέρισμα ἀνῆκον εἰς τὸ μετὰ τῆς γῆς συστοιχειωθὲν κεφάλαιον, ὡς ἤθελεν ἀπαιτήσει μέρισμα καὶ πᾶς ἄλλος κεφαλαιοῦχος καταβάλλων προϊόντα ἢ ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν παραγωγικῆς τινος ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ ! πῶς δυνάμεθανὰ διακρίνωμεν τὸ εἰς τὴν γῆν καταβληθὲν κεφάλαιον ἀπὸ τῆς κυρίας οὐσίας; Κατὰ τὸν Σινιόρ, ἂν τὸ εἰς τὴν γῆν καταβληθὲν κεφάλαιον πηγάζῃ ἐξ ἀποταμιευμάτων προσωπικῶν τοῦ ἰδιοκτήτου, θεωρητέον τοῦτο μὲν ὡς στοιχεῖον κεχωρισμένον ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ἔγγειον πρόσοδον τοῦ ἰδιοκτήτου ὡς διαλαμβάνουσαν καὶ κέρδη ἐκ κεφαλαίου πηγάζοντα, ἢ μόνον κέρδη καὶ οὐδὲν ἕτερον. Ἂν ὅμως ὁ νῦν ἰδιοκτήτης, ἀπέκτησε τὴν κυριότητα τῆς γῆς ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου, ἢ ἐκ δωρεᾶς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ κεφάλαιον ταυτίζεται καὶ συγχέεται μετὰ τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, ἤτοι μετὰ τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως.

Ὁ Σινιὸρ διακρίνων οὕτω τὰ κεφάλαια ὡς ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῶν καὶ θεωρῶν ὡς κεφάλαια μόνα τὰ προκύψαντα ἐκ τῶν προσωπικῶν ἡμῶν ἀποταμιεύσεων, εἰσάγει αὐτογνωμόνως διάκρισιν ὅλως ἀπαράδεκτον.

Τῷ ὄντι ἐὰν 5,000 δραχμῶν καταβληθῶσιν ἐπί τινος κτήματος πρὸς ἐκτέλεσιν ὑδραυλικῶν ἔργων, ἠδυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὗται αἱ 5,000 δραχμαὶ καταβληθεῖσαι μὲν ἐκ προσωπικῶν ἀποταμιευμάτων τοῦ νῦν ἰδιοκτήτου εἰσὶ κεφάλαιον, καταβληθεῖσαι δὲ ὑπ' ἄλλου τινὸς προσώπου τοῦ ὁποίου ὁ νῦν κύριος εἶναι ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κεφάλαιον, ἀλλ' ὡς στοιχεῖον ταυτισθὲν μετὰ τῆς γῆς;

Κατὰ τὸν Ῥόσσην, ἐὰν μὲν ἡ τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου ἐνέργεια, χρήζουσα καί τινος ἀνθρωπίνης συνδρομῆς, διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, οἷον οἰκοδομῆς, μύλου, κ.τ.λ. τὸ ἕνεκα τούτου πληρωνόμενον τῷ γαιοκτήμονι μίσθωμα, ἀνήκει αὐτῷ ὡς κεφαλαιοῦχῳ μᾶλλον ἢ ὡς γαιοκτήμονι. Ἂν δὲ τὸ κεφάλαιον συνεχωνεύθη οὕτω πως μετὰ τῆς γῆς, ὥστε οὐδόλως διακρίνεται τὸ παρεπόμενον ἀπὸ τῆς κυρίας οὐσίας, θεωρητέον τὴν τῷ γαιοκτήμονι ἀνήκουσαν πρόσοδον, ὡς ἔγγειον πρόσοδον μᾶλλον, ἢ ὡς κέρδος κεφαλαίου.

Ἴδομεν τίνα τὰ πρόσωπα, ἃ κέκτηνται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συμμετάσχωσι τῶν παραχθέντων προϊόντων. Ἀλλὰ πᾶν προϊόν, ἢ ἀκριβέστερον ἡ ἀξία παντὸς προϊόντος, ἀποσυντίθεται, 1) μὲν εἰς ἐργατικὴν ἀντιμισθίαν ἕνεκα τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου καταβληθείσης φιλοπονίας, ἐὰν ὁ ἐργάτης ἦναι καὶ κεφαλαιοῦχος· ἢ εἰς ἐργατικὴν μισθοδοσίαν, ἐὰν ὁ ἐργάτης δὲν θέλῃ ἢ δὲν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως· 2) δὲ εἰς κέρδος τοῦ καταβληθέντος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίου, ἢ εἰς

τόκον, ἐὰν τὸ κεφάλαιον παρεχωρήθη ἐπὶ τόκῳ. 3) δὲ εἰς ἔγγειον πρόσοδον, ἢ εἰς μίσθωμα, ἐὰν τὸ κτῆμα ἐξεμισθώθη ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου. Καὶ τελευταῖον εἰς δημοσίους φόρους, ὧν ἄνευ οὔτε κυβέρνησις δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε ἔννομος τάξις, οὔτε βιομηχανία.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ διανέμεται ἡ ἐτησίως παραγομένη ἐθνικὴ πρόσοδος. Ἀλλ' ἐξετάσωμεν κατὰ δεύτερον λόγον τί διανέμεται μεταξὺ αὐτῶν; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου φαίνεται τὸ πρῶτον εὐχερεστάτη· καθότι τὸ διανεμητέον εἶναι τὸ παραχθὲν προϊόν. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τελεσθείσης παραγωγικῆς τινος πράξεως, τὰ παραχθέντα προϊόντα, οἷον τὰ βαμβακουργήματα, τὰ ἐριουργήματα, ἢ ὁ σίδηρος κτλ. δὲν διανέμονται αὐτουσίως, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ πρόσωπα τὰ συντελέσαντα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸ τῆς διανομῆς τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἐκτιμῶνται εἰς χρήματα ἐκποιούμενα. Τῷ ὄντι, ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων ὡς προεξηγήθη, καταμετρεῖται διὰ τοῦ νομίσματος, καὶ ἕνεκα τούτου, τὸ νόμισμα θεωρεῖται ὡς τὸ μέτρον καὶ τὸ τίμημα ἢ τὸ ἀντάλλαγμα πάσης ἀξίας· μέτρον μὲν φύσεως εὐμεταβλήτου, ἀλλὰ διατηροῦν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἐν βραχυτάτοις χρονικοῖς διαστήμασιν.

Ὅπως λοιπὸν ἀκριβολογηθῇ ἡ ἀξία τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν τὰς περιστάσεις τὰς ἐπιδρώσας ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, ἤτοι τοῦ νομίσματος, καθότι δι' αὐτοῦ ἐμφαίνεται ἡ ἀξία τῶν παραχθέντων καὶ διανεμητέων ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Παρακατιὼν θέλω ἐξετάσει καὶ τὸ τρίτον ζήτημα, περὶ τοῦ πῶς καὶ ἕνεκα τίνων συμβεβηκότων ὁρίζονται οὕτως ἢ ἄλλως αἱ μερίδες τοῦ παραχθέντος καὶ διανεμητέου προϊόντος;

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐπειδὴ τὸ ποσὸν ἢ ἡ τιμὴ τοῦ παραχθέντος προϊόντος ἐστὶν ὡρισμένη ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ὅσῳ μεῖζον εἶναι τὸ μέρισμα ἑνὸς τῶν συντελεσάντων πρὸς παραγωγὴν τοῦ διανεμητέου προϊόντος, τόσῳ τὸ τῶν ἄλλων ἔσεται ἔλασσον. Λ. χ. ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γῆ παράγῃ ἐτησίως 12 ἑκατομμ. κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, ἡ δὲ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ ἐπιβάλῃ ἐπ' αὐτῶν φόρον 7 τοῖς %, ἐπιβάλλει φόρον ἴσον τῷ $\frac{1}{10}$ τοῦ ὅλου προϊόντος, ἤτοι 1,200,000 κοιλῶν, οἱ ἐργάται, κεφαλαιοῦχοι καὶ ἰδιοκτῆται ἀντὶ 11,160,000, θέλουσιν διανεμηθῇ μόνον 10,800,000 κοιλῶν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐδόλως ἐφάπτομαι τοῦ ζητήματος, ἐὰν ὁ φόρος πληρώνηται πραγματικῶς ὑπὸ τῶν γεωργῶν ἐφ' ὧν τίθεται, ἢ ὑπὸ τῶν ἀναλωτῶν· λέγω λοιπὸν ὅτι ὅσῳ αὐξάνει τὸ μέρισμα ἑνὸς τῶν κοινωνῶν, τόσῳ σμικρύνεται τὸ τῶν ἄλλων. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐλαττουμένων μὲν τῶν μισθῶν, τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων αὐξάνουσιν, ἐὰν δὲν ἐλαττωθῇ ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων. Αὐξανομένων δὲ τῶν μισθῶν, τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦνται, ἐὰν δὲν ὑψωθῇ ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων. Σμικρυνομένων δὲ τῶν φόρων, αὐξάνουσι τὰ μερίσματα τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς ἐθνικῆς προσόδου· μεγαλυνομένων δὲ τῶν φόρων, ἐλαττοῦνται τὰ μερίσματα τῶν καθ' αὐτὸ παραγωγῶν, ἤτοι τῶν φορολογουμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΜΙΣΘΩΝ.

Ἡ ὕπαρξις μισθίων ἐργατῶν ὑπὸ πολλῶν κατεκρίθη, ἅτε καθιστῶσα τοὺς ἐργάτας οὕτως εἰπεῖν ὑποτελεῖς τοῖς κεφαλαιούχοις· οὐχ ἧττον ὅμως αὕτη ἀποδεικνύεται λυσιτελεστάτη, καθόσον ὁ ἁπλοῦς ἐργάτης ὁ ἀμοιρῶν μὲν κεφαλαίου καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐξασκήσῃ τὴν φιλοπονίαν αὐτοῦ δι' ἴδιόν του λογαριασμόν, οὐδὲ νὰ γίνῃ συνέταιρος τοῦ κεφαλαιούχου, καθότι δὲν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, ὅπως λάβῃ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως αὐτοῦ τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας του, παρέχει προθύμως τῷ ἐργολάβῳ τῷ εὐμοιροῦντι παραγωγικῶν κεφαλαίων ἐργασίαν ὡρισμένην, καὶ λαμβάνει ἀντὶ κέρδους μισθὸν προσυμπεφωνημένον· καὶ ἐὰν μὲν τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως ὦσι μεγάλα, ὁ μίσθιος ἐργάτης ζημιοῦται ἐκ τῆς συμφωνίας ταύτης, ἐὰν δὲ ἀποβῶσι μικρὰ, ὁ ἐργολάβος θέλει ζημιωθῆ μὴ συνεταιρισθεὶς μετὰ τοῦ ἐργάτου.

Ἡ μίσθωσις λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν καταστρέφει τὴν ἀρχὴν τοῦ συνεταιρισμοῦ, τοῦτο μόνον ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη δὲν εἶναι ἀείποτε ἐφικτὴ οὐδὲ ἀναγκαία. Ἀλλὰ δυνάμει τίνων ὅρων ἢ συμβεβηκότων προσδιορίζεται ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας; Τίς ὁ λόγος τῆς ἀνισότητος τῶν μισθῶν; τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσῳ σοβαρώτερον, ὅσῳ ἐκμισθίων ἐργατῶν συγκροτοῦνται αἱ ἐνδεέστεραι καὶ πολυπληθέστεραι τάξεις τῶν νεωτέρων βιομηχανικῶν ἐθνῶν, ὁτὲ μὲν καλούμεναι μίσθιοι ἢ ἐργατικαὶ, ὁτὲ δὲ ἀκτήμο-

νες ἢ θητικαί· μετὰ δὲ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, οἱ δημοκράται τῆς προτεραίας, ἤτοι οἱ σφόδρα δημοκράται, θέλοντες νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἀληθῶς πολυπαθῆ ταύτην τάξιν, ἀπεκάλεσαν αὐτὴν λαόν, ὡς ἂν οἱ μισθοῦντες τοὺς ἐργάτας, κεφαλαιοῦχοι ἢ γαιοκτήμονες νὰ μὴ ὦσι καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ μόρια ζωτικώτατα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Βεβαίως οἱ ἐκ φιλανθρωπικῶν αἰσθημάτων ἐμπνεόμενοι καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐφελκύσωσι τὴν συμπάθειαν τοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ἀκτήμονος καὶ φιλοπονωτάτης τάξεως τοῦ ἔθνους, εἰσὶν ἄξιοι μυρίων ἐπαίνων. Ὡσαύτως δὲ, ἀξίους μυρίων ἐπαίνων θεωροῦμεν τοὺς μετὰ ζήλου ἐπιδιώκοντας τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἠθοποίησιν τῶν ἐργατῶν, καὶ ἐπικαλουμένους ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐνδεεστέρας καὶ πολυπληθεστέρας τάξεως, τὴν πρόνοιαν τῶν ἀρχόντων καὶ τὴν ἀγάπην καὶ ἐλευθεριότητα τῶν πλουσίων. Ἀλλὰ ὅπως κρίνωμεν κατὰ πόσον αἱ εὐεργετικαὶ πρὸς τοὺς ἐργάτας διαθέσεις εἰσὶν σπουδαῖαι, ἢ μᾶλλον κατὰ πόσον οἱ προτεινόμενοι τρόποι περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰσὶ σκόπιμοι, ἀνάγκη πρῶτον μὲν ποδηγετούμενοι ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης νὰ γνωρίσωμεν τὰς αἰτίας δυνάμει τῶν ὁποίων προσδιορίζονται, αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται οἱ ἐργατικοὶ πόροι, καὶ δεύτερον νὰ ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους τῆς κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας τῶν ἐργατῶν.

§ 1. *Περὶ Ποικιλίας τῶν μισθῶν.*

Ἐμπρώτοις παρατηρῶ ὅτι οἱ μισθοὶ ἤτοι τὸ τίμημα τῆς ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἐργασίας, εἰσὶ ποικίλοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντες. Ἕτερος μὲν ὁ μισθὸς τοῦ ῥάπτου, ἕτερος δὲ ὁ τοῦ ἀχθοφόρου καὶ ἕτερος ὁ τοῦ διδασκάλου. Ἕτερος ὁ μισθὸς τοῦ σφυρηλατοῦντος τὸν σίδηρον, ἢ ὁ τοῦ

μεταλλευτοῦ καὶ ἕτερος ὁ τοῦ ὑφάντου. Ἕτερος ὁ τοῦ βαφέως καὶ ὁ τοῦ προσωπογράφου ἢ εἰκονογράφου· ὁ τοῦ κτίστου καὶ ἀρχιτέκτονος, ὁ τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ· ὁ τοῦ κήρυκος καὶ ὁ τοῦ ἀοιδοῦ. Τίς δὲ ὁ λόγος τῶν ποικιλιῶν τούτων; τίνα τὰ γενικώτερα συμβεβηκότα ἐξ ὧν παράγονται αἱ διάφοροι αὗται ποικιλίαι τῶν μισθῶν;

1) Αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις ὧν ὁ ἁπλοῦς ἐργάτης ποιεῖται οἰκονομικὴν χρῆσιν, εἰσὶν ἐπιδεκτικαὶ καὶ ἀσκήσεως καὶ τελειοποιήσεως. Πᾶσα δὲ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, εἶναι κεφάλαιον ταυτισθὲν καὶ συνενωθὲν μετὰ τῆς ἐργασίας. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ ἐργάτης εἶναι ἱκανώτερος καὶ δεξιώτερος, τόσῳ καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἐστιν ἀνώτερος, καθότι ἐν αὐτῷ διαλαμβάνεται καὶ τὸ ἀνῆκον κέρδος τῇ ἐπικτήτῳ τεχνικῇ δυνάμει ἣν ἀπέκτησε διὰ τῆς ἀσκήσεως ἢ τῆς ἐκπαιδεύσεως (1).

2) Προσέτι δὲ, ὁσάκις ἐργάτης ἐκπονῇ ὕλην αὐτῷ ἀνήκουσαν, οἷον ὁ ὑποδηματοποιός, ὁ βυρσοδέψης, ὁ κλειθροποιός κ.τ.λ., ἢ μεταχειρίζηται ὄργανα μὴ χορηγούμενα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότου, ἀπολαύει μισθοῦ ἀνωτέρου, ἕνεκα τῆς χρήσεως ὑλικοῦ κεφαλαίου αὐτῷ ἀνήκοντος, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγωγικῆς πράξεως.

Ὑπέρτεροι δὲ τῶν ἁπλῶν ἐργατῶν τῶν διαχειριζομένων ὑλικὰ ὄργανα καὶ ἐκπονούντων ἐν γένει τὴν ὕλην, εἰσὶν οἱ ἐργολάβοι ἢ οἱ ἐργοδόται. Αὐτοὶ ἀναλαμβάνοντες τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν καὶ ἐπιτήρησιν τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἄγουσι σκοπιμώτερον τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις πρὸς τελεσιουργίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων.

(1) Γεωργὸς ὅστις εἶναι καὶ καλὸς καὶ δόκιμος σπορεὺς λαμβάνει καὶ μισθὸν ἀνώτερον· τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τοῦ δοκίμου ἀμπελουργοῦ, τοῦ φορτιοσυσκευαστοῦ emballeur κτλ.

Ἕνεκα δὲ τούτου, ἡ βιομηχανικὴ αὐτῶν ἱκανότης καὶ ἐκπαίδευσις εἶναι πολλῷ ἀνωτέρα τῆς τῶν ἁπλῶν ἐργατῶν· ὁ μὲν ἁπλοῦς ἐργάτης, εἶναι ὁ στρατιώτης τῆς βιομηχανίας, ὁ δ' ἐργολάβος, ὁ στρατηγὸς οὗ τὸ πρόσταγμα ἀπεργάζεται τὴν ἑνότητα ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τὴν τάξιν ἐν τῇ φαινομένῃ ἀταξίᾳ. Ὁ μὲν ἐργάτης εἶναι ὁ τέκτων τοῦ βιομηχανικοῦ οἰκοδομήματος, ὁ δ' ἐργολάβος, ὁ ἀρχιτέκτων ὁ συλλαβὼν τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἐπιτηρῶν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἱκανότης τῶν ἐργολάβων, ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ μικραὶ ἐπιχειρήσεις ἐξαιρετικῶς ὑπάρχουσιν, ἕνεκα τῆς συμπυκνώσεως τῶν περιουσιῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, οἱ ἐργολάβοι τῆς ὀλβιωτάτης ἐκείνης χώρας, ὡς προϊστάμενοι εὐρυτάτων ἐπιχειρήσεων, ὑπερέχουσι πάντας τοὺς ἄλλους. Παραβάλωμεν τοὺς μικροὺς τῆς Ἑλλάδος ἰδιοκτήτας, οἵτινες περιβεβλημένοι συνάμα καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐργάτου καὶ κεφαλαιούχου διευθύνουσιν ὡς ἐργολάβοι τὴν καλλιέργειαν εὐτελοῦς ἀγροῦ, πρὸς τοὺς μισθωτὰς τῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν ἰδιοκτησιῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ θέλομεν κατανοήσει ὅτι ἡ βιομηχανικὴ τῶν ἐργολάβων ἱκανότης, καταμετρεῖται διὰ τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ μισθωταὶ οὗτοι, διευθύνοντες τὴν καλλιέργειαν εὐρυτάτων ἰδιοκτησιῶν καταβάλλουσι πολυειδῆ λιπάσματα κατὰ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν, ρυθμίζουσι τὰς ἐπισπορὰς, ἐκτελοῦσι πολυδάπανα ὑδραυλικὰ ἔργα, φροντίζουσι περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ εἴδους τῶν κτηνῶν, ποιοῦσι χρῆσιν τῶν ἐντελεστέρων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἐπαγρυπνοῦσιν εἰς τὴν συγκομιδὴν καὶ ἀποταμίευσιν τῶν καρπῶν, προνοοῦσι περὶ τῆς ἐξοδεύσεως αὐτῶν κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς κ.τ.λ., καὶ τὸ πᾶν διαπράττουσι πρὸς

τὴν σκοπιμωτέραν καὶ τελεσφορωτέραν χρῆσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἱκανότης αὕτη ἀναφαίνεται ἐκεῖ μάλιστα ἔνθα ἀναπτυχθείσης τῆς μεγάλης λεγομένης βιομηχανίας, τῆς διενεργουμένης δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, διὰ πολυπλόκων μηχανῶν καὶ διὰ πολυαρίθμων ἐργατῶν ἐκτελούντων ἔργα διάφορα, ἱδρύθησαν μεγάλα τεχνουργικὰ καταστήματα. Καθότι ὅσῳ τὰ μὲν κεφάλαια τῆς ἐπιχειρήσεως εἰσὶ πολλαπλάσια, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν μισθίων ἐργατῶν μείζων, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως κίνδυνοι μεγαλείτεροι, τόσῳ ἡ ἱκανότης τοῦ ἐργολάβου πρέπει νὰ ἦναι ἀνωτέρα. Δι' αὐτῆς, τὰ μὲν κεφάλαια ἐξοικονομοῦνται, αἱ δὲ προμήθειαι ἐπωφελῶς προσκτώμεναι ἐγκαίρως εἰσάγονται, ἡ δὲ παραγωγὴ ῥυθμίζεται κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς καὶ τὰ προϊόντα ἐπικερδῶς ἐκποιούμενα προσπορίζουσιν ἀξιόλογα κέρδη εἰς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ὁ ἐργολαβικὸς μισθὸς τὸν ὁποῖον πρέπει ἐπιμελῶς νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τοῦ κέρδους τοῦ καταβληθέντος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίου ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου, αὐξάνων ἐν γένει κατὰ λόγον τῆς βιομηχανικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ δεξιότητος, περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον, καί τι χρεωλυτικὸν ποσὸν πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ ἰσοβίου ἠθικοῦ κεφαλαίου, τοῦ διὰ πολυχρονίων κόπων καὶ προκαταβολῶν ἀποκτηθέντος· ὥστε ὁ ἐργολαβικὸς μισθός, διαφέρει καὶ ποσῷ καὶ κατ' οὐσίαν, ἀπὸ τῆς μισθοδοσίας τοῦ ἁπλοῦ ἐργάτου.

Ὁ μὲν ἐργολάβος εἶπον, εἶναι ὁ προϊστάμενος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ διέπων καὶ ἄγων σκοπιμώτερον τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις πρὸς τελεσιουργίαν τοῦ πλούτου. Ὁ δὲ ἐπιστήμων εἶναι ὁ διὰ τῶν πνευματι-

κῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἀνακαλύπτων ἢ ἀποκαλύπτων τὸ ἀληθές, τὸ δίκαιον, τὸ καλόν, ἢ τὸ χρήσιμον, ἐνὶ λόγῳ τοὺς διέποντας νόμους τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν ἁπλοῦς ἐργάτης παράγει ἐκπονῶν ἐν γένει τὴν ὕλην, καὶ διαχειριζόμενος ὑλικὰ ὄργανα· ὁ δὲ ἐργολάβος, ἐφαρμόζων τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπιστήμονος καὶ κυβερνῶν καὶ διευθετῶν τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις ἐξασκεῖ ἀνωτέρας φύσεως τελεσφορωτάτην ἐργασίαν. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, συντελῶν ἐμμέσως πρὸς δημιουργίαν ὑλικοῦ πλούτου καὶ παράγων διὰ τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἀρχὰς καὶ ἰδέας ἐπωφελεῖς, αἵτινες δημοσιευόμεναι καθίστανται κτῆμα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, δύναται δικαίῳ τῷ λόγῳ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἀμοιβήν. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἡ ἀμοιβὴ αὕτη ὡς καὶ ὁ ἐργολαβικὸς μισθός, περιλαμβάνει οὐ μόνον τοὺς τόκους τῆς καταβληθείσης δαπάνης πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ καὶ χρεωλυτικόν τι ποσὸν πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ ἰσοβίου ἠθικοῦ κεφαλαίου, ὅπερ ἀπέκτησε διὰ πολυχρονίου πνευματικῆς φιλοπονίας. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἰατρὸς ἢ νομομαθὴς ἐδαπάνησεν 20 χιλ. δραχμῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ πρέπει νὰ διαλαμβάνῃ οὐ μόνον τὸν τόκον τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἤτοι 1000 δρ. κατ' ἔτος πρὸς 5 %, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας 1000 δρ. ἀπαρτιζούσας τὸ $\frac{1}{20}$ τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅτι ἡ ζωή του δὲν θέλει παραταθῇ ἐπέκεινα τῶν 20 ἐτῶν.

Ἴδομεν τίνα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου ἐργολαβικοῦ μισθοῦ καὶ τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς τῷ ἐπιστήμονι. Ἀλλ' οἱ μισθοὶ οὗτοι, οἱ τῶν ἐργολάβων λέγω καὶ ἐπιστημόνων, ὡς καὶ οἱ τῶν ἁπλῶν ἐργατῶν, αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται

ὡς θέλει ἀποδειχθῇ, κατὰ λόγον τοῦ πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν διαγωνισμοῦ.

Μόνοι δὲ οἱ πεπροικισμένοι ἐργάται μὲ φυσικήν τινα δύναμιν ἐξαίρετον, ἧς δὲν μετέχουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰσὶν ἀνώτεροι παντὸς διαγωνισμοῦ. Τοιοῦτοι δὲ οἱ πεπροικισμένοι μὲ ἔξοχόν τι προτέρημα, ἢ οἱ λαχόντες φαντασίας, εὐαισθησίας, μνήμης καὶ ἑτοιμότητος ἐξαισίας, ὡς οἱ ποιηταί, οἱ αὐτοσχεδιασταί, ἢ οἱ ἀοιδοὶ κ.τ.λ., οὓς οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον θ ε ί ο υ ς, ἔ ν θ ο υ ς. Τῷ ὄντι, κατὰ τὸν Ἡσίοδον «Ἐκ γὰρ Μουσάων καὶ ἑκηβόλου Ἀπόλλω»νος ἄνδρες ἀοιδοὶ ἔασιν ἐπὶ χθόνα καὶ καθαρισταί . . . . . »Ὅ δ' ὄ λ β ι ο ς, ὅν τινα Μοῦσαι φιλεῦνται. Γλυκερὴ οἱ ἀπὸ »στόματος ῥέει αὐδή». Ὁ δὲ μισθὸς τῶν θείων τούτων ἀνδρῶν διαλαμβάνει καί τι στοιχεῖον ἀνῆκον εἰς φυσικήν τινα δύναμιν κεκτημένην, ἧς ὀλίγοι μετέχουσι. Τοὺς τοιούτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἄνδρας φ ύ σ ε ι π ρ ο ν ο μ ι ο ύ χ ο υ ς. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ οἱ ἀποκαλύψαντες μυστήριόν τι τῆς φύσεως, ὡς ὁ Γέννερ τὴν δαμαλίδα, ὁ Οὐὰτ τὸν ἀτμὸν κ.τ.λ. ὡς καὶ οἱ λαχόντες ἀποκλειστικοῦ τινος προνομίου.

Οἱ τοιοῦτοι ἔξοχοι καὶ προνομιοῦχοι ἐργάται ἀπηλλαγμένοι παντὸς διαγωνισμοῦ ἀπολαμβάνουσιν ὠφελήματα ἀνώτερα, ὡς καὶ οἱ κύριοι γαιῶν ἐξαιρέτου γονιμότητος, ἢ θέσεως ἐξαιρέτου, οἷον, τῶν σταφιδαμπέλων τοῦ Αἰγίου, ἢ χώρων εἰς τοὺς κόλπους τῶν ὁποίων ἐμφωλεύει χρωμίτης, σμύρις, πετρέλαιον, Πάρια μάρμαρα κ.τ.λ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν ὅτι τὸ περὶ μισθῶν ζήτημα καθίσταται λίαν πολύπλοκον, καθότι ἡ ἐργασία, ἤτοι ἡ οἰκονομικὴ χρῆσις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἥτις εἶναι φύσει πολύμορφος, ἀναδεικνύει μείζονας ἔτι ποικιλίας συστοιχειουμένη μὲ κεφάλαια ἢ μὲ

φυσικὰς δυνάμεις ἐξαιρέτους. Ἀλλ' ἐκθέσωμεν ἕτερά νινα συμβεβηκότα συνεπαγόμενα τὴν περὶ τοὺς μισθοὺς ἀνομοιότητα.

1) Τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπιτηδεύματος φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὠφελήματα ἢ ἀτοπήματα· ἤτοι τὸ ἐπίπονον ἢ τὸ ἀναπαυτικὸν τῆς ἐργασίας, τὸ ἐπικίνδυνον ἢ μὴ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς· ἢ τὸ τερπνὸν καὶ ἡδονικὸν ἢ τὸ ἀηδὲς καὶ φορτικὸν τῶν ἔργων. 2) Τὸ ἀδιάλειπτον τῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπιτηδεύματος, ἢ τὸ διαλεῖπον αὐτῆς, καὶ ἡ βεβαιότης ἢ ἡ ἀβεβαιότης περὶ τὴν εἴσπραξιν μισθοῦ σταθεροῦ καὶ ὡρισμένου. 3) Τὰ ἠθικὰ προσόντα, ὧν χρήζει ἡ ἐξάσκησις ἰδιαιτέρων ἔργων. 4) Ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανότης τῆς εὐδοκιμήσεως τῶν ἔργων.

Ἐκ πρώτης ἐπόψεως, φαίνεται δυσκατόρθωτον τὸ νὰ ὑπαχθῶσιν αἱ ποικιλίαι καὶ αἱ διαφοραὶ αὗται εἰς γενικωτέρους τινὰς κανόνας. Ἀλλ' ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, αἱ ποικιλίαι αὗται κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ὑπάρχουσι. Καθότι ἐὰν ἐρευνήσωμεν ἐπιμελῶς τὴν φύσιν τῶν εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν συμβεβηκότων, ἅτινα παρέπονται εἰς τὴν ἐξάσκησιν ἑκάστης τέχνης, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι, οἱ περὶ τὰς τέχνας ἀσχολούμενοι ἀπολαύουσι κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις, τῶν αὐτῶν σχεδὸν μισθῶν ἐ ν χ ρ ό ν ῳ κ α ὶ τ ό π ῳ ὡ ρ ι σ μ έ ν ῳ. Βεβαίως ἂν ἅπασαι αἱ τέχναι ἔχρηζον τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ τῆς αὐτῆς δαπάνης πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῶν, ἂν ἡ φύσις ἐπροίκιζε πάντας τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἀσχολουμένους μὲ τὸ αὐτὸ τάλαντον, ἂν ἅπαντες εἶχον τὴν αὐτὴν πρακτικὴν ἱκανότητα, ἢ τὴν αὐτὴν δεξιότητα, ἂν πᾶσα τέχνη παρεῖχε τὰ αὐτὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα ἢ ἀτοπήματα, συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐξασκουμένη, ἢ εἰς τὰ αὐτὰ ὑποκειμένη διαλείμματα, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχε διαφορὰ περὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέ-

λεσιν εἰδικῶν ἔργων, αἱ δὲ πιθανότητες τῆς εὐδοκιμήσεως τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων ἦσαν ἴσαι, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀπολύτου διαγωνισμοῦ, οὐδεμία ἤθελεν ὑπάρχει μόνιμος καὶ οὐσιώδης διαφορὰ περὶ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν, ἀλλ' ἅπαντες ἤθελον ἀπολαύει τῶν αὐτῶν μισθῶν, ὡς ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τῶν κοινωνιολόγων, τῶν θεωρούντων πάντας ὡς ἀριθμητικὰς μονάδας, τὴν αὐτὴν ἐχούσας πρὸς ἀλλήλας ἀξίαν. Τῷ ὄντι, ἂν ἐξ ἐργατῶν διατελούντων μὲν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, ἐξασκούντων δὲ τέχνας διαφόρους, οἱ μὲν ἀπελάμβανον μείζονα μισθοδοσίαν, οἱ δὲ ἐλάσσονα, οἱ ἐλάσσονας ἀπολαμβάνοντες μισθοὺς ἤθελον καταλίπει τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐπιχειρήσει τὰ τῶν ἄλλων, μέχρις οὗ οἱ μισθοὶ αὖθις ἐξισωθῶσιν. Οἱ μισθοὶ λοιπόν, ἤτοι τὸ τίμημα τῆς ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἐργασίας, διαφέρουσι μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ διαφέρουσι καθότι ὑπάρχουσιν ἔργα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τεχνικὰ ἢ ἐπιστημονικά, μᾶλλον ἢ ἧττον εὐχάριστα ἢ ἀηδῆ, ἐπίπονα ἢ κινδυνώδη, διαρκῆ ἢ διαλείποντα, χρήζοντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν ἠθικῶν προσόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπανίων, καὶ παρέχοντα πιθανότητας εὐδοκιμήσεως μεγαλειτέρας, ἢ μικροτέρας. Ὥστε αἱ περὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας ἀνομοιότητες, εἶνε τὸ μέτρον τοῦ ποιοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν πλεονεκτημάτων ἢ τῶν μειονεκτημάτων, ἅτινα παρέπονται ἑκάστῃ τέχνῃ κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐπιτηδευμάτων προκυπτόντων λόγων τῶν περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλιῶν. Καὶ 1) θεωρήσωμεν τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὠφελήματα ἢ ἀτοπήματα, τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῆς τέχνης προκύπτοντα.

Ἐὰν παραθέσωμεν λ. χ. τὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, ῥά-

πτου ἢ ὑφάντου ἐπιτήδευμα πρὸς τὸ τοῦ μεταλλευτοῦ, νοσοκόμου ἢ σφαγέως, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι τῶν μὲν ἡ ἐργασία καὶ ἀναπαυτικὴ καὶ ἀκίνδυνος εἶναι καὶ οὐδόλως ἀηδὴς ἢ ἀποτρόπαιος, ἐνῷ τὸ μὲν ἐπιτήδευμα τοῦ σφυρηλατοῦντος τὸν σίδηρον εἶναι ἐπίμοχθον, τὸ δὲ τοῦ μεταλλευτοῦ εἶναι καὶ ἐπίπονον καὶ κινδυνῶδες, τὸ δὲ τοῦ νοσοκόμου συνήθως μὲν ἀηδὲς, ἐνίοτε δὲ καὶ κινδυνῶδες ὁσάκις μάλιστα ἐπιπολάζῃ ἐπιδημική τις νόσος, τὸ δὲ τοῦ σφαγέως, ἢ τοῦ ἀνθρακέως ἢ τοῦ καμινοκαθαριστοῦ θεωρεῖται ἐν γένει καὶ ὡς ἀηδὲς καὶ ἀποτρόπαιον. Ὡσαύτως δὲ τὰ ἔργα τῶν περὶ τὴν οἰκετικὴν διακονίαν ἀσχολουμένων, οὔτ' ἐπαχθῆ συνήθως εἶναι οὔτ' ἐπικίνδυνα, ἐνῷ τὰ τοῦ θερμαστοῦ ἀτμομηχανῆς ἀείποτε ἐπίπονα καὶ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ὑγείαν, ἐκθέτουσι προσέτι τοὺς ἐξασκοῦντας αὐτὰ εἰς οὐ μικροὺς κινδύνους. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον ἐὰν οἱ ἐξασκοῦντες ἔργα ἐπαχθῆ, κινδυνώδη ἢ ἀποτρόπαια, λαμβάνουσι καὶ μισθοὺς ἀνωτέρους. Ἀληθὲς ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία μικροῦ ἀπολαύουσα μισθοῦ συνεπάγεται μεγάλους κινδύνους, ἀλλ' ἀναλόγως μάλιστα τοῦ μεγέθους τῶν κινδύνων τοῦ ἐπαγγέλματος αὐξάνει καὶ ἡ εὔκλεια, ἀναπτεροῦνται καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν ὑπὲρ πατρίδος προπολεμούντων, καθότι ὡς λέγουσιν οἱ φιλότιμοι Γάλλοι, ἕκαστος στρατιώτης ἐν τῇ πυριτοθήκῃ αὐτοῦ, φέρει τὸ τοῦ στρατάρχου ἀξίωμα.

2) Ἄλλαι μὲν τέχναι, συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐξασκούμεναι παρέχουσι κέρδη σταθερὰ καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἡμερήσια, ἄλλων δὲ ἡ ἐξάσκησις ὑπόκειται εἰς χρονικὰ διαλείμματα. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὰ ἔργα τοῦ κωπηλάτου καὶ βαλανέως εἰσὶ διαλείποντα, ἐνῷ τὰ τοῦ ἀρτοποιοῦ ἢ τὰ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ εἰσὶ συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτα. Ὡσαύτως δὲ, οἱ κτίσται πρὸ πάντων ἐν ταῖς βορείοις χώραις, ἠναγκα-

σμένοι νὰ διακόπτωσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ χειμῶνος, ἀποζημιοῦνται καθ' ὃν χρόνον δὲν σχολάζουσιν, ἐνῷ οἱ λεπτουργοὶ ἢ οἱ ξυλουργοὶ λ. χ. ἀδιαλείπτως ἐργάζονται καὶ μισθοδοτοῦνται.

Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ὁ λαὸς σχολάζει, οἱ δὲ ἐργάτοι ἕνεκα κακῶν ἕξεων, ἀντὶ νὰ προσεύχωνται κἂν εἰς Θεὸν, κατὰ τὰς εὐαγεῖς ταύτας ἡμέρας, παραδίδονται εἰς ἠθοφθόρον κραιπάλην καὶ εἰς ὀλεθρίας ἀσωτείας, ἐπειδὴ τὸ ἥμισυ τῶν ἐργασίμων τοῦ ἔτους ἡμερῶν οὕτως εἰπεῖν δημεύεται, οἱ μισθοὶ ὑπάρχουσιν ὑψωμένοι· καὶ οὕτω διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν μισθῶν ἀποζημιοῦται ὁ ἐργάτης, δι' ἣν βλάβην ὑφίσταται σχολάζων καὶ ἀσωτεύων τοὺς εὐτελεῖς αὐτοῦ πόρους (1).

Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὁσάκις δὲν ὑπάρχῃ βεβαιότης περὶ τὴν εἴσπραξιν μισθοῦ σταθεροῦ καὶ ὡρισμένου. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐνῷ οἱ ἡμερησίως ἐκμισθοῦντες τὴν ἐργασίαν αὐτῶν λαμβάνουσι 2 καὶ 3 δρ. καθ' ἡμέραν, οἱ ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ ὑπηρετοῦντες θεράποντες ἢ ὑπάλληλοι, λαμβάνουσι μισθὸν μετριώτερον, ἕνεκα τῆς περὶ τὴν μισθοδοσίαν βεβαιότητος.

3) Ὑπάρχουσιν ἰδιαίτερα ἔργα χρήζοντα πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἠθικῶν τινων προσόντων. Τοιαῦτα δὲ τὰ ἔργα τῶν παιδαγωγῶν, τῶν ταμιῶν, τῶν εἰσπρακτόρων, τῶν πληρωτῶν, τῶν δικηγόρων, τῶν ἰατρῶν, τῶν συμβολαιογράφων, τῶν χρυσικῶν εἰς οὓς κατατίθενται σκεύη πολύτιμα κ.τ.λ· Οἱ μετερχόμενοι τὰ ἐπιτηδεύματα ταῦτα, πρέπει ν' ἀπολαύωσι τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ὦσιν ἐγνωσμένης καὶ ὁμολογουμένης ἠθικότη-

(1) Παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, αἱ ἐργάσιμοι ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀριθμοῦνται περὶ τὰς 300.

τος, ἐνῷ ἡ ἠθικότης αὕτη δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ τοῦ διδασκάλου τῆς ὁπλασκίας ἢ τῆς ὀρχηστικῆς. Τὰ ἔργα λοιπὸν τὰ χρήζοντα ἠθικῶν προσόντων καθὸ τιμιώτερα, μᾶλλον βραβεύονται.

4) Ἄλλα μὲν ἔργα παρέχουσι μεγαλειτέρας πιθανότητας ἐπιτυχίας, ἄλλα δὲ μικροτέρας· ὅσῳ δὲ αἱ πιθανότητες αὗται εἰσὶ μικρότεραι, τόσῳ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἔργων ὑπάρχει μεγαλειτέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ ἀοιδοὶ καὶ ὑποκριταί, δυσκόλως καὶ σπανίως εὐδοκιμοῦντες, ἐξασκοῦσιν ἄλλως τέχνην λίαν ἐπιζήτητον· διὸ καὶ ὁ μισθὸς αὐτῶν μέγας. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ νομομαθεῖς, οἱ δικηγόροι δυσκόλως μὲν εὐδοκιμοῦσιν, εὐδοκιμήσαντες δὲ ταχέως ἀποζημιοῦνται δι' ἃς κατέβαλον δαπάνας πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτῶν. Οἱ συγγραφεῖς ὅμως δυσκόλως τε εὐδοκιμοῦσι, καὶ ἐὰν εὐδοκιμήσωσι σπανίως ἀποζημιοῦνται, δι' οὓς κατέβαλον κόπους συγγράψαντες. Οἱ ἀναλωταὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων παρ' ἡμῖν μάλιστα εἰσὶν εὐάριθμοι· καὶ οἱ συγγραφεῖς φέροντες εἰς φῶς, ὅ,τι διὰ πολυχρονίου μελέτης καὶ οὐ μικρᾶς δαπάνης παρήγαγον, ἀποβλέπουσι μᾶλλον πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀγαθὴν τῶν ἀνθρώπων γνώμην, ἢ τρὸς τὴν ἀπόκτησιν ὑλικῶν ἀπολαύσεων (1). Τὰ αὐτὰ δὲ λέγω καὶ περὶ ἀρτισυστάτων ἀποικιῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων· καθότι δυσκόλως οἱ ἐργάται παραιτοῦνται ἔργων τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ παρ' αὐτῶν ἐξασκούμενα, προσπορίζουσιν αὐτοῖς

(1) Ὁ Blanqui παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες βραβεύονται συνήθως δι' εὐτελοῦς στεφάνου· ἱκανοποιοῦνται δὲ μόνον ὁσάκις ἡ κοινωνία ἀποδίδῃ αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν τιμήν. Ἐν τῇ ἐλευθεριότητι τῆς διανοίας των, μεταδίδουσι τοῖς πᾶσι τὰς γνώσεις των· ἐξομοιοῦνται δὲ οὕτω μὲ τὸ φῶς ἐξ οὗ πάντες διαφωτίζονται, χωρὶς κἂν νὰ εὐχαριστήσωσιν ἐπὶ τῷ εὐεργετήματι τούτῳ, τῷ Θεῷ.

βεβαίους καὶ σταθεροὺς πόρους, ὅπως ἐγκατασταθῶσιν ἐν χώρᾳ ἀρτιπαγεῖ, ἢ ὑπερετήσωσιν εἰς καινοφανῆ ἐπιχείρησιν τῆς ὁποίας ἡ ἐ π ι τ υ χ ί α εἶναι ἄ δ η λ ο ς. Διὰ μόνων λοιπὸν τῶν ὑψηλῶν μισθῶν, αἱ καινοφανεῖς ἐπιχειρήσεις καὶ αἱ ἀρτιπαγεῖς ἀποικίαι ἐφελκύουσιν ἐργάτας.

Περὶ πάντων δὲ τούτων παρατηρῶ ἤδη, ὅτι αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλίαι τῶν ὁποίων τοὺς ἰδιαιτέρους λόγους ἐξήγησα ἀνωτέρω, διέπονται ἄλλως ὑπὸ τοῦ γενικωτέρου νόμου, τοῦ ρυθμίζοντος πάσας τὰς ἀξίας, τοῦ περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως λέγω νόμου, ἤτοι τῆς σχέσεως τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν πρὸς τὴν προμήθειαν τῆς ἀγορᾶς. Καὶ τῷ ὄντι αἱ τεχνικώτεραι, αἱ μᾶλλον ἀηδεῖς, ἐπίμοχθοι καὶ κινδυνώδεις ἐργασίαι, αἱ ἐκ διαλειμμάτων ἐξασκούμεναι, αἱ χρήζουσαι ἠθικῶν προσόντων, αἱ παρέχουσαι ὀλίγας πιθανότητας εὐδοκιμήσεως, ὡς «μᾶλλον ἐπιζήτητοι καὶ σπανιώτεραι, καὶ μᾶλλον τιμῶνται». Ὥσπερ δὲ ἡ ἐργασία ἐ ν γ έ ν ε ι, σπανιωτέρα οὖσα καὶ μᾶλλον ἐπιζήτητος ἀπολαύει μείζονος ἀμοιβῆς, οὕτω καὶ ἕκαστον εἶδος ἐργασίας, καθόσον ὑπάρχει μᾶλλον ἐπιζήτητον ἢ δυσαπόκτητον, ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, ἀπολαύει καὶ μισθοῦ ἀνωτέρου. Καὶ τοὐναντίον, ὁ μισθὸς προσώπων, οἷον τῶν γυναικῶν, αἵτινες εἰς εὐάριθμα ἀσχολούμεναι ἔργα ἐντὸς στενοτέρου κύκλου διαγωνίζονται προσαλλήλας, ἢ ἔργων τὰ ὁποῖα πλεῖστοι δύνανται νὰ ἐκτελέσωσιν, εἶναι συνήθως εὐτελής. Ἄλλως δὲ ἐπαναλέγω, ὅτι αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλίαι κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ὑπάρχουσι, καθότι ἂν ἅπαντα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα τὰ αὐτὰ εἶχον προσόντα, οὐδεμία ἤθελεν ὑπάρχει μόνιμος καὶ οὐσιώδης διαφορὰ περὶ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθέρας βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ.

§ 2. *Οἱ μισθοὶ διακρίνονται εἰς πραγματικοὺς καὶ χρηματικοὺς, εἰς ἀναγκαίους καὶ εἰς ἀγοραίους.*

Ἴδομεν ὅτι αἱ περὶ τὴν μισθοδοσίαν ποικιλίαι τῶν ὁμοφυῶν καὶ ὁμοειδῶν ἔργων, κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ὑπάρχουσιν. Ἀλλὰ τίνες οἱ παρὰ τῶν οἰκονομολόγων καλούμενοι πραγματικοὶ καὶ χρηματικοὶ μισθοί; Ἐμπρώτοις παρατηρῶ ὅτι διὰ μὲν τοῦ πραγματικοῦ μισθοῦ ἐμφαίνεται «τὸ ποσὸν τῶν χρησίμων πραγμάτων ἅτινα ὁ ἐργάτης ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀποκτᾷ διὰ τοῦ πληρωθέντος αὐτῷ τιμήματος τῆς ἐργασίας»· διὰ δὲ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ, «τὸ εἰς χρήματα τῆς ἐργασίας τίμημα». Βεβαίως ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ὀλίγον σπουδαία ἐφαρμοζομένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὡρισμένῳ, καθίσταται ὅμως σπουδαιοτάτη, προκειμένου λόγου περὶ διαφόρων χρόνων καὶ τόπων. Τοιούτῳ τρόπῳ γνωρίζοντες τί δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν σήμερον ἐν Ἀθήναις, διὰ χρηματικοῦ μισθοῦ δρ. 2 ½, θεωροῦμεν πάντῃ περιττὸν νὰ διακρίνωμεν τὸν πραγματικὸν ἀπὸ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ, καθότι ἐκ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ εἰκάζομεν καὶ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ὁηλ. δυνάμεθα ὁπωσοῦν ἀκριβῶς νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ποσὸν τῶν χρησίμων πραγμάτων, ἅτινα ἀντὶ 2 ½ δραχμῶν ἀποκτῶνται σήμερον ἐν Ἀθήναις. Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ χρηματικοῦ μισθοῦ τοῦ ἀποδιδομένου τοῖς ἐργάταις ἐν διαφόροις τόποις, οἷον, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἢ ἐν διαφόρ.ος χρόνοις, ἤτοι κατὰ τὸ 1832, καὶ κατὰ τὸ 1868 δὲν πρέπει ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς οὕτως εἰπεῖν ἀναλογίας τῶν χρηματικῶν τούτων ποσοτήτων νὰ κρίνωμεν καὶ περὶ τῆς σχετικῆς εὐζωίας τῶν ἐργατῶν καθ' ἑκατέρας τὰς χώρας, ἢ τὰς ἐποχὰς ταύτας· καθότι πιθανώτατον ὅτι διὰ μισθοῦ 2 ½ δραχμῶν ἐν Ἑλλάδι, προσπορίζομαι πλειότερα χρήσιμα πράγματα ἢ

διὰ 2 ½ δρ. ἐν Ἀμερικῇ· πιθανώτατον ὅτι διὰ μισθοῦ 1 ½ δραχ. ἀπεκτῶντο κατὰ τὸ 1833 ἐν Ἀθήναις, πλειότερα πράγματα ἢ σήμερον διὰ τοῦ μισθοῦ δραχ 2 καὶ ½. Ἄλλως ὅμως, σύμφημι ὅτι κατὰ τὴν περὶ μισθώσεως τῆς ἐργασίας σύμβασιν, ὑπάρχει ἐντελῶς ἀδιάφορον εἰς τὸν ἐργάτην, ἐὰν ὁ μισθὸς πληρώνηται εἰς χρήματα καὶ ἐὰν ἡ χώρα ἀφθονῇ ἢ σπανίζῃ χρημάτων κ.τ.λ. διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ ἐργάτης ἐκμισθῶν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἀποβλέπει πρὸς μόνον τὸ πραγματικὸν αὐτῆς ἀντάλλαγμα. Διὰ τοῦ πραγματικοῦ μισθοῦ προσδιορίζεται τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας· ἀλλὰ τίς πρέπει νὰ ἦναι ὁ πραγματικὸς οὗτος μισθός; Ὁ ἐπαρκῶν εἰς τὰς χρείας τοῦ ἐργάτου. Πρὸς ἀκριβεστέραν λοιπὸν διάγνωσιν τῆς ἐπαρκούσης μισθοδοσίας, οἱ οἰκονομολόγοι διακρίνουσι «τὸν φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον μισθὸν, ἀπὸ τοῦ ἀγοραίου τιμήματος τῆς ἐργασίας». Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἀγοραίου τιμήματος τῆς ἐργασίας, ὁρίζεται ἡ ἀξία αὐτῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· περὶ δὲ τοῦ ἀναγκαίου ἢ φυσικοῦ μισθοῦ, ὁ Ῥικάρδος ἀποφαίνεται, ὅτι «ὁ φυσικὸς ἢ ἀναγκαῖος τοῦ ἐργάτου »μισθὸς, εἶναι ὁ ἐπαρκῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, ὁ δι' οὗ, »οὔτε αὐξάνει οὔτε ἐλαττοῦται ὁ ὑπάρχων ἀριθμὸς τῶν »ἐργατῶν».

Ἀλλ' ἐὰν θελήσωμεν δυνάμει τοῦ κανόνος τούτου νὰ προσδιορίσωμεν τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας, θέλομεν ἀμέσως ἀναγνωρίσει τὰς περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης δυσχερείας. Τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι αἱ χρεῖαι μεταβάλλονται κατὰ τόπους καὶ χρόνους, κατὰ τὰ φῦλα ἢ τὴν ἡλικίαν καὶ ἕνεκα ἑτέρων συμβεβηκότων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἕτεραι μὲν αἱ χρεῖαι τοῦ Ἄγγλου ἢ Γάλλου, ἕτεραι δὲ αἱ τοῦ Ἰρλανδοῦ ἢ τοῦ Ἰνδοῦ, ἕτεραι δὲ αἱ τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεως, αἱ τοῦ πρεσβύτου καὶ νεανίου, αἱ τοῦ

ἐγγάμου καὶ ἀγάμου, αἱ τοῦ πατρὸς ἑνὸς ἢ πολλῶν τέκνων κ.τ.λ. Ὅπως λοιπὸν γνωρίσωμεν ἐὰν ὁ μισθοδοτούμενος ἐργάτης ἀπολαύῃ τοῦ κατὰ τὸν Ῥικάρδον ἀναγκαίου καὶ φυσικοῦ μισθοῦ, πρέπει πρῶτον μὲν ἐπιμελῶς νὰ ἀκριβολογήσωμεν πάντα τὰ ἀνωτέρω συμβεβηκότα· δεύτερον δὲ, πρὸς ἀκριβεστέραν τοῦ ζητουμένου διάγνωσιν, ν' ἀναγάγωμεν τὸν χρηματικὸν εἰς πραγματικὸν μισθὸν, διερευνῶντες ἐὰν σήμερον τὰ διὰ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ 2 $\frac{1}{3}$ δρ. ἐν Ἀθήναις ἀποκτώμενα, «ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν τῆς δεῖνος τάξεως ἐργατῶν ;» Τούτων δὲ γενομένων, ἀνάγκη ὅπως προσδιορίσωμεν μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου μισθοῦ, 1) μὲν νὰ διαλάβωμεν ἐν αὐτῷ τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν τοῦ ἐργάτου· 2) δὲ τὴν τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀνακαινίσεως δαπάνην τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης αὐτοῦ 3) δὲ τὰ τῆς διατροφῆς ἑνὸς ἢ δύο τέκνων, δι' ὧν παρατεινομένης οὕτως εἰπεῖν τῆς ὑπάρξεως τῶν γεννητόρων διαιωνίζονται αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις. Τῷ ὄντι ἡ σωματικὴ τοῦ ἐργάτου μηχανὴ προϊόντος τοῦ χρόνου παρακμάζει καὶ φθείρεται. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπογονίας αὐτοῦ, αἱ θνήσκουσαι τῆς κοινωνίας δυνάμεις ἀδιαλείπτως ἀνανεοῦνται καὶ ἡ μὲν ζωὴ διαδέχεται οὕτω τὸν θάνατον, ἡ δὲ νεότης τὴν παρακμὴν καὶ τὸ γῆρας. Τελευταῖον δὲ ἐν τῷ ἀναγκαίῳ καὶ κανονικῷ μισθῷ, ἀνάγκη νὰ περιλάβωμεν ἀποταμίευμα δι' οὗ ἀσφαλίζονται ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ, ἐν περιπτώσει κρίσεως ἐμπορικῆς ἢ κοινωνικῆς, ἐπιδημικῆς νόσου ἢ σιτοδείας. Τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο δυνάμεθα ἄλλως νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὡς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν ἀφ' ἧς ὁρμώμενος ὁ ἐργάτης θέλει δυνηθῇ προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ προαχθῇ ἐπὶ τῆς βιομηχανικῆς κλίμακος, ἧς τὴν κατωτάτην κατέχει βαθμίδα· καθότι πᾶς ἐργάτης φι-

λοπονῶν καὶ ἀποταμιεύων καθίσταται κεφαλαιοῦχος.

Τοιαῦτα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου μισθοῦ. Ἐξ αὐτῶν καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ὁ ἀναγκαῖος μισθὸς ταὐτίζεται τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ τῆς ἐργασίας. Ὁσάκις λοιπὸν αὐτὸς ἦναι ἀνεπαρκὴς, ἢ ἀποκόπτεται καὶ κολοβοῦται, ἕνεκα τῶν κακῶν ἕξεων τοῦ ἐργάτου, ἢ τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀπερισκεψίας αὐτοῦ, ἢ κοινωνικῶν συμβεβηκότων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως αὐτοῦ, ἡ ἐργατικὴ τάξις ταλαιπωρεῖται, κακουχεῖται καὶ κατὰ μικρὸν φθείρεται ἢ μεταναστεύει. Τὸ δὲ χείριστον πάντων εἶναι, ὅτι ὁ ἐργάτης στερούμενος τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων ἐξαχρειοῦται καὶ ἐκφαυλίζεται, καθότι ἐκ τῆς πολυχρονίου πείρας ἀπεδείχθη, ὅτι ὅσῳ ἐρημοῦνται τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ τεχνουργεῖα, τόσῳ πληθύνονται τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὰ δεσμωτήρια. Τοὐναντίον δέ, ὁσάκις ὁ πραγματικὸς μισθὸς τοῦ ἐργάτου, ἦναι ἀνώτερος τοῦ ἀναγκαίου τιμήματος τῆς ἐργασίας, καὶ ἡ ὑλικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, καὶ πνευματικῶς οὗτοι προάγονται, καὶ ἡ κοινωνία ἀπολαμβάνει τὰ ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας, ὧν ἄνευ καὶ ἡ ἐλευθερία ἐκμηδενίζεται καὶ ἡ βιομηχανία καταπίπτει.

Ὁ ἀναγκαῖος μισθὸς εἶπον εἶναι ὁ δι' οὗ συντηρεῖται ὁ ἐργάτης. Ἀλλὰ δυνάμει τίνος νόμου, τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζεται ἑκάστοτε ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, ἤτοι ὁ ἀγοραῖος μισθός;

Ἐμπρώτοις παρατηρῶ, ὅτι τὸ ἐκ τῆς φιλοπονίας τοῦ ἐργάτου παραγόμενον, ἐστὶν ἀείποτε ἀνάλογον πρὸς τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ τὴν ἐπιδεξιότητα αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἱκανότητά του πρὸς τὸ χρῆσθαι οἰκονομικώτερον τὰς δυνάμεις. Ἀλλ' ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, ὁρίζεται κατὰ μέσον ὅρον ἐκ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν στοιχείων τῆς

ἀγορᾶς, καθότι ὅσῳ ἡ προσφερομένη ἐργασία εἶναι ἀφθονωτέρα, τόσῳ καὶ οἱ μισθοὶ σμικρύνονται. Τοὐναντίον δὲ ὅσῳ ἡ ἐργασία ἧττον προσφέρεται, τόσῳ οἱ μισθοὶ ὑψοῦνται.

Πρό τινων ἐτῶν ἐν Καλλιφορνίᾳ καὶ Αὐστραλίᾳ, οἱ μισθοὶ ἦσαν μέγιστοι οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἀλλὰ καὶ διότι ἕκαστος ἐργάτης καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ τῆς χρυσολογίας δὲν ἐξεμίσθου τὴν ἐργασίαν του, ἀλλ' εἰργάζετο δι' ἰδιόν του λογαριασμόν. Ὥστε ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας δὲν ὁρίζεται ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ ἀναλόγως τῆς καταβαλλομένης ὑπὸ τοῦ ἐργάτου φιλοπονίας· καθότι ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν διαθεσίμων ἐργατῶν, οὐχὶ δὲ ὁ πληθυσμὸς ἐν γένει, ὡς τινὲς πλημμελῶς ἀπεφήναντο ἦναι ὑπέρμετρος, ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ἀναγκαίως ἐλαττοῦται, εἰ καὶ οἱ ἐργάται καταβάλλωσι μείζονα φιλοπονίαν πρὸς συντήρησιν αὐτῶν. Παρ' ἡμῖν, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ εἰσὶ ὑψωμένοι ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐπικρατούσης πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας, ὁ γεωργὸς περιβεβλημένος συνάμα καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἰδιοκτήτου, τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἐπιμελητοῦ, φιλοπονεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, οὐδόλως ἐκμισθῶν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην καίτοι λαμβάνων ἀνώτερον μισθὸν, δὲν εἶναι φιλοπονώτερος τοῦ Βέλγου, τοῦ Ἄγγλου ἢ τοῦ Γερμανοῦ.

Διατυπῶν δὲ ἀκριβέστερον τὴν ἀρχὴν ταύτην λέγω, ὅτι «οἱ μισθοὶ αὐξάνονται καὶ ἐλαττοῦνται κατ' ἀντιπε»πονθότα λόγον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσφερομένων ἐργα»τῶν, καὶ κατ' εὐθὺν λόγον τοῦ ποσοῦ τῆς ζητουμένης »ἐργασίας, ἢ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν πρὸς μί»σθωσιν ἐργατῶν ὡρισμένων». Τῷόντι ὑποτιθέμενος ὅτι

τὸ διανεμητέον ποσὸν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν, εἶναι ὡρισμένον καὶ ἀμετάβλητον, λέγω ὅτι «ὅσῳ τὰ διανεμηθησόμενα πρόσωπα τὸ ποσὸν »τοῦτο εἰσὶ πλειότερα, δηλ· ὁ διαιρέτης εἶναι μεῖζων, τόσῳ »τὸ μέρισμα ἑκάστου αὐτῶν, ἤτοι τὸ πηλίκον ἔσεται ἔλασσον· Ἔσεται δὲ μεῖζον, ἐλαττουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν »διανεμηθησομένων αὐτὸ προσώπων, ἤτοι σμικρυνομένου »τοῦ διαιρέτου».

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν χρήζει πλειοτέρων ἐξηγήσεων, ὡς αὐταπόδεικτον (1). Ὁ Κόδδεν, ὁ ἐμπήξας πρό τινων ἐτῶν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς ἀριστοκρατικῆς Ἀγγλίας, τὴν κραταιὰν σημαίαν τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τέλος ἠναγκάσθη νὰ καταταχθῇ καὶ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις, ὁ ἐπιτεθεὶς ἔπειτα μετὰ τῆς αὐτῆς παῤῥησίας καὶ καρτερίας, κατὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ ἀπαιτήσας θαῤῥαλέως τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὁ Κόδδεν, ἡ κοπὶς αὕτη τῶν ἀριστοκρατικῶν προνομίων, διετύπωσεν ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ ζωηροτάτης εἰκόνος, τὸ ἀνωτέρω ἀξίωμα εἰπὼν ὅτι «οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι μὲν »ὁσάκις δύο ἐργάται ἐπιζητῶσιν ἕνα κεφαλαιοῦχον· ἀνα»βιβάζονται δέ, ὁσάκις δύο κεφαλαιοῦχοι ἐπιζητῶσιν ἕνα »ἐργάτην».

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργάται διὰ τῶν κεφαλαίων μισθοδοτοῦνται, ἡ αὔξησις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς αὐτῶν τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, διαφέρει τὰ μέγιστα εἰς τοὺς ἐργάτας. Κα

---

(1) Ὑποθέσωμεν ὡρισμένον ἀριθμὸν στρατιωτῶν φρουρούντων ἔν τινι φρουρίῳ, ὡς καὶ ὡρισμένον ποσὸν τροφίμων πρὸς συντήρησιν αὐτῶν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ αὔξησις τῶν εἰρημένων στρατιωτῶν θέλει ἀναγκαίως ἐλαττώσει τὴν μερίδα ἑκάστου, ἐκτὸς ἐὰν ἐπέλθῃ ἔξωθεν αὔξησίς τις περὶ τὸ ποσὸν τῶν τροφίμων.

θότι ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ μὲν πληθυσμὸς ἔμεινε στάσιμος, τὰ δὲ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ μισθοὶ θέλουσιν ὑψωθῇ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ δύνανται μὲν νὰ ἀποβροφήσωσι τὴν ἔγγειον πρόσοδον, οὐχὶ δὲ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων, καθότι οὕτω τὰ παραγωγικὰ ἔργα ἤθελον περισταλῇ μὴ ζωογονούμενα ὑπὸ τῶν κεφαλαίων. Αἱ δύο λοιπὸν αὗται τάξεις τῶν κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν, δὲν διάκεινται εἰς κατάστασιν πολεμίαν πρὸς ἀλλήλας, ὡς κηρύττουσιν οἱ κοινωνιολόγοι. Organisation du travail par Louis Blanc. Essai sur les relations du Capital et du travail par M. Dupont-Wite). Ἀπ' ἐναντίας τὰ συμφέροντα ἀμφοτέρων εἰσὶν ἀλληλένδετα. Ἡ εὐπορία τῶν κεφαλαιούχων εἶναι τῶν ὧν ἐκ ἄνευ πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν· καὶ παρ' ἡμῖν δέ, ὁσάκις οἱ ἰδιοκτῆται στερούμενοι κεφαλαίων δὲν δύνανται νὰ καλλιεργήσωσι προσηκόντως τὰ κτήματα αὐτῶν, ἡ ἐργασία ἐκπίπτει τῆς ἀξίας της καὶ οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται.

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων συνάγεται ὅτι, τὸ ζήτημα ἐὰν ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνῃ ταχύτερον τῶν κεφαλαίων, ἢ ὁ πλοῦτος ταχύτερον τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι σπουδαιότατον. Καθότι, ἐὰν ἀληθῶς ὁ πληθυσμὸς τείνῃ εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάζηται ταχύτερον τοῦ πλούτου, ἡ δὲ κοινωνία στερῆται τῶν ἠθικῶν μέσων πρὸς περιστολὴν τοῦ ὑπεραυξάνοντος πληθυσμοῦ, αὕτη κινδυνεύει νὰ περιπέσῃ εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, συναισθανομένη χρείας ἃς δὲν δύναται νὰ θεραπεύσῃ.

Ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἄφευκτον τῆς ὑπαραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τῆς μεγάλης προσφορᾶς τῆς ἐργασίας, εἶναι ἡ ὑπεροχικὴ, οὕτως εἰπεῖν, θέσις τῶν κεφαλαιούχων πρὸς τοὺς ἐργάτας καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν ἐργατῶν μισθῶν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὸ εἶδος

τῶν κεφαλαίων, ἅτινα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, καθόσον ἅπαντα τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια, ἢ ἅπας ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν χρησιμεύουσιν εἰς μίσθωσιν ἐργασίας· ἡ ἐργασία ζητεῖται καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῶν μεταμορφωτῶν μόνον ἢ κυκλοφορούντων κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν ὡρισμένων· ἤτοι τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ἢ τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων ἀναλωμάτων, ἀπαρτιζόντων τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐργατῶν. Λέγω δὲ ὅτι ἡ ἐργασία ζητεῖται καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν ὡρισμένων, οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ πλούτου ἢ τῶν κεφαλαίων ἐν γένει, καθότι ἅπας ὁ ὑπάρχων πλοῦτος ὡς καὶ ἅπας ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς, δὲν ἐπιδρᾷ ἀμέσως ὡς ἐρρέθη, ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας. Τῷ ὄντι, πολλοὶ ἰδιοκτῆται ὄντες κύριοι κτημάτων, ἐφ' ὧν κατέβαλον ἀδρὰ κεφάλαια ἐλλόγως θεωροῦνται ὡς πλούσιοι· ἀλλὰ στερούμενοι κινητῶν κεφαλαίων καὶ πίστεως, δὲν δύνανται νὰ μισθώσωσιν ἐργάτας, ἢ νὰ ἀποκτήσωσιν ἐργασίαν ἀντὶ χρημάτων, ἢ τροφίμων καὶ ἑτέρων ἀντικειμένων ἀναγκαιούντων τοῖς ἐργάταις· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ τεχνουργικὰ καταστήματα, μετὰ τῶν ἐμψύχων καὶ ἀψύχων αὐτῶν ὀργάνων, καὶ τὰ πλοῖα ἔθνους ναυτικοῦ, ἀποτελοῦσιν ὡς ἀμεταμόρφωτα κεφάλαια τὴν κυριωτέραν μερίδα τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἀλλ' ἄνευ κινητῶν κεφαλαίων καὶ πίστεως, ἀδύνατον νὰ μισθωθῶσιν οἱ πρὸς ἐνέργειαν καὶ κίνησιν αὐτῶν ἀπαιτούμενοι ἐργάται.

Ἄλλως παρετηρήθη, ὅτι ἐνίοτε ὁ μὲν πλοῦτος ἐν γένει ἐλαττοῦται, ταυτοχρόνως δὲ ἡ ζήτησις τῆς ἐργασίας αὐξάνει, ὡς τοῦτο συνέβη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ὁ μὲν πλοῦτος κατεστρέφετο, ἐν μέ-

σῳ τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κλύδωνος, ἡ δ' ἐργασία ὑπῆρχε πολυζήτητος, ἕνεκα τῶν μεγάλων προπαρασκευῶν ἔθνους ἀλειφομένου εἰς πόλεμον, καθ' ὅλων τῶν βασιλευομένων ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης. Λέγω λοιπὸν ὅτι ὅσῳ ζητεῖται ἡ ἐργασία, τὰ δὲ ἐν ἐνεργείᾳ κεφάλαια, τὰ ὡρισμένα πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν, πολλαπλασιάζονται, τόσῳ αὐξάνει καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας. Ἐκ τούτου μάλιστα ἐξηγεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ ἀστικοὶ μισθοὶ εἰσὶν ἀείποτε ἀνώτεροι τῶν ἀγροτικῶν· ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς συμφορήσεως καὶ ἀφθονίας τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς τὰς πόλεις. Καὶ κατ' ἀντίθετον λόγον, οἱ ἀγροτικοὶ μισθοὶ εἰσὶν κατώτεροι τῶν ἀστικῶν, καθότι ἐν τοῖς ἀγροτικοῖς δήμοις, τὰ κεφάλαια εἰσὶ σπανιώτερα ἢ ἐν τοῖς ἀστικοῖς. Παρατηρητέον δὲ ἐν γένει, ὅτι οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται, καθόσον τὰ κεφάλαια ἀποσύρονται τῆς κυκλοφορίας ἢ καταστρέφονται, ἢ ἐξάγονται τοῦ Κράτους. Ὥστε πᾶσα διατάραξις τῆς κοινῆς εἰρήνης, πᾶν συμβεβηκὸς τεῖνον πρὸς ἐκφόβισιν τῶν κεφαλαιούχων καὶ διάσεισιν τῆς δημοσίας πίστεως, συνεπάγεται οὐσιώδη βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Διεξηγήσας τὰς γενικωτέρας αἰτίας ἕνεκα τῶν ὁποίων αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, παρεδέχθην ὡς ὅρον ἀμετάβλητον τὴν τιμὴν τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς συντήρησιν τῶν ἐργατῶν. Ἐὰν ὅμως οἱ μισθοὶ αὐξήσωσι κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ἀναλωμάτων, ἢ ἐὰν οἱ μισθοὶ ἐλαττωθῶσι μετὰ τῆς τιμῆς αὐτῶν, ἡ τοιαύτη αὔξησις ἢ ἐλάττωσις τῶν μισθῶν δὲν εἶναι πραγματικὴ ἀλλ' ἁπλῶς ὀνοματική.

§ 3. *Αλλὰ τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἤτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας;*

Ὁ Ῥικάρδος ὁρίσας τὸν ἀναγκαῖον ἢ φυσικὸν μισθὸν τοῦ ἐργάτου καὶ παρατηρήσας ἐλλόγως, ὅτι ὁ μισθὸς οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸν ὁποῖον λαμβάνει ὁ ἐργάτης, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἃ ὁ ἐργάτης διὰ τοῦ χρηματικοῦ τούτου ποσοῦ δύναται νὰ προσπορισθῇ, συνάγει ὅτι «τὸ φυσικὸν τίμημα »τῆς ἐργασίας, ὥρισται ἐκ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων καὶ »τῶν ἀναγκαίων ἢ χρησίμων πραγμάτων, δι' ὧν συντη»ρεῖται ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ». Ὅθεν ἀναβιβαζομένης τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων τούτων, ἀναβιβάζεται καὶ τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐργασίας τίμημα. Ἀντιστρόφως δέ, ἐκπιπτούσης τῆς τιμῆς τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων καὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο τοῦ Ῥικάρδου δι' οὗ καταδεικνύεται ἡ σχέσις τοῦ ἀναγκαίου καὶ φυσικοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας πρὸς τὴν τιμὴν τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, εἶναι θεωρητικῶς ἀναμφισβήτητον. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Α'. μισθὸς εἶναι ἴσος τῷ Β'. ἤτοι τῇ ἀναγκαίᾳ τοῦ ἐργάτου δαπάνῃ, ἐκ πάσης οἰκονομίας τοῦ Β'. θέλει προκύψει περίσσευμά τι ἐκ τοῦ Α'. καὶ οὕτω θέλουσιν ἀναλόγως πολλαπλασιασθῇ καὶ τὰ μέσα τῆς εὐζωίας τοῦ μισθούχου. Ἐκ πάσης δὲ αὐξήσεως τοῦ Β'. τὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωίας μέσα τῶν ἐργατῶν θέλουσι περισταλῇ.

Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη δι' ἧς διεξηγεῖται ἡ σχέσις τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῆς ἐργασίας πρὸς τὸν μισθὸν αὐτῆς, δὲν ἐπαληθεύει ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τροπολογουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ἐὰν τὸ ἀξίωμα τοῦ Ῥιχάρδου ὅτι οἱ μισθοὶ αὐξάνουσιν ἀείποτε ἢ

ἐλαττοῦνται ἀναλόγως τῆς τιμῆς τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἤτο ἀληθὲς, ἔπρεπε συνεπῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ τὰ μονοπώλια τὰ συνεπαγόμενα τὴν ἀνατίμησιν τῶν πραγμάτων, ὡς καὶ οἱ βαρεῖς φόροι οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ὅλως ἀνυπόστατος, καθόσον ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας βεβαιοῦται, ὅτι ἡ ἀνατίμησις τῶν πραγμάτων παραβλάπτει καὶ τοὺς ἐργάτας οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδιότητι τοῦ παραγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀναλωτοῦ· τοῦ παραγωγοῦ μέν, καθότι ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων περιστέλλονται τὰ παραγωγικὰ ἔργα· τοῦ ἀναλωτοῦ δέ, καθότι ὁ ἐργάτης δι' οὗ ἀπολαμβάνει μισθοῦ, ἀποκτᾷ ἔλασσον ποσὸν ἀναλωμάτων.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην λίαν εὐκρινῶς διετύπωσεν ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ ἀποφηνάμενος ὅτι «ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας δὲν »μεταβάλλεται ἀείποτε κατὰ τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων· »καθότι αὐτῶν μὲν αἱ τιμαὶ ἐτησίως μεταβάλλονται, οἱ »δὲ μισθοὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μένουσιν ἀμετάβλητοι· καὶ ἕνε»κα τούτου, μόνη ἡ εὐζωία τῶν ἐργατῶν ἀλλοιοῦται».

Τῷ ὄντι, ὁσάκις τὰ τρόφιμα εἰσὶν ἄφθονα καὶ εὐαπόκτητα, ἡ εὐζωία διαχέεται καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, ἅπαντες πολλαπλασιάζουσι τὰς ἀπολαύσεις καὶ καταναλώσεις αὐτῶν καὶ διὰ τῆς μείζονος δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων, ἐμψυχοῦνται ἐν γένει αἱ παραγωγικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις. Ἡ ἐργασία ἐπομένως ζητεῖται, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσι, καὶ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν μισθῶν, οἱ ἐργάται ἀναλαμβάνουσιν ἔργα ὑψηλότερα, ἔργα ἐργολάβου. Ἀπ' ἐναντίας δέ, ὁσάκις τὰ τρόφιμα ἀνατιμῶνται, ἕκαστος ἐπιζητεῖ αὐτὰ, ὡς ἀντικείμενα πρώτης ἀνάγκης, οἱαδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ τιμὴ αὐτῶν. Δαπανῶν δὲ πρὸς ἀπόκτησιν τῶν τροφί-

μων πλειότερα τῶν ὅσα ἐδαπάνα πρότερον, περιορίζει ἐξ ἀνάγκης τὰς λοιπὰς δαπάνας του, καὶ οὕτω περιστέλλεται ἡ κατανάλωσις τῶν ἡμιαναγκαίων ἢ περιττῶν ἀντικειμένων. Ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς ταύτης τῶν καταναλώσεων, οἱ ἐργάται σχολάζοντες παρέχουσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἐπὶ εὐτελεῖ μισθῷ. Προσέτι δὲ ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν, πολλοὶ ἐργάται ἐξασκοῦντες πρότερον ἔργα ἐργολάβων ἐν καιρῷ ἀφθονίας καὶ εὐθηνίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, συρρέουσιν εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ ἕνεκα τῆς συμφορήσεως ταύτης τῶν ἐργατῶν, ὁ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμὸς ὑποθάλπεται καὶ ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει. «Οἱ μισθοὶ λοιπὸν ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν προσδιορίζονται κατὰ »λόγον τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἀλλὰ κατὰ λόγον τοῦ »ποσοῦ τῆς προσφερομένης ἐργασίας καὶ τῶν πρὸς μίσθω»σιν ἐργατῶν ὡρισμένων κεφαλαίων».

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου, παρατηρῶ πρῶτον μέν, ὅτι οἱ μισθοὶ τῶν μετερχομένων ἐπιτηδεύματά τινα διαλείποντα, ὡς οἱ τῶν τεκτόνων λ. χ. ἐν τοῖς βορείοις χώραις αὐξάνουσι μὲν κατὰ τὸ θέρος, ἕνεκα τῆς μείζονος ζητήσεως τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐλαττοῦνται δὲ ἐν καιρῷ χειμῶνος, εἰ καὶ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους, συνήθως καὶ αἱ τιμαὶ τῶν πραγμάτων καὶ αἱ δαπάναι αὐξάνωσι. Δεύτερον δὲ παρατηρῶ ὅτι ἔν τισι χώραις, ἡ μὲν τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι μείζων ἢ ἐν ἄλλαις χώραις, οἱ δὲ μισθοὶ ἐλάσσονες ὡς λ. χ. ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἔνθα ἡ ἐργασία ὀλίγον ζητεῖται. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῆς μείζονος τιμῆς τῶν σιτηρῶν καὶ τῆς ἐλάσσονος ἐργατικῆς μισθοδοσίας ἐκλείπει καθόσον τελειοποιοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, οὐχ ἧττον ὅμως πολλαχοῦ ὑπάρχει σήμερον, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ζητήσεως τῆς ἐργασίας. Ὁ μισθὸς λοιπὸν

τῆς ἐργασίας δὲν προσδιορίζεται ἀείποτε κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν τῆς ἐργασίας ὡρισμένων. Ἐν τῷ Βορείῳ λ. χ. Ἀμερικῇ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν μεγάλοι, καθότι καὶ οἱ μίσθιοι ἐργάται εἰσὶ μᾶλλον δυσεύρετοι. Τοὐναντίον δέ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Βελγίῳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ μισθοὶ εἰσὶ ἐν γένει μετριώτεροι, ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐργατῶν, ἂν καὶ ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων ἦναι ἀνωτέρα.

Ἀλλ' ἐκ τῶν προεκτεθέντων δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων δὲν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι ἀναμφισβήτητος· ἀλλ' ὅπως καταστῇ ἐπαισθητή, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνατίμησις τῶν τροφίμων κατέστη χρονία· καθότι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς χρονίας ἀνατιμήσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συντηρῆθῇ ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐὰν δὲν ἀπολαμβάνῃ μισθοὺς ἀναλόγους πρὸς τὰς τιμὰς τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης. Βεβαίως ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἔν τινι χώρᾳ, ὡς παρ' ἡμῖν λ. χ., ὁ μὲν πληθυσμὸς ἀνεπαισθήτως αὐξάνει, τὰ δὲ κεφάλαια τὰ ὡρισμένα πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν σχετικῶς πολλαπλασιάζονται, ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν, ἔστω καὶ προσκαίρως, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσι ἀνυπερθέτως αὐξήσει· ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ ἑτέρα χώρα ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς ἀδιαλείπτως πολλαπλασιάζεται καὶ ταχύτερον μάλιστα τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πλούτου, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν δὲν θέλουσιν αὐξήσει οἱ μισθοὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀλλὰ μόνη ἡ κακουχία καὶ ταλαιπωρία αὐτῆς, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ.

Ἐν Ἰρλανδίᾳ, ὡς καὶ ἔν τισι τεχνουργικαῖς τῆς βιομηχανικῆς Εὐρώπης πόλεσι, παρετηρήθη ὅτι ἐνῷ προϊόντος

τοῦ χρόνου, ἡ τιμὴ τῶν τεχνουργημάτων ἠλαττώθη, οἱ ἐργάται ἀντὶ ν' αὐξήσωσι τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν μάλιστα νὰ περιορίσωσι τὰς ἀναλώσεις καὶ τὰς δαπάνας των. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ εὐζωία τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθη σήμερον ὑπέρποτε ἄλλοτε, ὅτι οἱ βιομηχανικοὶ τῆς Εὐρώπης λαοί, πολλῷ ἀπέχουσι τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὑρίσκετο λ. χ. ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ μεγάλου Βασιλέως, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. ὅτε ὁ ἔνδοξος καὶ δυστυχὴς Μαρεσάλος Βωβὰν, ἐβεβαίου ὅτι τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ διετηρεῖτο διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, ὅτι τὰ $\frac{5}{10}$ εὑρίσκοντο εἰς κατάστασιν παραπλησίαν τῇ τοῦ πρώτου, τρία δὲ ἄλλα δέκατα, ἔζων ἐν κακουχίᾳ. Σήμερον ἡ εὐζωία ἐπηύξησε καὶ διεχύθη καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν ἀνέπτυξεν ἁπανταχοῦ τὰ μέσα τῆς εὐζωίας της ἀναλόγως τῶν νεωτέρων μηχανικῶν ἐπινοήσεων καὶ τῆς ἐν γένει ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν. Τοὐναντίον δέ, οἱ ἐργάται ἔν τισι χώραις ὑπερμέτρως πολλαπλασιασθέντες, ἠναγκάσθησαν πρῶτον μὲν νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, δεύτερον δὲ ν' ἀντικαταστήσωσι τὴν κατανάλωσιν τοῦ σίτου καὶ τοῦ κρέατος, διὰ τῶν γεωμήλων, τοῦ βουτύρου, τῶν καστάνων, τῶν ὑποδεεστέρων σιτηρῶν κτλ. Ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς εὐτελοῦς καταστάσεως ὁρμώμενοι, ἐζήτησαν νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἀνάλογον ἀντιμισθίαν. Ὥστε ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν δὲν προσδιωρίσθη κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ μικροῦ κύκλου τῶν δαπανῶν, ἐν ᾧ ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ περιορισθῶσι. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων ἀπαρτίζει τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἡ ἐργασία πρὸς κατάρτισιν καὶ συντήρησιν τῆς ὁποίας συντελοῦσιν ἰδίως τὰ τῆς διατροφῆς μέσα, ἄλλοτε μὲν

λαμβάνει ἀφθονωτέραν ἀντιμισθίαν, ἄλλοτε δὲ μετριωτέραν ἢ ἀνεπαρκῆ, ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Ὅσάκις δὲ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ὑπάρχωσιν ἀνεπαρκεῖς, ὁ ἐργάτης ἑκὼν ἀέκων, ἀναγκάζεται νὰ περιορίσῃ τὸν κύκλον τῶν ἀναγκῶν καὶ ἀναλώσεων αὐτοῦ καὶ οὕτως οἱ μισθοὶ ὁρίζονται, οὐχὶ ἀναλόγως τῆς ἀνατιμήσεως τῶν τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ μικροῦ κύκλου τῶν ἀναγκῶν ἐν ᾧ ἀποζῇ ὁ ἐργάτης.

§ 4. Περὶ ἑτέρων τινῶν συμβεβηκότων, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ μὲν ζήτησις τῆς ἐργασίας περιορίζεται, οἱ δὲ μισθοὶ προσκαίρως ἐλαττοῦνται.

Ἴδομεν ὅτι ἄφευκτον καὶ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐκτάκτου καὶ μὴ χρονίας ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, εἶναι ἡ περιστολὴ τῶν ἀναλώσεων καὶ τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἡ ἐλάττωσις ἑπομένως τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἀγοραίου μισθοῦ, καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου μείζων κακουχία τῶν ἐργατῶν, ἐκεῖ ὅπου ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάζηται ὑπερμέτρως.

Παρατηρητέον ὡσαύτως ὅτι ά. ὁσάκις τὰ προϊόντα κλάδου τινὸς τῆς βιομηχανίας ὑπὲρ τὸ δέον πολλαπλασιάζωνται, ἕνεκα τῆς χορηγηθείσης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ νόμου ἰδιαιτέρας προστασίας, ἢ β'. ἀγορά τις ἐλευθέρα πρότερον, ἀποκλείεται ἢ γ'. γίνεναι χρῆσις ὀργάνων ἐντελεστέρων, δηλ. κεφαλαίων ἀμεταμορφώτων, οἱ μισθοὶ τείνουσιν εἰς ἔκπτωσιν εἰ καὶ προσκαίρως, διὰ τὴν συμβαίνουσαν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας περιπτώσεις ἀλλοίωσιν περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἐργασίας.

Τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξασκούντων τινὰ τέχνην καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζωνται κατὰ

λόγον τῆς καταναλώσεως, ἐκ τῆς ἐπιτάσεως ταύτης τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος, οὐδεμία προσγίνεται βλάβη ἢ ζημία. Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου χορηγουμένης ἰδιαιτέρας προστασίας εἴς τινας τέχνας, οἷον τὴν σιδηρουργίαν, τὴν βαμβακουργίαν ἢ τὴν ἐκ κοκκινογουλίων σακχαροποιΐαν, αἱ τοιαῦται τεχνουργικαὶ ἐπιχειρήσεις πολλαπλασιάζονται καὶ ὅτιοἱ μετερχόμενοι τὰς τέχνας ταύτας, οὐδόλως ἀκριβολογοῦντες τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ὁρμῶνται ἀπερισκέπτως εἰς νέας ἐπιχειρήσεις καὶ προκαλοῦσι τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτῶν ὁμοτέχνους εἰς διαγωνισμόν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θέλουσιν ὑποκύψει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν περὶ τὰς τέχνας ταύτας ἀσχολουμένων ἐργατῶν δὲν μετεβλήθη, τοὐναντίον μάλιστα οἱ ἐργάται οὗτοι ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν πυρετώδη ταύτην παραγωγήν, ἀκαταπαύστως εἰργάζοντο οὐδέποτε σχολάζοντες, ἐκ τῆς μεγάλης τῶν ἔργων ζητήσεως πρὸς ἐξάσκησιν τῶν προστατευομένων τούτων τεχνουργιῶν, ἀνεβιβάσθησαν οἱ ἐργατικοὶ μισθοί. Ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς ἀποτυχίας πολλῶν ἐκ τῶν παρατόλμων τούτων ἐπιχειρήσεων, τὰ ἔργα περιεστάλησαν, οἱ ἐργάται διηγωνίσθησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἕνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ τούτου, οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν. Λέγω λοιπὸν ὅτι οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ὁσάκις, ἡ μὲν παραγωγὴ ὑπερβαίνῃ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ἕνεκα δὲ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, τὰ ἐνεργητικὰ τῆς βιομηχανίας κεφάλαια φθείρωνται ἢ ἐξαφανίζωνται.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐξηγεῖται ἡ ὀργανικὴ ἀσθένεια τῶν κυριωτέρων κλάδων τῆς παρ' ἡμῖν φυτουργίας.

Τῷ ὄντι, ἅπαντες συγχρόνως ἐπεχειρήσαμεν σταφιδο-

φυτείας καὶ ἀμπελοφυτείας, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ κατανάλωσις τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων δὲν ἐπολλαπλασιάζετο κατὰ λόγον τῆς παραγωγῆς. Ὅθεν ἡ τιμὴ τοῦ σταφιδοκάρπου ἠλαττώθη καὶ ὁ καλλιεργῶν σήμερον δέκα στρέμματα καὶ παράγων 5,000 σταφίδος, πρὸς 25 τάλληρα τὴν χιλιάδα, δὲν ὠφελήθη πλειότερον τοῦ ὅ,τι ὠφελεῖτο ὅτε ἐκαλλιέργει πέντε μόνον στρέμματα καὶ ἐπώλει πρὸς 50 τάλληρα τὴν χιλιάδα· οἱ ἐργάται ὅμως οἱ καλλιεργήσαντες τὰ 10 στρέμματα ἀντὶ τῶν 5, ὠφελήθησαν. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας, ἡ κατανάλωσις δὲν ἐγένετο ἀνάλογος τῆς παραγωγῆς, ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος ἐξέπεσεν, ἡ καλλιέργεια παρημελήθη, καὶ οἱ μισθοὶ τῶν περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς σταφίδος ἀσχολουμένων πολλάκις ἐξέπεσαν· οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀγορᾶς ἢ ἡ βελτίωσις τοῦ ποιοῦ τῶν προϊόντων ἤθελε δραστηρίως συντελέσει εἰς τὴν ὕψωσιν τῶν μισθῶν.

Ἡ αὐτὴ δὲ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν συμβαίνει δεύτερον, ὁσάκις διὰ τοῦ περιοριστικοῦ συστήματος, ἀποκλείωνται τῶν ξένων ἀγορῶν, τὰ ἐκ τῆς ἡμεδαπῆς ὁρμώμενα προϊόντα· ὡς λ. χ. τὸ ἅλας καὶ ὁ καπνός, τῶν ὁποίων ἡ Τουρκία ἀπηγόρευσε πρό τινων ἐτῶν τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος της. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἀγορὰ πρότερον ἐλευθέρα, ἀποκλεισθῇ, ὡς τοῦτο συμβαίνει σήμερον ἐν τῇ Β'. Ἀμερικῇ διὰ τὰ προϊόντα τῆς Εὐρώπης (1), αἱ μὲν παραγωγικαὶ ἐρ-

(1) Οἱ ἐπιβληθέντες πρὸ μικροῦ δασμοὶ ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομιζομένων προϊόντων, πρὸς τὸν διττὸν σκοπὸν, τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ δημοσίου χρέους καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐταρκείας ἀναβαίνουσιν εἰς 40 καὶ 50 τοῖς 0/0.

Οὕτω λοιπὸν ἡ μεγίστη ἀπόστασις ἡ ἀποχωρίζουσα τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Β. Ἀμερικῆς δὲν ἀρκεῖ, κατὰ τοὺς οἰκονομολόγους τῆς ἐπιφανοῦς ἐκείνης Δημοκρατίας, πρὸς περιστολὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ διαγωνισμοῦ, ἀλλ'

γασίαι ἀναγκαίως καταστέλλονται, ἡ δὲ ζήτησις τῆς ἐργασίας σμικρύνεται ἀναλόγως τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἅπερ καὶ ἡ ἐπιβολὴ βαρέων φόρων, ἤτοι τὴν περιστολὴν τῶν καταναλώσεων καὶ τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἀγορῶν προέρχεται σήμερον ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων, ἐνῷ ἄλλοτε διὰ τῶν προστατευτικῶν δασμολογίων, τὰ ἔθνη διεχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀνυπερβλήτων φραγμῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπομονώσεως ταύτης τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐθνῶν συνειδὼς ὁ Ναπολέων, συνέλαβε τὴν γιγαντιαίαν ἰδέαν τοῦ νὰ θανατώσῃ τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀγγλίας διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Μὴ δυνηθεὶς ἀφοῦ τὸ πᾶν διέπραξε, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἠθέλησεν οὕτως εἰπεῖν νὰ τὴν καταπνίξῃ διὰ τοῦ πλούτου της. Ἀλλ' ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ κολοσσιαίου τούτου σκοποῦ, ἐπεχείρησε νὰ κατεξουσιάσῃ τῆς Εὐρώπης ὅλης, καὶ ὑπέκυψε. Τὰ αὐτὰ συμβαίνουσιν ὁσάκις ἡ πίστις κλονῆται, καθότι αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ αἱ ἀναλώσεις ὡς ἐκ τούτου δεσμεύονται καὶ οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι.

Θεωρήσωμεν δὲ τρίτον, τίς ἡ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων μηχανῶν ἐπιγιγνομένη ἀλλοίωσις εἰς τοὺς ἐργατικοὺς μισθούς, πρὸ τούτου δέ, ἐὰν ἀληθῶς αἱ μηχαναὶ ἀντικαθιστῶσι τοὺς ἐργάτας, ἢ ἁπλῶς μετατοπίζωσιν αὐτούς; Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου παρατηρῶ ὅτι ἐὰν ἦτο δυνα-

---

ἀνάγκη ὅπως καταστῇ τελεσφορωτέρα ἡ προστασία, νὰ παρεμβληθῶσι νέοι ὠκεανοί, νὰ ἀνεγερθῶσι τεχνητοὶ φραγμοὶ μεταξὺ τῶν δύο ἡμισφαιρίων, διὰ τῆς παραδοχῆς συστήματος πλημμελοῦς, παρωδοῦντος τὸ εὐγενὲς τοῦ πατριωτισμοῦ αἴσθημα καὶ καταδεδικασμένου ὑπό τε τῆς θεωρίας καὶ τῆς πείρας.

τὸν νὰ ὁρίσωμεν τὸ τέρμα τῶν ἀνθρωπίνων ὀρέξεων καὶ ἀναγκῶν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πᾶσα χρῆσις ἐντελεστέρων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἤθελεν εἶσθαι μέγα δυστύχημα διὰ τοὺς ἐργάτας· λ. χ., ἂν μικρά τις κοινότης ἦτο δυνατὸν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην εἰμὴ 36 ἑκατολίτρων σίτου, καθ' ἡμέραν ἀληθομένων διὰ χειρομύλων καὶ 150 ἐργατῶν, ἂν προσέτι ἦτο δυνατὸν ἑτέρα τις κοινότης νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην εἰμὴ 3,000 κλωστῶν, ἐξασκούντων τὴν ἐργασίαν ταύτην διὰ τῆς ἀτράκτου καὶ τῆς ἠλακάτης, ἢ 100 ἁμαξῶν πρὸς μεταφορὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἡ αὐτὴ δὲ μονιμότης, ἡ αὐτὴ ἀκινησία νὰ ἐπεκτείνηται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς καταναλώσεις, ἐνὶ λόγῳ, ἂν ἦτο δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ περιορισθῇ ὁριστικῶς εἰς τὰς παρούσας καὶ ἐνεστώσας αὐτοῦ χρείας, πᾶσα μηχανικὴ ἐφαρμογὴ εἰς τὰς τέχνας, ἤθελεν ἀληθῶς φονεύσει τοὺς ἐκ τῆς μηχανῆς μετατοπιζομένους ἐργάτας. Ὁ μὲν ὑδρόμυλος λ. χ. ἤθελε φονεύσει τοὺς 145 ἐργάτας, τοὺς διὰ τῶν χειρομύλων ἀλήθοντας, πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν ὑδρομύλων. Αἱ δὲ κλωστικαὶ καὶ ὑφαντικαὶ μηχαναί, ἤθελον φονεύσει, ἐπὶ 3,000 ὑφαντῶν καὶ κλωστῶν, δισχιλίους καὶ ἐννεακοσίους, ἀντικατασταθέντας ἤδη διὰ τῶν ὑφαντικῶν καὶ κλωστικῶν μηχανῶν, οἱ δὲ σιδηρόδρομοι ἤθελον καταδικάσει εἰς ἀργίαν τοὺς ἁμαξηλάτας. Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην τοῦ μὴ ἀναπτυξίμου τῶν ἀναγκῶν, οἱ μὲν ἀναλωταὶ ἤθελον βεβαίως ὠφεληθῆ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, προσκτώμενοι εὐθηνότερον τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας, οἱ δὲ μίσθιοι ἐργάται ἤθελον ὡς προεῖπον, καταστραφῆ ὑπὸ τῶν μηχανῶν ἀντικαθιστάμενοι.

Ἀλλὰ ! δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐποχὴν τινὰ, καθ' ἣν αἱ χρεῖαι, αἱ ἀναλώσεις καὶ ἡ παραγωγὴ θέλουσι φθάσει

εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν; Ἐὰν δυνάμεθα σήμερον νὰ βεβαιώσωμεν ποῦ, οὐδέποτε θέλει δυνηθῇ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος· οἷον νὰ διακρίνῃ τὸν ἀόρατον τῶν ἐντόμων κόσμον ἄνευ μικροσκοπίου, ἢ νὰ ἐξέλθῃ τῆς γηΐνου ἀτμοσφαίρας, δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι μέχρι τοῦ δεῖνος σημείου προοδεύσασα ἡ ἀνθρωπότης, θέλει σταματήσει; ὄχι. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ χρεῖαι, αἱ ἀπολαύσεις καὶ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἡμῶν, ἀκαταπαύστως ἀναπτύσσονται, ἐπειδὴ τὸ μὴ περαιτέρω δὲν ἐπεβλήθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἄρα αἱ καταναλώσεις δὲν ἔχουσιν ἄλλον ὅρον, ἢ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς προσόδους ἡμῶν.

Ποσαχῶς δὲ αὐξάνουσιν αἱ πρόσοδοι ἡμῶν; Διττῶς· πρῶτον μὲν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ δεύτερον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἤτοι κατὰ τὴν ἀγοραίαν αὐτῶν τιμὴν ἢ τὴν ἀποκτητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχας, τὰ μὲν κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία ἐξοικονομοῦνται, καθότι ἡ χρησιμότης ἡ ἐμπόνως πρότερον παραγομένη, παράγεται διὰ τῆς συνδρομῆς φυσικῆς τινος δυνάμεως ἀνεξόδου καὶ ἀνεξαντλήτου, τὰ δὲ προϊόντα τῆς βιομηχανίας καθίστανται εὐωνότερα, ἄρα ἕνεκα τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, ἡ ἀγοραία οὕτως εἰπεῖν τιμὴ τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων αὐξάνει καὶ διὰ τῆς αὐτῆς προσόδου προσκτώμεθα πλειότερα ἀντικείμενα τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἢ καταναλίσκομεν ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα πρότερον δὲν ἐδυνάμεθα νὰ καταναλώσωμεν. Τῷ ὄντι ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὡς ἐκ θαύματος σήμερον ἅπαντες οἱ βιομήχανοι τῆς Ἑλλάδος ἀναδεικνύμενοι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἐπιστημονικώτεροι καὶ τεχνικώτεροι, ἀντὶ ἀτελῶν ὀργάνων ἤθελον μεταχειρισθῇ ὄργανα καλῶς κατειργασμένα καὶ μηχανὰς ἐντελεστέρας, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν παραγωγικῶν δαπα-

νῶν, αἱ πρόσοδοι ἁπάντων τῶν ἀναλωτῶν ἤθελον προσλάβει ἀποκτητικὴν δύναμιν ἀνωτέραν, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ποσοῦ τῶν προσόδων, ἅπαντες ἠθέλομεν ἐπεκτείνει τὰς ἀπολαύσεις ἡμῶν. Ὥστε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, οὐ μόνον αἱ καταναλώσεις πολλαπλασιάζονται ἕνεκα τῆς ἐπιγιγνομένης εὐθηνίας τῶν προϊόντων, ἀλλὰ καὶ ἡ παραγωγὴ ἀναπτύσσεται ἕνεκα τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων καὶ οἱ μετατοπισθέντες ὑπὸ τῶν μηχανῶν ἐργάται δὲν μένουσιν ἀργοί, δὲν ἀντικαθίστανται διὰ τῶν μηχανῶν, ὡς φρονεῖ ὁ Σισμόνδης, μετατίθενται δὲ μόνον ἕνεκα αὐτῶν. Ἄλλως, οἱ ἀξιοῦντες νὰ ἐξοστρακίσωσι τὰς μηχανὰς ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ὡς ἀντικαθιστώσας τοὺς ἐργάτας, ἐπιζητοῦσι πρᾶγμα ἀκατόρθωτον καὶ ὅλως ἄσκοπον. Καθότι, καταδικάζοντες τοὺς συμπολίτας αὐτῶν εἰς τὸ ν' ἀγοράζωσιν εἰς ὑπερμέτρους τιμὰς τὰ τεχνουργήματα, ἐνθαρρύνουσι τὴν λαθρεμπορίαν, τὴν προκύπτουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐκ τῶν τελωνιακῶν ἀπαγορεύσεων. Λ. χ., ἂν αἱ βαμβακοκλωστικαὶ μηχαναὶ ὠστρακίζοντο ἐκ τῆς Γαλλίας, τί ἤθελε συμβῇ; Τὸ μὲν ἐγχώριον νῆμα ἤθελεν εἶσθαι ἄνισον καὶ χονδροειδές. Τὸ δὲ Ἀγγλικὸν, ἤθελεν εἶσθαι λεπτὸν καὶ εὐθηνὸν διὰ μηχανῶν τεχνουργούμενον. Οἱ ἀγορασταὶ λοιπὸν ἤθελον, φυσικῷ τῷ λόγῳ, προτιμήσει τὸ ξένον ἀπὸ τοῦ ἐγχωρίου. Ἵνα δὲ προστατεύσῃ ὁ νομοθέτης τὴν ἐγχωρίαν βιομηχανίαν, ἤθελεν ἀπαγορεύσει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ξένης βαμβακοκλωστῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διαφορὰ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τιμῶν, θέλει πιθανῶς εἶσθαι 25 %, ἡ λαθρεμπορία θέλει ἐμψυχωθῇ, καὶ ἕνεκα ταύτης, οἱ εἰς τὴν βαμβακοκλωστικὴν ἀσχολούμενοι θέλουσι περιπέσει εἰς δεινοτάτην κακουχίαν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη γίνεται πρὸς τοὺς ἰσχυριζομένους,

ὡς ὁ Σισμόνδης, ὅτι οὐδεμίαν ἔχουσιν οἱ Γάλλοι ἀνάγκην μηχανῶν, ὅτι προτιμότερον ἤθελεν εἶσθαι ν' ἀφήσωσιν εἰς τοὺς Ἄγγλους τὴν διὰ μηχανῶν κατεργασίαν τῶν τεχνουργημάτων, περιοριζόμενοι εἰς τὸ νὰ τὰ ἀγοράζωσιν εὐθηνά. Ἀλλὰ τοιούτῳ τρόπῳ θέλει καταστραφῇ ἡ ἐγχωρία βιομηχανία· καὶ ὅπως προληφθῇ τὸ δυστύχημα τοῦτο, θέλουσιν ἀνεγερθῇ τελωνιακοὶ φραγμοί, διαχωρίζοντες τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι σήμερον ὅτε ἕνεκα τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ πλεῖστα ἔργα διὰ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐκτελῶνται, ἀδύνατον ἡ κοινωνία νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Οἱ ζητοῦντες νὰ προγράψωσι τὰς μηχανὰς, θέλουσι τάχα θυσιάσει ὑπὲρ τῆς σκαπάνης τὸ ἄροτρον; καὶ τοὺς ὑδρομύλους καὶ ἀνεμομύλους ὑπὲρ τῶν χειρομύλων; Ἀλλὰ μήπως οἱ χειρόμυλοι καὶ ἡ σκαπάνη δὲν ἀπαρτίζουσι μέρος τῶν τεχνητῶν ὀργάνων τῆς βιομηχανίας; πρέπει λοιπὸν ἀπαρνούμενοι τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ φυσικὰ ἡμῶν ὄργανα, εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀδόντας ἡμῶν, πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου; Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἐπώδυνον κατάστασιν 100 χιλιάδων δυστήνων ἐργατῶν, ἐπὶ 20 ἔτη μοχθησάντων πρὸς ἀνέγερσιν μιᾶς μόνης πυραμίδος, καὶ τὸ αὐτὸ παράδειγμα τῆς καταχρήσεως καὶ σπατάλης τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἐπέπρωτο νὰ ἀνανεώσῃ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς, καταθάψας μυριάδας ταλαιπώρων Φελλάχων, πρὸς διόρυξιν μιᾶς τάφρου. Ναὶ ἡ ἐκτέλεσις μηχανικῶν ἔργων ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ αἰσθητικῶν δυνάμεων, εἶναι τὸ κυριώτερον γνώρισμα ἐθνῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἡμιπολιτίστων. Ἐν μέσῳ τῶν βιομηχανικῶν λαῶν οἵτινες γινώσκουσι τὴν χρῆσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, δὲν βλέπομεν σφυρηλάτας λ. χ. ἐλαύνοντας ἰδίαις

χερσὶν τὸν σίδηρον καὶ ἐκπληροῦντας τὸ μηχανικὸν ἔργον τῆς σφύρας, οὐδ' ἀχθοφόρους μεταφέροντας ὑπέρογκα βάρη, ξυλείαν λ. χ. ἄσβεστον ἢ λίθους καὶ ἐκπληροῦντας τὸ ἔργον τῶν ὑποζυγίων, οὐδὲ ξυλοσχίστας, ἐκπληροῦντας τὸ ἔργον τοῦ πρίονος, οὐδὲ τοὺς ὄνους χρησιμεύοντας ὡς τὸ κυριώτατον τῆς μετακομιστικῆς ὄχημα. Οἱ βιομηχανικοὶ λαοὶ ἐπίστανται ὅτι ὁ κόσμος οὗτος καὶ αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι διέπονται ὑπὸ δύο κυρίως δυνάμεων, τῆς κινήσεως καὶ τῆς διανοίας, ὅτι δὲ διὰ τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν ἐπεκτείνεται τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀναπτύσσονται αἱ ἀπολαύσεις καὶ ἡ εὐζωία. Ὅτι ἑπομένως ἂν σήμερον ἔθνος τὸ ὁποῖον διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐπολλαπλασίασε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, κατέστρεφε τὸ ἀμεταμόρφωτον αὐτοῦ κεφάλαιον, ἢ ἀντικαθίστα αὐτὸ δι' ὀργάνων ἀτελεστέρων, οὐ μόνον αἱ ἀναλώσεις ἤθελον περιορισθῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ παραγωγὴ καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ ἡ ἐμπορία καὶ ὁ πληθυσμός.

Μεθ' ὅλα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσω λυπηρὰν ἀλήθειαν. Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ μηχαναὶ δὲν ἀντικαθιστῶσι τὸν ἐργάτην, τὸν μετατοπίζουσι μόνον. Ἀλλὰ τίνα τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐργατῶν ἂν καὶ πρόσκαιρα; Τίς ἡ ἄμεσος ἐπιρροὴ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν; Εἶπον ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανῶν, τὰ πράγματα εὐθηναίνουσιν. Εὐθηναίνουσι δέ, διότι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται. Διὰ τοῦ ὑδρομύλου λ. χ. κατὰ πᾶσαν ποσότητα 36 ἑκατολίτρων, ὁ κεφαλαιοῦχος καὶ οἱ ἀναλωταὶ ἐξωκονόμησαν 290 δρ. ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ὑδρομύλου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς πάντα ἄλλον μηχανισμόν. Ἀλλ' οἱ μετατοπισθέντες ἐκ τῆς μηχανῆς 145 ἐργάται: τί θέλουσι γίνει; Θέλουσιν ἐπιχειρήσει ἕτερα ἔργα ἐξοικονομηθεισῶν

290 ὀρ. ἐκ τῆς μηχανικῆς ἀλήσεως τοῦ ποσοῦ τῶν 36 ἑκατολίτρων σίτου. Ὡσαύτως δέ, πρὸ 80 ἐτῶν, ἡ Ἀγγλία παρῆγε βαμβακουργήματα ἀξίας 5 ἑκατομμυρίων φρ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπινόησιν τοῦ Ἀρκράϊτ, ἡ αὐτὴ ποσότης τῶν βαμβακουργημάτων παρήχθη καθ' $\frac{1}{12}$ εὐθηνότερον, ἤτοι ὁ πρὸς 7 φρ. καὶ 20 λεπ. πωλούμενος τότε πῆχυς τῶν βαμβακουργημάτων ἐπωλήθη ἀντὶ λ. 60.

Διὰ τῆς βαμβακοκλωστικῆς λοιπὸν μηχανῆς ἐξωκονομήθησαν καὶ τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια καὶ αἱ τῶν ἀναλωτῶν πρόσοδοι. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξοικονομήσεως ταύτης τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν προσόδων, ἐξασφαλίζονται οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται; Καὶ πρῶτον ἐ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ ἀναλωταὶ οἱ ἕνεκα τῆς εἰσαχθείσης μηχανῆς καὶ τῆς ἐπελθούσης εὐθηνίας ἐξοικονομήσαντες τὰς προσόδους αὐτῶν, θέλουσιν καταναλίσκει τὰ προϊόντα τὰ παραγόμενα νῦν ὑπὸ τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων, καὶ ὅτι οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται θέλουσιν οὕτω μισθοδοτηθῇ αὖθις πρὸς ἐκτέλεσιν νέων ἔργων; Ναί. Ἀλλὰ ὅπως μορφωθῶσι νέαι ἀνάγκαι, ἀπαιτεῖται παρέλευσίς τις χρόνου, ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ, οἱ ἐργάται σχολάζοντες περιπίπτουσιν εἰς δεινοτάτην ταλαιπωρίαν. Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι δὲν πρόκειται λόγος περὶ μορφώσεως νέων ἀναγκῶν, ἀλλὰ περὶ ἐπεκτάσεως τῶν ὑπαρχουσῶν. Ἐπειδὴ λ. χ. τὰ ὑφάσματα εὐθήναινον, ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων τούτων θέλει ἀναγκαίως πολλαπλασιασθῇ, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ παραγωγὴ, οὕτω δὲ οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται, θέλουσιν αὖθις ἐπιτύχει τοῦ μισθοῦ οὗ ἐστερήθησαν. Ἀλλὰ ἐ τίς ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἅμα τῇ εὐθηνίᾳ τῶν ὑφασμάτων, θέλει ἀμέσως αὐξήσει αὐτῶν ἡ κατανάλωσις; ἢ ὅτι διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν 290 ὀρ. ἐπὶ παντὸς ποσοῦ 36 ἑκατολίτρων σίτου, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀνυπερθέτως θέλουσιν ἐπιχειρήσει

νέα ἔργα, αὐτοσχεδιάζοντες ἑταιρίας, καταστήματα τεχνουργικὰ κτλ.; Καὶ τοῦτο ὅμως ἐὰν ὑποτεθῇ, πῶς δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ μετατοπισθεὶς ἀληστὴς θέλει ἐν ἀκαρεῖ μεταμορφωθῇ εἰς κλώστην ἢ ὑφάντην; ὡς ἂν ἕκαστος ἐργάτης μὴ ἔχῃ εἰδικὴν τινὰ ἐκπαίδευσιν καὶ ἕξεις τὰς ὁποίας δὲν δύναται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ μεταβάλῃ· ὁμολογῶ λοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς αἰφνιδίας παραδοχῆς καὶ χρήσεως ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων, πιθανὸν νὰ ἐπέλθῃ ἐλάττωσίς τις περὶ τοὺς μισθούς· ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι ὅλως πρόσκαιρον καὶ παροδικόν.

Ἄλλως δὲ τὰ ἐκ τῆς ἐπινοήσεως καὶ ἐφαρμογῆς νέων ἀείποτε μηχανευμάτων ἐνδεχόμενα ἀτοπήματα, εὑρίσκουσι τὸ ἀντιφάρμακόν των ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, καθότι ἡ μηχανοποιία καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, διενεργεῖται κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως. Τῷ ὄντι, πρὸς παραγωγὴν μηχανικῆς τινος δυνάμεως, ἀπαιτεῖται νὰ συνδράμωσι τρία πρόσωπα, ἐπιστήμονες, ἐργολάβοι καὶ ἐργάται. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀπαντᾷ μυρία προσκόμματα εἰς τὸν ἐμπειρικὸν τῶν ἀνθρώπων νοῦν, τὴν δειλίαν αὐτῶν, ἢ τὰ κατὰ παράδοσιν ἐγνωσμένα. Οἱ δὲ καλοὶ ἐργολάβοι καὶ ἐργάται δυσκόλως μορφοῦνται καὶ δυσκολώτερον ἀποκτῶνται. Ἕνεκα τούτου βλέπομεν τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ αὐτὴν τὴν Γαλλίαν πρό τινων ἐτῶν, ἐπιζητούσας ἀπανταχοῦ καλοὺς ἐργάτας, οὐ μόνον πρὸς κατασκευὴν καὶ ἐπισκευὴν μηχανῶν ἐντέχνως κατειργασμένων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ βάλλωσιν αὐτὰς ἀσφαλῶς καὶ εὐστόχως εἰς ἐνέργειαν.

Προσέτι δέ, ἡ διὰ μηχανῶν τεχνουργία δεῖται ἀδρῶν κεφαλαίων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς μηχανῆς καὶ πρὸς ἵδρυσιν καταστήματος, προμήθειαν τῆς ἀναγκαιούσης πρώτης ὕ-

λης, καὶ μισθοδοσίαν προσωπικοῦ μᾶλλον ἢ ἧττον πολυαρίθμου. Ἐν χώρᾳ λοιπὸν, ἐν ᾗ τὰ κεφάλαια ὀλίγον ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν ὑπάρχει σπανιωτέρα.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ περὶ μηχανῶν προεκτεθέντα (1), συμπεραίνω ὅτι τὰ ἐκ τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαίων ἀτοπήματα, τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς αἰφνιδίας παραδοχῆς καὶ χρήσεως ἐντελεστέρων μηχανευμάτων, ἐγένοντο πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἐπαισθητὰ, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, τὰ ἀτοπήματα ταῦτα εἰσὶ πρόσκαιρα καὶ παροδικὰ, καὶ οὐδόλως δύνανται νὰ ἀντισταθμίσωσι τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ὠφελήματα ὧν ἀπολαύει ἡ κοινωνία, ὁσάκις ἀντὶ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων, ποιῆται χρῆσιν δυνάμεων ἀψύχων, δυνάμεων μηχανικῶν.

Καὶ 1) διὰ τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν, τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια ἐξοικονομοῦνται καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς βιομηχανίας, δηλ. καὶ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν τεχνουργίαν καὶ τὴν μετακομιστικὴν κτλ.

2) Αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ὡς ἐκ τούτου σμικρύνονται, καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἀναλωμάτων ἐλαττοῦται, καὶ οὕτω ἅπαντες οἱ ἀναλωταὶ ἄνευ τινὸς αὐξήσεως τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῶν προσόδων γίνονται εὐπορώτεροι.

3) Ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἡ ἐργασία ζητεῖται, καὶ ὁ μισθὸς αὐτῆς αὐξάνει καὶ χ ρ η μ α τ ι κ ῶ ς καὶ π ρ α γ μ α τ ι κ ῶ ς.

4) Ἡ μὲν διεύθυνσις, καὶ ἐποπτεία τῶν μηχανῶν, συνεπάγεται τὴν ἀνάγκην ἔργων ἀνωτέρας φύσεως καὶ κάλλιον μισθοδοτουμένων. Ἡ δὲ κατασκευὴ καὶ ἐπισκευὴ τῶν μηχανῶν παρέχει ἄφθονον καὶ ἀδιάλειπτον ἐργασίαν εἰς τοὺς ἐργάτας.

(1) Ὅρα Β. Α. Κεφ. Ε'. § 2.

5) Ἄνευ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, πλείστων ἔργων ἡ ἐκτέλεσις ἤθελεν ἀποβῆ ἀνέφικτος· ὥστε δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, τὰ μὲν παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ ἐργασία καθίσταται ἐπιζήτητος, καὶ ἐν γένει ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, ὑφ' οἱανδήποτε ἔποψιν καὶ ἐὰν θεωρήσωμεν αὐτούς, εἴτε ὡς παραγωγούς, εἴτε ὡς ἀναλωτάς.

§ 5. *Περὶ ἀπολύτου καὶ ἀναλόγου αὐξήσεως καὶ μειώσεως τῶν ἐργατικῶν μισθῶν.*

Οἱ μισθοὶ αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται πολλάκις οὐχὶ ἀπολύτως ἀλλ' ἀναλόγως πρὸς τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων. Καὶ ἀνάλογος μὲν μισθός, εἶναι ὁ ἐκτιμώμενος εἰς ἀριθμητικὰς μερίδας τοῦ ὅλου προϊόντος· ἀπόλυτος δέ, ὁ ἐκτιμώμενος εἰς ποσὸν χρημάτων ἢ προϊόντων, ἀσχέτως πρὸς τὸ κέρδος τῶν κεφαλαίων. Ὁ Ῥικάρδος, καταδείξας τὴν σχέσιν ταύτην τῶν μισθῶν πρὸς τὸ κέρδος τῶν κεφαλαιούχων ἀπεφήνατο ὅτι, «ἐπειδὴ τὸ παραχθὲν προϊὸν διανέμεται εἰς δύο μερίδας, ἤ»τοι εἰς μισθοὺς ἐργατικοὺς καὶ εἰς μερίσματα τῶν κεφα»λαιούχων, τοῦ ἑτέρου αὐτῶν, τοῦ ἐργάτου, ἢ τοῦ κεφα»λαιούχου λαμβάνοντος μείζονα μερίδα, ὑπολείπεται ἡ ἐ»λάσσων εἰς τὸν ἕτερον». Ἀλλ' ὁ Ῥικάρδος δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀριθμητικὴν ταύτην ἀλήθειαν, προσέθηκε δέ, ὅτι, «ὁσάκις ἐκ τῶν δύο τούτων μερίδων, ἡ μείζων ἀποδί»δηται τῷ ἐργάτῃ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν ὑψωμένοι. Ἐξ ἐναντίας »δέ, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ἀποδιδομένης τῆς μείζονος με»ρίδος τῷ κεφαλαιούχῳ». Κατὰ τὸν Ῥικάρδον λοιπόν, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν μέν, ἀναβιβαζομένου τοῦ μερίσματος τῶν κεφαλαιούχων, ἀναβιβάζονται δέ, αὐτοῦ ἐκπίπτοντος,

Ἐπὶ ὑποθέσει λοιπόν, ὅτι τὸ διανεμητέον ποσὸν εἶναι 10, οἱ δ' ἐργάται, οἱ τὴν προτεραίαν λαμβάνοντες μισθὸν 5 ἐπὶ 10, ἤτοι τὸ $\frac{1}{2}$ τοῦ ὅλου, λαμβάνουσι σήμερον 6 ἐπὶ 10, οἱ μὲν μισθοὶ θέλουσιν ὑψωθῇ, τὸ δὲ μέρισμα τῶν κεφαλαιούχων θέλει ἐκπέσει.

Πρὸς ταῦτα οἱ οἰκονομολόγοι, καὶ ἰδίᾳ ὁ Σινιόρ, ἀντέταξαν ὅτι ἐκ τῆς ἀναλόγου ταύτης ὑψώσεως ἢ ἐκπτώσεως τῶν μισθῶν, οὐδόλως ἀποδεικνύεται ἡ πραγματικὴ τῶν ἐργατῶν κατάστασις. Καθότι πιθανὸν μέν, οἱ μισθοὶ νὰ ὑψωθῶσι κατὰ τὸν Ῥικάρδον, ἀπαρτίζοντες ἀνάλογον μερίδα ἀνωτέραν τοῦ μερίσματος τῶν κεφαλαιούχων, πραγματικῶς δέ, ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν, νὰ μεταβληθῇ ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ὡσαύτως δὲ πιθανὸν εἶναι, οἱ μὲν μισθοὶ νὰ ἐκπέσωσι κατὰ τὸν Ῥικάρδον, τῶν δ' ἐργατῶν ἡ κατάστασις νὰ βελτιωθῇ ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης. Τῷ ὄντι ὑποθέσωμεν ὅτι ἐργάται καὶ κεφαλαιοῦχοι παράγαγον ῥουχικὰ ἢ σιδηρουργήματα ἀξίας 100 δρ., καὶ ὅτι οἱ μὲν ἐργάται λαμβάνουσιν ἐπὶ τῆς ἀξίας ταύτης, τὰ $^{6}/_{10}$ ἤτοι 60 δρ., οἱ δὲ κεφαλαιοῦχοι τὰ $^{4}/_{10}$, ἤτοι 40 δρ. Ἀλλ' ἐὰν τῇ ὑστεραίᾳ, ὁ μὲν μισθὸς τῶν ἐργατῶν καταβιβασθῇ εἰς τὰ $^{5}/_{10}$ τοῦ ὅλου προϊόντος, ἡ δὲ μερὶς τῶν κεφαλαιούχων ὑψωθῇ εἰς τὰ $^{5}/_{10}$, ὁ Ῥικάρδος θέλει ἰσχυρισθῇ καὶ δικαίως ὅτι οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν· καθότι τὰ 50 εἶναι ἀριθμητικῶς κατώτερον τῶν 60. Ἀλλ' ἐὰν ἡ μὲν τιμὴ τῶν ῥουχικῶν ἢ τῶν σιδηρουργημάτων ὑψωθῇ ἀπὸ 100 εἰς 160 δρ., οἱ δ' ἐργάται ἀντὶ $^{6}/_{10}$ λάβωσιν $^{8}/_{16}$, ἤτοι ἀνάλογον μερίδα κατωτέραν τῶν $^{6}/_{10}$, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν, ἐνῷ ὑπάρχει πρόδηλον, ὅτι τὰ $^{8}/_{16}$ τῶν 160, ἤτοι αἱ 80 δρ., εἰσὶν ἀνώτεραι τῶν $^{6}/_{10}$ τῶν 100, ἤτοι τῶν 60. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν,

ὁ μὲν ἀνάλογος μισθὸς ἠλαττώθη ἀπὸ $^{1}/_{10}$ εἰς $^{1}/_{16}$, ὁ δὲ ἀπόλυτος μισθὸς ηὔξησεν ἀπὸ 60 εἰς 80 δρ. Ἀντιστρόφως δέ, ἐὰν τὰ ῥουχικὰ ἢ τὰ σιδηρουργήματα, ἐκπέσωσιν ἀπὸ 100 εἰς 60 δρ., οἱ δ' ἐργάται, ἀντὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ ὅλου προϊόντος, ἤτοι τῶν $^{5}/_{10}$ τῶν 100, λάβωσι τὰ $^{2}/_{3}$ τῶν 60, δηλ. 40 δρ., δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν ἐβελτιώθη, διότι οἱ ἀνάλογοι μισθοὶ ὑψώθησαν ἀπὸ τοῦ $^{1}/_{2}$ εἰς τὰ $^{2}/_{3}$; Βεβαίως ὄχι· καθότι οἱ πραγματικοὶ μισθοὶ ἠλαττώθησαν ἀπὸ 50 εἰς 40 δρ. Οἱ μισθοὶ λοιπὸν αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται μὲν ἀναλόγως πρὸς τὰ μερίσματα τῶν κεφαλαιούχων, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως ταύτης, τότε μόνον πραγματικῶς ἀλλοιοῦται ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν, ὅτε οὐδεμία γίνεται μεταβολὴ περὶ τὴν τιμὴν τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Ἄλλως, ἐπελθούσης τοιαύτης μεταβολῆς περὶ τὴν τιμὴν τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως τῆς ἀναλόγου μερίδος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, οὐδόλως ἀποδεικνύεται ἡ βελτίωσις ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴ τῆς πραγματικῆς τῶν ἐργατῶν καταστάσεως (1).

Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι, ὁσάκις ἀποφαίνωνται οἱ οἰκονομολόγοι, ὅτι «ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται διὰ τῶν μεγάλων μισθῶν» δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τοὺς κατὰ τὸν Ῥικάρδον μεγάλους μισθούς, ἀλλὰ τοὺς πραγματικῶς μεγάλους μισθούς, ἤτοι τὴν κατὰ τὸ ποσὸν αὔξησιν τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἅτινα διὰ τοῦ κεκτημένου μισθοῦ προσπορίζεται ὁ ἐργάτης.

(1) Λυτὸ τοῦτο συνέβη πρό τινων ἐτῶν καὶ παρ' ἡμῖν, ἔνθα οἱ μὲν μισθοὶ ὑψώθησαν μετὰ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, οἷον τοῦ σίτου, τοῦ κρέατος, τοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαιούχων δὲν ἠλαττώθησαν ἐκ τούτου· καθότι πρὸ τῆς ὑψώσεως τῶν μισθῶν εἶχεν ἀνατιμηθῇ ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων.

Ὡσαύτως δὲ παραδεχόμεθα μὲν ὑπό τινα ἔποψιν, ὡς ὀρθὸν τὸ ἀξίωμα ὅτι «οἱ μεγάλοι μισθοὶ καὶ τὰ μεγάλα »κέρδη εἰσὶν ἀσυμβίβαστα». Καθότι θεωρουμένης ὡς ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων, ὁ λαβὼν τὰ $^2/_3$ ἢ τὰ $^3/_4$ τοῦ ὅλου, κέκτηται προδήλως τὴν μείζονα μερίδα. Ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ διανεμητέου προϊόντος ἐδιπλασιάσθη, οἷον τὰ καυσόξυλα ἕνεκα βαρυτάτου χειμῶνος κτλ., ἀμφότεροι οἱ μεριδοῦχοι, θέλουσιν ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης ὠφεληθῇ, δηλ. ὅτε λαβὼν τὰ $^2/_3$ καὶ ὁ λαβὼν τὸ $^1/_3$ καὶ οὕτω θέλει ἐξελεχθῇ ψευδὴς ἡ ἀρχὴ ὅτι, « οἱ » μεγάλοι μισθοὶ καὶ τὰ μεγάλα κέρδη εἰσὶν ἀσυμβίβα» στα » (1).

Παρατηρῶ τελευταῖον, ὅτι ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν τῶν ἀναλόγων μισθῶν, πολλοὶ διερευνῶντες τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐκπεπτωκότων μισθῶν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, ἀπεφήναντο ὅτι, «ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν οὐδεμίαν ἔχει »ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων.» Καθότι ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν, συνεπάγεται τὴν αὔξησιν τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων· ἀλλ' ὥσπερ ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων αὐξάνει ἀναβιβαζομένων τῶν πραγματικῶν μισθῶν, οὕτω καὶ τῶν μισθῶν ἐκπεπτωκότων, οἱ κεφαλαιοῦχοι δύνανται νὰ ἐκποιήσωσι τὰ τεχνουργήματά των ἐπὶ μετριωτέρᾳ τιμῇ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλαττώσεως τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς κερδῶν, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος. Ὥστε ἡ μὲν

(1) Κατὰ τὸ 1855, ἐφεστηκότος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. ἡ ζήτησις καὶ κατανάλωσις τῶν ἐξ αἰγῶν καὶ προβάτων δερμάτων, τῶν ἀλειμμάτων, τῶν ἱστίων καὶ σχοινίων τῶν πλοίων, ηὔξησαν ὡς καὶ οἱ μισθοὶ τῶν περὶ τὴν κατεργασίαν αὐτῶν ἀσχολουμένων. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι μισθοὶ δὲν ἐπέφεραν τὴν ἐλάττωσιν τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων, καθότι τὰ ἀνωτέρω εἴδη σπανιώτερα γενόμενα ἀνετιμήθησαν.

ἔκπτωσις τῶν μισθῶν συνεπάγεται τὴν ἔκπτωσιν τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων οὐδεμίαν ὡς ἐκ τούτου ὑφίστανται ἀλλοίωσιν διαμένοντα κατὰ μέσον ὅρον τὰ αὐτὰ ὡς καὶ πρότερον (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΜΕΣΟΥ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

Ἡ παραγωγικὴ χρῆσις τῶν κεφαλαίων ἐστὶ διττή· ἄμεσος καὶ ἔμμεσος· καὶ ἐκ μὲν τῆς ἀμέσου αὐτῶν χρήσεως εἰς διαφόρους βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις προκύπτουσι κέρδη. Ἐκ δὲ τῆς ἐμμέσου αὐτῶν χρήσεως, τόκοι ἢ μισθώματα· ἀλλὰ τὰ μὲν κέρδη εἰσὶν ἀβέβαια καὶ ἀόριστα μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐπιχειρήσεως· οἱ δὲ τόκοι ἢ τὰ μισθώματα ὁρίζονται ἐξ αὐτῆς τῆς συμβάσεως τῆς ἐκμισθώσεως ἢ τοῦ δανείου καὶ ἀκριβολογοῦνται πρὸ τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

§ 1. *Περὶ ἐξακριβώσεως τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων.*

Πραγματευόμενος ἐμπρώτοις περὶ κερδῶν τῶν κεφαλαίων, διακρίνω αὐτὰ ἀπὸ τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, καθότι ὡς προερρέθη, (2) ὁσάκις ἡ ἐνέργεια τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων διακρίνηται ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα πρόσοδος δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς

(1) Τόμ. Γ'. τῆς Διδασκαλίας τοῦ Ῥόσση.
(2) Βιβλ. πέμπτη. Κεφ. α'.

ἐγγείου προσόδου ἢ τοῦ μισθώματος τοῦ ἀντὶ ἐγγείου προσόδου πληρωνομένου, ἀλλὰ καταλογίζεται ὡς πρόσοδος ἐκ κεφαλαίου ἀπορρέουσα.

Δεύτερον δὲ διακριτέον τὰ κεφάλαια ἀπὸ τῆς ἐργασίας, μεθ' ἧς ὡς ἀπεδείχθη συστοιχειοῦνται ταῦτα. Λ. χ. ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι δικηγόρος ἀπολαμβάνει ἐτησίως 5,000 δραχμῶν, ἡ ἐτησία αὕτη πρόσοδος τῶν 5,000 δρ. πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μισθὸς ἐργασίας καὶ ὡς κέρδος κεφαλαίου· καθότι, ὁ δικηγόρος οὗτος κατέβαλεν ὑλικόν τι κεφάλαιον πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον μετεμόρφωσεν ὑλικόν τι εἰς ἠθικὸν κεφάλαιον. Προσέτι δέ, ὁ δικηγόρος οὗτος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ δεῖται ὑλικοῦ τινὸς κεφαλαίου· οἷον, βιβλίων ἐπιστημονικῶν, γραφείου κτλ., καὶ γραφέως πρὸς ἀντιγραφὴν τῶν ἐπιδοτέων ἐγγράφων. Τελευταῖον δὲ ὁ δικηγόρος οὗτος, ὁ ἐξασκῶν ἔργα ἐργολάβου, δηλ. ἔργα ἀνωτέρας φύσεως, ἐκτελεῖ ἐνίοτε καὶ ἔργα ἁπλοῦ ἐργάτου, δηλ. ὑποδεεστέρας φύσεως ἔργα, ἀναπληρῶν ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἐπὶ τοῦ γραφείου του ὑπάλληλον. Ἡ ἐτησία λοιπὸν πρόσοδος τῶν 5,000 δρ., ἣν ἀπολαμβάνει ὁ δικηγόρος οὗτος, οὔτε μισθὸς καθαρὸς εἶναι, οὔτε κέρδος, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ μισθούς τε καὶ κέρδη. Ὡσαύτως δὲ ὁ σιδηρουργὸς ἢ ὁ κλειθροποιὸς, μεταχειρίζεται ὄργανά τινα καὶ πρώτην ὕλην κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἤτοι μεταμορφωτὸν καὶ ἀμεταμόρφωτον κεφάλαιον. Καὶ σφυρηλατῶν μὲν ἐργάζεται ὡς χειρώναξ, διευθύνων δὲ αὐτὸς τὸ σύνολον τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκπληροῖ συνάμα καὶ ἔργα ἐργολάβου. Ἡ πρόσοδος αὐτοῦ λοιπὸν περιλαμβάνει καὶ μισθοὺς καὶ κέρδη.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ συγχέωμεν τὰ κεφάλαια μετὰ τῆς ἐργασίας, οὐδὲ τὸ κέρδος ἢ τὴν ἀντιμισθίαν τοῦ ἐργολάβου ἢ τοῦ ἐπιμελητοῦ βιομηχανικῆς, γεωπονικῆς ἢ ἐμπο-

φικῆς τινος ἐπιχειρήσεως μὲ τὰ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων πηγάζοντα κέρδη.

Ἡ ἀντιμισθία ἢ τὸ κέρδος τοῦ ἐργολάβου εἶναι ὁ μισθὸς τῆς ἐπιμελείας του, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, ὁ μὲν μισθὸς τοῦ ἁπλοῦ ἐργάτου προσυμφωνεῖται, ἐν ᾧ ἡ ἀντιμισθία τοῦ ἐργολάβου παράγεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ εἶναι τὸ περίσσευμα τῆς ὅλης παραγωγῆς μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς ἐγγείου προσόδου, τοῦ τόκου τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων καὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν.

Ὅσῳ δὲ ἡ τεχνικὴ ἱκανότης καὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα τοῦ ἐργολάβου εἰσὶ σπανιώτερα, οἱ δὲ κίνδυνοι τῆς ἐπιχειρήσεως μείζονες, ἡ δὲ ἐργασία αὐτοῦ κοπωδεστέρα, τόσῳ καὶ ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ ἔσεται μεγαλητέρα.

Προσέτι δὲ τὰ κεφάλαια διακρίνονται ἀπὸ τῶν φυσικῶν δυνάμεων μεθ' ὧν πολλάκις ταυτίζονται. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὸ προτέρημα ἐξόχου ἀοιδοῦ, ποιητοῦ, μουσικοῦ, αὐτοσχεδιαστοῦ, ὀρχηστοῦ ἢ συγγραφέως κτλ., δὲν εἶναι πάντοτε προϊὸν ἀσκήσεως ἢ ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ δώρημα φυσικὸν ἀπονεμηθὲν πρὸς ὀλίγους, οὓς Μ ο ῦ σ α ι φ ι λ ε ῦ ν τ α ι κατὰ τὸν Ἡσίοδον.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι τὰ κ έ ρ δ η, ἐπιστημονικῶς διακρίνονται καὶ ἀπὸ τῆς ἐγγείου προσόδου καὶ ἀπὸ τῶν ἐργατικῶν καὶ ἐργολαβικῶν μισθῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἀποδιδομένης εἰς ἄνδρας ἐξόχους.

Τὰ κεφάλαια οὕτω πως διακρινόμενα ἀπὸ τῶν λοιπῶν προσοδοτόκων στοιχείων, ἀπολαύουσι καὶ πρέπει ν' ἀπολαύωσί τινος κέρδους, οἱαδήποτε ἐὰν ᾖ ἡ μ ο ρ φ ὴ αὐτῶν, ὑλικὴ ἢ ἄϋλος, ἢ ἡ π α ρ α γ ω γ ι κ ὴ α ὐ τ ῶ ν χ ρ ῆ σ ι ς, ἄ μ ε σ ο ς ἢ ἔ μ μ ε σ ο ς. Ἄνευ τοῦ κέρδους τούτου, οἱ κεφαλαιοῦχοι, μὴ δυνάμενοι ἐπωφελῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν, θέλουσιν ἀκάρπως τὰ καταναλίσκει,

ὅπως θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν, ἢ ὅπως πολλαπλασιάσωσι τὰς ἀπολαύσεις των, καὶ τὰ κεφάλαια θέλουσιν οὕτω κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἐξαφανισθῆ.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἀποδεικνύεται ἡ παραλογία τοῦ συστήματος τοῦ Προυδῶνος, ἰσχυρισθέντος ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας καὶ κεφαλαιούχους ἡ ἐκμίσθωσις καὶ ὁ ἐκτοκισμὸς, ἀλλὰ μόνη ἡ πώλησις καὶ ἡ ἀνταλλαγή. Ἀλλ' ἐὰν κατηργοῦντο οἱ τόκοι καὶ τὰ μισθώματα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἡ ἰδιοκτησία καὶ τὰ κεφάλαια ἤθελον συναφανισθῆ μετ' αὐτῶν.

Ἀλλ' εἰς τί συνίστανται τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων; Τὰ κέρδη, ἢ ἀκριβέστερον, τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων, οὐδόλως ταυτίζονται μὲ τὸ ὁλικὸν προϊὸν τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως ἐξ οὗ πηγάζουσι. Τὰ μὲν καθαρὰ κέρδη, συνίστανται εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου καὶ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης. Τὸ δὲ προϊὸν τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, συνίσταται εἰς τὸ σύνολον τῆς παραχθείσης ἀξίας· ὥστε ἐὰν τὸ προϊὸν τῆς ἐπιχειρήσεως ἦνε ἀνεπαρκὲς πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ καταναλωθέντος ἢ καταβληθέντος κεφαλαίου, ἡ ἐπιχείρησις θέλει ἀποβῆ ἐπιζήμιος· ἂν δὲ ἐκ τοῦ προϊόντος τούτου ἀποκατέστη τὸ κεφάλαιον ἄνευ περισσεύματος, ἡ ἐπιχείρησις οὔτε κέρδη παρήγαγεν, οὔτε ζημίας. Ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐπιχειρήσεως παρήχθη περίσσευμα, ὅσῳ τὸ περίσσευμα τοῦτο εἶναι μεῖζον, τόσῳ καὶ τὰ καθαρὰ κέρδη ἔσονται ἀνώτερα. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων οὕτω πως ἐννοούμενα, ἀναλογίζονται ἀείποτε πρὸς τὸ κεφάλαιον ἐξ οὗ παράγονται· ἐὰν ὑποθέσωμεν λ. χ. ὅτι γεωργὸς ἐδαπάνησε μὲν χιλίας δρ. εἰς μισθοὺς, σπόρον κτλ., εἰσέπραξε

δὲ χιλίας καὶ ἑκατὸν, τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως θέλουσιν ἐκτιμηθῆ εἰς 10 % τοῦ κεφαλαίου.

§ 2. *Τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι πρὸς ἄλληλα ἴσα οὐδ' ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια.*

Τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι, ἄλλα μὲν τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἄλλα δὲ ἐν τῇ τεχνουργίᾳ, τῇ ἐμπορίᾳ, τῇ σιδηροδρομίᾳ, τῇ τραπεζικῇ ἐργασίᾳ κ.τ.λ.

Ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων καὶ ἀναμφισβητήτων τούτων γεγονότων ὁρμώμενοι ; πῶς πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ περὶ ἰσότητος τῶν κερδῶν ἀξίωμα τῶν οἰκονομολόγων ; Τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ περὶ ἰσότητος τῶν μισθῶν, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαγωνισμοῦ, δυνάμει τῆς ὁποίας τά τε κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία φέρονται ἀείποτε πρὸς τὰς ἐπικερδεστέρας ἐπιχειρήσεις. Ἐὰν λ. χ. οἱ τεχνουργοῦντες μὲν ὑποδήματα ἀνδρεῖα, κερδαίνουσιν 8 %, οἱ τεχνουργοῦντες δὲ γυναικεῖα 12 %, πολλοὶ ἐκ τῶν πρώτων, θέλουσι συρρεύσει εἰς τὴν δευτέραν ἐπιχείρησιν ὡς ἐπικερδεστέραν, καὶ οὕτω ἐλαττουμένου μὲν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περὶ τὴν τεχνουργίαν ἀνδρείων ὑποδημάτων ἀσχολουμένων, αὐξανομένου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεργαζομένων γυναικεῖα ὑποδήματα, τὰ κέρδη τῶν δύο τούτων ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων, ἔσονται ἰσόρροπα. Ἕνεκα μάλιστα τῆς εὐκινησίας ταύτης τῶν κεφαλαίων, πολλάκις κατὰ τὴν ἔναρξιν, ἢ πρὸς ἐξακολούθησιν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, γίνεται χρῆσις ἀδρῶν κεφαλαίων τὰ ὁποῖα δὲν ἐδημιουργήθησαν μὲν ἐν ἀκαρεῖ, μετετράπησαν δὲ τῆς προτέρας αὐτῶν χρήσεως, ὅπως μετενεχθῶσι πρὸς νέα ἔργα ἐπικερδέστερα.

Τὸ περὶ ἰσότητος λοιπὸν τῶν κερδῶν ἀξίωμα στηρίζεται

ἐπὶ δύο γεγονότων ἀναμφισβητήτων, προκυπτόντων ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων· ἤτοι ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδιωφελείας τοῦ παρορμῶντος ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐπικερδεστέραν χρῆσιν τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων, καὶ ἐκ τῆς εὐκινησίας τῶν κεφαλαίων ἅτινα μετατίθενται καὶ μεταμορφοῦνται, κατὰ τὰς χρείας καὶ τὴν βούλησιν ἡμῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, ἡ ἀδέσμευτος ἢ ἡ ἀκώλυτος αὕτη μετάθεσις καὶ εὐκινησία τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ἀείποτε κατορθωτή· καθότι τὰ λεγόμενα πάγια, ἢ ἀμεταμόρφωτα τῆς βιομηχανίας κεφάλαια, οἷον αἱ σταφιδοφυτεῖαι, αἱ ἀμπελοφυτεῖαι, αἱ μηχαναί, τὰ τεχνουργεῖα, τὰ ἐργοστάσια, αἱ ἅμαξαι, τὰ πλοῖα κτλ. δὲν εἶναι δεκτικὰ μεταμορφώσεως ἢ μεταθέσεως κατὰ τὸ δοκοῦν ἡμῖν. Ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ οἶνος λ. χ. ἐξέπεσεν εἰς λεπτὰ 10 τὴν ὀκάν, αἱ δ' ἄμπελοι τῆς κατωτάτης ποιότητος δὲν παρέχουσιν ἐτησίως πρόσοδον ἀκαθάριστον μείζονα τῶν 10 δραχμῶν. Τούτου δοθέντος, ἕπεται ὅτι ἐπιζητοῦντες κέρδη ἀνώτερα, δυνάμεθα νὰ μεταμορφώσωμεν τὰ κλήματα εἰς ὑγρασίδιον πρὸς διατροφὴν τῶν χλωραζόντων ἵππων; Ὡσαύτως δὲ διότι τὸ ἀπερισκέπτως ἀνεγερθὲν καὶ οἰκτρῶς καταστραφὲν παρ' ἡμῖν σακχαροποιεῖον, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παράσχῃ τὰ μετὰ πολλοῦ στόμφου καὶ μετὰ πολλῆς ἀγυρτείας προαναγγελθέντα ὠφελήματα, ἐλλείψει δὲ τῶν ἀπαιτουμένων κεφαλαίων πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν καὶ πρὸς παραγωγὴν τῆς ἀναγκαιούσης ὕλης, ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἐνεκρώθη, πρὶν ἢ δώσῃ σημεῖον ζωῆς, ἦτο εὔκολον, ἂν οἱ διευθύνοντες τὸ κατάστημα τοῦτο προέβλεπον τὴν ἐλεεινὴν αὐτοῦ πτώχευσιν, νὰ μεταμορφώσωσι τὰς ἀνεγερθείσας οἰκοδομὰς καὶ τοὺς λέβητας καὶ τὰς θλιπτικὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἀντλίας, εἰς ἐργαστήρια, εἰς ἁμάξας ἢ εἰς πλοῖα, ἤτοι

εἰς κεφάλαια ἐπικερδέστερα; Θεωρητικῶς λοιπόν, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν. Πρακτικῶς ὅμως, πολλὰ καὶ διάφορα προσκόμματα παρεμβάλλονται εἰς τὴν ἐξίσασιν ταύτην τῶν κερδῶν. Εἶπον ὅτι, τὰ κέρδη δὲν εἶναι πάντοτε ἴσα. Προσθέτω ὅτι οὐδ' ἀναλόγως τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων αὐξάνουσι ἀείποτε. Καθότι ἐπὶ δύο τεχνουργείων ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐνεργεῖ διὰ κεφαλαίου 5,000 δρ. τὸ δὲ διὰ κεφαλαίου 50,000, τὸ δεύτερον θέλει ἔχει πιθανῶς κέρδη ὑπερδεκαπλάσια, καθότι καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα δύναται νὰ προμηθευθῇ εὐθηνότερον, καὶ ἐντελεστέρας μηχανὰς νὰ μεταχειρισθῇ, καὶ δοκιμωτέρους νὰ προσλάβῃ ἐργάτας καὶ ἐνδεχομένας ζημίας νὰ ἀποτρέψῃ κτλ. Ἐκ τούτου μάλιστα ἐξηγεῖται, ἡ σχετικὴ ὑπεροχὴ τῆς Ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐξασκουμένης δι' ἀδρῶν κεφαλαίων καὶ δι' ἰσχυρῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὰ κέρδη λοιπὸν δὲν εἶναι οὔτε ἴσα πρὸς ἄλληλα, οὔτε ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια. Παρατηρῶ ὅμως ὅτι τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων εἰ καὶ ἄνισα, καὶ ἀνόμοια τείνουσιν ἐν γένει εἰς ἰσορροπίαν, δυνάμει τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ. Τοὐναντίον δὲ ἡ γῆ, ἀπαρτίζουσα ἄθροισμα μηχανῶν ἀνίσου δυνάμεως, καὶ μὴ οὖσα δεκτικὴ μείζονος ἐπεκτάσεως, παρέχει πολλάκις προσόδους ἀνίσους ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ποιοῦ αὐτῆς.

§ 3. *Πῶς τὰ καθαρὰ κέρδη διακρίνονται ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ ὁλικοῦ προϊόντος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων;*

Εἶπον, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ἴσα, ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἀλλ' ὥσπερ οἱ μισθοί, οὕτω καὶ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον, δυνάμει γενικωτέρων τινῶν συμβεβηκότων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἀναφαινομένων. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ μέσου τούτου ὅρου τῶν κερδῶν, ὥρισται ἐν ταῖς πλείσταις χώραις καὶ ὁ νόμιμος τόκος τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλὰ πρὶν ἡ προσδιορισθῇ κατὰ μέσον ὅρον τὸ καθαρὸν κέρδος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀνάγκη ὁ ἐργολάβος τῆς βιομηχανίας ν' ἀνακτήσῃ διὰ τοῦ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως παραχθέντος ὁλικοῦ προϊόντος, πᾶν ὅ,τι προκατέβαλεν ἢ ἐδαπάνησεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν· καθότι ὥσπερ διὰ τῆς τροφῆς μετουσιουμένης εἰς αἷμα, καὶ κυκλοφορούσης ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀνανεοῦνται αἱ ἐκλιποῦσαι δυνάμεις καὶ μεταδίδεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις εἰς τὰ ὄργανα ἡμῶν, οὕτω καὶ τοῦ ἐργολάβου, ἀνακτῶντος ὅ,τι προκατεβλήθη ἢ ἐδαπανήθη, συντηρεῖται ἡ βιομηχανικὴ ζωὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ τῆς κοινωνίας διοργάνωσις. Θεωρήσωμεν ἤδη τίνες αἱ ἀναγκαῖαι ἀνακτήσεις τῶν ἐργολάβων, ὧν ἄνευ, τὸ καθαρὸν κέρδος τῶν ἐπιχειρήσεων ἐλλείπει. Ἵνα προσδιορισθῇ τὸ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως καθαρὸν κέρδος, ἀνάγκη νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τοῦ ὁλικοῦ προϊόντος.

1) μὲν οἱ ἐργατικοὶ μισθοί.

2) δὲ ὁ μισθὸς τοῦ ἐργολάβου.

3) ἡ ἀξία τοῦ μεταμορφωτοῦ κεφαλαίου· οἷον τοῦ λίνου, τοῦ βάμβακος, τῶν βομβυκίων, τῆς καυσίμου ὕλης κ.τ.λ.

4) δὲ ἀσφάλιστρόν τι κατὰ τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται τὰ κεφάλαια.

Καὶ τελευταῖον ἡ πρὸς συντήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν κινητῶν, ἢ ἀκινήτων ὀργάνων τῆς βιομηχανίας δαπάνη καὶ χρεωλυτικόν τι ποσόν, πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ

ἐτησίως καὶ ἀνεπαισθήτως φθειρομένου ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου.

Ὥστε ὁσάκις διὰ τῆς ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως παραχθείσης ἀξίας, δὲν ἀποζημιοῦται ὁ ἐργολάβος διὰ τοὺς πληρωθέντας ἢ πληρωτέους μισθοὺς καὶ τὴν δαπανηθεῖσαν ὕλην. Πρὸς τούτοις δέ, ὁσάκις δὲν δύναται ν' ἀνακτήσῃ τὸ ἀσφάλιστρον τῶν καταβληθέντων παγίων κεφαλαίων καὶ τὴν πρὸς συντήρησιν ἢ ἐπισκευὴν αὐτῶν δαπάνην καί τι χρεωλυτικὸν ποσόν· ἡ ὅλη ἐπιχείρησις κινδυνεύει νὰ ναυαγήσῃ· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, οὐδεὶς λόγος περὶ καθαροῦ κέρδους (1).

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοί, προκειμένου λόγου περὶ χρόνου, τόπου καὶ βιομηχανίας ὡρισμένων, εὐκόλως ἀκριβολογοῦνται, ἀλλ' ὁ προσδιορισμὸς τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων ἀποβαίνει δυσκολώτερος· καθότι καὶ αὐτὸς ὁ ἐργολάβος ἀγνοεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεως, ἢ τοὐλάχιστον δὲν δύναται νὰ τὸ γνωρίσῃ ἢ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός. Πᾶσα λοιπὸν ἐκτίμησις τῶν κερδῶν, ἐξαγομένη ἐξ ἀναλογίας, εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπισφαλής, ἐκ θετικῶν δὲ μόνον καὶ ὁριστικῶν ἀποτελεσμάτων, δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸ ποσὸν τῶν κερδῶν.

Ἀλλ' ἐλείψει ὁριστικῶν ἀποτελεσμάτων καὶ θετικῶν

---

(1) Διὰ τῆς ἀκριβεστέρας ταύτης ἀναλύσεως τοῦ ὁλικοῦ προϊόντος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀνευρίσκεται τὸ καθαρὸν αὐτῶν κέρδος οὗ τὸν κατώτατον ὅρον ἐγγυᾶται πολλάκις τὸ δημόσιον. Τοιουτοτρόπως ἡ παρ' ἡμῖν ἀτμοπλοϊκὴ ἑταιρία συνέστη διὰ μετοχικοῦ κεφαλαίου, δαπανᾷ δὲ κατ' ἔτος εἰς ἀγορὰν ἀνθράκων, εἰς μισθοὺς προσωπικοῦ, εἰς ἀσφάλιστρα, κτλ., εἰς συντήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν πλοίων ὡρισμένα τινὰ ποσά. Ἐὰν λοιπὸν τούτων προαφαιρεθέντων ἐκ τῶν ἐνιαυσίων εἰσπράξεών της, ὑπολείπεται καθ' ὑπόθεσιν κέρδος 3 % τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου, τὸ δημόσιον ὑποχρεοῦται νὰ συμπληρώσῃ τὸ κέρδος τοῦτο διὰ καταβολῆς 2 ἕτι τοῖς %.

πληροφοριῶν, δυνάμεθα ὡς ἔγγιστα καὶ ἐξ ἀναλογίας, νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων, ἐλευθέρως συνομολογουμένου. Ἐν χώραις μάλιστα, ἐν αἷς ὑπάρχουσι δημόσια χρέη, ὁ τόκος τῶν δημοσίων τούτων χρεῶν, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁ κερδομετρικὸς ὅρος τῶν κεφαλαίων ἐν γένει.

§ 4. *Ἀλλὰ δυνάμει τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον καὶ αὐξάνουσιν ἢ σμικρύνονται τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ;*

Τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἀναλόγως τῆς δεξιότητος τῶν διευθυνόντων αὐτάς, ἤτοι ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος αὐτῶν πρὸς χρησιμοποίησιν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν παντοδαπῶν ὑλικῶν ὀργάνων ὧν γίνεται χρῆσις ἐν τῇ ἐπιχειρήσει. Ἡ δεξιότης αὕτη τεκμηριοῦται ὡσαύτως ἐκ τοῦ συνόλου τῆς διαχειρίσεως, ἤτοι ἐκ τῆς οἰκονομικωτέρας προμηθείας τῆς ἀναγκαιούσης ὕλης, καὶ ἐκ τῆς ἐπικερδεστέρας ἐκποιήσεως τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας.

Πλὴν δὲ τούτου, τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἕνεκα τοῦ εὐπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς μικρότητος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. Βεβαίως ἡ ἔκπτωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν εἶναι ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα οὐσιωδῶς ἀλλοιοῦσι τὴν κατάστασιν καὶ τὴν εὐζωΐαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων· παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ αὔξησις τῶν κερδῶν ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῶν μισθῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ συμβεβηκότος τούτου, δὲν εἶναι αἰτία.

Ἄλλως ὡς προερρέθη, ἡ σύγχρονος ὕψωσις τῶν κερδῶν καὶ μισθῶν δὲν ἀληθεύει μόνον κατὰ θεωρίαν, καθότι

ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι τόσον ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ, ὅσον καὶ παρ' ἡμῖν, τὰ δύω ταῦτα γεγονότα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα, ἀπ' ἐναντίας δὲ συνυπάρχουσι. Τῷ ὄντι, καθόσον προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ μὲν ἐθνικὴ δραστηριότης προάγεται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ ἔννομος τάξις καὶ ἡ πίστις παγιοῦνται, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦται. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῶν τόκων, νέος δίδεται ὠθισμὸς εἰς τὰ παραγωγικὰ ἔργα, καὶ τοιουτῳτρόπῳ οὐ μόνον τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καὶ οἱ μισθοὶ οἱ ἐργατικοὶ συγχρόνως αὐξάνουσιν.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ κεφάλαια εἰσὶ σπάνια καὶ δυσεύρετα, ὁ ποιῶν ἄμεσον αὐτῶν χρῆσιν, θέλει κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀποβλέψει καὶ εἰς κέρδη ἀνώτερα, καθότι ἄλλως ἤθελε προτιμήσει τὴν ἔμμεσον αὐτῶν χρῆσιν, ἐκτοκίζων τὰ κεφάλαιά του.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὅσῳ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, τόσῳ καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατικῶν τάξεων βελτιοῦται.

Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι, ἀναλογιζόμενοι πρῶτον μὲν ὅτι πολλάκις οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ἂν καὶ οἱ ἐργάται δὲν παύωσι καταβάλλοντες τὴν αὐτὴν φιλοπονίαν· δεύτερον δὲ ὅτι οἱ ἐργάται ἐνίοτε ἀκουσίως σχολάζοντες στεροῦνται τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἐξανέστησαν κατὰ τῆς λεγομένης τυραννίας τῶν κεφαλαίων καὶ κατεμήνυσαν τοὺς κεφαλαιούχους, ὡς ὀλετῆρας τῆς κοινωνίας καὶ πολεμίους τῶν ἐργατῶν, ὡς ἄνδρας νεμομένους ἐν ἀργίᾳ πλοῦτον ὃν προσεκτήσαντο ἐκκαρπούμενοι ἀνηλεῶς τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἱδρῶτας δυστυχῶν καὶ ταλαιπώρων ἐργατῶν. Ἀλλ' εὔκολον εἶναι ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι πάντα ταῦτα εἰσὶν ἁπλαῖ δημοκοπίαι ἀπάδουσαι πρὸς τὴν ἐπιστη-

μονικὴν ἀλήθειαν· καθότι 1) μὲν πᾶς ἐργάτης εὐμοιρῶν τινος ἐκπαιδεύσεως καθίσταται ὡς ἐκ τούτου κεφαλαιοῦχος· αὕτη μάλιστα εἶναι ἡ κυριωτέρα τῶν ἐθνικῶν κυβερνήσεων μέριμνα, ἡ ἐκπαίδευσις λέγω τοῦ ἔθνους καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἠθικῶν κεφαλαίων· 2) δέ, ἐὰν ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, κατεχομένης ὑπὸ τῶν ἐνδεεστάτων καὶ ὀλβιωτάτων πολιτῶν, προβῶμεν εἰς τὸ μέσον, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἐκεῖ ὅπου καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τῶν νόμων ἰσότητος, τὰ δὲ ἀντικοινωνικὰ προνόμια ἢ μονοπώλια κατηργήθησαν, ἅπαντες διὰ τῶν αὐτῶν τρόπων καὶ μέσων ἀποκτῶσι τὰ κεφάλαια, ἤτοι διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἀποταμιεύσεως, ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ ῥακιολόγου, μέχρι τοῦ πλουσιωτάτου πολίτου, ἀπὸ τοῦ παιδὸς τοῦ φέροντος εἰς χεῖρας του εὐτελῆ κόφινον, καὶ συλλέγοντος ἐν ταῖς τριόδοις σιδηροῦς ἥλους καὶ λεπτὰ καυσόξυλα, μέχρι τοῦ πολυταλάντου τραπεζίτου, ὅτι οἱ πολεμοῦντες τὰ κεφάλαια καὶ τοὺς κεφαλαιούχους ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν δῆθεν, εἰσὶν οἱ μεγαλείτεροι τῶν ἐργατῶν πολέμιοι, καθότι οἱ ἐργάται συντηροῦνται διὰ τῶν κεφαλαίων, καὶ καθόσον ταῦτα πολλαπλασιάζονται, αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας. Ἄλλως δὲν ἀληθεύει ὅτι οἱ κεφαλαιοῦχοι πλουτοῦσιν ἐκκαρπούμενοι τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ἐργατῶν, ὡς δὲν ἀληθεύει καὶ τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. τῆς ἐργατικῆς μισθοδοσίας αὐξανομένης, ἀναγκαίως ἐκ τούτου οἱ κεφαλαιοῦχοι βλάπτονται. Τῷ ὄντι ἐπαναλέγω, ὅτι ὁ Ῥικάρδος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἀπεπλανήθησαν ἀποφηνάμενοι ὅτι ἡ ὕψωσις τῶς κερδῶν προκύπτει ἀείποτε ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν μισθῶν.

Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν μεγάλων ἢ τῶν ἐκπεπτωκότων μισθῶν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας; Πολλοὶ εἶπον, ὅτι οἱ μεγάλοι μι-

σθοὶ συνεπάγονται ἀναγκαίως τὴν ἀνατίμησιν τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας καὶ ὡς ἐκ τούτου καταστέλλονται τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Παρατηρῶ ὅμως, ὅτι ὁσάκις οἱ μισθοὶ μόλις ἐπαρκῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, οἱ μὲν ἐργάται περιορίζουσι τὰς δαπάνας αὐτῶν, ἡ δὲ κατανάλωσις καὶ αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀναγκαίως καταστέλλονται ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ἕτεροι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ καθιστῶσι τοὺς ἐργάτας νωθροὺς ἢ ἀσώτους. Ἀλλ' ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι διὰ τῶν μεγάλων μισθῶν καὶ ἡ σωματικὴ ἰσχύς, καὶ ἡ ὑγεία καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀπολαύσεις τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἀναπτύσσονται· οἱ δ' ἐργάται, πολλαπλασιάζοντες τὰ ἀποταμιεύματά των, ἐξασφαλίζουσι τὸ μέλλον αὐτῶν. Ἄλλως, ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας ἀποδείκνυται, ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοί, ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσι τὴν νωθρότητα ἐνισχύουσι μάλιστα τὴν φιλοπονίαν καὶ δραστηριότητα τῶν ἐργατῶν, ὅτι οἱ ἐργάται εὐπορούντες μέν, ἀνυψοῦνται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, στερούμενοι δὲ τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἐξαχρειοῦνται. Βεβαίως, διὰ μόνον τῶν μεγάλων μισθῶν, ὁ κακοήθης καὶ ἐξηχρειωμένος ἄνθρωπος δὲν ἠθοποιεῖται, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται ὅτι ἕνεκα τῶν μεγάλων μισθῶν, ἐκφαυλίζονται οἱ ἐργάται. Προσπαθήσατε διὰ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς παιδεύσεως, καὶ διὰ θεσμῶν καὶ νόμων εὐεργετικῶν νὰ ἠθοποιήσητε τὸν ἐργάτην, καὶ ἡ εὐπορία ἀντὶ νὰ καταστρέψῃ τὸ φιλάνθρωπον ὑμῶν ἔργον, θέλει μάλιστα συντελέσει πρὸς τελείωσιν αὐτοῦ.

§ 5. *Ἐὰν αἱ περὶ τὰ κέρδη ποικιλίαι τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχήν.*

Τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων κέρδη εἰσὶ ποικίλα, καὶ αἱ αἰτίαι ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ μισθοὶ

διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, τροπολογοῦσι καὶ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μεταβάλλονται ἀναλόγως τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος καὶ δεξιότητος τῶν διευθυνόντων αὐτάς. Δεύτερον δέ, ὑπάρχουσιν ἐπιτηδεύματα μᾶλλον ἢ ἧττον εὐχάριστα ἢ ἀηδῆ, ἐπίπονα ἢ κινδυνώδη, διαρκῆ ἢ διαλείποντα, χρήζοντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν ἠθικῶν προσόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σπανίων, καὶ παρέχοντα πιθανότητας εὐδοκιμήσεως μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας. Ὥστε αἱ περὶ τὰ κέρδη, ὡς καὶ αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ἀνομοιότητες παράγονται ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων ἢ μειονεκτημάτων, ἅτινα παρέπονται ἑκάστῃ τέχνῃ, κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς. Πρὸ πάντων ὅμως, ὅ,τι μεγαλύνει τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως προσδοκώμενα κέρδη, εἶναι οἱ ἐξ αὐτῆς ἐνδεχόμενοι κίνδυνοι ἢ αἱ πιθανότητες τῆς ἀποτυχίας.

Καὶ ἀληθῶς, ὅσῳ τὰ κεφάλαια διακινδυνεύουσι, τόσῳ τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως προσδοκώμενα κέρδη προσδιορίζονται ἀνώτερα· ὅσῳ δὲ ἔλασσον διακινδυνεύουσι, τόσῳ τὰ κέρδη κατώτερα προσδιορίζονται. Ἄλλως, ὁ κανὼν οὗτος ταυτίζεται μὲ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως νόμον· καθότι τὰ κεφάλαια μᾶλλον διακινδυνεύοντα ἔν τινι βιομηχανικῇ ἐπιχειρήσει, ἧττον αὐτῇ προσφέρονται· ἧττον δὲ διακινδυνεύοντα, μᾶλλον προσφέρονται. Κατὰ λόγον λοιπὸν τῆς προσφορᾶς αὐτῶν, προσδιορίζονται καὶ τὰ κέρδη.

Ἐκφράζων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν δι' ἄλλων λέξεων, παρατηρῶ, ὅτι ὅσῳ ἀσφαλέστερος εἶναι ὁ κεφαλαιοῦχος, ἤτοι ὅσῳ ἡ πεποίθησις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ἀνακτήσεως τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου εἶναι μεγαλειτέρα, τόσῳ καὶ τὰ κέρδη εἰσὶ μετριώτερα. Ἕνεκα τούτου, ἡ γεωργικὴ βιομηχανία, ἀσφαλεστέρα οὖσα πασῶν τῶν ἄλλων, παρέχει κέρδη κατώτερα· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, ἡ τεχνουρ-

γία καὶ ἐν γένει κατὰ τρίτον λόγον ἡ ἐμπορία, ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένη εἰς τυχαῖα συμβεβηκότα. Ἡ λόγῳ δὲ τῶν κινδύνων τῆς ἐπιχειρήσεως χορηγουμένη ἀποζημίωσις πρὸς τὴν ἐμπορίαν, εἶναι μεγαλειτέρα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, καὶ ἐὰν μάλιστα διὰ θαλάσσης αὕτη ἐνεργεῖται. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὰ ἕνεκα τῶν κινδύνων τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποκτώμενα ἀνώτερα κέρδη, σπανίως ἀποζημιοῦσι τὸν ἐργολάβον διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀπώλειαν ἢ καταστροφὴν τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὅτι ἡ μόνη σωτηρία κατὰ τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων τῶν ἀπειλούντων τὴν ἀπώλειαν τῶν κεφαλαίων, εἶναι ἡ σύστασις ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν. Βεβαίως, διὰ τῶν ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν, δὲν προλαμβάνεται ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἤτοι τῶν καταποντισθέντων πλοίων, ἢ τῶν ἐργοστασίων τῶν γενομένων παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀσφαλίστρων, ἡ ἐνσκήψασα ζημία, εἰς πολλοὺς διανεμομένη καθίσταται ἀνεπαίσθητος καὶ ὁ μὲν ἀσφαλισθεὶς ἀνορθοῦται, ὁ δ' ἀσφαλίζων ἕνεκα μάλιστα τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων προσποριζεται ἀξιόλογα κέρδη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΜΜΕΣΟΥ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΜΙΣΘΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΚΩΝ.

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἔμμεσον τῶν κεφαλαίων χρῆσιν, τὴν παρέχουσαν τοῖς κεφαλαιούχοις τόκους καὶ μισθώματα. Ἡ σύμβασις τοῦ δανείου διακρίνεται ὑπὸ τὴν

νομικὴν ἔποψιν, ἀπὸ τῆς συμβάσεως τῆς μισθώσεως, καθὸ καί re, πράγματι συνισταμένη καὶ μεταβιβάζουσα τὴν κυριότητα εἰς τὸν δανειζόμενον, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ ἀποδώσῃ τῷ δανειστῇ τὸ ληφθὲν, κατά τε τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν, ἐν ᾧ ἡ ἐκμίσθωσις consensu συνισταμένη, τὴν χρῆσιν μόνον τοῦ πράγματος παρέχει τῷ μισθωτῇ· οἰκονομικῶς δέ, τότε μίσθωμα καὶ ὁ τόκος ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν βάσεων στηρίζονται.

Τὸ μὲν μίσθωμα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν πρόσοδον κεφαλαίου τινὸς παγίου, ἢ ἀμεταμορφώτου, ἤτοι πράγματος μὴ ἀντικαταστατοῦ· οἷον οἰκίας, ἐργαστηρίου κ.τ.λ., τὸν δὲ τόκον, ὡς τὴν πρόσοδον κεφαλαίου κυκλοφοροῦντος, ἢ ἀντικαταστατοῦ, οἱαδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ μορφὴ αὐτοῦ, νομισματικὴ ἢ οὔ, οἷον βάμβακος, βομβυκίων, ἐρίου, σίτου, ἅλατος κ.τ.λ.

Ὁ μὲν δανειστὴς μεταβιβάζει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειζομένου κεφάλαιον τοῦ ὁποίου τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ ὁ δανειζόμενος, ὁ δὲ μισθωτὴς ὑποχρεοῦται, νὰ ἀποδώσῃ τῷ ἐκμισθωτῇ τὸ πρᾶγμα οὗ ἡ χρῆσις παρεχωρήθη αὐτῷ· ὡς ἐκ τῆς φύσεως λοιπὸν τῆς συμβάσεως, τὸ ἀντικείμενον τῆς μισθώσεως, οἷον οἰκία ἢ ἐργαστήριον, ἀποδίδεται τῷ ἐκμισθωτῇ ἐν μέρει ἐφθαρμένον ἕνεκα τῆς γενομένης αὐτοῦ χρήσεως. Ὥστε τὸ μὲν μίσθωμα περιλαμβάνει ἐκτὸς τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς χρήσεως, καί τι στοιχεῖον πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ διὰ τῆς ἐκμισθώσεως παραχωρηθέντος πράγματος, καί τι χρεώλυτρον· ὁ δὲ τόκος εἶναι τὸ καθαρὸν ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

Ἀληθὲς ὅτι ὁ δανειστὴς κινδυνεύει πολλάκις ν' ἀπολέσῃ τὸ κεφάλαιον τοῦ δανείου, ἐν ᾧ ὁ ἐκμισθωτὴς κινδυνεύει νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἐκμισθωθὲν ὁπωσοῦν βεβλαμμένον·

οὐχ' ἧττον ὅμως αἱ βάσεις ἀμφοτέρων τῶν συμβάσεων τούτων εἰσὶν αἱ αὐταί. Ὁ τε δανειστὴς καὶ ὁ ἐκμισθωτὴς παραχωροῦσι κεφάλαιον στερούμενοι προσκαίρως τῆς χρήσεως αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ σκοπῶν τι κέρδος ποιεῖται ἄμεσον χρῆσιν τοῦ κεφαλαίου του. Ἀλλὰ τὸ προσδοκώμενον κέρδος ἐκ τῆς ἀμέσου τῶν κεφαλαίων χρήσεως δὲν ἔχει τὴν βεβαιότητα τοῦ τόκου ἢ τοῦ μισθώματος. Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦται εἰσὶν αἱ κοιναὶ ἰδιότητες τῶν δύο συμβάσεων ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικήν, διατί ὁ μὲν τόκος ἐθεωρήθη ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμός, τὸ δὲ μίσθωμα ὡς νόμιμον;

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὁριστικώτερον ἐλύθη, μεγίστη ὑπῆρξε διαφωνία μέχρι τῆς λήξεως τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ὑπὲρ μὲν τῆς νομιμότητος τῶν τόκων συνηγόρουν αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτὸς ὁ βιομηχανικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τῶν πλουσιωτέρων καὶ προοδευτικωτέρων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, κατ' αὐτῶν δὲ οἵτε λεγόμενοι θεολόγοι καὶ αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις τῶν πλείστων τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν. Ἀλλ' ὁ νόμος συγχωρήσας τελευταῖον τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὥρισε συνάμα ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος δῆθεν τῶν ὀφειλετῶν, ἀνώτατόν τινα ὅρον τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, ἐθεώρησε δὲ ὡς πρᾶξιν ἀξιόποινον τὸν καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ὅρου τούτου ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων.

Τὸ περὶ τόκων ζήτημα εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, ἐνδιαφέρον τὸ σύνολον τῶν συναλλαγῶν καὶ τὴν ἀκώλυτον κυκλοφορίαν τῶν κεφαλαίων, τοῦ ζωοποιοῦ τούτου στοιχείου τῆς ἐθνικῆς φιλοπονίας καὶ δραστηριότητος· Πρὸς διευκρίνησιν αὐτοῦ ἐρευνήσωμεν πόθεν ἐξάγεται ὁ τόκος, καὶ ἐκ τίνων συμβεβηκότων ἑκάστοτε ὁρίζεται ἢ μεταβάλλεται.

Τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, ὡς γνωστόν, μορφοῦνται ἐξ

ἀποταμιευμάτων. Τὰ δὲ ἀποταμιεύματα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐθνικῆς φιλοπονίας. Τῳόντι ἡ ἡμετέρα φιλοπονία εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν καταβαλλομένη παράγει ἀντικείμενα διάφορα· λ. χ. ὁ γεωργὸς ἀροτριᾷ τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, σπείρει καὶ συγκομίζει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ὁ δὲ συγκομισθεὶς καρπὸς ἀπαρτίζει κεφάλαιον, ἐκ τῆς συμπυκνώσεως, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐργασίας. Ποσαχῶς δὲ δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸ προϊὸν τοῦτο τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας; Συναισθανόμενοι χρείας ἐνεστώσας, προνοοῦντες δὲ καὶ χρείας μελλούσας δυνάμεθα· 1) μὲν ἀμέσως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς νὰ καταναλώσωμεν τὸν ἀποταμιευθέντα σῖτον· ἢ 2) νὰ προκτήσωμεν δι' αὐτοῦ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἕτερά τινα ἀντικείμενα ὡσαύτως χρήσιμα· ἢ τελευταῖον, νὰ ἀποταμιεύσωμεν αὐτόν, προνοοῦντες, ὡς ἐρρέθη, μελλούσας ἡμῶν χρείας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν, καταναλίσκομεν πλοῦτον κεκτημένον. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἀνταλλάττομεν αὐτὸν πρὸς ἕτερά τινα ἀντικείμενα. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀποταμιεύομεν αὐτόν. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἀποταμιεύσεως, πιθανῶς θέλομεν ἀντικαταστήσει τὸν σίτον δι' ἑτέρου τινὸς ἀντικειμένου διαρκεστέρου, ἧττον ὑποκειμένου εἰς φθορὰν καὶ ἧττον φορτικοῦ, ἤτοι διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου.

Κεφάλαιον λοιπὸν ἐστὶν «ἀποταμίευμα ἀξιῶν αἵτινες παρήχθησαν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας». Ἀποταμιεύοντες τοὺς καρποὺς τῆς καταβληθείσης ἡμῶν φιλοπονίας, ἀποφασίζομεν νὰ στερηθῶμεν ἐνεστώσης ἀπολαύσεως, ἣν ἐκ τῆς καταναλώσεως τῆς ἀποταμιευθείσης ἀξίας ἢ ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτῆς πρὸς ἕτερα ἀναλώματα ἐδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν. Τοιούτῳ τρόπῳ μεταφέροντες τὴν σεσωρευμένην ἢ πεπυκνωμένην ἡμῶν φιλοπονίαν ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον, ἐκτιθέμεθα ἑκουσίως εἰς τοὺς κινδύνους τῆς πράξεως ταύ-

της, καὶ ὑφιστάμεθα τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῶν τεταμιευμένων, ἵνα μὴ εὑρεθῶμεν ἐν ἀνάγκῃ ἐστερημένοι τῶν ἀπαραιτήτων πόρων πρὸς συντήρησιν ἡμῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς προνοητικῆς ταύτης πράξεως, δι' ἧς ἐξασφαλίζεται ἡ θεραπεία μελλουσῶν ἀναγκῶν, ἕκαστος ἡμῶν ἐξασκῶν χρηματοποιὸν ἐπιτήδευμα, ποιεῖται χρῆσιν τῆς σεσωρευμένης αὐτοῦ ἐργασίας ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἐνεστῶσαν αὐτοῦ φιλοπονίαν· οὕτω δὲ τὰ ἀποτεταμιευμένα ἢ τεθησαυρισμένα πράγματα μεταμορφοῦνται εἰς παραγωγικὰ κεφάλαια.

Διακριτέον λοιπὸν δύω εἴδη ἀποταμιευμάτων, τά τε ἀργὰ καὶ τὰ ἐνεργὰ ἀποταμιεύματα· ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἁπλῶς τεταμιευμένα, καὶ τὰ παραγωγικά, ἢ χρηματοποιὰ κεφάλαια. Ἀλλὰ πῶς ἐξ ἀργῶν τὰ ἀποταμιεύματα καθίστανται ἐνεργά ;

Ὑπάρχουσιν ἐργολάβοι στερούμενοι τῶν ἀναγκαιούντων αὐτοῖς κεφαλαίων. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ κεφαλαιοῦχοι ἢ τραπεζῖται μὴ ὄντες μὲν ἐργολάβοι, εὐπορροῦντες δὲ κεφαλαίων ἀποτεταμιευμένων. Οἱ δεόμενοι λοιπὸν κεφαλαίων πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων παραγωγικῶν, ἀπευθυνόμενοι πρὸς τραπεζίτας εὐπορροῦντας κεφαλαίων, ἐξαιτοῦνται δάνεια. Οἱ δὲ τραπεζῖται σπεύδουσι νὰ χρησιμοποιήσωσι τ ὰ δ ι α θ έ σ ι μ α α ὐ τ ῶ ν κ ε φ ά λ α ι α δανείζοντες καὶ συνομολογοῦντες τόκους, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀδιαλείπτως μεταβάλλεται.

Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι ἅπασαι αἱ τεταμιευμέναι ἀξίαι δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς διαθέσιμοι λ. χ. τὰ ὑπὸ τῶν οἰκογενειαρχῶν τεταμιευμένα ὤνια πρὸς κατανάλωσιν, οἷον τὸ ἔλαιον, οἱ ἄνθρακες, τὸ βούτυρον, τὰ καυσόξυλα, δὲν εἶναι διαθέσιμα κεφάλαια, ἀλλ' ἀναλώματα. Ὡσαύτως δὲ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαια δ ι α θ έ σ ι μ α ἡ

ὕλη δι' ἧς τελεῖται τι ἔργον, οἷον τὰ βομβύκια διὰ τὸν μεταξοκλώστην, ὁ βάμβαξ ἢ τὸ λίνον διὰ τὸν βαμβακοκλώστην ἢ λινοκλώστην, ἡ βαμβακοκλωστή, ἢ ἡ μεταξοκλωστὴ διὰ τὸν μετερχόμενον τὴν ὑφαντικὴν κτλ. ὁ λιθάνθραξ, ἢ ὁ σίδηρος διὰ τὸν σιδηρουργὸν κτλ. Τὰ τοιαῦτα χρησιμεύοντα εἰς ἄμεσον παραγωγήν, δὲν εἶναι κεφάλαια διαθέσιμα· προσέτι δὲ οὐδόλως θεωρητέον ὡς κεφάλαια διαθέσιμα, τὰ παραγωγικὰ ὄργανα, οἷον τοὺς ἵππους, τὰ ζεύγη τῶν βοῶν, τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰς μηχανὰς, ἢ ἄλλα ὄργανα τῶν ἐν ἐνεργείᾳ τεχνουργείων. Τελευταῖον τὰ κεφάλαια ἅπερ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἐκ δυσπιστίας ἀποσύρουσι τῆς κυκλοφορίας ἢ πέμπουσιν ἐκτὸς τοῦ κράτους, οὐδόλως εἰσὶ διαθέσιμα. Διαθέσιμα κεφάλαια εἰσὶν ἐκεῖνα μόνα, ἅπερ οἱ κύριοι αὐτῶν δύνανται νὰ διαθέσωσιν ὑπὲρ τῶν ἐπιζητούντων αὐτά, ἅπερ δύνανται ἀνυπερθέτως νὰ γίνωσιν ἀντικείμενον δανείου. Ταῦτα μόνον θεωρητέον ὡς κεφάλαια διαθέσιμα. Ἀλλ' ἐπὶ τίνι σκοπῷ ζητοῦνται ἐν γένει καὶ λαμβάνονται τὰ διαθέσιμα χρηματικὰ κεφάλαια; Ἐπὶ τίνι σκοπῷ συνομολογοῦνται δάνεια; Ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγὴν ἢ κατανάλωσιν. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι διὰ τοῦ δανείου δυνατὸν νὰ πληρωθῇ προγενέστερον δάνειον. Ἀλλ' ἐρωτῶ διατί συνεφωνήθη τὸ προγενέστερον δάνειον; Πρὸς σκοπὸν πάλιν παραγωγῆς ἢ καταναλώσεως. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι πᾶν δάνειον ἐστὶ κατ' οὐσίαν πραγματικόν. Καὶ ἂν οἱ δανειζόμενοι χρηματικὰ κεφάλαια ἐδύναντο ἀπ' εὐθείας νὰ δανεισθῶσι τὰ ἀντικείμενα, ἃ διὰ τῶν χρημάτων προτίθενται νὰ προσπορισθῶσι, δηλ. ἂν ἀμέσως ἐδανείζοντο τὰ ἀντικείμενα ὧν ἔχουσι χρείαν, οἷον ἄσβεστον, λίθον, ξυλείαν, σιδηρουργήματα, ὑφάσματα, λιθάνθρακα κ.τ.λ. ἀναμφιβόλως ἐβάδιζον τὴν συντομωτέραν ὁδόν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶ-

ναι εὔκολον, ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν δανειστῶν, τῆς δυσχερείας περὶ τὴν ἀπόδοσιν πραγμάτων ἀκριβῶς τῆς αὐτῆς ποιότητος, τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν τιμῶν. κ.τ.λ.

Πᾶν δάνειον λοιπὸν γινόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν προσπορισμοῦ πραγμάτων χρησίμων εἰς παραγωγὴν ἢ κατανάλωσιν, κατ' οὐσίαν μὲν πραγματικόν, κατὰ τύπον δὲ μόνον χρηματικόν, καθόσον τὰ χρήματα εἰσὶ τ ὸ ὄ ρ γ α ν ο ν, οὐχὶ δὲ τὸ πραγματικὸν καὶ ὁριστικὸν ἀντικείμενον τῶν ἐπὶ τόκῳ δανείων. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ ὅτι τὰ χρήματα εἰσὶν ἁπλοῦν ὄργανον τῶν τοιούτων συμβάσεων, παρατηρῶ, ὅτι πολλάκις διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, ἐνεργοῦνται πλείονες ἐπιχειρήσεις παρέχουσαι πλειόνων εἰδῶν κέρδη, δηλ. διὰ 400 ἢ 500 δρ. ἀγοράζω ζεῦγος βοῶν, ὁ δὲ πωλητής μου διὰ τῶν αὐτῶν χρημάτων ἀγοράζει σῖτον. Ὁ πωλητὴς δὲ τοῦ σίτου προσκτᾶται τεχνουργήματα κτλ. καὶ οὕτως ἑφεξῆς· ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι ὄργανον τῶν συμβάσεων τούτων, ἐνῷ ἂν τὸ νόμισμα ἦτο τὸ πραγματικὸν τῆς συμβάσεως ἀντικείμενον, ἤθελε τελευταῖον καταναλωθῇ, ἢ ἀμέσως χρησιμεύσει πρὸς παραγωγὴν νέου πλούτου καὶ παύσει ἑπομένως νὰ κυκλοφορῇ. Λέγω δὲ ὅτι τὰ χρήματα εἰσὶ τὸ ὄργανον οὐχὶ δὲ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν συμβάσεων, περιλαμβάνων ἐν τῷ ὅρῳ τούτῳ καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ τὰ χρήματα· οἷον τὰ συναλλάγματα, τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν, τὰ γραμμάτια τοῦ ταμείου κ.τ.λ.

Ἀλλ' ἐὰν τὰ δάνεια εἰσὶ κατ' οὐσίαν πραγματικά, ἂν τὰ χρηματικὰ κεφάλαια εἰσὶ τὸ ὄχημα δι' οὗ κυκλοφορεῖ ὁ πλοῦτος, ἕπεται ὅτι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν συνίσταται ἐκ τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ἀλλ' ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πραγμάτων, ἅτινα μετὰ πόνου παράγομεν καὶ προσκτώμεθα δανειζόμενοι· οἷον τοῦ σίτου, τῶν πλοίων, τῶν ἁμα-

ξῶν, τῶν ἀποθηκῶν, τοῦ μαλλίου, τοῦ σιδήρου, τοῦ βάμβακος, τοῦ λιθάνθρακος κτλ. Τὰ κεφάλαια ταῦτα πολλαπλασιάζονται, καθόσον ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης ἐν γένει προάγονται, ἐλαττοῦνται δὲ καθ' ὅσον ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος προσβάλλεται, ἡ βιομηχανία παρακμάζει καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα περιορίζονται ἢ δεσμεύονται. Ἕνεκα τούτου, τὰ ἔθνη τὰ ἐνδεῆ βιομηχανίας, εἰσὶ καὶ ἐνδεῆ χρημάτων. Δὲν εἶναι δὲ ἐνδεῆ, διότι στεροῦνται χρημάτων, ἀλλ' εἶναι ἐνδεῆ χρημάτων διότι εἰσὶν ἄτεχνα, ὡς καὶ αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου δυσκόλως συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, ὄχι διότι εἰσὶν ἐνδεεῖς ἁμαξῶν, ἀλλὰ διότι στεροῦνται μέσων συγκοινωνίας.

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν τείνει πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς παραγωγῆς καὶ πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ἐνεστώτων πόρων, τείνει ἀναγκαίως καὶ εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν κεφαλαίων· οἷον, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, ἡ χρῆσις ἐν γένει ἐντελεστέρων ὀργάνων τῆς βιομηχανίας, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἤτοι ἡ συνένωσις τῶν ἰδιωτικῶν δυνάμεων, ἡ ἐλάττωσις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, καὶ ἐν γένει ἡ εὐκολία τῶν ἀνταλλαγῶν, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἡ ἀφθονία τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων, ἡ σύστασις πιστωτικῶν καταστημάτων, οἱ ἐλαφροὶ φόροι κ.τ.λ. Ἀλλ' ἡ αὔξησις τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἄνευ ἀναλόγου αὐξήσεως τοῦ πραγματικοῦ πλούτου, δὲν συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι ὁσάκις μὲν τὰ χρήματα πολλαπλασιασθέντα ὑπερβῶσι τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας, ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν, καὶ σχετικῶς ἡ ἀξία τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων ἀναβιβάζεται, ὡς παρ' ἡμῖν κατὰ τὸ 1834, ὅτε τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ὁμολογουμένως ὑπερέβαινον τὰς

χρείας τῆς κυκλοφορίας (1)· ὁσάκις δὲ τὸ ποσὸν τῶν νομισμάτων ἐλαττωθὲν δὲν ἐπαρκῇ εἰς τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων σχετικῶς ἐλαττοῦται καὶ οὕτω παράγεται ὀνομαστική τις ἢ σχετικὴ εὐθηνία ἐκ μόνης τῆς ἀνατιμήσεως τῶν νομισμάτων πηγάζουσα. Τὰ ἐκ τῆς ἐνδείας τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀποτελέσματα δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἀνωτέρω. Ἡ ἔνδεια τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἐπιφέρουσα τὴν σχετικὴν ὑποτίμησιν τῶν ἐμπορευμάτων περιστέλλει συνάμα καὶ τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἐὰν ἡ ἀνισορροπία μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων ἐπέλθῃ αἰφνιδία, ἢ διότι μέγα ποσὸν πολυτίμων μετάλλων ἐξήχθη διὰ μιᾶς τοῦ κράτους ἐπὶ προσπορισμῷ λ. χ. σιτηρῶν, ἢ βάμβακος, ἢ διότι πλεῖστα ἐγχώρια κεφάλαια κατεβλήθησαν εἰς ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις ἢ ἐχορηγήθησαν εἰς ξένας κυβερνήσεις, ἢ διότι ἡ πίστις προσεβλήθη καὶ πολλὰ κεφάλαια ἀπεσύρθησαν τῆς κυκλοφορίας, ἢ διότι μέγα ποσὸν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἐμβληθὲν εἰς κυκλοφορίαν ἀπώθησε καὶ ἐξήλασε τὰ πολύτιμα μέταλλα, ἐκ τῆς ἀνισορροπίας ταύτης θέλει ἀφεύκτως προκύψει χρηματικὴ κρίσις δεινοτάτας ἐπαγομένη συνεπείας. Παρατηρητέον πρὸς τούτοις, ὅτι ἐκ τοῦ ἀντιθέτου συμβεβηκότος, ἤτοι ἐκ τῆς αἰφνιδίας ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως λ. χ. νέων μεταλλείων, θέλουσιν ὡσαύτως διαταραχθῇ αἱ σχέσεις τοῦ μισθίου ἐργάτου πρὸς

(1) Ἐν Καλλιφορνίᾳ, ἀφθονούντων τῶν πολυτίμων μετάλλων, ὁ τόκος εἶχεν ἀναβῇ εἰς 1 τοῖς % τὴν ἡμέραν, ἕνεκα τῆς σπάνεως καὶ τῆς μεγάλης ζητήσεως τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὧν ἡ χρεία εἶχεν καταστῇ ἐπαισθητοτάτη ἐν κοινωνίᾳ ἀρτιπαγεῖ, καὶ στερουμένῃ καὶ τῶν ἁπλουστέρων στοιχείων πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν.

τὸν ἐργοδότην, τοῦ ἐκμισθωτοῦ πρὸς τὸν μισθωτήν, τὸν εἰς πληρωμὴν ὡρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ ὑποχρεωθέντα, τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστὴν κτλ.

Ἴδομεν πῶς ἐκ τῶν διαθεσίμων κεφαλαίων πηγάζουσι τὰ δάνεια.

Ἀλλ' ἐν τῷ συναλλάγματι τοῦ δανείου ἔγκειται ὁ τόκος. Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν τίνα τὰ συστατικὰ οὕτως εἰπεῖν στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, ἐνθυμούμενοι ὅτι δάνειον mutuum ἐστι «τὸ ἀπὸ καταβολῆς χρημάτων ἢ ἄλλων ἀντικαταστατῶν πραγμάτων χρεωστούμενον κατὰ τὴν αὐτὴν ποιότητα καὶ ποσότητα». Ὁ παραχωρῶν χρηματικὸν κεφάλαιον προσπαθεῖ συνήθως νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ δανειζομένου τόκον περιλαμβάνοντα δύω κυρίως στοιχεῖα, οὕτως εἰπεῖν, ἀναγκαῖα. Ὁ τόκος ἀπαιτεῖται καὶ πληρώνεται ἕνεκα τῆς στερήσεως τῆς χρήσεως τοῦ παραχωρουμένου πρὸς τὸν δανειζόμενον κεφαλαίου· λέγω δὲ ἕνεκα τῆς στερήσεως τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου, καθότι τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον παραχωρῶ εἰς τὸν δανειζόμενον, ἐδυνάμην νὰ μεταχειρισθῶ πρὸς ἐμὸν ὄφελος, ὡς καὶ ὁ δανειζόμενος στοχάζεται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτό. Παραχωρῶν λοιπὸν τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρὸς αὐτόν, στεροῦμαι τοῦ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτοῦ πηγάζοντος κέρδους. Τοιαύτη ἡ δικαιολογικὴ βάσις τοῦ τόκου. Ἐπειδὴ δὲ πᾶς δανειστὴς ἐκτίθεται καὶ εἴς τινας κινδύνους μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τοῦ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον ἐδάνεισεν, ἐν τῷ τόκῳ περιλαμβάνεται καί τις ἀποζημίωσις ἀνάλογος πρὸς τὸν κίνδυνον εἰς ὃν ἐκτίθενται οἱ παραχωροῦντες τὰ κεφάλαι αὐτῶν πρὸς τρίτους.

Ἕνεκα δὲ τῶν ἐνδεχομένων τούτων κινδύνων, ἡ πρόσοδος τῶν κτημάτων ἐστὶν ἀείποτε κατωτέρα τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων· καθότι ὁ ἐκτοκισμὸς τῶν κεφαλαίων συνεπά-

γεται κινδύνους, εἰς οὓς δὲν ἐκτίθενται τὰ κεφάλαια τῆς γεωργίας. Δὲν λησμονῶ ὅτι ὑπὸ τὴν νομικὴν ἔποψιν οἱ κίνδυνοι τῶν συνήθων δανείων ὁρῶσι τὸν ὀφειλέτην μόνον πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ κυριότης τοῦ κεφαλαίου, οὐχὶ δὲ τὸν δανειστήν, ὡς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν δανείων· οὐχ' ἧττον ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν συνήθων δανείων, οἱ κίνδυνοι τῶν δανειζῶν εἰσι πραγματικοί, ἐὰν ὁ δανεισάμενος τύχῃ ἀναξιόχρεως ἢ κακῆς πίστεως, ἢ ἐὰν ἐγένετο θῦμα ἀπροόπτων συμβεβηκότων· ὥστε ἐὰν ἐπὶ 100 δανειστῶν οἱ 5 ζημιοῦνται, ὁ κίνδυνος τῆς ἀπωλείας τοῦ 1/20 τῶν κεφαλαίων τῶν εἰς δάνεια χορηγουμένων, θέλει ἀναλόγως ἐπιβαρύνει τὸ σύνολον τῶν ὀφειλετῶν καὶ τῶν 100 ἐκείνων δανείων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ συστατικά, οὕτως εἰπεῖν, στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, (lucrum cessans, damnum emergens) ὧν ἄνευ τὰ ἐπὶ τόκῳ δάνεια δεσμεύονται.

Ἀπέναντι δὲ τούτων, ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα στοιχεῖα παρορμητικὰ πρὸς ἐκτοκισμόν. Καὶ πρῶτον μέν, οἱ κίνδυνοι εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι κρατοῦντες παρ' αὐτοῖς τὰ ἀποτεταμιευμένα αὐτῶν κεφάλαια, τὸν οἶνον ἢ τὸ ἔλαιον. Δεύτερον δὲ ἡ ἀπαιτουμένη δαπάνη πρὸς συντήρησιν τοῦ κεφαλαίου τούτου· οἷον ἐνοίκια ἀποθηκῶν κ.τ.λ. Καὶ τελευταῖον ἡ ἐνδεχομένη ζημία ἐκ τῆς μεταβολῆς περὶ τὴν ἀγοραίαν τιμὴν τῶν τεταμιευμένων, ἢ ἡ ἀνεπαίσθητος αὐτῶν φθορά.

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων συστατικῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων συνάγεται, ὅτι ὁ τόκος ὃν παρέχει ὁ ὀφειλέτης τῷ δανειστῇ, εἶναι δικαία ἀποζημίωσις ὀφειλομένη αὐτῷ, ἕνεκα τῆς ἀπαλλοτριώσεως μέρους τῆς περιουσίας αὐτοῦ καὶ τοῦ κινδύνου εἰς ὃν ἐκτίθεται δανείζων. Ὅτι δὲ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν

κεφαλαίων, ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, καὶ οὐσιωδῶς παραβλάψασα τὴν ἐλευθερίαν τῶν συμβάσεων, ἦτο ὅλως παράλογος· ἀλλ' ἐκ τίνων ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων αὕτη προέκυψεν; Ἐκ θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν ἀνυποστάτων. Τῷ ὄντι ὡς ἐρρέθη, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη. Μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν, ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον. Ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτ' εἴληφεν. Ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστίν. Ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος, ὥστε καὶ παρὰ φύσιν χρηματισμὸς ἐστί.» Ἀλλ' ὡς παρατήρησεν ὁ Βενθὰμ ἀπάντων εἰς τὸ ἡμαρτημένον τοῦτο ἐπιχείρημα, ἀληθὲς ὅτι «τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα», τὰ πρόβατα ὅμως τὰ ὁποῖα ἠγοράσατε διὰ τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, πραγματικὰς τίκτουσιν ἀξίας· τὰ αὐτὰ δὲ πρὸ τοῦ Βενθὰμ παρετήρησε καὶ ὁ Καλβῖνος ἀποφηνάμενος, ὅτι οἱ ἀγροὶ τοὺς ὁποίους διὰ τῶν χρημάτων ἠγοράσατε πραγματικὰς τίκτουσιν ἀξίας. Ὡσαύτως δὲ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι παρατηρεῖ ὅτι «τοὺς μὲν γὰρ λαγὼς λέγουσι τίκτειν ἅμα καὶ τρέφειν ἕτερα καὶ ἐπικυίσκεσθαι πάλιν· τὰ δὲ τῶν μαστιγιῶν τούτων καὶ βαρβάρων χρέη πρὶν ἢ συλλαβεῖν τίκτει· διδόντες γὰρ εὐθὺς ἀπαιτοῦσι, καὶ τιθέντες αἴρουσι καὶ δανείζουσιν, ὃ λαμβάνουσιν ὑπὲρ τοῦ δανεῖσαι».

«Εἶτα τῶν φυσικῶν που καταγελῶσι, λεγόντων, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενέσθαι· παρὰ τούτοις γὰρ ἐκ τοῦ μηθ' ἔτ' ὄντος, μηδὲ ὑφεστῶτος, γεννᾶται τόκος». Ὥστε ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Πλουτάρχου, ἡ περὶ τόκων ἡμαρτημένη θεωρία διέμεινεν ἄκαμπτος καὶ ἀμετάβλητος. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἐν ᾧ παρὰ τοῖς

νεωτέροις, οἱ φιλόσοφοι ἰδίως καὶ πολιτειολόγοι κατεπολέμησαν τὰς περὶ τόκων ἀπαγορευτικὰς καὶ περιοριστικὰς διατάξεις, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἱ μὲν νόμοι ἦσαν φιλελεύθεροι, οἱ δὲ φιλόσοφοι ἀπεδοκίμαζον τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμόν, ὁρμώμενοι ἐξ ἀρχῶν ἡμαρτημένων καὶ ἐκ θεωρίας ἀνυποστάτου.

Ἕτεροι πάλιν ἐθεώρησαν τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὡς πρᾶξιν ἀνοσίαν, ἕνεκα τῆς ἐντολῆς ταύτης τοῦ Μωϋσέως «οὐκ ἐκτοκιεῖς τόκον τῷ ἀδελφῷ σου, ἀλλοτρίῳ δ' ἐκτοκιεῖς».

Ἀλλὰ πρῶτον, παρατηρητέον ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὁρίσας ὅτι ὁ ἐκτοκισμὸς τῶν χρημάτων συγχωρεῖται ὁσάκις μόνον οἱ Ἰουδαῖοι δανείζωσιν εἰς ἀλλοδαπούς, δὲν ἠθέλησε νὰ καθιερώσῃ καθολικόν τι δόγμα ἐφαρμοστέον εἰς πάντα χρόνον καὶ τόπον, καθότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι μία, καὶ ὅ,τι ἄδικον παρ' Ἰουδαίοις, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς δίκαιον μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἀλλοδαπῶν. Ὁ Μωϋσῆς λοιπὸν δὲν ἐπέβαλε τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων ὡς δόγμα θρησκευτικόν, καθότι ἔθετο παρ' αὐτῷ καὶ τὴν ἐξαίρεσιν. Ἄλλως παρατηρητέον ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης οἱ τόκοι ἀπαγορεύονται, τοὐναντίον μάλιστα ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει πρὸς τὸν δοῦλον τὸν κρύψαντα τὸ τάλαντον. «Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ, ἔδει σὲ βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις καὶ ἐλθὼν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ». (1) Ναὶ μὲν ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐπιβάλλει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν θυσίαν ὡς καθῆκον, οὐδόλως δὲ ἀπαγορεύει τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων. Βεβαίως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ δανείζειν ἀτόκως συνάδει μᾶλλον πρὸς τὰς φιλανθρώπους ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ,

(1) Κεφ. 25 κατὰ Ματθαῖον 24. 25. 27.

καὶ ὡς ἀποφαίνεται ὁ Μοντέσκιος (1), τὸ δανείζειν ἀτόκως εἶναι πρᾶξις γενναία· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον θρησκευτικὸν παράγγελμα δυσκόλως μεταμορφοῦται εἰς νομικὴν ὑποχρέωσιν· οὐδ' εἶναι δυνατὸν ὁ Ποινικὸς νόμος νὰ τιμωρῇ πᾶσαν πρᾶξιν ἀντιβαίνουσιν εἰς τὴν ἠθικήν.

Δι' ὃν δὲ λόγον ὁ τόκος θεωρεῖται ὡς δικαία ἀποζημίωσις ὀφειλομένη τῷ κεφαλαιούχῳ, τῷ παραχωρήσαντι ἡμῖν τὴν χρῆσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ὡσαύτως θεωρητέον ὡς ἔλλογον καὶ δικαίαν, τὴν καταβολὴν τόκου, ἐφ' ὅσον ὁ δανεισάμενος δὲν ἀποδίδει τὸ χρεωστούμενον· ὥστε ἡ ἀπαγόρευσις τῆς λήψεως τόκου μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, εἶναι τόσῳ ἄδικος καὶ παράλογος, ὅσῳ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ τόκου· λ. χ. ἐδανείσθην δραχμὰς 100 πρὸς 10 % καὶ κατέβαλον τὸν συνομολογηθέντα τόκον ἐπὶ δέκα ὅλα συναπτὰ ἔτη. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς δεκαετίας, τίς ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἀπαλλαχθῶ τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου, πρὶν ἡ ἀποδώσω τῷ δανειστῇ μου τὸ ἀρχαῖον; τίς ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὁποίου παύει τὸ ἀποτέλεσμα, ὑφισταμένης τῆς αἰτίας; οὐδεὶς ἄλλος ἢ ἡ κατὰ τῶν τόκων δυσμένεια τοῦ νομοθέτου. Τίς ὅμως δὲν κατανοεῖ ὅτι διὰ τῶν παραλόγων τούτων ἀπαγορεύσεων, ἀντὶ νὰ περιποιήσητε ὠφέλειάν τινα εἰς τοὺς δανειζομένους, ἀπ' ἐναντίας τοὺς βλάπτετε, καθότι ἀναγκάζετε τὸν δανειστὴν νὰ προσφέρηται ἀπηνῶς πρὸς τὸν ὀφειλέτην, ὅπως προλάβῃ διὰ τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ χρέους τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, ὃν συνεπάγεται ἡ πολυχρόνιος τῶν τόκων καταβολή;

Ἄλλως δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐὰν ἴσχυε κατὰ πάντα ἡ περιοριστικὴ αὕτη διάταξις, ἔπρεπε νὰ ἀκυρωθῶσι διάφοροι

(1) Βιβλ. 22 κεφ. 19 τοῦ Πνεύματος τῶν νόμων.

νόμοι, καθιεροῦντες τὸ χρεωλυτικὸν σύστημα· δηλ. καὶ ὁ περὶ προικοδοτήσεως νόμος τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν τοῦ 1835, καὶ ὁ περὶ ἐθνικοῦ δανείου τῶν ἓξ ἑκατομμυρίων τῆς 21 Νοεμβρίου 1862 κ.τ.λ., καθότι διὰ τῆς καταβολῆς τῶν ὁριζομένων τόκων 5 καὶ 6 ἐπὶ τοῖς %, ὑπὸ τῶν εἰρημένων δύο νόμων, τὸ κεφάλαιον τοῦ χρέους διπλασιάζεται πρὸ τῆς παρελεύσεως τῶν 36 καὶ 33 ἐτῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁλοσχερῶς ἐξοφλοῦνται τὰ εἰρημένα χρέη κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας (1). Οὐχ ἧττον δὲ θεωρητέαν ὡς ἄδικον καὶ ἀδικαιολόγητον, καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἀνατοκισμοῦ· καθότι ὁ καθυστερῶν τὸν τόκον μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὁρισθείσης πρὸς καταβολὴν αὐτοῦ προθεσμίας, περιποιεῖ ἑαυτῷ τὴν χρῆσιν ἀλλοτρίας περιουσίας, καὶ ἀναγκάζει πολλάκις τὸν δανειστὴν νὰ καταναλώσῃ ἀντὶ προσόδων ἢ τόκων, κεφάλαιον τοκοφόρον.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη πῶς κανονίζεται ἡ ἐνέργεια τῶν ἀν-

---

(1) Κατὰ τὸν περὶ προικοδοτήσεως νόμον, ὁ λαβὼν προικοκτησίαν ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλλῃ ἐν διαστήματι ἐτῶν 36, 5 τοῖς % τόκον καὶ 1 τοῖς % χρεώλυτρον. Ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ ἀποσβεσθεὶς τόκος ἕνεκα τῆς ἐξοφλήσεως ἀναλόγου μερίδος τοῦ κεφαλαίου, ἑνοῦται μὲ τὸ ἀρχικῶς ὁρισθὲν χρεωλυτικὸν ποσὸν, ὁ καταβαλλόμενος πραγματικὸς τόκος ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου, ἐν διαστήματι ἐτῶν 36 ἀναβαίνει εἰς 121 περίπου δραχμὰς δηλ. ὁ ὀφειλέτης καταβάλλει 21 ἔτι δραχμὰς, μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου.

Πρὸς ἐξόφλησιν δὲ τοῦ ἐθνικοῦ δανείου τῶν 6 ἑκατομμυρίων, τὸ δημόσιον καταβάλλει ἀντὶ πάσης πιστώσεως δρ. 100, 134 περίπου δραχμὰς εἰς τόκους, ἐν διαστήματι ἐτῶν 33, ἐν ἄλλαις λέξεσι, καταβάλλει 34 ἔτι δραχμὰς μετὰ τὸν ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου 6 τοῖς % διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου.

Ὥστε ἰσχυούσης τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ καταβολὴ τοῦ συμπεφωνημένου τόκου παύει μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας, τὸ καθιερωθὲν διὰ διαφόρων νόμων τοῦ κράτους, καταργεῖται ἢ ἀποβαίνει ἀνεκτέλεστον.

τιθέτων στοιχείων, τῶν ἀποτρεπτικῶν λέγω καὶ παρορμητικῶν, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται ὁ φυσικὸς ὅρος τῶν τόκων. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ μὲν κεφάλαια ζητοῦνται ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ δὲ κίνδυνοι τῶν ἐπὶ τόκῳ δανείων εἰσὶν ἐλάχιστοι, οἱ κεφαλαιοῦχοι ὅπως ἀποφύγωσι τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐκτίθενται ἐν γένει τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποτεταμιευμένα κεφάλαια, ἢ τὰς ζημίας τὰς ἐκ τῆς ἀργίας καὶ ἀχρησίας αὐτῶν πηγαζούσας, οἷον τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως τῶν τεταμιευμένων κεφαλαίων ἢ τὴν φθορὰν αὐτῶν, θέλουσι προθύμως ἐκτοκίσει τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπὶ μετρίοις τόκοις. Ἂν δὲ οἱ κίνδυνοι τῶν δανείων εἰσὶ πραγματικοὶ καὶ δυσαπόφευκτοι, οἱ κεφαλαιοῦχοι θέλουσι προτιμήσει νὰ ὑποστῶσι τοὺς ἐκ τῆς ἀποταμιεύσεως ἐνδεχομένους κινδύνους καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀχρησίας τῶν κεφαλαίων ζημίας, ἢ θέλουσιν ἐκτοκίσει τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπὶ βαρυτέροις τόκοις. Ἐπειδὴ δὲ ὅσῳ οἱ κίνδυνοι τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων πολλαπλασιάζονται, τόσῳ τὰ κεφάλαια ἧττον προσφέρονται, ἄρα οἱ τόκοι πραγματικῶς προσδιορίζονται δυνάμει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Καὶ ἀληθῶς, ἐὰν μὲν τὰ κεφάλαια μᾶλλον ζητῶνται ἢ προσφέρωνται, οἱ τόκοι θέλουσιν ἀναβιβασθῆ. Τοὐναντίον δέ, ἐὰν τὰ κεφάλαια μᾶλλον προσφέρωνται ἢ ζητῶνται, δηλ. ἐὰν οἱ κεφαλαιοῦχοι μὴ θέλοντες νὰ ὑποστῶσι τοὺς κινδύνους τῆς παρ' αὐτοῖς ἀποταμιεύσεως τῶν χρηματικῶν αὐτῶν κεφαλαίων καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀχρησίας αὐτῶν ζημίας, ἐπιζητῶσι τοὺς αἰτοῦντας δάνεια, οἱ τόκοι θέλουσι πιθανῶς ἐκπέσει κατωτέρω τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν ὅρου.

Τελευταῖον ὅμως, ἐὰν οἱ τόκοι ἕνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν κεφαλαίων, καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν δανειστῶν, ἐκπέσωσι

μέχρι τοῦ κατωτάτου αὐτῶν ὅρου, οἷον 1 ἢ 2 %, τὰ κεφάλαια θέλουσι τραπῆ εἰς χρήσεις ἐπικερδεστέρας, ἢ θέλουσι διευθυνθῆ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπιζητοῦντα ἀνωτέρας ὠφελείας.

Δυνάμει τῶν ἀρχῶν τούτων ἐξηγοῦνται διάφορα οἰκονομικὰ γινόμενα πολλοῦ λόγου ἄξια. Καὶ πρῶτον διατὶ ἐνῷ τὸ ποσὸν τῶν ὑφισταμένων κεφαλαίων ἔν τινι χώρᾳ μένει τὸ αὐτὸ κατὰ δύο διαφόρους χρονικὰς περιόδους, οἱ τόκοι μεταβάλλονται, δηλ. αὐξάνουσιν ἢ ἐλλαττοῦνται; Ὁ λόγος τῶν περὶ τοὺς τόκους μεταβολῶν κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἡμῶν ὑπόθεσιν εἶναι, ὅτι ἂν καὶ κατὰ τὰς δύο εἰρημένας περιόδους, ἡ χρεία τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων δὲν μετεβλήθη, τὸ ποσὸν ὅμως τῶν προσφερομένων κεφαλαίων δὲν διέμεινε τὸ αὐτό. Τοῦτο δέ, καθότι ὁσάκις ἡ πίστις κλονῆται, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀποσύρουσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν τῆς κυκλοφορίας. Ἕνεκα δὲ τῆς περιστολῆς ταύτης τῶν κεφαλαίων, οἱ τόκοι αὐξάνουσιν, ἂν καὶ τὸ ποσὸν τῶν ὑφισταμένων ἐν τῷ κράτει κεφαλαίων δὲν ἠλαττώθη. Ἀπ' ἐναντίας δέ, καθ' ὅσον ἡ δημοσία πίστις ἀναγεννᾶται καὶ παγιοῦται, πολλὰ κεφάλαια πρότερον νεκρὰ καὶ ἄγονα, καθίστανται γόνιμα καὶ ἐνεργά· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐπανόδου τῆς πίστεως, αἱ ὑφιστάμεναι ἀξίαι καρποφοροῦσιν, ὅπως βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι διὰ τοῦ ὕδατος, τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ θερμαντικοῦ, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐρριμένα σπέρματα.

Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὰ προσφερόμενα κεφάλαια δὲν εἶναι ἀείποτε ποσοῦ ἴσου μὲ τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ὑφιστάμενα. Καθότι καταστελλομένης τῆς δημοσίας πίστεως, τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια ἀποσύρονται τῆς κυκλοφορίας. Ὁσάκις ὅμως τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων ὑπερβαίνῃ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, τὸ ἀντίθετον παράγεται ἀπο-

τέλεσμα· δηλ. οἱ μὲν τόκοι ἐκπίπτουσι, τὰ δὲ κεφάλαια ἐξάγονται τοῦ κράτους.

Εἶπον ὅτι οἱ τόκοι ἐκπίπτουσι ὁσάκις τὰ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια ὑπερβαίνωσι τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλ' ἡ ἔκπτωσις τῶν τόκων δὲν ἐμφαίνει ἀείποτε βιομηχανικὴν δραστηριότητα. Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν λ. χ. τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων ἐξέπεσαν οὐχὶ ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀζητησίας αὐτῶν καὶ τοῦ περιορισμοῦ, ἢ τῆς καταστολῆς τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ συνήθης μικρότης τῶν τόκων ἐν Ἀγγλίᾳ εἶναι τὸ ἀλάνθαστον γνώρισμα τῆς ἐξαισίας προαγωγῆς τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας τῆς μεγαλουργοῦ ἐκείνης πολιτείας, ἥτις μόνη ἴσως κατώρθωσε νὰ ἀσφαλισθῇ κατὰ τῶν δύο μεγίστων κινδύνων, τῶν ἀδιαλείπτως ἀπειλούντων τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης ἐπικρατείας, τῶν ἐσωτερικῶν λέγω ἐπαναστάσεων καὶ τῆς εἰσβολῆς ἐξωτερικῶν πολεμίων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ζητουμένων καὶ προσφερομένων κεφαλαίων σχετικῶς πρὸς τὰς χρείας τῶν αἰτούντων δάνεια καὶ πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀναβιβασμοῦ ἢ καταβιβασμοῦ τῶν τόκων ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὸν φυσικὸν αὐτῶν ὅρον.

Ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν καὶ εἰς τοὺς κινδύνους τοὺς ἔχοντας, ὡς ἀπεδείχθη, οὐσιώδη ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα προσδιορίζονται ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καθ' ὅσον ἡ προσφορὰ τῶν κεφαλαίων αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται κατ' ἀντιπεπονθότα λόγον τῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι.

Λ. χ. ὁ καθ' ἕξιν ἀσωτεύων τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, δυ-

σκόλως δύναται νὰ προσποριθῇ δάνεια ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, καθότι αἱ ἀσφάλειαι τῶν δανειστῶν σμικρύνονται ἀναλόγως τῆς μωρίας ἢ ἀπερισκεψίας τῶν δανειζομένων. Πρὸς τούτοις δέ, οἱ τόκοι μεταβάλλονται πολλάκις καὶ ἕνεκα τῶν προσόντων τῆς συμβάσεως· οἷον τῆς εὐκολίας ἣν κέκτηται ὁ πιστωτὴς εἰς τὸ νὰ διαθέσῃ ἀνυπερθέτως τὴν χρηματικὴν ποσότητα ἣν ἐδάνεισε. Τοιουτῳτρόπῳ ὁσάκις τὰ ἰδιωτικὰ κεφάλαια καταβάλλωνται εἰς δημόσια δάνεια, οἱ δημόσιοι πιστωταὶ δυνάμενοι ἀμέσως ν' ἀνακτήσωσι τὸ δανεισθὲν κεφάλαιον ἐκχωροῦντες τὰ δικαιώματα αὐτῶν, δανείζουσιν ἐπὶ τόκῳ μετριωτέρῳ τοῦ τόκου ὃν ἀπαιτοῦσι δανείζοντες ἐπὶ ὑποθήκῃ. Ὅ,τι δὲ λέγω ἐνταῦθα ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἑφεξῆς περιστάσεων. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1848, ὁ τόκος τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων ἦτον 6 ἢ 8 0/0. Ἐν ᾧ τὸ μὲν 5 0/0 τοῦ δημοσίου χρέους ὑπερέβαινε τὰ 120, τὸ δὲ 3 0/0 ἐτιμᾶτο ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ πρὸς 86, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ πρὸς 96.

Ἕνεκα τῶν αὐτῶν λόγων, καὶ τὰ κτηματόγραφα τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως ἀπολαύουσι μετρίων τόκων· καθότι οἱ κεφαλαιοῦχοι οὐ μόνον εὐκόλως ἐξαργυροῦσιν αὐτά, ἀλλ' εἰσέτι διὰ τῆς χρεωλυτικῆς ἀποσβέσεως τῶν κατὰ τῆς τραπέζης πιστώσεών των δύνανται νὰ ἀνακτήσωσιν ὁλοσχερῶς τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Τοὐναντίον δέ, οἱ τόκοι οὓς ἀπαιτοῦσιν αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι εἰσὶ μείζονες, καθότι αὗται οὐ μόνον ἐπιβαρύνονται μὲ ἔξοδα διαχειρίσεως καὶ εἰσπράξεως μεγάλα, ἀλλ' ἐκτίθενται καὶ εἰς σπουδαίους κινδύνους, εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιόχρεων τῶν ὀφειλετῶν ἐμπιστευόμεναι. Ἀφ' ἑτέρου δέ, οἱ τόκοι οὓς πληρώνουσι τὰ ταμιευτήρια εἰσὶ μέτριοι, ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τῶν καταθετῶν καὶ τῆς εὐκολίας τῆς ἀνακτήσεως τῶν κατατεθέντων. Ἀλλ' οἱ τόκοι τῶν ναυτοδανείων

εἰσὶν ὑπέρογκοι, εἰς οὐδένα ὑποβαλλόμενοι νόμιμον περιορισμόν, ἕνεκα τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται δανείζοντες οἱ κεφαλαιοῦχοι. Ὁ τόκος λοιπὸν τῶν κεφαλαίων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, ὁρίζεται δυνάμει γενικωτέρων τινῶν συμβεβηκότων, κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀδιαλείπτως μεταβαλλομένων. Ὥστε ὁ αὐθαίρετος αὐτῶν κανονισμός, ἢ ἄσκοπος καὶ ἀνίσχυρος ἀποβαίνει, ἢ ἐὰν ὁπωσδήποτε ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν ὅρων τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἔσεται ἐπιβλαβὴς τοῖς ὀφειλέταις, ἕνεκα τῶν νέων κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι, συμβαλλόμενοι ὑπὸ τὸ κράτος περιοριστικῶν τοῦ νόμου διατάξεων.

Τῷ ὄντι καθόσον οἱ κίνδυνοι τῶν κεφαλαιούχων αὐξάνουσι, κατὰ τοσοῦτον οὗτοι γίνονται ἀπαιτητικώτεροι· ἐπειδὴ δὲ οἱ κατὰ τῆς τοκογλυφίας νόμοι ἐκθέτουσι τοὺς κεφαλαιούχους εἰς νέους κινδύνους, οἱ κίνδυνοι οὗτοι ἐπιβαρύνουσιν ὁριστικῶς τοὺς ὀφειλέτας ἐπαυξάνοντες τὸν τόκον τῶν δανείων. Ἐὰν αἱ περιοριστικαὶ διατάξεις τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων ἐξέλιπον ἐκ τῆς νομοθεσίας, οἱ κεφαλαιοῦχοι πρὶν ἢ συμβληθῶσιν, ἤθελον διερευνᾷ μόνον τὸ ἀξιόχρεων τοῦ ὀφειλέτου, ὅπως �ρίσωσι τὸν τόκον ἀναλόγως αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ ἐπιβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου περιορισμοὶ ἀναγκάζουσι τοὺς κεφαλαιούχους νὰ ὑπολογίζωσι καὶ νέον τινα κίνδυνον, τὰς πιθανότητας τῆς ποινικῆς καταδιώξεως· ἐπειδὴ δὲ ἡ τοκογλυφία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μένει ἀτιμώρητος, ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου παραβλάπτει τὸν ὀφειλέτην, χωρὶς νὰ ἐκφοβίζῃ τὸν δανειστήν. Ἡ ἑξῆς ἐρωταπόκρισις μεταξὺ Προέδρου τινὸς τῶν πλημμελειοδικῶν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ κεφαλαιούχου κατηγορουμένου ἐπὶ τοκογλυφίᾳ, ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Ὁ Πρόεδρος. Κατηγορεῖσαι ὅτι ἐδάνεισας εἰς διαφόρους,

ἀνωτέρω τοῦ νομίμου τόκου, καὶ ὅτι τὴν πρᾶξιν ταύτην καθ' ἕξιν ἐπαναλαμβάνεις.

Ὁ κατηγορούμενος. Ναὶ Κύριε Πρόεδρε.

Ὁ Πρόεδρος. Τί προτείνεις πρὸς ἀπολογίαν σου;

Ὁ κατηγορούμενος. Ὅτι ἡ τοκογλυφία δὲν εἶναι πρᾶξις ἐπιλήψιμος, καὶ ὅτι ὁ νόμος τιμωρεῖ πρᾶξιν ἐντελῶς ἀθῶαν.

Ὁ Πρόεδρος. Δὲν δύνασαι νὰ κατακρίνῃς τὸν νόμον, τὸν ἐπιεικῶς ὁρίσαντα τὸν ὅρον τοῦ τόκου.

Ὁ κατηγορούμενος. Ὁμολογῶ ὅτι ὁ νόμος ὥρισεν ἐπιεικῶς τὸν τόκον διὰ τὰς συνήθεις περιστάσεις, ἀλλὰ δὲν προεῖδε τοὺς ἐκτάκτους κινδύνους.

Ὁ Πρόεδρος. Τίνας κινδύνους ἐννοεῖς;

Ὁ κατηγορούμενος. Οἱ κίνδυνοι οἱ ἀφορῶντες πρὸς τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὀφειλετῶν εἰσὶ πολυειδεῖς, ἀλλ' ἀπέχων τοῦ νὰ ἀπαριθμήσω αὐτούς, τόσον μόνον παρατηρῶ Κύριε Πρόεδρε, ὅτι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν θέλω ἐξέλθει τοῦ περιβόλου τούτου ἐὰν δὲν καταδικασθῶ· κατανοεῖτε λοιπὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταλογίσω καὶ τὸν κίνδυνον τῆς καταδίκης ταύτης, εἰς βάρος τοῦ ὀφειλέτου μου (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΕΓΓΕΙΟΥ ΠΡΟΣΟΔΟΥ ΚΑΙ ΜΙΣΘΩΜΑΤΟΣ.

Ἡ γῆ εἶναι μέγα καὶ κολοσσιαῖον φυσικὸν ἐργοστάσιον,

(1) Ὅρα Ἀνάμικτα Πολ. Οἰκονομίας ὑπὸ Batbie 1866. Περὶ τοῦ ὅρου τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων. στλ. 101.

ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος καταβάλλων τὴν ἑαυτοῦ φιλοπονίαν προσπορίζεται τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ εὐζωΐαν αὐτοῦ ἐπιτήδεια· ἀλλ' ἡ γῆ δὲν εἶναι κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος· καθότι ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῶν λαῶν ἐν χώρᾳ ὡρισμένῃ, ἡ γῆ ὑπήχθη εἰς τὴν περιληπτικὴν ἢ τὴν ἰδιωτικὴν κυριότητα· ὥστε ἡ γαιοκτησία ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικωτέρα τοῦ πλούτου μορφὴ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς ζῶσι καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καρπῶν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, κατέστη τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς· ἀλλὰ καὶ σήμερον ὅτε ὁ κινητὸς πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια δυσυπολόγιστον ἔλαβον αὔξησιν, διὰ τῆς λέξεως ἰδιοκτησία παριστῶμεν ἐξαιρέτως τὸν ἀμετακίνητον καὶ ἀμετασάλευτον χωρικὸν πλοῦτον (1).

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται ὡς ἐπρέσβευον οἱ λεγόμενοι φυσιοκράται ὅτι μόνη ἡ γῆ εἶναι παραγωγική, ὅτι μόνη αὐτὴ παρέχει εἰς τὸν καλλιεργοῦντα αὐτὴν καθαρὰν πρόσοδον.

Ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν εἰς τὸ περὶ καθαρᾶς προσόδου σύστημα τῶν οἰκονομολόγων τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος, ἢ τῶν φυσιοκρατῶν ὅπως λάβωμεν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν διαφόρων ἐπόψεων καὶ λύσεων τοῦ πολυκρότου ζητήματος τῆς ἐγγείου προσόδου, περὶ οὗ ἀνεφύησαν καὶ ὑφίστανται μέχρι τῆς σήμερον σπουδαῖαι διαφωνίαι μεταξὺ τῶν διασημοτέρων οἰκονομολόγων, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν Ῥικάρδου, Μάλθου, Ῥόσση, Ι. Στ. Μίλλ, Μακκαλώχ, Ἰωσ. Γερνιέρου, Βατβῆ κ.τ.λ. καὶ ἀφ' ἑτέρου, τῶν Κεραίη, Βαστιάτ, Φοντεναίη κ.τ.λ.

Ἀρχηγὸς καὶ ἱδρυτὴς τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς ὑπῆρ-

(1) Ὅρα Β'. Α. Κεφ. 6.

ξεν ὁ Κιεναίης. Ἂν ὁ αἱρεσιάρχης οὗτος παρατηρεῖ ὁ Πασσῆς, περιωρίζετο νὰ διεξηγήσῃ τοὺς διέποντας νόμους τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου, βεβαίως δὲν ἤθελε συγκεντρώσει περὶ ἑαυτὸν τοσοῦτον πλῆθος ὀπαδῶν ἐπιζητούντων ἐνθουσιωδῶς νὰ διαδώσωσι τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Ὁ Κιεναίης δὲν ἦτο ἁπλοῦς οἰκονομολόγος, ἦτο φιλόσοφος. Ἀληθές, ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς αὐτοῦ νοῦς οὐδὲν παρήγαγε καινόν, ἀλλ' ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἐξήγαγεν αὐτὸς πρῶτος τὴν πλουτολογίαν.

« Ὁ Θεὸς ἔλεγε, κυβερνᾷ τὸν κόσμον διὰ νόμων ἀμεταβλήτων· οἱ νόμοι οὗτοι προεδρεύουσιν εἰς τὴν συντήρησιν, τὸν πολλαπλασιασμὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὁ ἄνθρωπος πεπροικισμένος μὲ ἐλευθερίαν καὶ δραστηριότητα ὀφείλει νὰ σπουδάζῃ ἀκαταπαύστως τοὺς διέποντας νόμους τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἵνα συμμορφώνῃ μὲ αὐτοὺς τὴν θέλησίν του. Τὸ ἀντικείμενον δὲ τῆς δραστηριότητος τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, εἶναι ἡ κατάκτησις τῆς ὕλης, πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ἀπροσώπου φύσεως, προάγεται καὶ τελειοῦται τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου τούτου προορισμοῦ, ἡ θεία πρόνοια δὲν ἀπεχώρισε τὸ δίκαιον τοῦ χρησίμου. Τὸ δίκαιον εἶναι τὸ μέτρον τοῦ χρησίμου· ἡ δὲ ἔννοια αὐτοῦ ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον διὰ τῆς ἐλευθερίας ἣν ὥρισε «δικαίωμα τοῦ πράττειν πᾶν ὅ,τι δὲν παραβλάπτει τὰ γενικὰ συμφέροντα», καὶ δεύτερον διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἢ τοῦ δικαιώματος τὸ ὁποῖον ἕκαστος ἔχει νὰ μεταχειρίζηται ἐλευθέρως τὰ ἀγαθά, τὰ ὁποῖα νομίμως ἀπέκτησε.

» Τὰ ἀπαράγραπτα ταῦτα δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας, πηγάζουσι κατὰ τὸν Κιεναίην, ἐκ τῆς

» φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν πολιτικῶν νόμων » τῶν κατακυρωσάντων μόνον αὐτά. Ἡ μὲν συναίσθησις » τῶν δικαιωμάτων τούτων προήγαγε τὰς ἀνθρωπίνας κοι- » νωνίας καὶ καθωδήγησεν αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν » τῆς δραστηριότητος αὐτῶν, τὴν κατάκτησιν λέγω τῆς ὕ- » λης. Ἐκ δὲ τῆς ἐλευθέρας ἐξασκήσεως αὐτῶν προῆλθεν » ἡ μᾶλλον ἢ ἧττον ταχεῖα πρόοδος τῶν τεχνῶν, τῶν » ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας· πρὸς τοῦτο ἐσυστήθη- » σαν καὶ κυβερνήσεις, πρώτιστον ἔχουσαι καθῆκον, τὴν » ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν τῶν δικαιωμάτων τούτων ».

Τοιοῦτον ἐν περιλήψει τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Κιεναίη, ἐξ οὗ ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ προκύψῃ ἡ ἐπιστήμη τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Τῷ ὄντι, ὁ Κιεναίης καταδεικνύων ὡς κύριον σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τὴν κατάκτησιν τῆς ὕλης, ἐχειραγωγεῖτο ἀναγκαίως εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ, πῶς ὁ ἄνθρωπος καθίσταται κύριος αὐτῆς καὶ τίνες οἱ νόμοι, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁποίων παράγεται ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ φυσιοκράται ἐθεώρουν ὡς κύριον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος τὴν κατάκτησιν τῆς ὕλης, ἐπίστευον ὅτι ὁ μοναδικὸς χαρακτὴρ τοῦ πλούτου εἶναι ἡ ὑ λ ι κ ό τ η ς, ἢ κάλλιον τὸ ποσὸν καὶ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων, ἐνῷ ὡς ἀπεδείχθη, μόνην τὴν παραγωγὴν χρησιμότητος σκοπεῖ ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δραστηριότης. Ἡ στενότης αὕτη τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν ἰδέας ἀνεφαίνετο ἐν τῷ οἰκονομικῷ αὐτῶν συστήματι καὶ ἕνεκα τούτου οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν ἄγονον, ὁσάκις αὕτη δὲν παρῆγε ποσόν τι ἀκατεργάστου ὕλης.

Ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ διακρίσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Κατ' αὐτούς, ἡ μὲν γεωργία εἶναι π α ρ α γ ω γ ι κ ή, καθότι ὁ πλοῦτος ἐκ τῶν σπλάγ-

χνων τῆς γῆς ἐξάγεται, καὶ μόνη ἡ γῆ παρέχει περίσσευμα ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γεωργικῆς ἐργασίας καταναλισκσμένων ἀξιῶν ὑπὸ τῶν γεωργῶν· αἱ δὲ λοιπαὶ τέχναι προπαρασκευάζουσι, μεταμορφοῦσι, μεταθέτουσι τὴν ὕλην, ἀλλὰ δὲν παράγουσιν. Οἱ μετερχόμενοι μάλιστα τὰς τέχνας ταύτας καταναλίσκουσι διαρκούσης τῆς ἐργασίας, ἀξίαν ἴσην πρὸς τὴν διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτῶν προστεθεῖσαν εἰς τὴν πρώτην ὕλην. Ὥστε κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, μόνη ἡ γεωργία εἶναι παραγωγική, καὶ μόνα τὰ ἀκατέργαστα φυσικὰ προϊόντα ἀπαρτίζουσι τὸν πλοῦτον· οἱ δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολούμενοι μεταδίδουσι τὸ δημιουργηθὲν ὑπ' αὐτῶν περίσσευμα εἰς τὰς λοιπὰς βιομηχανικὰς τάξεις, ἐν εἴδει μισθῶν ἢ κερδῶν καταναλισκομένων μὲν ὑπὸ τῶν δικαιούχων, ἀναγεννωμένων δὲ ὑπ' ἄλλην μορφήν.

Περὶ τούτων παρατηρῶ ὅτι ἡ ὑλικότης εἶναι ἡ συνηθεστέρα τοῦ πλούτου μορφή· ὅτι ἡ καταβολὴ τῶν σωματικῶν ἢ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων ἀνταμείβεται δι' ὑλικῆς τινος ἀντιμισθίας· ὅτι τῆς μὲν γεωργίας τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἡ παραγωγὴ πραγμάτων εὐμοιρούντων ζωϊκῆς δυνάμεως, (φυτῶν καὶ ζώων) καὶ διεπομένων ὑπὸ νόμων φυσιολογικῶν. Ἕνεκα δὲ τούτου ἡ γεωργία ἔχει τὶ τυχηρὸν, καθότι ἡ ἀνομβρία, ἢ ἡ πολυομβρία, τὰ ψύχη, ἢ τὰ θάλπη, καὶ πλεῖσται ἄλλαι ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν τελικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γεωπονίας. Ἐν ᾧ τῆς τεχνουργίας τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἡ ζῶσα φύσις, ἀλλ' ἡ νεκρά, ἀκίνητος καὶ ἀναίσθητος ὕλη ἣν ἐκπονοῦμεν διὰ μηχανικῶν δυνάμεων καὶ χρησιμοποιοῦμεν μεταβάλλοντες τὴν μορφὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ πλοῦτος συνίσταται ἐκ μόνης τῆς ἀκατεργάστου ὕλης, αἱ δὲ τέχναι ὧν ἄνευ

ἡ ἀκατέργαστος αὕτη ὕλη οὐδέποτε ἤθελε μορφωθῇ, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς μὴ παραγωγικαὶ καὶ ἄγονοι.

Οἱ φυσιοκράται παρεγνώρισαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ὅ,τι δὲ ἰδίως φαίνεται ὅτι ἀπεπλάνησεν αὐτοὺς εἶναι, ὅτι ἡ γῆ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἔχει εἰδικὴν γονιμότητα, ἡ παραγωγικότητα ἀνεξάρτητον τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἀκαλλιέργητος, καλύπτεται ὑπὸ δένδρων, ὑπὸ φυτῶν καὶ διατρέφει παντὸς εἴδους θηρία. Ἐντὸς μὲν τῶν ὑδάτων τῶν καλυπτόντων τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, ζῶσι ἀπειράριθμοι ἰχθῦς, εἰς δὲ τὰ σπλάχνα αὐτῆς κεῖνται πολύτιμα μέταλλα, ὀρυκτὰ, μάρμαρα, λίθοι, καύσιμος ὕλη κτλ. Πλὴν μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ φυσικὴ γονιμότης τῆς γῆς, ἡ παρέχουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ποσὸν ὑλικῶν πραγμάτων αὐθυπάρκτων, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἕνεκα τῆς ὁποίας, ἡ κτῆσις αὐτῆς κατέστη τόσον ἐπιζήτητος, δὲν δίδει εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ γεωργοῦ ἰδιαίτερον χαρακτῆρα παραγωγικότητος. Εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐργασίαν συντελεῖ ἡ φυσικὴ τῆς γῆς γονιμόνης· ἀλλ' ὁ ἐργάτης τῆς γεωργίας, οὐδὲν ἔχει πλεονέκτημα ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐργατῶν, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀντιμισθίας, οὔτε ὡς πρὸς τὰ ἀποταμιεύματα αὐτοῦ. Βεβαίως, ἡ μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ κεφαλαίων καὶ γῆς εἶναι, ὅτι ἡ μὲν γῆ εἶναι περιωρισμένη, τὰ δὲ κεφάλαια εἰσὶν ἀπεριόριστα· ὅτι προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας, ὁ διαγωνισμὸς ἔχει τινὰ ὅρια· ἐνῷ ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς βιομηχανίας κλάδους, ὁ διαγωνισμὸς εἶναι ἀπεριόριστος, καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἔγγειος πρόσοδος οὔτε κατώτατον ὅρον ἔχει, οὔτε ἀνώτατον ὅρον ὑποκείμενον εἰς τὴν εὐκινησίαν τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς οὐσιώδους ταύτης διακρίσεως, οὐδόλως μεταβάλλεται ἡ φύσις τῆς ἐργασίας, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ἐπὶ τῶν λοιπῶν τῆς βιομηχανίας κλάδων καταβληθῇ. Ἄλλως δέ, ἡ παραγωγικότης

τῆς ἐργασίας δὲν ὁρίζεται κατὰ λόγον τοῦ ὄγκου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν.

Οἱ φυσιοκράται λοιπὸν ἀπεπλανήθησαν, μὴ διακρίναντες τὴν ὕλην ἀπὸ τῶν ἀληθῶν τοῦ πλούτου προσόντων. Ἡ ὕλη, εἶναι δῶρον τῆς φύσεως, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν μόριον ὕλης δύναται νὰ δημιουργήσῃ· ἐκπονεῖ μὲν καὶ μεταμορφώνει αὐτήν, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς δύναται νὰ παραγάγῃ. Καταβάλλων δὲ χρόνον, ἐργασίαν καὶ κεφάλαια διαπλάττει τὴν ὕλην κατὰ τὰς χρείας αὐτοῦ, καθότι κατὰ τὸν Κουζῖνον, ἡ ὕλη εἶναι τὸ ὄργανον δι' οὗ παράγει τὸ πνεῦμα.

Ἀλλ' οἱ φυσιοκράται ἔχοντες ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ περίσσευμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἤτοι τ ὴ ν κ α θ α ρ ὰ ν π ρ ό σ ο δ ο ν προκύπτουσαν κατ' αὐτοὺς ἐκ μόνης τῆς φυσικῆς τῆς γῆς γονιμότητος, ἐφρόνουν ὅτι ὁσάκις δὲν ὑπάρχῃ ἔγγειος πρόσοδος ἢ μίσθωμα, ὑπάρχει ζημία. Ἀλλ' αὕτη ἡ γνώμη εἶναι ἡμαρτημένη, καθότι ἐὰν ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, αἱ μὲν ἀκαλλιέργητοι γαῖαι εἰσὶν ἄφθονοι, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων μεγάλα καὶ οἱ μισθοὶ ὑψωμένοι, πιθανὸν ἡ γεωπονία νὰ μὴ παρέχῃ περίσσευμα, ἤτοι ἔγγειον πρόσοδον, οὐχ ἧττον δὲ ἀποβαίνει ἐπωφελής, δαψιλῶς ἀνταμείβουσα τούς τε κεφαλαιούχους καὶ ἐργάτας τοὺς περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἀσχολουμένους.

Μετὰ τοὺς φυσιοκράτας, ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ (1) πραγματευόμενος περὶ τῆς ἐγγείου προσόδου ἀπεφήνατο, ὅτι αὕτη πηγάζει ἐν μέρει ἐκ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ὧν ἡ ἐνέργεια ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν, ὡς καὶ οἱ φιλοπονία. Ὅτι δὲ τὸ π ο σ ὸ ν τῆς ἐγγείου προσόδου, προσ-

(1) Περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν Βίβλ. 1 Κεφ. 11.

διορίζεται ἐκ τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἡ δὲ τιμὴ τῶν προϊόντων αὐξάνει ἀναλόγως τῆς ζητήσεως αὐτῶν. Ὥστε ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ συνάγεται, ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ ἔγγειος πρόσοδος παρέπεται εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν, οὖσα τὸ ἀντίτιμον τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς γῆς, δυνάμεως κεκτημένης καὶ ἀποτελούσης τὸ μονοπώλιον τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος· καθότι 1) ἡ ἔγγειος πρόσοδος παρέπεται μὲν εἰς τὰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, δὲν εἶναι δὲ τὸ ἀναγκαῖον αὐτῶν παραγόμενον· καὶ 2) ἐὰν ἦτο τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς γῆς, ἤθελεν εἶσθαι στοιχεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν καρπῶν αὐτῆς, ἐν ᾧ ὡς θέλει ἀποδειχθῆ, εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀγοραίας αὐτῶν τιμῆς. Μετὰ τὸν Ἀδὰμ Σμίθ, ὁ Ῥικάρδος (1) παραδεχόμενος.

1) μὲν ὅτι πᾶν πρᾶγμα τιμᾶται κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δαπάνας.

2) δὲ ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, ἀποφαίνεται, ὅτι καθ' ὃν χρόνον μόναι αἱ γαῖαι ἀνωτάτης ποιότητος ἐκαλλιεργοῦντο, οὐδεμίαν αὗται παρεῖχον ἔγγειον πρόσοδον, καθότι οἱ καρποὶ τῆς γῆς τιμώμενοι κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας ἀπεζημίουν μόνην τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ καταβληθέντα κεφάλαια· ἀλλ' ἅμα ἐξετάθη ἡ καλλιέργεια καὶ εἰς γαίας ἧττον εὐφόρους, ἀμέσως παρήχθη περίσσευμά τι ὑπὲρ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν, τὸ ὁποῖον αὐτοδικαίως ἀνήκει τοῖς κυρίοις αὐτῶν. Ἐξ οὗ ὁ Ῥικάρδος συνάγει, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὸ μίσθωμα εἶναι «ἡ περὶ τὴν παραγωγικότητα διαφορὰ τῶν

(1) Ἀρχαὶ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τῶν φόρων· δημοσιευθεῖσαι τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1817.

γονιμωτέρων καὶ ἀγονωτέρων γαιῶν» καὶ ὅτι αἱ τῆς ἀνωτέρας ποιότητος γαῖαι δὲν παρέχουσι μίσθωμα, ἐνόσῳ αἱ τῆς κατωτέρας ποιότητος μένουσιν ἀκαλλιέργητοι.

Ὅτι δὲ ἡ περὶ τὴν παραγωγικότητα διαφορὰ τῶν εὐφορωτέρων καὶ ἀγονωτέρων γαιῶν ἀνήκει ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐγγείου προσόδου ἢ μισθώματος, εἰς τὸν κύριον τῆς φυσικῆς καὶ ἀφθίτου δυνάμεως τῆς γῆς, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἑτέρας ἀρχῆς, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, καὶ ὅτι οἱ μισθωταὶ τὰ αὐτὰ ἀπολαμβάνουσι κέρδη, οἱασδήποτε ποιότητος γῆν καὶ ἐὰν καλλιεργήσωσι. Λ. χ. ἐκ τριῶν ἀγρῶν τῆς αὐτῆς μὲν ἐκτάσεως, διαφόρου δὲ ποιότητος, ὁ μὲν ἀγρὸς Α) παράγει διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης 5, ὁ δὲ Β) 4, ὁ δὲ Γ) 3· ὥστε ὁ μὲν Β) παρέχει μίσθωμα ἴσον τῇ διαφορᾷ τῶν 4 πρὸς 3· ὁ δὲ Α) μίσθωμα ἴσον τῇ διαφορᾷ τῶν 5 πρὸς 3· ἕνεκα τούτου ἀποβαίνει ὅλως ἀδιάφορον εἰς τὸν μισθωτὴν ἐὰν καλλιεργήσῃ τὸν ἀγρὸν Α, Β, ἢ Γ· καθότι καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας περιπτώσεις, ἡ εἰς αὐτὸν ἀνήκουσα μερὶς δὲν θέλει ὑπερβῇ τὰ 3, ἤτοι τὸ ποσὸν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης.

Ἐκ τούτων πορίζεται ὁ Ῥικάρδος ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, 1) μὲν ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῶν εὐφορωτέρων εἰς τοὺς ἀγονωτέρους ἀγρούς, καὶ 2) ὅτι ἕνεκα τούτου, τὰ σιτηρὰ ἀνατιμῶνται καταβαλλομένης μείζονος δαπάνης πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὰ μισθώματα αὐξάνουσιν ὡς καὶ οἱ χρηματικοὶ μισθοί, οἱ δὲ ἰδιοκτῆται διττῶς ὠφελοῦνται, καὶ καθὸ ἰδιοκτῆται, καὶ καθὸ ἀναλωταὶ τῶν τεχνουργημάτων, ὧν ἡ ἀξία ἐλαττοῦται προϊόντος τοῦ χρόνου, ἕνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ῥικάρδου περὶ ἐγγείου προσόδου

καὶ περὶ μισθωμάτων, προϋκάλεσε καὶ προκαλεῖ πολλὰς καὶ ζωηρὰς ἐπικρίσεις. Ἐν γένει ὅμως κατὰ δύο τρόπους δυνάμεθα νὰ ἐπικρίνωμεν τὸ σύστημα τοῦτο· ἢ ἐμμένοντες ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου ὃν διέγραψεν ἡ συστηματικὴ τοῦ Ῥικάρδου περίνοια, νὰ καταδείξωμεν τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ἀνωμαλίας καὶ ἀνακολουθίας· ἢ θεωροῦντες ὡς ὅλως ἀνυποστάτους τὰς θεμελιώδεις αὐτοῦ προτάσεις νὰ ἀπορρίψωμεν τὸ σύνολον τοῦ συστήματός του.

Καὶ πρῶτον παραδεχόμενος ἐπὶ μικρὸν τὸ σύστημα τοῦτο, ὅπως ὑπ' αὐτοῦ διετυπώθη, παρατηρῶ ὅτι ἡ πρώτη αὐτοῦ πρότασις, καθ' ἣν τὰ πράγματα τιμῶνται κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας καὶ ὅτι ἐπομένως γαῖαι τῆς αὐτῆς γονιμότητος δὲν παρέχουσιν ἔγγειον πρόσοδον ἢ μίσθωμα, δὲν εἶναι ἀκριβής· καθότι ἂν ἡ ζήτησις τῶν καρπῶν αὐξήσῃ πρὸ πάσης ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ καρποὶ ἀνατιμηθῶσι, θέλομεν ἔχει μίσθωμα καὶ ἐπὶ ἀγρῶν τῆς αὐτῆς ποιότητος, ὡς ἔχομεν καὶ ἔγγειον πρόσοδον. Ὁ Ῥικάρδος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ κατωτάτης ποιότητος ἀγρὸς προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Ἀλλ' ἐρωτῶ διατὶ ἐκαλλιεργήθησαν οἱ ἀγροὶ δευτέρας καὶ τρίτης ποιότητος, οἱ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγοντες ἔλασσον ποσὸν καρπῶν; βεβαίως ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν προελθούσης ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἐπαχθῶν δασμῶν τῶν περιοριζόντων ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ῥικάρδου, ἤτοι κατὰ τὸ 1817, τὴν ἐλευθέραν εἰσαγωγὴν τῶν σιτηρῶν ἐν Ἀγγλίᾳ (1).

Ἔπρεπε λοιπὸν ἀκριβολογῶν νὰ εἴπῃ ὁ Ῥικάρδος, ὅτι

(1) Ὅρα Βιβλ. 1. Κεφ. 3, περὶ ἐπιδράσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

ἕνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν ἐκαλλιεργήθησαν οἱ κατωτέρας ποιότητος ἀγροί, οὐχὶ δὲ ὅτι ἕνεκα τῆς καλλιεργείας τῶν τῆς κατωτέρας ποιότητος ἀγρῶν ἀνετιμήθησαν τὰ σιτηρά.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὸ μίσθωμα τὸ ἐκπροσωποῦν κατὰ τὸν Ῥικάρδον, τὴν καθαρὰν τῶν γαιῶν πρόσοδον, δὲν εἶναι ὡς ἰσχυρίζεται, ἡ διαφορὰ μεταξὺ εὐφορωτέρου καὶ ἀγονωτέρου ἀγροῦ, καθότι καὶ ἐκ γαιῶν ἴσης καρπιμότητος παράγεται ἔγγειος πρόσοδος, ἀλλ' εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν σιτηρῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν μικρῶν ἀνωμαλιῶν τῶν περιεχομένων ἐν τῇ προεκτεθείσῃ θεωρίᾳ τοῦ Ῥικάρδου. Ἀλλ' ὡς προερρέθη, τὸ σύστημα τοῦτο κατεπολεμήθη σπουδαιότερον ὑπὸ τῶν Κεραίη, (1) Βαστιάτ, (2) καὶ Φοντεναί, (3) ἰσχυρισθέντων πρῶτον μὲν ὅτι ἡ καλλιέργεια δὲν προέβη ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Ῥικάρδος, ἀπὸ τῶν εὐφορωτέρων εἰς τὰς ἀφορωτέρας γαῖας· δεύτερον δὲ ὅτι οἱ καρποὶ τῆς γῆς προϊόντος τοῦ χρόνου δὲν ἀνατιμῶνται, καὶ τρίτον ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων.

Καὶ κατὰ μὲν τῆς πρώτης ἀντιῤῥήσεως οὐδὲν ἔχω νὰ ἀντιτάξω, καθότι ἀκριβολογῶν τις δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι πραγματικῶς ἡ καλλιέργεια προέβη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῶν εὐφορωτέρων εἰς τὰς ἀφορωτέρας γαῖας· ὅ,τι ὅμως δυνάμεθα νὰ

---

(1) The past, the present, the future καὶ Social science.

(2) Harmonies économiques.

(3) Revenu foncier. 1859 καὶ ἰφ. Οἰκονομολόγων Ἀπρ. 1868 σελ. 5.

θεωρήσωμεν ὡς ἀναμφισβήτητον, εἶναι ὅτι κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς γεωργίας, ὅτε τὰ πάντα ἦσαν ἀτελῆ καὶ ἀκατέργαστα, ὅτε ἡ ἐπιστήμη συνίστατο εἴς τινας πρακτικὰς παρατηρήσεις ἀφορώσας πρὸς γενικώτερά τινα φυσικὰ ἢ μετεωρολογικὰ γινόμενα περιοδικῶς ἀνανεούμενα, αἱ κατὰ πρῶτον καλλιεργηθεῖσαι γαῖαι δὲν ἦσαν ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς καὶ ὀρυκτολογικῆς αὐτῶν συνθέσεως, αἱ εὐφορώτεραι, ἀλλ' αἱ λεπτότεραι, αἱ εὐχερεστέρας καλλιεργείας γαῖαι, αἱ παρεμβάλλουσαι ὀλιγώτερα προσκόμματα εἰς τὴν καλλιέργειαν, αἱ χρήζουσαι ἐλάσσονος φιλοπονίας καὶ καταβολῆς ἐλάσσονος δυνάμεως, ἢ μικροτέρων κεφαλαίων ὅπως καταστῶσι παραγωγικαί, αἱ ἧττον ἐκτεθειμέναι εἰς πλημμύρας, αἱ δυνάμεναι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐγγὺς πολυπληθῶν συνοικισμῶν, δημοσίων ὁδῶν, ἢ λιμένων κ.τ.λ. νὰ ἐξοδεύσωσιν εὐκολώτερον τὰ προϊόντα αὐτῶν.

Ὡσαύτως δὲ οὐδὲν ἔχω νὰ ἀντιτάξω πρὸς τὴν κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ Ῥικάρδου δευτέραν ἀντίρρησιν, ὅτι δηλ. προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ δὲν ἀνατιμῶνται· καθότι ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι καθόσον προάγονται αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ δραστηριότης ἡμῶν πρὸς κατάκτησιν καὶ ἐκπόνησιν τῆς ὕλης διπλασιάζεται, ὅτι ἅπαντα τὰ τεχνητὰ ἡμῶν ὄργανα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν τελειοποιοῦνται, ὅτι καὶ ἡ σπορά, καὶ ὁ θερισμός, καὶ ἡ ἀλώνισις καὶ ἡ λίκμισις τῶν καρπῶν, καὶ ἡ ἄλησις αὐτῶν δι' ἀψύχων καὶ μηχανικῶν δυνάμεων ἐκτελοῦνται, ὅτι καθόσον προάγεται ὁ πολιτισμός, οὐ μόνον οἱ ἠθικοὶ φραγμοὶ οἱ διακωλύοντες τὴν συγκοινωνίαν τῶν ἐθνῶν καταπίπτουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ διὰ τοῦ ἀτμοῦ αἱ ἀποστάσεις ἐξαφανίζονται, θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ῥι-

κάρδου περὶ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὑπάρχει θεωρητικῶς μὲν ἀνυπόστατος, καταψεύδεται δὲ ὑπὸ τῶν πραγμάτων (1).

Τῷ ὄντι ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1864, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου διέμεινε σχεδὸν ἀμετάβλητος, ταλαντευομένη μεταξὺ 18 καὶ 21 φράγκων τὸ ἑκατόλιτρον. Δὲν λέγω ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἔχει καί τινας ἐξαιρέσεις ὡς λ. χ. παρ' ἡμῖν, ἔνθα ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῶν φυτειῶν καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ τιμὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν πρό τινων ἐτῶν, προδήλως ηὔξησεν· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐξαίρεσις ἰδιάζουσα εἰς ἔθνη τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς λίαν ἀτελοῦς αὐτῶν ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, τῆς ἀραιότητος τῶν κεφαλαίων, τῆς ἀτελείας τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος τῆς μικρᾶς καλλιεργείας καὶ τῆς πλημμελοῦς αὐτῶν διοικήσεως δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προαγάγωσι τὴν κυριωτάτην τῶν τεχνῶν, τὴν γεωργίαν.

Ἀλλὰ τρίτον εἶναι ἀληθὲς ὡς ἰσχυρίζονται οἱ πολέμιοι τοῦ συστήματος τοῦ Ῥικάρδου, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἢ τὸ μίσθωμα δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα, ἀλλ' ὅτι εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων.

Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν διέφυγε τὸν ἐταστικὸν νοῦν τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ.

Ἐν τῇ Βίβλῳ 1 Κεφ. 11 τοῦ Πλούτου τῶν Ἐθνῶν παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν εἰς τὴν γῆν καταβληθέντων κεφαλαίων πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς. Τοῦτο ἐπιφέρει,

(1) Ὅρα μ' ὅλον τοῦτο Michel Chevalier. Dela monnoie. Κεφ. 2 τμῆμα 2.

εἶναι ἐν μέρει ἀληθές, ἀλλὰ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀληθές· καθότι ὁ γαιοκτήμων ἀξιοῖ νὰ λάβῃ μίσθωμα καὶ ἐκ γῆς ἐφ' ἧς οὐδεμία ἐνηργήθη βελτίωσις. Ὥστε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν εἰς τὴν γῆν καταβληθέντων κεφαλαίων εἶναι πρόσθετον στοιχεῖον τῆς ἀρχικῆς ἐγγείου προσόδου. Πολλάκις μάλιστα γαιοκτήμονες λαμβάνουσι μίσθωμα ἐξ ἀντικειμένων ἀνεπιδέκτων βελτιώσεως. Παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ πρὸ πάντων τῆς Σκωτίας, ἐπὶ βράχων τοὺς ὁποίους καλύπτει ἡ παλίρροια, φύονται φύκη, ἐκ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν ὁποίων παράγεται ἅλας χρησιμεῦον εἰς τὴν ὑελοποιΐαν καὶ σαπωνοποιΐαν. Τὰ φύκη ταῦτα καλύπτονται ὑπὸ τῶν ὑδάτων δὶς τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φιλοπονία οὐδόλως ἐφάπτεται αὐτῶν· ἀλλ' οἱ γαιοκτήμονες τῶν ὁποίων αἱ κτήσεις προεκτείνονται μέχρι τῆς ἀκτῆς, ἀπολαμβάνουσιν ὡς ἐκ τούτου ἔγγειον πρόσοδον. Ὡσαύτως δὲ πλησίον τῶν νήσων Schetland, ἡ θάλασσα εἶναι λίαν ἰχθυώδης καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ἰχθύων τούτων διατρέφονται οἱ κάτοικοι· ὥστε ἀναγκάζονται νὰκατασκευάζωσι τὰ οἰκήματα αὐτῶν πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ τοιουτοτρόπῳ τὸ μίσθωμα τῶν γαιοκτημόνων ἐπαυξάνει ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης.»

Τοιαύτη ἡ περὶ πηγῆς τῆς ἐγγείου προσόδου γνώμη τοῦ Ἀδὰμ Σμίθ.

Βεβαίως ὁσάκις διὰ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων βελτιοῦται καὶ τροπολογεῖται ἡ ἀρχικὴ γαιολογικὴ σύνθεσις τῶν ἀγρῶν, ὁσάκις λέγω, γῆ πρότερον ἄγονος, προσλαμβάνῃ τὰ ζωογόνα στοιχεῖα τὰ διακρίνοντα τοὺς ἀρίστης ποιότητος ἀγρούς, τοιοῦτοι δὲ παρ' ἡμῖν οἱ τιτανοαργιλλώδεις, οἱ περιλαμβάνοντες εἰς τὰ σπλάχνα αὐτῶν τὰ δύο ζωογόνα στοιχεῖα τῆς θερμότητος καὶ τῆς ὑγρασίας, ἢ κοιλάδες τινὲς ἐκ κατακλυσμάτων μορφωθεῖσαι καὶ περιέχουσαι ἀ-

φθόνους φυτικὰς οὐσίας, ἢ οἱ πρόποδες ὀρέων, οἱ ἐκ ζωϊκῶν λιπασμάτων ἅτινα παρασύρει ἡ φορὰ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων εὔφοροι καταστάντες, ἡ τοιαύτη λέγω γῆ ἡ πρότερον μὲν ἄγονος, νῦν δὲ γονιμοποιηθεῖσα διὰ τῆς ἀναμίξεως ὀρυκτῶν λιπασμάτων, ἢ ἡ διὰ τοῦ συστήματος τῆς διατρήσεως τῶν ἀγρῶν «drainage» ἀποξηρανθεῖσα καὶ διὰ ῥευστῶν λιπασμάτων θερμοτέρα καταστᾶσα, ἢ ἡ δι' ὑδραυλικῶν ἔργων κατὰ τῶν ὑπερχειλίσεων τῶν ποταμῶν καὶ ῥυάκων προφυλαχθεῖσα, ἀπέκτησεν ἀναντιῤῥήτως τὰ προσόντα τῶν φύσει ἀνωτάτης ποιότητος γαιῶν· ὥστε ἡ πρόσοδος αὐτῶν, δύναται ἐλλόγως νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσοδος, παραχθεῖσα ἐκ κεφαλαίου μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ στοιχείου τῆς γῆς ἀναμιχθέντος καὶ συγχωνευθέντος. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ γῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἡμῶν δυνάμεις, αἵτινες διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, κρείττονες ἰσχυρότεραι καὶ παραγωγικώτεραι καθίστανται.

Ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἥτις εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου περίσσευμα μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς ἐτησίως καταβαλλομένης παραγωγικῆς δαπάνης, ἐκπροσωπεῖ ἀκριβῶς τὸν τόκον ἢ τὸ κέρδος τῶν πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς καταβληθέντων κεφαλαίων, οὐδὲ νὰ παραγνωρίσωμεν τὴν ἀρχικὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, ἰσχυριζόμενοι ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ ἔγγειος πρόσοδος ταυτίζεται μὲ τὸν τόκον, ἢ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων.

Ἐὰν ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ἐγγείου προσόδου ἦτο τὰ καταβληθέντα πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς κεφάλαια, ἔπρεπεν ἐκ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ, ἐπὶ δύο γαιῶν ἴσης ἐκτάσεως καὶ κειμένων εἰς θέσιν ἐξ ἴσου κατάλληλον πρὸς ἐξόδευσιν τῶν ἐξ αὐτῶν προϊ-

όντων νὰ παραχθῇ ἡ αὐτὴ ἔγγειος πρόσοδος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει· καθότι ἐκ δύω ἀμπέλων ἢ σταφιδαμπέλων, ἢ ἐλαιώνων, ἢ ἀροσίμων γαιῶν, ἢ μεταλλείων ἴσης ἐκτάσεως, παράγονται διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, πρόσοδοι ἄνισοι ἕνεκα τῆς περὶ τὸ ποιὸν καὶ τὴν φυσικὴν γονιμότητα τῶν γαιῶν διαφορᾶς. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ γῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτούς· καθότι ἐὰν εἰς τὴν αὐτὴν σωματικὴν ἄσκησιν ὑποβληθῶσι δύο ἄνδρες ὁμογενεῖς, ὁμήλικες καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς κλιματολογικὰς περιστάσεις διατελοῦντες, ἡ παραχθησομένη δύναμις ἐξ ἑκατέρου αὐτῶν ἔσεται διαφέρουσα ἕνεκα τῆς ἀλλοίας αὐτῶν φυσικῆς διοργανώσεως· αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν γ ῆ ν, ἐν ᾗ περιλαμβάνονται καὶ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰ λατομεῖα καὶ τὰ ὀρυκτὰ ἅλατα κ.τ.λ.

Ἄλλως ὅμως παρατηρῶ, ὅτι ἡ διὰ τῆς καταβολῆς ἀδρῶν κεφαλαίων γονιμοποίησις καὶ ἀνακαίνισις τῶν γαιῶν, δὲν εἶναι γινόμενον τοσοῦτον γενικόν, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἡ θεωρία τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἀείποτε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς κεφαλαίων. Ἐν Ἑλλάδι καὶ παντοῦ ὅπου ἡ μὲν γῆ δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, τὰ δὲ κεφάλαια εἰσὶ δυσαπόκτητα, διότι ὁ τόκος αὐτῶν εἶναι μέγας, ἡ καλλιέργεια εἶναι ὅλως φυσική, δι' ἐ π ε κ τ ά σ ε ω ς ἐνεργουμένη· «culture extensive»· ὥστε ἐλάχιστα κεφάλαια καταβάλλονται εἰς τὴν γεωργίαν κυρίως λεγομένην· ἡ δὲ ἔγγειος πρόσοδος τῶν τοιούτων γαιῶν δὲν τροπολογεῖται κυρίως ἕνεκα τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τῶν καταβληθέντων πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ τῆς σχετικῆς γονιμότητος τῶν γαιῶν καὶ τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν εἰς πολυπληθεῖς συνοικισμούς, ἢ εἰς δημοσίας ὁδούς, ἢ εἰς λιμένας ἀφ' ὧν ὁρμώμενοι οἱ καρποὶ τῆς γῆς δύνανται νὰ καταναλωθῶσιν εἰς ἀγορὰς

ἀπωτέρας. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνευ συστηματικῆς προκαταλήψεως ἀνερευνῶν τὴν ἀλήθειαν, θέλει ὁμολογήσει ὅτι ἐκτὸς τῆς διὰ καταβολῆς κεφαλαίων γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν, δύο ἕτερα γεγονότα ἐπιδρῶσιν ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ἐγγείου προσόδου, 1) μὲν ἡ περὶ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν φυσικὴ διαφορὰ καὶ 2) τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως· καθότι μόνη ἡ φυσικὴ ἢ ἡ τεχνητὴ γονιμότης τῶν γαιῶν δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἐγγείου προσόδου, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ θέσις κατάλληλος, δι' ἧς διευκολύνεται ἡ ἐξόδευσις τῶν καρπῶν τῆς γῆς εἰς ἀγορὰς ἀπωτέρας. Ἀλλ' ἕνεκα τίνων λόγων ὁ Κεραίης, ὁ Βαστιὰτ καὶ ὁ Φοντεναὶ ὑπεστήριξαν συστηματικῶς ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων, καὶ ὅτι ἡ περὶ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν διαφορὰ οὐδεμίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς ἐπίδρασιν; Οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι θέλοντες νὰ ἀφοπλίσωσι τοὺς ἐπαναλαμβάνοντας τὸ βλάσφημον ἀνάθεμα τοῦ Ῥουσσὼ καὶ τοῦ Προυδὼν κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ ἀξιοῦντες διὰ συμβιβασμῶν οἵτινες ἀπάδουσιν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας νὰ διευκρινήσωσι τὸ προκείμενον ζήτημα, ἠρνήθησαν καὶ ἀρνοῦνται ἐπιμόνως τὸν ἰδιάζοντα τῆς γῆς χαρακτῆρα, ἤτοι τὰς φυσικὰς καὶ γεωλογικὰς αὐτῆς ἰδιότητας, καὶ δὲν παύουσιν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ οὐδεμίαν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῆς παραγωγῆς τῶν ἄλλων κλάδων τῆς βιομηχανίας.

Οὕτω δὲ παραγνωρίζουσι τὴν πρακτικὴν ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι αἱ γαῖαι καθὸ φυσικαὶ μηχαναὶ ἀνίσου δυνάμεως, παράγουσι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, ἄνισον πρόσοδον. Βεβαίως διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων, γαῖαι ὑποδεεστέρας ποιότητος, δύνανται νὰ κατασταθῶσι πρώτης ποιότητος γαῖαι, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ,

μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν προστατευτικῶν δασμῶν, διὰ τῆς διατρήσεως drainage τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ τῶν ῥευστῶν λιπασμάτων· ἀλλ' ἡ ἀναμφισβήτητος αὕτη ἀλήθεια οὐδόλως ἀνατρέπει τὸ εὐδιάκριτον τοῦτο γεγονός, ὅτι αἱ γαῖαι ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς αὐτῶν συστάσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, παρέχουσι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης προσόδους ἀνίσους.

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀφήγησιν τῶν διαφόρων συστημάτων περὶ ἐγγείου προσόδου, ἐρευνήσωμεν εἰδικώτερον, τί ἐστὶ ἔγγειος πρόσοδος; καὶπῶς αὕτη αὐξάνει καὶ μεγαλύνεται;

§ 1. *Πῶς ἀκριβολογεῖται ἡ ἔγγειος πρόσοδος;*

Ἴδομεν ὅτι ὁ ἐργάτης, οὗ ἄνευ καὶ τὰ κεφάλαια κεῖνται νεκρὰ καὶ ἄγονα, καὶ αἱ γαῖαι μένουσιν ἀκαλλιέργητοι, δικαιοῦται πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ μετάσχῃ τῆς τιμῆς τοῦ προϊόντος πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὁποίου κατέβαλε τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ κεφαλαιοῦχος, ὁ ἐκ στερήσεων μορφώσας τὸ παραγωγικὸν αὐτοῦ κεφάλαιον.

Ἀλλ' ὁ γαιοκτήμων καθὸ τοιοῦτος οὔτ' ἐργασίαν κατέβαλε πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἀλλ' οὔτε ἡ φυσικὴ δύναμις τῆς γῆς ἧς κέκτηται τὴν κυριότητα εἶναι ἀποτέλεσμα θυσιῶν καὶ φιλοπονίας.

Βεβαίως τὸ κεφάλαιον δι' οὗ ἀποκτᾶται ἡ γῆ, μορφοῦται ἐκ θυσιῶν καὶ στερήσεων. Ἀλλ' ἡ ἔγγειος πρόσοδος, δὲν εἶναι ἀείποτε ἀνάλογος πρὸς τὸ τίμημα τῆς γῆς· καθότι πιθανὸν ὅτι γῆ, ἠγοράσθη ἐπὶ μετρίῳ τιμήματι, καθ' ὃν χρόνον αἱ μὲν γαῖαι ἦσαν ἄφθονοι, ἡ δὲ ζήτησις τῶν καρπῶν μικρά. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος ἐναντίων περιστάσεων, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἢ τὰ μισθώματα ἔκτοτε ηὔξησαν.

Ὡσαύτως δὲ πιθανὸν, ὅτι γῆ ἠγοράσθη μὲν ἐπὶ ἀδρῷ τιμήματι, ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων, σκοπούντων νὰ παγιώσωσι πρὸς πλειοτέραν αὐτῶν ἀσφάλειαν τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν, ἢ ἕνεκα νόμων προστατευτικῶν τῆς ἐγχωρίου γεωργίας, δὲν παρέχει δὲ ἔγγειον πρόσοδον ἢ μίσθωμα ἀνάλογον τοῦ τιμήματος τούτου. Ἐκ τίνων λοιπὸν συμβεβηκότων πηγάζει ἡ ἔγγειος πρόσοδος; Ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι τάχα ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Σμὶθ τὸ ἀναγκαῖον ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως ἣν καλοῦμεν γῆν; Ὄχι· καθότι ἂν ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἦτο τὸ ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως ἢ τῆς συνδρομῆς τῆς γῆς πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν, ἤθελεν ἀναγκαίως ἀπαρτίζει ἓν ἐκ τῶν πολλῶν στοιχείων τῆς τιμῆς τῶν καρπῶν. Περιλαμβανομένη δὲ στοιχειωδῶς ἐν παντὶ κόκκῳ σίτου, πρῶτον μὲν ἤθελε παρέπεσθαι εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν. Δεύτερον δὲ ἤθελεν εἶσθαι μείζων ἢ ἐλάσσων ἀναλόγως τῆς φυσικῆς γονιμότητος ἢ παραγωγικότητος τῶν γαιῶν· ἀλλ' ἕκαστος γινώσκει ὅτι πολλάκις ἀγροὶ μέσης ποιότητος παρέχουσι μείζονα πρόσοδον, ἐὰν κεῖνται εἰς θέσιν καταλληλοτέραν, ἤτοι ἐγγὺς πολυπληθῶν πόλεων, δημοσίων ὁδῶν, διωρύγων, ἢ λιμένων, ἢ ἕτεροι ἀγροὶ εὐφορώτεροι ἐκείνων. Ὡσαύτως δὲ ὁ ἀγρὸς ὁ ἄλλοτε οὐδεμίαν παρέχων πρόσοδον, πιθανὸν νὰ καταστῇ προσοδοφόρος ἕνεκα τῆς μείζονος ζητήσεως τῶν σιτηρῶν.

Ἡ ἔγγειος λοιπὸν πρόσοδος δὲν εἶναι τὸ ἀναγκαῖον ἀντίτιμον τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς γῆς· ἀλλ' εἶναι ἄρα ἡ διαφορὰ τῆς παραγωγικότητος τῶν εὐφορωτέρων καὶ ἀγονωτέρων ἀγρῶν, ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Ῥικάρδος; ὄχι· καθότι καὶ ἐξ ἀγρῶν ἴσης γονιμότητος παράγεται ἔγγειος πρόσοδος, ἅ-

μα ἀνατιμηθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς. Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων καὶ συγχωνευθέντων ἐν αὐτῇ, καθότι ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς δὲν ἐπιδρῶσι μόνον τὰ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καταβληθέντα εἰς τὴν γῆν κεφάλαια, ἀλλὰ καὶ ἡ κρείττων αὐτῆς φυσικὴ παραγωγικότης καὶ τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως.

Τί ἐστὶ λοιπὸν κυρίως ἔγγειος πρόσοδος; ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν τῆς γῆς, προκύπτουσα ἢ ἐκ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων συγχωνευθέντων τῇ γῇ, ἢ ἐκ τῆς κρείττονος φυσικῆς τῶν γαιῶν ποιότητος, ἢ ἐκ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν θέσεως· καὶ ἂν μὲν ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς ἦναι μεγάλη, καὶ ἡ ἔγγειος πρόσοδος ἔσεται τοιαύτη· ἐὰν δὲ οὐδεμία ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς, ἡ ἔγγειος πρόσοδος ὁλοσχερῶς θέλει ἐκλείψει.

Τῳόντι οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη ἔχουσιν κατώτατον καὶ ἀνώτατον ὅρον· καθότι ἐὰν οἱ μισθοὶ λ. χ. δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν τῶν ἐργατῶν, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς θέλει ἀναγκαίως μεταναστεύσει καὶ ἐλαττωθῇ· ἐκ δὲ τῆς ἐλαττώσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀραιότητος τῶν ἐργατῶν, τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας θέλει αὖθις ἀναβιβασθῇ. Τοὐναντίον δέ, ἐὰν οἱ μισθοὶ ὦσιν ὑπέρμετροι, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐργατῶν θέλει αὐξήσει καὶ ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν, θέλει ἐκπέσει τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας. Ὡσαύτως δέ, ἐὰν τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐκπέσωσιν εἰς τὸν κατώτατον αὐτῶν ὅρον, τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων θέλει ἐλαττωθῇ, ἐξαγομένων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κράτους ἢ καταδαπανωμένου μέρους αὐτῶν. Ἐὰν δὲ τὰ κέρδη

ὑπερμέτρως ἀναβιβασθῶσιν, ἐκ τῆς εἰς τὸ αὐτὸ συμφορήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων, τὰ κέρδη ἀναγκαίως θέλουσιν ἐκπέσει. Ἀλλ' ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν ἔχει κατώτατον ὅρον, οὐδ' ὁ ἀνώτατος αὐτῆς ὅρος μετέχει τῆς εὐκινησίας τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν· καὶ ἀληθῶς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ἔν τινι χώρᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ., ἡ ἔγγειος πρόσοδος ὑπερηύξησε, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐκ τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς ἀλλήλους, θέλει ἐπέλθει ἡ ἔκπτωσις τῆς ἐγγείου προσόδου; Ὄχι. Καθότι αἱ γονιμώτεραι γαῖαι, ἢ αἱ κείμεναι εἰς θέσιν ἐξαίρετον, ἤτοι πλησίον λιμένος ἢ δημοσίας ὁδοῦ, ἢ διώρυγος, ἢ σιδηροδρόμου, ἢ πόλεως πολυπληθοῦς καὶ παρέχουσαι ἕνεκα τούτου ἔγγειον πρόσοδον, εἰσὶ καὶ ποσοῦ καὶ ἐκτάσεως ὡρισμένων καὶ δὲν πολλαπλασιάζονται ἀπεριορίστως, ὡς τὰ κεφάλαια. Τοῦ πρὸς ἀλλήλους λοιπὸν ἀπεριορίστου διαγωνισμοῦ τῶν κυρίων τῶν τοιούτων γαιῶν μὴ ὄντος δυνατοῦ, ἐν χώραις προαιώνων κατοικουμέναις καὶ καλλιεργουμέναις, ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ἐγγείου προσόδου δὲν θέλει ἔχει τὴν εὐκινησίαν τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν. Ἐὰν δὲ αἱ μὲν γαῖαι ὦσιν ἄφθονοι, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός, ἡ δὲ ζήτησις τῶν καρπῶν μικρά, ἡ ἔγγειος πρόσοδος πιθανὸν νὰ ἐκπέσῃ μέχρι τοῦ 0, καθότι αἱ γαῖαι οὔτ' ἐξάγονται τοῦ κράτους, οὔτε φθείρονται. Τὸ αὐτὸ δὲ θέλει συμβῆ ἐκεῖ ὅπου τὰ μὲν κέρδη καὶ οἱ μισθοὶ εἰσὶν ὑπέρμετροι, ἡ δὲ τιμὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἐστιν εὐτελὴς καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀραιός, ὡς ἐν Ἀμερικῇ. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἐν ᾧ οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη εἶναι ἀδύνατον νὰ μένωσι διαρκῶς κατώτερα ἐλαχίστου τινὸς ὅρου, ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων, δὲν εἶναι ἀδύνατον ὁλοσχερῶς νὰ ἐκλείψῃ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, τὸ κτῆ-

μα τὸ μὴ παρέχον ἔγγειον πρόσοδον δὲν θέλει παρέχει οὐδὲ μίσθωμα τῷ γαιοκτήμονι, ἐκτὸς ἐὰν τὸ μίσθωμα πληρώνηται ἀντὶ τῶν ἐπὶ τοῦ κτήματος ὑπαρχουσῶν οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων εὐδιακρίτων κεφαλαίων· ὥστε ὁ ἰδιοκτήτης ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκμισθώσῃ τὸ κτῆμά του, θέλει πιθανῶς προτιμήσει νὰ ἐνεργήσῃ αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν αὐτοῦ, ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἀνήκοντος μισθοῦ τῷ ἐπιμελητῇ τῆς γεωργίας τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον, ὡς ἀπεδείχθη οὐδόλως συγχέεται μὲ τὸ τοῦ κεφαλαιούχου. Ἂν δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτῆμα, οὐδὲ τὸν ἐπιμελετὴν τῶν γεωπονικῶν ἔργων δύναται ν' ἀποζημιώσῃ, πιθανῶς θέλει μένει χέρσον καὶ ἀκαλλιέργητον.

Εἶπον ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν· ὅτι δὲ τρία τινὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς. 1) Τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν, 2) τὰ καταβληθέντα κεφάλαια πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν καὶ 3) τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως. Ὥστε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κτήματος, πιθανὸν 1) ἔνια μὲν λαχίδια νὰ παρέχωσιν ἔγγειον πρόσοδον, ἕνεκα τῆς κρείττονος αὐτῶν ποιότητος, ἔνια δὲ οὔ.

2). Πρὸς τούτοις δὲ ἡ ὕπαρξις ἐγγείου προσόδου ἢ περισσεύματος, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, κρέμαται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας· ἐὰν μὲν ὁ ἰδιοκτήτης καλλιεργῇ τὴν γῆν ἰδίαις χερσίν, ἐκπληρῶν συνάμα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως, πιθανὸν ἕνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν ἐξόδων, νὰ παραχθῇ ἔγγειος πρόσοδος. Ἀλλ' ἐὰν τὸ κτῆμα καλλιεργῆται ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν ἀδρῶς μισθοδοτουμένων, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν εἰδικοῦ ἐπιστάτου, μὴ ἔχοντος ἄμεσον ἢ προσωπικὸν συμφέρον εἰς τὴν οἰκονομικωτέραν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, πιθανὸν ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης μετὰ τὴν προα-

φαίρεσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οὐδ' ἐλάχιστον θέλει ἔχει περίσσευμα.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ γαιοκτήμων, ἀντὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὸς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του, ἀποφασίσῃ νὰ ἐκμισθώσῃ αὐτό, τὸ μίσθωμα (fermage) ἔσεται ἄρα ἀείποτε ἴσον τῇ ἐγγείῳ προσόδῳ (rente); Ὄχι· καθότι ἐνταῦθα μὲν τὰ μισθώματα εἰσὶν ἀνώτερα τῆς ἐγγείου προσόδου, ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν μισθωτῶν ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἢ ἕνεκα τῶν πολλῶν οἰκοδομῶν δι' ὧν ἐπλουτίσθη ἡ ἐκμισθωθεῖσα ἰδιοκτησία· ἀλλαχοῦ δὲ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τῆς ἐγγείου προσόδου, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως οἰκοδομῶν, ἢ ἕνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ μισθωτῶν ἀξιοχρέων, ὡς ἐν Βλαχίᾳ λ. χ. καὶ ἐν Μολδαβίᾳ. Προσέτι δὲ αἱ μὲν ἐκμισθώσεις εἰσὶ πολλαχοῦ παλυχρόνιοι καὶ ἕνεκα τούτου τὰ μισθώματα διαμένουσιν ἀμετάβλητα ἐν δαστήματι 21 ἢ 29 ἐτῶν, ἐν ᾧ ἐν τούτῳ τῷ διαστήματι, μεταβάλλεται πολλάκις ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἕνεκα τῆς σχέσεως τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν τῶν καρπῶν.

Τρία τινὰ ὡς ἐρρέθη, ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐγγείου προσόδου, 1) ἡ κρείττων ποιότης τῶν γαιῶν, 2) τὸ ποσὸν τῶν καταβληθέντων πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν κεφαλαίων, καὶ 3) ἡ ἐξαίρετος θέσις· ὥστε αἱ γαῖαι αἱ εὐμοιροῦσαι τῶν πλεονεκτημάτων τούτων παρέχουσι καὶ μείζονα ἔγγειον πρόσοδον· ἀλλ' ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν δὲν προσδιορίζεται κατὰ λόγον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν γαιῶν τούτων, ἀλλὰ τῶν μὴ εὐμοιρουσῶν ἐξ ἴσου τῶν ἀνωτέρω προσόντων· καθότι ἄλλως, δὲν ἤθελον καλλιεργηθῆ. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, αἱ εὐφορώτεραι γαῖαι παράγουσι σιτηρὰ τὰ ὁποῖα ἐκποιούμενα πρὸς φράγκα 12, τὸ ἑκατόλιτρον, ἤθελον ἀποζημιώσει τοὺς γαιοκτήμονας καὶ καλλιεργητάς, ἀλλ' ἡ μέση τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι

φρ. 18, τιμὴ ἀνάλογος πρὸς τὴν δαπάνην τῶν γαιῶν τῶν μὴ εὐμοιρουσῶν τῶν εἰρημένων πλεονεκτημάτων (1). Ἡ ἔγγειος λοιπὸν πρόσοδος δὲν εἶναι στοιχεῖον ἐσωτερικὸν τῆς τιμῆς τῶν καρπῶν, ἀλλὰ στοιχεῖον ἐξωτερικόν· ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν εἰς τοὺς ἀναλωτάς, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν καρπῶν. Εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀγοραίας αὐτῶν τιμῆς, οὐχὶ δὲ τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δαπάνης.

§ 2. *Πῶς αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος;*

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν, ἄρα αὐξάνει καὶ μεγαλύνεται·

1) καθόσον βελτιοῦνται αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι, καὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, διὰ δὲ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγομεν πλείω.

2) Ὡσαύτως δὲ ἡ ἔγγειος πρόσοδος τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν αὐξάνει, καθόσον οἱ καρποὶ ἀνατιμῶνται καὶ ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται εἰς ἀγροὺς σχετικῶς ἀγονωτέρους·

3) δὲ καθόσον πόλεις πολυπληθεῖς, λιμένες εὐπρόσιτοι καὶ ἀγοραὶ πρότερον μὴ ὑπάρχουσαι καταρτίζονται οὐ μακρὰν τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν.

Καὶ 4) ὁσάκις ἀπαγορεύεται ἡ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγωγὴ καρπῶν εὐθηνοτέρων, ἢ ἐπιβάλλωνται ἐπ' αὐτῶν βαρεῖς δασμοί.

Ἡ ἀριστοκρατία τῆς Ἀγγλίας δὲν ἠγνόει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπερασπίζουσα παντὶ σθένει τὸ περιοριστικὸν σύστημα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν μάλιστα τοῦ Πόρτερ, ἑνὸς τῶν διασημοτέρων πολιτειογράφων τῆς Ἀγγλίας, τὰ μι-

(1) Ὅρα Ἰωσ. Γαρν. Πραγμ. Πολιτ. Οἰκονομίας· τῆς 6 ἐκδόσεως.

σθώματα τῆς χώρας ταύτης εἶχον διπλασιασθῆ ἀπὸ τοῦ 1790. Τὸ περιοριστικὸν σύστημα κατελύθη σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ δὲ οἰκονομικὴ αὕτη μεταρρύθμισις ὀφείλεται εἰς τὸν ἀείμνηστον Πήλ, ὅστις ἀποκρούσας μακρὰν αὐτοῦ καὶ τὰς ἀπαισίας τῶν ἐμπειρικῶν προρρήσεις, καὶ τὴν ἐφήμερον δημοτικότητα τῶν φατριῶν καὶ ἐγκολπωθεὶς μετὰ πολλῆς καρτερίας καὶ γενναιοφροσύνης τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἶναι ὁ λόγος τῶν πραγμάτων, κατέφερε μὲ ῥωμαλέον βραχίονα, τὸν πέλεκυν τῶν μεταρρυθμίσεων ἐπὶ τοῦ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐπιβαρύνοντος τὴν Ἀγγλίαν ὀλιγαρχικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ γενικώτερα πορίσματα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίας παρατηρῶ, ὅτι ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ, ἐν κοινωνίᾳ ἥτις ἀδιαλείπτως τελειοῦται προάγουσα καὶ βελτιοῦσα τὰς πνευματικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῆς δυνάμεις, ἐν κοινωνίᾳ ἐν ᾗ ὁ μὲν πληθυσμὸς κανονικῶς αὐξάνει, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ζωογονούμενα, ἡ δὲ εὐνομία καὶ ἡ πίστις ὁσημέραι παγιοῦνται, αἱ πρόσοδοι, αἱ προσήκουσαι εἰς τὰ τρία κυριώδη παραγωγικὰ ὄργανα τροπολογοῦνται καὶ ῥυθμίζονται ὡς ἐφεξῆς.

1) Καθόσον ὁ μὲν πληθυσμὸς προάγεται, ἡ δὲ ζήτησις καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν καρπῶν τῆς γῆς αὐξάνει, ἕνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐμπεδώσεως τῆς πίστεως, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦται, ἡ καταβολὴ ἀφθονωτέρων κεφαλαίων πρὸς γονιμοποίησιν τῶν καλλιεργημένων γαιῶν, ἢ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τεχνικωτέρας καλλιεργείας, καθίσταται εὐχερεστέρα. Ὥστε ἡ δι' ἐπιτάσεως καλλιέργεια, culture intensive, ἤτοι ἡ διὰ τῆς βελτιώσεως καὶ γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν μείζων παραγωγὴ ἐν μικροτέρᾳ ἐκτάσει διαδέχεται τὴν δι' ἐπεκτάσεως καλλιέργειαν culture extensive· οὕτω δὲ ἐξοικονομεῖται ἡ καλλιεργήσιμος γῆ, ἥτις ὁσημέραι ἀνατιμᾶται, καθ' ὃν

τρόπον ἐξοικονομοῦνται καὶ τὰ οἰκόπεδα ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ πολυπληθέσι πόλεσι, διὰ τῶν πολυορόφων οἰκοδομῶν, τῶν ἐν μικρῷ μεγάλην ἀπεργαζομένων χωρητικότητα· ἡ δὲ ἔγγειος πρόσοδος τῶν φύσει εὐφορωτέρων γαιῶν, ὡς καὶ τῶν γαιῶν τῶν εὐμοιρουσῶν ἐξαιρέτου θέσεως καὶ τῶν διὰ τῆς τέχνης γονιμοποιηθεισῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου, τείνει εἰς αὔξησιν·

2) δὲ καθόσον ὁ μὲν πλοῦτος πολλαπλασιάζεται, αἱ δὲ ἐπιστημονικαὶ καὶ μηχανικαὶ δυνάμεις ἐφαρμόζονται εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, τὰ μὲν κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν, ἕνεκα τῆς μείζονος δραστηριότητος τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, τοῦ μεγαλείου τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, τῆς μετριότητος τῶν μισθῶν, καὶ τοῦ ἕνεκα τῆς εὐθηνίας τῶν πραγμάτων πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀναλωτῶν, ὁ δὲ τόκος τῶν κεφαλαίων σμικρύνεται ἕνεκα τῆς παγιώσεως τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς πίστεως.

Ἀλλὰ 3), οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσιν οὐ μόνον ὀνοματικῶς ἕνεκα τῆς ἀφθονίας καὶ ὑποτιμήσεως τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς, 1) ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἀκαταπαύστως προκαλοῦσιν αἱ νέαι χρεῖαι τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἀφθονία τῶν κεφαλαίων, καὶ 2) ἕνεκα τῆς ὑποτιμήσεως τῶν ἀναλωμάτων ἣν συνεπάγεται ἡ χρῆσις τῶν μηχανικῶν καὶ ἀψύχων δυνάμεων καὶ ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Οὕτω δὲ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, καθότι οἱ ἐργάται δύνανται δι' οὗ ἀπολαμβάνουσι μισθοῦ νὰ προσπορίζωνται τὰ ἀναλώματα εἰς τιμὴν εὐτελεστέραν.

Ἐν κανονικῇ λοιπὸν καταστάσει πραγμάτων, καὶ ἐν χώρᾳ ἔνθα ἡ γῆ δὲν ἐγένετο ὁ κλῆρος εὐαρίθμου τινὸς ὀλι-

γαρχίας, ἐν χώρᾳ ἀπηλλαγμένῃ ἀδίκων καὶ ἀντικοινωνικῶν προνομίων καὶ μονοπωλιῶν, οἱ γαιοκτήμονες, οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ οἱ παντοειδεῖς ἐργάται, ἀπαρτίζοντες ὀργανικόν τινὰ σύνδεσμον, καὶ ἀδελφικὴν δέσμην ἀδιάῤῥηκτον, δύνανται ἐναρμονίως νὰ συμβιώσωσι καὶ εἰρηνικῶς κοινωνοῦντες νὰ προαγάγωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Τοιαῦτα τὰ γενικώτερα πορίσματα τὰ ἐκ τῆς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίας ἐξαγόμενα, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, τῆς ἐλευθέρας μεταβιβάσεως τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων. Ἐν κοινωνίᾳ λοιπὸν ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ πολιτικὸν δόγμα τῆς ἰσονόμου ἐλευθερίας, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ μεμψιμοιρῇ ἢ νὰ δυσανασχετῇ κατὰ τῆς κοινωνίας· οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ διαταράξῃ τὴν φυσικὴν ταύτην διοργάνωσιν τῆς ὅλης βιομηχανίας, καθ' ἣν ἅπαντες διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἱκανότητός των, διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς χρηστῆς καὶ ἐντίμου αὐτῶν διαγωγῆς, δύνανται νὰ ἐπιδιώξωσι καὶ προαγάγωσι τὴν ἑαυτῶν εὐημερίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΟΤΙ Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ ΔΕΝ ΡΥΘΜΙΖΕΤΑΙ ΚΑΘ' ΟΜΟΙΟΜΟΡΦΟΝ ΤΡΟΠΟΝ ΕΝ ΠΑΝΤΙ ΤΟΠΩ ΚΑΙ ΧΡΟΝΩ.

Ἴδομεν πῶς ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ καὶ ἀδιαλείπτως προαγομένῃ εἰς πλοῦτον καὶ εἰς πολιτισμόν, ῥυθμίζεται ἡ

διανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· ἀλλ' ἡ διανομὴ αὕτη οὖσα τὸ παραγόμενον τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἑκάστην κοινωνίαν καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς καταστάσεως, διενεργεῖται διαφοροτρόπως κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Τῷ ὄντι ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν δύο ἢ πλείους χώρας, ἐκ διαφόρων στοιχείων συγκεκροτημένας, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ διανομὴ τῆς ἐτησίως παραγομένης ἐθνικῆς προσόδου παρ' ἑκάστῃ αὐτῶν, διαφοροτρόπως θέλει διενεργηθῇ, ἐὰν ὁ μὲν πληθυσμὸς σχετικῶς πρὸς τὴν χωρικὴν ἔκτασιν, ᾖναι μέγας ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ· τὸ δὲ πνεῦμα τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως ἀσθενές, ὡς ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις· ἡ δ' ἔννομος τάξις καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ἡ δημοσία πίστις δὲν ἐπαγιώθησαν εἰσέτι ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ· αἱ δὲ ἐργατικαὶ τάξεις ὦσιν ἀπαίδευτοι καὶ νωθραὶ ὡς ἐν Νεαπόλει· ἡ δὲ γῆ ἀνήκῃ εἰς εὐάριθμόν τινα ὀλιγαρχίαν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ· ἢ τοὐναντίον ἐὰν ὁ μὲν πληθυσμὸς ᾖναι ἀραιὸς ὡς ἐν Ἀμερικῇ· τὸ δὲ πνεῦμα τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως ἰσχυρὸν καὶ ἑδραῖον, ὡς ἐν Ὁλλάνδᾳ· ἡ δὲ ἔννομος τάξις, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ἡ δημοσία πίστις προήχθησαν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ· ἡ δὲ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ᾖναι ἡ κυριωτάτη τῆς ἐξουσίας μέριμνα ὡς ἐν Σκωτίᾳ· ἡ δὲ ἐργατικὴ τάξις ᾖναι δραστηρία καὶ οἰκονόμος· ἡ δὲ γῆ ἀνήκῃ εἰς 9 ἑκατομμύρια πολιτῶν ὡς ἐν Γαλλίᾳ.

Ἀλλ' ἂν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πνευματικῶν, ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἑκάστην κοινωνίαν παράγεται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὁ λόγος τῆς διανομῆς τῆς ἐτησίως παραγομένης ἐθνικῆς προσόδου, δὲν δυνάμεθα ἐπιδρῶντες ὁπωσδήποτε ἐπὶ τῶν στοιχείων τούτων, νὰ μεταβάλωμεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν διενεργουμένην διανο-

μήν ; ἀναντιῤῥήτως· καθότι ὥσπερ τὸ θερμομετρικὸν ῥευστὸν διαστέλλεται ἢ περιστέλλεται ἀλλοιουμένων τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων αἵτινες ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρῶσιν, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀναμορφώσεως τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, μεταβάλλεται καὶ ἡ διανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἥτις εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν εἰρημένων στοιχείων.

Ἡ περὶ διανομῆς ἄρα θεωρία περιλαμβάνει καὶ τὸ ζήτημα, «ἐν μέσῳ τίνος κοινωνικῆς καταστάσεως, ὁ πλοῦτος διανέμεται δικαιότερον καὶ λυσιτελέστερον».

Ἐκ τούτου ἡ κοινωνιολογία, ἡ σκοποῦσα τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς μεταῤῥυθμίσεως καὶ μετουσιώσεως τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων. Ἡ διὰ τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν αὐτῆς ἀφορισμῶν ἀξιοῦσα νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τῆς ὑγιεινῆς ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ· ἡ ἐπαγγελλομένη τέλος νὰ θεραπεύσῃ τ ὴ ν ὀ ρ γ α ν ι κ ὴ ν ν ό σ ο ν τὴν λυμαινομένην τὸ κοινωνικὸν σῶμα, καὶ πολλάκις διαταράττουσαν τὸ σύνολον τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ἤτοι «τὴν πενίαν τῶν φιλοπονωτάτων καὶ πολυπληθεστάτων ἐργατικῶν τάξεων καὶ τὴν τερατώδη τῶν καταστάσεων ἀνωμαλίαν». Καὶ ἀληθῶς ἐὰν ἐγκύψωμεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, θέλομεν ἀνακαλύψει γινόμενον πολλοῦ λόγου ἄξιον. Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κυβερνήσεις ἐκ τῶν σπλάγχνων τῶν ἐθνῶν ἀπορῥέουσαι, θεωροῦσι τὴν εὔνοιαν, τὴν εὐζωΐαν καὶ τὴν εὐπορίαν τῶν ἀρχομένων, ὡς τὸν ἰσχυρότερον αὐτῶν σύμμαχον, αἱ δὲ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι πρὸ αἰώνων καλλιεργούμεναι ὁσημέραι τελειοποιοῦνται, ἀπροσδόκητός τις ἀνωμαλία ἀνέκυψεν ἐκ τῶν σπλάγχνων τῶν πλουσιωτέρων τοῦ κόσμου ἐθνῶν, ἀπάδουσα πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ἡ περιοδικὴ πενία καὶ ἀμηχανία τῆς φιλοπονωτάτης καὶ πολυπληθεστάτης τάξεως τῶν ἐρ-

γατῶν θεωρουμένη οὐχὶ ὡς τυχαῖον συμβεβηκός, ἀλλ' ὡς γινόμενον συχνάκις ἀνανεούμενον καὶ ἀπειλοῦν ἑκάστοτε τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἔννομον τάξιν. Δὲν λέγω ὅτι ὁ θητισμὸς ἢ ἡ πενία, εἶναι γινόμενον καινοφανές, καθότι ἅπασαι αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι εἶχον τοὺς θῆτας καὶ πένητάς των· καινοφανὴς ὅμως εἶναι ἡ σύγχρονος ἀκμὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς πενίας, ἡ καθιέρωσις τῆς ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσότητος, καὶ ἡ ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν τερατώδης ἀνισότης.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Μ. ΦΑΛΤΑΙΤΣ

Τῳόντι, πρό τινων ἔτι ἐτῶν τὸ Βέλγιον, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Μ. Βρεταννία ἔτρεφον ἑκατομμύρια ἀπόρων πολιτῶν· καὶ ἐν μὲν ταῖς βιομηχανικωτέραις ἐπαρχίαις τοῦ Βελγίου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνδεῶν πρὸς τοὺς κατοίκους ὑπελογίσθη ὡς 1 πρὸς 5 ἢ 4. Τὴν δὲ πρὸ εἰκοσαετίας ὀδυνηρὰν κατάστασιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς Γαλλίας, περιέγραψαν μετὰ πλείστης ἀκριβείας διάσημοι οἰκονομολόγοι καὶ συγγραφεῖς· οἷον ὁ de Villeneuve Bargemont (1) ὁ Buret (2) ὁ Villermé (3) ὁ Blanqui (4).

Ἐν δὲ τῇ ὀλβιωτάτῃ Ἀγγλίᾳ, ἡ πενία τῆς ἀκτήμονος τάξεως ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε κορυφωθῇ, ὥστε κατὰ τὸ 1833, ἐπὶ πληθυσμοῦ 14 ἑκατομμυρίων ψυχῶν, ἡ Ἀγγλία ἐπλήρωνε 8 ἑκατομμυρίων λιρῶν φόρους πρὸς συντήρησιν τοῦ θητικοῦ πλήθους. Ὁ δὲ Ἰρλανδὸς πρὸ τοῦ 1847, εἶχε περιπέσει εἰς τοσαύτην ἀμηχανίαν, ὥστε καὶ τὰ γεώμηλα

(1) Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τῆς πενίας Β. 2. Κεφ. 1.

(2) Περὶ τῆς πενίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

(3) Περὶ τῆς ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν.

(4) Ἐν τῇ ἐκθέσει του τῆς 2 Δεκ. 1848, πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν. Ὅρα δὲ καὶ κατάστατικὴν «στατιστικὴν» τῆς Γαλλίας, ὑπὸ Block T. 1. Κεφ. 7. ἐν ᾧ σημειοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνδεῶν τῆς χώρας ἐκείνης, κατὰ τὸν Watteville.

καλῆς ποιότητος ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῦ ὡς ἀντικείμενον πολυτελείας. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην προσεπιβεβαίωσεν ὁ Gustave de Beaumont ἐν τῷ περὶ Ἰρλανδίας συγγράμματί του, παρατηρήσας ὅτι «ἐνδεεῖς ὑπάρχουσι παντοῦ, ἀλλὰ λαοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ἐνδεοῦς τὸ παράδειγμα οὐδεὶς ποτὲ ἐγνώρισε, πρὶν ἢ παράσχῃ τοῦτο ἡ Ἰρλανδία.»

Οἱ οἰκονομολόγοι δὲν ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν τῶν λυπηρῶν τούτων συμβεβηκότων, τῶν ἀμαυρούντων τὴν αἴγλην τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Φρονοῦσιν ὅμως ὅτι ἡ μόνη θεραπεία τῆς νοσολογικῆς ταύτης καταστάσεως, εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὑγειῶν τῆς ἐπιστήμης ἀρχῶν· εἶναι ἡ διὰ τῆς δημοσίας παιδεύσεως καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ, περιστολὴ τῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων τῶν συνεπαγομένων τὴν πενίαν. Εἶναι ἡ ἐμπέδωσις τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς πίστεως, ἡ προαγωγὴ τοῦ πνεύματος τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἡ ἐλευθέρα τοῦ πλούτου κυκλοφορία καὶ ἡ ἀκώλυτος μεταβίβασις τῆς ἰδιοκτησίας· ἡ κατάργησις τῶν ἀντικοινωνικῶν προνομίων καὶ μονοπωλιῶν· οἱ ἐλαφροὶ φόροι καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις· ἡ ὁσημέραι ἐπεκτεινομένη ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου· ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας· ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐτησίων ἀποταμιευμάτων· ἡ εὐκολία τῶν μεταναστεύσεων κ.τ.λ.

Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰ ἐνόντα καὶ ἐφικτά, τὴν αὐτὴν δὲ λύσιν τοῦ φλεγμαίνοντος τούτου κοινωνικοῦ προβλήματος ἐπιδιώκοντες, ἀπεπειράθησαν τελευταῖον διὰ καινῶν δογμάτων, ἀνατρεπόντων ἐκ βάθρων τὰς θεμελιώδεις τῆς κοινωνίας βάσεις, νὰ ἀναδιοργανώσωσι δῆθεν αὐτήν. Θεωροῦντες μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ὡς πηγὴν

τῶν κοινωνικῶν δυστυχημάτων, ἀπεπειράθησαν νὰ ἀπολιθώσωσι τὴν ἰδιωτικὴν ἐνέργειαν. Ἐμπνεόμενοι δὲ ὑπὸ ἀκαθέκτου ἀποστροφῆς κατὰ τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἢ μᾶλλον κατὰ τῶν ἰδιοκτημόνων, ἐπεζήτησαν τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας. Βλέποντες δὲ ὅτι αἱ περιουσίαι διαιωνίζονται κληρονομικῶς μεταβιβαζόμεναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἐζήτησαν νὰ καταστρέψωσι τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα καὶ νὰ διαρρήξωσιν οὕτω τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς. Προσέτι δὲ ἀναλογιζόμενοι τὰ ἀτοπήματα τοῦ διαγωνισμοῦ, ἀπεπειράθησαν νὰ καταστρέψωσι τὴν ἐλευθέραν ἐργασίαν, μεταμορφοῦντες τοὺς βιομηχάνους εἰς ὑπαλλήλους μισθοφόρους ἢ συνταξιούχους. Ἐπιποθοῦντες τέλος τὴν ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων, ἵδρυσαν ἐθνικὰ ἐργοστάσια, ἤτοι πρυτανεῖα βιομηχανικά, ἐν οἷς ἐσιτίζετο ἡ ἀργία καὶ ἡ πολυπραγμοσύνη, καὶ ἐσχεδίασαν τραπέζας ἄνευ κεφαλαίων, πρὸς καταστροφὴν ὡς ἔγραφεν ὁ Προυδών, τῆς μοναρχίας τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ἀπετόλμησαν δὲ νὰ ὀνομάσωσι τὰ καταστρεπτικὰ ταῦτα συστήματα, συστήματα προόδου καὶ κοινωνικῆς ἀναγεννήσεως, εἰ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἰδεῶν τούτων ὑπάρχῃ πρόδηλος. Τῳόντι, ἡ ἀνθρωπότης δὲν προοδεύει καταστρέφουσα, ἢ καταπνίγουσα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς κατ' ἄνθρωπον ὑπάρξεως, τὴν ἐλευθερίαν λέγω, τὸ δίκαιον, τὴν ἰδιοκτησίαν, ἢ τὴν οἰκογένειαν, ἀλλ' ἀναμορφοῦσα μόνον τὰ στοιχεῖα, ὧν ἄνευ ἀπαρνεῖται αὐτὴ ἑαυτήν. Τὰ κοινωνιολογικὰ λοιπὸν συστήματα, δὲν πρέπει ἐν γένει νὰ θεωρῶνται ὡς συστήματα προόδου καὶ ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ καταστροφῆς καὶ ἐξοντώσεως. Εὐτυχῶς ὅμως παρῆλθον οἱ χρόνοι τῶν φαντασμαγοριῶν καὶ τερατουργημάτων, ἡ Ἀλχιμικὴ ἐποχὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ὥστε ὁ οἰκονομολόγος ὀφείλει σήμερον ἀπο-

κρούων καὶ τὰς δοξασίας τῶν συντηρητικῶν οἵτινες ὑπερασπίζουσι πᾶσαν κατάστασιν πραγμάτων, οἱαδήποτε καὶ ἂν ὦσι τὰ ἀτοπήματα αὐτῆς, ὡς καὶ τὰ παράκοπα συστήματα τῶν τολμηρῶν νεωτεριστῶν, νὰ διεξηγήσῃ μὲν τοὺς νόμους δυνάμει τῶν ὁποίων διανέμονται τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὰ παράγοντα αὐτὰ πρόσωπα, νὰ ὑποδείξῃ δὲ συνάμα καὶ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ πλοῦτος διανέμεται δικαιότερον καὶ λυσιτελέστερον.

Ἐν τῇ ἑπομένῃ τελευταίᾳ βίβλῳ, τῇ 6 τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας, θέλω ἐκθέσει τὰ κοινὰ προσόντα τῶν κοινωνιολογικῶν συστημάτων, καὶ διαγράψει τὸν ἰδιάζοντα αὐτῶν χαρακτῆρα, κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς ἐποχὰς καθ' ἃς παρήχθησαν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῆς ἱδρύσεως ἐν Γαλλίᾳ τῆς δευτέρας Αὐτοκρατορίας. Ἐκ τῆς ἱστορικῆς δὲ ταύτης ἀφηγήσεως θέλει προσέτι ἀποδειχθῆ, ὅτι τὰ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἐπιφανέντα συστήματα τῶν κοινωνιολόγων, τὰ ὁποῖα μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀνασκάψωσι πρό τινων ἐτῶν, τὸ ὁμαλὸν καὶ εὐθαλὲς ἔδαφος τῶν πλουσιωτέρων ἐπικρατειῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, οὐχ ἧττον, ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ αὐτῶν παροδικῇ ὁρμῇ, ἐναπέθεσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας καὶ τινα σπέρματα γνήσια καὶ ἀλώβητα, τὰ ὁποῖα ἀναβλαστήσαντα ἐκ τῆς ζωογόνου αὔρας τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης, τῆς εὐνομίας καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν συντηρικῶν ἀρχῶν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, προήγαγον καὶ ἐπεξέτεινον ἰδίως ἕνα τῶν λυσιτελεστέρων θεσμῶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας συνεταιρισμὸν τῶν πλουτοποιῶν ὀργάνων καὶ δυνάμεων.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ . . . . . Σελ. 1—17

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Περὶ κατατάξεως τῆς πλουτολογίας. . . . . » 19—31

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. Τὶς ἡ ἐκ τῆς σπουδῆς αὐτῆς ὠφέλεια καὶ τὰ κατὰ τοῦ κύρους τῶν ἀξιωμάτων αὐτῆς ἐπιχειρήματα . . . . » 31—44

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ.

ΒΙΒΛΟΣ Α'. Περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου ἢ περὶ χρηματιστικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Περὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς ἐπιστήμης . . . . » 45—46

§ 1. Περὶ χρησιμότητος καὶ ἀξίας . . . . » 46—52

§ 2. Περὶ πλούτου . . . . . » 52—66

§ 3. Περὶ παραγωγῆς . . . . . » 66—71

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. Περὶ τῶν διαιρέσεων τῆς κοινωνικῆς πλουτολογίας . . . . . » 71—75

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. Περὶ τῶν στοιχείων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν εἰς τὰ διάφορα παραγωγικὰ ἔργα . . . . . » 75—80

		Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. Περὶ τῆς φιλοπονίας κατ' ἰδίαν θεωρουμένης καὶ περὶ τῶν ὅρων καθ' οὓς αὕτη καθίσταται δραστηριωτέρα. . .	»	81—90
§ 1. Περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων . . .	»	90—98
§ 2. Περὶ ἐνεργείας τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων	»	98—113
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. Περὶ τῶν κεφαλαίων κατ' ἰδίαν θεωρουμένων καὶ περὶ τῆς μείζονος αὐτῶν δραστηριότητος	»	114—124
§ 1. Περὶ ἀποταμιεύσεως	»	124—132
§ 2. Περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων .	»	132—144
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. Περὶ τῆς γῆς καὶ κατὰ τὶ διαφέρει αὕτη τῶν κεφαλαίων	»	144—153
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. Περὶ τῆς κυριότητος τῆς γῆς	»	153—161
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'. Περὶ τῶν δύο περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν καὶ περὶ παραγωγικότητος τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας.	»	161—166
§ 1. Περὶ πατριαρχικῆς καλλιεργείας. . .	»	166—174
§ 2. Περὶ δουλικῆς καλλιεργείας. . . .	»	174—190
§ 3. Περὶ δουλοπαροικίας.	»	190—203
§ 4. Περὶ ἀγροληψίας	»	203—217
§ 5. Περὶ τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλλιεργείας .	»	217—225
§ 6. Περὶ αὐτεπιστασίας.	»	225—228
§ 7. Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατούσης καλλιεργείας.	»	228—242
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'. Περὶ μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιεργείας.	»	242—250
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'. Ὁπότερον τῶν δύο συστημάτων τῆς μεγάλης ἢ μικρᾶς καλλιεργείας παρέχει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης μείζονα καθαρὰν πρόσοδον .	»	250—265
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'. Περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας καὶ περὶ τῆς χρονολογικῆς αὐτῶν παραγωγῆς	»	265—267

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'. Περὶ συνεταιρισμοῦ καὶ περὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων . . . . . » Σελ. 267—273

ΒΙΒΛΟΣ Β'. Περὶ ἀνταλλαγῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Ὅτι ἡ κοινωνία ἐστὶ σύστημα ἀνταλλαγῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀμοιβαίων . . . . . » 275—279
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. Τί ἀπαιτεῖται ἵνα ἐπιτελεσθῇ ἀνταλλακτική τις πρᾶξις . , . . » 280—283
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν . » 283—288
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. Μέσα συγκοινωνίας . . » 289—308
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. Περὶ μετακομιστικῆς βιομηχανίας . . . . . » 308
§ 1. Περὶ ἐσωτερικῆς ἐμπορίας . . . . » 308—310
§ 2. Περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας . . . . » 310—321
§ 3. Περὶ διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας . . » 321—323
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀγοραίας ἀξίας . . . . . » 323—338
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. Περὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων . . . . . » 338—341
§ 1. Περὶ προσόντων τοῦ μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου . . . . . » 341—346
§ 2. Ἡμαρτημέναι περὶ νομισμάτων δοξασίαι » 346—368
§ 3. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν νομισμάτων . . . . . » 368—374

ΒΙΒΛΟΣ Γ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς πίστεως . . . . . » 375—379
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. Περὶ συναλλαγῆς καὶ τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων . . . . » 379—389

		Σελ.
§ 1. Περὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἔν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ταῖς ἐξωτερικαῖς συναλλακτικαῖς πράξεσι	»	390—398
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. Περὶ τραπεζῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν τραπεζικῶν καταστημάτων . .	»	398—400
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. Περὶ τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν καὶ περὶ τραπεζιτικῶν ἔργων ·	»	400—406
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. Περὶ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν καὶ περὶ τῶν συστατικῶν αὐτῶν στοιχείων	»	407—417
§ 1. Χρηματικὸν τῆς τραπέζης κεφάλαιον .	»	417—431
§ 2. Συναλλάγματα	»	431—433
§ 3. Γραμμάτια	»	433—438
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν.	»	438—440
§ 1. Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν γραμμάτια πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν . .	»	440—446
§ 2. Περὶ συστάσεως ὑποθηκικῶν τραπεζῶν διὰ χαρτονομισμάτων	»	446—456
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. Τράπεζαι κτηματικῆς πίστεως	»	
§ 1. Τράπεζαι κτηματικῆς πίστεως συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν γαιοκτημόνων . . . , ...	»	457—463
§ 2. Τράπεζαι κτηματικῆς πίστεως συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων	»	463—472
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'. Τράπεζαι γεωργικαὶ . .	»	472—481
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'. Περί τινων ἄλλων πιστωτικῶν ἱδρυμάτων	»	481
§ 1. Ἡ ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικὴ ἑταιρία τῶν Παρισίων	»	481—482
§ 2. Τράπεζαι ἀμοιβαίας πίστεως	»	482—484
§ 3. Ἐθνικὴ τράπεζα	»	484—485

ΒΙΒΛΟΣ Δ'. Περὶ πληθυσμοῦ.

		Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία, τοῦ Μάλθου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ	»	487—506
§ 1. Περὶ τῶν δύω κυριωτάτων προτάσεων τοῦ Μάλθου	»	506—520
§ 2. Ἐπίδρασις τῶν ἀνασταλτικῶν καὶ κατασταλτικῶν αἰτιῶν τοῦ πληθυσμοῦ. . .	»	520—524
§ 3. Πιθανὴ ζωή, μέση ζωὴ	»	524—528
§ 4. Ἐφαρμογὴ τοῦ γενικοῦ μέσου ὅρου τῆς θνητότητος εἰς εἰδικὰς περιστάσεις . . .	»	528—530
§ 5. Ἐν κοινωνίᾳ εὐπορούσῃ τὰ κενὰ τοῦ πληθυσμοῦ εὐκόλως πληροῦνται	»	530—533
§ 6. Συμπέρασμα	»	533—535
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.	»	535—539

ΒΙΒΛΟΣ Ε'. Περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Περὶ τῆς ἐθνικῆς προσόδου καὶ πῶς αὕτη ἀποσυντίθεται	»	541—549
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. Περὶ ἐργατικῶν μισθῶν .	»	550—551
§ 1. Περὶ ποικιλίας τῶν μισθῶν	»	551—562
§ 2. Οἱ μισθοὶ διακρίνονται εἰς πραγματικοὺς καὶ χρηματικούς, εἰς ἀναγκαίους καὶ ἀγοραίους	»	563—571
§ 3. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας	»	572—577
§ 4. Περὶ ἑτέρων τινῶν συμβεβηκότων ἕνεκα τῶν ὁποίων, ἡ μὲν ζήτησις τῆς ἐργασίας περιορίζεται, οἱ δὲ μισθοὶ προσκαίρως ἐλαττοῦνται	»	577—589
§ 5. Περὶ ἀπολύτου καὶ ἀναλόγου αὐξήσεως καὶ μειώσεως τῶν ἐργατικῶν μισθῶν . .	»	589—593

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. Περὶ τῆς ἀμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων . . . . . Σελ. 593
§ 1. Περὶ ἐξακριβώσεως τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων . . . . . » 593—597
§ 2. Τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι πρὸς ἄλληλα ἴσα οὐδ' ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια . . . . . » 597—599
§ 3. Πῶς τὰ καθαρὰ κέρδη διακρίνονται ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ ὁλικοῦ προϊόντος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων; . . . . . » 599—602
§ 4. Ἀλλὰ δυνάμει τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον καὶ αὐξάνουσιν ἢ σμικρύνονται τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων; . . . » 602—605
§ 5. Ἐὰν αἱ περὶ τὰ κέρδη ποικιλίαι τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχήν; . . . . . » 605—607
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. Περὶ τῆς ἐμμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ περὶ μισθωμάτων καὶ τόκων . . . . . » 607—627
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. Περὶ ἐγγείου προσόδου καὶ μισθώματος . . . . . » 627—644
§ 1. Πῶς ἀκριβολογεῖται ἡ ἔγγειος πρόσοδος; » 644—650
§ 2. Πῶς αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος; . . » 650—651
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ . . . . . » 652—654
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'. Ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ πλούτου δὲν ῥυθμίζεται καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ . . . . . » 654—660

ΤΕΛΟΣ.

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ.

Σελ. 153. Ἀντὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Κεφαλαίου ἑβδόμου, ἀνάγνωθι « Περὶ τῆς κυριότητος τῆς γῆς ».

Σελ. 161. Ἀντὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Κεφαλαίου ὀγδόου, ἀνάγνωθι « Περὶ τῶν δύω περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν καὶ περὶ παραγωγικότητος τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιεργείας ».

Σελ. 173. Ἀντὶ 7—8 ἑκατομμυρίων, ἀνάγν. 8—9.

Σελ. 279. Ἀντὶ «Διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν λοιπὸν » ἀνάγν. « Προσέτι διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν ».

Σελ. 576. Ἀντὶ « ὑπὲρ ποτὲ ἄλλοτε ». ἀνάγν. «εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ».

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΙΤΣ